

Algirdas Patackas

LITUA

LITUANISTIKA
PUBLICISTIKA
BELETRISTIKA

Algirdas Patackas

LITUA

LITUANISTIKA
PUBLICISTIKA
BELETRISTIKA

Trečioji laida

Versmė

VILNIUS | 2014

UDK 821.172-4
Pa358

*Pirmajame knygos viršelyje autoriaus vaikaiė Viltė,
pasipuošusi Rasos šventės žolynų vainiku*

© Algirdas Patackas, 2014
© „Versmės“ leidykla, 2014

ISBN 978-9955-589-89-1

Turinys

Žodis skaitytojui 7

Tėvynė 9

Lietuva kaip prarastasis rojus 13

Menta

Apie esą 17

Protėvynė 18

Saulė ir kryžius 30

Rėdos ratas 86

Rasos šventė 106

RASA 114

Rasa, šventasis Gralis ir papartis 149

Aistis, aisčiai, Aistija 163

Gotai ir baltai 166

Paslappingoji Skandija 173

Apie galindus 185

Fenriras 201

El Sidas ir Galindas Garsija 206

Apie lietuviškąją savimone 217

Kalba

Lietuvių kalbos paparčio žiedas 223

Satem ir Kentum 244

Blago–blogis dėsnis 255

Religija

Senoji lietuvių religija 261

Dar apie Auxtheias Vissagistis 268

Kalėdos	272
Europos pagrobimas	274
Krikščionybė, Iranas, Talibanas	296
Kristus yra vyras	306

Istorija

Didžioji Lietuva	313
Kas yra Lieta?	320
Kaip radosi Žemaitija	324
Jotva – teriota, bet neprarasta	337
Vytautas Didysis – Rex electus?	350
Apie Kauno vardo kilmę	355
Nemunas	359

Publicistika

Europa – mūsų bendri namai	365
Išėiti yra sugrįžti	367
Andų riteris	378
Vidurio Europos bokštas ES pilyje	381
Oskaro Milašiaus kelio į Lietuvą vingiai	385
Lietuva ir Lenkija, arba atgal į ateitį	390
Dar kartą apie Gedimino stulpus ir J. Pilsudskį	398
Kas jus ištiko?	401
Aš irgi...	403
Kvislingai	407
Nepražuvo nė vienas kraujo lašas	409
Savanoriai: tada, 1990 m., ir dabar	419
Vytis prieš dvigalvį mutantą	422
Apie garbę ir menkystę	424
Laisvė, liepsna, deguonis...	428
Kalanta – kas jis?	431
Butšakniai – jie išgelbės Lietuvą	435

Interviu

- Apie Lietuvą, kuri gyvavo pastogėje 443
Apie Sausio 13-ąją 454
Negana trijų sekundžių idealizmo... 457
In memoria Vladimirui Toporovui (1928–2005) 462

Beletristika, esė, eilėraščiai

- Oskaras Milašius. Trys gyvenimai 469
Talita, cumi... 492
Juodosios žvaigždės 498
Kaliningrad. Sekundė nušvitimo 504
Suvalkija 506
Bosforas 507
Sausio 13-oji 508
Debesys 509
Suicidal 510
Per šventą Oną... 511
Tą paskutinę vasarą 511
Vilniaus novelė 512
Vardų rodyklė 522

Dėkoju bičiuliams, lietuviškosios kultūros rėmėjams-altruistams
Petrui Jonušui, Algirdui Saudargui, taip pat
Rolandui Razulevičiui – žaliaraiščiui, savanoriui, vėliau ministro
patarėjiui, o dabar laisvam verslininkui, parėmusiems šią
knygą. Amžinai liksiu dėkingas tiems, kurių artumą jaučiau
ir jausiu visada, čia ir anapus – *Aleksandrui Žarskui, Rasai* ir
Jūriui Ambraziejams, Jonui Zajančkauskui, Juozui Prapiesčiui, jau
išėjusiam, ir daugeliui kitų, be kurių šitos knygos nebūtų buvę...
Dėkoju Seimo nariui *Petrui Gražuliui*, europarlamentarui
Rolandui Paksui už paramą trečiajai knygos laidai.

Autoriaus žodis skaitytojui

Čia surinkti tekstai yra iš ilgo laikotarpio – nuo pogrindžio iki šių laikų, kai naujajai Lietuvai jau per dvidešimt. Pagal pobūdį juos galima būtų priskirti lituanistikai – pačia plačiausia, kasdiene ir neakademine prasme – iš čia ir knygos pavadinimas, aliuzija į Kvedlinburgo analuose rastą Lietuvos vardą – LITUA. Juose bandyta susivokti, atspėti senovinės mūsų religijos, rėdos, lietuvių kalbos paslaptis, Didžiosios Lietuvos – LDK mįslės, taip pat atsakyti – visų pirma sau – į klausimus, kas gi yra Aistijà, kas yra Lietuva, kur ji prasideda ir kur baigiasi, ką reiškia būti lietuviu. Arba nebūti...

Nereikia juose ieškoti galutinių atsakymų – jų nėra, nes gyvenimas yra nuolatinė klausa, tikintis išgirsti amžinybės šnaresius. Daug svarbiau už atsakymus buvo noras įrodyti, kad laisvai mąstyti ir kurti galima bet kokiomis sąlygomis, net ir nelaisvėje, kad ir kokia ji būtų – politinė, konjunktūrinė ar pinigų nelaisvė. „Laisvai mąstau, vadinasi, esu“ – taip galima persakyti žinomą posakį. Galbūt pašąmoningai buvo sekta „Aušros“ laikų tradicija, kai vizija buvo svarbiau už esamybę.

Skiriu šią knygą Lietuvai, jos amžinybei, kad ji išliktų mūsų ūmėje amžina paslaptimi, kurią betgi Aukščiausiojo nedrausta spėti...

Tėvynė

Tėvynė, tėvynės meilė, patriotizmas...

...stengiuosi būti Lietuvos patriotas – ir todėl nemėgstu paradų. Tai yra jais nepasitikiu. Taip, paradas yra gražu – kietas būgnų ritmas, kaitinantis kraują ir pakeliantis į orą kovarnių būrius, vario dūdų spindesys, kostiumuoti, pažvalęje valdžios atstovai, susibūrę prie mikrofono, garbės kuopos šūviai, gilzių barškėjimas į grindinį, kur jas akimirksniu surenka berniūkščiai... Tačiau nepalieka įkyri mintis – kas būtų su jais, kas būtų su mumis visais, kokie mes taptume, jei šie šūviai būtų tikri, parako smarsas – tikras, gniaužiantis paširdžius baimės replėmis, o mūsų inscenizacijos metu palieti raudoni dažai vėl būtų tikras kraujas, kaip tada, devyniasdešimt pirmaisiais.

Patriotizmas, tėvynės meilė apskritai yra sunkiai nusakomas jausmas ar būseną, kaip ir kiekviena meilė. Jis ištinka dažnai nelauktai ir netikėtai, tarsi be priežasties ar protingo paaiškinimo – taip, kaip ištinka mus Meilė, kai mylima ne už ką nors ir ne dėl ko nors, o todėl, tiesiog todėl, kad *tai* yra, esti. Už patį meilės objekto buvimą, už tai, kad tau teko laimė ar Dievo dovana su tuo susilieti ir susilieti. Ir todėl nesistebėkime, kai pakimba ore, neduoda vaisių mūsų pastangos ugdyti, skiepyti ar kitaip puoselėti Tėvynės meilę. Tiesiog būna atvejų, kad *tai* neduota. Kodėl – dažnai nėra atsakymo, kaip ir į klausimą, kodėl tas ar kitas žmogus yra nelaimingas, kodėl tam ar kitam nėra duota.

Čia pabandysiu aprašyti atvejus, kai tai nežinia kodėl ir už ką buvo duota. Pirmasis gal būtų iš vaikystės, mokyklos metų. Kas prisimena pokario mokyklinės ekskursijas, tas žino – sunkvežimis, mediniai suolai, pro ausis švilpiantis vėjas... Vakare prie laužo, gal kažkur netoli Zarasų, vyriškas balsas už-

◀ Džiūgaujant susirinkusiai daugiatūkstantinei miniai, netilpusiai Kauno karo muziejaus aikštėje, 1988 m. spalio 9 d., tik pora dienų vėliau nei Vilniaus Gedimino pilyje, muziejaus bokšte po pusės amžiaus okupacijos vėl suplevėsavo trispalvė. Išsiilgtą nepriklausomos Lietuvos simbolį tądien iškėlė Kauno Sąjūdžio įgalioti Algirdas Patackas (nuotr. atsirėmęs į vėliavos stiebą) ir Kazimieras Uoka (stovi greta). Prieš iškeliant vėliava buvo iškilmingai pašventinta Arkikatedroje, o naktį, baiminantis sovietų milicijos ir KGB veiksmų, slapta tą pačių žmonių nuimta ir atiduota saugoti kardinolui Vincentui Sladkevičiui

traukė: „...Lietuva brangi...“ Iki šiol nežinau, iš kur tarp moksleivių atsirado šie keletas vyrų – ar tai buvo ekskursijos vadovai, ar tiesiog vyresniųjų klasių moksleiviai. Tačiau jautėsi, kad jie tarsi žino kažką, ko nežinome mes, kad juos sieja tie žodžiai, ta giesmė. Vyriški prikimę balsai, prietema, laužas dvelkė tokiu tikrumu, tokia jėga, užburiančia ir šurpinančia, kad įsikirto visam gyvenimui. Reikia prisiminti, kad tai buvo pokario laikai, kai miškuose vyko „nežinomas karas“ – iš tikro nežinomas, nes apie jį tegalėjai kalbėti pašnabždomis, apsidairydamas, o vaikams, moksleiviams tai buvo išvis uždrausta tema. Ir vis dėlto šitai, matyt, tvyrojo ore, sklido su vyriškų balsų garsais, laužo žiežirbomis, sproginėjančiomis ir išnykstančiomis vakaro prieblandose – kas žino, gal kartu su žuvusiųjų dvasiomis ir vėlėmis.

Savotiškas refrenas ar atsikartojimas buvo kitas nutikimas, jau po Kovo 11-osios. Laukiant troleibusų stotelėje, Savanorių prospekte, už aukštos mūrinės tvoros pasigirdo rikiuotės garsai, o paskui ir kariška daina – matyt, iš ten įsikūrusio karinio dalinio. Lietuviška, vyriška, plėštinė, kai traukiama visa gerkle, nepaisant gražumų ir tvirtai mušant koja. Čia, Vilniuje, buvusiame Raudonosios Armijos prospekte, *Krasnuchoje*, jo prasmirdusioje triaukščiųais svetimos kalbos keiksmiais atgrasioje auroje – lietuviška, kariška, su iššūkiu... Mes sugrįžome.

Lietuvos vidury, Menaičių kaime, – iškilmės. Ten septyni partizanų vadai pasirašė Deklaraciją. Visi jie netrukus vienas po kito žuvo. Sulyti laukai, krūmokšniai, žemi debesys. Ir staiga nušvinta saulės spindulys, pramušęs debesis, ir tuoj pat nugriaudėja padangėmis garsų, panašių į sprogimus, rokados. Tai – NATO lėktuvai, galingi ir grėsmingi, kaip plėšrūs paukščiai. Jie atskrido pagerbti čia žuvusių savo kovos draugų. Atskrido pavėlavę ištisus dešimtmečius, bet atskrido. Ir prabudo čia žuvusių vyrų sielos, stojos iš po žemių jų nemirtingi kūnai amžinon dangiškų kareivių rikiuotėn, žvelgė tuščiomis akiduobėmis danguosna, ir virė jų krūtinėse pasididžiavimo jausmas, kad – atlikta, kad – neišduota, kad – nežmiršta.

Tėvynės, tėviškės meilė yra neatskiriama nuo jos *ōvīo*, nuo kraštovaizdžio, nuo laukų ir pievų, lygumų ir girių, tolumų ir tylumų liūdesio įsiskverbimo, ištirpimo tavyje. Tegul tavyje glūdintis ciniškasis pradas vėliau gal gėdysis ar ignorošs šį jausmą, tačiau vaikiškasis atkakliai primins – tai buvo... buvo... tai tu kalta, kad praradai šitai, kad dabar esi tuščias ir bergždzias, kaip pakelės vārputis.

...kaimo žvyrkelis. Sugedo autobusas, laukiame nežinia ko ir kiek. Priešais mane sėdi mano vaikas, kurį laiką paverkęs, o dabar nurimęs. Pro aplytą langą – neišvaizdus kraštovaizdis. Rūkas, laukuose stirkso vienišas medis, dangus palšas ir nykus, lašnoja. Ir aš matau, jaučiu, kaip šis sulytų arimų nerimas, mišglotų laukų liūdesys, toksai lietuviškas, šliaužia, smelkiasi į mano vaiko širdį ir jau niekada nebegalės suvis išnykti, būti ištrintas iš pasąmonės slaptumų. Ir gels širdį kiekvienąsyk bandymas šitai ištrinti, kiekviena pastanga išduoti, atsi-kratyti, užsimiršti... Ar gali būti, kad šitai ir yra tėvynė, tėvynės meilė?..

...jau nebesako man nieko laukai tolimi ir liūdni, Suvalkija,
jie tyli. Tik vėjas vis gena ir gena į tolį sužvarbusius debesis,
ir niekas jau man nebesako sudie, sudie, susitiksime anapus.
Tik stagarų fleita dejuoja nurudusiuos lauko arimuos...
tik plaukia per lygumą salos sodybų archipelagai,
pavėjui išskleidę bures kaip eldijos senos,
ir šnabžda žodžius nemarius, kuriuos tu kadais man šnabždėjai –
sodie, sudie, susitiksime prie jievaro senojo...

Lietuva kaip prarastasis rojus

Lietuva yra rojus, prarastasis rojus. Anų laikų Lietuvos žmogus Juozas Eretas, o iš tikrųjų *Joseph Ereth*, yra Lietuvą pavadinęs Europos Adomu. Šitaip eretiškai galėjo pasakyti tik jis, mistinis lietuvis – neturėjęs nė lašo lietuviško kraujo, bet įspėjęs Lietuvos slėpinį ir todėl triskart lietuvis.

Tačiau kas gi yra Adomas? Kažkada rašiau: ...*Adomas, pirmasis žmogus, buvo vaikas. Dievas sukūrė Žmogų „pagal savo paveikslą ir panašumą“, sukūrė jį vaiku. [Nes Dievuje yra visko, yra ir vaiko. Tobulas žmogus yra vaikas. Vaikas yra tikrasis žmogus. Vaikas turi visa, ko reikia tobulam žmogui, ir turi svarbiausia, ko reikia tobulybei, – tyrumą, castitas...]* Vaikas buvo provaizdis kuriant žmogų, ne suaugęs. Tačiau vaiku, ypač kūdikiu, akyse yra kažkokio keisto ir graudaus liūdesio – savo pirmgimį vadinau liūdniuku. Jie nekalba, jie liūdi. Ar jie žino, kad išnyks?..

Lietuva taip pat yra vaikas, rojus vaikas:

...*kol žmogus yra vaikas, jis yra rojuje, bet tai trunka labai neilgai. Paskui jis miršta – vaikas miršta jame...*

Lietuva gyveno rojuje, Lietuva ir buvo rojus:

...*jie, pirmieji žmonės, gyveno rojuje, kol neparagavo uždrausto vaisiaus, gėrio ir blogio pažinimo vaisiaus. Dievas sakė: nuo gero ir pikto pažinimo medžio tau neleista valgyti, nes kai tik jo paragausi, turėsi mirtį. Jie paragavo, ir jie mirė. Juose mirė vaikas...*

Bet grįžkime į Lietuvą...

„Šalis šita nežino prabangos liūdnos – subręsti“... – tai ištare dar vienas transcendentinis lietuvis – Oskaras Milašius. Lietuva yra vaikystė, Europos vaikystė – amžinai žalias rojus, liūdna miglų skraiste apsigaubęs. Niekada nepražysti, niekada nepražysti, amžinai žaliuoti, amžinai žaliuoti – kaip toji Eglė, ant jūros kranto vaikus savuosius apglėbusi. Apsigaubus skara, apsigaubus migla, amžinoj prarasty, amžinam laukime...

MENTA

Apie esą

Šios knygos puslapiuose dažnai sutiksime terminą *esà*, dažniausiai kaip priešpriešą *esà*–forma (lietuviškai – *skvarma*).

Kas yra *esà*? Apie ją galima pasakyti tiek, kad *esòs* neįmanoma apibrėžti, nes apibrėžimas yra formos kategorija ir apibrėžta *esà* būtų jau nebe *esà*. *Esà* yra tai, kas nenusakoma, – kitaip ji nebūtų formos priešybė. Kitais žodžiais, apie *esą* tegalima sakyti, kad vienintelė jos formulė būtų – *esà yra tai, kas esti, ėsi*. Primena teologinę Dievo apibrėžtį, ar ne? (*Tas, kurs yra*, arba, tiksliau, *Tas, kurs esti*.) Bet apie teologinį *esòs* aspektą – kiek vėliau. Dabar padarykime „lyrinį nukrypimą“, nes, kaip žinoma, kai neįstengia logika, mintis, gelbsti poezija.

...Kartą svetimame krašte, toli nuo Lietuvos, vėly vakarą žiūrėta televizorių. Rodė pajūrio peizažą – ekrane matėsi tik dangus, debesys jame ir jūra. Nei laivo, nei medžio, nei kranto linijos, vien gryna erdvė, perpus padalinta horizonto. Palaukite, bet juk tai... Kuršių marios, Nida, – blykstelėjo nuojauta. Už kelių kadru – taip, Nida, Kurisches Haff. Taigi, atpažinta sava erdvė, savastis – svetimame krašte, kur niekas neprimena Lietuvos, kur pradeda atrodyti lyg Lietuvos ir nebūta. Kas nuostabiausia, nebuvo jokio orientyro, vien debesys ir vandenys, gryna erdvė; ir dar šviesa, švytėjimas...

*Įmanoma atpažinti erdvę? Kaip, koku būdu, per ką? Kas joje vertė virptelėti, kas blykstelėjo, kas joje ten ištirpusio, besiliejančio, esinčio? Atsakymas būtų – turbūt *esà*, *esòs* ten *esama*, *esima*, todėl ir atpažįstama toji proforma, kuri glūdi mūsų genuose, mūsų prigimtinėje atminty, mūsų ūmėje. Tie vandens atspindžiai, toji besiliejanti šviesa – *esà*, tie debesys. „...tik virš didžiulės tuštumos vis srūva kaip lietus šviesa.“*

(O. Milašius)

Protėvynė

Mes iš niekur neatkeliavome...

Mes gyvename ten, kur gimėme...

Mūsų tėvynė yra ir mūsų protėvynė.

Nedaug tautų gali šitaip pasakyti – kad gyvena ten, kur gimė („Kur radosi, ten glūdi“, – Vaižgantas). Daugelis tautų gimė vienu, o apsigyveno kitur, o yra ir tokių, kurios nežino, kur ir kada gimė. Kai iš Europos šiaurės atsitraukė paskutiniai ledynai, kai jos lygumos vėl apaugo giria, toje girioje gimėme ir mes – baltai, aisčiai. Ši giria – mūsų gimtinė, mūsų prigimtoji būtovė. Joje te-

BALTŲ PROTĖVYNĖS RIBOS: LDK ribos
 miškastepės-stepės riba

 pagal vandenvardžius
 pagal archeologinius duomenis

begyvename ir dabar, bet jau mentaline prasme, nes tūkstantmečiai negalėjo praeiti be pėdsakų, nepalikti įspaudo tiek fizinėje, tiek dvasinėje genetikoje. Gal giliausiai lietuvišką baltišką gyvenimą yra apibūdinęs Vaižgantas: „Glūdėti – bene bus pats tinkamiausias terminas lietuvių būdui išreikšti; tam būdui, kurs ir dabar labai sunkiai, pamažu keičiasi.“

Giria

Dar Antanas Maceina yra sakęs: „Mes esame miško tauta, todėl gamtos ritmas mums yra savas. Jis apsprendžia mūsų vidaus gyvenimą ir mūsų kūrybą. Savo viduje mes esame išlaikę tą pirmąją gamtos nekaltumą...“

Jei pavyktų sukonstruoti laiko ir erdvės sklandytuvą ir juo pakiltume virš centrinės Europos lygumos, išvystume bekraštę ir išlankią girią. Tai ir yra mūsų protėvynė – nuo Elbės vakaruose iki Volgos ir Okos santakos rytuose. Tai vadinamoji tauriųjų plačialapių miškų zona – tokių kaip ąžuolas, liepa, uosis. Dar šiauriau tie miškai virsta smulkiųjų lapuočių ir spygliuočių miškais, pasakui vien spygliuočiais, – ten mūsų negyventa. Pietuose gi baltų ovalą apibrėžia miško–stepės riba. Šio beveik taisyklingo ovalo didysis skersmuo yra apie 2000 km, o mažasis 800–900 km.

Tokį patį ovalą nubrėžia ir mūsų vandenvardžiai. Jie – ne tik mūsų protėvynės riboženkliai, bet ir pirmasis, pats archajiškiausias poetinis paveldas. Baltiškieji vandenvardžiai ne tik nusako vandenų fizines savybes, bet ir genialiai įžodina savaiminę poetinę nuojautą, netgi sakraliąją šio slaptingo Dievo kūrinio – vandens – esmę. Antai Aisetas – šio ežero vardas kilęs nuo *aisa* – metafizinis mirtingos būties liūdesys, *weltschmerz* (LKŽ – *aisūmas*; *aisus*: „Jis vėl pajuto ilgesį savo gyvenimo aisumo“); arba Šventoji, dažnas upės vardas. Būtent baltiškieji vandenų vardai, anot genialiojo mūsų kalbininko Kazimiero Būgos, – „žemės kalba“ – ir leido jam nubrėžti jau pamirštos mūsų protėvynės kontūrus. Juos vėliau patvirtino ir antropologiniai duomenys, kurie rodo, kad per tūkstantmečius nebuvo kokių nors ryškesnių tuose kraštuose gyvenusių genčių fizinių duomenų pokyčių. Kitaip manė daugelis archeologų – remdamiesi vadinamosios virvelinės keramikos įsigalėjimu, siejo tai su indoeuropiečių (jų supratimu – ateivių iš kitur) įsiveržimu į baltų kraštus. Tačiau pastaruoju metu stiprėja vadinamųjų „autochtonininkų“ pozicijos – tai yra tų, kurie mano, kad į baltų girias atėjo ne žmonės, o puodai, t. y. pasikeitė materialinis paveldas, bet ne gyventojai. Kaip kitaip paaiškinti, kad jei „senieji“ gyventojai nebuvo indoeuro-

piečiai, tai kur dingio jų vandenvardžiai ir vietovardžiai, ir apskritai, kokia kalba jie tada kalbėjo, jei neliko jokio jos pėdsako? Visa tai yra inercija vadinamosios difuzionizmo teorijos, kai buvo manoma, jog kultūros gimsta vien sklaidos, difuzijos būdu, užmirštant, kad kultūra gali rasti, gali gimti pati iš savęs.

Tas pats senųjų nuostatų permąstymas vyksta ir kalbotyroje – vietoj vadinamojo Šleicherio medžio, vaizduojančio indoeuropiečių kalbinę šeimą, 1978 m. žymus vokiečių kalbininkas Wolfgangas P. Šmidas (Wolfgang P. Schmid, 1929–2009) pasiūlo indoeuropiečių (toliau – ide.) kalbų tarpusavio santykius įsivaizduoti kaip koncentrinį modelį, kurio centrą, remiantis metodiniais, kalbiniais ir geografiniais argumentais, vietoj menamos ide. prokalbės užima baltų kalbos. Išoriniame koncentrinio modelio žiede yra *kentum* kalbos, o *satəm* kalbos užima tik pietryčių sektorių. Su šiuo V. Šmido koncentrinio modeliu iš esmės sutiko tiek žymūs slavistai-baltistai Vladimiras N. Toporovas ir Viačeslavas Ivanovas, tiek Vytautas Mažiulis.

Indoeuropa

Koks buvo santykis tarp baltų ir reiškinių, vadinamo Indoeuropa? Kas vadinama Indoeuropa? Ar tai tik geografinis-istorinis fenomenas, ar kai kas daugiau? Kadaisė buvęs vieningas kontinuumas – nuo Iberijos iki Arianos–Irano, vėliau fragmentavosi tiek, kad dabar sunku atsekti kadaisė buvusius ryšius. Indoeuropa, jos kalbinei šeimai priklausančios nacijos yra šiuolaikinės civilizacijos pirmeiviai, todėl indoeuropiečių radimosi vieta ir laikas tebėra nuolatinių ginčų taikinys, jiems galo nėra ir nebus, jei nebus persilaužta pačiuose mąstymo pagrinduose: kad tai nėra „čia ir tik čia“, o yra laike ir erdvėje išsėtas procesas, ilgametė raida, vis dėlto turinti kažką panašaus į loginių jungčių sankryžą, kurias jau galima bandyti lokalizuoti, patalpinti erdvėje ir laike, ir toji erdvė, tiksliau – jos šešėlis, vis dėlto kris ant Didžiosios Girios ir jos pakraščių, gal netgi vien ant pakraščių... Schemiškai, animacinių vaikiškų filmų principu tai atrodytų taip:

Girioje, kai ją pasiekė žemdirbystės naujovės, darosi ankšta. Neapsikentę, pasionariausi, anot Vaižganto – „nusuinuobodžiaivę“, pradeda judėti lyg vandens garų lašai prieš užviriant. Tam yra priemonė – prijaukintas žirgas (beje, yra duomenų, kad ovalo pakrašty, kiek išsikišusiame į stepę, maždaug apie Dniepro vidurį, ties dabartiniu Kremenčugu, buvo viena seniausių žirgo domestikacijos vietų, bent jau Europoje). Taip buvo apgyvendinta stepė, o vėliau,

prie žirgo „atradus“ vežimą, prasidėjo ir tolimoji migracija rytų kryptimi. Analožiška ir simetriška raida vyko ir vakariniame ovalo pakrašty, tik ten žirgo vaidmenį vaidino valtis, vežimo – valtis su bure, o iššūkis vietoj stepės buvo jūra. Kad būta jungties tarp tokių iš pirmo žvilgsnio tolimų vyksmų, rodo vadinamasis „žvėrinis“ stilius, būdingas tiek jūrų klajokliams vikingams, tiek stepių klajokliams skitams. Šis stilius – tai manifestuotas vyriškas aržumas, jėgos ir agresijos pasaulis, suformuotas kovos su gamtos stichijomis ir varomas patricentrinės energetikos.

Tačiau girios pasaulis nebuvo vienalytis. Baltų ovalas, susiformavęs lyguminės Europos upių aukštumose su Pripetės pelkėmis centre (tai tas pats Herodoto minimas ežeras), buvo, kaip jau sakyta, uždaras pasaulis su vieninteliu išėjimu į vakarus – per Baltijos jūron įtekančių upių deltas. Senovės laikais upės ir jų estuarijos buvo tarsi autostrados, kuriomis girių gentys galėjo susisiekti su išorės pasauliu. Rytuose gi nuo Juodosios jūros, *Pontus Euxinus*, jos buvo atkirstos stepių ruožo. Prasidėjus tautų kraustymuisi, palaiptui į tai buvo įtrauktos ir baltų gentys, ypač vakaruose. Tai buvo nykimo pradžia: „Lietuvis – medelis gražiai auga nuošalyje, kur niekas jo nepaliečia; skursta gi prie takų, kur bet kas praeidamas ar pravažiuodamas jam žievę nubraukia.“ (Vaižgantas)

Gerai žinoma, jog tų braukėjų netrūko. Bet visa tai – pakraščiuose; ovalo centre kol kas ramu. Tačiau istorijos ratas, jo greitėjantys sūčiai ir ratilai jau įsisuka į šią ramybės sietuvą. Štai kaip sodriai piešia Vaižgantas: „Lietuvių tauta, nuo amžių čia glūdėjusi, ramiai, nė pati nepajusdama, kaip nebtenka savo pakraščių. Niekas jos niekur nestūmė, tik pamažu apkarpė skystumas ir aiškiau parodė tirštumas.“ Šios pakraščių, anot Vaižganto, „skystumos“ – suslavėjusios gentys perskelia baltų „tirštumas“ į dvi dalis – rytinius ir vakarinius baltus. Rytiniai baltai, pamaskvės galindai, ištirpsta slavų jūroje, o vakariniai mažta tol, kol belieka septintoji dalis buvusių plotų.

Bet čia šis dramatiškas vyksmas užstringa. Vaižgantas taikliai užkabino, kad ovalo „tirštumas“ buvo netolygus: „Lietuvių tautos branduolys yra čia pat, kur dabar mes gyvename“, t. y. vakarinė baltų ovalo dalis, Aistija, Baltijos pakrantės buvo tirščiau gyvenamos, o jau susiformavusios tautos – prūsai, lietuviai ir latviai – buvo daugiau pasiekę kontaktų su pasauliu anapus Girios dėka. Sembai prekiaavo gintaru su Roma, o galindai netgi pasiekė Iberijos pusiasalį. Į agresyvius iššūkius buvo atsakyta Mindaugo valstybe. Pasionarumo sukelta banga, smogusi atsaką, su visa neišnaudota perviršio energija siūbtelėjo į Rytus. Tad būtina permąstyti LDK fenomeną – jo radimosi priežastys yra giles-

nės nei atrodo. Tai buvo *rekonkista*, tik čia barbarų-maurų vaidmenį, skirtingai nei Ispanijoje, vaidino kryžiuočiai ir neseniai pakrikštyti slavai. Vladimiro N. Toporovo teigimu, XIII a., kai prasidėjo „litovščina“, t. y. Algirdo žygiai, tik prieš šimtmetį Maskvos apylinkėse dar gyveno rytiniai galindai (pati Maskva jau buvo slavų miestas). Kad tai nėra laužta iš piršto, rodo faktas, jog kuriasi sambūriai – tinklalapiai žmonių, laikančių save galindų palikuonimis; randasi jų netgi Tverės gubernijoje (<http://tverzha.ru/archives/2257>).

Tad mūsų niekur nekeliauta ir iš niekur neatkeliauta. Senoji giria saugojo mus kaip motina daugelį tūkstančių metų geriau už bet kokias tvirtoves ar sienas. Žymus viduramžių enciklopedininkas Baltramiejus Anglas (Bartholomeus Anglicus, Bartholomew of England, 1203–1272), pranciškonų ordino narys, veikale „De proprietatibus Rerum“ („Apie daiktų savybes“) pateikė tokį Lietuvos geografinį aprašymą: „Lietuva yra Skitijos provincija, o jos žmonės vadinami lietuviais... Lietuva – derlingų žemių kraštas; daug kur ji pelkėta ir apžėlusė miškais, drėkinama upių ir ežerų, joje gausu žvėrių ir gyvulių. Miškai ir pelkės ją apsaugo; be upių, miškų ir pelkių, ji nedaug teturi kitų sutvirtintų vietų. Ir todėl vargu ar ši sritis gali būti užkariauta vasarą, nebent tik žiemą, kai upės ir kitus vandenius sukausto ledas.“

Niekas nėra vaizdžiau aprašęs Didžiosios Girios, kaip Simonas Daukantas:

„Čia aš, trumpai parodęs notis Lietuvos tautos, žilų senovės nutikusias, ir šios dienos jos kraštą, norinčius dar aiškiau apie tą žinoti siunčiu į viršiau minavotus raštus, o pats grįžtu prie tos dalies getų tautos, kurią šiandien lietuviais vadina, kuri po kruvinų karių išitraukusi į Žaliąją ir Juodąją girią, ilgainiui visoje šiaurinėje išleiteje, kaip viršiau sakiau, lig pat Žemaičių pajūrių išsiplėtė ir tenai traškančiose giriose, nuo įkūrimo pasaulio nekušintose, ilgus amžius, džiaugdamos liuosybe savo probočių, tarp girių laimingai gyveno, kurių čia senovės būdą ir dabą užsiemiau išrašyti.

Kas aprašys kalnėnų ir žemaičių senovės girias, kokias anie, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be kokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos girių ir pievų vietoje angis girios traksojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos burgėjo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, eglėnai, beržynai, qžuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo ir visi vienu viena giria buvo, upėmis tiktai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė, o jei kurių tenai smarkūs sriausiai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavir-

tę, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydames, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulys, bet ir žmogus negalėjo įlįsti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos gulėjo ant kita kitos suraizgytos; pražilę ažuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, skroblai, uosiai, klevai puvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsdami augantiems ant savęs sūnums ir dukterims, keliais klėbiais jau neapikabinamoms. Lazdynai, alksnynai, blendynai ir kiti žarynai, it apyniai ant tvorų, taip ir šie ant jų kamienų ir stuobrių augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias drūktas drūktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų, kaip sakiau, raizgiai sudribusias, tarp kurių apatiniosios puvo, į žemę smegdamos, o viršuojęs trešo, kita kitą sluoguodamos; ir taip keleivis keliaudamas ropojo pirma ant pavirtusios pušies, o nuo tos ant jos gulinčio beržo ar ažuolo. Dar metuose 1564–6, abelnajai pamierkai esant, daugioje vietoje kamarninkai pačiuose Žemaičiuose paliko girias nemieruotas dėl to vien, jog žmogus tenai įlįsti ir su kirviu nieko padaryti neišgalėjo. Žolės tenai nebuvo, tiktai atvašos ir atželos, viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, klėbiais neapikabinamos, per kita kitą į padanges mušės, kurių viršūnių atsivertęs neppuregėsi; pražilę ažuolai, šimtais metų savo amžių lykuojantys, savo barzdotomis šakomis tarsi viens kito karšatį ramstantys. Liepnyuose, beržnyuose tas pats buvo, kuriuose klevai, vinkšnos ir skroblai augdami tarsi jas nuo kita kitos skaidė, idant į vieną nesuaugtų. Trumpai sakant, vienur kuplūs pušynai it nendrynai, kitur tankūs eglynai it kanapynai niūksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ažuolynų, apušrotų joriavo, it vilnys į padebesius mušdamos. Keleivis keliaudamas vilkų ar meškų suletentu taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo; perskyrą tarp dienos ir nakties tiktai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose siuvančių ar po medžių žiedus ūžiančių; dieną saulės, o naktį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo; lapui iškritus ar žiemą keleiviai nuo žvaigždžių kelią tesekė, nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovu tebuvo. Jau pragyvenus tenai, nuo gaidžio ar šunies balso namus savo tegalėjo atsekti. Darganoms dergiant, lytums čežant, tenai nenučiuši, negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todėl neišžengiamos balos ir versmės, nuo saulės spindulio neužgaunamos, nuo amžių burgėjo, kurios, ir visų didžiausioms giedroms spiginant, niekadoms neišdžiūvo. Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti ir, jei kur pūgos ir pusnys

kame-ne-kame nuo medžių įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu niekaip negalėjo įeiti, nesgi, kaip sakiau, nė kokio kelio nebuvo; todėl žiemos laiku šunis užkinę važinėjos upeliais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina: kaipogi jų šunys it kumeliai dar kudloti ir kelią namo sekė, ir nuo žvėrių patį keliaujantį gyniojo. Todėl visų pirmieji gyventojai paupiuose tegalėjo įsikurti jau dėl kelio, jau dėl mitalo, nesgi, stokojant žvėrių ir paukščių, žuvimis galėjo misti, o kelio nesant, upe ar upeliu namus savo pasekti.

Čia, regis, gana berašyti apie senovės kalnėnų ir žemaičių girias; jei kurs negali nuo tų kelių žodžių jų didelumą įsitępti, kas per girios tenai senovėj yra buvusios, tas tepaklausia savo senųjų, anie jam papasakos, kokios buvo girios atmenamai dar pirm 60, 70 metų Žemaičiuose, o nuo to galės manyti, kas per girios tame krašte turėjo būti pirm tūkstančiui metų; nesgi šiaudien dar tėvai, vaikus į bažnyčių vesdami, sako: „Vaikeli, ta bažnyčia yra girios vietoje pas-trūnyta, mūsų bočius, pernai miręs, pasakojo, čia, jam bandą ganant, lūšis jautį suplėšiusi.“ Taip pat daug dar ir tokių tebgvyvoja tarp senųjų, kurie patys, naktimis skalų buntą uždegę, žiburiuodami ujo vilkus ar meškas nuo bandos iš laidaro ar, vaikais dar baltplaukiais būdami, išsikūlę už rejos į krūmus, parnešė į trobą vilkyčius, tardami šunyčius radę.

Kožnas čia numano, jog tos girios buvo jiems ne vien pirmąja pastoge ir uždanga nuo žiauraus oro, bet dar klėtimis visų jų turtų, kuriose pavalga, apdaras ir lobis buvo paklėstas. Bitės buvo jiems visų naudingiausiai girių gyvuliais, nesgi nešė medų ir vašką į dreves; iš medaus darė midų, o vašką tankiai leido į svečių šalį; kaipogi metuose dar 1467 išleido į svečių šalį du tūkstančių pundų vaško. Prašaleitis, Žemaičiuose gyvenęs dar metuose 1540, sako, jog visame pasauly nesą taip didžiai balto medaus, kaip Žemaičiuose, ką vardai patys – bičiulis, bitkopis, bitininkas, vaškininkas – stigavoja, o įstatymai Lietuvos apie dreves tą aiškiai rodo. Giriose taip pat augo apyniai, kuriuos paupiais rinko ne vien dėl savęs alui ir midui daryti, bet dar atmenamai vežė į mugę parduoti; tarp kitų medės apynojų yra m. 1456 garsiais minavojami Žemaičiuose apygardų Skirsnemunės, Pamūšio, Joniško; mėsa paukščių ir žvėrių patys maitinos, o nuo speigų ir darganų jų kailiais dangstės ir siaustės; tų negavę, tad iš liepos lunkų demblius drabužiui audė, jau avalus vyžo, iš mauknų palagus, pūnes ir lapines sau dirbo, apynių virkščiomis ir plaušomis bei vytimis siūlojo ir raišiojo. Iš tų pačių lunkų vijo taip pat virves ir namų padargą tiekė, ką šiaudien dar daugioj vietoj tebdaro. Iš tošių, žievių, šaknų ir vyčių pynė ir

siuvo namų stotkus, beje: rakandas, kurvius, rėčius, sėtuves, pintines, kretilus ir taip toliau. Žilvičių, blendžių vices virbgalių vietoje dėvėjo. Iš beržų ir klevų sulg leido, sakus, dervą ir degutą žiburiui tiekė. Kailiais meškų, lūšių, briedžių ir taurų jau patys, kaip sakiau, darės, jau pluostų ir valčių vietoj, per upes keldamies, naudojo. Vebrų, sabaly, kiaunių ir ūdrų, audinių blomas leido į svetimus kraštus, keisdami jas į reikalingus sau daiktus, beje, į geležį ir druską. Pačius ragus žvėrių vienus ant keščių galų maustė ir ragotines dirbo sau ginklui, nesgi geležies dar nežinojo, iš kitų gėrė, nuo ko iki šiolei geriamą stotkelių senu įpročiu taure, arba taurage, tebvadina. Uogos pačios ir grybai medėj augo. Ažuolai, šermukšniai, ievos ir puteliai taip pat vaisių nešė, kuriuo jau žmonės, jau paukščiai maitinos, no prielaidus labiau, nekaip javais, atmenamai dar Žemaičiuose bariojo. Visi tie daiktai taip didžiai reikalingi žmogaus gyvenime, jog be jų niekaip negalėjo gyvoti, ne kame kitur, tiktai tose giriose tebuvo gaudami. Ir taip aiškiai anie regėjo, jog girios jiems šimtą kartų daugiau naudingų gyvulių ir paukščių bei putnių augino ar lesino, nekaip patys galėjo su didžiu vargu galvijus į savo namus įsteigti. Kas dar yra didesniu, girios juos šildė ir ne vien nuo baurių darganų, lytų ir speigų bei vėtrų, bet ir nuo pačių neprietelių glemžė: kaipogi, kad kitas tautas pilys, kalnai ir jūros nuo neprietelių gyniojo, tad žemaičius ir kalnėnus, arba aukštėjus, traškančios girios ir versmės dangavo. Todėl senieji kalnėnai ir žemaičiai, apsikapėję savo giriose ir versmėse it pilyse, ilgus amžius laimingai gyveno, liuositybe savo bočių džiaugdamos ir vieną dievą pasaulio Perūną garbindami.

Regėdami senieji tokią naudą iš tų girių didžiai jas gerbė ir augino, žalius medžius laikė, o pasauses tiktai namų medžiagai ir padarynei tekirto, o sankritomis ir sausšakėmis namuose šildės; ir taip, juo naudingesnis medis žmogaus gyvenimui buvo, juo didžiau jį saugojo, ne vien tūlus medžius, bet ir cielas girias taupė ir už šventas turėjo, iš kurių be žinios girių kunigo nieksai ne vien žalio virbelio išlaužti, bet įžengti tenai negalėjo, negut, galą daromas, kaip šventoj vietoj globos sau veizėjo. Ažuolus ir qžuolynus pervis didžiau gerbė, kurių malka pagal jų nuomonę reikėjo šventą ugnį tuo įtimpos ant Dievo garbės kūrinti iki pabangos šio pasaulio, todėl qžuolus kirsti, kaip šventus medžius, patys kunigai šventais kirviais tegalėjo. Ne vien buvo perdėti ant tų girių kunigai, kurie jas saugojo, bet ant didesnio jų orumo visų dideliojo qžuolo uoksuose, šėtra uždengtus, savo dievų stabus laikė ir tenai meldės, šventą ugnį kūrindami, nesgi, kaip tuojau regėsime, bažnyčių neturėjo, bet jų vietoj buvo qžuolynai ir lieknai, kuriuose dievą šio pasaulio Perūną garbino,

todėl ir tas girias it šventas vietas gerbė ir godojo.“ („Būdas senovės lietuvių ir žemaičių“)

Kitas rašytojas, jau mūsų laikų, Marius Katiliškis ėjo dar giliau, smelkdamas į girios žmogaus vidinį pasaulį. Miškas, giria yra esminis būties sandas ne tik romane „Miškais ateina ruduo“, bet ir kūrinyje apie tragiškąją savo kartos lemtį „Išėjusiems negrįžti“.

Literatūros tyrinėtoja E. Bukelienė rašė:

„M. Katiliškis pats savo prigimtimi buvo tikras „miško tautos“ atstovas. Jo vaikystės pasaulį supo „miškų lankas“, sodybą – paties sodinti medžiai. Apie juos rašytojas graudžiai rašo romane „Išėjusiems negrįžti“: „...jų šakos galingai susipins, sudarys užuovėją nuo šiaurės vėjų. Dideliais medžiais suaugę jie, kai tuo tarpu mano žingsnių aidas bus užgesęs nesvetingose žemėse. Niekas medžiams neįstengs pakenkti. Iš jų nukirstų kelmų veršis atžalos, plūs sula ir varvės sakais. Jų sparnuotos sėklos pasklis ir iš naujo užsės dirvonus. Kodėl manęs niekas nepasodino medžiu? Ir nedavė šaknų plėšriai įsikverbti į tėviškės molį?“

Antrojo romano veiksmo erdvė – miškų apsupta vieta kaip Lietuvos ženklas. Gimtinės medis – lyg koks lietuvio sinonimas. Miškai fiksuoti romano pavadinime, o jo struktūroje jie tapę vienu svarbiausių vaizdinių. Viršinių kaimą riboja miškas: „Tarpmiškio sodybos vienu žvilgsniu apžvelgiamos ir vienu apvedimu uždarytos ankštame rate.“ Autorius ne kartą pabrėžia tą ypatingą savojo pasaulio uždaramą: „Uždara, ir jokio pašalinio garso, išskyrus tai, kas savaime gimė ir sklido pačiame miške.“ „Miškų ratas“, „miškų lankas“ – vis tai rašytojo mėgstami apskritimo, uždaros erdvės vaizdiniai. Ir šiame romane rašytojo kuriamas pasaulis ir jo žmonės gyvena gamtos laiko rėmuose. Jų dvasinis gyvenimas plėtojasi ir lemtis pildosi drauge su metų laikų kaita – nuo pavasarinio atgimimo iki rudens liepsnos. Žiema neakcentuota, bet ji yra veikėjų nuojautose („Geriau negalvoti, kas bus žiemą... žiema žymi negandą ir vargą“).

Miško vaizdai yra svarbiausia kompozicinė kūrinio jungtis. Juose įspūdingai fiksuojama metų laikų kaita, jie plėtoja romano veiksmą, atveria veikėjų charakterius. Romano struktūros ir semantikos atraminiais taškais tampa trys miško naikinimo aprašymai, trys jo kančios etapai. Kūrinys prasideda ankstyvo pavasario vaizdu miške. Dar ne pavasaris, dar tik traukiasi žiema. Mišką apėmęs visuotinis nerimas. Žmonės puola („žalios metalinės musės balsu zirzė pjūklai, žlegėjo ir viaukšėjo kirviai...“). Miškas pasmerktas. Iš jo traukiasi gyvatės – pati gyvybės, gyvasties esmė.

Nusausinimo darbai tyrelyje – antroji miško naikinimo banga – iškyla kaip totalinių pasikeitimų riba. Svetio perėjūnai zimagorai atneša į tarpmiškę savo „kultūrą“, ir kaimas gyvena lyg drugio krečiamas. Nesibaigia naktinės išgertuvės, muštynės, alapas. Senieji bemiegėmis naktimis veltui saugo nuo įsibrovėlių savo turtą ir dukrų klėtis, kurios vis lengviau atsiveria įžūliems atėjūnams. Jaunų žmonių sielose tveriasi toks pat chaosas, kaip ir sudarkytoje gamtoje.

Rudenį ateina atomazga („Tada užsidegė miškas“). Gaisro apimto miško vaizdai yra trečioji romano kompozicijos atrama. Tai paskutinis ir pats baisiausias miško kančios etapas.

Pasibaigia lietuvių gyvenimas „miškų lanke“; išseko gamtiškasis jo laikas su „baigiančiais griūti senaisiais kaimais, lūžtančiais praamžinių medžių pavėsiuose“. Uždara erdvė turi plėstis, atsiverti pasauliui, civilizacijai, laisvei. Tačiau žmogus psichologiškai dar nepasirengęs permainoms.“

Jaukumas

Girios ertmė, jos prietema yra jauki, nes saugi tarsi įščios, sklidina, anot Antano Baranausko, *meilaus ramumėlio*. Sakoma, kad, girioje sutikęs žmogų, iškart matai jo veido išraišką, o stepėje matymo atstumai daug didesni, ir ten sutiktas žmogus yra greičiau grėsmės ženklas, nes sunku atspėti jo ketinimus. Apskritai girios pasaulis yra intravertinis, vidinis, vedantis žmogų labiau „moralinio dėsnio manyje“ (Imanuelis Kantas), Rūpintojėlio povyzos link, nei link žvaigždėto dangaus tolių, kurie gimdo greičiau metafizinį gaudulį nei norą juos tyrinėti.

Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
Ir kas plačių padangių per aukštumas!
O žvaigždės, žvaigždės! Didelės ir mažos
Taip spindi, net gaudu, Dievuli mano.

Išseisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
Ant lygaus kelio tai valia valužė,
Ant lygaus kelio šviesiąją naktužę
Tai tik jaunam plačias dūmas dūmoti.

Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai?

Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dienas dūšaudami vaikšto.

Dievuli mano, argi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?

Priimki gi mane, budrus Rūpintojėli,
Prie lygaus kelio šiąnakt padūmoti
O kad aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

(Vincas Mykolaitis-Putinas)

O kaip atrodė baltų šventvietės? Ar būtini joms stabai ir kita atributika? O gal Romuva – tai tiesiog erdvė girioje, laisva žvilgsniui, susidariusi gal todėl, kad gruntinis vanduo yra tiek giliai, kad medžiai negali čia augti, ir todėl susiformuoja jauki erdvė, palanki meditacijai, su savu mikroklimatu, paprastai šiltesniu nei aplinkos, o dar jei pakrašty jos galingas ažuolas... Senasis Raudondvario bažnyčios klebonas yra pasakojęs, kad virš Romainių (kurie gerai matomi nuo šventoriaus) dangus visada giedras, niekada nebūna debesų, nors aplink jų netrūksta – gal juos išsklaido šilto oro stulpas, kylantis iš ramovės:

„...jis išsitiesė po viena pušim, užsimerkęs, veidą atsukęs į saulę. Tamsiose lūžtvėse ir jaunuolynų tankmėse dar baltavo sniego lopiniai. O aikštelėje buvo šilta kaip vasara. Tirpo sakai, iš atsiknojusios žievės karpė žiobtus ankstyvas vabalas, dūzgė pakilusi nuo skujos musė ir skruzdės pradėjo savo kelionę pušies kamieniu aukštyn. Buvo uždara ir be jokio pašalinio garso, išskyrus tai, kas savaime gimė ir sklido pačiame miške. Bet tai netrukė ramybei ir poilsui...“
(M. Katiliškis).

Girios pasaulis, jos šviesos ir tamsos estetika, šešėlių ir atšešėlių žaismė atspindi ir kalboje – mums gražu viskas, kas mirga marga, o *margas* yra „gražus“ sinonimas. Paties žodžio *giria* semantika pilna įdomybių. Antai turime žodį *germė*, yra panašių vietovardžių ir vandenvardžių (Germaniškiei, Germanto

ežeras), bet šitai su germanais nieko bendra neturi. Mat *germė* yra išlaki, galutinai susiformavusi giria su *ardais*, tai yra esanti jau darnos būklės, priešingai nei *miškas*, dar tebetvyrantis chaose, – ne veltui *germė* yra tos pačios priebalsinės konstrukcijos žodis, kaip ir *gerumas*. Senovėje lietuvių žinota tik girininkai, tik naujaisiais, po Anykščių šilelio, laikais jie tapo miškininkais.

Kiekvienas šių senžodžių yra vertas atskiro dėmesio – antai *germė* LKŽ yra nusakoma taip: 2. ‘senas miškas’, ‘giria’: „Germių gyventojas“; „Lietuviškos gentės, gyvenusios germėse tarp pelkių bei balų“. *Ardas* gi reiškia tvarką, rėdą, kuri susidaro savaime, per ilgą laiką, miškui ataugant po gaisro ar plyno kirtimo (vadinamasis *sukcesijos* procesas). Pirmajame arde yra pomiškis, samanos; antrajame – krūmai, paskui eina smulkieji lapuočiai ir pagaliau taurieji lapuočiai. Tik toks miškas tampa *germe*, tik tokiems augalijos masyvams tinka sengirės, *urwald* pavadinimas. Deja, Lietuvoje nebeturime sengirių, bet ji yra išlikusi mūsų buvusioje protėvynėje – tai Belovežo sengirė, Europos stebuklas, radęsis būtent toje vietovėje, kur nusistovi pusiausvyra tarp *šilta* / *šalta* ir *sausa* / *drėgna*, palankiausia augti giriai. Nepraleiskime progos aplankyti šio gamtos stebuklo, mūsų protėvynės fragmento – tai viso labo keliolika kilometrų į šalį važiuojant Liublino link. Pasijusite lyg nykštukas iš Haufa pasakų – visi medžiai ir augalai tris kartus didesni nei įprasta; dvimetriniai paparčiai, drebulė, šaunanti keliolika metrų į viršų, o jau ąžuolai – kaip Stelmužės ąžuolo broliai. Sengirės prietema, kitaip nei miško, didinga ir iškilminga, o įkypai tarp galingų kamienų krintantys šviesos spinduliai suteikia vaizdai šventovės bruožų – suvoki, kodėl viduramžių katedros, jų kolonados primena senovinių girių sakrališkąsias erdves. Tuo pačiu žygiu galime aplankyti ir muziejų po atviru dangumi, vadinamąjį *skansen kurpiowski*, šalia Lomžos, Novogródo miestelyje, ant Narevo-Nauros upės kranto. Jame etnografo entuziasto Adamo Chętniko (Adam Chętnik) dėka išsilaikę *kurpių* – suslavėjusios baltų genties mediniai pastatai gal net iš XVII amžiaus, taigi Rumšiškėms toli iki jų. Tai unikali, vienintelė tokia galimybė nors trumpam pabūti baltiškajame ovyje, medžio ir romos pasaulyje.

Kodėl taip svarbu pažinti savo protėvynę? Nes ji žmogui, jo dvasiai yra tas pats, kaip kūnui genetinis kodas. Nelengva netgi mokslininkams nustatyti individo genetinį kodą. Tas pats ir su protėvyne – kiekvienas turime ją susikurti, atminti savęspatys, savo būtį vertinti į tėviškės žemę įleistos šaknies gyliu, nes išrauta ar negili šaknis gresia mentaliniu liguistumu ir egzistencine nykuma.

Saulė ir kryžius

Baltų religija, jos esminis ženklas ir sąsajos su kultūra

Ižanga

Lietuvos tūkstantmečio šventė atgaivino ir rūpestį mūsų savimone, „ašaine sąmone“, pasak Vydūno. Vienas svarbiausių dėmenų, ją formavusių, – gal net pats svarbiausias, – yra baltų religijos klausimas. Kaip tikėjo Dievą mūsų protėviai, kaip Jį garbino iki susipažinimo su krikščionybe, ar jie buvo politeistai, ar tikėjo vieną ir vienatinį Dievą? – į šiuos klausimus, tokius esmingus mūsų savasčiai, baltiškojo etoso formavimuisi, iki šiol nėra aiškių atsakymų – aiškių tiek, kad būtų galima juos įrašyti į vadovėlius ir enciklopedijas. Nauji laikai, deja, neatnešė naujų atsakymų, – nors jų buvo laukta, nes gi pagaliau išsipildė sena svajonė – laisvai mąstyti, todėl viską tenka pradėti tarsi iš pradžių. Čia pateikiame tekstą, kuris buvo publikuotas seniai, prieš kokius dvidešimt penkerius metus, tačiau liko mažai žinomas, nes tai buvo savilaidos, pagrindžio kultūros kūriny. Galbūt dabar jame kai ką keistume, tačiau tai nebūtų esminiai dalykai. Yra prasmės jį skelbti vėl tokį, koks yra [atlikus korektūrą, tačiau neredaguojant turinio, – red. past.], bet šįkart jau laisvoje spaudoje – tam, kad jaunoji karta susipažintų su anų laikų pastangomis „laisvai kvėpuoti“.

Kitą priežastį, kodėl spausdinamas šis tekstas, reikia paaiškinti plačiau. 1972 m. pasirodė žymaus rusų (ne sovietų!) kalbininko ir mąstytojo Vladimiro N. Toporovo (1928–2005) straipsnis „Pastabos apie baltų religiją“¹. Nors pavadinimas kukliai, tačiau šis tekstas reiškė naują žodį, netgi persilaužimo momentą baltų religijos tyrinėjimų srityje. Turėjo reikšti. Deja, taip neįvyko...

Kodėl? Anais laikais šitai galima buvo aiškinti cenzūros baime – straipsnyje rusų baltistas įrodinėja, kad **senovės baltų religija** buvusi pramonoteistinė, t. y. tikėta į Vieną Dievą, ir tik vėliau prasidėjo daugdievyvystė. Tai jokia naujiena tiems tyrinėtojams, kurie yra susipažinę su idealistinės krypties religijotyra: seniausioji žmonijos religija, kurią išpažino vadinamųjų „pagrindo kultūrų“, *Grundkultur*, tautos (Andamanų salų gyventojai, bušmenai, ketų tautelė Sibire

ir kt.), ir buvo pirminis tikėjimas į Vieną Dievą – pramonoteizmas. Naujiena buvo tai, kad ši archajiškiausia religijos forma rasta krikščioniškosios Europos pašonėje, baltų giriose. Nors stebėtis tarsi nebūtų kuo – juk jeigu išlaikėme archajiškiausią Indoeuropos kalbą, tai argi negalėjome iki pat Kristaus Naujienos atėjimo išlaikyti archajiškiausios religijos? Iš čia sekė išvada, variusi siaubą valdiškiems ateistams: nebuvo vidinių, esminių kliūčių priimti krikščionybę, taip pat religiją Vieno Dievo, kuris dargi Sūnaus pavidalu buvo nužengęs į žemę gelbėti žmonijos. Tačiau, pasirodo, ši naujiena buvo nepriimtina ne tik anų laikų ateistams. Išsipildė blogiausi lūkesčiai – vietoj Markso, Engelso ir Lenino stojosi nauja „trejybė“ – Teiloras, Morganas ir Frezeris. Marksistinių susikompromitavusių ateizmą naujojoje Lietuvoje pakeitė ne kas kita, o vadinamoji pozityvistinė religijotyra, taigi tos pačios materialistinės krypties. Kaip kitaip paaiškinti faktą, kad minėtas radikalčiai (iš esmės; iš pagrindų) keičiantis sampratą apie mūsų protėvių religiją Vladimiro Toporovo straipsnis, parašytas naudojant šiuolaikinį teonimų distribucijos metodą, niekaip neįsigyvena mūsų religijotyroje, o jei būna cituojamas, tai palydimas klaidingos interpretacijos. Kartais susidaro įspūdis, kad šis tekstas mūsų tyrinėtojams, ypač jaunosios kartos, išvis nežinomas (žr., pavyzdžiui, str. „Auxtheias Vissagistis – supagontintas krikščionių Dievas“ iš G. Beresnevičiui skirtos knygos „Tai, kas išlieka“). Turbūt šitai nėra daroma sąmoningai – greičiausiai tai bus pasekmė mūsų universitetuose absoliučiai vyraujančių materialistinė Santaros–Šviesos kryptimi orientuotų humanitarijų. Tačiau pasekmės yra liūdnos – užsiauginome savą pseudopagonišką sektą, bandančią tapti netgi valstybine religija. Akmenėlių į savo daržą šia tema gali įsirašyti ir Katalikų teologijos fakultetas prie Vytauto Didžiojo universiteto – susizgribta tik tada, kai reikalai jau toli nuėjo...

Todėl mums, šio žemiau pateikto pagrindžio laikų teksto gimimo liudinininkams, neatrodo, kad jame reiškiamos idėjos ir prielaidos yra pasenusios ir nebeaktualios. Bet geriau tegul sprendžia skaitytojas.

Religija ir kultūra

Baltų religijos, kaip ir baltų kultūros, klausimas tebėra neišspręstas ir blausus. Prof. Algirdo Greimo liudijimu, E. Benvenista (Émile Benveniste), vienas žymiausių indoeuropiečių (toliau – ide.) kalbotyros specialistų, pokalbyje su Dž. Diumeziliu (Georges Dumézil), lyginamosios mitologijos kūrėju, yra pasakęs, kad „visa tai, kas iki šiol nuveikta ir surasta ide. kalbotyros bei mi-

tologijos srityje, reikia pervertinti ir bent pusę teiginių teks atmesti, kai bus pažinta baltų mitologija ir kalbotyra². Galime kalbėti netgi apie indoeuropeistikoje vis ryškėjančią tam tikrą kryptį, pavadintą baltocentrine. Pavyzdžiui, kalbotyroje jai atstovauja V. Šmidto (Wilhelm Schmidt, 1868–1954), žinomo Vakarų Vokietijos baltisto, hipotetinė teorija apie baltų kalbų centrinį vaidmenį ide. kalbų hierarchijoje, kur siūloma – kaip išeitį iš problemų akla-gatvio, į kurią pakliuvo indoeuropeistika, – indoeuropietiška prokalbe laikyti baltų kalbas³. Dar labiau mus įpareigoja gyvai domėtis baltų kultūra ir religija lietuviškos savimonės paslaptis. Kodėl mūsų, gyvenusių didelėje Europos dalyje, lieka vis mažiau? Kur slypi lemtingo baltų slavėjimo ištakos (o šiam vyksmui yra ne keli šimtai, kaip daug kas mano, o du tūkstančiai metų) ir koks paslaptingas ryšys yra tarp slavėjimo ir dorinio mūsų nuopuolio? Kokia lietuviškumo esmė: ar tai, kad buvome nuo jūrų iki jūrų? O gal tai, kad esame jauniausia krikščioniška tauta Europoje, kurios pašaukimas būtų skleisti katalikų Bažnyčioje vydūniškąją šviesą? Vien istorijos ar politinių aplinkybių tyrimas atsako negali duoti. Nors ši studija apsiriboja baltų religijos tipologinio modelio ir raidos (pirmoje dalyje) bei kai kuriais esmės (antroje dalyje) klausimais, būtina pateikti tam tikrus metmenis pažiūrų į kultūros istoriją (apskritai) ir į baltų kultūros vietą toje istorijoje.

Baltų kultūra, būdama giliai matricentrinė, pavartojant jau priimtą kultūros filosofijoje terminiją, buvo intensyvinio pobūdžio, tuo ją priešpriešinant ekstensyvinio tipo kultūroms. Tačiau šis dualistinis modelis, priimtas Vakaruose, kaip ir kiti, pagrįsti materialinės gamybos santykiais (matriarchatas–patriarchatas), mąstymo struktūra (loginis–aloginis) ar saviraiškos pobūdžiu (oralinė–vizualinė), nepakankamai atspindi dvasinės kultūros sritį ir, baltų kultūros atveju norint ką nors paaiškinti, dažnai yra bejėgis. Tokiai savitai ir giliai archajinei kultūrai, kaip mūsų, pažinti yra būtinas savas požiūris ne tik į ją pačią, bet ir apskritai į kultūros istoriją.

Intensyviniis (nukreiptas į vidų, į žmogaus esmę, o ne išorinį pasaulį) pobūdis žymi tam tikrą kultūrų, kurias siūloma vadinti Ethoso, t. y. vidinės, etinės, vertikalios (gylis–aukštis) krypties, kultūromis, ratą. Šio rato kultūros nėra sukūrusios didingų materialinių civilizacijų, kurių O. Špengleris (Oswald Spengler, 1880–1936) priskaičiuoja penkias (svarbiausias), o anglų kultūros istorikas A. J. Toinbis (Arnold Joseph Toynbee, 1889–1975) – dar daugiau. Ethoso, arba Doros, kultūroms materialinė civilizacija nėra neišvengiama lemtis. Terminas *dora* nereikėtų suprasti vien tik moralės prasme. Teiginį, kad

Ethoso kultūros nukreiptos į žmogaus vidų, o Logoso – į išorę, reikėtų patikslinti taip, kad žmogiškojo Aš esmės atžvilgiu (Aš–žmogaus, „žmogaus sau“, – anot Vydūno, – žmogaus, kaip „dieviškos kibirkšties“) išorė yra ne tik mus supas pasaulis, bet ir vidinis žmogaus pasaulis, jo psichika ir intelektas, pasireiškiantis per jausmą, protą, valią ir instinktą. Logoso kultūros irgi turi vadinamąją humanitarinę kultūrą, tik pačios esmės, „paties ašainumo“ (Vydūnas) atžvilgiu ji yra ekstravertiška, o Ethoso kultūroms būdingas intravertiškumas, savistaba „ašainės“ sąmonės (Vydūnas) atžvilgiu. Tad terminą *dora* reikia suprasti ne moralizuojančia, nužeminta prasme, o atitrauktime, abstrakčia, kaip žmogiškumo esmės matą. Svarbiausia Ethoso ir Logoso sąvokų priešpriešiniame yra kryptis.

O jų antipodo, kuriam siūlomas Logoso kultūrų pavadinimas, vystymasis būtinai baigiasi civilizacija, kuri joms tam tikra prasme yra mirties sinonimas. (Nereikia pamiršti terminų *kultūra* ir *civilizacija* skirtumo, kurį pabrėžia O. Špengleris. Kultūra šiuo atveju reiškia pirmąją, jaunystės, fazę, po kurios eina branda civilizacijos pavidalu, o vėliau seka sustingimas, formų sustabarėjimas ir mirtis.) Šias kultūras žymi ekstensyvumas, pastanga plėstis plokštumoje į išorę horizontaliomis kryptimis, objektyvizuotis per išorinio pasaulio, gamtos perkeitimą. Tačiau Logoso kultūroms turime būti dėkingi už didžiausias Naujojo ir Senojo pasaulio civilizacijas, gamtos ir kosmoso pažinimą, mokslinę-techninę pažangą.

Ethoso kultūros nelinkusios objektyvizuotis išoriniais, medžiagininiais pavidalais. Einant Kairo–Smolensko dienovidžiu, išnyks didingos šventyklos ir rūmai, archeologai vis mažiau ras gražių niekučių. Tačiau etinės minties, žmogaus esmės pasaulio, Aš–žmogaus (Vydūnas) tyrinėtojas atras ne mažiau senas nei Egipto civilizacijos, tik kitokio pobūdžio. Tuo labiau mūsų laikais, „Vakarų saulėlydžio“ ir dvasinio nuovargio epochoje, šios krypties kultūrų patirtis yra nelygstama. „Tikslųjų mokslų <...> pažanga <...> negali neatkreipti mūsų dėmesio ne tik į žmogaus būklės trapumą – tai jau būtų lyrinio-filosofinio apmąstymo tema, kiek į didžiulę disproporciją tarp mūsų žinojimo apie pasaulį ir mūsų žinių apie žmogų“⁴.

Klasikinė tokio pobūdžio kultūra ir buvo baltų kultūra su jai būdingu mediatyvumu, etiniu individualizmu (J. Girnius) ir pasaulio pažinimu per „lyrinį intuityvizmą“ (B. Kročės (Benedetto Croce) terminas). Jos piramidės – tai neturėjimas ginklų (ką patvirtina archeologija); neturėjimas orgialinių švenčių, instinktą įveikiant ne pasitelkiant „tabu“, o sublimuojant į stiprų lyrinį susi-

liejimo su gamta išgyvenimą (Rasos šventė etnografijoje); stabili monogaminė, vienpatyste paremta šeima su moters matronos, doros ir skaisybės kultu, tobula ir subtilia pagrindinių slenksčių žmogaus gyvenime – gimimo, vedybų, mirties – įveikimo technika. Kaip matysime, šio pobūdžio kultūroms yra būdingas ypatingas santykis su Dievu. Tokia buvo ir indoarijų dvasinė civilizacija (kai jie dar gyveno Himalajų priekalnėse) iki Upanišadų laikotarpio, kol dar buvo gyva sakytinė Vedų tradicija. Deja, susidūrusi su antipodine kultūra, sukurta senųjų Indijos gyventojų dravidų, ir gavusi iš jos stiprų impulsą (rašto atsiradimas), ji, intelekto sukaustyta, priimdama jai svetimus Logoso civilizacijos pavidalus, sustingo budistinėje nirvanoje. (Gyva srovė vis dėlto išliko, ką liudija tokie vardai kaip Ramakrišna, Vivekananda, Gandi.)

Panašiai bus įvykę ir su graikų kultūra – apie tą patį krypties posūkį liudija ir ankstyvosios, ikisokratinės graikų filosofijos posūkis nuo būties į būtybę, t. y. nuo žmogiškojo Aš esmės į jo apraišką – „nuo Anaksimandro iki F. Nyčės būties tiesa liko slaptoje“⁴⁵. Šiuo atveju santykis tarp baltų ir indoarijų dvasinio palikimo, jau minėtąja prasme, būtų kaip santykis tarp kultūros ir civilizacijos arba, pasitelkiant medžio įvaizdį, kaip tarp balanos – visada rasingos – ir branduolinės medienos. Todėl mums, lietuviams, problemos Rytai–Vakarai sprendimas, dabar taip užvaldęs vakariečių protus, turėtų būti kitoks. Turime savus Rytus pačiuose mumyse ir, norint įsigyti dvasinės atgajos, norint pasiekti paslaptinę Šambalą, mums nereikia, kaip vakarietiškiems hipiams, keliauti į Katmandu ar Tibeto vienuolynus. Tam užtenka atlikti kelionę į save, kelionę daug sunkesnę, bet įmanomą, turint tokius dvasinius vadus kaip Vydūnas, Čiurlionis ir Milašius.

Abu šie kultūrų ratai – Logoso ir Ethoso – yra statiški, stabilūs, griežtai atriboti. Kas buvo pradmuo, pradėjęs įsukti istorijos ratą? Tai – nomadai, klajokliai, vyriško prado nešėjai. Jų kultūra griežtai patricentrinė. Jos funkcija – valia, judesys. Geografiškai senajame pasaulyje Logoso kultūroms atstovauja Viduržemio jūros pakraščių kultūrų ratas, O Ethoso – probaltų ir kaimyninių etnosų apgyventas miškų masyvas (į šiaurę nuo Alpių, pasak H. Krahės, gyvenęs griežtai apibrėžtas laike ir erdvėje genčių junginys, vadinęs save *teuta*⁴⁶). Nomadai, gyvenę siauroje stepių ir pusdykumių juostoje, nusitęsusioje net 7000 km nuo Juodosios jūros iki Gobio dykumos. Maždaug kas 500–800 metų jie paplūsdavę į Vakarus, įsiverždami į ramią baltų miškų buitį arba į prabanga tviskančius senųjų civilizacijų centrus, teriodami, siaubdami, griaudami, o vėliau tapdami sėslūs ir kultūriškai ištirpdami (susiliedami su

vietos kultūra), atlikę savo didžiąją paskirtį – išjudinę rimtį. Taip gimė indo-europiečių tautos ir etnosai, kurių bene pirmieji bus hetitai, o paskutiniai – slavai, baltų motinos ir nomado tėvo sūnūs ir dukterys, gimę miško ir stepės sandūroje (ši sandūra, pagal L. Gumiliovą, yra vienas iš veiksnių, skatinančių naujų tautų atsiradimą⁷), gimę ant didžiojo tautų vieškelio, kertančio centrinę Europą nuo Juodosios iki Šiaurės jūrų. Todėl ieškoti vieno kurio geografinio taško (ar siauros zonos), iš kurio atsirado ide. tautos, yra klaida. Indo-europiečių atsiradimą reikia suvokti kaip vyksmą, periodiškai pasikartojantį, ne kaip vienkartinį aktą, o jų atsiradimo vietą – ne kaip geografinį tašką ar siaurą regioną, bet kaip ištisinį geografinį arealą. Toks arealas ir buvo Ethoso kultūrų ir nomadų sąlyčio teritorija. Ir išties – įvairių tyrinėtojų nurodomi atskiri ide. atsiradimo taškai, juos sujungus, sutampa su šiuo arealu, lanku juosiančiu baltų ovalą, kurio centrą nuo nomadų antpuolio apsaugojo Pripetės pelkės ir neįžengiami miškai. Apskritai giria ir baltai – tapačios sąvokos. Senoji Aistija – tai Europos sengirė, neįžengiama tankmė, pati miško gėrmė. Šitokio miško ir baltiškų hidronimų plotai visiškai sutampa, bylodami apie gilų ir paslaptinę ryšį.

Iš čia ide. pasklinda į šalis po visą senąją žemyną, pasiekdami net Indiją, genami to paties nomadinio impulso akstino, garsiosios pietų traukos, tokios ryškios vikingų žygiuose ir germanų tautos literatūroje (Kiplingas, Hamsunas, Hesė). Taigi statišką Logoso ir Ethoso kultūras išjudina nomadinėse kultūrose užprogramuotas valios impulsas, nulemiantis jų tarpusavio sąveiką ir kartu pasaulio istorijos vyksmą. Panašus procesas vyko ir kitose pasaulio vietose – pavyzdys gali būti hunų (stepių klajoklių), Kinijos žemdirbių ir Indokinijos civilizacinių centrų tarpusavio sąveika, Amerikos žemynuose – tarp miškų indėnų kultūrų, klajoklių (actekų) ir Jukatano pusiasalio civilizacijos židinio. Protas, Dora ir Valia – tai trys žymenys, kurių trimatėje erdvėje vyksta žmonijos istorija. Ketvirtąjį matmenį suteikia religija.

A. J. Toinbis, vadinamas kultūros istorijos Mendelejevu, dvylikatomės „A study of History“ autorius, paskutiniuose savo veikaluose padarė esminį posūkį savo iki tol pozityvistinėse pažiūrose. Terminą *society* (bendrija, visuomenė – O. Špenglerio *civilizacijos* atitikmuo), vartojamą pagrindinėms iki šiol sukurtoms civilizacijoms (pavyzdžiui, „Western Dom Society“ – Vakarų (Bažnyčios) civilizacija) nusakyti, pakeitė terminu *religijos*. Įvyko principinis esminis pažiūrų persilaužimas – pasaulio istorijos esminiu varikliu kultūros filosofas laiko nebe kultūrą, bet religiją. Kodėl? „Įsivaizduokime karietą, kuriai

važiuojant ratai atlieka uždaro ciklo judesį. Pats savaime šis judesys yra betikslis, niekur nevedantis, kaip betikslis gali atrodyti kultūrų gimimas, išsiskleidimas ir mirtis. Bet karieta juda. Kur? Kur juda kultūrų istorija? Dievop“, – atsako A. Toinbis. Tokiu palyginimu istorikas nusako teleologinę pasaulio istorijos vyksmo kryptį. Šia prasme jo pažiūros priartėja prie N. Berdiajevo⁸, vysčiusio šią mintį grynojoje filosofijoje.

Religijos ir kultūros dirbtinai atskirti negalime. Religija nėra sudedamoji kultūros dalis: ji yra daugiau negu kultūra. „Ne religija telpa kultūroje, bet kultūra – religijoje.“⁹ Religijos ir kultūros santykis yra daugiaplanis. Dargi savo kilme kultūra yra priklausoma nuo religijos: „Kultūra yra susijusi su kultu. Ji išsivysto iš religinio kulto, ji yra kulto išsiskleidimas ir jo turinio išsišakojimas įvairiomis linkmėmis.“¹⁰ Religija yra kita santykio žmogus–būtis forma. Kultūra, siejanti žmogų su būtimi per pasaulį, ir lieka šio pasaulio, natūros, erdvėje. Tik aristotelinio kelio prasiveržimuose į visatos ir atomo gelmes bei platoniškojo kelio – į etikos sferą ir Meilės paslaptį kultūra, pranokdama pati save, nušvinta Absoliuto praregėjimo blyksniu, sujungdama mus su Būtimi. Religija priklauso kitai santykio su būtimi plotmei. „Būtis <...> gali būti Dievas tik tuo atveju, kai ji yra „mano Dievas“¹¹. Taigi religija – tai asmeninis ryšys su Dievu, „mano Dievu“, suteikiantis mums galimybę nugalėti paskutinę užkardą, skiriančią mūsų būtį nuo Dievo. Tai – tikrasis Dievas. Ne filosofų, intelektualų ir net ne teologų, bet mano, gyvas Dievas. Tai – tikroji religija, kelias į Vienį. Terminas neturi panteistinio atspalvio ir yra skirtas tai vienovės būsenai, kuri yra įvykdoma žmogui per būtį susijungus su Dievu nusakyti.

Kaip klostėsi ši kelionė žmonijos istorijoje, religijos istorijoje? Tegul mums į šiuos svarbius esminius klausimus padeda atsakyti mūsų, baltų, religijos studijos.

Apžvalga

Baltų religija mums nėra vien istorinis ar antraeilis dalykas. Klausimas – kaip tikėjo Dievą mūsų protėviai? – gyvai liečia ir dabartį. Tai įrodo, pavyzdžiui, kad ir nelauktas susidomėjimas R. Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“, kilęs ne tiek dėl meninio eksperimento, kiek dėl turinio, bandančio atvaizduoti ikikrikščioniškosios pasaulėjautos susikirtimą su atneštine krikščionybe. Tą patį rodo tiek prieškarinės, tiek XX a. septintojo dešimtmečio žygeivių pastangos atgaivinti pagoniškąjį kultą.

Artėja Lietuvos krikšto jubiliejus (1387–1987) [tekstas rašytas 1983 metais, – A. P.] – reikšminga lietuviškai krikščionybei data. Nesibijokime termino „lietuviška“, nes nėra krikščionybės apskritai, o yra Vakarų ir Rytų, lotyniška, lenkiška krikščionybė ir t. t. „Religija taip santyčiau su tautybe, kaip to paties daikto turinys ir forma.“¹² Todėl „galima ir reikia kalbėti apie **lietuviškąją krikščionybę**“ (paryškinta A. P.)¹³, nes krikščionybė „konkrečiomis savo reiškimosi formomis, savo egzistenciniu būdu turi būti išaugusi iš tautinės individualybės. Kitaip ji bus žmogui svetima, nesuvokiama ir neišgyvenama, nes kiekvieną daiktą žmogus gali priimti į save tik tada, kai jis apsieiškia jo dvasiai artimomis formomis“¹⁴.

Tad kokia toji lietuviškoji krikščionybė – jos praeitis, dabartis, ateitis? Kaip ji santykiauja su mūsų protėvių religine pasaulėjauta? Ar tiesa, kad jei būtume pakrikštyti dviem šimtais metų anksčiau, Lietuvos istorija ir kultūra būtų pasukusios kita vaga? Bet gal tada mes būtume nebe mes? Ką krikščionybė davė ir ko nedavė Lietuvai? – garsusis Povilo Jako klausimas¹⁵. Ir ką Lietuva gali duoti krikščionybei? Ar jau galima mūsų krikščionybę vadinti „lietuviška“? O gal ji tebedėvi išaugtinį lotyniškai lenkišką drabužį? Ar tiesa, kad pokarinės mūsų krikščionybės nesėkmės galima paaiškinti ne tik politinėmis aplinkybėmis, krikščioniškosios dvasios trūkumu, bet ir sustabarėjusia prieškarine forma, baime atverti šventoriaus vartus į gatvę, į žmones, į Lietuvą? Į šiuos daugiau ar mažiau rizikingus klausimus bus galima atsakyti tik tuomet, kai bus pažintos lietuviškosios krikščionybės šaknys, slypinčios baltų religijoje; kai bus pažinta mūsų prosenių tikyba, jos vidinė esmė, Dievybės išgyvenimo būdas, jos sandara ir kitimas laikui bėgant – nuo amžių glūdumos iki pat susitikimo su krikščionybe ir ištirpimo joje. (Ir vėl kyla klausimų: ar tiesa, kad krikščionybė sunkiai prigijo, kad sudavė mirtiną smūgį Lietuvos kultūrai, ar, atvirkščiai, suteikė jai naują impulsą?)

Apmaudu, kad baltų religijos tyrinėjimų srityje pasiekta tiek nedaug. Kitose baltistikos (plačiaja prasme) srityse matoma pažanga – visų pirma kalbotyroje, kur jau ryškėja, daugiausia Vladimiro N. Toporovo ir bendraminčių (jų gretose, deja, lietuviška pavardė reta) dėka, radikalus ir esminis baltų ir slavų kalbų santykių sprendimas, trumpai nusakytinas taip: slavų kalbos kilusios iš pakraštinių baltų dialektų. Esminga tai, kad slavai, kaip etnosas, yra atsiradę daug vėliau. Folkloristikoje aukštai vertintina (su nedidelėmis išimtimis) Donato Saukos monografija „Tautosakos savitumas ir vertė“, kur tikslios analizės ir „lyrinės nuojautos“ dėka užčiuopti labai svarbūs baltiškos savimonės bruožai.

Baltų religiją tyrinėjusių lietuvių autorių darbai negausūs (apie kitų tautų, ypač rusų, tyrinėtojus bus atskira šneka), o apibendrinamosios išvados ir metodika yra praėjusio šimtmečio lygio. (Ir net žengta atgal, jei atskaitos tašku imtume Daukanta.) Kasmet iš enciklopedijos į enciklopediją keliauja vis tos pačios negilios tiesos – kad baltai garbinę medžius ir apskritai gamtą, tikėję pomirtiniu gyvenimu, kad jų religijoje randama šiokių bei tokių *-izmų* pėdsakų ir t. t. Išsiskiria nebent P. Klimo knyga „Senovės Lietuvos bruožai“. Ji ir dabar nepraradusi vertės, parašyta su didele erudicija. Knygoje gausu nuorodų ir argumentuotai aptartų šaltinių. Pažymėtina taip pat Z. Ivinskio „Senovės lietuvių religijos bibliografija“, išspausdinta žurnale „Soter“ ir vėliau išleista atskiru leidiniu¹⁶. Iš pokario darbų – M. Gimbutienės studija foliantas „Senovės Europos dievai ir deivės 7000 iki 3500 m. pr. Kristų“ (anglų k.), kur pateikta originali, bet mažai įtikėtina baltų religijos samprata, paremta vien archeologine medžiaga, subjektyviu ir mėgėjišku traktavimu. Metodiniu požiūriu įdomūs ir naudingi struktūralisto Algirdo Greimo darbai, ypač lietuviškos mitologijos studija „Apie dievus ir žmones“¹⁷, iliustruojanti struktūralistinės metodikos galimybes. J. Jurginio veikalas „Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje“¹⁸ yra padaryta keletas svarbių išvadų, susijusių su kulto buvimu (ar nebuvimu) senojoje mūsų religijoje, taip pat su monogamijos klausimu, nuvainikuotas mitas apie žmonių aukojimą ir stabmeldystę.

Atskirai reikėtų paminėti latvių tyrinėtojų, visų pirma H. Biezajo (Harold Biezais)¹⁹, darbus, išsiskiriančius apdorotos tautosakinės medžiagos gausa ir solidumu, tačiau ir jų pagrindinėms išvadoms tinka tie patys priekaištai – kad tai nėra to žodžio prasme religijotyros darbai. Tai tiesiog istoriko (P. Klimas, J. Jurginis, Z. Ivinskis), folkloristo (J. Balys, P. Dundulienė, H. Biezajis), archeologo (M. Gimbutienė), mitologo (A. Greimas), kalbininko (A. Senas (Alfred Senn, 1899–1978), profesoriaus Alfredo Ericho Seno tėvas) ir t. t. samprotavimai bei išvados, nagrinėjant savuoju požiūriu kampu vis tuos pačius šaltinius tuo pačiu metodologiniu lygiu, kurį galima nusakyti, pagal J. Jurginį, kaip statinį-aprašomąjį, neatsižvelgiantį į religijos kitimą laikui bėgant. Labiausiai šiems darbams trūksta pačios religijos, jos esmės pažinimo, be kurio neįmanoma religijotyros sėkmė. Kažkodėl manoma, kad – kaip jokioje mokslo šakoje – religijai tyrinėti nei specialių teologinių žinių, nei religinės nuojautos nereikia. Dar įdomiau, kai religiją tyrinėja nereliginas ar neturintis asmeninės religinės patirties žmogus: tuomet jo pastangos panašios į neįsimylėjusiojo pastangas parašyti meilės sonetą. Juk sistemą galima pažinti tik iš vidaus.

Idealas būtų – tvirtas ir gilus teologinis pasiruošimas, plačios skalės intymi religinė patirtis (tegu ir atvedusi į ateizmą – tuo vertingesnės bus išvados, jei pavyks išlaikyti objektyvumą), sujungta su modernios struktūralistinės metodikos siūlomomis galimybėmis.

Išvada: religijotyroje daugiau galėtų nuveikti jaunoji mūsų kunigija. (Nesuprantama, kodėl tiek nedaug šitoje srityje buvo nuveikta tarpukario metais, tame lietuviškos kultūros aukso amžiuje. Juk turėjome Teologijos-filosofijos fakultetą, kur buvo ginamos gausios disertacijos, tik ne senosios mūsų religijos klausimais. Juk prof. Dovydaičio pastangomis per septynerius jo religinio žurnalo „Soter“ redaktoriavimo metus buvo padėtas neblogas religijotyros pagrindas, įsteigta Religijos istorijos katedra. Gal tai galima paaiškinti konservatyvaus katalikiškojo sparno atkarumu „pagonybei“, kuri mums įteigė lenkiškieji „kultūrnešiai“?)

Apibendrinant apžvalgą galima pasakyti, kad į klausimą, kokia buvo senoji mūsų religija, iš esmės lieka neatsakyta. Pateisinimas gali būti nebent pats senosios mūsų religijos pobūdis, kuri suvokti ir padaryti matomą nelengva. Kaip, pavyzdžiui, ir Čiurlionio REX – matome, bet ar matome iš tikrųjų? Iš pradžių svarbiausias būtų jos vidinės sandaros, struktūrinio ir tipologinio modelio klausimas, raida iki susitikimo su krikščionybe. Tik atsakius į šį pagrindinį klausimą, nustačius konstrukcijos ašį, yra galimi tolesni, visų pirma – religijos, vidinio turinio tyrinėjimai. Rašytinių šaltinių nėra daug, naujų vargu ar bus rasta. Pagrindinė užšifruota medžiaga dar glūdi tautosakoje. Tačiau, naujai pažvelgus ir į turimą medžiagą, galima padaryti svarbių ir netikėtų išvadų. Ši studija ir bus bandymas kitaip pažvelgti į jau esamą baltų religijos tyrinėjimų medžiagą, ieškant atsakymo į pagrindinį klausimą – kas yra mūsų senosios religijos esmė?

Pirma dalis

Istoriškai susiklostė trys pagrindinės etnologijos (anglosaksų kraštuose daugiau paplitęs antropologijos terminas), t. y. mokslo, tiriančio pasaulio tautų kilmę, kultūrą ir religiją, kryptys. Pirmoji būtų vadinamoji evoliucionistinė kryptis, kurios pradininkas yra E. B. Teiloras (Edward Burnett Tylor, 1832–1917). Tai buvo pozityvistinio pobūdžio materialistine pasaulėžiūra grįsta srovė, kaip ir dera mokslo šakai, užgimusiai XIX amžiuje – garo mašinų, Darvino ir religinio skepticizmo epochoje. Tai pačiai mokyklai priklausė ir Teiloro mokinys

žymus etnografas ir religijotyryninkas Dž. G. Frezeris (James George Frazer, 1854–1941), garsiosios „The Golden Bough“ autorius, bei L. Morganas (Lewis Henry Morgan, 1818–1881). Persunkta progreso (didžiąja raide!) idėjų, ši mokykla perkėlė Darvino evoliucijos idėją iš biologijos į kultūros ir religijotyros sritį. Kaip pasaulėžiūrinis atsakas, atliepiantis dviejų pagrindinių europietiškos minties polių – materializmo ir idealizmo – susidūrimą, etnologijoje iškilo mokykla, kuriai prigijo kultūrinės-istorinės mokyklos (dar vadinamos difuzionistine) vardas. Žymiausi šios mokyklos atstovai ir pagrindėjai – F. Grabneris (1877–1934), „kultūros ratų“ teorijos kūrėjas, žymus afrikanistas L. Frobenijus (Léo Frobenius, 1873–1928) ir M. Miuleris (Friedrich Max Müller, 1823–1900). Religijotyroje šiai srovei atstovavo E. Lengas (Andrew Lang) ir išgarsinusi jo vardą 1898 m. pasirodžiusi knyga „The making of religion“ bei vadinamoji Vienos mokykla, kurios pradininkas buvo katalikų kunigas, dvylikatomės „Der Ursprung der Gottesidee“ autorius V. Šmidtas (Wilhelm Schmidt, 1868–1954) ir jo bendraminčiai V. Kopersas (Wilhelm Koppers), M. Guzinde (Gusinde) bei P. Šebesta (Paul Schebesta).

Šios dvi ideologiškai priešingos srovės kaltino viena kitą neobjektyvumu: evoliucionistai – kultūros istorikus bandymu pridengti Bibliją nuo kritikos šiuolaikinio mokslo skydu, pastarieji – evoliucionistus už mechaniską ir tendencingą biologijos dėsnių perkėlimą į kultūros ir religijos sritį. Kaip atoveiksmis šiam etnologijos pavertimui ideologinės kovos įrankiu susikūrė vadinamoji funkcionalistinė mokykla, kurios tikslas buvo apvalyti etnologiją nuo ideologinio angažavimosi ir grąžinti jai tauraus ir nesutepto pasaulėžiūros imperatyvais „grynojo“ mokslo vardą. Kadangi ši srovė ypatingą dėmesį skyrė metodui, daugelis nenori jai pripažinti mokslo statuso, laikydami funkcionalizmą tik metodologine kryptimi: ypač kalbant apie šiuolaikinį K. Levi-Stroso (Claude Lévi-Strauss, 1908) sukurtą struktūralizmą. Tai pačiai kryptčiai priklausytų ir lietuviu Sorbonos universiteto profesorius Algirdo J. Greimo, vieno iš žymiausių Levi-Stroso mokinių, darbai.

Funkcionalizmo atsiradimas yra susijęs su tokiais vardais kaip B. K. Malinovskis (1884–1942), A. Redklifas-Braunas (Alfred Reginald Radcliffe-Brown, 1881–1955) ir prancūzų sociologai E. Diurkheimas (Émile Durkheim, 1858–1917), L. Levi-Briulis (Lucien Lévy-Brühl, 1857–1939), kt.

Taigi turime tris šio tipiškai europietiško humanitarinio mokslo – su visais privalumais ir trūkumais – sroves. Arba, tiksliau, dvi sroves, kadangi į funkcionalistų pretenzijas likti objektyviems tenka žiūrėti skeptiškai – tai liudija,

pavyzdžiui, kad ir vieno garsiausių jos atstovų E. Diurkheimo aiškiai pozityvistiskai materialistinės pažiūros į religiją, traktuojančios ją kaip „socialinės aplinkos produktą“²⁰. Jei tik darbas gana gilus, metodo iškelimas vietoj ideologijos negelbsti, ir neišvengiamai atsiduriama vienoje iš priešingų stovyklų ar bent jų prieigose. Kažkodėl dažniausiai nukrypstama į pozityvistinę, nes po religijotyroje praktikuojamu religijos turinio atskyrimu nuo formos dažnai yra pasislėpęs religinis indiferentizmas.

Kuriais keliais ėjo lietuviškoji religijotyra? Ar buvo joje bandymų iš pozityvistinio atramos taško atskleisti senosios mūsų religijos paslaptį? Natūralu būtų tokios krypties darbų laukti pokariu, kai tam susidarė labai jau palankios sąlygos. Tokių bandymų būta, ir vienas įdomiausių yra sietinas su Jono Trinkūno, vieno iš 7-ojo dešimtmečio Romuvos jaunimo sąjūdžio ideologų, vardu.

Prieš tai trumpai prisiminkime pagrindinius evoliucionizmo teiginius, aiškinančius religijos kilmę ir raidą. Teigiama, kad religija ir apskritai dvasinis žmogaus pasaulis, kaip ir fiziologinis žmogus, vystėsi nuo paprasto, primityvaus iki sudėtingo. Teigiama, kad pradžioje pirmykštis žmogus buvo be religijos (nors tuo daugelis pačių evoliucionistų abejoja). Susikaupus tam tikram „religiniam minimumui“, eina tikėjimų laikotarpis, atitinkamai pagal evoliucijos laipsnį: animizmas (lot. *anima* – ‘dvasia’), tikėjimas į dvasias; magija (gr. *mageia* – ‘burtininkavimas’) – tikėjimas antgamtiniu poveikiu realybei; fetišizmas (portugal. *feitišu* – ‘amuletas’), kurio variantas yra stabų garbinimas – tam tikrų daiktų garbinimas, tikint jų suteikiama antgamtiška jėga; šamanizmas (iš tungusų – mandžiurų *samanj* – ‘žynys’) – tikėjimas, kad tam tikru ritualu galima iškviešti antgamtines jėgas; animalizmas, arba zoolatrija, – gyvūnų garbinimas ir kt. Šis sąrašas įvairiai varijuojamas ir grupuojamas, bet idėja lieka ta pati – religija vystėsi iš nieko, per primityvius tikėjimus, po to sekusį politeizmą iki monoteizmo, iki tokių dabartinių pasaulinių religijų kaip krikščionybė, hinduizmas, budizmas, islamas, judaizmas.

Savo darbe „Religijos specifikos klausimas (pastabos apie senovės lietuvių religijos kilmę)“²¹ J. Trinkūnas, sekdamas šiuo materialistiniu religijos raidos supratimu, teigia, kad „pirmykštėje visuomenėje ilgą laiką truko bereliginis laikotarpis, kada viešpatavo sinkretiška mitologinė pasaulėžiūra“. Taigi pirmykštis žmogus, tas akmens amžiaus ateistas, kaip teigiama straipsnyje, buvo valdomas dviejų jėgų – maisto idėjos ir seksualinių troškimų. Šias dvi jėgas jungianti vaisingumo idėja realizuojama magiškais veiksmais. Tačiau magija dar nelaikoma religija. Religijai atsirasti, kaip jau minėta, reikalingas „religi-

nis minimumas“ (E. Teiloro terminas), tam tikra pirmykštės pasaulėžiūros sankaupa. Kaip „religinio minimumo“ pakaitalą siūloma vartoti kitą terminą – *sacrum*, išverstą kaip ‘šventumas’ (paimtą iš vokiečių religijotyrininko Rudolfo Oto (Rudolf Otto, 1869–1937)²². J. Trinkūno nuomone, *sacrum* yra „psichologinis terminas“. Čia nesuprasta termino esmė – *sacrum* vertimas kaip „šventumas“ nėra tikslus. R. Otas šį terminą pratęsia iš hebrajų *kadosh*. Tikslus lietuviškas *sacrum* atitikmuo būtų veikiau šventybė (plg. gėrybė – gerumas, šviesybė – šviesumas), šventastis ar panašiai (plg. gyvastis – gyvastingumas, analogiškai gėris – gerumas, šviesa – šviesumas), nes *šventumas* (lot. *sanctus*) yra taikytinas šventųjų atžvilgiu jų tobulumo laipsniui nusakyti. Paties R. Oto teigimu, *sacrum* yra „gryna kategorija *a priori*“, kažkas įgimta, duota iš anksto, amžina, taigi jo traktavimas kaip psichologinio termino yra nuvertinantis ir netikslus.

Aptardamas senąją lietuvių religiją, Trinkūnas siūlo probaltiškąjį laikotarpį (t. y. iki virvelinės keramikos išplitimo – A. P.) laikyti mitologinės pasaulėžiūros laikotarpiu; kitaip tariant, bereliginio. Pirmosios religijos užuomazgos pasirodo „irstančios pirmykštės bendruomenės ir besiformuojančios klasinės visuomenės stadijoje“, t. y. jau po Kristaus gimimo. Vėliau mitologija įgauna religinį pobūdį ir tada, kaip teigiama straipsnyje, atsiranda pirmieji dvasininkai – žyniai. Kuo šis teigimas paremtas – neaišku, nes čia pat nusi-skundžiama, kad „konkrečių istorinių žinių apie tą senosios baltų religijos laikotarpį mes beveik neturime. Tik archeologija šiek tiek nušviečia laidojimo papročius“. Siūloma senojoje lietuvių religijoje skirti du sluoksnius: „oficialiąją kunigaikščių religiją su žymiomis naujovėmis (tai buvo žynių – „pirmųjų ideologų“ – veiklos rezultatas) ir liaudies religiją“, kurios gerokai sky-rėsi. Įvedus krikščionybę, pirmoji žlugo kunigaikščių religija, o liaudyje senasis tikėjimas dar laikėsi kelis šimtmečius, įgaudamas religinio sinkretizmo (krikščionybės ir senųjų tikėjimų samplaikos) formą. Kokio nors konkretaus ir nuoseklaus senosios lietuvių religijos tipologinio modelio nesiūloma. Tik viename to paties autoriaus pranešime (1976 m. vasario 6 d. VVU vykusioje krikščionybės problemoms skirtoje konferencijoje „Krikščionybė Lietuvoje“) teigta, kad senoji lietuvių religija „buvo išsaugojusi žemdirbių bendruomenės animistinei religijai būdingus bruožus“²³.

Būta ir kitų bandymų ieškoti baltų religijoje evoliucionistų siūlomos schemas pėdsakų. Dažno folkloristo darbuose randame užuominų apie magijos, totemizmo ir kitų *-izmy* pėdsakus mūsų papročiuose. Antai viename straips-

nių²⁴ teigiama, kad su bite susiję tikėjimai yra animistiniai: „Bitei rodoma pagarba yra sudėtinga, išsivysčiusi zoolatrijos forma.“ Taigi senieji baltai bus buvę zoolatrai, atseit gyvūnų garbintojai. Pateikiamos evoliucionistų pažiūros į įvairias gyvūnų garbinimo stadijas: pradinė, kai gerbiamas protėvių laikomas gyvūnas; toliau, atsiradus sielos vaizdinui, animistiniai tikėjimai suteikia sielai gyvūno pavidalą; gyvūnas palaipsniui sudievinamas, dievybė įgauna žmogiškas formas, antropomorfizuoja, o paskutinėje zoolatrijos stadijoje vėl gerbiamas tik gyvūnas, bet jau ne kaip dievybė.

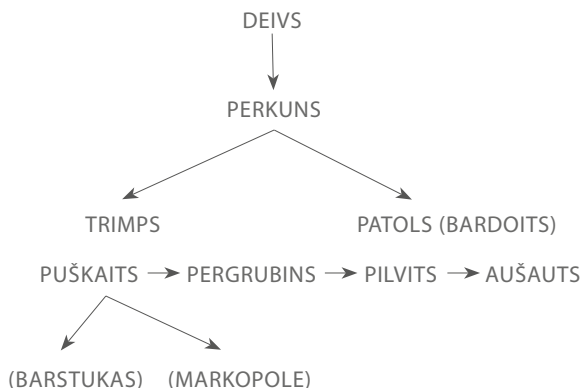
Matyt, remtasi ta ypatinga vieta, kurią baltų kultūroje užima bitė ir visa, kas su ja susiję. Jau minėtoje A. J. Greimo studijoje „Apie dievus ir žmones“ struktūralistinė metodika leidžia atskleisti įdomių ir svarbių dalykų apie bites, bitininkystę ir gilią jų sąsajas su baltų kultūros matricentiškumu. Tačiau nieko, kas padėtų užpildyti gyva tautosakine medžiaga aną pirmiau išdėstytą sudėtingą zoolatrijos evoliucijos schemą, čia nerasime. Lieka neaišku, kuo remiasi autorės teiginys apie „sudėtingą, išsivysčiusią zoolatrijos formą“.

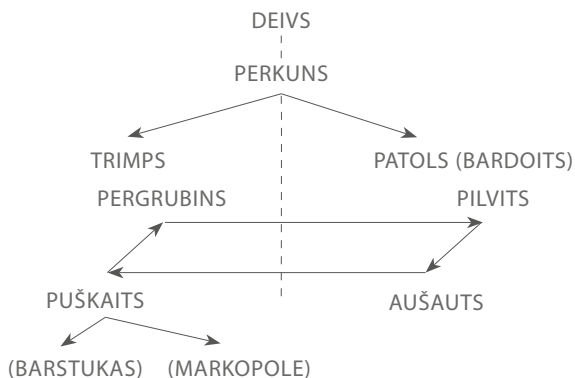
Tai tik vienas pavyzdžių, kaip sunkiai baltų religijos medžiaga leidžiasi būti tempinama ant evoliucionistinio kurpaliaus. Dar vienas pavyzdys – P. Dundulienės knygos „Etnografija“ (1952) skyrius „Senieji lietuvių tikėjimai“ – chaotiškas rinkinys nežinia kuo pagrįstų ir neatsakingų teiginių. Taigi ši kryptis baltų religijos tyrinėjimui nedaug tedavė. Kaip ir baltų religijos teikiama medžiaga nesustiprino evoliucionistinės mokyklos pozicijų. Teisinamasi medžiagos trūkumu ir, nors neprarandama vilties ateityje, kalbėti apie kokį nors nuoseklų evoliucionistinės krypties senosios mūsų religijos tipologinį modelį nesimato pagrindo.

Kaip matyti iš J. Trinkūno straipsnio, Romuvos sąjūdžio mąstytojai, nors ateistais savęs nelaikė, religijotyroje rėmėsi materializmu. Kartu su antiklerikalinėmis tendencijomis tai buvo pagrindas bendradarbiauti su oficialiuoju ateizmu. Tiesa, tai truko neilgai, bet pasitarnavo kaip viena pagrindinių vidinės sąjūdžio destrukcijos priežasčių, dėl kurių jis netrukus apiblėso (neužmirštant ir išorinių aplinkybių). Kita svarbi priežastis buvo pasaulėžiūros nenuoseklumas – minėtieji intelektualai, laikydami save Vydūno pasekėjais, rėmėsi materializmu. Jie norėjo atgaivinti senąją religiją, priešpriešindami ją krikščionybei, bet užmiršo Vydūno išpėjimą, kad nereikia kurti naujos religijos, o būtina gryninti ir giliau išgyventi pačią krikščionybę. Dėl viso to Romuvos sąjūdis savo vertės neprarado, nes buvo vienas originaliausių Europoje jaunimo dvasinių ieškojimų, tuo labiau kad netrukus požiūris į katalikybę pradėjo kisti. Kaip jau

sakyma, religijotyroje tėra dvi pasaulėžiūros kryptys. Norinčiajam tyrinėti baltų religiją tenka susidurti su bešališkumo problema arba, kaip mūsų užjūrio broliai sako, angažavimusi, kas liberaliai dūšiai yra viena baisiausių nuodėmių. Atrodo, padėtis be išeities. Bet trinarėje sistemoje „autorius – tyrinėjimų medžiaga – išvados“ yra vienas tikrai „neangažuotas“ narys. Tai – medžiaga. Gal jai ir suteikime balsą?

1972 m. išėjusiame „Baltų–slavų rinkinyje“ buvo išspausdintas rusų kalbininko struktūralisto Vladimiro N. Toporovo straipsnis kukliu pavadinimu „Pastabos baltų mitologijos klausimu“²⁵. Straipsnyje buvo užsibrėžtas tikslas, panaudojant vadinamąjį teonimų distribucijos metodą, iš išlikusių istoriniuose šaltiniuose dievų sąrašų rekonstruoti baltų panteono hierarchinę sąrangą. Pirmiausia buvo tiriama prūsiškoji medžiaga, kaip dėkingesnė rekonstrukcijai, nes su ja susijusių istorinių šaltinių yra daugiau, o dievų sąrašai išsamesni nei lietuviškuose šaltiniuose. Panaudoti šeši istoriniai šaltiniai, datuojami XII a. pabaiga–XVII a. viduriu. Su tam tikromis išlygomis (ne visų dievų sąrašai nepriklausomi vienas nuo kito, yra vėliau padarytų pataisų bei perdirbimų ir t. t.) štai kokį senosios prūsų religijos vaizdą atskleidžia struktūralistinė vidinės rekonstrukcijos metodika: pirmajame hierarchiniame lygmenyje tarpusavyje susiję tam tikrais funkciniais ryšiais viešpatauja Perkuns–Trimps–Patols (Bardoits) triada. Antrajame lygmenyje – Puškaitis (Barstukas, Markopole)–Pergrubins–Pilvits–Aušauts. Tačiau virš šių hierarchinių lygmenų aukščiausiam „superlygmenyje“ yra tik vienas vardas. Tai – Dievas, arba prūsiškai Deivs. Štai kaip apibendrintai siūloma vaizduoti mūsų panteoną:

Akivaizdu, jog tiek vienu, tiek kitu atveju virš visos religinės sistemos ir net virš panteoną vainikuojančios dievų triados stovi vienas Dievas – prūsų Deivs, vėliau pavadintas Okopirms (Visų pirmas: *ucka* – ‘visų’ ir *pirms* – ‘pirmas’)²⁶.

Ką tai turėtų reikšti?

Pažiūrėkime, kaip straipsnyje apibūdinamas *Deivs*: „Sprendžiant pagal viską, Okopirms sąvokoje susipina dvi funkcijų eilės, atspindinčios dvi tradicijas. Iš vienos pusės, jis – **visavaldis** (*вседержитель*), ir **visa, kas yra pasaulyje, jam pavaldu** (*...deum coeli et terae... den Gott Himmels und der erde*). Kita vertus, aprašant prūsų panteoną siejant su vertikalia pasaulio struktūra, Okopirms – aukščiausiasis visų sferų dievas (*...der erste Gott Himmels und Gestirnes, ...ein Got des himels vud gestirns*). Kadangi Okopirms, visada užimdamas pirmą vietą sąrašuose, niekada nefigūruoja kitos rūšies tekstuose (skirtingai nuo vyraujančios daugumos kitų dievybių), galima padaryti didelę tikimybę parentą prielaidą, kad **Okopirms funkcija buvo visiškai ta pati, kaip ir Dievo – Dievs rytų baltų tradicijoje**. Pastarasis, būdamas pagrindinis ženklas – mitologinės sistemos visumoje atstovas, praktiškai pasirodo **per daug abstrakčiu ir pasyviu pradū** (dažnai stovinčiu už siužetinių ryšių), **kuo galima paaiškinti, kad jis praranda savo aktualumą** ir kad – kaip šito kompensacija – aktualizuojasi žemesniųjų (palyginti su Okopirms) lygių dievai (plg. liet. Perkūnas, latvių Perkons ir prūsų Perkuns)“²⁷ (paryškinta A. P.).

Taip mums, kurie pagal nuo seno susiklosčiusią tradiciją vyriausiąją baltų dievybę laikėme Perkūną, struktūralistinė analizė atskleidžia visiškai netikėtą ir nelauktą esmę. Pasirodo, kad senieji baltai turėjo vieno Dievo sąvoką, kurią tik vėliau iš dalies išstūmė ar pakeitė Perkūnas! „...Aukščiausias Dievas dėl

savo abstraktumo ir siužetinių ryšių nebuvimo lyg pereina ilgalaikėn pasyvion atmintin, o aktualių vaizdinių sferoje jo funkcijas vykdo Dievo tarnas.⁴²⁸ Jų tarpusavio santykį minėtu pereinamuoju beprasidedančios politeizacijos, daugdievystės laikotarpiu nusako keletas priešpriešų: „vyriausias – nevyriausias, neaktualus – aktualus, šeiminingas – vykdytojas, nėra išorės aprašymo – yra, nėra motyvų – yra.“²⁹

To paties straipsnio antroji dalis skirta ankstyvajam lietuviškų dievų panteonui atkurti. Tačiau, palyginti su prūsiška medžiaga, yra didelių skirtumų. Visų pirma tiriami daug ankstesni (1252, 1258, 1261 metų) istoriniai šaltiniai (tai 1) Volynės metraštis, Ipatijaus metraščio (1232 m.) dalis; 2) to paties metraščio nuorašas (1258 m.); 3) Joano Malalos „Kronikos“ vertimo nuorašo (1261 m.) intarpas), jų mažiau – tik trys, sąrašuose minimi dievai beveik neindividualizuoti, jų apibūdinimas telpa viename sakinyje, o sąrašas beveik tris kartus trumpesnis nei prūsiškuose šaltiniuose. Dėl šių ir kitų priežasčių lietuviškojo panteono rekonstrukcija yra tik apytikrė. Tačiau ir čia panteono branduolyje rasime Dievą: „aukščiausias Dievas (*Hageu/Agau*) – Perkūnas (*epky* – kalvis, jo tarnas (*Tebe*)“³⁰.

(V. Toporovas nerekonstruoja teonimo *Ньнадей/Андай*, pasitenkindamas šaknies *diev-* (*deiv-*) konstatavimu. Kitoje vietoje (enciklopediniame leidinyje „Pasaulio tautų mitai“) V. Toporovas nurodo, kad „...galima vardo *Ньнадей* interpretacija nuo *Numadievs*, nuo liet. *namo dievas*“(?). Atrodo, patikimesnė ir labiau atitinkanti paties V. Toporovo pateiktos panteono schemos esmę būtų kita interpretacija (kitas aiškinimas), besiremianti tuo, kad 1258 m. Volynės metraščio nuoraše (istorinis šaltinis Nr. 2) teonimas *Андая Андай* pateikiamas kaip kreipinys, išgirstas maldos metu: „по своимски рекуже: янда бзивающе боги своя Андая“, t. y. „...saviškai kalbėdami; янда, šaukdamiesi savo dievų *Андая* ir...“ Siūloma *янда* rekonstruoti kaip kreipinį, o ne kaip teonimą: – „mano Die“; – „mano Dievė“, tuo labiau kad šiai rekonstrukcijai artimas šaltinyje Nr. 1 sutinkamas teonimas (dievavardis) *Ньнадей*.)

Tačiau Jono Lasickio veikale „Apie žemaičių dievus“, parašytame 1580 m., randame: „Mat, be visagalio ir aukščiausio Dievo, jų vadinamo Auxtheias Visagastis [šifruojamas kaip Aukštėjas Visagalis (M. Daukša, J. Jurginis); Aukščiausias visagalintis (M. Akelaitis). Mūsų nuomone, įmanoma, prisimenant, kaip lengvai lotyniška *d* ortografiškai virsta į *g*, šį teonimą traktuoti kaip Aukštėjas (Aukščiausias) Visadistis – Visadestis (visad esąs, amžinasis), – A. P.], tie, kurie dar nepažino vieno krikščionių Dievo, garbina daugybę žemėpačių

(Zemopacios), t. y. žemės dievų.³¹ Taigi XVI a. šaltinis nedviprasmiškai teigia Aukščiausiojo Dievo buvimą lietuvių religijoje, o trimis šimtmečiais ankstesniuose šaltiniuose šis AD įvaizdis kiek apiblukęs ir suniveliuotas, nors turėtų būti priešingai. Tačiau nereikia užmiršti, kad: a) minėtą Volynės metraščių rašė kalbos nemokėjęs svetimtautis iš nekompetentingo pateikėjo, perdavusio daugiau garsinį, bet ne semantinį turinį. O J. Lasickiui teikęs žinias bajoras Laskovijus (Petrus Monedulatus Lascovius?) ilgą laiką dirbo Lietuvoje (matininku) ir todėl galėjo neblogai (iš vidaus) pažinti to meto žemaičių religines pažiūras; b) Volynės metraščiai užrašyti rytų baltų ir slavų paribio zonoje (baltiškojo ovalo pietrytinėje dalyje), dviejų kultūrų sandūroje, kuo ir galima paaiškinti didesnę monoteistinės pasaulėžiūros degradavimą nei baltų ovalo centre.

Dešimtmečiu vėliau (1982 m.) enciklopedinio pobūdžio leidinyje „Pasaulio tautų mitai“, straipsnyje „Baltų mitologija“, V. Toporovas (kartu su V. Ivanovu) pakartoja ir išplečia pagrindines mūsų aukščiau nagrinėto straipsnio idėjas³². Tai, galime sakyti, istorinis įvykis baltų religijotyroje, nes pirmą kartą į enciklopediją pateko rimti, metodiškai pagrįsti, netrivialiai interpretuoti duomenys apie baltų religiją. Pateikiamos tos pačios aukščiau minėtos prūsų ir lietuvių dievų panteonų struktūrinės schemos, visa baltų mitologija suskirstoma į septynis lygmenis, kuriuos vainikuoja Aukščiausiasis Dievas (toliau – AD, Dievas, Deivs). Po minėtos dievų triados, antrajame lygmenyje, – dievybės, susijusios su ūkiniu ciklu; trečiajame – mitologiniai personažai su abstrakčiomis funkcijomis: Laimė, Giltinė, Saulė, Mėnuo ir t. t.; ketvirtajame atsispindi mitologizuota istorinė tradicija: Vaidevutis ir Prutenis, Šventaragis ir t. t.; penktajame – pasakų personažai ir dvasios, miškų šeimininkai: Lauksargis, Medeina ir t. t.; šeštajame – dažnai neantromorfizuotos būtybės: barzdukai, kaukai, raganos; septintajame – žmogus jo mitologiniu pavidalu, taip pat žyniai, burtininkai.

Beje, prūsų, lietuvių ir latvių Dievui (Dievs, Deivs) yra skiriamas atskiras straipsnis („Dievas stovi virš visų dievų, bet paprastai jis pasyvus ir betarpiškai neveikia žmonių likimų“³³).

Tiesa, čia Dievas yra vadinamas „главными среди богов“ („vyriausias tarp dievų, dievų viršininkas“), nors ankstesniame straipsnyje taip nebuvo. Jaučiama atsakingojo redaktoriaus ranka! Ten, prisiminkime, Dievas buvo vadinamas „pagrindiniu ženklu, mitologinės sistemos visumoje atstovu“, Visavaldžiu (*вседержитель*), Aukščiausiuoju (*высший*) Dievu, o Vyriausiuoju Dievu (*глава богов, сверхбог*) buvo tituluojamas Perkūnas. Mat tarp šių teologinių

sąvokų – esminis skirtumas. Vyriausiasis Dievas – tai vyriausiasis iš politeistinių dievų būrio, „dievų valdovas“, hierarchiškai išskirtas iš sau lygių, esančių tokio pat lygmens, tarpo, užbaigiantis hierarchinę piramidę, su hierarchiškai žemesniais susijęs vertikaliu funkciniu ryšiu (toks buvo graikų Dzeusas, o mūsų mitologijos vėlyvuojų laikotarpiu – Perkūnas).

Aukščiausiasis Dievas yra visai kita esmė. Įtikimiausias to paliudijimas – tai, kad AD neįkandamas struktūralistinei analizei (abstraktus, pasyvus, neaktualus, neturintis funkcinių ryšių, *Deus otiosus* – abejingas Dievas ir t. t.; žr. 2 pav., kur tarp Dievo ir hierarchinės piramidės nenurodyta funkcinio ryšio, o yra tik kitos rūšies priklausomybę simbolizuojanti punktyrinė linija). Šis Dievas iš esmės skiriasi ir tam tikra prasme neturi nieko bendra nei su visu politeistinių dievų būriu, nei su mitologija.

Kas yra tas paslaptinis AD, kurio pėdsakų, pasak minėto leidinio „Pasaulyje tautų mitai“, galima aptikti ne tik baltų mitologijoje – panašų AD įvaizdį turi ir paleoziatinės tautelės, pigmėnai, Ugnies žemės indėnai? Ką visa tai gali reikšti? Iš kur ikirikščioniškose religijose galėjo atsirasti šis įvaizdis, taip primenantis monoteistinę vieno Dievo sąvoką? Negi senovės lietuviai dar ikirikščioniškais laikais bus buvę monoteistai?

1898 m. Londone pasirodė knyga „The making of religion“, lietuviškai versitina taip – „Religijos darymas, sukūrimas“. Jos autorius žymus anglų etnografas E. Lengas (Andrew Lang), anot tarybinio etnografo S. A. Tokarevo, „puikus folkloro ir visų tautų tikėjimų žinovas, solidžių knygų apie mitologiją autorius“³⁴, pradžioje buvęs uolus evoliucionizmo išpažinėjas ir Teiloro pasekėjas, iškelia tezę, padariusią perversmą religijotyroje. E. Lengas atkreipė dėmesį į tai, kad įvairių tautų religijose (o ypač archajinės kultūros tautų) yra sutinkamas dangaus Tėvo, Kūrėjo, aukščiausiojo Dievo paveikslas, E. Lengo terminu *All-Father*, t. y. Visa Tėvis. Iš kur atsiradęs Visa Tėvio įvaizdis? Jis visai ne misionierių atneštas. Evoliucionistinė teorija, teigianti, kad religijoje tiesmukiškas vystymasis vyksta iš primityvaus į sudėtingą, negali paaiškinti to įvaizdžio buvimo pirmąkart tautose. „Šis Dievas negali būti žmogiškųjų karalių atspindys ten, kur karalių nebuvo, negali būti prezidentas, išrinktas politeistinės dievų draugijos, ten, kur ir dabar nėra politeizmo; nei idealus protėvis ten, kur nėra garbinami protėviai.“³⁵ Šio Dangaus Tėvo įvaizdis arba jo pėdsakų yra sutinkama visų žemės rutulio tautų senuosiuose tikėjimuose, ir kuo tauta archajiškesnė, tuo jis ryškesnis.

Sovietinė etnologija buvo priversta pripažinti, kad šio įvaizdžio, prieštaraujančio pačiai evoliucionistinės teorijos esmei, genezė iki šiol neišaiškinta. „Ši problema [t. y. Dangaus tėvo buvimo, – A. P.] neišspręsta iki šiol“ – taip baigiamas skyrelis, paskirtas pramonoteizmui, knygoje „Užsieninės etnografijos istorija“³⁶. Išaiškinti šio įvaizdžio sovietiniams mokslininkams nepavyko dėl paprastos priežasties – dėl jų materialistinės pasaulėžiūros apynasrio.

Užtat šis etnografų atradimas nebuvo jokia naujiena tiems, kurie yra atidžiai skaitę Senąjį Testamentą. Vienas tokių buvo V. Šmidtas (Wilhelm Schmidt, 1868–1954), austrų kilmės katalikų kunigas, „nepaprastai plačios erudicijos lingvistikoje ir pačioje etnografijoje, nepaprastai produktyvus“³⁷ mokslininkas, anot to paties S. A. Tokarevo, tačiau tai netrukdo už kelių eilučių paskelbti V. Šmidto darbus *научообразными* („*netoksliniais, mėgdžiojančiais mokslą*“). 1908–1910 m. žurnale „Anthropos“ V. Šmidtas paskelbia veikalą „Der Ursprung der Gottesidee“, padėjusį pagrindus pramonoteizmo teorijai. Pagrindiniai šios teorijos atramos stulpai etnografijoje buvo: 1) J. J. Kolmano teorija, kad žmogaus, kaip biologinės rūšies, vystymasis analogiškas individo vystymuisi ir kiekvienas etnosas (resp. tauta) turi savąjį vaikystės, brandos ir t. t. laikotarpį; 2) E. A. Vestermarko (Edward Alexander Westermarck) monogaminės santuokos teorija, teigianti, kad monogamija (vienpatystė) būdinga žmonijai nuo pat pradžių, o nėra evoliucijos iš promiskuiteto (chaotiški, nereglamentuojami lytiniai santykiai) produktas; 3) jau minėta E. Lengo išvada apie pradinį žmonijos tikėjimą į vieną Aukščiausią Būtybę (toliau – AB), vėliau palaiapsniui prarastą ir atgimusią jau tik pasaulinėse monoteistinėse religijose; 4) R. Grebnerio (Robert Fritz Graebner) kultūros ratų teorija, kurią V. Šmidtas ir jo pasekėjas V. Koupersas yra modifikavę. Pastaroji teorija teigia, kad kultūros vystymasis vykęs tam tikrais ciklais arba ratais (*kulturkreislehre*), o seniausios žmonijos istorijoje prokultūros (*Urkultur*) bus buvusios pigmėjų Afrikoje ir Andamano salose, taip pat kai kurios Pietryčių Australijos ir Tasmanijos gentys. Būtent šio rato kultūrose ryškiausiai išlikęs Dangaus Dievo kūrėjo, Aukščiausios Būtybės (AB), įvaizdis. Tai – andamaniečių Puluga, semangų Karei, bušmenų Cagn (kage), tasmanų Tiggana-Marrebuna ir kt. Randamas dangiškojo Dievo kūrėjo įvaizdis ir laiko atžvilgiu vėlesnėse kitų kultūros ratų kultūrose, bet čia jis iš dalies jau užgožtas magijos, fetišizmo ir kitų kultų, o vėliau ir išstumtas iš atminties ištiso politeistinių dievų būrio. Antai L. Šrioderis (Schroeder)³⁸ randa ją (AB) pas indoeuropiečius, Erenreichas (Ehrenreich), Kreberis (Alfred Louis Kroeber) ir Diksonas (Dixon) pas Amerikos indėnus ir t. t.

Kas yra ta paslaptingoji AB? Ar tai natūraliojo Apreiškimo Dievas, suvoktas pirmykščio žmogaus intuityviai, etinės nuovokos ir poetinio jausmo dėka? „Lyrinio intuityvizmo“, anot B. Kročės. Juk pirmosios maldos bus buvusios dainos (plg. sanskr. *dhana*, iran. *dhaena*, liet. *daina* – pirminė prasmė reiškia malda). Pramonoteistinė mokykla atsako teigiamai. Tačiau etnologijos mokslas to patvirtinti negali – tai išeina iš jo kompetencijos ribų, nes priklauso tikėjimo sričiai. Etnologija gali pasakyti tik tiek, kad AB, pramonoteistinis Dievas, sprendžiant iš surinktos etnografinės medžiagos, apibūdinamas kaip amžinas, visa žinantis, visa galintis, nešantis gėrį, saugantis ir nustatantis dorovės įstatymus. Dar vienas svarbus Jo bruožas – kuriamoji galia. Pigmėjų Jis pabrėžtinai vadinamas Žemės ir Visatos Kūrėju, daugelis genčių laiko Jį ir žmonių Kūrėju, sukūrusiu pirmąją žmonių porą (žr. str. apie kečua indėnų (Centrinė Amerika) dievybę *Virakoča* – *Мифы народов мур*, Москва, 1 d.).

V. Šmidtas ir jo vadovaujama etnologinė Vienos mokykla, įkvėpti pirmųjų pasiekimų, išvysto intensyvią veiklą. Iš visų pasaulio kraštų metodiškai paruošti misionieriai etnografai siunčia etnografinę medžiagą, leidžiamas žurnalas „Anthropos“, o V. Šmidto veiklą vainikuoja dvylikatomis veikalas „Ursprung und Werden der Religion“. Pagrindiniais Vienos mokyklos nuopelnais yra laikomi: 1) savarankiško etnologinio tyrimo metodo, paremto *sensu stricto*, sukūrimas, nes iki šiol etnologija savo originalaus metodo ir neturėjo, naudojosi kitų mokslo šakų metodika; 2) kita stipri jos pusė – sukauptos etnografinės medžiagos patikimumas, nes: a) misionieriai, siuntę etnografinę medžiagą, gaudavo tam tikrą metodologinį paruošimą, b) misionierius, gyvendamas ilgus metus kartu su tyrinėjama gentimi, turėdavo pranašumą prieš etnografą, kuris medžiagą renka trumpalaikėse ekspedicijose. Turint galvoje, kad AB įvaizdis yra, viena vertus, ir abstraktus, kita vertus, ir specifinis, intymus (dažnai net AB vardas yra saugomas tabu: „Netark Viešpaties Dievo vardo be reikalo...“), kad tik esminis įsitraukimas į genties gyvenimą, į jos dvasinį pasaulį leidžia aptikti konkrečių AB pėdsakų archajinio žmogaus pasaulėjautoje. Antai yra žinoma kurioziškų atvejų, kai etnografų gerai ištyrinėtose gentyse, kur rasta magiškų tikėjimų, misionieriai sugebėjo aptikti AB sąvoką, tiek savime suprantamą čia buviamis, kad net nerasta reikalo jos pavadinti.

Nepaisant šito, Vienos mokykla sulaukia kritikos – tiek geranoriškos, iš idealistinių pozicijų (daugeliu atvejų pagrįstos – apie tai antroje šios knygos dalyje), tiek iš pozityvistinio etnologijos sparno pusės. Tačiau pripažįstama, kad AB radimas pačiose archajiškiausiose žmonių priešaušrio kultūrose yra

vienas didžiausių XX a. dvasinių atradimų, vienas esminių atsparos taškų, į kurį atsitrenkė XIX a. pradėtas faustiškojo žmogaus maištas prieš Dievą.

O kaip yra su mūsų protėvių religijoje Vladimiro V. Toporovo dėka atsektu pramonoteistiniu Dievu? Ar įmanoma, kad dar istoriniais laikais, XV a., sandūroje su krikščionybe, lietuviai bus buvę pramonoteistai, vieno Dievo garbintojai? Ir tai randama ne kur nors Afrikoje ar Andamanų salose, o Europoje, tautoje, gana civilizuojoje, kad atremtų kryžiuočių militarinį spaudimą ir nesunkiai įsilietu į krikščioniškąją Vakarų kultūrą?

Tačiau prisiminkime LDK Gedimino laiškus, kai sakoma: „...o mes garbiname Dievą pagal savo apeigas, ir **visi turime vieną Dievą**“³⁹ (paryškinta A. P.). Prisiminkime XVI a. istoriko J. Lasickio liudijimą: „Mat, be visagalio ir aukščiausio Dievo, jų vadinamo Auxtheias Vissagistis, tie, kurie dar nepažino vieno krikščionių Dievo, garbino daugybę žemės dievų (Žemopačios).“⁴⁰

Viename iš variantų garsiojo Žemaičių skundo (XV a. pradžia) Konstanco susirinkimui, kreipiantis į popiežių ir Europos valdovus dėl priverstinio krikšto, kur taip tikrai atsispindi lietuviško būdo bruožai ir savimonė, yra sakoma: „Esame Dievo sutvėrimai pagal jo paveikslą ir pavyzdį.“⁴¹ A. Kransijaus (Albertus Cranzius) knygoje „Vandalia“ (1575 m.) rasime tokį liudijimą apie prūsų religiją: „...įvairybėje dievų, kuriems priskiria laukus, miškus, liūdesį ir aistras, neišsiginama (tikima) vieno Dievo, viešpataujancio kitose aukštybėse (*non diffitentur unum Deum in coelis caeteris imperitantem*).“⁴² Atsiverskime Bychovco kroniką: „Nors jie buvo pagony, bet visuomet taip įsivaizduodavo ir **tikėjo vieną Dievą**, kad būsianti [paskutiniojo teismo] diena, ir tikėjo mirusių prisikėlimą ir **vieną Dievą**, ateisiantį gyvųjų ir mirusių teisti“⁴³ (paryškinta A. P.). Strijkovskio kronikoje randame dainos nuotrupą: „Lado, lado, didis mum Dievie.“⁴⁴ Pamatysime, kad monoteistinė mūsų protėvių pasaulėjauta nebuvo paslaptis nei kronikininkams, nei Simonui Daukantui. Jos pėdsakų galima įžiūrėti ir pirmajame mus pasiekusiame iš amžių glūdumos autentiškame lietuviškame sakinyje 1351 m. taikos sutartyje tarp Kęstučio ir Vengrijos karaliaus Liudviko: „Rūgoki norus, nenokigus Panan“⁴⁵ ir mūsų pasakose⁴⁵ bei dainose: *Didise mūsų / Dievaiti mūsų / Čiūta rūta / Čiūtele rūtele / Mūsų / ... / Sujunk mus / Priglausk mumis / Čiūta rūta / Čiūtele rūtele / Mumis* (užrašyta D. A. Jucevičiaus prieš 1846 m. Nemenčinės apylinkėse⁴⁷). [Sakinį siūlo ma versti kaip „rūgoki norus, nesekančius poną“, t. y. Kęstutį, kuriam lietuvių kariai davė priesaiką. Bet įmanomas ir kitas sakinio aiškinimas, kurio laikosi

ir sakinį užrašęs kronikininkas, būtent kaip priesaiką Dievui: *rūgoki* gali turėti reikšmę ir „sudrausti, tramdyti“, tuomet sakinys būtų „tramdyki norus, nesekančius Poną“ (t. y. Aukščiausiąją Būtybę). Plg. Simono Daukanto sakinį: „Vadino jį Panu, arba Ponu, nuo žodžio pats...“^{48]}

Reikia atsiminti, koks sudėtingas ir sunkus sąmonės lūžis turėjo įvykti tautos su įsivyravusia politeistine religija, pereinant joms į monoteizmą – į dieviškos prigimties, išsklaidytos tarp daugelio individų, nedalumo sampratą, – tam reikėdavo bent kelių kartų pastangų. O kaip matome iš Gedimino laiško ir kitų pateiktų dokumentų, lietuviškai pasaulėjautai monoteizmas, vienas Dievas nebuvo jokia naujiena. Tik vėlyvesniu laikotarpiu, jau istoriniais laikais, viena vertus, dėl nomadizmo elementų sustiprėjimo, susijusio su LDK gimimu, ir, antra vertus, dėl, anot V. Toporovo, „abstraktumo, siužetinių ryšių nebuvimo“, AB, vienas Dievas, buvo iš dalies primirštas, pereidamas į „ilgalaikę pasyvią atmintį“ (V. Toporovas), iš dalies pakeistas dinamiškesniu ir funkciškai ryškesniu Perkūnu.

Šio pasikeitimo priežastys galėjo būti ne tik vidinės, išplaukiančios iš savaiminio senosios mūsų religijos vystymosi (plg. Teliavelis – Kalvis, mitologinis personažas, susijęs su soliarine simbolika), bet ir istorinės, įteigtos „iš viršaus“. Tai rodytų, pagal V. Toporovą, mitas apie Sovijų, lavonų deginimo įkūrėją lietuvių mitologijoje (*Миѳы народов мира*, p. 457), ir pėdsakai struktūralistinės metodikos būdu iš Šventaragio ciklo legendų atsekamos prievartinės religinės reformos, įvykdytos turbūt labiau politiniais (valdžios centralizacija) nei religiniais sumetimais⁴⁹. Prie Perkūno ir apskritai ugnies kulto aktualizacijos galėjo prisidėti ir svetimos, visų pirma – slaviškos, įtakos – tai liudytų archeologiniai duomenys apie lavonų deginimo papročio plitimą baltų kraštuose (jau istoriniais laikais) per dvi sąlyčio zonas – vieną vakaruose, Baltijos pajūriu, kitą – iš pietų, per sąlyčio miškas–stepė zoną.

Tai gi primirštas, bet niekada neužmirštas. Todėl mitas yra tai, kad Lietuva sunkiai priėmė krikštą. Vidinio stabdžio tam nebuvo – monoteistinė pasaulėjauta tebebuvo gyva. Plg. Adomo Bremeniečio liudijimą: „...nors tarp mūsų (t. y. krikščionių) ir jų yra visiškas (pasaulėjautos) bendrumas (*quum omnia communis sit cum nostris*), jie tik draudžia (krikščionims) artintis prie miškų ir šaltinių...“⁵⁰ Šis Adomo Bremeniečio (? – po 1081 m.) liudijimas iš I tūkstantmečio po Kristaus pabaigos apie baltų pasaulėjautos artimumą krikščioniškajai yra tuo vertingesnis, kad jo autorius buvo ne tik žymus istorikas, bet ir išsilavinęs dvasininkas (kanauninkas), dėstęs katedrinėje mokykloje, va-

dinasi, nusimanęs teologijos srityje, o ne koks nors vienuolis perrašinėtojas. Prie to dar galima būtų pridurti ir gerai žinomą paliudijimą apie prūsų tautą iš XIII a.: „Apie šios tautos (t. y. prūsų) papročius būtų galima daug pagirtinų dalykų pasakyti, jei tik ji pripažintų Kristų“⁵¹ ir aukščiau minėto Adomo Bremeniečio ištarą apie prūsus kaip „žmoniškiausių žmones“ (*homines humanissimi*), jei netrukus prūsai kronikininkams nebūtų virtę tamsiais ir žiauriais pagonimis. Nieko nuostabaus – pirmieji liudytojai buvo taikūs misionieriai, o antrieji – karo kronikininkai. Tad „kare kaip kare!“ – čia nėra ko laukti nei aprašymo objektyvumo, nei tautos papročių raidos į gerąją pusę. Stabdys buvo išorinės, politinės aplinkybės. Atvirksčiai, krikščionybė Lietuvoje įsigalėjo nepaprastai lengvai – per nevisiškus 500 metų, jei atskaitos tašku imsime kraują, praliėtą Žalgirio laukuose kovoje prieš Kristaus mokslo brukimą prievarta, ir kraują, praliėtą Kražių bažnyčios šventoriuje, – jau kaip už savąjį tikėjimą... Sakykime, Anglijoje šis procesas truko daug ilgiau, nes dar XVI a. (t. y. praėjus 1500 m. nuo krikšto) Anglijos kaime bažnyčia tebekovojo su pagoniškomis tikraja to žodžio prasme – kalendorinėmis orgialinio, palaido pobūdžio šventėmis. O, sakysim, Rusijoje „dvitikystė“ savo negatyviu, prietarų lygio pavidalu kai kur išliko net iki XX a.⁵²

Koks gajus yra mitas apie lietuvius kaip užsispyrusius pagonis, matysime iš šio ekskurso į dailiosios literatūros sritį. Česlovas Milošas, 1980 m. Nobelio laureatas („...esu paskutinis vargšas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dainius...“), yra parašęs autobiografinio pobūdžio romaną „Isos slėnis“, kur, be kita ko, yra aprašomi jo tėviškės (Kėdainių apskrities Šatėnių dvaras Nevėžio pakrantėje) apylinkių papročiai ir pateikta nemažai etnografinės medžiagos. Sugretinkime šį kūrinį su mums gerai žinoma Mikalojaus Katkaus knyga „Balanos gadynė“, kur surašyta tų pačių Kėdainių apylinkių valstiečių buitės ir papročiai, tik iš šimtmečių senesnių laikų. „Isos slėnyje“ rasime aprašymų, kaip „čiabuviai“, saugodamiesi, kad mirusiojo vėlė neklaidžiotų ir negąsdintų gyvųjų, nukerta jam galvą ir uosiniu kuolu perduria krūtinę, prismeigdami prie žemės. Čia siatėtėja Ragutis – „grubųj božek pijanstva i rozpusty“ („įmitęs girtuoklystės ir paleistuvystės dievukas“). Po pamaldų bažnyčioje moterys bėga aukoti žalčiams, kad jų vyrų neapleistų pajėgumas ir t. t. Iš kur visa tai? Atrodo labai tikroviška, paimta iš vaikystės įspūdžių. Bet juk nieko panašaus nerasime pas Katkų, o juk „Balanos gadynėje“ aprašyta ta pati etnografinė zona, tik šimtu metų anksčiau, – tad tokių „pagonišku“ papročių turėtų būti dar daugiau. Atvirksčiai, Mikalojaus Katkaus aprašytas baudžiavos laikų Lietu-

vos kaimas – ypač krikščioniškai pamaldus. Ilgais žiemos vakarais visa šeimyna gieda krikščioniškas giesmes ir litanijas, neįprastai mūsų laikams griežtai laikomasi gavėnios ir kitų katalikiškų švenčių papročių, nuotaka visą savaitę prieš vestuves eina išpažinties ir t. t. Apie pagoniškus papročius randama tik keletas mažmožių, pavyzdžiui, apie Joninių šventimą, bet be jokios „rozputy“ („paleistuvystės“). Šis liudijimas tuo vertingesnis, kad Mikalojus Katkus buvo įsitikinęs antiklerikalas, uolus senovės lietuvių papročių garbintojas.

Kaip visa tai suprasti? Du liudijimai – du priešingi pasauliai, turintys ne daug ką bendra. Taip atsitiko todėl, kad pirmasis žvilgsnis į Lietuvos kaimą buvo iš dvaro alėjų perspektyvos, o antrasis – pro dūminės pirkios langelį. Pirmasis sėmėsi medžiagos iš praėjusių šimtmečių romantikų raštų, o ne iš gyvos tikrovės, antrajam ši tikrovė buvo kasdienybė. Beje, „Isos slėnis“ neseniai išverstas į anglų kalbą, Lenkijoje ir Anglijoje pagal jį pastatyti filmai, taigi mes dar porą šimtmečių Europai liksime egzotiški pagonys.

Šio reiškinių šaknys siekia XVI a., kai Lietuvos kunigijoje galutinai įsivyravo lenkiškoji įtaka. Nemokėdami kalbos, jie nelabai galėjo įsigilinti į lietuvių valstiečio dvasinį pasaulį. Bet iš kur traukta visa šita fantastinė egzotika, visas šitas sudirgintas ir makabriškas dvasių ir vaiduoklių pasaulis, primetamas lietuvių pasaulėjautai (prisiminkime A. Mickevičiaus „Dziady“)? Paslaptis paprasta ir daugiausia psichologinio pobūdžio – bėda permetama nuo sergančios galvos ant sveikos. Slavų pasaulis, ypač paribio su baltų kultūra zona, buvo labiau paveiktas senųjų religijų degradacijos proceso, ypač laikais po krikšto.

Jau proslaviškojo laikotarpio (I tūkstantmetis po Kr.) slavų mitologijoje nerandame AB: aukščiausiam lygmenyje čia yra dvi dievybės – Perunas ir Velesas⁵³, taip pat moteriška bevardė esybė, kurios vardas neišlikęs. Pirmųjų dviejų personažų tarpusavio santykiai dažnai priešiški – Perunas, atstovaudamas dangui, persekioja savo gyvatės pavidalo priešą, atstovaujantį žemesniam, chtoninio pobūdžio pasauliui. Ryški iranėniška įtaka – atšvaitas santykių tarp Ormuzdo ir Ahrimano (šviesa–tamsa, gėris–blogis), būdingų zoroastrizmui. Iranėniška dualistinė pasaulėžiūra per šv. Joną Krikštytoją, kumraniečius yra padariusi įtaką krikščionybei, konkrečiai – Šv. Jono evangelijai ir Apokalipsei. Dievybė–blogis indoeuropietiškoje pasaulėjautoje atsiranda tik susilietus su Logoso kultūrų pasauliu – ankstyvoji baltų mitologija jos nežino. Jau čia matome ryškų skirtumą tarp slavų ir baltų mitologijos – aukščiausiam lygmenyje baltų religija negatyvaus personažo neturi. Tiesa, slavų religijoje negatyvus Veleso pobūdis neryškus, pereinantis į ūkinę–gamtinę funkciją.

Negatyvių dievybių ypač gausu žemesniuose ir chronologiškai vėlesniuose lygmenyse. Tai įvairi neindividualizuota „*неучтбь: domovije, lešije, lichoradki, mary, mory, mavki, kikumory*“ ir t. t. – sąrašas daug gausesnis nei baltų mitologijoje. Lenkų dvasininkai, savo krašte daug pastangų dėję kovai su karnavalinių (dažnai orgialinio pobūdžio), išties pagoniškų švenčių liekanomis (pavyzdžiui, lenkų protėviai – Baltijos slavai turėjo Pripegalą, orgialinio, priapiško tipo dievybę⁵⁴), tų pačių pavojų krikščionybei laukė ir Lietuvoje. Šį padidėjusį įtarumą stiprino kalbos nemokėjimas ir dažnai antilietuviškas nusiteikimas. Taip A. Mickevičiaus „Dziady“, paremti baltarusišku, bet ne lietuvišku folkloru, aidu pasikartojo „Isos slėnyje“.

Šios studijos tikslas nebuvo atskleisti išsamaus senosios mūsų religijos vaizdo – tai ateities dalykas. Norėta tik apčiuopti esminį tašką – tai **baltiškasis pramonoteizmas, viendievystė**. Savo ruožtu kultūrinė-istorinė etnologijos mokykla gauna stiprią paspirtį iš baltų religijos medžiagos. Kita vertus, pramonoteistinė teorija leidžia atkurti logišką ir nuoseklų senosios mūsų religijos (kuriai, sutikime, nelabai tinka pavadinimas „pagoniška“, turint galvoje tą niekinamą atspalvį, kurį suteikdavo šiam terminui lenkiška tradicija) tipologinį modelį.

Toks yra statinis senosios mūsų religijos prieš pat krikštą vaizdas: su vienu Dievu, kaip visos sistemos ženklu, ir beprasidedančia (?) politeizacija, daugdievyyste. Kaip atrodytų jos chronologinis pjūvis (pjūvis laike)? Kol kas viskas yra hipotezių lygmens. Pati pradžia skendi rūke. Folklore ir šaltiniuose sutinkama užuominų apie Žemyną ar, Tacito liudijimu, Dievų Motiną, garbintą aisčių genčių⁵⁵. I a. po Kr. gali būti atgarsis to laikotarpio, kai Dievybės sampratoje atsiskiria moteriškasis pradas, atsirandantis, anot Vladimiro Solovjovo, iš būtinybės objektyvizuotis, pasireikšti, gimdyti⁵⁶. Kronikininkai jau fiksuoja prasidėjusį mūsų senojoje religijoje politeizacijos procesą, kai AB iš dalies jau išstumtas Perkūno, bet dar neužmirštas. Simono Daukanto raštuose randame gyvą, beveik tautosakinį atgarsį vadinamosios **henoteistinės** pasaulėjautos, kai AB yra gyvas atmintyje, bet jau vadinamas nebe vienu, o keliais vardais vienu metu.

Labai svarbus ir dar neišspręstas kulto ir dvasininkų buvimas mūsų senojoje religijoje. Ateičiai paliekant klausimą, ar kultas buvo iš esmės būtinas senajai baltų religijai, ar ne, galima sutikti su prielaida, kad jis buvo įvestas kunigaikščių atliktos religinės reformos būdu. Tai liudija Šventaragio ciklo legendos ir kronikų intarpai, iš kurių galime atsekti I tūkst. po Kr. pabaigoje „iš viršaus“

įvestą naują religinę tradiciją, susijusią su ugnies – Perkūno kulto aktualizacija⁵⁷, tai patvirtina archeologija, fiksuodama laidojimo papročių pasikeitimus. (Prūsų religijoje panašus, tik ankstesnis atitikmuo būtų Vaidevučio ir Prutenio įvesta religinė reforma.) Tai būtų stiprėjančių nomadistinių (klajoklišku) įtakų, kurių apogėjus – LDK susikūrimas, liudijimas. Krikščionybės pradžia sutampa su senosios baltų religijos dekadanso ir degradacijos laikotarpiu, kai atsiranda ir suklesti žemesniųjų lygmenų dievybės. XVI a. – kritinis laikotarpis mūsų religijos istorijoje. Dar nesustiprėjusią krikščionybę veikia jau praradusios vidinį turinį ir todėl degradavusios senosios religijos liekanos, o iš kitos pusės – protestantizmas.

Religijos istorijoje protestantizmas yra ryškus ir negatyvus formos persvaeros prieš turinį pavyzdys (tai patvirtina protestantizmo suskilimas į daugybę atmainų). Būtent dėl itin būdingos Logosui („...žodis gali išganyti...“) Senojo Įstatymo rūstumu dvelkiančios dvasios ir jo patricentriškos formos (Marijos desakralizacija) protestantizmas neprigijo ir sukėlė atstūmimo reakciją lietuviškoje, giliai Ethoso ir matricentrinėje pasaulėjautoje, kurią atliepė katalikybėje sakralizuota moterystė, o lyrišką estetinį jausmą tenkino lotyniškoji liturgija ir menas. Prisiminkime Martyno Mažvydo nusiskundimus savo parapijonimis, slapčia besilankančiais Didžiosios Lietuvos katalikiškose šventėse. Tai religinių nesutarimų, moralinės erozijos, karų ir maro metas, sutampantis su LDK griuvimu. Iš krizės išeinama nuostabiai lengvai – protestantizmas atsitraukia neradęs dirvos, o netrukus atsiranda ir pirmasis šventasis, karalaitis Kazimieras, kurio obalsis – geriau mirti nei susitepti – atliepia Ethoso kultūros dvasią. Šios krizės įveikime nesunku išvelgti tą ryškų vaidmenį, kurį atliko sveikasis senosios mūsų religijos pradas. Grįždami prie klausimo, kokia yra senosios mūsų religijos esmė, galime teigti, kad pagrindiniu ir lemiančiu baltų religijos struktūriniu ženklu, nepaisant visų paskesnių, lieka Aukščiausioji Būtybė, natūraliojo Apreiškimo Dievas, nepastebimai ir be vidinio pasipriešinimo peraugantis į krikščioniškosios pasaulėjautos Dievą. Esminis senosios mūsų religijos bruožas ir bus jos pramonoteizmas. Religijotyroje tai yra reiškinys stebėti tokį vientisą, istorinių šaltinių paliudytą vyksmą.

Taigi turime ne tik vienintelę gyvą iš archajiškiausių ide. kalbų, bet ir pačią archajiškiausią, pirmapradę Dievo sampratą. Tokią teturi pirmapradžių kultūrų (*Urkulture*) tautos. Skirtumas toks, kad mokame gyventi ir XX a., esame civilizuoti, esame gyvi kaip tauta. Baltai niekada nebuvo užmiršę vieno Die-

vo. Ar daug indoeuropiečių tautų galėtų taip pasakyti? Todėl gilesnis senosios mūsų religijos pažinimas ir turėtų būti pagrindas to, ką galima būtų pavadinti lietuviška krikščionybe.

Išvados

1. Kultūrinei-istorinei etnologijos mokyklai baltų religijos medžiaga yra naudingas radinys.
2. Darnų ir nuoseklų baltų religijos tipologinį modelį leidžia sukurti tik šios mokyklos praktikuojama metodika. Vadovaujantis pozityvistinės krypties etnologinių mokyklų metodika, toks modelis nėra sukurtas.
3. **Pagrindinis senosios baltų religijos struktūrinis ženklas yra Aukščiausioji Būtybė (AB) arba lietuvių Dievas, latvių Dievs, prūsų Okopirms.**
4. Po aukščiausiojo lygmens – Dievo – eina prasidėjusio politeizacijos proceso metu atsiradusi dievų triada ir kiti žemesni lygmenys.
5. Dievo kaip AB buvimas fiksuojamas ne tik istoriniuose dokumentuose, bet ir tautosakoje bei pasaulėjautoje.
6. Pramonoteistinis Dievas, istoriniais laikais pereidamas iš religijos į pasaulėjautos sritį, buvo lygtinai išstumtas Perkūno, bet neužmirštas.
7. Monoteistinė lietuvių pasaulėjauta leidžia naujai paaiškinti – ne vien politiniais sumetimais – Lietuvos DK valdovų religinį pakantumą.
8. **Monoteistinė pasaulėjauta laidavo lengvą ir nuoseklų, be vidinio pasi-priešinimo Lietuvos perėjimą į krikščionybę, sustiprinusią tautoje lemtingą jai matricentrinį, moteriškąjį pradą, kuris religijoje pasireiškė Marijos kultu, tautosakoje – lyrinės dainos suklestėjimu, etikoje – moralinių vertybių stabilizavimusi.**

Antra dalis

Būta ar nebūta kulto baltų religijoje? Kaip būdavo aukojamos aukos? Kaip senovės baltai įsivaizdavo pomirtinį gyvenimą? Aptarus teorines baltų religijos nuostatas, šie klausimai iškyla savaime. Skaitytojas yra ypač jautrus tokiems mūsų praeities įvaizdžiams kaip krivių krivaitis, vaidilutės, amžinoji ugnis ir t. t. ir klausimui – buvo ar nebuvo aukojami žmonės?

Atsakyti į šiuos klausimus nebuvo šios studijos tikslas. Norėta labiau suvokti esmės, struktūros dalykus, nuo kurių tik ir galima pradėti spręsti minėtus klau-

simus. Manytume, kad bet kokie kategoriški teiginiai yra per ankstyvi. Norint restauruoti baltų priešistorę, prieš tai reikia parašyti „Lietuviškojo nomadizmo istoriją“ (o šiai atkurti būtina: 1) „Baltų piliakalnių istorija“, 2) „Lietuviškojo žirgo istorija“ ir kt.). Tai nėra sunku: tokie darbai būtų daugiau apžvalginio pobūdžio, tik paremti visa baltiškąja medžiaga – nuo Oderio iki Volgos ir Okos santakos, o ne apriboti dabartinės Lietuvos administracinių sienų. Taip pat ir baltų religijos rekonstrukcijai būtina (bent jau iš pradžių) monografija „Baltų laidojimo papročiai“; reikalinga studija apie baltų (o ne vien Lietuvos) šventuosius akmenis ir žymženklus juose. Vieną kartą būtina atskirti tai, kas realu ir konkrečiu, nuo romantinės painiavos ir tiesiog uždrausti naudotis kuo kitu nei pirminiais šaltiniais ar bent kultūringai išleistomis jų faksimilėmis.

Mes ne prieš romantinį, sudvasintą požiūrį – gilinimasis į religijos dalykus būtent šito ir reikalauja. Mes tik prieš mūsų protėvių pasaulėjautos suvulgarinimą, pridengtą lėkštu, daugiausia prašalaičių įteigtu, pseudoromantizmu. Dažnas samprotavimas apie baltų religijos dalykus neparodo nieko daugiau, tik paties autoriaus religinės kultūros skurdą – neužgaunant jo paties asmeninių pažiūrų į Dievą, į ką turi teisę tiek akademikas, tiek eilinis žmogus. Šventąjį Raštą, o Lietuvoje ir katekizmą (ne tik vaikystėje), turėtų būti perskaitęs kiekvienas kultūringas žmogus. Pavyzdžiui, „mūsų pasakų ir sakmių dievas senelis labiau sietinas ne su krikščionių dangaus dievu [?!], o su žemiškuoju senųjų lietuvių velniu“⁴⁵⁸.

Kultas

Baltų religijai atkurti trūksta ne tik gilesnio esmės suvokimo, bet ir empirinio pagrindo. Ką būtų galima pasakyti apie kulto buvimą ar nebuvimą dabar, esamu laiku?

Bendrosios sistemų teorijos požiūriu, – o į religiją irgi galima žiūrėti kaip į aukšto organizacijos laipsnio sistemą, – bet koks empirinis faktas visų pirma tikrinamas genetiniu požiūriu – būdingas jis tai sistemai iš vidaus ar yra atneštinis, iš šalies. Šitaip žiūrint, į kulto buvimo pas baltus klausimą reikėtų atsakyti neigiamai. Jei baltų religiją apibrėžtume kaip Ethoso krypties pramonoteizmą „su silpnai išreikštu politeizacijos sindromu“ paskutinėje fazėje, tai kultas (apeigos, ritualas, kulto pastatai, dvasininkų luomas) neturėtų būti jai būtinas „iš vidaus“. Tai rodytų lyginamoji religijotyra, pavyzdžiui, pramonoteistinėse Afrikos religijose AB neturi kulto. Tačiau nėra negalima, kad būta kokių nors kulto

pradmenų arba ateityje bus jų rasta. Tokiu atveju juos tektų laikyti atneštiniais, atėjusiais per vakarinę (Baltijos pajūrio) arba pietrytinę (miškas–stepė) baltų pasaulio sąlyčio zonas (būtent šitaip atėjo pas baltus lavonų deginimo paprotys). Gerai sustyguota sistema sugeba integruoti, sujungti labai skirtingas įtakas, neiškreipdama savo esmės, nepažeisdama vidinės darnos. Visa bėda – ką laikyti esminiu, būdingu.

Nuomonės, kad senovės lietuvių religijai kultas nebuvo būdingas, laikosi ir atsargesni istorikai: „...jie (lietuviai) apskritai visą senosios religijos viešpatavimo tarpą, iš visa ko sprendžiant, nėra turėję stabų, idolų ar šiaip jau dievų paveikslų. Taigi, nebuvo jie, tikrai sakant, nė stabmeldžiai, kaip tas žodis paprastai suprantamas Romos ar graikų kulto pavyzdžiu.“⁵⁹ Arba dar: „Archeologai <...> iš akmens, medžio ar metalo padarytų statulėlių, kurias galima būtų laikyti stabais ir priskirti lietuviams, nesurado. Neaptiko ir įrengimų, kurie būtų panašūs į šventyklas“; ir toliau: „(istorikai), remdamiesi turimų faktų visuma, tik gali teigti, kad lietuviai pagoniškoje savo valstybėje turėjo krikščioniškų bažnyčių, o stabmeldiškų šventyklų su stabais ir kunigais neturėjo.“⁶⁰ Didžiausią entuziazmą, atrandant lietuvių religijoje naujus dievus ir kultą, rodo etnografe P. Dundulienė ir archeologė M. Gimbutienė (pastaroji bent neneigia religijotyrą esant jos laisvalaikio užsiėmimu – hobiu). „Išvadą, kad senovės lietuviai šventyklų, kurias galima priskirti medžio ar mūro architektūrai, ir stabų, kaip skulptūros kūrinių, neturėjo, P. Dundulienė palaikė beveik lietuvių savigarbos įžeidimu.“⁶¹ Tautinė savigarba ir patriotizmas – girtini dalykai, jei netampa savitiksliai. Tada jie duoda priešingų vaisių. Tauta, save sudievindama, pati save ir nubaudžia. Ir, atvirksčiai, tauta Dievo tarnyboje neliaka nuskriausta.

Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad kulto šalininkai turi tam tikrą atramos tašką – tai radiniai Riugeno saloje (Baltijos jūroje), panašūs į šventyklos liekanas ir kai kurių autorių priskiriami baltams, Tušėmlios piliakalnyje (netoli Smolensko), Šventojoje – R. Rimantienės radinys (medinis rąstas su žmogaus galvos kontūrais). Tačiau įsidėmėtina, kad šitie radiniai yra sąlyčio zonose (prie jų priskirtinos ir Dniepro pakrantės, kuriomis slavų gentys kilo aukštyn, perkirsdomos vientisą baltų ovalą į dvi dalis – rytinius ir vakarinius baltus), taigi abejotini. Tad patikimesnė yra prielaida, kad baltų religija nebus turėjusi kulto. Vėlgi pabrėžiame – nėra negalima, kad ateityje radinių bus, tačiau ar pakankamai, kad pakeistų bendrą vektorių?

Tai ką, vadinasi, nebūta nei vaidilučių, nei amžinosios ugnies? Labai gaila, bet (žiūrėti aukščiau)... Tačiau nenusiminkime – baltų religijoje yra dalykų,

vertesnių už nusižiūrėjimus į senovės Romos vestales, ir nėra negalima, ir netgi labai galima, kad, įsigilinę į Rasos (sansk. *rasa* ne tik: 1) 'augalo sultys', 2) 'šerdis', 'vidus', bet ir 3) 'esmė' bei 4) 'poetinis išgyvenimas' ir 5) 'religinis jausmas') kaip prasidėjimo per skaisią šventės liturgiją, atrasime ir jas, skaisčiausias mūsų Birutės seseris, tiktai visai kitu, nenuplagijuotu pavidalu... Atirasime tą pačią skaisios, kaip esminės savasties visuotinėje įcentrinėje darnoje, idėją.

Auka

Panašiai yra ir su aukojimu. „Mintį, kad lietuviai, būdami pagonys, ant aukurų degino dievams gyvulius, reikia atmesti. Jie keldavo vaisės (viešės), panašias į krikščionių Kalėdas, Velykas ir kitas didžiąsias šventes. Tik jų vaisės buvo sudėtinės, stiprinusios gerus kaimynų santykius. Dievams, jų dvasioms, atitekdavo malda, maisto likučiai.“⁶² Ir toliau: „Labai galimas daiktas, tokiais atvejais buvo prisimenamas ir Dievas, kaip teisybės ir žmonių santarvės saugotojas, žodžiu, kaip galinga antgamtinė būtybė.“⁶³ Nors Dievo apibrėžimas ir nėra iš pačių giliausių, bet kaip sovietinio istoriko mintis visai sveika. Iš tiesų, jei nebūta kulto, tai ir aukojimas, padėka Dievui, Viešpačiui (sansk. *Vic-pati* – 'bendruomenės galva'; Viešpats, be abejo, sakralinėje plotmėje buvo Dievo, garbinto viešės metu, sinonimas, tik vėliau įgijęs pasaulietinę reikšmę kaip Valdovo, pono titulas) turėjusi būti kuo natūraliausia – per *viešę*, bendroje maldoje, pašvenčiant Jam tą patį kasdieninį maistą. (Tame pat veikale gana įtikinamai paneigiamas žmonių aukojimas dievams, kuriuo metraštininkai, sekdami Duisburgu, kaltino prūsus, ir apginama lietuvių šeimos vienpatystė.)

Tas pat ir apie laidoseną, tą nepaprastai svarbų ir itin apčiuopiamą mūsų pasaulėjautos paliudijimą. Kaip žinome, baltų gyventoje teritorijoje aptinkami, apskritai imant, du laidojimo būdai – deginimas ir laidojimas žemėje. Kuris iš jų „tikrasis“? Klausimas yra painus, nes šie du būdai sudėtingai kaitaliojasi, ir ne tik istorijoje – tuose pačiuose kapinyuose kartais aptinkama ir laidojimas, ir deginimas. Įdomu, kad netgi raitelis ir jo žirgas kartais laidojami skirtingai.

Vėl pasiremškime lyginamąja religijotyra. Rasime, kad laidosena deginant būdinga nomadų, klajoklių kultūroms. Ir, atvirkščiai, matricentriškosios, žemės – motinos krypties tautos labiau linkusios palaikus atiduoti žemei; tiesa, pats paprotys labai įvairuoja. Tad reikėtų laidojimą, atiduodant palaikus žemei, laikyti būdingu baltams, pagrindiniu, o deginimą – atneštiniu papročiu. Tačiau palaikai Lietuvoje buvo deginami išties tūkstantmetį (V–XV a.). Ką gi,

tai baltiškojo nomadizmo, kaip dvasinės krypties, baltiškojo vyro epocha – atbudimas. Kova, kaip atsakas į mestą „iššūkį“, ir pasitraukimas, atlikus savo vaidmenį (ta pati epocha, tas pats nomadinis impulsas pagimdo ir sutartines, baltiškąjį epo pakaitalą). Tačiau kažkur baltiškų žemių glūdumoje archeologai turėtų rasti vietų, kur laidojimo žemėn paprotys nebuvo nutrūkęs – tik tada pasitvirtintų ana prielaida.

Šitokiais bendrais samprotavimais tenka pasitenkinti apžvelgiant baltų religijos aktualijas. Gilesnei analizei (tyrimams, giliniuisi) ir pagrindimams, kaip jau minėta, labai trūksta apžvalginio pobūdžio darbų.

Grįžkime prie pramonoteizmo paslapčių. Kodėl išbluko pramonoteistinė Vieno Dievo samprata? Kaip pramonoteizmas virto politeizmu? Tai buvo tikra dievoieškos katastrofa, simbolizavusi Visybės, harmonijos, vienintelės priešasties (visa yra viena) nuojautos suirimą. Teologijoje, ypač krikščioniškoje, visuomet pabrėžiamas Absoliuto pilnatvės giliai asmeninis pobūdis, t. y. Dievas kaip Asmuo. (Plg. „Absoliutas visuomet subjektyvus (asmeniškas)“⁶⁴. Hinduizme – Dievo kaip asmens nuojauta išsiskleidžia mokyme apie Brahmano (grynos būties Šankaroje) ir Atmano (subjektyviojo „Aš“) tapatybę, išreikštą formule „Tat twam asi“ („Tai esi tu“). O esminė Asmens savybė yra nedalumas kaip jo vienkartybės pasekmė. Tad politeizmo atsiradimas reiškia Dievo kaip Asmens sąvokos destrukciją, suteikiant Asmens statusą atskiroms dievybėms apraiškoms. Šis klausimas – politeizmo atsiradimas – yra viena didžiausių paslapčių religijos istorijoje, ir todėl sunku atsakyti, ar tai buvo lemtingas paklydimas, ar neišvengiamas tarpsnis žmogaus kelionėje į galutinį tašką – Omega (T. de Šardenas (Priere Teilhard *de* Chardin). Viena aišku: religijos, kaip ryšio tarp žmogaus ir Dievo, vystymasis nevyko tiesia, aukštyn kylančia linija.

Šitoks religijos istorijos suvokimas yra neparankus vakarietiškamam, linijiniam-vektoriniam mąstymo būdui, išpažįstančiam tik tiesiaeigio progreso idėją. Bet ne mažesnę problemą jis sudaro ir Rytams su jiems būdingu cikliniu fatalizmu. Net ir krikščioniškoje soteriologijoje, šv. Jono Apreiškimo traktuotėje, galima atsekti šių dviejų srovių atgarsius, tik jau be priešpriešos. Čia pirmosios lėkštas švietimo epochoje suabsoliutintas optimizmas ir antrosios defetistinis pesimizmas (karma) įgyja apokaliptinės gelmės, taip įveikdamas priešpriešų sąštus. Krikščioniškoji mintis istorinę nežinomąbę skleidžia kaip būtiną laisvo ir galutinio žmonijos apsisprendimo sąlygą – „žmonijai iki pat paskutinės akimirkos leista pasirinkti“⁶⁵.

Ar įmanoma bent priartėti prie anos paslapties? Juk tam reikėtų atlikti archajinio, prokultūros žmogaus pasaulėjautos rekonstrukciją. Ar įmanoma šitokia „intelektuali archeologija“? Nors „žmogus visada galvojo vienodai gerai“ (K. Levi-Strosas), iš tiesų tarp dabartinio ir „alominio“, t. y. archajinio, žmogaus mąstysenos yra bedugnė. Struktūralizmas mano galįs atkurti archajinę mąstyseną, teigdamas mitologinės sąmonės gajumą ir antlaikiškumą. Plg. graikų mąstytojo Salustijo (IV a.) mito apibrėžimą: „Tai niekada neįvyko, bet tai yra visados.“⁶⁶ Iš tiesų struktūralistinė metodika leidžia binarinių sankryžų ir susikirtimų dėka įžvelgti kažką panašaus į loginius griaučius, tačiau jiems trūksta gyvybės. Juk pats žodis „pasaulėjauta“, suponuoją nuojautą ir poeziją, o ne vien loginį apvalkalą.

Štai čia ir verta atsigręžti į baltų kultūrą. Vienas esminių jos bruožų – archaikos ir dabarties, kur archaika nėra apmiręs ar užsikonservavęs klodas, bet visiškai ypatingu būdu yra integruota į dabartį (plg. „lietuvių kalba yra pati sau tėvas ir sūnus“ – V. Toporovas).

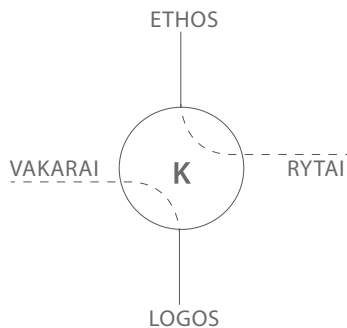
Archaika ir gyvastingumas apskritai yra viena kitą panaikinančios priešpriešos – tas, kas archajiška, suprantama kaip nebegyva, nefunkcionalu ir, atvirksčiai, gyvastingume, nuolatiniame atsinaujinime nėra vietos archaikai. O Lietuva, lietuviai yra, viena vertus, „normali“ krikščioniška vakarietiškos kultūros tauta, viena iš „Western Dom Society“ („Vakarų Bažnyčios civilizacija“ – taip A. Toinbio kultūrų klasifikacijoje yra pavadinta šiuolaikinė vakarietiškoji kultūra) narių, sugebėjusi daugmaž sėkmingai prigydyti savo kūne Logoso civilizacijos skiepatį. Kita vertus, lietuviškoje kultūroje tebegyvuoja ir leidžia atžalas (Vydūnas, Čiurlionis, Milašius) ir metūgius (Maceina) baltiškiosios etinės kultūros substratas. Pagrindo kultūros (*Grundkultur*), šios „alominio pasaulio“ salelės, nustumtos į žemynų užkampius ir ten vegetuojančios, tėra tik rezervatai, kultūros konservai, kur nebėra gyvybės, judesio. (Kodėl? Tai viena didžiausių antropologijos problemų.) Jos gyvuoja tiek, kiek jos izoliuotos. Kontaktas su šiuolaikine civilizacija joms neša mirtį. Baltų kultūra Europoje yra vienintelė, turinti ryškių pagrindo kultūros bruožų, tačiau nuo tų kultūrų ją skiria gyvybingumo savybė – gebėjimas leisti atžalas dabartyje. Kartu archajiška ir moderni baltų kultūra nežino pertrūkio, apmirimo stadijos, neišsvengiamo mechaniškai įtraukiant kultūrą į galingesnės kultūros poveikio zoną. Baltų kultūros kelias į Vakarų civilizaciją buvo ypatingas. Ji nebuvo, vartojant A. Toinbio terminologiją, nei „įsūnyta“ (*affiliated*), nei pertraukta (*arrupted*), kaip Skandinavijos pusiasalio tautų kultūros. Ji turi savą, gilią ir keistai gyvybingą šaknį,

nulemiančią jos integracijos į Vakarų kultūrą autonomiškumą ir tuo pat metu aukštesnį, ne mechaninį tos integracijos laipsnį.

Baltų kultūra moka XX amžiaus kalbą ir todėl gali pasakyti pasauliui, ką jis yra užmiršęs: „Pažinti – tai reiškia atsiminti“ (O. Milašius). O Vakarų kultūroje archaika yra apmiręs klodas, kapinynas, gražiai dulkantis Britų muziejaus koridoriuose. Tokios kultūros kaip baltų yra reikalingos, kad išliktų žmogaus dvasinės patirties tęstinumas, ir todėl jos yra pažymėtos amžinumo žyme. Šitokia kryptimi turėtų būti sprendžiama mūsų prieškarinio kultūrinės-filosofinės mokyklos: ar lietuviškos kultūros paskirtis būtų sulieti savyje Rytų ir Vakarų kultūras (S. Šalkauskis)? O gal žvilgsnis į baltų kultūros gelmes visiškai kitaip nušviestų šią Rytų ir Vakarų priešpriešą? Ši priešprieša, taip parūpusi paskutiniais šimtmečiais europiečiui, istorine prasme yra palyginti nesena. Ji tėra atspindys kitos, daug esmingesnės priešpriešos. Rytai ir Vakarai – sąvokos geografinės ir istorinės, t. y. apibrėžtos laiko ir erdvės. O Ethoso ir Logoso dvinaris, nors ir turi geografinę orientaciją (šiaurė–pietūs (manicheizme, krikščioniškoje persų sekteje, gėris erdvės prasme esti šiaurėje, rytuose ir vakaruose, o blogis – pietuose) ir istorinį laiką, tačiau nėra jų aprėžtas. Ethoso–Logoso įtampos laukas egzistavo jau tada, kai Rytų ir Vakarų dipolio dar nebuvo nė padujų; jis būna ir dabartyje, tik labai užslėptu pavidalu ir išliks, kol išliks žmonija. Šių dviejų esmingiausių Absoliuto kosminių provaizdžių susilietimas, jų įtampos iškrova pagimdo krikščionybę. Tiesioginis Kristus pirmtakas yra Jonas Krikštytojas. „...didžiausias iš moters pagimdytų“ (Mt 11, 11) – tuo Jono Krikštytojo istorinis buvimas iškeliamas aukščiau įžymių žmonių; kaip Kristus istorinė realybė – Jo mirtis ir prisikėlimas yra aukščiau už tobuliausią etinę, filosofinę, socialinę sistemą. Tačiau istorinėje plotmėje jų yra visas penketas – tai paslaptinis Pitagoras, sielos ir kūno katarsio mokytojas; indoarijų pasaulio magas Zaratustra, skelbęs nesutaikomą šviesos kovą su tamsa; Buda, nirvanos genijus, atlikęs nepakartojamą ir liūdną kelionę į Būtį; Lao Dzė, mokęs darnos per *u-vei* (trečiasis Dao principas, poveikis-per-neveiktį), atėjęs iš Vakarų šalies ir vėl joje išnykęs. Visi jie gyveno beveik vienu laiku – V a. prieš Kristų. Nė vienas iš jų nėra šė – jų mintis ir mokymą užrašė mokiniai ir pasekėjai (plg. Joną Evangelistą: „Nenoriu rašyti, kai susitiksime, pakalbėsime burna burnon“). Dauguma jų – Ethoso kultūrų pasiuntiniai, paruošę penkias nusileidimo aikšteles būsimajam SOTER'ui, pasaulio Gelbėtojui. Jie buvo, kaip ir Jonas Krikštytojas, Kristaus pirmtakai, o užbaigėjas yra Jonas Evangelistas, taip pat Ethoso žmo-

gus, mylimiausias Jėzaus mokinys (Logoso pasaulyje tokie pirmtakai buvo Izraelio pranašai).

Kodėl buvo pasirinkta Galilėjos žemė? Tai yra paslaptis. Bet Žodis krito į dirvą, jau supurentą Ethoso kultūrų. Rytų priešpriešinimas Vakarams yra paviršutinis ir profaninis. Juk hinajanos budistas ne mažiau racionalus už krikščioniškąjį neotomistą. Konfucijus yra arčiau Aristotelio nei pastarasis – Platono, nors konfucionizmas be daosizmo, tomizmas be šv. Augustino negali egzistuoti, kaip negali visavertiškai funkcionuoti dvi atskiros žmogaus smegenų pusės. Apie Rytų ir Vakarų takoskyrą galima kalbėti tik kaip apie nebaigto krikščionybės žygio per pasaulį pasekmę. Viena svarbiausių šio žygio nepasisekimo priežasčių yra Ethoso kultūrų nepažinumas. Bet tai yra laikina – pasiilgimas, atsigręžimas į būtį jaučiamas visur: pradedant teologija (Šv. Dvasios, kaip matricentrinio principo, „atkūrimas“ Trejybėje), filosofija (Martino Heidegerio kvietimas europietiškaį mąstymą atverti būčiai) ir baigiant neurochirurgija, kur pastaruju metu „reabilituotas“ ir naujai atrastas dešinysis („ethosiškasis“) smegenų pusrutulio. „Visi šie duomenys rodo, kad supratimas apie dešinįjį pusrutulį kaip apie antraeilį, pasyvų neatitinka tikrovės.“⁶⁷ Pasi-priešinime formos primetimui prieinama net iki tokių kuriozų kaip abstrakčioji dailė ir absurdo literatūra.

Tai, kas pasakyta apie baltų kultūrą, dar labiau tinka baltų religijai. Dėl pirminės nuodėmės žmonija yra praradusi Adomo, pirmojo žmogaus, dievavaizdį, kai Dievo ir žmogaus akistata buvo tiesioginė. Gilesnis baltų religijos pažinimas galėtų būti tiltas, kurio dėka šiuolaikinis žmogus „atsimintų“ aną rojaus būseną, gamtos kaip brolio dvynio pojūtį. Juk ir baltų religijoje, kaip ir jų kultūroje, nebuvo pertrūkio, nebuvo – iki pat įsiliejimo į krikščionybę – išnykęs ti-

kėjimas į vieną Dievą. Šitokia senosios mūsų religijos pažinimo pastanga nėra savitikslių, sukelta vien mokslinio smalsumo. Svarbiausias jos uždavinys – gilesnis pačios krikščionybės išgyvenimas. Tokia pati mintis – raginimas atsigręžti į savo kultūrą, kad giliausiai išgyventume pačią krikščionybę, buvo išreikšta ir popiežiaus Jono Pauliaus II kalboje lietuviams 1984 m. kovo 3 d., šv. Kazimiero jubiliejaus šventės išvakarėse.

Štai pavyzdys. Teologai skiria natūralųjį, gamtinį Apreiškimą nuo antgamtinio Apreiškimo (*revelatio supernaturalis*), kur Dievas kalba tiesiogiai, o ne per kūrinius. Šio Apreiškimo tiesai suvokti neužtenka vien žmogaus proto, kaip gamtinio Apreiškimo atveju, bet būtina tikėjimo šviesa (*lumen fidei*). Tos dvi esmės susivienija, pagimdydamos tikėjimo aktą (*actus fidei*). „Žmonija pačioje pradžioje gavo Apreiškimą per pirmuosius tėvus ir Nojų. Tas apreikimas paveldėjimo keliu turėjo eiti iš vienos žmonijos kartos į kitą. Kad tą turtą žmonija užmiršo, tai čia ne Dievas kaltas“⁶⁸ (paryškinta A. P.). Žydų tauta per Mozę gavo Apreiškimą kaip dievavardį Jahve, kuris graikų ir lotynų tradicijose yra verčiamas „Esu, kurs esu“ (*sum qui sum*), t. y. su ontiniu atspalviu. O modernioji interpretacija linkusi restauruoti aktyvumo atspalvį, t. y. kaip įspėjimą, priminimą – Esu! Prisimenant Mozės situaciją (Izrael – kova su Dievu; nuolatinė „atkritimo“ į politeizmą grėsmė ir t. t.), šitokia samprata yra visai reali, kaip dieviškosios rūstybės (*mysterium tremendum* – R. Otas), o ne dieviškosios malonės (*revelatio gratiae*) pasireiškimas, kaip įspėjimas per žydų tautą visam Logoso pasauliui, pažinimo svaigulyje pametusiam Dievą. O baltiškoji (taigi ir indoeuropietiškoji) tradicija mąsto Dievą kaip tyrą, skaisčią Šviesą (*die* – skaisčiai žibėti, šviesti), skleidžiančią tokias šios šaknies „semantinio krūmo“ atžalas kaip *dien-a*, *dang-us*, *dain-a* ir netgi galbūt *duon-a*. Palyginkime su šv. Jonu Evangelistu: „...Dievas yra šviesa, ir jame nėra jokios tamsybės“ (1 Jn 1, 6). Indoeuropietiškosios etinės tradicijos įtaka per paslaptinę „jūros tautą“, esenų sektą judaizme (gr. *essenoī*), Kumrano bendruomenę, šv. Joną Krikštytoją yra atsekama iki pat šv. Jono Evangelijos, kurios „indoeuropietiškas“ būtų įdomi tema atskirai studijai. Sutikime, kad šiame kalbiniame „apreiškime“ arba tiksliau – nušvitime, stovinčiame kažkur tarp pirminio ir antgamtinio, yra daugiau dieviškosios malonės nei rūščiajame, nors ir labai reikalingame įspėjime – *Jahve*.

Bet grįžkime prie monoteizmo problemos.

Deus otiosus – taip struktūralistinė tradicija nusako pramonoteistinę dievybės sampratą, t. y. kaip abejingąjį, tylintį, „Dievą – už“. Šis apibrėžimas neturi

jokio teologinio aspekto ir tik pasako, kad pramonoteistinis Dievas mitologiniams tyrimams yra nepalankus objektas dėl savo funkcinio neapibrėžtumo ir išorinių bruožų nebuvimo, nes mitologija gali operuoti tik konkretybėmis. Dievybės transcendentalumas lieka jai neįkandamas – tai jau teologijos sritis.

Taip netikėtu būdu (ir iš dalies prieš mitologų valią) yra paliudijama šios dievybės sampratos teologinė gelmė. „Daugelyje Afrikos šalių pastebimas keistas reiškinys: į Dievą tikima, bet jis laikomas tokiu dideliu ir nutolusiu, kad neapsupamas kasdieniu garbinimu. Mende gentis iš Siera Leonės mano, jog po pasaulio sutvėrimo Jis pasitraukė dangusna.“⁶⁹ Ir dar: „...pačiame aukščiausiam [archajinių Afrikos religijų, – A. P.] lygmenyje paprastai stovi beasmenė, pirmapradė, aukščiausioji, tolima dievybė, aptinkama beveik be išimties tik mituose ir beveik neturinti kulto.“⁷⁰

Tačiau vienu atžvilgiu dievybės kaip *Deus otiosus* apibrėžimas yra pateisinamas. Religijai degraduojant į mitologiją, archajinis žmogus, neįstengdamas įveikti pirminės nuodėmės pasekmių, patiria tą pačią tragediją, kaip ir šių dienų ateistas, – praranda ryšį. Dievas būna už jo, tapdamas iš tikro *Deus otiosus*. Rigvedos Dievas yra „neabejotinas Vienis, grynai dvasinė dievybė. Pripažįstamas tokiu, aukščiausiasis Dievas, t. y. kaip dvasia, yra visiškai neprieinamas, nepasiekiamas Jo garbintojui, kuris jaučiasi atskirtas nuo Dievo“⁷¹. Straipsnis, iš kurio paimta ši žymaus rusų filosofo V. Solovjovo citata, yra vertas atskiros dėmesio – jame ne tik konstatuojama archajinių religijų AB, bet ir pirmą kartą bandoma paaiškinti pramonoteizmo išblėsimą ir politeizmo atsiradimą priežastis.

Pritardamas F. M. Miuleriui (Friedrich Max Müller), žinomam filosofui ir vedų vertėjui, V. Solovjovas teigia, kad vedų laikotarpiu senovės arijų monoteistinė nuojauta tebėra gyva, visos dievybės tėra vieno Dievo apsireiškimo formos ir atributai: „Mitiniai dievų pavidalai Rigvedoje nėra apibrėžti ir nekintami, jie nuolat susilieja ir pereina vienas į kitą, jų charakteriai mažai individualūs.“⁷² Pradiniu politeizmo laikotarpiu dar tebegyvas įsitikinimas, kad dievybės tėra Vieno ir begalinio Dievo pasireiškimas: Jį vadina Indra, Mitra, Varūna, Agni; paskui dangaus erdvių Harumata; Tą, kuris yra Vienas, vadina įvairiais vardais; vadina Jį Agni, Jama, Materisvanj (Rigveda I, 164, 16). Šią monoteizmo irimo fazę F. M. Miuleris pavadino henoteizmu (mūsiškis Simonas Daukantas dar anksčiau už F. M. Miulerį – 1845 m. – yra konstatavęs ir apibūdinęs šį tarpsnį baltų religijoje). Rigvedoje dar nerasime jokių užuominų apie stabmeldystę.

„Kaip man pasiekti Varūną!“ – štai pagrindinis vedų arijo maldos leitmotyvas. „Paklydau, nes esu silpnas, o galingasis ir šviesusis Dieve – pasigailėk

Visagali, pasigailėk! Kankina mane troškulys, nors aplink vanduo“ (Rigveda, VII, 89).

Kaip čia neprisiminus krikščionybės išminties – nuodėmė yra tai, kas mus skiria nuo Dievo. Nuodėmė – tai nutrūkęs ryšys: „Pasakyk, o Varūna, už kokias nuodėmes Tu baudi buvusį draugą“ (Rigveda, VII, 86). Šio nuopuolio, kaltės, nuodėmės suvokimas, pagal F. M. Miulerį, yra išskirtinis Vedų religijos bruožas, liudijantis stiprų Ethoso pradą. V. Solovjovo teigimu, „tai ne kokias nors atskira, asmeninė nuodėmė – tai *katezochen*, visuotinė nuodėmė, visų žmonių: ir atleisk mums tėvų nuodėmes“⁷³. Vedų žmogui „nuodėmės realumas akivaizdus dėl savo pasekmių, bet pati nuodėmė lieka už jo dabartinės empirinės sąmonės ribų“⁷⁴. Taip „tampa neįmanomas laisvas moralinis ryšys, vidinė vienybė su Dievu, tikroji religija: „Kaip galėčiau aš tyra siela žvelgti į Varūną?“ Vidiniai nepasiekiami dievybė tampa pažini tik savo išoriniu poveikiu arba pasireiškimu numatomame pasaulyje, ir taip šis išorinis pasireiškimas virsta būtinybe religinei sąmonei, kuri turi mąstyti dievybę, būtina pasireiškančią išorėn, nes be šio išorinio pasireiškimo dievybė, esant sąmonei tokios būklės, visai išnyktų“⁷⁵. Panašiai, tik universalesnėje, ne vien archajinėje plotmėje šitokią padėtį apibūdina A. Maceina: „Atitrauktas nuo manęs, nustojęs būti ar visai nebūdamas *mano Dievas* – Dievas yra ne Dievas.“⁷⁶

Tokia, anot V. Solovjovo, yra pradinė pramonoteizmo destrukcijos pasakata – žmogaus atsigrėžimas į dievybės apraišką (o ne į pačią jos gelmę), kai subjektyvi Dievo apsireiškimo būtinybė („Kada gi Tu man pasirodysi?“ – Jeremijas) objektyvizuojasi nusigrėžimu nuo dievybės kaip Vienio, kaip Būties. Kaip to pasekmė žmogaus religinėje sąmonėje įvyksta dievybės sampratos redukcija, nuopuolis, susijęs su žmogaus primesta būtinybe natūraliai apsireikšti. Šitaip religinė sąmonė patenka į išorinės gamtos, į „apsireiškančios būties įstatymo“ (V. Solovjovas) įtaką. Dievybė patenka (žmogaus sąmonėje) į išorinės gamtos formų priklausomybę. „Nuo tada religijos vystymasis tampa natūraliu mitologiniu procesu, bendrais bruožais atitinkančiu pačios išorinės gamtos vystymąsi.“⁷⁷ Ši vyksmą, analogiškai gamtiniam, V. Solovjovas apibrėžia kaip „laipsnišką individualizaciją, atsiskyrimą, perėjimą nuo bendra prie atskira, nuo palyginti atsaju prie labiau konkreto, nuo neapibrėžtai vienalytiška prie daugialypiai apibrėžta arba, metaforiškai kalbant, nuo dangiška prie žemiška“. Taip religija pereina į mitologinę stadiją.

Ši V. Solovjovo hipotezė gana įtikinamai nusako pačias bendriausias pramonoteistinės religijos išblėsimo priežastis. Ji tinka transcendentinei pirminės

nuodėmės sričiai, tačiau empirinėje plotmėje nėra universali. Jau Vedose matome, kad žmogus nuodėmę išgyvena ne tik atsajai, bet ir realiai, konkrečiai. V. Solovjovas, iliustruodamas pirminės nuodėmės išvalgą, cituoja Rigvedos tekstą: „Atleisk mums tėvų nuodėmes.“ Tačiau šis sakinyš iš Rigvedos toliau skamba taip: „Ir tas, kurias mes savo ranka įvykdėme.“ Matome, kad Vedų religijai nesvetima ne tik visuotinės, metafizinės nuodėmės sąvoka, bet ir asmeninės, empirinės. Vedų žmogaus religinės sąmonės tragiškas dualizmas slypi atotrūkyje tarp nepaprastai stipraus ir betarpiško visuotinės įcentrinės harmonijos, ritos, nujautimo (kurį šiuolaikinis žmogus yra pametęs) ir tarp didėjančio bejėgiškumo empirinės nuodėmės sąlytose.

Kokią išeitį mato Vedų žmogus iš asmeninės nuodėmės? „Leisk mums vėl kalbėti su Tavimi – kaip ir žynys, aš atnešiau Tau skanėstų... Ar priims be pykčio Jis mano dovanas?“ (Rigveda I, 25). Jis nori Dievą permaldauti auka ir giesmėmis, t. y. išorinės aukos ir kulto aktais. Čia ir yra kulto pradžia. Kartu tai yra takoskyra tarp Ethoso ir Logoso, tarp turinio ir formos kultūrų. Abi šios tendencijos – ir išorinės dievybės apraiškos gamtoje bei kosmose garbinimas, ir išorinis atgailos aktas – yra prielaidos Logoso kultūros užuomazgoms atsirasti. Ši religinės sąmonės kelią ir nagrinėja V. Solovjovas savo straipsnyje. Kitas kelias – vidinės aukos, t. y. susivaldymo, „atsilukštinimo“ (Vydūnas), etikos ir dievybės apraiškos ieškojimo „vidinėje gamtoje“ – žmogaus prigimtyje, žmogaus vydyjoje. Šis terminas siūlomas sakralinei sąvokos „žmogaus dvasinis vidus“ plotmei nusakyti. Tai ir yra gelminė ethosiškųjų kultūrų – matricentriškųjų, turinio, gylio–aukščio, būties kaip būties kultūrų – užgimimo priežastis.

Būtent religinės *porojinio* žmogaus sąmonės binariškume reikia ieškoti giliausios šių dviejų opozicinių (bet ir neišskiriamų, kaip *in* ir *jang* principai daosizme) kultūros krypčių gimimo priežasties. Ne žmogaus prigimties dualizme (vyras–moteris), ne biologinėje žmogaus plotmėje (kairysis–dešinysis smegenų pusrutuliai), ne socialinėse-ekonominėse struktūrose, ne geografinėse situacijose (šiaurės miškų kultūros – pietų žemdirbystės centrai).

Drėkinamoji žemdirbystė – Logoso, vyriškųjų – androcentrinių, *kainity* (Kaino palikuonių) kultūrų vaisius. Iš pradžių buvusi intelektualiu užsiėmimu (astronominiai gebėjimai, žinios apie augalų genetiką), t. y. „miesto“, tik vėliau, išplitus jai į šiaurę, tampa „kaimo“ (universalioji prasme) kultūros dalimi. Toks pat „vyriškas“ užsiėmimas buvo ir gyvulių auginimas nomadinėse, patricentrinėse kultūrose („žirgo kultūra“ pas skitus ir t. t.). Ir atvirkščiai – maisto rinki-

mas, o vėliau matriarchatinė žemdirbystė, kartu su pagalbiniumi naminių gyvulių ūkiu yra Ethoso, matricentriškųjų kultūrų ekonominis pagrindas.

Visi šie priešasčių kompleksai yra arba antriniai, arba išvestiniai pradinio religinės sąmonės apsisprendimo atžvilgiu. Religija yra kultūros pribuvėja – svarbiausi Logoso civilizacijos paminklai yra kulto pastatai ir teologinės doktrinos; aukščiausias ethosiškosios askezės tikslas yra žmogaus prigimties sudievinimas ir atsakomybė už gelmės koordinatę Būties kaip Dievo išgyvenime.

Kaip toliau vyko religijos mitologizacija, monoteizmo virtimas politeizmu Logoso kultūrose? Pagal V. Solovjovą, būtinybė išoriškai pasireikšti padaro dievybės sampratą priklausomą nuo žmogiškosios psichologijos ypatybių: „Apsireiškiantysis yra tas pats aukščiausiasis Dievas. Bet šalia jo egzistuoja materiali apsireiškimo priešastis, pirminė gamta, prisiimanti jo formuojamąjį poveikį ir pati pasyviai jį nulemdama, gaminanti naujų formų pasaulį. Kaip imli ir gimdanti, ji yra moteriška jėga, ir archajinis žmogus, nežinojęs atsajų sąvokų, suvokė ją moteriškos dievybės pavidalu – kaip vyriausią deivę Visamotę (*mater* – materija), todėl ir aukščiausiasis Dievas lieka grynai kaip vyriška dievybė – Visatėvis. Taigi pirmoji moteriška dievybė yra daugiadijevystės pradžia, ji ir yra dievų motina.“⁷⁸ Tokia yra Aditi arijų religijoje, „nesusieta su koku nors atskiru reiškiniu – ji yra visuotinis (gimdantis, materialus) visų reiškinių pradmuo“⁷⁹. Iš pradžių būdama tik aukščiausiojo Dievo apsireiškimo galimybė, sąmonei vis labiau mitologizuojantis, ši galimybė realizuojama. Vis labiau moteriškųjų dievybių pavadinimuose dažnėja žemės-materijos semantika (Demetra, Semele, mūsų Žemyna). Tas pats įvyksta ir su vyriškuoju AB pradmeniu – jis virsta Dievu Tėvu (lot. *Jupiter*, sanskr. *Dyaus pitar*).

Žemyna

Šios baltų Visamotės „byla“ yra paini. Iš pradžių atrodo nesuprantamas, žinant baltų kultūros matricentrinį pobūdį, Žemynos blašumas, palyginti su Perkūnu, neabejotinai ryškesniu ir vyraujančiu baltų religijoje. Žemynos vardas sutinkamas tik viename kitame istoriniame ar tautosakiniame dokumente (daugiausia užkalbėjimuose nuo gyvatės įkandimo), o Perkūno, vyriško personažo, byla neabejotinai solidesnė ir svaresnė. Šitoks netolygumas kelia įtarimą – ar tik nebus Perkūnas atneštinis, dėl svetimųjų įtakos. „Panašu, jog Peruno–Perkūno kultas plito iš pietryčių.“⁸⁰

Žvilgsnis pirmiausia krypsta slavų pusėn, kur Peruno kultas buvo pasiekęs net stabmeldystę (Kijevo Rusios krikšto metu buvo sudegintas paaukuotas jo stabas), o moteriškasis personažas tiek sumenkęs, kad politeistinėje triadoje neišlikęs net jos vardas. Prisiminkime kartu su Šventaragio ciklo legendomis atėjusį ugnies kulto suaktyvėjimą, atsispindėjusį laidojimo papročiuose. Tai sutampa ir su valstybingumo užuomazgomis vakariniame baltų ovalo pusrutulyje. Valstybingumo tendencijos, be savų, vidinių, priešasčių, galėjo gauti postūmį iš slavų, o per tai ir kultūrinį bei religinį. Tad jei pasitvirtintų hipotezė apie „kunigaikščių religiją“ (J. Trinkūnas) jau ikimindauginėje Lietuvoje, tai joje turėjo susiformuoti stiprus Perkūno, kaip slavų Peruno atmainos, kultas (čia nereikia užmiršti, kad lietuviškojo nomadizmo, kurio simbolis yra Perkūno kultas, suaktyvėjimas turėjo savas, vidines priežastis – būtent slavų mestą „iššūkį“).

N. Vėliaus knygoje „Senovės baltų pasaulėžiūra“ (V., 1983) apdorota gausi tautosakinė, istorinė, archeologinė medžiaga, remtasi modernia universalių binarinių priešpriešų analizės metodika. Tai – teigiamos jos pusės. Išskirti trys baltų kultūriniai regionai – rytų, vidurio ir vakarų, kurių mitologijas siūloma apibūdinti kaip dangaus, žemės ir požemio (vandens). Tačiau susižavėjimas formaliąja metodo puse, elementarios religinės kultūros stoka ir nereikalinga mistika (pasirodo, kad šiuos baltų pasaulėžiūros skirtumus lemia... 50 metrų virš jūros lygio skirtumas) neleidžia pateisinti šios tokios reikalingos knygos pavadinimo – baltų pasaulėjauta suintriguotam skaitytojui neprašviesėja. O reikalas daug paprastesnis – išties dabartinės Lietuvos ir Rytprūsių teritorijoje galima išskirti tris zonas, tik jas lemia ne fizinė geografija, o pasaulėžiūros įtakos – rytuose slaviška, o vakaruose, pas prūsus, tuos „baltų iranėnus“ (plg. legendą apie Vaidevučio, prūsų mitinio herojaus, kilmę iš alanų (t. y. iranėnų), jau galima atsekti zoroastinės dualistinės pasaulėžiūros bruožų. „Baltiškiausias“ lieka vidurinis, labiausiai nuo kontaktų apsaugotas plotas – Žemynos valdos.

Gili V. Solovjovo mintis apie dievybės žmogiškosios sampratos psichologinį dvilypumą (tas, kuris reiškiasi – tai, kur pasireiškia), apie mitologinio proceso panašumą į gamtos sampratos vystymąsi gana logiškai ir nuosekliai, nors ir vienašališkai nusako pradinį Aukščiausios Būtybės skilimo impulsą Logoso kultūrose. Pažymėtina, kad žydų Kabiloje, susiformavusioje palyginti nese-

niai, jau krikščionybės epochoje, pastebimas panašus vyksmas. Dievybė suvokiama kaip apsiareiškianti ir skiriama nuo objekto, kuriame apsiareiškama (ši kabalistai vadina Šekina ir suvokia kaip moteriškąjį pradą Dievuje). Kartais Šekina tapatinama su paskutine iš dievybės emanacijų – sefirot'ų, būtent su Malchut, atstovaujančia moteriškajam pradui. Vadinasi, ir judaizme, atmetusiame krikščioniškąjį kelią, pradeda veikti tas pats politeizacijos mechanizmas kaip ir „pagoniškose“ religijose.

Galima spėti, kad toliau Logoso kultūrose politeizacija vyko keliomis kryptimis. Klasikinėse šios krypties kultūrose (Egipto, Šumerų ir kt.) vyrauja vadinamoji soliarinė mitologija su išsivysčiusia astraline kosmogonija. Logoso kultūrose, vėliau patyrusiose stiprų nomadinį impulsą, Olimpo viršūnes užima karo ir istoriniai dievai, mitiniai ir kultūriniai herojai (triksteriai). Matricentrinėse, bet nomadinio impulso destabilizuotose kultūrose, esančiose netoli Logoso kultūrų įtakos zonos (Balkanai), labiau iškyla žemės motinos ir derlumo – vaisingumo kultas (M. Gimbutienė) ir t. t. Tačiau pirminė šito ilgo ir ryškių pėdsakų palikusiai religinės sąmonės nuolydžio – politeizacijos – priežastis taip ir neišryškėja. „Tai priežastis, kurios buvimas paaiškėja iš pasekmių, bet kuri slypi už empirinės sąmonės ribų.“⁸¹

Tačiau empirinės sąmonės riba – sąlyginis dalykas. Tikime, kad ji prasiplės, kai bus pažinta kita žmogiškosios savasties pusė – Ethoso kultūros, kurios dėl tam tikrų ir labai sudėtingų priežasčių (apie jas – toliau) Logoso kultūrų buvo užgožtos, liko jų šešėlyje. Koks likimas ištiko pramonoteizmą Ethoso kultūrose? Galima tik spėlioti. Atkaklios nuorodos į dievybės pasyvumą, atsitraukimą nuo dieviškosios kūrybos, pasaulio palikimą pačiam sau rodytų ir Ethoso kultūrų religinės jausenos aklavietę. Dievybė Ethoso žmogui tarsi išstirpsta savyje, grįžta, pasislepia būtyje, savo trinitarinės sandaros moteriškajame pradmenyje, beasmeniame kosminiame letarge, iš kurio ją (žmogaus sąmonėje) pažadina tik Kristus. Tačiau tai – tik grynai spėjimai, grynos „empirijos“...

Bet turėkime vilties. Vėl grįžkime prie šios studijos įžangoje paminėto E. Benvenisto išsitarimo, kad daug ką indoeuropeistikoje teks peržiūrėti, kai bus pažinta baltų religija ir kultūra. O baltų kultūra yra Ethoso kultūrų lopšys Vakarų Eurazijoje. Deja, pažintis su ja tik prasideda. Tad pradžioje ir norėtume skirti keletą pastabų, kurios vėliau galėtų tapti metmenimis mūsų protėvių dvasiniam palikimui pažinti. Būtent dvasiniam – kaip niekas kitas tinka čia šis žodis.

Pabaigoje pateikiame keletą mėginimų rekonstruoti mūsų praeitį. Pirmąjį metodo prasme galima apibūdinti kaip lingvistinį; antrąjį – kaip spekuliatyvių; trečiąjį gi tegul apibūdina pats skaitytojas.

Lado

Tai vienas paslaptiniausių mūsų archaizmų. Svarbu, kad jis sutinkamas tiek tautosakoje, tiek istoriniuose šaltiniuose – pirmą kartą M. Strijkovskio „Kronikoje“ (1582): „...tuojau po Velykų pirmo sekmadienio iki pat šv. Jono Krikštytojo [t. y. Rasos šventės, – A. P.] moterys ir merginos šokti būrin susirenka, ten, už rankų susiėmusios, lado, lado ir mano lado! (Lado, lado i lado moja!) kartoja.“ Ir kitoje vietoje pakartoja tą patį, tik originale tekstas jau lietuviškas: „Lado, lado, lado Didis mūsų Dewie“! Šį sakinį M. Strijkovskis verčia lenkiškai taip: „Didis mūsų dieve Lado.“ Taip lietuvių mitologijai „pagimdomas“ dar vienas dievas. M. Strijkovskį noriai kartoja ne tik A. Posevinis (1587) (tik čia figūruoja jau nebe dievas, o deivė Lada), A. Kirkoras (XIX a. vidurys), bet ir P. Dundulienė („per Rasos šventę mūsų protėviai garbino Didžiąją gimdytoją (?) deivę Ladą“)⁸². Daug blaiviau pasižiūri į šį archaizmą A. Jonynas: „Lado yra lietuvių liaudies dainos refrenas, jo dalis ar nuotrupa. Kad Lado nebuvo mitinė lietuvių būtybė, rodo tai, kad jai Lietuvoje neaukodavo aukų.“⁸³

Iš tiesų šokių sutartinėje vestuvine tematika (užrašyta 1932 m.) randamas šis senžodis, užimantis net tris ketvirtadalius teksto. Dar svarbiau, kad randame jį ir karo sutartinėse (trejinėse): *Lado / Lado tatato / Išjos brolis / Lado tatato / į karutę / Lado tatato*⁸⁴. Ir taip 47-iose posmuose. Jam giminingi, pagal Z. Slaviūną, yra priedainiai *laduto, ladelī*, taip pat su jais asocijuojasi kiti refrenai, pavyzdžiui, *lyda, lydele*⁸⁵. Vėlgi svarbu, kad šis refrenas sutinkamas vaikų dainelėse „Ladu, ladu ladutes“, dainuojamas plojant rankomis.

Visa tai kol kas kalbant tik apie tautosakos plotmę, tačiau Lado sutinkamas ir istoriniame kontekste; tuo jis ir brangus, kad sieja dvi mūsų praeities atmintis – istorinę ir tautosakinę. Tas pats J. Strijkovskis aprašo Algirdo grįžimą į Vilnių po sėkmingų kovų (1368–1372), kai jo pasitikti išėjo „visi žmonės, pagonišku papročiu **rankomis plodami** ir Lado! Lado! dainuodami, reikšdami dėkingumą ir džiaugsmą“⁸⁶ (paryškinta A. P.). Panašiai, pagal M. Strijkovskį, 1384 m. buvo sutiktas ir Jogaila – plojama delnais ir dainuojama „Lado, Lado“. Įvairios šio refreno atmainos sutinkamos ir slavų folklore (atgarsis – net automobilio pavadinime).

Didžiąjame lietuvių kalbos žodyne (LKŽ) sutinkamas išvešėjęs semantinis krūmas žodžių su šaknimi *lad-* (*lyd-*, *led-*). Pirmiausia apie *lyd*: *Lyd*-uoti reiškia 'atleisti', 'dovanoti' („nesibark su manimi, lyduok man“ – Liškiava); *lyd*-a reiškia 'taika', 'vienybė', 'unija' (plg. rusų *лад*, *но-ладить*). Dėl lotyniškojo *laudo* 'garbinti' ir *lad* ryšio kalbininkai galėtų prieštarauti, jei neturėtume istorinio paliudijimo iš M. Pretorijaus Kupolinių aprašymo: „Šeimininkas su kaušele rankoje labindamas ir zemynelaudams (t. y. sveikindamas ir pagarbindamas Žemyną) prašo gausaus šieno.“⁸⁷ Kitoje vietoje randame ir *zemynelaujant*. Iš šių dviejų kalbinių-istorinių faktų (1. *laudami*; 2. *laujant*) siūloma atkurti bendratį *lauti* 'garbinti, pagerbti' (plg. su semantiškai netolimu (*p*)*loti*). Šis restauruotas senžodis (*lauti* – *lauju*, *lauja*; *laujame*, *laujate*) vartotinas vietoj pabodusio 'gerbti', kaip ir išvestinis *lauda* 'garbė', 'pagarba'.

Tad šaknies *lad-* polisemija atrodytų šitaip: 1) 'taika', 2) 'atleisti', 3) 'garbinti'. Prijungus prie šito suglaustų delnų (plojimui) kaip sakralinio gesto motyvą (*lad*-utė – delnų sudėjimas; suplojimas delnais – LKŽ; plg. slavų *лад-онь* 'delnas'), siūloma laikyti *Lado* ne kaip teonimą, bet visų pirma kaip turintį sakralinę, o gal net liturginę reikšmę žodį, ne tik dainos refreną. Profaninėje, pasaulietinėje plotmėje *lado* buvo vartojamas ir žemiškiesiems valdovams garbinti, juo buvo kreipiamasi į dievą, viešpatį, valdovą⁸⁸.

Išidėmėtina, kad sakralinėje plotmėje *Lado* yra siejamas tik su Rasos švente, ir nė jokia kita. Tai dar kartą patvirtina centrinę Rasos šventės pobūdį kitų dviejų baltų kalendorinių švenčių – Ilgių (lapkričio 1 d.) ir Užgavėnių ciklo (kovo pabaiga) – atžvilgiu. Visos jos žymi augalinį ciklą ir išsišifruoja kaip Prasidėjimas (Rasa), Gimimas (Užgavėnės) ir Mirtis (Ilgės), dalindamos metus į tris lygias dalis. Taip iki mūsų laikų išliko šis senžodis, perėjęs net tris fazes: religinę-sakralinę, istorinę ir tautosakinę. Pastarojoje – jau tik kaip tuščiažiedis garsažodis.

Auxtheias Vissagistis

Siūloma transkribuoti į *Aukštėjas Visad-estis* (žr. I d., J. Lasickio knygoje pateikti lietuviški terminai mirgėte mirga ortografiniais netikslumais, tad jų sąskaiton nurašome ne tik *g-d*, bet ir *i-e*, nors kalbininkams tai nelabai patiks). Paties Lasickio interpretacija (matyt, krikščioniškosios tradicijos paveikta) kaip *Deus omnipotens* (Dievas Visagalis) ir jos lietuviški variantai (M. Ake-laitis, S. Stanevičius, t. p. V. Manhardas (Wilhelm Mannhardt), V. Jaskevičius

(Walter Charles Jaskiewicz) neturi pakankamos semantinės atramos antroje šio sudurtinio žodžio šaknyje.

Iškart krinta akin šio paties sudėtingiausio baltų dievavardžio-teonimo gramatinis rafinuotumas. Pirmasis sandas – *Aukštėjās*. Panašūs daiktavardiniai vediniai iš veiksmažodžio (sėti – sėjėjas) yra įprasti, bet iš būdvardžio – nelaukti ir neturi atitiktens. Iš visų baltiškų teonimų šis labiausiai koreliuoja su *Okopirmas* (Visų pirmas), kaip dieviškos didybės, *mysterium fascinosum* (R. Otas), nuorodos. Tačiau sando *Aukštėjās* daiktavardinė forma yra nuoroda į Dievą kaip Asmenį. Tad šis teonimas gramatinio akibrokšto būdu jungia savyje dievybės kaip Aukščiausios Galybės ir Dievo kaip asmens sąvokas. Įdomu, kad šis teonimas perėjo ir į krikščioniškąją lietuviškąją tradiciją ir tik vėliau, matyt, dėl savo nesuprantamo rafinuotumo buvo pakeistas vienareikšmiu „Aukščiausiasis“: „Man ausysna skamba nuog Aukštiejo gera nodieja.“⁸⁹

Dar didesnis lingvistinis akibrokštas yra antroji šio sudėtingo teonimo pusė, savo ruožtu susidedanti vėlgi iš dviejų sandų – *Visad-* ir *-estis**. Juk jei pirmasis yra amžinybės, begalybės nuoroda, tai antrasis – vienkartybės; ir šitos dvi viena kitą panaikinančios nuorodos vėlgi yra sujungtos į daiktavardinę formą. Jau minėjome dvi Senojo Įstatymo dievavardžio *Jahve* interpretavimo tendencijas: pirmąją, atkuriančią aktyvumo atspalvį, Apreiškimą kaip įspėjimą, priminimą; ir antrąją, lotyniškai graikiškąją (*sum qui sum*), akcentuojančią atsajumą, ontinį pobūdį. A. Maceinos lietuviškajame vertime – variante „Dievas yra buvėjas“ labiau sekama antrąja tradicija. O *Visad Estis* išsprendžia šią priešpriešą, pirmuoju sandu pabrėždamas Dievo kaip Būties tęstinumą, amžinumą, antruoju – *Estis* – aki-mirksnio esamybę, vienkartybę, sulydydamas priešpriešą *būti-esti* į asmenvardį.

...Jei tik tai nėra gramatinis nesusipratimas. Bet filosofija, mąstymas su gramatika dažnai nesutaria (plg. Heidegerio *Wesen* vartojimą veiksmažodine prasme), ignoruodama gramatinį tikslumą tiesai kaip dvejonei, kaip ne-melui, kaip „tamsiai nuojautai“ (A. Maceina) nusakyti. Šitaip kalba pati kalbą (t. y. kalba kaip kalba, o ne kaip pasakojimas, verbalizacija). Baltų kultūrai šitoks kalbėjimo būdas yra savas, nes turinio, *būties kaip būties* kultūroje kalbą (pati kalbą, kalbą sau) yra vienintelė įmanoma vidinė forma, dar nepriklausanti formos, būties kaip formos, kaip *eidos* (Platonas) sričiai, kur žodis tėra verbalizacijos įrankis. Tad mūsų neturėtų stebinti šitokia vienintelio išlikusio baltiškojo teonimo sudėtinga ir imli struktūra, deramai atstovaujanti jų teologinei minčiai.

* Žr. straipsnį apie *Auxtheias Vissagistis*, kur pateikiama ir kitokia interpretacija.

Tuo labiau kad tuo mūsų archaikos paminklo interpretacijos galimybės neišsibaigia. Atkreipkite dėmesį į teonimo *Aukštėjas Visad Estis* trinariškumą. Krikščioniškoji Dievo samprata yra paremta triasmeniu Dievu. Jei manytume, kad krikščionybės istorijoje esminių jos paslapčių sprendimas vyko svarbos seka, tai Švč. Trejybės klausimas buvo antrasis – po Kristaus dieviškumo. Ar yra prasmės kalbėti apie trinarinę Dievo sampratą kokioje nors ikikrikščioniškoje religijoje? Nesprendžiant klausimo iš esmės, galima tik pateikti dvi nuorodas: pirmąją – į jau minėtą istorinį paliudijimą apie baltų religinės pasaulėjautos panašumą į krikščioniškąją: *quum omnia communia sit cum nostris* („yra daug bendrumo tarp mūsų“ – Adomas Bremenietis) ir antra, kad Lasickio aprašomas laikotarpis baltų dvasiniame gyvenime yra jau perėjimo į krikščionybę tarpsnis, todėl nėra negalimos abipusės įtakos.

„Dievo atvaizdas glūdi žmoguje kaip asmenyje <...>. Dievas žmoguje yra apsiareiškęs kaip asmuo <...>. O asmeninis Dievas nėra vienas. Teodicėjos kalba apie vieną asmeninį Dievą yra tik abstraktus filosofinis vapaliojimas, kuris realybėje neturi atitiktens. Dievas, kiek Jis yra vienas, nėra asmeninis, ir kiek Jis yra asmeninis, Jis nėra vienas. Dievas yra triasmenis.“⁹⁰

Kodėl tad ši nuojauta negalėjo glūdėti archajinio žmogaus sąmonėje? Nuojauta, kuriai krikščionybė suteikė tvirtai suręstą dogminę formą. *Agere sequitur esse* („Veikimas (pažodžiui *arimas*) paklūsta būčiai“), tad kodėl Trejybės nuovoka negalėjo egzistuoti ištirpusi kalboje, kaip būsimos formos ilgesys ir nuojauta – būtyje?

Tad pabandykime atvirkštinį kelią, t. y. krikščioniškąją Švč. Trejybės sampratą išskleiskime ir šiam baltų teonimui, patikrindami, ar dogminės kolonos ras jame archetipinį pagrindą. Kaip žinoma, krikščioniškoji Trejybės sąvoka ilgą laiką buvo atremta į androcentrinę, vyriškąją judaizmo tradiciją. Tai atsispindėjo net kalboje – lotyniškas Šventosios Dvasios pavadinimas (*Spiritus Sanctus*) yra vyriškos giminės. Moteriškajam principui jame nebuvo vietos. Tačiau lytiškumas kaip „pačios būties kosminė kategorija“ (A. Maceina) ir jo ryšys su Trejybe buvo jaučiamas jau šv. Augustino. Šv. Metodijus vadino Šv. Dvasią *Costa Verbi* – „Žodžio šonkaulis“, nurodydamas panašumą tarp pirmosios moters sutvėrimo ir Šv. Dvasios.

Modernioji teologija atitaisė šį vienpusiškumą, ir tai yra vienas didžiausių jos pasiekimų, turintis galios ir dar nesuvoktos įtakos, pavyzdžiui, kad ir moterystės sakramento, žmogaus sudievinimo per jo lytį ir t. t. suvokimui. „Treciasis Asmuo Trejybėje laikytinas moteriškosios būties atstovu tarp dieviškųjų

asmenų, būtent meilės ir švelnumo atstovu“, – sako M. J. Šėbenas (Matthias Joseph Scheeben)⁹¹. Tas moteriškojo prado Dievuje „atkūrimas“ mūsų, kaip matricentrinės kultūros žmonių, negali nedominti, tuo labiau kad jame glūdi ir moters kaip skastybės nešiotijos ir saugotojos esmė: „Tik tada, kai moteris, nebūdama žmona ir motina, kaip mergaitė, būtų meilės židinyje tarp Tėvo ir Sūnaus, tik tada ji būtų ne pusiau, bet visiškai, ne tik savo kilme, bet ir esme, šv. Dvasios atstovė.“⁹²

Tad pirmojo Trejybės asmens, Dievo Tėvo provaizdis baltų tradicijoje būtų *Aukštėjas*. Antrieji du sandai *Visad Estis* yra sujungti į priešpriešą, simbolizuojančią moteriškojo (kuriam čia pirmenybė!) ir vyriškojo pradų antitezę ir kartu neišardomą jungtį viename asmenvardyje. Vyriškajam pradui atstovauja griežtasis *Estis*, o moteriškajam, begaliniam, persmelkiančiajam, ontiniam *Visad*. Ir tik tame, kad čia vyriškasis pradas, Logos, dar neturi atskiros asmens statuso, galima įžiūrėti būsimojo Kristaus nuojautą.

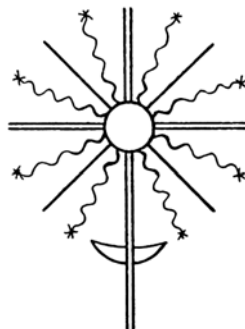
[Vėlesnis prierašas, darytas peržiūrint tekstą 2009 10 15:

Sandą *-gistis*, atrodo, galima būtų kildinti ir iš *gaisa(s)*. DLKŽ nurodo: *gaisas* (*gaisà*): 1–4) ‘pašvaistė, ‘žara, ‘šviesumas, ‘šviesa, ‘žiburys’; 5) ‘oras, ‘oro erdvė’ (‘...kregždės skraido aukštai po gaisą – bus gražus oras’). Plg. DLKŽ *švaisa* – 1) ‘šviesos sklidimas, ‘šviesa’; 2) ‘pašvaistė. Veiksmažodžiai iš šių daiktavardžių būtų *gaisa(s) – gįsti; švaisa (šviesa) – švisti*. Tad *Vissagistis* – visa nušviečiantis, gaisuojantis? Visaoris? Šiaip ar taip, šis variantas, susijęs su šviesa, švytėjimu, yra iš tų, kurie tinkami Aukščiausiojo manifestacijai.]

Tad baltiškoje dievybės trinitariškumo nuovokoje randame ne tik visus būsimos Trejybės atremties taškus, bet ir ikirikriščioniškosios religinės minties paliudijimą, kur dieviškasis *Logos* dar tebėra kaip pažadas, kaip būseną, kur Kristus tebeesti kaip *Ethos*.

Visa šita sąranga galėtų atrodyti netvirta, kaip atremta į vieną vienintelį paliudijimą, jei neturėtų atramos liaudiškoje pasaulėjautoje. Tai – lietuviškas kryžius.

Jo schema yra šitokia: trys struktūriniai elementai – kryžius, kaip kompozicinis, visa jungiantis principas; saulė, kaip visa persmelkiantis, užliejantis savo šviesa griežtą geometrinę konstrukciją moteriškasis pradas, ir mėnuo (dievaitis, t. y. Dievo sūnus, mūsų tautosakoje) – androcentrinis, vyriškasis prin-

cipas, puslankiu kaip formos simboliu apjuosiantis saulės – turinio, vydyjos skritulį. Atskira, lyg stovinti šalia konstrukcijos, tačiau kilme susieta jo padėtis, įtvirtinanti visą konstrukciją erdvėje žemės – istorinės tikrovės – kryptimi (nes kitaip netektų pusiausvyros erdvėje, priartėdamas prie svastikos ar kiniškojo *in-jang* simbolio), simbolizuoja jau krikščionišką kryžiaus, kaip atskiro Trejybės asmens, nuovoką.

Modus imaginis

Kalbos atsiradimas yra paslaptis, išeinanti už kalbotyros rėmų. Kalba, jos kilme paliečia visus – pradedant poetais („įvardinti daiktus su meile“ – O. Milašius) ir teologais ir baigiant neurochirurgais, pati likdama nežinojimo šešėlyje. Kodėl, kada ir kaip žmogus ištarė pirmąjį žodį?

Jei toks žodis buvo, tai mūsų kalboje jis turėjo būti *die-*. Nėra kitos šaknies, pagimdžiusios tiek atžalų, aprėpiančių pagrindines žmogiškos būties sąvokas. Baltų *Dievas* – tai vaiski, tyra, skaišti Šviesa – taip mes turime Jį mąstyti. Jisai virš mūsų – tai *Dangus*, mes gyvename Jo pastogėje. Jisai išrinka mus kasdien – tai *diena*. „Kasdienės mūsų duonos duok mums šiandien“ – *duona*, tai Jo *dovana* mums. *Duo*-na tiek lietuvių kalboje, tiek sanskrite neturi jokios semantinės atramos materialinėje-technologinėje plotmėje, kurią turi kiti duonos sinonimai, tokie kaip žemaičių *klai-pė*, latv. *mai-zē*, rus. *chleb* ir sietina su šaknimi *duo*-ti (sansk. *da* – ‘duoti’; *dana* – ‘dovana’; *dhana* – ‘grūdai’). Už ją kas vakarą, kas rytą mes Jam dėkojame *daina* (ji (sansk. *dhan* – ‘skambėti’) pirmine savo prasme reiškia maldą), ataidinčia iki pat *debesų* (plg. slavų *o-blak-o* (*blag-o*, *bog*, sanskr. *Bhag-*), tų dieviškos būties efemeriškų šešėlių.

Šitai baltų žmogui buvo duota įvardyti kasdienės dieviškos būties apraiškas. Bet kaip jis įvardijo pats save?

Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram – „Padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą ir mūsų panašumą“ (Pr 1, 26). *Ad imaginem* – pagal savo atvaizdą. Pasinaudokime apreiškimo dovana:

1. Diev-as | veid-as

Dieviška – atvaizdas – žmogiška

Kūrėjas | kūrinys

Veidas – kaip žmogiškos individualybės kūniškas atspindys; jokia kita kūno dalis neturi tiek individualumo. Gr. *eid*-os, iš pradžių reiškęs pavidalą, išvaizdą, pas Platoną jau virsta forma.

2. meil-ė | laim-ė

Laim – liem; plg. kaim-as – kiem-as; liem- | meil-

„Dievas yra Meilė“. Nėra didesnės laimės, – teigia visų laikų mistikai, – kaip betarpiškai pajusti šią dieviškos šviesos emanaciją.

Pradžioje buvo Žodis, – rašo žilabarzdis Naujojo Įstatymo pranašas.

Pradžioje buvo veiksmas, – taria daktaras Faustas, tas „intelektualus nomadas“.

Bepradė, *visad-esti* Būtis. Ir vienąkart atbunda joje tyliai glūdinti Meilė ir išsiveržia vulkanu, pagimdydama kūrinį – Žmogų. Kūrėjas ir kūrinys. Čiurlionio „Tebūnie“. Visų pirma tylus ir švelnus jos postūmis.

Dar prieš Žodį, dar prieš veiksma, pačioje pradžioje pradžioje buvo Meilė.

3. leis-ti | siel-a

Leisti – viena iš reikšmių – daryti, sukurti – „Dievs leido svieta“ (LKŽ, VII, p. 248; „kuriop galop esti Dievas visus daiktus leidęs“ (LKŽ, ten pat).

Dieviškos kūrybos viršūnė – žmogaus sukūrimas, leidimas. Jos apoteozė – sielos, dieviško kvapo įpūtimas. Dieviškų rankų paliestas (*leis-ti* – *lies-ti*) molis įgyja dvasios gyvybę – *sielą*.

Molis – vienintelė substancija, tiesiogiai *lies-ta* dieviškų rankų (lot. *formavit*; gamtos ir kosmoso kūrimui aprašyti vartojami kiti terminai – *fecit*, *creavit*); visa kita buvo sukurta netiesiogiai, grynios valios aktu (*actus purus*).

4. ryt-as | tyr-as

Rytas. *Rita* – vedų arijo visuotinės darnos, sklindančios iš vieno centro, visuotinio gėrio dėsnis. Ypač tai pajunti saulei tekant, kai viskas atbunda, – pirmakščio, tyro, vaikiško, vaižgantiško džiugesio žvilgsniu.

Graikų *rhythmos* – taktas, ritmas. Visuotinės darnos nuojauta jau stipriau formalizuota, matematizuota.

Romėnų *ritus* – jau tik *ritualas*, apeiga. Plg.: „...*de* (geradarystė) pasirodo praradus *dao*; žmoniškumas – praradus *de*; teisingumas (pareiga) – praradus žmoniškumą; *ritualas* – praradus teisingumą. Ritualas – tai ženklas, kad nebėra atsidavimo ir pasitikėjimo. Rituale – sumaišties pradžia“ (Dao-de-czin. „Mokytojo Lao knyga“). Pasekime: *rytas*, *rita*, *rhythmos*, *ritus*. Pirmasis – „lyrinio intuityvizmo“ (B. Kročė), pažinimo per stiprų poetinį – lyrinį išgyvenimą, kūdikis. Antrasis – „intelektualaus intuityvizmo“ produktas, pasakytų H. Bergsonas. Kreivė užlūžta – *rhythmos* jau logizuota, matematizuota visuotinės darnos išraiška, bet be vidinio turinio. Ir romėnų *ritus* – jau apeiga be gyvybės, ritualas, prisiminimas per sustingusį, sakralizuotą gestų ir judesių kodą.

jaunystė –	branda –	senatvė –	mirtis
kultūra –	civilizacija –	formų sustingimas –	žlugimas

Tik baltų tradicijoje: *tyr-a*, *tyrumas*, *skaista* – kaip esmingiausias, hierarchiškai nelygstamas visuotinės darnos įspaudas žmoguje. Svarbu – būtent *tyrumas*, *skaistybė* (kultūra – tai gimties dalykų sutvarkymas, – Vydūnas), kitur tik atšėšėliai (lot. *tyros* – naujokas, nepritejęs; *tiro* – paleistas vergas; pabandykime rasti ryšį tarp „nepritejęs“ ir „ritualas“!).

5. rod-a | dor-a

Roda: 1) ‘tvarka’, ‘darna’ – „Dievs visokią piktą rodą ir valią lauž“ (LKŽ, IX, p. 778); 2) ‘patarimas’ – „Velnius bėdą, Dievas rodą“ (LTR (sek) LKŽ, ten pat). Sanskr. *Radh*-as – ‘gėris’.

Tai *ryt*-as | *tyr*-as parafrazė, tik labiau žemiškoje, realioje plotmėje (*dora* kaip *tyrumo*, *skaistybės* moralinis aspektas, kaip sekimas dievišku nu-rodymu, patarimu).

Dor-a | *rod*-a priežastinio ryšio (būti *doram* – klausyti Dievo *rodos*) prasmė pagilėja, išvelgus šaknies *rod*- ryšį su *gimdyti* (*rod*-ynos – gimdyvės lankymo ir kūdikio apžiūrėjimo paprotys – „pryš krikštynas rodynos esti“ (LKŽ, ten pat).

6. jėg-a | gaj-a

Gaja – ‘gajumas’, ‘gyvastingumas’: „Bus nykimo arba atsigavimo, žuvimo arba gajos amžius“ (LKŽ, III, 49); „Rugiams dabar pats gajus, pats kerėjimasis“; „Gajaus (gyvybės) medis“ (LKŽ, ten pat).

Geja – graikų žemės, gyvybės deivė.

Taip dieviškoji *galybė*, *jėga*, *mysterium tremendum* atsispindi baltiškoje tradicijoje – ne kaip dieviškos rūstybės apraiška, bet kaip gyvastingumo, *gyvybės*, *gajos* teikėja.

7. ram- | mar- rim-tis | mir-tis

Nereikalauja komentarų. Kiek netikėta yra sanskritiškoji *ram* reikšmė – ‘džiaugtis’, ‘ilsėtis’. „Džiaugsmingas poilsis“ iš vienos pusės ir mirtis iš kitos? Tačiau tikinčiam žmogui tai savaime suprantama. „...tegul ilsisi ramybėje. Amen.“ Tokios „džiugios ramybės“ vietos senovės baltams, matyt, buvo jų *dau*-sos (dar viena *die*- atžala) ir jų atšėšėlis žemėje – *romuvos*.

Sąmoningai vartojame šaknį *rom*- vietoj dabar labiau teikiamos *ram*- dėl didesnio pirmosios sakralumo. Baltiškasis *romus* – vienas originaliausių ir

į kitas kalbas neišverčiamų nuosakų, turintis būdingo lietuviško esmingumo – tik šiuo žodžiu galima nusakyti Mykoliuko iš „Dėdžių ir dėdienių“ nuostatą – būtent romumas, o ne „prakeiktas nuolankumas“. Tad *romuva* = *romus* + *džiugus*, *šviesus*. Dar pridėkime vienoje slaviškų tarmių sutinkamą *ram-en-je* – rami miško aikštelė ar miško pakraštys, iš trijų pusių užstotas medžiais, – ir gausime *romuvos* vaizdą, nebūtinai reikalaujantį romantiškų ąžuolų, šventos ugnies, vaidilučių ir krivių krivaičio. Tai – baltiškoji hierofanija, meditacijos, amžinosios ramybės pojūčio, sąlyčio *sacrum* vieta; Rūpin-tojėlio būtovė.

Tegul atleis mums kalbininkai už tokį „ekstrasensišką“ požiūrį į lingvistiką. Kiekviena šių improvizacijų gali neatlaikyti griežto lingvistinio skerspjuvio, tačiau jų visuma verčia susimąstyti. Iš tiesų, iš kur tai? Kūrėjas – kūriny. Įvardyti daiktus. Kaip atlikti perėjimą, transcenzą iš dieviškos plotmės į žmogiškąją, iš kūrėjo plotmės – į kūrinio?

Ad imaginem – pagal atvaizdą. Iš tiesų jei žmogus – Dievo atvaizdas, tuomet, priartinus žodį *Diev-* prie atspindžio plokštumos, pagal veidrodinės simetrijos dėsnį turime išvysti žmogaus *veidą*. Žodžio dauginimasis atžalomis uždaro jį plokštumoje. O šitaip žodis išsiveržia iš realybės į anapusinę būtį, atlikdamas transcendentinį šuolį, virsmą. Geniali archajinio žmogaus nuojauta? Ar Adomo ir Ievos visa žinojimo žaismas – ...*quod vocavit Adam animae viventis...* („kuriais pavadino Adomas gyvus padarus...“).

Iš tiesų visos šios inversijos vyksta tik dieviško-žmogiško, sakralinėje plotmėje. Turbūt, išskyrus kokį nors atsitiktinį garsinį riktą, nepavyks nieko panašaus rasti profaniniu lygmeniu. Kad ir kaip ten būtų, mūsų kalboje visa tai tiek akivaizdu, kad nereikalauja specialių lingvistinių žinių. Kitose ide. kalbose – taip pat, bet jose jau pamiršta, apnešta, sudrumsta, nutolę. Tačiau būtinai reikėtų pažiūrėti į šitą *veidrodinės simetrijos*, arba *atvaizdo*, dėsnį – tokį pavadinimą jam siūlome iš platesnio, visų pirma – indoeuropietiško konteksto. Tik tada bus galima kalbėti apie baltišką-indoeuropietišką teologiją, „kalbinę“ jų Pradžios knygą.

Bet ir dabar jau galima apmesti jos apmatius: Dievas yra žmogaus Kūrėjas, sukūręs jį pagal savo atvaizdą (*Dievas* – *veidas*); dieviškoji Meilė yra žmogaus laimės pagrindas (*meilė* – *laimė*); žmogaus siela yra atsiradusi iš dieviškojo prisilietimo (*siela* – *leisti*); Dievo nustatyta kosminė tvarka žmoguje atsispindi kaip *tyra* (skaista), kaip *dora* (*tyras* – *rytas*, *dora* – *roda*); dieviškoji galybė, jėga yra gyvybės žemėje ir žmoguje šaltinis (*jėga* – *gaja*).

Ethoso (turinio, vydiijos) kultūrai kalba yra viskas. Joje visi mūsų užgyventi dvasiniai turtai, mūsų mąstysena ir jausena, mūsų neparašytos Vedos. Kaip į ją įsiskverbti, kaip atspėti užmirštą jos paslaptį?

Kalba yra ne tik Ethoso kultūrų savastis. „Kalba yra būties namai“ (M. Heideggeris). Bet racionalistiškai suprasta būtis, „logizuoto“ europietiško mąstymo įvykdytas posūkis (nuo Parmenido laikų) iš būties į būtybę padarė taip, kad kalba vis labiau tampa tik techninės informacijos perdavimo priemone. Tai – kalbos mirtis. Taip nutrūksta paskutinis siūlelis, siejantis žmogišką kultūrą su būtimi. Šito ryšio, taip reikalingo visiems, visai žmonijai, saugotojos ir yra Ethoso kultūros – jei jos išliks gyvos... Šį ryšį tebesaugo ir poetai:

Tiktai daiktų dvasia turi vardą.

Jų substancija bevardė.

Galią įvardinti apčiuopiamus objektus,

kurių nepersmelkia dvasios būtis

Mums teikia pažinimas archetipų,

kurie yra tokios pat prigimties, kaip ir dvasia,

ir slypi, kaip ir ji, soliarinio kiaušinio sąvokoj.

Visa tai, kas nusakoma senovinėm metaforom,

egzistuoja vienintelėje vietoje; toje vietoje,

kuri vienintelė iš begalybės vietų

yra patalpinta.

O tos metaforos, kurias mums dar šiandien

įsiūlo kalba, kai pradedama gilintis

į mūsų dvasios paslaptis,

Yra tyrosios pažinimo ir ištikimybės

laikmečio kalbos liekana.

Dievo poetai regėjo archetipų pasaulį

ir pagarbai aprašė tiksliais ir spinduliuojančiais

pažinimo kalbos žodžiais.

Mokslo ir meno tikėjimo smukimas

reiškiasi kalbos aptemimu

Gamtos poetai apdainuoja netobulą apčiuopiamo

pasaulio grožį šventu senoviniu būdu.

(O. Milašius. „Pažinimo giesmė“)

Nuorodos

- ¹ Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии, *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 289–314.
- ² Cit. pagal Stoškus K. Struktūralistinės kultūrologijos principai ir lietuvių mitologija, *Problemos*, 1972, 2, p. 118.
- ³ Schmidt W. *Baltisch und Indogermanisch*, Baltistica, 1976, XII (2), p. 115–122.
- ⁴ Greimas A. J., Kurtetas Z. *Semiotika ir jos kaimynės. Mokslas, jo metodai ir kalba*, Vilnius, 1981, p. 85.
- ⁵ Heidegger M. *Was ist Metaphysik*, Frankfurt a. M., 1941, p. 10.
- ⁶ Krahe H. *Sprache und Vorzeit, heidelberg*, 1956, p. 65–69.
- ⁷ Гумилев Л. *Этногенез и биосфера земли*, Ленинград, 1982.
- ⁸ Berdiajev. N. *Der sinn der Geschichte*, Darmstat, 1925.
- ⁹ Maceina A. *Kultūros filosofijos įvadas*, Kaunas, 1936, p. 79.
- ¹⁰ Berdiajev N. *Der sinn der Geschichte*, Darmstat, 1925.
- ¹¹ Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė*, Roma, 1978.
- ¹² Maceina A. Krikščioniškasis turinys ir lietuviškoji forma, *Židinys*, 1938, 7, XXVIII, liepa, p. 16.
- ¹³ Ten pat, p. 16.
- ¹⁴ Ten pat, p. 5.
- ¹⁵ Jakas P. Ko katalikybė nedavė Lietuvai, *Židinys*, XXVIII, 1938, p. 60.
- ¹⁶ Ivinskis Z. *Senovės lietuvių religijos biografija*, Kaunas, 1938.
- ¹⁷ Greimas A. J. *Apie dievus ir žmones (lietuvių mitologijos studijos)*, Chicago, 1976.
- ¹⁸ Jurginis J. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius, 1976.
- ¹⁹ Biezais H. *Die Hauptgottinen der alten Letten*, Uppsala, 1955, Die Gotes gestalt der lettischen Volks religion, /Acta Universitatis Upsaliensis. Historia Religionum / Uppsala, 1961. Die himlische Gotterfamilie der alter Letten. Uppsala, 1972.
- ²⁰ Cit. pagal Осипова Е. В. *Социология Эмилия Дюркхейма*, Москва, 1977, с. 226.
- ²¹ *Žr. Problemos*, 2(12), 1973, p. 25.
- ²² Otto Rudolf. *Śwęcosc*, Warszawa, 1968.
- ²³ Cit. pagal: Balčius J. Krikščionybė Lietuvoje (konferencijos darbų apžvalga), *Problemos*, 1973, 2(12), p. 134.
- ²⁴ Giedrienė R. *Senųjų tikėjimų apraiškos XX a. lietuvių papročiuose*. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija, 1976, XVI (2).
- ²⁵ Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии. *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 289–314.

- ²⁶ Plg. Būga K. Panikas ir Ukapirmas, *Rinktiniai raštai*, 1959, II, p. 156.
- ²⁷ Топоров В. Н. *Заметки по балтийской...*, с. 294.
- ²⁸ Ten pat, с. 313.
- ²⁹ Ten pat, с. 308.
- ³⁰ Ten pat, с. 313.
- ³¹ Lasickis J. *Apie Žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, Vilnius, 1969, p. 18.
- ³² Топоров В. Н., Иванов В. В. балтийская мифология, *Мифы народов мира (А-К)*, Москва, 1982, с. 154.
- ³³ Ten pat, p. 378.
- ³⁴ Токарев С. А. *История зарубежной этнографии*, Москва, 1978, с. 123.
- ³⁵ Lang A. *The making of religion*, London, 1898; 3-ed. 4, 1909, p. 172.
- ³⁶ Токарев С. А. *История...*, с. 125.
- ³⁷ Ten pat, p. 152.
- ³⁸ Schroeder L. V. *Arische Religion*. Leipzig, 1914–1916, I–II Bde.
- ³⁹ *Gedimino laišakai*, Vilnius, 1966; 14 laiškas, p. 129.
- ⁴⁰ Lasickis J. *Apie Žemaičių dievus*, Vilnius, 1969, p. 18.
- ⁴¹ *Codex epistolari Vitoldi, Magni Ducis Lithuania 1386–1430*, Cracoviae, 1882, 1021–1022. Cit. pagal: Jurginis J. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius, 1976, p. 77.
- ⁴² Cranzius A. *Vandalia*. Lib. IV, cap. 23, p. 93, Francofurtii, 1575; cit. iš: S. Daukantas. *Raštai*. I, p. 507.
- ⁴³ *Lietuvos metraštis (Bychovco kronika)*, Vilnius, 1971, p. 61.
- ⁴⁴ *Sutartinės*, Vilnius, 1958, II d., p. 665.
- ⁴⁵ Jovaišas A. Lietuviškas sakinytis 1351 m. kronikoje, *Literatūra ir menas*, 1976 spalio 30, 14, p. 12.
- ⁴⁶ Žr. Skardžius P. *Dievas ir Perkūnas*, Brooklynas, 1964.
- ⁴⁷ Jucevičius L. A. *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 237–238.
- ⁴⁸ Daukantas S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų, ir žemaičių, *Raštai*. Vilnius, I, p. 429.
- ⁴⁹ В. Н. Топоров. Vilnius, Wilno, Vilna – город и миф, *Балто-славянские языковые контакты*, Москва, 1980.
- ⁵⁰ Bremensis Adamus. *Historia ecclesiastica... eiusdem auctoris libellus de situ Laniae – Scriptores rerum Germanicarum*, Fracofurti, 1609, с. 227.
- ⁵¹ Helmoldus et Arnoldus. *Chronica Slavorum*, Lubecae, 1760, 1.1, с. 5, p. 2.
- ⁵² Žr. Цалковский Н. *Борьба християнства с остатками язычества в древней Руси*, Москва, 1913.

- ⁵³ Топоров В. Н., Иванов В. В. Славянская мифология, *Мифы народов мира*, 2, с. 450.
- ⁵⁴ Ten pat, p. 454.
- ⁵⁵ *Lietuviškoji enciklopedija*, 6, Kaunas, 1937, p. 830.
- ⁵⁶ Žr. Соловьев В. *Мифологический процесс в древнем язычестве*. собранные сочинения, С-Петербург, 1901, I.
- ⁵⁷ Žr. Топоров В. Н. Vilnius, Wilno, Vilna – город и миф, *Балто-славянские языковые контакты*, Москва, 1980, с. 40.
- ⁵⁸ Vėlius N. *Senovės baltų pasaulėžiūra*, V., 1983, p. 143.
- ⁵⁹ Klimas P. *Lietuvių senybės bruožai*, V., 1919, p. 78–107.
- ⁶⁰ Jurginis J. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, V., 1976.
- ⁶¹ Ten pat.
- ⁶² Ten pat, p. 59.
- ⁶³ Ten pat, p. 52.
- ⁶⁴ Kavaliauskas Č. *Trumpas teologijos žodynas*, 1976–1977, I–II sąsiuvinis, p. 2, mašinraštis.
- ⁶⁵ Светлов Е. *Истоки религии*, Брюссель, 1970, с. 347.
- ⁶⁶ Cit. pg. Maceina A. *Didieji dabarties klausimai*, Chicago, 1971, p. 142.
- ⁶⁷ Springer S., Deusch G. *Left Brain, Right Brain* (vert. į rusų k.), N. York, 1983, p. 25.
- ⁶⁸ Venckus Pr. *Fundamentalinės teologijos paskaitos*, K., 1931, I, p. 109.
- ⁶⁹ Parrinder E. *African Traditional Religion*. L., 1962 p. 38–39, cit. iš: Jordansky V. B. *Chaos i garmonija*, M., 1982, p. 140.
- ⁷⁰ Холл В. *Боги тропической Африки*, М., 1976, с. 59.
- ⁷¹ Соловьев В. *Мифологический процесс в древнем язычестве*. собранные сочинения, М., т. I, p. 9; pirmą kartą išspaus. *Православное обозрение*. 1873, II, с. 635–665).
- ⁷² Ten pat, p. 7.
- ⁷³ Ten pat, p. 10.
- ⁷⁴ Ten pat, p. 10.
- ⁷⁵ Ten pat, p. 10.
- ⁷⁶ Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė*, Roma, 1978, p. 260.
- ⁷⁷ Соловьев В. *мифологический...* с. 11.
- ⁷⁸ Ten pat, p 11.
- ⁷⁹ Ten pat, p. 12.
- ⁸⁰ Lowmiansky H. *Elementy indoeuropejskie v religij baltow – kn. Ars historica. Prace s dziecow powszechnych i polskich*, Poznan, 1976, p. 145–153, cit. iš: N. Vėlius. *Senovės baltų pasaulėžiūra...* p. 63.

- ⁸¹ Ten pat, p. 24.
- ⁸² Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*, V., 1982, p. 318.
- ⁸³ Jonynas A. *Lietuvių folkloristika*, V., 1984, p. 115.
- ⁸⁴ Slaviūnas Z. *Sutartinės*, t. 3, p. 40.
- ⁸⁵ Ten pat, p. 54.
- ⁸⁶ Cit. pagal: Топоров В. Н. *Прусский язык*. J. K. M., 1980, p. 287.
- ⁸⁷ Slaviūnas Z. *Sutartinės*, t. 3 p. 54
- ⁸⁸ Jonynas A. *Lietuvių folkloristika*,... p. 121.
- ⁸⁹ Telega S. I. *Kniga Nobaznistes krikscioniszkos*, 1653, p. 13 (LKŽ).
- ⁹⁰ Maceina A. Kriščioniškosios moterystės prasmė, *Židinys*, 1937, XXVI, p. 15.
- ⁹¹ *Mysterian des Chrystentum*, Freiburg i Brsg., 1912, p. 101, cit. iš: A. Maceina. *Krikščioniškosios moterystės prasmė...*
- ⁹² Ten pat, p. 101, Kaunas, 1983, savilaida (iš rinkinio ETHOS).
Mt – Evangelija pagal Matą, Jn – Evangelija pagal Joną.

„Saulė ir kryžius“, 1979–1983 m.,
mašinėraštis, savilaida.

Rėdos ratas

*Praėjusiais amžiais Jis buvo leidęs
visoms tautoms eiti savais keliais.*

(Apd 14, 16)

Baltų žmogaus savimonę lemia **doros** samprata. Tai vienas iš neišverčiamų į kitas kalbas, taigi esminių žodžių. Dora lietuviui yra daugiau nei moralinė vertybė. Dora yra dieviškosios rodos, dieviškojo įsakmaus gėrio įspaudas žmoguje. Šitai per pasąmonę – *omenį* – atsispindi net ir pačioje kalboje kaip invertas, pervarta (*dor-a / rod-a*).

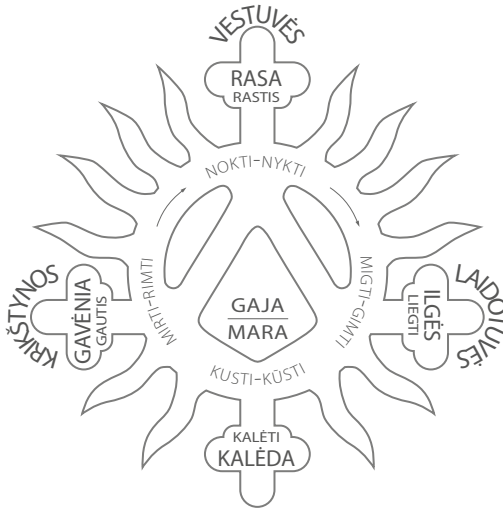
Tačiau nereikia manyti, kad išorinis pasaulis, jo darna nebuvo permąstyti. Dieviškoji rėda¹, jos nuovoka baltų žmogaus mentoje išryškėja per kalendorines šventes, jų metinį ciklą. Atidus žvilgsnis leis šiame margumyne išvelgti tris sutankėjimo sritis.

Tai – **Rasa, Ilgės ir Užgavėnės**.

Baltų žmogaus – kartu ir archajinio Indoeuropos žmogaus – pasaulis buvo atremtas į augalo gyvenimą: statišką, ramų ir slėpiningą. Pavasarį augmenija atbunda, atgimsta iš žiemos miego (*mig-ti / gim-ti*). Prasideda augimo laikotarpis.

Iš rūščiojo Hado požemių sugrįžta Kora į žemės-motinos Demetros (Persefonės) glėbį. Tai – UŽGAVĖNĖS, pati linksmiausia metų šventė. Kaip sako pats pavadinimas (turbūt nuo *gauti(s), gyvėti, gaivėti*), ji yra atgajos, gaivos, įžengimo į Gajos pasaulį šventė.

Vis kaitrėjanti saulė brandina žolynus, vis sunkyn svyra javų varpos. Ir štai po keturių mėnesių, birželio pabaigoje, pasiekiamas *kupōs* taškas. Tai – lūžis augalo gyvenime, atsispindintis lietuvių kalboje kaip vadinamasis *nokti – nykti* dėsnis [1] (apie jį – kiek toliau). Augalas subręsta tiek, kad jau gali pradėti, rasdinti naują gyvastį. Rasoja rugiai – virš lauko plūko žiedadulkių debesis. RASA – tai atsiradimo, rastiės, prasidėjimo, pradžios misterija. Kartu ji yra kosminės dramos kulminacija. Saulės spinduliai nuo šiol vis mažiau bešildys žemę, dienos trauksis, o naktys ilgės, kol ateis Ilgės. Atlikusi savo didžiąją paskirtį – davusi naują gyvybę, augalo būtis palinksta į maros pusę. ILGĖS yra

vartai į *marōs* pasaulį, amžinąją rimtį (*rim-ti / mir-ti*), kur paliege, pasiligoję būties šešėliai lūgoja, ilgisi būtosios saulės šviesos, gajōs gaivėsio. Tamsa vis tirštėja, pasaulis smenga pragarmėn, kol didysis Rėdos ratas (žr. pav.) pasiekia žemiausią tašką. Tai – KALĖDOS, didžiausio gamtos nusikalėjimo, nuovargio taškas, *marōs* pergalės valanda. Būtent šitokios būklės pasaulį išvydo atėjęs kūdikėlis Jėzus – jo žemiausiame taške, duobėje. (*Kalėda*, *kalėdos* gali būti kilę iš *kalėti* ‘nuvargti’, ‘nykti’; ‘stelbti’, ‘gožti’ („Piktžolės javus nukalėjo“ – LKŽ). Palyginkime *kalėjimas* (*kalėjas*), taip pat pavardes – pravardes *Kalėnda*, *Kalanta*. Tad ikikristinės Kalėdos – nusikalėjimo, visuotinio – gamtos ir žmogaus – nuovargio taškas. Kildinimas iš lotyniškosios *calendae* etimologine prasme būtų antrinis.) Bet Kalėdos – ir vilties pradžia. Prakartėlės jaukumoje glūdintis pažadas, *salvator*, įsuka Rėdos ratą aukštyn.

Kaip tik Kūčių vakarą įvyksta didysis lūžis (plg. *kūsti* ‘liesėti’ ir *kusti* ‘atkusti’, ‘atgyti’) – aukštyn, į šviesą, į viltį. Tačiau baltiškosios ikikristinės Kalėdos tėra tik repeticija, tik atkartojimas to, kas dar bus. Atkutęs, atgavęs žalią galią daigas laužia sniego plutą, šlaituose vėl žybčioja mėlyni žibučių žybsniai. Ir vėl iš pradžios – Gavėnia, atgaja, gaiva. Gyvybės ratas sukasi.

O kaip yra su žmogaus būtimi, įsukta į šį ratą, į karmos spąstus? Ar žmogus – tik gamtos dalis? Ar negali žmogiškoji įstanga atlikti žygdarbį – ištrūkti iš šio užburto rato, rasti priešpriešos *nokti* – *nykti* viršsprendinį?

Rasos taške žmogiškoji būtybė, susikaudama šventintame rate su blogiu akis į akį, kartais laimėdavo šią kovą. Pražysdavo paparčio žiedas ir vydūnas – epoptas² įgydavo *výdą*, vieną iš dieviškumo matmenų. Ar tai būdavo *marôs* pergalėjimas?

Skaistôs liepsnoje išsilydydavo ugnies–vandens prieštara, ir amžinybės kvapsnis iš stebuklinga, nedeginančia liepsna žėruojančio paparčio žiedo įžiebėdavo viltį. Bet ši viltis taip ir pasilikdavo *esôj*, neįgydama formos, neišbūtindama. Iš čia – *aisa*, *esôs* liūdesys, kurio tiek daug pirmapradžėje gamtoje.

Ir tik žaibo kirtis virš Golgotos, tik sukruvintų lūpų šnabždesys: *Atlikta!* – pirmą kartą visatos istorijoje pralaužė karmos kaukolę, mirtinai ją sužeisdamas. *Atlikta!* – ir Rasos nakties pažadas įgyja kūną, formą, būtį. Įspausta į Atpirkimo skvarmą³, Rasos esa pavirsta mažu baltu skritulėliu, kurį kiekvienas krikščionis kasdien gali ragauti.

Tokia būtų universalioji, kosminė Rėdos rato rida. Žmogaus plotmėje Užgavėnės, Rasa ir Ilgės atsispindi kaip gimimas (krikštynos), vestuvės ir mirtis (laidotuvės). Tai trys svarbiausi virsmo taškai žmogaus gyvenime, lemiantys visą žmogiškąją būtį, apimantys visą regimąją jos skalę. Todėl tokia svarbi yra **virsmo** samprata.

Žmogaus gyvenimas yra seka virsmų, kuriuos jungia ilgi, palyginti pastovūs laikotarpiai, tokie kaip vaikystė, seserystė, moterystė. Šie statiški žmogaus gyvenimo tarpsniai yra palyginti mažai pavojingi etine prasme, nes prateka papročių nustatyta ir saugoma dorinės kultūros vaga. Tačiau virsmo taške asmuo atsiranda akis į akį su chaosu. Žmogus čia lieka vienas ir pats turi pasirinkti tarp gėrio ir blogio. Todėl ir iškyla chaoso grėsmė. Kad nedarna neišiveržtų į bendruomenės būtį, virsmo sritis žmogaus gyvenime būdavo griežtai tvarkoma ir apribojama. Tai – esminis doros kultūros uždavinys. Griežtai kalbant, galima tarti, kad doros kultūra ir yra mokymas įveikti virsmo taškus. Ritualo prasme visi trys virsmo taškai žmogaus gyvenime – krikštynos, vestuvės ir laidotuvės – yra tapatūs. Visuose juose rasime *lango*, kaip įėjimo į virsmo sritį, *suolo*, kaip pasiruošimo tylai, *tilto*, kaip jungties čia–anapus, įvaizdžius. Jie visi trys susideda iš pasiruošimo virsmui, jo viršūnės (kulminacijos) ir laipsniško išėjimo iš virsmo srities; panašumai tiek būdingi, kad trūkstamus etapus galime atspėti.

Vestuvės

Pradėkime nuo vestuvių. Kaip niekur kitur, baltiškiosios vestuvės yra išlaikiusios ne tik svarbiausias ritualines nuostatas, bet ir esmės slėpinį. Kodėl mūsų vestuvės yra tokios liūdnos? Kodėl jose verkia ne tik nuotaka, jaunoji, bet ir jaunasis? „Ir jaunikis, išvažiuodamas iš savo namų, vis dėlto atsisveikina ne tik su tėvais, bet ir su visais kitais, dideliais ir mažais. Kartais gal ir ašarą kokią išspaudžia.“⁴

Verkė seselė, / Verkė jaunoji / Per aslelę eidama / Į suolelį sėsdama // Verkė brolelis, / Verkė jaunasis / Per aslelę eidamas / Į suolelį sėsdamas.

Jaunosios ašaras galima bent psichologiškai paaikškinti, o jaunojo, bernelio, ašaros mums jau nebesuprantamos. Juk klajoklių, vyriškų tautų vestuvės tėra linksma puota. Todėl taip svarbu įsigilinti į baltiškųjų vestuvių esmę, į šią *gajōs ir marōs*, lūžio *nokti–nykti* dramą. Vestuvės yra baltų kultūros vainikas, piramidės viršūnė, jos didysis kūrinys, *opera magnum*. Šis išpūdingas gyvenimo vaidinimas vykdavo dalyvaujant visiems kaimo – kiemo – šeimos žmonėms. Pagrindiniai veikėjai buvo ne tik vaidmenų atlikėjai, bet ir čia pat, kaimo akivaizdoje, sprendė egzistencinį uždavinį – *marōs* nugalėjimą, būti ar nebūti. Iš esmės vestuvės yra *Rasos* formulės – „sena ugnis gesinama švariu vandeniu ir šventu būdu kuriama nauja ugnis“ – apraiška žmogaus plotmėje. Metafizinis liūdesys lietuviškose vestuvėse yra nenoras palikti gaivōs sritį, amžino žalumo šalį, nenoras pražysti, žydėti, nes *žydėti* yra kartu ir *žiedėti*, džiūti. Iš esmės tai prarasto rojaus ilgesys, kurį nusako tėvelio dvaro įvaizdis, kur taip gražu, kur *pōva* vaikšto, rojaus paukštis, ir kursai regimas tarsi iš nostalgiskų aukštumų, pro pušų viršūnes. Tai tas pats Oskaro Milašiaus, metafizinio lietuvio, giliai išvelgtas nenoras „prabangos liūdnos – subręsti“. Tai *aisa*, *esōs* liūdesys, formos, kaip artėjimo į marą, baimė...

Martavimas

Išteka vyresnioji sesuo, ir jaunesnioji sodinama į marčių suolą. Tai – įžanga į virsmo sritį, į *martavimą*. Marčios sąvoka dabar jau išblukusi ir tereiškia sūnaus žmoną. Iš tikro martavimas prasidėdavo *lalavimo* apeigomis, pakėlimu, pagarsinimu į marčias (*lalėti* reiškia ‘garsiai kalbėti’, ‘klegėti’) arba ištekėjus vyresniajai seseriai. Baigdavosi martavimas pagimdžius pirmąjį kūdikį (tiksliau, pravodijimu arba įvedybomis, įvesdinimu bažnyčion). *Lalavimo* apeigose ypač ryški *lango* semantika.

Langas

Tai įžengimo į virsmo sritis simbolis. Rasoje jo atitikmuo būtų per šventes, vestuves ar krikštynas dabina *vartai* (palyginkime su *virsti*): „Gaspadorius atsidarė langą ir kiek čia lalauninkų buvo, tai jis jiems po alvą brangvynio ir štukelį pyrago išdavė **per langą**“⁴⁵ (paryškinta A. P.). Tas pat ir krikštynose: „Kūdiki nešančioji kūma su juo [kūdikiu, – A. P.] prie vežimo eina ne pro duris, bet išeina iš trobos be kūdikio ir ateina **prie lango**, pro kurį jai paduodamas kūdikis“⁴⁶ (paryškinta A. P.). Taip pat ir laidotuvėse galima aptikti šio papročio likučių: antai vandenį, kuriuo buvo apiplautas numirėlis, galima išpilti tik per langą, bet jokiū būdu neleidžiama išnešti indo pro duris. Langas yra archetipinis visos žmonijos įvaizdis ir mitologų aiškinamas kaip „realizuojantis semantines opozicijas vidinis – išorinis, matomas – nematomas“⁴⁷. Palyginkime: „...nes mirtis įeina per mūsų langus“ (Jer 9, 21). Lietuviškasis langas svarbus tuo, kad pačiame žodyje yra išlikusi nuoroda į sakralinę paskirtį, t. y. jo „savas“ veiksmazodis *linkti* greičiausiai nieko bendro neturi su pagaminimo technologija ar ūkine lango paskirtimi ir yra susijęs su gyvenimo vingio, linkio sąvoka (palyginkime su semantiškai artimu *slenksčio* įvaizdžiu). Iš lietuviškų medinių bažnytelių frontonų dažnai žvelgia į mus iš anapus, pro trikampį langelį, Dievo Apvaizdos akis.

Grįžkime prie martavimo. Karūnavojamas, pakeliamas į *martus* ir bernelis, nors čia vyrišką liniją sunkiau atsekti, kaip ir dera moteriškojo prado, matricentrinėje baltų kultūroje. Marti ir martas sodinami ant *suolelio*. Ankštas yra marčių suolas – jaunesnioji sesuo negali būti pakelta, pagarsinta į marčias, kol neišteka vyresnioji. Šitai galima laikyti viena iš martavimo reglamentavimo priemonių: be ekonominių tikslų, ši priemonė turėjo riboti šeimoje ir bendruomenėje potencialaus chaoso židinį, nes martavimas yra savotiškas įžengimas į pavojaus sritį. Tai – žirkklės tarp kūniškosios ir etinės brandos, kurias padeda įveikti griežti martavimo rėmai. Pats žodis *marti*, *martas* yra nuoroda į apmarinimą, apvaldymą. Martavimas yra senosios indoeuropiškos išminties liekana. Jis siejasi su kitos, taip pat gilios etinės kultūros tradicija – tai Vedų terminas *brahmačarija*, nusakantis vieną iš žmogaus gyvenimo tarpsnių, kurio pagrindinis tikslas yra bręstant sukilusios jausmų – geismų ugnies apvaldymas ir sukultūrinimas gana griežtomis priemonėmis. Martavimą reikėtų skirti į du tarpsnius – iki virsmo, t. y. vestuvių, ir povirsminį. Pirmąjį galima būtų

pavadinti „nokinimu“ arba sálinimu, t. y. subtiliu, neprievartiniu paruošimo virsmui laikotarpiu. Čia reikia pakelti *suolo* bylą, kaip pasakytų A. J. Greimas.

Suolas

Jis yra visuose trijuose virsmuose. Per krikštynas, „kai visa paruošta, kúmai atsisėda greta ant suolo – truputį atsilsėti, didelėn kelionėn pasirengė“⁶⁸. Apie marčių suolą jau rašėme. Vestuvėse, taip pat per gaubtuvės „jaunavedžiai sodinami ant suolo arba į papuoštą kėdę“⁶⁹. Apie vėlių suolelį laidotuvėse užsime-
na seni šaltiniai – ant jo sėdėjusios vėlės, laukdamos, kol baltu (širmu) žirgu bus perkeltos anapus, į dausas. (Ar nebus šis dausų raitelis, mediatorius, Vyties prafenomenas, o Vytis jo „kšatrijiškasis“ variantas?). Štai kaip autentiškose raudose išvardijami atskiri virsmo tarpsniai: „O atkelkite vėlių vartelius, o atdarykite vėlių dureles, o pasodinkite į vėlių suolelį!“ (varteliai, durys yra *lango* variantai). Ką galėtų reikšti sodinimas ant suolo? Pats tikriausias kelias yra kreiptis tiesiog į žodį. Įdomu, kad vienintelis suolui tinkamas veiksmožodis yra *salti* (*sála, sálo*), nieko bendra su sėdėjimu neturįs. Jo reikšmių skalę pagal LKŽ galima suskirstyti į du srautus: 1) ‘darytis saldžiam’: „Salykla sála, nepraveizėk“; 2) ‘silpti, ‘alpėti’ (sinonimai *tižti, leistis*). Tad *salti* – ‘saldžiai alpėti, t. y. pereiti į savotišką euforinę būseną. Kaip tik šitokia ir turi būti priešvirsminė jausena. Todėl *suolas* – tai vieta, kur *sálama* (plg. gulti – guolis; vieta, kur gulime – guolis, vieta, kur sálama – suolas), nokstama, ruošiamasi virsmui, ėjimui per tylos tiltą. Prielaidą sustiprina rusų „Присядем и помолчим перед дорогой“ – „Prisėskim ir patylėkim prieš kelionę“ (palyginkime su kúmų prisėdimu ant suolo „prieš didžią kelionę“). Vėl susiduriame su įstabia baltų senovės gelme – paprasčiausias, kasdienis buities rakandas pasirodo beturįs ne tik sakralią paskirtį, bet ir savo pavadinime ją išlaptinęs. (Archajinis suolo protėvis ar tik nebus akmuo: motina, norėdama atjunkyti kūdikį (išėjimas iš virsmo srities), sėdasi ant akmenėlio. *Ant to kalno / ant aukštojo / guli pilkas akmenėlis / ant to pilko akmenėlio / sėdi tėvas motinėlė / sėdėdami gailiai verkia / sa sūnelį karėn rengia*. Akmens šalta rimtis ir statika – tinkami sálimo būsenos palydovai.)

Roma

Būtina pasiruošimo virsmui sąlyga yra vidinė rimtis, susitaikymas. Per *palankynas*, t. y. naujagimio motinos lankymą, „lankyti eidavo kiekviena; kuri ne-

ateina, laikoma supykusia ar „unarauna“ <...>; lankyti reikia būtinai, nežiūrint kokie santykiai¹⁰. Per vestuves, prieš išvažiuodama į bažnyčią, nuotaka „atsideivoja, atsiprašo, atsisveikina su namiškiais, puldama po kojų tėvams, giminėms ir žėdnam svečiui ir namiškiams kloniojasi su ašaromis“¹¹. Trečiajame virsme – iš *gajos* į *marą* – ypač ryškus ir dvelkiantis „naturaliter christiana“ dvasia (Tertulianas: lot. „*anima naturaliter christiana*“ – „siela, iš prigimties krikščioniška“), paskutinio patepimo provaizdžiu, yra ligonių lankymo paprotys, T. Lepnerio aprašytas kaip *mirties alus* („sterbe-Allus“). Dar Gvagninis 1578 m. rašė, kad lietuviai, prūsai ir žemaičiai, jausdami artėjančią mirtį, sukviečia artimuosius bičiulius ir kaimynus šviežio alaus, atsiprašo kiekvieno, su visais susitaiko, atsiteisia, juos palaimina. Vidinė rimtis, roma – tai etinė tyla, kuri pasiekama per *lydą* (plg. *tyl-a / lyd-a*), visuotinį atleidimą.

Vienuma

Artėja virsmo viršūnė, kulminacija. Kaip ir Getsemanės sodo vienišasai, virsiantysis turi pasitraukti į vienumą, atsiskirti. Niekas negalės jam padėti, nes pasirinkime tarp gėrio ir blogio žmogus turi likti vienas; jo „taip“ arba „netarhausiu“ turi būti ištartas absoliučios vienumos pilnatvėje, visiškoje nepriklausomybėje. Tai – izoliacija, atsiskyrimas nuo *profanum* (lot. ‘ėsas už šventyklos ribų’, t. y. ne pašventintoje, ne *sacrum* erdvėje). **Rasoje** šitai įvykdoma šventinta žvake ar šermukšnio lazda apibrėžiant apie save ratą, *sacrum* (iš lot. *sacer* ‘šventenybė’, ‘šventumas’, ‘šventė’, ‘šventimas’) sritį, iš kurios nevalia išeiti. Vestuvėse tai atitinka *gobtuvų* ritualą: „Rytprūsių Lietuvoje dar XIX a. pirmoje pusėje per vestuvių apeigas, giedant giesmę, vesdavo nuotaką į gėlių darželį, čia ją, atsiklaupusią ant rūtų lysvės, artimas giminaitis irgi apsiausdavo didele balto audeklo skara“¹² (rūta (vestuvėse) = papartis (Rasoje); šventintas gobtuvas = ratas). Gobtuvas, krikšto marškinėliai, baltoji laidotuvių drobulė – tai vis atsiribojimo (izoliacijos), žengimo į vienumės šalį simboliai. To reliktas yra kai kur išlikęs karsto gaubimas baltu audeklu. Dar palyginkime: „Jei kūdikėlis miršta, įkapėms apvelkami krikšto marškinėliai.“¹³ Šermukšnio vytele „apraizdoma“ (apibrėžiamas ratas) aplink lopšį surikus kūdikiui¹⁴ – tai Rasos rato atitikmuo. Kartu šis baltas audeklas, kaip ir ratas, buvo šventa sritis, saugojusi nuo piktųjų jėgų.

Ypač įsidėmėtina, kad oracijose, sakomose prieš gaubimą, per jaunavedžių susikeitimą vainikais, yra minimas Marijos vardas: „Liaukitės kalbėti, griežti,

šokti, nutilkit nors Marijos minutėlę...^{16,17} Marijos minutėlė (*adynėlė*) minima ir kituose tautosakos šaltiniuose. Merkinės apylinkėse vestuvininkams atėjus į bažnyčią, jaunosios pulkelis atsiskiria ir pirmiausia klaupiasi prie Švč. Mergelės Marijos altoriaus¹⁸. Ar tai atsitiktinumas? Dirbtinis intarpas ar natūralios nuojautos pašnibždėta gili krikščioniškųjų slėpinių nuovoka?

Skaista

Mūsų kalboje galioja įstabus dėsningumas: **visi lietuviški vešlumą – brandą reiškiantys žodžiai turi savo dvynius – priešpriešas**¹⁹: *nokti – nykti, tarpti – tirpti, kūpėti – keipti, lapoti – leipti, gyvėti – geibti, kermėti ‘vešėti’ – kirmyti, kusti ‘gyvėti’ – kūsti ‘liesėti’, dygti – daigoti ‘naikinti’, stiebtis, stypti – stipti, žydėti – žiedėti ‘džiūti’, krešėti ‘žydėti’ – kriošti, vešėti – vysti, želti – žilti* (sudėtingesnis atvejis: *augti – ižti, eizėti, ingti ‘plikti’*). Labai svarbu, kad šis dėsningumas (pavadiname jį **nokti–nykti** dėsnium), kurio kitose indoeuropiečių kalbose yra išlikę tik fragmentai, nuolaužos, lietuvių kalboje galioja absoliučiai, t. y. be jokių išimčių – nerasime nė vieno kupojimą, vešėjimą reiškiančio žodžio be savo priešpriešos – skaitytojas tai gali patikrinti. Šitai dar kartą rodo lietuvių (baltų) kalbos skirtybę nuo visų kitų ide. kalbų darnos – chaoso, centro – periferijos prasme.

Ką tai galėtų reikšti? Tame pačiame priebalsiniame skelete sugyvena *gyvėti* ir *geibti, gyvybė* ir *mirtis*. Šitaip mūsų kalboje yra įrėžta giliausia gajės tragika: gyvybė, pasiekusi aukščiausią *gajės* laipsnį – *kupōs* tašką – pradeda naują gyvastį ir taip pasirašo sau mirties nuosprendį, palinksta *marōs* pusėn.

Ar yra išeitis iš šio nevilties rato, iš *marōs* gniaužtų? Jotvingiai, šitie baltų iranėnai, sukaupę savo istorijoje visą baltų vyro tragizmą – žūti, pasiaukoti, kad išliktų matricentrinė baltiškoji dvasia, vadino žmogų *mardos*, t. y. *mirtingasai* (palyginkime su iranėnų Avestos žmogaus pavadinimu *gaya–martan*, t. y. ‘mirtinga gaja’). Paminėsimė vieną giliausių naujųjų laikų baltų kultūros paminklų – karių kapines, „Brąžu kapi“ Rygos pakraštyje, jų metafizinį didingumą, kurį sukuria mirę ar mirties miegu miegantys – raiteliai ant mirusių žirgų. Čia mirtis – kaip milžinkapio karžygio sapnas, gilus ir taurus, o ne germaniškojo *bersero*²⁰ kruvinas *trink blut*²¹ šėlas ar ispaniškoji desperatiška vyriškumo fiesta. Mūsų gyvybės–mirties priešprieša greičiau suvokiama kaip sąsajos, darnos nuojauta, sprendinio viltis. Baltų žmogui mirtis nėra chaosas ar juoda nebūtis, bet kažkas kita, šviesu ir liūdna. Todėl mūsų gedulo spalva yra

balta, o ne juoda. Todėl ta pati baltoji drobulė dengia ir mažą kūdikį per krikštą, ir nuotaką per gaubtuves, ir mirusįjį. Tad kaip *gajōs–marōs* viršsprendinio ieškojo baltų žmogus?

Atsakymo į šį klausimą ieškokime Rasoje. Rasos šventės esmė slypi paparčio žiedo pražydėjime, **prasadėjimo per skaistą**, skaitos misterijoje. **Skaista yra amžinas žydėjimas**. Tik skaitos žaizdre pražyduši meilė yra nemirtinga – taip atsiveria šis slėpinys Rasos šventėjams, todėl skaista ir yra *gajōs–marōs* priešpriešos viršsprendinys, suteikiantis galimybę ištrukti Rasos taške iš Rėdos rato nelaisvės. Rasos žynys – vydūnas įgyja ne tik gėrio ir blogio įžvalgą, bet ir tam tikrą nemirtingumo, amžinybės kvapsnį. Panašiai krikščionių šventasis, dar gyvas būdamas, savaip jau gyvena Dangaus Karalystėje („...neieškokite ir nevarkite – Dangaus karalystė yra jumyse...“). Nors ir jiems galioja fizinės mirties dėsnis, transcendentine prasme *marōs* pradas jau esti palaužtas, nors tikrąją pergalę prieš mirtį paskelbs tik Velykų ryto varpai. Tad skaitoje galima įžvelgti būsimos Kristaus pergalės pažadą. Užtat tokia svarbi yra skaitos kultūrų patirtis. Logoso žmogui etiką atstoja draudimas, tabu, todėl tabuistinės kultūros tesugeba drausti, neleisti ir neigti (arba geriausiu atveju įslaptinti, paversti ezoteriniu mokymu). Skaista jam nesuprantama ir net kenksminga, smerktina – neturima net tokio žodžio. Visa Logoso žmogaus kūrybinė energija nukreipta į išorinio pasaulio pažinimą, todėl jo etinė kultūra perdėm formali, skurdi ir vienašališka; negatyvi, nes kaip metodą taiko draudimą. Puoselėti ir gaivinti doros daigą žmoguje temoka skaitos kultūra. Deja, krikščionybėje dar daug tabuistinio mentaliteto, atsinešto iš Logoso kultūrų tėvynės – Viduržemio jūros pakraščių. Bet, kita vertus, katalikiškoji celibato nuostata, atrodo, yra susiformavusi krikščionybei plintant į Ethoso kultūrų sritį, į miškus „į šiaurę nuo Alpių“ (H. Krahe). Ortodoksijoje celibatas liko gyvuoti ne tokia griežta forma ir buvo paneigtas vyriškojo prado, paviršutiniškai „logosizuotoje“ germanų kultūroje. O matricentrinė lotyniškoji *Latijaus*, ikiimperinės Romos, dvasia gerai išlaikė visą skaitybės – *castitas* – vaivorykštę: *castus* tai ne tik ‘skaistus’, ‘švarus’, ‘nekaltas’, bet ir ‘ištikimas’, ‘kilnus’, ‘nesavanaudis’, ‘teisingas’, netgi ‘dievotas’ ir ‘šventas’; *castimonia* – ‘ritualinė kūno švara’, ‘pasninkas’, ‘dora’. Lietuviškąjį *skaitus* (*skaitrus*) galima permąstyti per pačią žodžio sandarą, jo skerspjūvį: *aisa*, metafizinis būties liūdesys, drastiško, tragiškojo *tr* (jo sklaida – *trokšti*, *trikti*, *trenkti* ir t. t.) yra paverčiamas *aistra*; *k*, šis sukietėjęs *s* (*satem* (šimtas) – lot. *centum*; širdis – *kardia*) įkalina, įšaldo, sutramdo aistros liepsną, uždaro ją *kaitros*

(*aitra* – žemas potraukis, kūno lygmuo, *aistra* – jausmų lygmuo) kiaušte, kurią sakrališkai s galutinai perkeičia ir sudvasina, išskaidrina iki *skaistės*. Ugnies ir vandens priešprieša šiame įstabiam mūsų kultūros žodyje įgyja tokią dar-
 ną, kad *skaistus* tinka ir pirmajam trapiam ledui, *tyrės* įvaizdžiui – *skaistledis*, ir rausviems, drovumo ugnies nutvilkytiems mergaitės skruostams: *Žiūrėsim martelei in akeles / ar skaistų veidelių ar raudonų*.

Vestuvės, kaip minėta, yra **Rasos** projekcija į žmogaus plotmę. Ar *skaistės* nuostata galioja ir vestuvėms? Paminėkime vieną paslaptinę ir užmirštą vestuvių veikėją, kadaise atlikdavusį jose pagrindinį vaidmenį. Senųjų lietuviškų vestuvių aprašymuose sutinkamas *marčelga* (*maršalga*, *maršelga*, *maršalka*) vėliau supainiojamas su piršliu (kartais *kviesliu*, *suolsėdžiu*), kol dviprasmiškas piršlio vaidmuo visai išstumia marčelgą. Žodį *marčelga* turbūt galima atkurti kaip *martys* (*vertelga* – *verteiva*; *kareivis* – *karys*, tad *marčelga* = *martys*?). Kiek galima spręsti iš senųjų šaltinių, *marčelga*, *martys* yra buvęs vestuvių tvarkdarys, savotiškas ceremonmeisteris. Palyginkime su *maršalka* bažnyčioje, taip pat su europiniu *maršalu*. Ar nebus jie vediniai iš *martys*?

Bet ar tik šitokia buvusi jo paskirtis? Lietuviškose pasakose dažnai yra sutinkamas veikėjas, apibūdinamas įvairiai – „senukas, šventasis, ištikimas tarnas, kuris pirmąją vestuvių naktį išvaro iš merginos velnius, iškrato bjaurybes (žalčius, gyvates, rupūžes), užmuša jaunavedžių miegamajame pasislėpusį sli-
 biną, žaltį ir pan., ir tik po to prasideda laimingas sutuoktinių gyvenimas“⁴²². Ar nebus tai tikroji marčelgos paskirtis, t. y. mokymas išvengti chaoso, išlaikyti skaistą. Tai patvirtintų ir hinduizmo tradicija – *Rigvedose* aprašomos sugultuvės, trukdavusios net keturias naktis; tris pirmąsias naktis būdavo moko-
 ma skaistos – neįsileisti geismo kūniškoje jungtyje. Deivė *Visvavasu* (sansk. Visur esanti; atnešanti pasveikimą, gydanti) saugojo jaunuosius nuo intymių santykių, kol jie doriškai nesubrėsdavo kūniškai jungčiai. Taip, matyt, ir lietuviškų vestuvių marčelgos pareigos buvo pamokyti jaunuosius dorinės kultūros pagrindų jungtinių naktį. Tokios pat gal buvusios ir *maršalkinės svočios* pareigos. Tad marčelga–martys įsirašo šalia marčios ir marto kaip martavimo semantinės sklaidos garbingiausias narys, pažadintų jausmų–geismų sutvarkymo, sukultūrinimo žinovas ir mokytojas. Sprendžiant iš apibūdinimų (*senelis*, *šventas žmogus*), tai turėjęs būti aukštos doros vyresnio amžiaus žmogus, suvokiąs savo atsakomybę. Kaip matysime toliau, *martys* priklauso garbingam *tiltininkų*, jovaro žmonių, virsmo žinovų luomui. *Martys*, „draugas teisybės“⁴²³, turėjo gerai žinoti **dorės** kultūros paslaptis.

...ir papūtė šiaurus vėjas / ir nupūtė raseļę nuo rūtytėlių...

Rūtų vainikas yra skaisybės ženklas, o rasa, kurią nuo vainikėlio nukrečia šiaurus vėjas, yra pati tyrà, neliestybė, lot. *immaculata*. Skaistybė išlieka, nors rasą šiaurus moteriškosios nedalios vėjas nukrečia, nupurto. Koks gaivalingas yra tasai nenoras išeiti iš amžinosios žalumos, iš gaivės šalies, *seserystės* (sansk. *šaišavos*) sodų, kur tvyro pirmykštės tyrumos rojus; iš tėvelio dvaro, matomo tarsi iš aukštai, iš kažkokio pakylėto taško, pro pušų viršūnes – lyg tolina ir tolstanti, lyg niekada nebegrįžtanti laimės sala... Tasai *aisōs* liūdesys, skundas, toji amžina baltų moters gėla – viena iš archetipinių visos žmonijos gelmių.

Tyra negrįžta, skaista išlieka. Kad tai nėra mokytų mandravojimas, rodo dar visai neseni dalykai – antai vienos paskaitų klausytojos liudijimu, 1986 m. Panevėžio apylinkėse moteriškė, dešimties vaikų motina, prašėsi palaidojama su rūtų vainiku.

Natūrali nuojauta leido sieti senąją, baltišką, skaistos nuovoką su Nekalto Prasadėjimo slėpiniu – mergaitę „prasadėsiant pirmoms mėnesinėms, nusivedavo Nekalto Prasadėjimo šventėje į bažnyčią ir, jai nežinant, motina melsdavosi ir prašydavo elgetas pasimelsti **ta intencija**“²⁴. Gobtuvii apeigoje jaunajai į dešinę ranką paduodama uždegta žvakė, į kairiąją – balta, skarelė, „už katros paėmęs piršlys veda į seklyčią, ir visi eina giedodami: Marija, būk pagarbin-ta“ (giesmė, užbaigianti pirmąją, džiaugsmingąją giedamojo Mergelės Marijos rožyno dalį)²⁵. Apie merginą, neprižiūrinčią ir nepuoselėjančią rūtų darželio, sakoma, kad ji „nemyli Marijos“²⁶. Dar prisiminkime jau minėtą tylos minutę vestuvėse, „Marijos gadynėlė“, kai nuotaka taip primena Nekaltai Pradėtąją, mūsų *rosa mystica*. (Viso to fone nesunku suabejoti vien semitiška *Marijos* vardo kilme (*mar-ti*, latvių folkloro dievybė *Mara* ir t. t.), tuo labiau jei prisiminsime iš apokrifinių šaltinių žinomus Marijos aplinkos ryšius su esėjais, neabejotinai patyrusiais stiprią Indoeuropos įtaką tiek etinėje srityje, tiek genetiškai. Tad *Mar-* šaknies kilmę galima aiškinti ir iš *nostratinių* kalbų pozicijų.) Jei skaisybė būdavo užlaikoma ir po vestuvių, tai nestebina ir nuometo panašumas į vienuolės gobtuvą (iš kurio pastarasis turbūt ir kilęs). Kaip vienuolės, Kristaus sužadėtinės, gobtuvas, taip ir nuometas turėjęs būti be dėmelės, net ir dirbant buities darbus. Jis lydėjęs moterį lig mirties. Taip ir gailastingoji *sesuo* – vienuolė, dirbdama pačius nešvariausius darbus ligoninėje, išlaikydavo gobtuvą baltą ir nesuteptą, visada švarų ir iškrakmolytą. Kaip ir vienuolės, taip ir moters–motinos veidas, tarsi balta drobė įremintas altorius, švytėdavo visoje

jos sunkioje kasdienybėje. Tokios ir būta jo prasmės – pakylėti, atskirti bent iš dalies nuo kasdienybės, nuo *profanum*.

Tyla ir tiltas

Artėjant virsmo viršūnei, susiduriame su **tyla**. „Kai veža krikštyti, važiuojantieji laikosi pritinkančios tylos ir rimties, kaip bažnyčioj <...>; stuboj, kur daromi pasiruošimai priimti grįžtantiems, svečiai susirenka netardami nė žodžio, netgi pasisveikina tylomis. Šitoji tyla trunka tol, kol nešančioji kūma <...> padeda kūdikį į gimdyvės lovą. Tik dabar svečiai sveikinasi su kūdikio tėvais ir savo tarpe.“²⁷ Apie tylą, tylos minutę vestuvėse jau kalbėjome. Laidotuvėse, mirties akimirką ir po jos namuose „vengiama bet kokio triukšmo – stengiamasi nekapoti malkų, tyliai tarpusavyje kalbėtis, tyliai darinėjamos durys“²⁸. Virsmo akimirka, pats virsmas yra *transcensas*, ėjimas iš čia į anapus, per nulio tašką. Virsmo akimirką viskas verčiasi, keičiasi, viskas pereina į kitą koordinacių sistemą, tad nulio taškas, tyla yra būtini – veiksmo, jausmo, minties tyla, netgi sąžinės. Kad būtų įeita į tylos būklę, reikalingas ilgas pasiruošimas – sūlimas, marinimas, toliau visapusiškas atskirtumas, izoliacija, kol pakimbama nebūties taške – ant **tilto** tarp dviejų krantų, perėjimo taško, tylos viešpatijoje (krikščionis šią gilią ir taurią tylą patiria per Pakylėjimą, didžiojo Virsmo – duonos į kūną, vyno į kraują – akimirką). Todėl neturėtų stebinti *tilto* kildinimas iš *tilti*, *tylėti*. Tiesiog čia vėl susiduriame su vienu iš šventų lietuviškų žodžių, tokių kaip *vartai*, *langas*, *suolas*, *duona*, kurie, būdami kasdieniai ir įprasti, buitiniai, tuo pat metu yra kilę iš sakralaus pobūdžio veiksmožodžių (kitose ide. kalbose šių žodžių kilmė daugiausia technologinė, t. y. pagal padarymo būdą ar paskirtį). Iš tiesų vienintelis „tinkamas“ *tiltui* veiksmožodis yra *tilti* (plg. *gulėti* – *gultas*, t. y. kur *gulima*; atitinkamai *tiltas* – kur *nutylama*, *tylima*). Tai mums paaiškina paslaptiniųjų *tiltininkų*, žinomų pas senovės prūsus²⁹, jovaro žmonių³⁰ paskirtį. Tai – tiltų per virsmo sritį, per bedugnę tarp čia ir anapus statytojai. Atrodo, kad pats Romos popiežius yra paveldėjęs iš senojo Latijaus tiltininkų savąjį *Pontifex maximus*] – Didžiojo tiltų statytojo titulą (plg. *pontifikalinės* mišios; *Pontifex minoris* – vyskupas, ‘mažasis tiltininkas’). Šitaip susišaukia Lietuvos – Letijos (anot Henriko Latvio, senasis Latvijos pavadinimas) ir Latijaus senovė – beveik palemonišku aidu. Ta pati semantinė vaivorykštė randama ir mūsų dainose – jovaro tiltas ar lieptas, per kurį ridinamas žiedas (dar neįspėta alegorija), laivelis (plg. *pon-*

tonas – plaukiojančio tilto sudedamoji dalis), o gal net ir ledas. Tai vis jungtys tarp čia ir ten, vieno kranto su kitu.

Virsmo negrižtamumas

„Nė vienas, kuris prideda ranką prie arklų ir žvalgosi atgal, netinka Dievo karalystei“ (Lk 9, 62). Virsmui atlikti būtinas ryžtas. Ateitis baugina, praeitis traukia ir vilioja. Tačiau kelio atgal nėra – senoji forma, senasis gyvenimas turi būti atmesti. Kad šitai būtų negrižtama, reikia **sudeginti paskui save tiltus, sunaikinti senąją formą, kad nebūtų kur sugrįžti.**

Krikščynose, kai visa jau paruošta, kūmai atsisėda greta ant suolo „truputį atsilsėti, didelėn kelionėlėn [!] pasirengę“. Tėvas pavaišina juos alaus stikline, kurią, alų išgėrę, kūmai **sudaužo** į grindis: „Jei stiklinė sudūžta į smulkius gabalėlius, reiškia, laimingai klosis kūdikio gyvenimas, jei į didesnes, sunkesnis bus jo gyvenimo kelias. Jei stiklinės visai nesudužtų ar nors viena jų, būtų labai blogas ženklas – vargti jam lemta visas gyvenimas.“³¹ Taip pat ir vestuvėse dažoma taurė: „Išleidžiant į vyro pusę, svotas viešai meta į aslą ąsotį, puodą arba dubenį, kad sudužtų į daug šukių“³², pajauniai sulaužo *palagą* – vežimą, kuriuo buvo atvežta nuotaka. Per laidotuves Prūsijos Lietuvoje po vežimo ratais būdavo metamas puodas, kuriame buvo numirėlio prausynų vanduo. Taip išaiškėja paplitusio posakio – „šukės laimę neša“ – prasmė, šiaip jau nebesuprantama. Senosios formos naikinimas – tai atsisveikinimas su praeitimi, tiltų į ją sudeginimas, virsmo negrižtamumo laiduotojas. Priešingu atveju kyla chaoso grėsmė – atkritimo į sėna pavojus.

Jaunujų lova

Įdomi ir svarbi yra sugultuvių lovos vieta ir gamybos būdas. Ji buvo statoma būtinai klėtyje, ne troboje (klėtis – gausės, kupės motyvas?). Pati lova buvo savitiška, vadinama „vienakojine“. „Vienas lovos šonas ir galas įleistas klėties sienon, o kitas laikosi **ant vienos labai drūtos kojos, kuri stovi vidury klėties**“³³ (paryškinta A. P.). Šitokia „ašinė“ sugultuvių lovos padėtis kelia mintį, ar tik nebus ji centruota *axis mundi*, pasaulio ašies, kurią ir simbolizuoja drūtoji koja, atžvilgiu? Atrodo, lygiai taip centruotas būdavo ir karstas – viduryje kambario. Šitai su tiltininkų – kūmų, marčio, laidotuvių veikėjų *ligashones* ir *tulisonės*³⁴, žinomų iš senųjų raštų (plg. *liga*, *liginti*, *slaugyti* (li-

gintojai?); *tyla* (*tiltininkai*, „*tylintojai*“?), pagalba būdavo įveikiama perėja, virsmo taškas.

Prausynos

Tuoj po kulminacijos sekdamo **prausynos** – prausiasi jaunieji, prausiamas ir kūdikis, mazgojamas velionis. Prausynoms, kaip pašventinimui, pakrikštijimui naujam gyvenimui, buvo skiriama daug dėmesio. Ypatingas yra ir prausynų vanduo, vanduo „baltųjų marių“ (ir slavų „*белые воды*“ – Šambalos, šventos ir paslaptingos išminčių dvasinės valstybės Himalajuose, sinonimai). Todėl jame pamerkiama šermukšnio šakelė, įmetamas sidabro pinigas ar tiesiog įpilama švento vandens, taip paverčiant jį tekančiu, gyvu. Numazgojus prausynų vandens negalima pilti bet kur – tik „ant kryžkelės arba kryžiataki“³⁵; numazgojus lavoną, indas su vandeniu išnešamas būtinai per langą. Išties iki šiol išlikęs lavono mazgojimas neturi jokios higieninės ar kitos prasmės; tai, kad jo tvirtai laikomasi, rodo ritualo svarbą, nors ir nebežinant jo reikšmės. Rasoje gi krikštijimas naujam gyvenimo ciklui – tai prausimasis rytine rasa.

Neblėsta nuojauta, kad mūsų prausynos, šv. Jono³⁶ krikštas Jordano vandeniui ir krikščioniškasis kūdikio krikštas – tai sudėtingo Indoeuropos kultūrinio vingio į Palestinos sankryžą ir atgal atskiri etapai. Seniau „pribuvėjos tuoj gimusius, ypač silpnos prigimties kūdikius, krikštijo iš vandens <...>, kad piktos dvasios neturėtų ant kūdikio galios <...>. Jei gimdymas buvo sunkus ir kūdikis gimdamas galėjo mirti, pribuvėja krikštijo iš **vandens**, kai tik paliesdavo gimstančiojo bet kokį sąnarį <...>. Ir kunigas, krikštydamas kūdikį bažnyčioj, nebekeičia iš vandens krikštijant duotojo vardo“³⁷ (paryškinta A. P.). Neapleidžia mintis, kad krikščioniškieji krikšto, moterystės, ligonių patepimo sakramentai – tai kažkas jau būta, bet kartu ir nauja – pakylėta, perkeista Eucharistijos, to didžiojo Virsmo.

Žadinimas

Tai tolesnis, paviršminis, laikotarpis, išėjimas iš *transo*, apmirimo, apsalimo būsenos, kėlimasis naujam gyvenimui. Prie kūdikio kiekvienam kyla natūralus noras jį prakalbinti, prajuokinti. „Pradedantį augti vaiką veik kiekvienas, jei dar jis nemiega, priėjęs **žadina – kalbina** <...>, kad vaikas juoktųsi, šypsotųsi“³⁸ (paryškinta A. P.). Tai labai seno ritualo atgarsiai; toks kūdikio juokinimas taip

ir buvo vadinamas – *žadiniu*. Peršasi verta dėmesio žodžio *žodis* etimologija. *Atgauti žadą* – ‘atbusti’. „Pradžioje buvo Žodis“ – atbudimas Dievuje pirmojo kūrybinio impulso, pradžių pradžia. Juk gimęs kūdikis yra tarsi užmigęs (plg. *gim-ti / mig-ti*) ir jį reikia žadinti, budinti jo jausmus, pojūčius. Lygiai tokia pati yra marčios juokinimo prasmė po prausynų, ir didelė garbė būdavo tam, kas sugebėdavo prajuokinti pirmasis. Painesnis yra laidotuvių atvejis: netikėta, bet tik iš pirmo žvilgsnio, kad gyvieji mirusiajam gali padėti tik mažiau jo gailėdami, užmiršdami, nes „gailėstis neduoda mirusiajam ramybės“³⁹, trukdo negrįžtamai atlikti virsmą. Velionis, kurio pernelyg ilgai gailaujama, gali virsti *vėluoku*, *vaiduliu*, t. y. vienu iš atkritimo variantų. Neįtikėtina šitai tik paviršutiniškai žiūrint, mūsų sulėkštėjusios pasaulėjautos požiūriu (ši pasaulėjauta pasireiškia antkapių marmurais kapinėse ir pažadais ant jų; tikrose lietuviškose kapinėse turi stovėti medis, bet ne akmuo). Iš tiesų užmarštis yra atvirksčias veiksmas žadininui, visai logiškas marės zonoje. Užmaršties būtinumą simbolizuoja ir sauja (ar trys) žemių, beriamų ant karsto. „Žemių išbėrimas ant kapo yra sena magiška priemonė, kuria mirusysis buvo išvejamas iš gyvųjų tarpo.“⁴⁰ Šis ir panašūs seno mūsų papročio aiškinimai „mirusiųjų baime“ – klasikinis pavyzdys pažodinio, kalkinio tabuistinės kultūros sampratų perkėlimo į mūsų kultūrą. Su velioniu atsisveikinama būdavo ilgai, bet palaiptai ir negrįžtamai. Dabartinė sistema tokia: šermenys, ketvirtynos (keturnedėlis), metinės⁴¹. Senovėje mirusysis buvo minimas dažniau – trečią, devintą, dvidešimtą, keturiasdešimtą dieną, po pusės metų ir per metines. Tad **kūdikio žadinimas, marčios juokinimas ir velionio užmarštis yra tolygūs**. Jų prasmė – išvesti iš virsminės transo būklės, pabudinti naujai būčiai.

Beje, pavirsminiu laikotarpiu naudojamos ir griežtesnės priemonės: kūdikis prievarta atjunkomas nuo motinos pieno, marti anuojama (*anuoti* – ‘sunkiai, vargiai dirbti’, plg. *anyta*), stengiamasi nugalėti velionio gailėstį, taip žmogiškus jausmus palenkiant nenumaldomam Rėdos ratui. Baltų žmogus mokėjo puoselėti ir lepinti, bet nevengdavo ir griežtumo; priešingu atveju – neišvengtum nedarnos.

Virsmo sritis artėja į pabaigą, apmažta chaoso pavojus; naujoji būtis vis labiau įeina į savo vėžes; virsmo linkis pereina į tiesiąją. Artėja virsmo pabaiga. Gimus vaikui tai – kūdikio *nujunkymas*. Tam skirta daug dėmesio, itin būdavo vengiama atžindymo (kai nujunkytą kūdikį vėl pradeda žindyti – dėl ligos, įnorio ir t. t.), kodėl – pamatysime. Vestuvėse virsmo srities – *martavimo* – pabaiga yra įvedybos („pravodijimas“): po kūdikio gimimo motina „bobinčiuje“, kol ku-

nigas ją su žvake rankoje įves į bažnyčią. Kai kas, remdamasis Senuoju Įstatymu, žydų tradicija, aiškina šį ritualą gimdyvės laikymu „nešvaria“. Baltų kultūros požiūriu tai tik yra martavimo pabaiga, niekaip nežeminanti moters; atvirksčiai, ją pašventinanti (žvakė!) moterystei. Anoji samprata yra tabuistinio mąstymo primesta. Laidotuvių virsmo pabaiga yra metinių paminėjimas, tuomet mirusysis apeigomis atskiriamas nuo gyvųjų (našlė gali tekėti, o našlys – vesti).

Apžvelgėme visą mūsų protėvių ypatingos išminties reiškinį – **virsmą**. Kokia logiška išvalga, kiek šviesios būties gelmių nuovokos reikėjo turėti, kad būtų išlaviruota per **grasos** slenkščius, chaoso pragarmę! Todėl baltų kultūra ir yra klasikinė *vydijōs*, vidinė, Ethoso kultūra.

Prisiminkime: baigiasi stabilus gyvenimo tarpsnis, artėja virsmas ar linkis⁴², įžengiama į pavojaus sritį. Tai įžanga – *vartai*, *langas*, *slenkstis*. Palaipsniui atsijungiama nuo senosios aplinkos – tai *sālimas* (suolas), įėjimo į virsmo transą priemonė. Toliau – apšalyimas, sąžinės tyla – *romōs* būklė, *lydā* visiems, susitaikymas. Būtina atsiskirti, atsiriboti nuo buitiskos kasdienybės, kad įeitum į virsmo šventumą, tylos šalį. Sukaupiamas ryžtas negrįžti; atmetama, laužoma senoji forma. Galiausiai viršūnė, nulio taškas, kulminacija – *tiltas*. Anapus gyvasis *prausynų vanduo* atgaivina ir pašvenčia naujai būčiai. Kūdikio *nujunkymas* padeda atbusti ir išeiti iš transo būklės (ar bent netrukdo prisirišimu, kaip laidotuvių atveju). Pasirašoma „taikos sutartis“ su naująja aplinka – tai *dovanų dalybos* (ir marčios šokdinimas) per vestuves, jaunojo pusėje. *Nujunkymu*, *įvedybomis* ir *metinėmis* žmogus ar jo vėlė įvedami į naują tiesę, į naujos būties krantus, anapusinius. Būtina dar kartą pabrėžti **dorōs** kultūros nedalomumą: doros, virsmo mokymas būdavo perduodamas ne tik per tautosaką, tiltininkus, bet ir per pačią kalbą: virsmo ir linkio sąvokos yra įbūtintos kalbos žodžio sandaroj. **Virsmą** atitinka priebalsių inversija, perstatymas, virsmas žodžio šaknyje (apie tai bus kalbama plačiau), nusakantis santykį **dieviška-žmogiška**: *Diev-as* – *veid-as*, *meil-ė* – *laim-ė*, *dor-a* – *rod-a*, *tyr-a* – *ryt-as*, *rėd-a* – *der-a*, *tyl-a* – *lyd-a*; taip pat **čia** – **anapus**: *mir-ti* – *rim-ti*, *gim-ti* – *mig-ti*; **erdvė-plokštuma**: *talp-us* – *plat-us*; **vertikalu-horizontalu**: *gyl-is* – *lyg-is*. Linkį atspindi **nokti-nykti** dėsnis: tų pačių priebalsių rėmuose balse ar kirčiu įslaptintas *gajōs* linkis *marōs* pusėn (*nokti* – *nykti*) per Rasą ir atvirksčiai (*kūsti* – *kusti*) – per Kalėdas. Kad tai yra ne gramatikos, bet sakralios esmės dalykai, rodo tai, jog buitiniams žodžiams šie virsmai negalioja. Kitas žingsnis būtų suvokti garso ir prasmės ryšį lietuvių kalboje.

Virsmo grasa

Lieka aptarti tuos atvejus, kai laimi chaosas. Pirmieji krikščionių dvasininkai, atvykę daugiausia iš svetur, buvo priblokšti daugybės laumių, aitvarų, kaukų, žemėpačių ir kitokių dievybių, kuriais baltų žmogus, jų nuomone, buvo apgyvendinęs visus kiek slėpiningesnius pašalius. Ar iš tikrųjų taip?

Kaukas, laumė geroji ir laumė slogutė, aitvaras, gegutė, boba ir bubilas, vėluokas, vaidulys – visa tai yra dorinio chaoso variantai, ne politeistinės dievybės. Juos pagimdo blogai atliktas virsmas: tai yra ne religiniai objektai, bet etinės pražangos, gėrio pralaimėjimo padariniai. Tiktai vėliau, ilgainiui užmirštant tikrąją jų kilmę, ritualui tampant prietaru, šie visai realūs žmogiškos sielos luošiai virsta pamėklėmis, dvasiomis (nulūžtant, išsigimstant dorinei kultūrai – gal net ir religiniais objektais; tai itin būdinga slavų pasauliui). Miręs įščiose kūdikis yra mažas *kaukelis*, kažkas beformio, neišreikšto, embrioniško. *Laumė geroji* – tai moteris, dėl nepriklausančių nuo jos aplinkybių neišgalinti teikti, tekėti, neturinti kur dėti sukauptą ir todėl vagianti svetimus vaikus savajam perkauptam moteriškumui išlieti. *Laumė slogutė* – tai erotizuotas nedaros variantas – marti, neišlaikiusi skaitės išbandymo. Ji vaizduojama palaidais plaukais („išpinti kasas – paleisti velnią“), kimbanti prie vyrų, prisisapnuojanti kaip *succubus* – demonas, įgaunantis gražios moters pavidalą ir sapnuose suviliojantis vyrus. Aitrūs varomas – *aitvaras* – vyriškas variantas šioje srityje, nerandęs sau vietos dėl pažadintos jame ugnies; tačiau įkinkytas gali nešti turtus. Moteris, sąmoningai nenorinti teikti, vien kaupianti, – *boba*, išbubėjusi nuo sukaupto, jai atataria senbernis – *bubilas*, nerealizuota vyriška jėga.

Atskirai reikėtų aptarti atkritėlius. Gimties virsme tai *atžindas* – nujunkytas ir vėl pradėtas žindyti kūdikis. Toksai užaugęs turi „blogą akį“, visokių ydų – senieji mūsų kaimo klebonai tai žinojo ir drausdavo jaunamartes: „Už atžindus bardavosi net kunigai, nes žmogų padaro visą gyvenimą nelaimingą.“⁴³ Atžindas „gydomas“ šitaip: motina paima jį po pažastimi, atsistoja ant slenkščio (galvute į lauką) ir papurškia vandeniu iš burnos; t. y. simboliškai grąžinama atgal ir virsmo eiga pakartojama⁴⁴. Vestuvėse atkritėlė yra ir *gegutė*, parlekianti į tėvelio dvarą (*Aš pas tavy, motinėle / gegutėla sugrišiu*), perėjusi virsmą apsimestinai arba vėliau atkritusi; gegutės kompleksu galima paaiškinti daugelį šiuolaikinių skyrybų, kur aktyvioji pusė yra moteris. Toksai atkritėlis mirties virsme, tiksliau niekaip neišeinąs iš virsmo zonos, likęs tarpinės būsenos, yra *vėluokas, vaiduoklis*, „dūšia be vietos“. Visiems jiems būdingi nesąmoningi,

bepasmiai veiksmai, rodą tebesimą transo būseną – laumės dirba beprasmiškus, neturinčius pabaigos darbus; tokia yra ir vaiduoklio veikla.

Visa tai patarlių, pasakų, sakmių pavidalu per pasąmonę, omenį būdavo perduodama jaunajai kartai, taip persergėjant ją nuo blogo virsmo pavojų, mokant teisingai peržengti slenksčius – iš nebūties į būtį, iš nokimo į nykimą, iš gajės į maros karaliją. Eilinis kaimo žmogus visko gal ir nežinojo, tai ir nebuvo būtina, ganėjo sekti paprotine morale, laikytis bendruomeninio gyvenimo rėmų tam tikrais gyvenimo tarpsniais. Pavojaus taškuose budėta *tiltininkų*, išmanančių žmonių – tai krikšto tėvai, *kūmai*, tai vestuvių *martys*, o laidotuvių – *ligashones* ir *tulisones*.

Dora, doros kultūra iš esmės, giliausiąja prasme yra virsmo kultūra, mokymas atlikti virsmą, įveikti linkį. Čia paprotinė dora priartėja prie asmeninės moralės. Jau esame keletą šios kultūrinio tęstinumo grandinės grandžių pametę. Ar perims naujieji mūsų tiltininkai – katalikų dvasininkai – šią senovės išmintį? Ar bus atgaivinta krikščioniškojo krikšto rasa, senoji etinė mūsų kultūra, **dora** taip, kad pasitarnautų naujajai Lietuvai? Ar nepadarys jie klaidos, statydami abstraktų krikščionybės rūmą be pamatų, ant smėlio? Norisi kirste įkirsti vieną mintį: bepigū buvo seniesiems mūsų kunigams statyti krikščionybę ant dar vis gyvų lietuviško kaimo dorinės kultūros pamatų. Tada buvo galima jos ir nevertinti, nepaisyti. Dabar kaimo jau nebėra. Tad ant ko statysime?

Vietoj atsakymo pateikiame ištrauką iš (tuomet dar studento) S. Šalkauskio laiško kunigui J. Tumui: „Pasakysiu ir apie tikriausią mūsų būsimojo darbo įrankį. Jis galima išreikšti dvejais žodžiais – tautinis protinimas. Tautinėje mūsų kultūroje esama net tam tikro pamato: yra tai... **rūtų darželis**. Čia turime ieškoti tikro mūsų prisikėlimo pradžios. Jei išlikome kiek gyvi per paskutinius amžius, tik vien todėl, kad turėjome savo rūtų darželį. Ir ateityje ne žemės platumu, ne tvirtovių stiprumu ir ne turtų gausumu gyvi būsime. Mes būsime gyvi, turtingi ir tvirti, kol turėsime savo rūtų darželį, nes čia tikras gyvybės šaltinis – doros brangumynas. Jis mums apsaugo, jog tik doros skaiestybėje esama laisvės, jog grožyje tikras žmogaus džiaugsmas ir jog dora ir dailė – tai viena. Juk ir mūsų atgimimui auštant *Iš rūtų darželio / Saulelė užtekėjo, / O iš vainikėlio / Spindulėliai ėjo*. Taigi, pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie šito aukšto idealo, pasodinti visur, kur galima, rūtų darželį ir ugdyti jame geriausias tautines gėles – štai tinkamas naujiems mūsų pedagogams uždavinys. Nuo jo vykdymo pareina visa mūsų ateitis: jei jo nepajėgsime įvykdyti, neišvysime tikro nepriklausomos Lietuvos prisikėlimo.“ (Paryškinta A. P.)

Nuorodos

- ¹ Plg. sanskrito *rīta*, Avestos *arta*, graik. *rythmos*, lot. *ritus*; lėkštėjančia eile išrikiuota indoeuropiškąji kosminė darnos santvarka kildintina iš *rėdos*, kurios subtili poetinė versija yra *rytas*.
- ² *Epoetas* – aukščiausio laipsnio pašvėstasis Eleuzinijų, Rasos graikiškojo varianto, šventėje; gr. *opteyo* – ‘žiūrėti’; tad *epoetas* ‘žiūrįs’, ‘vydįs’, ‘vydūnas’.
- ³ *Skvarma* – forma, tiksliau, *matrica* („Supilk tešlą į skvarmą“ – LKŽ). Gražintinas į kalbos kasdieną originalus senžodis. Paaiškina mūsų formos sampratą – suvokiame formą kaip matricą, iš vidaus, iš esės pozicijų (kilęs iš *skverbtis*?).
- ⁴ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, *Tautosakos darbai*, t. I, K., 1935.
- ⁵ *Lietuvininkai. Apie vakarų Lietuvą ir jos gyventojus XIX a.*, V., 1970.
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ Мифы народов мира, *Энциклопедия*. Т. 2, М., 1982.
- ⁸ Krėvė-Mickevičius V. Krikštynų apeigos Dzūkijoje, *Mūsų tautosaka*, K., 1933, t. 7.
- ⁹ Mickevičius J. Žemaičių vestuvės, *Mūsų tautosaka*, K., 1933, t. 7.
- ¹⁰ Kriauza A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943.
- ¹¹ Juška J. *Lietuviškos svodbinės dainos*, V., 1955, t. 2.
- ¹² Kairiukšytė-Jacinienė H. Balta spalva senovės lietuvių aprangoje. *Pergalė*, 1976, Nr. 10.
- ¹³ Mickevičius J. Žemaičių krikštynos. *Tautosakos darbai*, Kaunas, 1935, t. 1.
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ Juška J. *Lietuviškos svodbinės dainos*, V., 1935, t. 2.
- ¹⁶ *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko M. Davainis-Silvestravičius, V., 1973.
- ¹⁷ Daukantas S. *Žemaičių tautosaka*, V., 1983, t. 1.
- ¹⁸ *Tauta ir žodis*, K., 1924, t. 2.
- ¹⁹ *Ethos. Baltų kultūra ir lietuviškoji savimonė*, K., 1984. Savilaida.
- ²⁰ *Berseras* – skandinavų epe kautynių įkarštyje beveik išprotėjęs, įėjęs į transą karys, nekreipiąs dėmesio į žaizdas ir todėl nenugalimas.
- ²¹ *Vok. gerk kraują* – užrašas ant germaniško kalavijo.
- ²² Vėlius N. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, V., 1987.
- ²³ Juška J. *Lietuviškos svodbinės dainos*, V., 1955, t. 2.
- ²⁴ Kriauza A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943.
- ²⁵ Juška J. *Lietuviškos svodbinės dainos*, V., 1955, t. 2.
- ²⁶ Petruljis J. Rūtų darželis gruzdietės, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1940, Nr. 3–4.
- ²⁷ *Lietuvininkai. Apie vakarų Lietuvą ir jos gyventojus XIX a.*, V., 1970.

- ²⁸ Vyšniauskaitė A. Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX–XX a., *Iš lietuvių kultūros istorijos*, V., 1961, t. 3.
- ²⁹ Мифы народов мира, *Энциклопедия*, т. 2, М., 1982.
- ³⁰ Plg. *jovaro tiltas*, slav. *яворовы люди*. Jovaras (jieveras) – šventas medis, mėgsta drėgmę, paupius. Tad jovaro tiltas – tai du palinkę ar sujungti medžiai, tarnaujantys kaip tilto arkos (?); ar paprasčiausiai palūžęs medis?
- ³¹ Krėvė-Mickevičius V. Krikštynų apeigos Dzūkijoje, *Mūsų tautosaka*, K., 1933, t. 7.
- ³² Kriausa A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943.
- ³³ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, *Tautosakos darbai*, K., 1935, t. 1.
- ³⁴ *Skvarma* – forma, tiksliau – matrica („Supilk tešlą į skvarmą“ – LKŽ). Gražintinas į kalbos kasdieną originalus senžodis. Paaiškina mūsų formos sampratą – suvokiame formą kaip matricą, iš vidaus, iš esės pozicijų (kilęs iš *skverbtis*?). *Berseras* – skandinavų epe kautynių įkarštyje beveik išprotėjęs, įėjęs į transą karys, nekreipiąs dėmesio į žaizdas ir todėl nenugalimas.
- ³⁵ Kriausa A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943.
- ³⁶ Šv. Jono Krikštytojo artimumas Indoeuropos kultūrai, tiksliau, zoroastrizmui, nekelia abejonių: dualistinė šviesos–tamsos priešprieša, skaištybės papročių gynimas, kainavęs jam gyvybę ir t. t. Kaip joks kitas šventasis, šv. Jonas Krikštytojas tinka būti Rasos globotoju.
- ³⁷ Mickevičius J. Žemaičių krikštynos, *Tautosakos darbai*, Kaunas, 1935, t. 1.
- ³⁸ Kriausa A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943.
- ³⁹ Vyšniauskaitė A. Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX–XX a., *Iš lietuvių kultūros istorijos*, V., 1961, t. 3.
- ⁴⁰ Ten pat.
- ⁴¹ Ten pat.
- ⁴² Iš tiesų reikėtų skirti *virsmą* nuo *linkio*, jo varianto. Rėdos rate (žr. pav.) esama dviejų virsmų, t. y. perėjimų iš *gajos* į *marą* ir atvirkščiai – tai *Užgavėnės* (gim-ti / mig-ti) ir *Ilgės* (laidotuvės, mir-ti / rim-ti) bei du linkiai – *Rasa* (nok-ti, linkis į nyk-ti) ir *Kalėdos* (kūs-ti į kus-ti).
- ⁴³ Kriausa A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943.
- ⁴⁴ *Dubingiai*, V., 1971.
- Apd – Apdijo knyga, Jer – Jeremijo knyga, Lk – Evangelija pagal Luką.

Rasos šventė

*Rasą Ambraziejienę ir Algirdą Patacką
kalbina Jūratė Grabytė*

JŪRATĖ: Kaip šiandien turėtume ir galėtume švęsti Rasos šventę?

RASA: Išgyvenu ir krikščioniškąją, ir baltiškąją šios šventės pusę. Man senoji šventė – tarsi šaknys ar pamatas, ant kurio stovime. O Kristus ir jo pirm-takas šventasis Jonas Krikštytojas su savuoju vandens krikštu yra tarsi tos šventės išsiskleidimas, kaip iš tūkstantmėčio kamieno išželdintas ir pražy-dęs žiedas. Tai įprasminimas, atbaigimas.

ALGIRDAS: Turbūt reikėtų pradėti nuo to, kad ši šventė turi tris sluoksnius: sakralinį – šventąjį, profaninį – buitinį, dar vienas lygmuo – orgialinis – yra už ribos. Tai jau išvirškščia šventė, tapusi savo priešybe, antipodu. Taip yra buvę istorijoje, bet galioja ir dabarčiai.

RASA: Pas mus to nebuvo.

ALGIRDAS: Baltiškoji kultūra tuo ir unikali. Galbūt pats unikaliausias jos bruo-žas yra tai, kad senojoje Rasos šventėje nebuvo palaidumo, orgialikos net pėdsakų. Aišku, labai norint, gal ir įmanoma rasti, tik reikia itin prisispy-rus ieškoti, reikia dirbtinių pastangų. Ir toji šventė perėjo į krikščionybę ir krikščionišką prasmę įgijo labai natūraliai, tarsi išsiskleidė, pražydo.

Tie dalykai yra mažai tyrinėti. Pavyzdžiui, kodėl Rasos globėju pasi-rinktas būtent šventasis Jonas Krikštytojas? Galima juk buvo paskirti ir kokį nors kitą globėją. Bet parinktas būtent šv. Jonas Krikštytojas – ir pataikyta nepaprastai tiksliai. Tik šitai atlikome ne mes, bet keltai. Tada, kai ši šventė buvo įkrikščioninta, mes dar nebuvome krikščionys. Tačiau keltai taip pat yra indoeuropiečiai, ir jų kultūra priklauso mūsų bendrai indoeuropietišškai senovei.

Aptariant Joną Krikštytoją svarbūs du motyvai. Pirmiausia tai pats krikš-to, t. y. Pradžios, motyvas, nes krikštas yra įšventinimas, įvesdinimas, pra-džia. Antrasis motyvas atsiskleidžia prisiminus, dėl ko Jonas Krikštytojas buvo nužudytas: jis pasmerkė valdovą už netinkamą elgesį, už palaidumą. Rasos šventei tai labai reikšminga. Rasoje kaip tik ir yra svarbiausi prasidė-

jimo ir skaistos motyvai. Tie du dalykai susiję panašiai, kaip Kristus prasižada nuo pranokėjo – Jono Krikštytojo. Tos dvi priežastys, matyt, ir lėmė, kad Jonas buvo paskirtas Rasos šventės globėju. Taigi šitaip radosi Joninės.

Kalbant apie Rasą, derėtų suvokti, kad mes turime ypatingą lobį. Rasos šventė yra mūsų savastis, neprilygstamas perlas. Iki Atgimimo Lietuvoje buvo ir kita kultūra, ne sovietinė. Turiu galvoje ne Marcinkevičiaus „min-daugus“ ir „katedras“. Būtent atkurta Rasos šventė buvo mūsų kūrinys, tik-roji šventenybė, *sacrum* tais laikais. Kas dalyvavo, žino. Bet šiais laikais, užuot tą šventą šventę dar pakylėtume, pagilintume, leidome jai nukristi į profaninį lygį. Netgi palaidumo, orgialikos motyvų jau galima įžvelgti skai-tant policijos suvestines.

JŪRATĖ: Kai sakote, kad šventė buvo atkurta, kyla klausimas: ar ji buvo atkurta iš tikrųjų, ar ji buvo visuotinai priimta? Ar gal tėra tik grupelės, ku-rios tuo domisi ir ją švenčia? Kiti, kurie laiko save krikščionimis, katalikais, tą šventę švenčia taip, kaip nurodyta bažnytinėje liturgijoje. O didžioji tautos dalis paprasčiausiai „laisto ją alumi“. Ar dabartinėje tikrovėje ta atkurta šventė įgavo tikrąjį grožį ir prasmę?

ALGIRDAS: Man atrodo, kad tai vienas iš skaudžiausių pralaimėjimų. Ne tiek skaudu, kad nepasiekėme europietiškos gerovės ar kitų panašių dalykų. Bet šioje srityje mes pralaimėjome labai skaudžiai ir netgi žeminamai. Kas dėl to kaltas? Mes, mūsų aplinkos žmonės, savo ruožtu, atrodo, padarėme vis-ką, kas įmanoma...

Vienas iš išmanančių žmonių, jau amžiną atilsį norvegais Helgė Rinholdas, kalbininkas, vakarietiško jaunimo atstovas, kuris pas mus dažnai lankydavosi ir Ramuvos aplinkoje dažnai svečiuodavosi, yra sakęs, kad Ramuvos judėjimas yra vienas iš originaliausių jaunimo judėjimų Euro-poje. O šio judėjimo centras ir ašis buvo Rasos šventė. Taigi esama paliu-dijimų ir iš šalies, kad taip tikrai būta. Bet naujaisiais laikais šita šventė smuko taip, kaip dar niekada istorijoje nebuvo smukusi. „Pasistengė“ mūsų vadinamieji verslininkai ir kultūros liumpenai. Tai yra ir bendras tautos nuopuolis. Po 20-ties metų laisvės paaikšėjo, kad yra ir tamsioji mėnulio pusė...

RASA: Aš vis tiek manau, kad šitos šventės šventasis sluoksnis tebėra išlikęs. Esmė, „druska“ išliko, bet jos, kaip ir mūsų Bažnyčioje, yra mažai. Jeigu kalbėtume apie tikruosius dalykus, ne ritualinius, ne paviršinius, bet apie gelmę, tai ir krikščioniškajame tikėjime visa tai patiria nedaugelis. Bet tai

yra, tai tikra ir gyva. Lygiai taip pat tos gelmės tikrai yra išlikusios ir senojoje šventėje.

Galiu paliudyti iš savo patirties. Kai pirmą kartą, 1989 metais, perskaičiau Algirdo „Rasą“ (savilaidos leidinyje „Ethos [baltų kultūra ir lietuviška savimonė]“, 1984 m.), mane ištiko toks sukrėtimas, kad jį vadinčiau atsivertimu, bet ne krikščioniška prasme. Tada aš nė nebuvau krikščionė. Pirmoji Rasos šventė 1989 metais man paliko tokį įspūdį, aš ją taip išgyvenau... Nors jau daug laiko praėjo, bet viską atsimenu. Aš, pavyzdžiui, negalėjau valgyti – atrode, tarsi kažką sumenkinsi, nužeminsi, skrandį pripildydama. Tik vėliau sužinojau – juk kone prieš kiekvieną tikrą šventę pasninkas reikalingas. Mes su vyru iš tiesų visais savimi buvome tuose ritualuose. Paskui mačiau, kaip kiti palapinėse traukė dešras, o aš negalėjau jokių sumuštinių valgyti, nes labai giliai vidiniai tame dalyvavau.

Paskui „atėjo“ ir atsivertimas į krikščionybę. Jokių prieštaravimų man nekilo. Man tai buvo gyvi ir tikri, tie patys dalykai. Net eidama tuos senovinius ritualus su folkloro ansamblių dalyviais ar dabartiniais ramuviečiais, kurie nėra krikščionys, nepatiriu „susidvejinimo“. Jie ten garbina ąžuolą, o aš garbinu Viešpatį, kuris sutvėrė šitokią galingą medį, tokią pasakišką gamtą. Jie garbina šaltinį, o man vanduo – tarsi besiliejanti ir gaivinanti Šventoji Dvasia. Viduje meldžiuosi ir kreipiuosi į tai, ką jaučiu ir išgyvenu, į Tą, kuriuo tikiu. Juk patys šventės ritualai nuostabiai gražūs. Žolelės ar vanduo... – tai yra grožis. Tų senų dalykų krikščionybė neturėtų atmesti. Mano akimis, Bažnyčia jų ir neatmeta. Juk velyknaktį bažnyčiose šventinama ugnis ir vanduo, velykinė žvakė nardinama į kubilą su vandeniu. Tai tie patys simboliai, kaip upe nuplaukiantys RASOS šventės vainikai su žvakelėmis, ta vandens ir ugnies sankirta... Šie dalykai mūsų Bažnyčioje yra. Kaip visa tai susieti, grįžtant prie Jono Krikštytojo šventės? Senovinėje Rasoje yra be galo įtaigūs ritualai, kurie įformina tuos pačius dalykus, kuriuos Bažnyčia turi. Ir tarsi uždeda ant anos labai vaizdingos formos aukščiausiąjį, dievišką matmenį, tarsi ją karūnuoja. Tai gražu ir šventa.

JŪRATĖ: Vis dėlto, jei mes, krikščionys, tikime, kad Jėzus Kristus yra mūsų tikėjimo pilnatvė – pradžia ir pabaiga, alfa ir omega, tai kodėl mums vis dar kažko trūksta? Arba kuo galėtų tą tikėjimą papildyti senieji papročiai, apeigos, ritualai? Kodėl jų reikia?

ALGIRDAS: Krikščionybė gali būti universali, tarkime, kosmopolitinė. Ji gali remtis pačia idėja ir Kristaus asmeniu, ir tuo, kas yra apie Kristų. To turėtų

užtekti. Tačiau yra dar prigimtis, kultūrinis paveldas, genetika. Jeigu žmogus yra be šaknų, krikščionis būti jis gali – krikščionybė tai pajėgia. Bet vis dėlto stipresnis yra tas, kuris remiasi į žemę, į šaknis. Mūsų kultūra yra tas variantas iš Naujojo Testamento pasakojimo apie sėjėjo grūdus: kai jie krito ant kelio, ant uolos, į erškėčius ir tik dalis krito į palankią, t. y. į Ethoso kultūros dirvą. Būtent Šiaurės Vakarų kryptimi, jei žiūrėtume iš Palestinos, suklestėjo krikščionybė. Visomis kitomis kryptimis ji užgeso arba tik vegetuoja. O čia yra Ethoso kultūrų sritis. Tų kultūrų, kurios remiasi dora, tuo, ką vadiname graikų k. žodžiu *ethos*. Būtent ši dirva buvo palankiausia terpė krikščionybei plisti. Mes esame klasikinis dėkingos dirvos pavyzdys. Istorinis paradoksas buvo tik tai, kad krikščionybę mums nešė kardai. Tad mes privalėjome į kardą atsakyti kardai. Tačiau pati krikščionybė, kaip religija, Lietuvoje prigijo nepaprastai lengvai.

Aš į ateitį žiūriu optimistiškai. Laisvės sąlygomis niekas netrukdo švęsti taip, kaip turi būti. Tiesą sakant, negalėjo sutrukdyti ir anais laikais. Tas žemasis sluoksnius, išvirškščiasis, matyt, bus, tik nereikėtų jo skatinti. Valstybė neturėtų to daryti – įvairiais laisvadieniais ir visai kitaip. Tai klaida.

JŪRATĖ: Papasakokite apie indoeuropietiškosios ir krikščioniškosios šventės sąsajas ir apie tai, kodėl tokį sakralinį klodą turinti Rasos šventė praktiškai tapo visai profaniška?

ALGIRDAS: Mes dar tik priartėjome prie paparčio žiedo slėpinio... O sąsajas su krikščionybe išvelgiu būtent per Šventąjį Gralį, per senovinę viduramžių legendą. Kas tas Gralis, iki šiol tebėra neaišku.

JŪRATĖ: Manoma, kad tai taurė, į kurią lašėjo Kristaus kraujo lašai.

ALGIRDAS: Galutinis jos variantas yra Eucharistijos taurė. Aš manau, kad tarp paparčio žiedo ir Eucharistijos taurės esama sąsajos. Gal per tarpines formas ar slėpinius, bet ta sąsaja yra. Tai visai netyrinėta sritis. Eucharistijos taurė yra esminė šventybė krikščionybėje, kur yra duona ir vynas, kūnas ir kraujas. Rasos slėpinyje slypi dar senasis, ikikristinis lygmuo. Bet juk turėjo būti ėjimas į tą eucharistinį, susiliejimo su Dievu lygmenį, turėjo būti „tarpinės stotelės“, nuojauta, kas turėtų įvykti. Mūsų kultūra vienintelė, galinti tuos dalykus apčiuopti. Pažinti senąją ikikristinę kultūrą, jos gelmes galime, ko gero, tik mes. Tam reikia autentiško išgyvenimo, kurį taip giliai paliudijo *Rasa*. Netgi sakyčiau, kad ji savo asmeniniais biografiniais dalykais pakartotojo visos mūsų tautos kelią. Per tai mes atradome krikščionybę. Iš tiesų, mums Rasos šventė padėjo įeiti į krikščionybę, giliai įeiti.

Todėl mes esame šiauriausia katalikiška tauta. Sovietų Sąjungoje buvome vieninteliai katalikai.

Aš nenusiteikęs prieš folklorinį lygmenį. Laikraščiai paskelbia, kad švęsimė, kad žolelių parankiosime, laužus kūrensime ir panašiai. Tai reikalanga. Bet jeigu mes nesiekiamo, nejudame toliau, tai užsidarome uždaramė rate, gamtos cikle, neprasimušdami į *sacrum*. Rasos šventė, ta šviesiausia naktis, yra kažkas tokio, kada tu gali prasiveržti į anapus, į transcensą. O Kalėdos yra antipodas, priešingybė. Tai – juodasis taškas (turiu galvoje ikikristines Kalėdas). Ten yra blogio proveržis, ten įmanomas žmogaus–žvėries radimasis ir t. t. Tie du taškai tarpusavyje susiję – jie padalija metus į dvi simetriškas dalis. Iki Rasos taško gelmių iki šiol neprasiveržėme. Tai gali padaryti tik lietuviška–baltiška kultūra. Tai yra sena užduotis naujiems laikams.

Mes šventę atkūrėme. Nebuvo taip, kad pirma parašėme scenarijų, o paskui šventėme... Mes pradėjome švęsti ir tuo pačiu metu atsimiti. Tačiau užsidarėme ritualo narve. Bandėme suprasti, ką tai reiškia. Ir šitai vyko savaime. Beje, geriausiai tai pajuto vaikai. Kas buvo pirmose Rasos šventėse, tas jau yra *epoptas* (graikų – pašvęstasis, lietuvių – vydūnas), t. y. tas, kuris žino. Tik jis nemoka perduoti, bet to ir neįmanoma perduoti. Galima bandyti. Kai prisimenu Rasos jauseną, man iškyla šilto pieno įvaizdis – tarsi būtum atsigėręs ką tik pamelžto pieno.

RASA: Man labai svarbu santykis tarp esmės ir formos. Čia kalbama apie esminį dalyką, apie išsiveržimą, apie vertikalų matmenį, ėjimą aukštytyn. Bet ir ritualas, formos dalykas labai reikalingas. Pavyzdžiui, vaikai, kad ir piligriminėje kelionėje ar vasaros stovykloje: jiems norisi žygiuoti, vėliavomis mojuoti, giedoti, koplytstulpį ratu apstojus. Ir Rasos šventėje panašiai. Bažnyčia šito šv. Jono Krikštytojo šventėje neturi, o norėtusi, kad tai būtų.

[Aleksandro Žarskaus komentaras: Vaikų ir suaugusiųjų sąmonė skiriasi panašiai, kaip skiriasi senųjų kultūrų sąmonė nuo civilizuoto žmogaus sąmonės. Vaikai dar nemąsto abstrakčiai, t. y. atitrauktai, kaip jau gali civilizuotas žmogus. Vaikas mąsto ir veikia tuo pat metu. Pasidalijimo tarp veiksmo ir minties jame dar nėra. Jam nereikia paaiškinimo, kodėl taip daroma. Ritualas jam savaime yra prasmingas. Vaikas, kaip ir senųjų kultūrų žmonės, dar tebėra vientisas. Paaiškinimų reikia mums, mentalinės

(suskilusios) sąmonės žmonėms. Bet kai paaiškinimas yra tik minties lygyje, tada ritualas darosi lyg ir neberekalingas. Kol dar nesi suskilęs ir išgyveni ritualą vidiniai, paaiškinimo tau nereikia. Tu jį žinai, bet negali paaiškinti, nes negali skirti formos ir esmės, panašiai kaip negalima atskirti senovinių dainų žodžių nuo melodijos. Tai toks keistas santykis tarp senovės ir dabartinio žmogaus, tarp formos ir esmės.]

ALGIRDAS: Kažkiek šito būta. Pavyzdžiui, tėvas Stanislovas leisdavo bažnyčioje atlikti kai kurias apeigas. Mane pastatė vos ne į sakyklą ir liepė pasakoti apie Rasą. Baisiausiai išsigandau. O paskui upeliu leidome bažnyčioje šventintus vainikus. Bažnyčia turėtų galų gale atkreipti dėmesį į Rasos šventę. Na, tarsi sėdime ant lobių skrynios ir neleidžiame jos atidaryti.

JŪRATĖ: O gal Bažnyčią baugina tas pseudopagoniškas lygmuo?

ALGIRDAS: Jeigu baugina, tai reikia su tuo tvarkytis. Jeigu apsimesi, kad nieko nėra, tai pagoniškumas ir įsivyras. Užsiauginsime, o gal jau užsiauginome nuosavą sektą – primityvų šitų dalykų variantą. Aš nenoriu nieko įvardyti, nes ne visi ramuviečiai yra tokie. Bet jau yra labai daug nuosavos lietuviškos sektos požymių. Šventė gali tapti visiškai supaprastinta, suprimityvinta jos ritualika, paversta Gamtos jėgų garbinimu. Ir iškart pastebimas labai ryškus antikrikščioniškas motyvas. Ne visur, tačiau to yra. kažkas tai daro sąmoningai, kažkas nesąmoningai.

JŪRATĖ: Kaip žmogui atsirinkti, susivokti, kur iš tikrųjų Rasos šventė, o ne tai, ką jūs paminėjote?

ALGIRDAS: Tikroji Rasos šventė yra ta, apie kurią šnekėjomės. Visa kita yra fragmentai, tie žemesnieji lygmenys. O *sacrum* lygmuo nesibaigia su iškristiniu laiku. Jis tęsiasi ir toliau. Tačiau mūsų Bažnyčia, lietuviškoji teologinė mintis galėtų daugiau pasistengti, būti atidesnė šitam paveldui, kurį mes tebeturime.

RASA: Ar mes gebame kam nors kitam paaiškinti, kad Rasoje ir kitose senosiose mūsų šventėse yra dar ir šventasis lygmuo? Šiandien mums, krikščionims, tos šventybės išgyvenimas – tai Jėzus Kristus, kuris yra Viešpats ir Rasos, ir vandens, ir ugnies, ir vainikėlių, ir ko tik nori. Jis yra Viešpats. Suvokime, kad Jis ten yra, kad Jis gali su mumis kartu eiti...

ALGIRDAS: Bet šitai turi daryti teologai, jie turi atrinkti, kas ir kaip. Nes jeigu paliksi taip, kaip yra, tai galima nuplūduriuoti ir į įtartinus vandenis, tokius kaip *New Age* ar dar kur. Juk pasaulyje reiškiasi ir pseudopagoniškas ju-

dėjimas. Kartais jis įgyja labai negatyvių formų, kartais kiek priimtinesnių. Bažnyčia to prisibijo. Bet jeigu yra iššūkis, galima arba slėptis, arba drąsiai jį priimti. Manau, kad Bažnyčios pozicija turėtų būti tokia – priimti. Rasos šventėje man rūpi ne tiek jos dabartinis nuopuolis, kiek tai, kad nėra tęstinumo. Nėra kas šitai pratęsia. Nėra tiltininkų. Kultūroje, ypač Ethoso kultūrose, tai yra svarbiausia. Tiltininkai, pratęsėjai perveda mus iš vienos kartos į kitą, iš vienos epochos į kitą. Jie stato tiltus, ir tada kultūra tęsiasi. Šito tęstinumo šiandien trūksta, ir tai labai kelia nerimą.

JŪRATĖ: Rasa pradžioje sakė, kad mes, krikščionys, ne visada norime ar ne visada mums sekasi ieškoti tikrosios tikėjimo gelmės, tos druskos savo tikėjime, kadangi plaukiame pavandeniui. Tai galbūt nėra svarbu ieškoti dar gilesnės prasmės ar savųjų šaknų? Nes apskritai toks sulėkštėjimas, subanalėjimas, suprofanėjimas matyti visose gyvenimo srityse.

ALGIRDAS: Pačios sunkiausios nuodėmės yra intelektualinės. Jeigu buitiniu lygiu padarysi nuodėmę, tai lengviau išsikaptysi. Rasos šventės atveju mes darome intelektualinę, tingėjimo mąstyti nuodėmę.

Nežinau, kodėl taip darosi. Gal čia ne vien tingėjimas, gal nesupratimas ar dar kas nors. Vėl kartuju: esame lietuviai katalikai. Mūsų pareiga yra šituos dalykus tęsti. Niekas kitas neturi tokio slėpinių lobyno, – turiu galvoje visą Rasos kontekstą, – kokį turime mes. Ir ne tik tai tekstų ar knygų turime. Mes turime autentiškų dalykų, išgyvenimų. Vieną jų ką tik girdėjome iš Rasos. Ji nejaučia jokios vidinės priešpriešos tarp to, kad esi ir Rasos šventėjas, ir katalikas.

JŪRATĖ: Bet Rasa yra viena iš nedaugelio, kuri sugebėjo tuos du dalykus per patirtį sulydyti. Ko gero, mąstymo lygmenyje mums yra aiškiau, kad tie du dalykai nesikerta, bet praktiškai mes to beveik neturime, išskyrus nedideles grupes žmonių.

ALGIRDAS: Visada šventi dalykai nėra labai vieši. Aišku, tikėjomės, kad tai išplis plačiau. Taip, iš to gana siauro rato išėjome į platumą, bet išplitę nusekome. To neturėtų būti. Reikia stengtis, kad *sacrum* būtų daugiau ir giliau. Ir ypač esame atsakingi, kad jo neprarastume iš viso.

JŪRATĖ: Dabar apskritai toks įspūdis, kad iš Joninių likęs tik orgialinis lygmuo.

ALGIRDAS: Taip nėra. Tačiau į Kernavę geriau nevažiuoti, nes bus daugiau naromanų nei šventėjų. Gal aš čia negerai kalbu... bet į Kernavę nebevažiuoju.

JŪRATĖ: Tai kur tos tikrosios Rasos?

ALGIRDAS: Keturias vietas tikrai žinau: Punske prie Seinų ežero, ant Padubysio piliakalnio, Kaune Panemunėje ir Molavėnuose. Yra dar tų vietų. Kas tikrai nori, suranda [šis pokalbis vyko 2009 m., – A. P.].

RASA: Tai vietos, kurios yra paskelbtos. O šiaip Rasą švenčiantys būreliai nenori viešintis.

ALGIRDAS: Yra tokia problema: Lietuvoje pasidarė nebesaugu tokią šventę švęsti. Uždega laužus, ir tuoj prisistato aplinkinis „kontingentas“. Prisimenu, kad jų netrūkdavo ir anais laikais, bet jie tada kažkaip ištirpdavo. Šventės aura būdavo tokia stipri, kad jie arba pritapdavo, arba pasišalindavo. Netgi saugumiečiai, ir tie persikeisdavo. Bent jau sėdėdavo sau krūmuose. Aš manau, kad juos taip pat veikdavo. Dabar yra kitaip. Pati saugiausia šventė yra, ko gero, Punske, nes tenykščiai lietuviai dar taip nesugedę ir labiau išlaikę lietuviškumą. Pas juos dūšia pailsi.

O šitai šventėje ir yra svarbiausia – suteikti sielai džiugesio, poilsio, atvangos.

RASA

Baltų kalendorinės šventės kaip indoeuropietiškos pasaulėvydos ašys

*Rasos... kaip sunku man būtų be jūsų, naktų šviesiųjų... Miglose plaukia
piliakalnių laivai, saldus kaip laužo dūmas liūdesys, ugnies gaisai atsimuša
į dangų. Prie upės, ten, žemai, – vandens ir dumblo kvapai, gelmės gėla,
slaptis... Ateina kloniais tolumų daina, artyn, artyn balsai mergaičių – lyg
šilto pieno kvapas plūsteli jų juokas... Ateik, skaidri naktie, nuplauki sielą
man šaltom rasom, ugnies liežuviais išlaižyk žaizdas... aš būsiu kitas, kitoks,
aš tapsiu skaidrus ir pergegimas, ... mano akyse, mano sieloje teliuskuos vien
dangaus mėlynės ežerai... ateik, tyra naktie, neleiski man paskęsti, išplukdyk
mūsų vainiką su žvakelės šviesa į marių tolumas, į begalinius amžinybės
vandenis...*

(Iš vieno jaunystės dienoraščio)

Tą naktį – iš birželio 23 į 24 d., vasarovidžiu, kada stoja trumpiausia metų naktis ir ilgiausia diena, visoje Europoje ant kalnų ir kalnelių užsiliepsnodavo laužai, o jų atšvaitai atsispindėdavo tamsiame vandens paviršiuje. Šitos esminės indoeuropiečių giminės šventės patrauklumas buvo toks stiprus, kad jos įtaka siekė ir už indoeuropiečių žemių ribų: šiaurėje ją švėsdavo ugrofinų kilmės tautos – samiai, lapiai, jau nekalbant apie suomių ir estus. Pietuose jos įtaka siekė net Alžyrą ir Mauritaniją – tiek, kiek čia buvo paplitusi žemdirbystė. O rytuose, Libano kalnuose, vietiniai krikščionys – maronitai švenčia kubulją (plg. kupolė), tuomet taip pat yra uždegami laužai. (Himalajuose, Nepalo valsitybėje, gyvena indoeuropietiškos kilmės tautelė nevarai; jie taip pat per vasaros saulėgražą kuria laužus ir stato aukštą koloną (plg. kupolį, aukštą kartį su vainikais per Rasą). Tad Rasos „rytinės ribos“ pasiekia net Himalajus.) Vadinasi, Kristus iš Galilėjos lygumų galėjo matyti tolimuose Libano kalnuose degant kupolinių laužus...

RASA ir kitos metų šventės

Prieš kalbant apie Rasos šventę, derėtų peržvelgti ir visas kitas vadinamąsias kalendorines indoeuropiečių šventes. Apie indoeuropiečių (toliau – ide.) kalendorines šventes prirašyta nemaža – nuo Dž. Frezerio iki struktūralistų; dar daugiau būta bandymų jas rūšiuoti. Skirstoma pagal metų laikus – bet jie visoje Europoje, nuo Atėnų iki Helsinkio, taip įvairuoja, kaip ir pačios šventės. Bandoma rūšiuoti pagal žemdirbystės ciklą – sėja, pjūtis ir t. t.; pagal kulto objektus – susijusi su saulės garbinimu, su ugnimi, vandeniu ir t. t. Bet, kadangi atremties taškai labai skirtingi, bendras Indoeuropos kalendorinių švenčių vaizdas lieka chaotiškas ir neryškus. Matyt, reikia kitų, labiau visuotinių ir sakralių atskaitos taškų.

Čia pateikiamas ide. kalendorinių švenčių rūšiavimas išplaukia iš pažinties su baltų kultūra. Ji remiasi dviem prielaidomis. Pirmą – ide. kultūrų santykis su baltų kultūra (kaip ir baltų kalbų atveju) yra kaip atspauda su matrica (chaosas–darna, dabartiška–senoviška). Antra – tiek kalendorinių švenčių kaita, tiek jų samprata ir išraiška yra atremta į augalo pasaulį.

Pagal kultūros kaip MEDŽIO provaizdį (medis susideda iš žievės, brazdo, balanos, branduolinės medienos, šerdies; gyvybinės jėgos medyje tarp žievės ir medienos, padalytos santykiu 1:9; žievės–medienos priešprieša tolygu Logoso–Ethoso priešpriešai) baltų kultūra yra talpintina balanos srityje, t. y. nuolat gyvos, niekada nesumedėjančios, rasingos medienos sluoksnyje, kuri, kaip ir O. Milašiaus Lietuva, *nepažįsta prabangos liūdnos – subręsti*. Pavyzdžiui, etosiškoji arijų Indijos civilizacija šiuo atveju atsiduria sumedėjusios, branduolinės medienos srityje, simbolizuojančioje nekintamas ir vieninteles išliekančias kultūros tikslingume etines vertybes; baltų ir arijų kultūrų santykis yra kaip kultūros ir civilizacijos (špengleriškąja prasme). Iš čia – Logoso, žievės kultūrų, paskirtis yra formos pasaulis, esot – gyvosios medienos – apsauga. Kartu Logoso kultūros nepalieka išliekančių vertybių – Egipto piramidės, garo mašinos tėra negyva žievė, kuri nubyra, atlikusi savo paskirtį. Ethoso kultūros yra etinių vertybių, – turinčių nekintamą išliekamąją vertę, – taip pat esot lopšys, talpykla ir šaltinis. Baltų kultūros savitumą lemia dar ir tai, kad ji, būdama balanos srityje, yra kartu ir ant vieno iš šerdies spindžių (kertančių visą medieną – kartais net iki žievės), reikiamų šerdies–žievės (senovės–dabarties) sąveikai užtikrinti. Tad baltų kultūra turi gyvą sąlytį su pačia kultūros MEDŽIO šerdimi, t. y. archaika.

Stebint visą kalendorinių metų ciklą, išryškėja trys esminiai taškai, t. y. trys pagrindinės kalendorinės šventės, kurių kiekviena yra apsupta antraeilių, daugiau ar mažiau kartojančių pagrindinės šventės pasaulėžiūrinį motyvą. Šitos „šventės palydovės“ yra išsidėsčiusios daugmaž simetriškai apie pagrindinę, o minėtuosius tris švenčių „sankaupos“ taškus skiria palyginti tušti kalendoriaus tarpai.

Šie trys taškai – tai pirmiausia RASA, vasarovydžio šventė, užimanti centrinę vietą. Jos pagrindinė mintis yra prasidėjimas, naujos gyvybės pradžia – gamtos ir žmogaus lygmeniu, o kosmogoninėj plotmėj Rasa yra tvėrimo, pasaulio sukūrimo šventė. Augalo pasaulyje – tai aukščiausia branda ir kartu naujos gyvybės pradžia (virš rugių lauko plūko žiedadulkių debesis – rugiai rasoja). Už keturių mėnesių – ILGĖS. Tai mirties, anapilio nuotaika – krenta lapai, augalas užmiega žiemos miegu, baigiasi jo gyvybinės veiklos laikotarpis (nuo lapkričio). Ir dar už keturių mėnesių – UŽGAVĖNĖS. Tai pavasaris, atbudimas, gimtis.

GIMTIS, TVĖRIMAS, MIRTIS. Ir vėl – nauja gyvybė, branda – apvaisinimas, ir vėl – mirtis. Taip gyvena augalas, taip gyvena žmogus, medžio brolis. Prasidėjimas vasarvidį – už devynių mėnesių gandras (sterkavimo šventė – „palydovinė“ Užgavėnėms) atneša naują gyvybę. Ir vėl – Rasa, kupolė, gyvas ties kupinoji.

Iš visų šių trijų esminių senovės ide. švenčių ILGIŪ – mirties, mirusiųjų paminėjimo šventės mintis yra aiškiausia ir turbūt nekelianti abejonių. Tuo labiau kad ILGĖS – ir metų laiku, ir pasaulėžiūros prasme – sutampa su krikščioniškosiomis Vėlinėmis. Kiek kitaip yra su Užgavėnėmis, Gavėnia.

UŽGAVĖNĖS... Sprogsta balti pūkuoti žilvičio katinėliai (Verbos). Atskrenda gandras (kovo 19 d.), atnešdamas ant uodegos kiele, išspardančią ledus. Sugrįžta vieversys (vasario 24 d.), gyvybė per gimtį nugali žiemą, mirties pamėklę – Morę. Jau buvo minėta, kad šią šventę siūloma laikyti gimties, gimimo, gajos švente. Tam pagrindimo pakanka. Visų pirma, Užgavėnės – pati džiaugsmingiausioji šventė, joje daug karnavalinių nuotaikų, juoko. Jei RASĄ gaubia šviesi, pakili ir liturgiška nuotaika, tai UŽGAVĖNĖS – linksmos ir žemiškos. Šitai kiek nedera su krikščioniškosios Gavėnios, pasninko rimtimi.

Bet pažiūrėkime į žodžio *gavėnia* kilmę. K. Būga nurašo jį į slavizmus – tai teisinga tik istoriškai. Atrodo, kad baltiškoji *gavėnia* yra sietina su *gautis*: 1) ‘gaivėti’, ‘pradėti atsigauti’, ‘gaivintis’, ‘atgyti’ („iš ligos gautis“; „gaunasi daržai po lytaus“ – LKŽ); 2) ‘kūdikį gimdyti’ („mano motina griekuose mane gavusi

esti“ – Mž, 538; „neserga, tik mažą pasigavo“ – šts; LKŽ; plg. latv. *govs* – ‘karvė’, sanskr. *gavi* – ‘karvė’, *gava* – ‘jautis’, *gavala* – ‘buivolas’). Prie šitų „susigautų“ giminės tinka ir lietuviškasis karvės vyras *j/g/autis*, o gal ir kiti plačios raguočių „govėdos“ atstovai, kaip antai */g/avis* ir */g/avinas* (plg. Užgavėnių personažą Gavėną (Gavenį), vilkintį išverstais kailiniais); plg. lyvių *hawis* – ‘avis’; plg. *gajus* sinonimą *gavus* („šitie krūmokšniai yra gavūs“ – LKŽ) ir *gavėnios* sinonimą *gavėja* (*govėja*). Tad Gavėnia (gavėnė, gavėja) – atsigavimo, gavos, atgijimo, gaivėjimo po žiemos miego laikas augmenijos pasaulyje. O gyvūnijos pasaulyje – tai naujos gyvybės atėjimo šventė. Gavėnia yra kaip tik tas laikas, kai stambieji raguočiai sulaukia savo palikuonių („<...> daugumo karvės atvedavo gavėnėje“; „gavėniniai paršeliai y visų sveikieji“ – LKŽ) – bent gamtoje ši tvarka yra išlikusi (briedė atsiveda briedžiukus).

Tačiau iš kur Gavėnios pasninko motyvas, taip stipriai išplėtotas krikščioniškoje tradicijoje? Bet juk būtent tuomet pavasarį yra pats „liesiausias“ laikotarpis – karvė, prieš atsivesdama, „užtrunka“ keletui mėnesių, besibaigianti mėsos (pjaunama iš rudens) ir grūdų (reikia dar palikti ir sėjai) atsarga verčia suveržti diržus. Tai ir tiko krikščionybei – būtiną pasninko laiką krikščioniškoji patirtis pritaikė natūraliai gamtos eigai. Krikščionybė niekur nelaužė žmogaus prigimties ten, kur tai atitiko aukščiausią žmogaus paskirtį. Beje, į indo-europietiškas kalendorines šventes krikščionybė jaugo beveik idealiai – visų pirma, kalbant apie Vėlines. Natūralus Gavėnios pasninkas buvo sakralizuotas, skirtas būsimojo Kristaus Prisikėlimo garbei. Ir šv. Jono Krikštytojo globa Rasai yra verta jos – apsivalymo, skaistinimosi vandeniu motyvą tęsia ir užbaigia krikštas, maudymasis Jordano upės vandenyje, kuriuo yra nuplaunama pirminė nuodėmė. Šv. Jonas Krikštytojas yra Pranokėjas, jo veikla – tai krikščionybės Pradžia, pradžia naujo tvarinio („Juk jūs iš jo (Kristaus) išgirdote ir pagal jį išmokote, kokia yra tiesa Jėzujė: privalu atsidėti ankstyvesnio senojo žmogaus gyvenimo būdo, kuris žlugdo žmogų apgaulingais geismais, atsinaujinti savo proto dvasinėje gelmėje, apsilikti nauju žmogumi, kuris yra sutvertas pagal Dievą teisume ir tiesos šventume“ (Ef 4, 21–24), tvėrimas naujo pasaulio žmogaus (dar galima prisiminti to bebaimio teisuolio mirties priežastį – už neleistino sanguliuavimo pasmerkimą), kuriam pažadėtas yra nemirtingumas („<...> ir nebebus mirties, nebebus liūdesio nei aimanos, nei sielvarto, nes kas buvo anksčiau, tas praėjo“ (Apr 21, 4). Akivaizdu, jog ir Rasos pasaulėjautoj vyrauja tvėrimo motyvas, kuriuo joje bandoma spręsti amžina gajos ir mirties drama – tiek, kiek tai leista buvo ikikristiniam žmogui.

(Bažnyčios ir kultūros santykis, religijos įkultūrinimas yra „viena pagrindinių ir sunkiausių užduočių, kurias Bažnyčia mūsų laikais turi spręsti“¹. Atrodo, kad palyginti greitai šis Bažnyčios ir kultūros klausimas taps opesnis už Bažnyčios ir mokslo santykių problemą, kurios sprendimas jau ryškėja.)

Klaidinga būtų manyti, kad minėtasis ide. tautų kalendorinių švenčių (ir apskritai etinės indoeuropiečių kultūros) „antrasis gimimas“ krikščionybėje buvo atliktas „iš viršaus“. Atrodo, kad vyksmas bus buvęs toks, kokį galų gale kultūros ir krikščionybės sąveikai siūlo naujausia teologinė mintis. Būtent: 1) kultūros apvaisinimas krikščionyje; 2) tikėjimo gimimas kultūros įsčiose; 3) kultūros gebėjimas gimdyti tikėjimo formas, vėl išreikšti tikėjimą pagal savo genijų. Būtent šitoks – ne mechaninis, netgi ne skiepo pavidalu, bet gaivališkas, gyvastingas kultūros apvaisinimas Evangelijos tiesa bus įvykęs ir senojoje ide. etinėje kultūroje. Aplinkinėse Logoso kultūrose, nepaliesiose indoeuropietiško etoso įtakų, krikščionybė neprigijo dėl lėkšto etinės jų kultūros lygio; vėlesnis, suvalstybintas krikščionybės plėtimas į kitas kultūras buvo arba mechaninis, prievartinis, arba atliktas skiepijimo būdu, o skiepas prigryja ne visuomet (pavyzdžiui, krikščionybės likimas Japonijoje, nestorianizmo pamokos). Todėl iki šiol, griežtai tariant, krikščionybė lieka „baltosios rasės“ religija – kitose kultūrose jos padėtis tebėra mesijinė. (Kad gali būti ir kitaip, rodo Filipinų pavyzdys. Ši 50 milijonų gyventojų turinti salų šalis, apsupta kitų, rytietišku religijų, yra katalikiška. Jos savotišką ir netradicinę katalikybės formą lėmė tai, kad katalikybė buvo terpė, kurioje susiformavo filipiniečių nacija, t. y. filipinietiška katalikybė gimė kartu su tauta.) Tačiau ikikrikščioniškoji ide. tautų kultūra Bažnyčiai buvo tik dirva, kuri, nors ir turėdama įtakos, negalėjo ir neturėjo iškreipti krikščionybės esmės. Naujas tvarinys kūrė ir savo kultūrą, aklaui nesekdamas senąja ir vado-vaudamasis priesaku „Eik ir skelbk“. Tad ne visada krikščioniškoji tradicija seka ikikrikščioniškąja.

Geras to pavyzdys yra mūsiškis Kalėdų pavadinimas. Paprastai jis kildinamas iš romėnų *calendae* (*kalende*), t. y. pirmoji mėnesio diena (iš čia *kalendorius*). Dar būta bandymų kildinti Kalėdų pavadinimą iš *kolo* (ratas, saulės simbolis) + *Lada* (dievybė?) (S. M. Solovjovas); iš *kaladės* (blukis), kuri yra deginama per Kalėdas, ir t. t. Žodis *kalėda* yra įjėgęs į mūsų tautosakos Advento dainas kaip priedainis, garsažodis. Galima manyti, kad *kalėda* yra ikikrikščioniškosios baltų kultūros sąvoka. Garsažodžiai yra verti rimto dėmesio – gali būti, kad visi šitie *dauno*, *lylio*, *sadūto tūto* yra turėję ne vien

garsinę, bet ir šventą, užmirštą paskirtį. Atrodo, kad galima žodį *kalėda* (rus. *koliada, kolieda*) kildinti iš *kalėti, kali* (-ėja): (*nu*)*kalėti, (nu)kali*: 1) ‘nugožti’, ‘nusmelkti’ („pikžolės javus nukalėjo“); 2) ‘nuvargti’, ‘apsilpti’ („kambarių būdamas žmogus nusikalėja“ – LKŽ); iš čia *kalynys* ir *kalėjimas*; plg. *kaliabarščiai* – ‘prastas viralas’, ‘barščiai be uždaro’; 3) ‘smelkti’, ‘stelbti’, ‘gožti’ (apie augalus) („medžiai visada kali po savim augalus“ – Ukm., LKŽ). Tam pačiam prasminiam laukui priklauso ir *kalti*, t. y. daryti ploną, ploninti. Tad Kalėdos – „nusikalėjimo“, visuotinio gamtos nuovargio žiemos vidury laikotarpis (plg. rus. *koletj* – ‘stingti’ (nuo šalčio); ‘pmirti’, ‘džiūti’, ‘liūdėti’; taip pat – ‘mirti’ („весь скот переколет“ – visi gyvuliai išgaišo – iš O. Dalio žodyno) būtų priešpriešinimas Gavėniai, atgajai. Kalėdos ir Gavėnios priešprieša atitiktų mirties–gajos dvejulę (plg. Gavėnios karnalinius veikėjus Kanapinį ir Lašininį, tarpusavy kovojančius, taip pat žmogiškus įvaizdžius Kalėdos, kaip vaikščiojančio pakiemiais „dadulio“ ir Gavėno, gyvenančio jaujoj). Plg. *vargti* – *vargeta*, tad *kalėti* – „*kaleta*“, *kalėda*. Antra vertus, kalėda – žiemos saulėgražos taškas – yra priešprieša kupolei, vasarinės saulėgražos taškui; kalėda – visuotinio „nusikalėjimo“, nuovargio taškas yra prieštara kupai, brandai, aukščiausiam gyvybės klestėjimui. Tad kalėda–gavėnia–kupolė tolygu „nusikalėjimui“–atgajai–kupai. Simonas Daukantas – visuomet esąs arčiausiai tiesos – taip pat kildino Kalėdas iš „*kalti*“ (nuo kasmet įkalamų į sieną kuoliukų ar elnio ragų metams skaičiuoti). Beje, lotyniškosios kalendos reiškę ir pirmąjį jauno mėnulio dešimtadienį, taip pat ir pirmąją mėnesio dieną, gerokai „nuliesinančią“ kišenę – mat ši diena buvo nuošimčių už skolas atidavimo diena. Tad ar nebus lotyniškosios *kalendae*, taip pat ir *kalendorius*, kilę iš kalėdų, bet ne atvirkščiai?

Visa tai nelabai dera su krikščioniškąja Kalėdų nuotaika – džiaugsmo, pueraus ir tyro vaikystės prisiminimų sniego, prakartėlės įvaizdžiu. (Pasiguosti galime bent tuo, kad Advento nuotaika tinkama senajam Kalėdų motyvui, o Kūčių – džiaugsmingos ir šviesios nakties, nušviestos Betliejaus žvaigždės, – pavadinimą galima sieti su *kusti/at/kusti* – atsigauti, stiprėti.) Ką padarysi – čia yra būtent tas atvejis, kai sėkla yra stipresnė už dirvą. Tautų ir žmonių kalėjime, kokia buvo Romos imperija vėlyvuojų savo laikotarpiu, tuo visuotinio nuovargio laikotarpiu prasikala daigas, kuris netrukus sugriaus imperijos sienas.

RASA, Kupolė, Jarila

Rasa yra esōs rastis

Kodėl RASĄ pavadino prasiėdėjimo, tvėrimo švente? Atsiverskime Simoną Daukantą, dažnai padedantį, kai mes „iš rašto išeiname iš krašto“:

„<...> rodos, jog šventino tą šventę minavonei įkūrimo, arba sutvėrimo šio pasaulio ir visos šeimos“. Ir vėl primygtinai – „todėl rodos, jog buvo šventė, kaip sakiau, minavonei tos noties įkurta, kada visas suvėrimas buvo savo pradžia gavęs“⁴² (paryškinta A. P.). Kodėl prasiėdėjimui gamtoje, Pradžiai yra pasirinktas būtent šis laikas? Ogi todėl, kad Dievas „<...> kaip koks tėvas, perą išgūžęs, paleidęs į pasaulį, ką tegalėjęs atlikti tokiu laiku, kuriame nuleistas peras nepragaištų pasauly, nesgi žinoma yra visiems, jog apie šv. Joną oras yra visų jaukusis ir malonusis“⁴³.

Panagrinėkime šitos didžiosios ide. šventės pavadinimus. Dabar ji vadinama šv. Jono Krikštytojo švente (pas mus – Joninėmis, pas slavus – Ivanov denj, Enjuvden, Vakarų Europoje – San Chuan (de Baptista), Sen Žak ir t. t.). Senoviški saviti ikikrikščioniškieji jos pavadinimai yra išlikę tik arčiausiai jos protėvynės – baltų ir slavų kraštuose. Tai RASA (Rasos), KUPOLĖ (*kupolia*, brus. *kupala*, ukr. *kupailo*) ir slavų (rusų) JARILA. Beje, šitie pavadinimai atspindi šventąjį, gamtinį-buitinį ir išvirkščią (sakralinį, profaninį ir inversinį) šios šventės lygmenis. Juose užšifruota tiek hierarchinė šventės sąranga, tiek jos blėsimo ir smukimo iki visiškos prieštaros sau etapai. Apie RASĄ kalbėsi-me paskui. Dabar panagrinėkime pastaruosius du pavadinimus.

KUPOLĖ. Kildintina iš *kūpėti* (*kupėti*, *kūpa*, *kūpi*) – ‘gerai augti’; ‘vešėti’, ‘virsti iš dirvos’ (LKŽ, „kai užderėjo vasarojus, tai net iš dirvos kūpa“; „šiais metais mūsų žirniai tik kūpa kūpa“ – Ktk.); ši šaknis priklauso *kaupti(s)* semantiniam laukui. Kupolė – tai pilnatis, brandos, kupos metas – didžiausioji gyvybinių jėgų sanaupa, palankiausia pradėti naują gyvybę (plg. *kuplus* sinonimą *vešlus* (nuo *visti*, *veistis*). Tai profaninis – vaisingumo, derlumo, vešlumo lygmuo, labiausiai tautosakininkų skelbiamas ir ištyrinėtas (čia nebūtų ką prikišti, jei šitas lygmuo nebūtų absoliutinas). Šitokiu – nusakralintu – pavidalu šventė yra labiausiai išlikusi, plačiausiai žinoma. Iš kupos įvaizdžio yra kilusių daug papročių derlumui, vaisai pakelti: jei šventės rytą nenukrėsi rugių lauko ramos, būsiąs menkas derlius. (Tai visai natūralu – augalininkystėje yra žinomas būdas apdulinti rugius braukiant virve – žiedadulkėms nukrėsti

(plg. „rugiai rasoja – kad vėjas yra, tai kap dūmai eina, raselė tokia būna“ – Kls., LKŽ). Iš čia (visai pagrįstas) tikėjimas tą naktį surinktų vaistažolių, taip pat ramos gydomąja galia, įvairūs merginų būrimai iš devyneriopų gėlių vainiko – kupolio, jo laikymas po pagalve, tikintis susapnuoti būsimąjį, ir kiti vestuviniai motyvai. (Pavyzdžiui, Pelesoje (Baltgudijos lietuviškoje saloje) Joninių šventė eidavę dviese – mergina visus metus laukdavusi, kas pakvies ją paparčio žiedo ieškoti. Pasirinkimas reiškęs palankumą, o gal ir būsimas vestuves.) Tiesa, kai kur šitie papročiai, kuriuose nėra nieko magiška, jau buvo praradę savo natūralų turinį ir tapę apeiga.

Bet štai šituose nekaltuose, išmintinguose ir natūraliuose papročiuose, turinčiuose protingą ir praktinį pagrindą, pradeda ryškėti negeras ir atgrasus motyvas. Visa jėga jis pasireiškia kaimyniniame slavų pasaulyje, kur šita šventė įgauna visai kitą, išvirksčią, prasmę. Ir netgi kitą – rusų folklore – pavadinimą. Tai – JARILA.

Gudai ir ukrainiečiai *Jarilos* pavadinimo beveik nežino. *Jarila*, „jarilkos“ etnografų yra apibūdinamos kaip turėjusios ryškų orgijinį, „разнузданный“ („paleistuvingą“) pobūdį, kuomet „непотребное творят“ („nepadoriai elgiasi“). Jos buvo paplitusios Jaroslavlio, Tverės, Kostromos ir Riazanės gubernijose, t. y. lanku juosiančiose buvusias baltų žemes. Šitas pavadinimas yra kilęs iš šaknies *jar-*, kurios reikšmių skalė nurodo į slinktį orgijų kryptimi (nuo nekalto, *kupoliuko* – ‘pavasarinis’ (*jaryi*), jauna pavasarinė avelė (*jaročka*) per ukr. *juriti* – ‘siusti’, ‘pykti’ iki rus. *jur* – ‘geismas’, ‘gašlumas’, *pochotj*⁴. Prieš jarilkų orgijinį, palaidą pobūdį ilgą laiką – iki pat XX a.– kovojo Stačiatikių bažnyčia, nes išvirksčia tapusi šventė niekais vertė visas Bažnyčios pastangas doros srityje. Šitoks – inversinis, išvirksčias – šventės lygmuo yra aptinkamas ir visoje Europoje be išimties (tarkime, Anglijoje, Bažnyčia su šiais papročiais kovojo iki XVII a. (vadinamoji „gegužės vaikų“ problema), išskyrus vieną salą. Tai – baltų žemės.

RASA ir skaista

Kodėl? Šitas faktas seniai trikdo ir stulbina tautotyrininkus. Kodėl orgijų papročių, visoje Europoje šešėliu lydėjusių Jonines, nepavyksta aptikti baltų tautose? O žiūrėta buvo ir per „didinamąjį stiklą“. Jei Bažnyčia šią negerovę būdavo išnaikinusį papročiuose, tai jos pėdsakų išlikdavo tautosakoje – atvirai arba dviprasmišku, paslėptu, „pasąmoniniu“ pavidalu.

O lietuviškoje Rasos šventėje erotikos, palaidų papročių pėdsakų nėra. Maža to – jų nėra nei tautosakoje, tyrinėtoje šiuo požiūriu skersai ir išilgai, struktūralistiškai ir ūkiškai (pavyzdžiui, viskas, ką pavyko aptikti „šia tema“ latvių tautosakoje, yra ketureilis *Janin – nakti ne pazinu / kura seva, kura meita: / i sevai, i meitai / zals ozola vainedzinš* („per Jonines sunku atskirti, / kuri moteris, o kuri mergaitė – ir moterys ir mergaitės / žalio ažuolo vainikais“). Čia ižiūrimas „chaotiško susimaišymo, netvarkos“ pradai. Hm... „Lietuvoje nesusiduriame su tikro karnavalinio laisvumo, lytinio palaidumo papročiais bendrose liaudies šventėse, tarp jų ir smagioje Rasos šventėje. <...> O štai Vakarų Europoje pavasario medžio nešimo šventėje, gegužės pirmąją, Rusijoje Kalėdų, Užgavėnių, Joninių – Kupalos šventėse, šermenyse [?!] buvo duodama visiška erotinė laisvė.“⁴⁵

Tą patį galime pasakyti ir apie visą lietuvišką tautosaką, ypač dainas. Būtent jose atsispindinti aukšta tautos dora, subtili etinė kultūra, ne tik estetinė dainų pusė nustebino pirmą kartą su lietuviška daina susipažinusius vakariečius.

Šitas baltiškasis išskirtinumas – orgijų nebuvimas – svarbus ne tik tautotyrai, jis pasitarnauja ir kaip svarus įrodymas pasaulėžiūros ginčiuose. Orgijų nebuvimas bent vienoje kultūroje griauna pačius froidistinės pasaulėžiūros pagrindus, kuri, akivaizdu, žiūri į žmogų kaip į buvusį gyvulį, erotomanišką beždžionę, valdomą alkio ir libido. Anot froidistų, šis lytinis potraukis, kultūros pastangomis nustumtas į sąsąmonės sritį, vis tiek pasireiškia bent sapnuose ir yra pagrindinis neurozių šaltinis. Tad, labiau į praeitį einant, orgijų pradai šventėse turėtų stiprėti ir libido jokiū būdu negali išnykti be pėdsakų. Bet baltų kultūrai tas visiškai netinka: joje ne tik nebūta palaidumo bei ištvirkimo, bet ir nepavyksta aptikti „pergalėto“ libido pėdsakų – nebent į tai žiūrėtume kaip į neutralią gyvybinę energiją ir taikyti jai pačių froidistų siūlomą sublimacijos principą. (Sublimacija – Froido siūlomas terminas erotinės energijos perkeitimui į dvasinę kūrybą nusakyti; terminas pasiskolintas iš fizinės chemijos, kur juo nusakoma tiesioginis kieto kūno virtimas dujomis, aplenkiant skysčio fazę, plg. jodo garavimą.) Froidas teisus tik šiuolaikinio didmiesčių žmogaus – šitos liguistos, keistai rafinuotos būtybės – atžvilgiu. Tad gal paprasčiau ir logiškiau remtis prielaida, kad žmogus niekada nėra buvęs gyvulus; kad Adomas buvo sumanytas ir sukurtas tobulas, panašus *ad imaginem* į Dievą, tik vėliau pirminės nuodėmės subjaurotas ir tebebjaurojamas. Ta pačia proga, kalbant apie baltų kultūros ypatumus, derėtų atsiriboti nuo paviršutinio ir paprapinio gyrimosi savimi, kurio netrūko mūsų kultūros

atsigavimo laikotarpiu ir kuri galima suprasti ir pateisinti kaip atlygį už visus lietuviškos sielos patirtus pažeminimus. Kaip tauta, nesame nei doresni, nei nedoresni už kitus – tautos „dorybingumas“ neišmatuojamas ir todėl nevertintinas. Atvirkščiai, gal esame daugiau už kitus praradę šitoje srityje – nes daugiau kraičio skrynioje turėjome. Patyrimu pagrįsta dalyko pusė nepainiotina su kultūros dvasia – būtent apie ją, kultūros dvasią, tautos sielą eina čia kalba, ne apie jos padarytas nuodėmes. Doriškai pasimetusi, bet neišdavusi dorinės savimonės, verčiau pasirinkusi nuolatinę kaltės našą nei savęs pateisinimą iškreipiant, „išverčiant“ etinę sąžinę – tokia tauta lieka gilios etinės kultūros. Tauta, kuri, nors ir klupdama, niekada jokiomis aplinkybėmis nepasako blogiui „taip“, lieka ištikima gėriui – tik šitaip galima vertinti tautinio etoso taurumą. Tokios tautos etinė patirtis verta dėmesio ir objektyvios, nešališkos pagarbos; šitokia tauta turi ir savigarbos teisę. (Tik tokioj plotmėj turėtume vertinti savąjį lietuvišką etiškumą; ar nepaaiškėtų tuomet, kad kai kurių mūsų nemėgstamų ir „nedorybingų“ kaimynų etinė sąžinė yra aukštesnės prabos?)

Bet grįžkime prie RASOS. Kur paslaptis? Kur „pradingo“ RASOS erotinis – orgijų motyvas, atlikęs, darviniškos krypties etnografų nuomone, joje vieną pagrindinių „vaidmenų“, nes erotikos tikslas – „užtikrinti maginį poveikį gamtai, siekimas pakelti dirvos derlingumą, pagausinti derlių, gyvulių prieauglį“⁶.

Tačiau žvelgiant kitu, žmonišku (o ne pažmonišku – anot Vydūno) žvilgsniu, kaip tik ir krenta į akis ryški prieštara tarp gausių apsisvalymo, išsiskaistavimo ugnimi ir vandeniu papročių – skaista yra pagrindinis ir persmelkiantis Joninių motyvas – ir to, kas vyksta paskui.

Aišku, daug kas priklauso nuo išankstinės nuostatos ir kultūros tradicijų – vienoks yra žydo, kitoks esėjo skaištybės supratimas. Esėjai, ikirikriščioniškoji žydų sekta, kurios nariai brangino ir griežtai laikėsi skaištybės (aiški ide., Ethoso kultūrų įtaka; pavyzdžiui, atsisakyta vaikų gimdymo – bendruomenės narių skaičius didėjo tik naujai priimtųjų sąskaita); o semitiškasis mentalitetas skaištybės nevertino, netgi laikė ją kenksminga. Čia nėra paprasčiausios etinės logikos. Iš tiesų, kam visas tas maudymasis mėnesėtą naktį vėsioje upės sidabroje, jau nunešusioje pavasarines žiemos drumzles, tasai akies ir sielos ilsinimas amžiname ir pirmapradžiame judėjime – ugnyje; tos dainos, tas gilus visatos svastijos įspaudas tavo sieloje, jei paskui visa tai supurvinama ir prarandama? Tai negali būti tiesa, nes ne taip buvo sumanyta...

O sumanyta buvo štai taip.

...Užgesinsi ugnį tyru šaltinio vandenių ir uždegsi naują ugnį skaisčiu ir šventu būdu... (t. y. trinant medį į medį arba sumedėjusias vaistingo augalo šaknis). Šita senoji indoeuropietiškoji RASOS, prasidėjimo skaisstybėje, liturginė formulė buvo išpildyta iki galo, nesuteršiant, tik baltų saloje. Tik čia, Aistijoje, buvo ir tebėra gyvas sakralinis šios šventės lygmuo, kurio esminė idėja yra skaista visoje šito švento žodžio pilnatvėje – kaip pralaidumas dieviškajai šviesai ne tik žmogiškame, vydišios planė, bet ir gyvijos (jei lietuviško žodžio laštelė tebėra gajū ir nesumedėjusi, tai ji turi leisti atgajas). Čia siūlomos sąvokos atitiktų europietiškąją *creature* (kūrinija) ir tai, kas vadinama vidiniu žmogaus pasauliu, vidiniu žmogumi (dzenas). Plg. A. Maceinos nuorodą į vieną iš filosofijos kilmės šaltinių – iš *dyvo*, nuostabos; taip pat šaknį *vyd-* (*išvydau*, *vyzdys*; sanskr. *veda*) pasaulyje. Praradus jį, lieka tik profaninis lygmuo – vaisumo, derlumo šventė, natūrali ir išmintinga, bet be skaistos sakramento. Ir, galutinai išsigimusi, degradavusi bei supasaulėjusi, neatgaivinama sąlyčio su *sacrum*, ši šventė išvirsta savo priešybe grėsmingu, barbarišku ir gašliu vardu – JARILA. Nepakinta niekas, visa eiga lieka ta pati; tas pats maudymasis – tik tai kitu tikslu, tie patys pasigūžinėjimai tamsoje – tik tai iš kur tas įkyrus gėdos, grasos ir chaoso maudulys? Kaip lengva peržengti šią virsmo ribą, koks trapus yra skaistos pasaulis – yra pajutęs turbūt ne vienas ramuviečių, atgaivinusių, iš naujo prikėlusių gyventi šią šventę („Ramuva“ buvo savitas jaunimo – kraštotyriminkų ir tėvynės mylėtojų sąjūdis, kilęs apie 1967 m. Vilniuje.)

„Toki tai yra žmonių gimti – dvi, žiūrint į kūną ir į dvasinę judviejų ypatybę. Abi yra veiksniai aukštesniam žmoniškumui gaminti. Bet ir patsai kūnų gaminimas tam yra reikalingas. Gaminimas priklauso prie būtinų gyvatos dalykų ir todėl jis nepadaro žmogaus neskaisčiu. Kaip tat galėtų būti! <...> Visas gamtos gyvenimas guldytas yra ant gaminimo. Ir stebuklinga yra gamtos grožė. Bet grožės nėra be skaisybės. Todėl negali būti kitaip: gamta yra skaisti! <...>

Nėra todėl ko gėdytis, ko drovėtis, kad žmogus yra gimties gyvis. Tačiau drova yra svarbi. Kas šventa, neturi būti paverčiama nieku, neturi būti padrebiama kiaulėms, t. y. gašliams geiduliams.

<...> Tik tai skaisčius žmogus [t. y. vyras, – A. P.], skaisči žmona tėra visuomet mylima. Skaistybė yra malonumo, yra grožės šaltinis. Todėl norint sau išlaikyti vyro arba moters meilę, reikia būtinai pasilikti skaisčiu. Meilė yra skaisnumas: ir antraip, skaistybė yra meilės kūdikis. Sunaikinant skaistumą, tarnaujant gašlumui, meilė miršta. <...>

Sakoma tiesiog: Dievas davė kūdikį. Ir gražu taip sakyti. Pačios kuriančios galios apsisireiškia kūdikio užgimimu. O tos galios, ar jos nebūtų šventos! Visuomet omenyje turėtume tai palaikyti. Be abejonės, šventa galybė artinasi mums su gimstančiu kūdikiu, kaip šiaip galėtų kūdikiai nešti nekaltybės ir grožės šviesą gymyje! Kaip šiaip galėtume būti tokie palaiminti jiems užgimus. Tikrai gaminimas yra – šventas dalykas.

Berašydamas šiuos žodžius, stabtelėjau. Gal tūliems, gal net daugumai jis tokiu nėra, o aš apsirinku! Vienok tikrai ne dalyku, bet žmonėmis. Užauga žmonės, patiria gimtus linkimus ir reikalavimus, klauso jųjų, ir gamina vaikus, bet lyg iš netyčių. Nenumano jie to nuostabumo, kurs čia viešpatauja ir dažniausia nejaučia jie čia atsakomybės <...>.

Gaila labai. Gašlumas apteršia žmonėms kilniausiąjį kūno gyvenimo atsitikimą ir nuo jų uždengia tikrąjį tojo supratimą. <...>. Gal jie nemąsto apie gimimo dalykus! Tačiau toks pasakymas [t. y. „gandras atnešė“, bet ne „Dievas davė“, – A. P.] turi tikrą priežastį. Tėvai droviasi kūdikiui pasakyti, kad jie patys būva jo gaminimo įmonėmis; o jie droviasi, kadangi jie jaučia gaminime kokį nors nešvarumą, negerumą. Jei tas jų veikimas būtų kilnus buvęs, jie apie tai galėtų tikrai kalbėti nekaltam kūdikiui. Kodėl ir neturėtų tėvas vaikui, motina mergaitei išguldyti, kad kūdikis po motinos širdimi auga kaip gamtoj vaisius auga pumpure ant medžio?

Suprantama, kad taip su kūdikiu kalbėti tam žmogui nėra galima, kuris atmena, jog jam buvo nešvariųjų geidulių penas, kas turėjo būti gamtos dėsnų pildymas. Negamino tėvai tam pasišventę, o vien varomi gašlumo. Tą primena jiems kūdikis savo klausimais. Ir todėl tėvas pyktelėja, kūdikiui norint žinoti apie brolio kilmę ir todėl motina nekantrauja. Būdami nekalti rūpimuose dalykuose, tėvai galėtų savo kūdikiui, paėjusiam iš jų kraujo, visai ramiai apie tai kalbėti; žinoma, kiek jam tai suprantama, ir jam taip visa pateikti, jog ir jis pajauštų gaminimo ir gimdymo stebuklo šventumą. <...>. Bet tai bus vien tuomet, kai tėvai bus skaisčius <...>. Tiktai žmonėms esant skaisčiais, jų vaikai yra sveikos ir galingos prigimties.⁴⁷

Bet grįžkime į kasdienybę. Panagrinėkime, ką reiškia lietuviškas šventės pavadinimas, ką reiškia – RASA. Jau buvo minėta, pats šis žodis turi sąsają su prasidėjimu, žydėjimu: *rasoti* – ‘žydėti’, ‘plaukėti’ („rugiai dvi nedėlias rasoja, dvi nedėlias grūdas auga, dvi nedėlias noksta“ – LKŽ). Tačiau rasos semantinė sklaida tuo nesibaigia. Atrodo, šis žodis, vienas tyriausių lietuviškame pasaulėvaizdyje, yra sietinas su veiksmažodžiu *rastis* – sangražine *rasti* forma. T. y. su

šaknimi *rad-*. Gramatinis *rasos* ryšys su *rad-* nėra akivaizdus. Bet dar E. Frenkelis neatmetė galimo ryšio tarp „liet. *rasti*, latv. *rast* su latvių *rads* ‘giminitis’ ir pan., *radit* ‘gimdyti’, ‘sukurti’, ‘sutverti’, ‘sukelti’.“⁶⁸

Baltų–slavų–sanskrito šaknies *rad-* viseto branduolys yra susijęs su „vienu svarbiausių kosmologinių veiksnių – atradimu <...> to, kas buvo paslėpta. Ši pagrindinė prasmė perkeliama į ontologinį lygį (pasireiškęs, tapęs, atsiradęs, sukurtas, pagimdytas <...>“ (ten pat); plg. latv. *rašanas* – ‘atsiradimas’, ‘kilimas’, ‘susidarymas’). LKŽ nurodo šias jo reikšmes, artimas *rasos* laukui: *rastis* – ‘pradėti egzistuoti’, ‘susikurti’, ‘įsisteigti’, ‘kilti’, ‘susidaryti’ („pradeda aušti – pradeda rastos diena“ – Klp.); ‘imti dygti’, ‘augti’ („ant dienų pradeda rasti žolelė“ – Juš.); ‘gimti’ („jau atsirado veršiukas, tuoj atsiras ir ėrukų“ – Ig.). Visos šios reikšmės – nuo natūralių, gamtinių iki apibendrintų – atkartoja tą patį atsiradimo, naujo, dar nebūto susidarymo – žodžiu, prasidėjimo, pradžios, kilmės motyvą (plg. slavų *rasty* – ‘augti’, *roslyi* – ‘augus’ ir kt.). Matyt, santykis tarp *rasa* ir *rastis* yra kaip tarp *gaj/v/us* – *gautis* (apie kurį jau buvo šnekėta); tik reikšmės atspalvis tarp *gajos* ir *rasos* kinta atsajumo kryptimi; tad *rasa* lyg būtų *gajos*, gyvasties *dvasia*, jos nuskaidrėjimo, dematerializacijos vaisius.

Sudėtingesnį, metafizinį *rasos* reikšmių lauką nurodo ir sanskrito tradicija. Pradžioje esama panašybių – 1) sultys (augalo); 2) skystis, vanduo. Bet toliau prasideda „vedantiška“ puokštė: 3) šerdis; 4) esmė, esa. *Rasa* yra poetinis išgyvenimas, emocija – dramos ir poezijos teorijoje priskaitoma 8–10 rasų; taip pat religinis jausmas (yra 5 *rasos*, sudarančios penkis pažinimo – *bhakti* – laiptelius). Į gilesnę, vedantišką lietuviškos *rasos* sklaidą raktą teikia paslaptingas jos vedinys *rasmė* (latv. *rasma*), LKŽ aiškinamas kaip brandos, derlumo sinonimas („rugių *rasmė* šiomet gera“; „jei alksnynai skaroti, tai miežiai bus *rasmingi*“ – LKŽ). Bet, mąstant apie *rasos* ir *rasmės* santykį (*rasa* kaip kraštutiniai abstraktus *rasmės* vedinys; plg. *gėris* – *germė* (‘lobis’, ‘turtas’), *atgrasa* – *grėsmė*, pagaliau *esa* – *esmė*; kartu *rasmė*, kaip *rasos*, augijos sielos, apraiška), ateina mintis, ar nebus *rasa* gamtos pasaulyje tas, kas žmogui, jo „omeniui“ yra *esa* ir jos apraiška etosiškąja į kryptimi – esmė. Tad pasakyti, kad rugiai yra *rasmingi* būtų tas pat, kaip apie žmogų – kad jis yra esmingas, t. y. *dvasingas*. Ar nebus *rasa* gyvasties, gamtos sielos įvaizdis?

Būdinga, kad lietuvių pasaulėvaizdyje, dainose šis žodis dažniausiai susietas su mergaitės rūtele, vainikėliu („ne bet kokia aš mergelė buvau, ne bet kokia / ant galvelės rūtelė rasojo“; „pučia vėjelis iš visų pusių, krečia rasytelė nuo rūtytėlių“; atitinkamai bernelis nurasoja čebatėlius, žirgelį („surasojau juodbėrėlį,

žaliojoj lankelėj“ – LKŽ). Dar pridėjus baltos (sidabro) spalvos motyvą („stovėjo panelė kaip raselė balta; rūtų raselė taip gražiai šviečia kaip sidabrėlis; nuo ryto rasos aš esmu balta, nuo vėjužio raudona“), galima nujausti už jo stovint tą pačią, kaip ir RASOS šventėje, skaistos idėją (plg. rasabraukys – delikatus mergininko, naktibalδος sinonimas). Rūtelės rasa čia būtų tarytum pati skaistybės emanacija. Jei rūta, vainikėlis yra skaistybės simbolis, tai rasa būtų skaistybė *in re*, t. y. pati skaista.

...Trys mūsų šventės, trys jų pavadinimai – Rasa, Ilgės ir Gavėnia (Gavėja). Kokia tiksliai poetinė klausia! Įsiklausykime – ilgu... lyguma... gėla... ilgastis, ligos slogutis ir mirties geluonis, gyvenimo gelmė ir jo liūgnai, gelstantys, lietaus suvilgyti lapai ir Vėlinių vakaro žvakė: *Ko čia taip ilgu, ko čia taip liūdna / pageltę lapai tyliai šnabždėjo* (K. Binkis). Išdainavus šią „baltišką gitą“ ar elegiją ligai ir gėlai, ilgesiui ir lygumai, kaip tiksliai apsisotą – ILGĖS. Šitame žodyje – ir mirusių artimųjų ilgesys, ir ilgi lapkričio vakarai, ir tolima nuojauta šešėlių karalystės – Šeolo ar Hado, ikikristinio žmogaus siaubo.

Kaip tiksliai apsisotą – RASA. Tai rausvųjų, sarkanųjų ryto žarų, aušros ašaros, vėliau pietų saulėje pavirtusios lotyniškąja *rosa* – gėlių karaliene, kuriai tačiau toli iki rasos subtilumo.

Kaip nuo čia netoli iki rakto į Čiurlionio slėpinį! Paparčio žiedą išvydusysis suprasdavęs gyvulių ir paukščių kalbą; turįs vydą suprasdavęs, ką kalba Visata. Garsas–vaizdas; išgirsti–regėti. Nėra loginio ryšio tarp ilgas ir lygus. Bet kas yra girdėjęs vėją lygumose, tam nereikia aiškinti, tas suras lyriškai itin logišką ilgesio ir lygumos sąsają. Baltišką regos organą yra ausis (ausis kaip esos organas; plg. gr. *ousia* – ‘būtis’) – Čiurlionis ne „vaizdavo muziką“, bet regėjo klausia, o tai ir yra vyda, vidinis regėjimas (t. y. regėjimas užsimerkus; plg. žodžių *mistika*, *misterija* kilmę iš gr. *mycin* – ‘užsimerkti’). Garso ir vaizdo santykis Čiurlionio kūryboje yra kaip teksto ir melodijos mūsų dainose. Čia jie – neatskiriami, esą darnoje, kur vis dėlto žodis yra paskiau nei melodija, garsas, kuris yra *causa sui* („jo priežastis“). Kai sakoma, kad nuo Čiurlionio paveikslų „sklinda tyli muzika“, tai mummyse šitai įvyksta ne todėl, kad juose yra „pavaizduotas garsas“. Įrašo plokštelė nėra „materializuota muzika“, nes muzikos negalima nei atvaizduoti, nei materializuoti – ją galima tik girdėti.

Tiesa, būta abejonių dėl Rasos pavadinimo tikrumo⁹– daugiausia todėl, kad pirmųjų žinių apie ją esama pas „nepatikimąjį“ T. Narbutą, o L. A. Jucevičiaus Joninių aprašyme galime perskaityti tik nuorodą, kad Vilniuje šv. Jono vaikštynės yra plačiai žinomos pavadinimu *eiti į Rasas*¹⁰, paaiškinant, kad „Rasos

Vilniuje yra giraitė už Misionorių parapijos kapinių“, t. y. Rasos yra labiau vietovardis nei šventės pavadinimas. Tas tik įrodo, kad Rasos giraitės (dabar Rasų kapinės) pavadinimas galėjęs kilti iš šventės pavadinimo. Tačiau Rasos pavadinimo bylą lemia tai, kad jis yra užtvirtintas tautosakoje (retame ir lituanistiškai vertingame O. Dalio „Tolkovyj slovarj russkovo jazyka“ yra užuomina, kad Vakarų slavams buvo žinomas šis pavadinimas – ROSA (IV, 104). Įdomu ten pat aptikti vienos iš paparčio rūšių pavadinimą „kamennaja rosa“, skatinantį paparčio ir rasos ryšio tyrinėjimą), A. Juškos rinkinyje („ant Rasos šventės, ant jomarkėlio...“; „Rasos šventė kai atėjo, šieną pjauti jau reikėjo...“)¹¹. Be to, reikėtų patikslinti, kad pirmąkart Rasa paminėta ne T. Narbuto, bet grafo Kyburgo kelionės į Lietuvą 1397 m. aprašyme. (Tiesa, jo tikrumas taip pat guli ant T. Narbuto sąžinės, nes šis jį yra pateikęs išverstą lenkiškai, sakydamasis originalą gavęs iš žinomo XIX a. istoriko Ž. Onacevičiaus. Tačiau visiškai nepasitikėjimas šiuo istoriniu dokumentu neturi pagrindo – galime įtarti T. Narbuto pataisais, ypač politikos srityje, bet pateikta politiškai neutralia etnografinė medžiaga nepasitikėti nėra prasmės.) Štai šis aprašas (verstas J. Basanavičiaus): „Nesą dienoje šv. Jono lietuviai iš senovės amžių tur šventę, kainą [bendrą, – A. P.] ir gudams, vadinamą Rasa pas pirmuosius, o pas pastaruosius Kupule.“¹² Nurodoma, kad Rasa buvo švenčiama „rytų link nuo gardo“ ant kalnelio, t. y. ten pat, kur nurodo ir L. Jucevičius. Palyginkime – 1397 m. ir 1842 m. (L. Jucevičius) Daugiau nei keturi šimtai metų skiria šias dvi datas, bet jų aprašymai nuostabiai sutampa.

KREŠĖ(S). Yra dar vienas įsidėmėtinas šitos šventės pavadinimas – tai prūsų *kresze*. V. N. Toporovas teigia, kad „esant tam tikram žodžio formos neaiškumui (*kresze*, *krysze*, *keyse*), bandymai jį paaiškinti (kai pati šventė ar apeiga nėra aprašyti) tampa labai keblūs, o galimos išvados itin abejotinos“¹³. Vis dėlto, V. N. Toporovo nuomone, šita šventė yra sietina būtent su Joninėmis, nes slavų *kres* žymi ne tik atgają, prisikėlimą (plg. *voskresenije*), bet ir saulės ratą, vasarinę saulės solsticiją (sen. rus. *kres* – ‘posūkis’, *solncevorot*). Šitą Toporovo teiginį paremia ir lietuviška medžiaga; tiesa, kitu požiūriu. Lietuviškai *krešėti* reiškia ‘būti vešliam’; ‘klestėti’ (LKŽ); *kreštuoti* (*kryšėti*) reiškia ‘žydėti’ (apie rugius; plg. „tos /obelėlės / žiedeliai kryšėjo“ – Mrk., LKŽ). Juk prisimename, kad viena iš *rasoti* reikšmių taip pat yra ‘žydėti’, tad *rasoti* ir *kryšėti* (*kreštuoti*, *krešėti*) galima laikyti sinonimais (plg. vieną iš *užkrėsti* reikšmių – ‘apvaisinti’ – LKŽ). Kita vertus, *krešėti*–*vešėti* dera prie *kupėti*, *kupti*. Tad *krešė(s)* – taip turbūt reikėtų lietuivinti – dar vienas savitas baltiškas Rasos šventės pavadinimas.

mo variantas, lygiagretus Kupolei, nusakaš, kaip ir Kupolė, gamtinį, profaninį šios šventės lygmenį.

Kiek nelaukta yra įprasta *krešėti* reikšmė („kraujas kreša“), susiejanti labiau su mirties nei gyvybės prasidėjimo motyvu. Čia pirmąkart mūsų tyrinėjime susiduriame su pačia slapčiausia Rasos misterijos gelme – gyvybės ir mirties priešstata. Tai – pirmoji užuomina, kad Pradžios, Tvėrimo motyvas neišsemia RASOS slėpinio – už jo, akivazdu, glūdi amžinoji mirties ir gajos priešara ir svaiginanti senajo pasaulio žmogaus viltis ją išspręsti. Bet apie tai – vėliau. Dabar prisiminkime, kad ta pati paslaptis glūdi ir žydėjime: pražysta, sužydi medis, o duona – sužiedėja, t. y. sukietėja. Tokių gyvybės ir mirties sąryšio pavyzdžių (vienos ir tos pačios šaknies viduje!) yra nemažai: *nokti–nykti* (plg. „noks noks ir nunoks (numirs)“ – LKŽ); *kupti (kupėti)–kreipti; gyvėti–geibti; lapoti–leipti; kusti* (‘stiprėti’, ‘taisyti’, plg. (at)kusti)–*kūsti* (‘liesėti’); *dygti (diegti, daigyti)–daigoti* (‘mušti’, ‘naikinti’, ‘galabyti’); *visti, veistis, vešėti–vysti; tarpiti, stirpti–tirpti; trąšus* (‘vešlus’)(–*su*)*tręšęs; kermėti* (‘tankiai, vešliai augti’)–*kirmyti; derėti–dirti* (kailį), *dyruoti* (‘skursti’, ‘vargti’–„šiai taip dyruojam“ – LKŽ). Panašu, kad šitai yra griežta taisyklė – visa augimo, vešėjimo sklaida iš lietuviško sinonimų žodyno turi savo priešingybes (kitose ide. kalbose taip pat galima atsekti šios taisyklės lūženų). Atrodo, kad tik rasos „rastis“ išvengia šito. Galima įžvelgti ir metafizinę, ne vien biologinę šios taisyklės plotmę (*mylėti–mirti / r–l*). Užaštrinta ir sugriežtinta šita gyvybės ir mirties priešprieša vėliau, logoso terpėje, pagimdė zoroastrinę, dualistinę (gėris–blogis, šviesa–tamsa) pasaulėžiūrą ir liguistą jos atžalą krikščioniškoje dirvoje – manicheizmą.

Tad mūsų kalboje yra įtvirtinta, kad žydėjimo, aukščiausios gajos, kupos taškas yra virsmo iš gyvybės į mirtį slenkstis. Gyvybė subrendo tiek, kad gali duoti naują gyvybę, ir todėl gamtiškai ji jau išsisėmusi, neberekalinga (plg. žydėjimo, meilės ir mirties motyvų arybę I. Bunino kūryboje). Tik dvasinėse ir sakralinėse dausose meilė išsivaduoja iš šios grėsmingos kaimynystės, mirties šešėlio.

RASA ir Saulė

Atskirai derėtų aptarti Rasos santykį su astronominiais reiškiniais. Atrodo, kad „Saulės garbinimas“, astronominių reiškinų įtaka Rasos pasaulėjautai yra perdėta ir kvepia mitologijos suliteratūrinimu. „Per Jonines ypač buvo garbinama suasmeninta saulė <...>. Saule lietuvių buvo laikoma šviesos deivė, didžio-

ji dangaus ugnis, žmonių, gyvulių ir augalų globėja. Žmonės ją labai mylėjo, meldėsi jai, aukojo aukas ir t. t.¹⁴ Tačiau paprotys leisti nuo kalno degančius ratus, statines, pateikiamas paprastai kaip saulės garbinimo įrodymas, atrodo, bus atėjęs iš germanų¹⁵. Iš Rasos, Gavėnios ir Ilgių tyrinėjimo akivaizdu, jog saulė ir apskritai astronominė dalyko pusė nei švenčių pavadinimuose, nei semantikoje neatsispindi ir yra greičiau nujaučiama kaip fonas, kuriame vyksta šventės misterija, nei garbinimo objektas. Kupos motyvo Rasoje santykis su astronominiu reiškiniu – vasarine saulės grąža – yra kaip esmės su forma, ritualu, kuriame pastarasis yra tarsi antraeilis. Tačiau astronominė dalyko pusė yra svarbi kitu požiūriu.

Mūsų geografinėje platumoje vasaros saulėgrąžos (solsticijos) taškas (birželio 22 d.) idealiai sutampa su augmenijos branda – pavadinkime tai „kupos tašku“. Kituose Europos kraštuose šitos datos skiriasi. Tarkime, pietuose (Graikijoje, Italijoje) kupos taškas yra kovo–balandžio mėnesį (graikiškai *ant-hesterion* – ‘žydėjimo mėnuo’), o birželio pradžioje, kai kur ir gegužės gale, jau nuimamas derlius. O vasarinės saulės solsticijos data yra vienoda visose geografinėse platumose. Kadangi šventę švenčiant laikomasi astronominio taško – birželio 22 d., atsiranda tam tikros nedarnos tarp šventės esmės ir jos formalaus taško. Todėl, atrodo, galima padaryti išvadą, kad ten, kur šitie taškai – astronominis ir kupos – sutampa, ten ir bus Rasos giminė. Toks kraštas yra mūsų, baltų, geografinė platumą – tai būtų dar vienas RASOS senoviškumo įrodymas. (Pietuose, Logoso kraštuose, neišvengiama yra formaliojo pradmens persvara, todėl ten ir labiau pabrėžiama saulės simbolika (palyginkime su šv. Jono Krikštytojo epitetais graikų Joninėse: šv. Jonas Saulėgrėžis (*Granna Diotropis*); Kipre – „Šviesnešis“). Pas mus, atvirkščiai, turėtų vyruoti esmės, kupos motyvas; tačiau darna tarp formaliosios, astronominės pusės ir esmės yra išlaikoma.)

RASA ir Eleusinijos

Rasa yra centrinė ir svarbiausia indoeuropiečių genties šventė, metų vainikas. Lietuviškoji, baltiškoji Rasa, kaip ir lietuvių kalba, vienintelė iš visų ide. tautų yra išsaugojusi – iki pat mūsų dienų – skaištą. Išvirkščia ir nuskurdinta, Europoje ji gyva vien kaip apeiga.

Vidinį Rasos gajumą lietuviškoje mentoje („daukantizmas“, vartotinas kaip savimonės, mentaliteto sinonimas) rodo tai, kad ši šventė mūsų laikais yra

naujai atgimusi. Galima nurodyti ir tikslią datą, ir vietą – 1967 m. Kernavę. Ir krikštaitėvius – Vilniaus kraštotyriminkus, ramuviečius. Dar galima drąsiai teigti, kad šitokiu pavidalu – kaip šviesuomenės šventė – niekur kitur Europoje ji nėra švenčiama. Ir šitai įvyko gaivališkai, nepaisant nepalankių, kartais atvirai priešiškų aplinkybių. Rasos atgimimas tebesitęsia, su pakilimais ir nuopuoliais, įgyjant naujų, netikėtų bruožų, bet išlaikant ištikimybę esmei. Prie jos, mūsų Rasos, nelimpa niekas nešvaru ar profaniška. Jau galima teigti, kad praeitas tas pavojingas kritinis taškas, kai sprendėsi – ar gyvuos, ar nepabos ši šventė, ar ji – tik dirbtinis senovės gaivinimas, inteligentiška mada. Iš naujų jos bruožų daugiausiai vilties teikia „ėjimas į laudį“. Juk taip natūralu, kai mergaitės vainikas, išskaistintas prie altoriaus, sakramento švytėjime, nuplaukia ramiu upės vingiu kaip maža vilties švieselė.

Ar būta Indoeuropos istorijoje kas nors panašaus?

...Senoji Graikija, helėniškasis laikotarpis. Iki Kristaus gimimo dar 500 metų. Tai didžiųjų religinių ieškojimų amžius, ruošimas „starto aikštelių“, kur turės nusileisti Žmogaus Sūnus.

Apoloniškoje, vyraujančioje religijoje, iškėlusioje grožį, žemišką tobulybę ant altorių, nėra vietos eschatologijai, Gilesniam mirties ir anapusinės būties išgyvenimui. Estetizuotas, formoje sustingęs Apolono kultas praktinėje plotmėje buvo tik paviršutinis ritualas, savotiška „pilietinė pareiga“, nepatenkinanti tikro religingumo alkio.

Kaip tik tada civilizuoatąją Graikiją užlieja Dionizijų banga – iš šiaurės rytų, iš Trakijos, Frigijos ir Lydijos. Lokia laukais menados – išprotėjusios, kruvinais palaidais plaukais, į orgijų ekstazę (gr. *ekstasis* – ‘išėjimas iš savęs’, ‘beprotystė’) puolusios moterys, įgijusios tiek jėgos, kad galėdavusios rankomis sudraskyti laukinius žvėris, kurių mėsa (žalia!) būdavo čia pat per ritualą suvartojama. Ir visa tai lydima duslaus, kvaišinamo timpanų ritmo, fleitų klyksmo, po atviru pietų dangumi, kalnų ir miškų pievelėse – orgadose (iš čia – orgija). Dažnai Dionizijas ir Dionizą mes vaizduojamės suliteratūrintai, kaip jauną ir linksmą laukų ir vynuogynų dievą su vynuogių keke ar taure rankose arba kaip orfizmo perkeistą į slėpiningą filosofinį-religinį mokymą. Tačiau Dionizijų pradžia buvo panaši į gaisrą, iš apoloniškųjų varžtų ištrūkusio gyvuliškojo prado siautėjimą, paliekantį po savęs plėnis ir dvasinę tuštumą. Būtent tada – kaip atsvara Dionizijoms – ir kilo garsiosios Eleuzijaus misterijos (V. a. pr. Kr.–395 m. po Kr.). Jų įtaka siekė toli už Antikos ribų, nors pradžioje, achajų laikais, jos buvo švenčiamos tik Eleuzijaus demose – nedidelėje valstybėlėje, esančioje 14 km

atstu nuo Atėnų. Jų atsiradimas yra siejamas su mitu apie Demetrą ir jos dukterį Korą (Persefonę).

Kore (*koyre*, poet. *Koyra*, *Kora*) – ‘mergaitė’; poet. ‘duktė’ (*koreyma* – ‘skaisybė’, ‘nekaltybė’). Ar nėra ryšio tarp Koros ir paslaptingojo baltų (prūsų) mitologinio personažo Kurke (Curche, Curcho)? Į tai, atrodo, dar nebuvo atkreipta dėmesio. Kurkė, prūsų mitologijos „javų dvasia“, apsigyvena paskutiniame, dar neiškultame rugių pėde, kuris ir buvo panaudojamas derliaus nuėmimo šventės apeigoje (plg. *korys* – guba (?); „rugiai stovėjo koriuos“, Slk., LKŽ). V. N. Toporovas, apžvelgęs nelabai įtikinamus ligšiolinius Kurkės aiškinimus (pavyzdžiui, nuo *kurka* – ‘višta’, „Prūsų k. žodynas“ (K–L), 1984), pateikė savąjį – nuo ‘susitraukti, sudžiūti’ (rus. *korča* – ‘traukuliai’, latv. *kurkt* – ‘džiūti’) ir mano *kurke* esant „blogą“, nederlių nešančią dvasią (plg. slav. užkalbėjimų *korkuša*). Bet šaknies *kur(k)*- ryšys su *Kore* nurodo ir kitų ieškojimų kryptį – „žemės dukters“, teigiamos, klestėjimą nešančios. Iš tiesų indoeuropietiška šaknis *korio-* reiškia atsidalijimą, atsiskyrimą (K. Būga, *Raštai*, III, p. 951), bet išlaikant ryšį su pirminiu objektu (plg. liet. *atsis-kir-ti*, *at-kar-ti*, bet ir *keras*; *keroti* – ‘leisti ataugas’). Tad ar nebus *Kora* – motinos žemės atauga – mūsų *Kur(k)*ės tiesioginis atšvaitas? *Persefonės* vardas nurodo gilesnius problemos sluoksnius. *Persefonė* buvo vadinama „nuolatine“ Hado žmona, kuri, matyt, vėliau buvo sutapatinta su *Kora*. Etimologiškai *Persefonė* (*perso*, būsim. laikas nuo *pertho* – plg. liet. *perti* – ‘griauti’, ‘naikinti’; *phone* – ‘garsas’, ‘balsas’) su *Kora* nieko bendra neturi. Tačiau „totaliai“ etimologizuojant, griežtas *Persefonės* ir *Koros*, kaip mirties ir gyvybės, priešpriešinimas neturėtų stebinti – *Rasos* ir *Eleusinijų*, kaip prasidėjimo misterijos švenčių, fone gyvybės pradžia, prasidėjimas yra eschatologinis slenkstis nenutrūkstamoje gyvybės ir mirties spiralėje.

Demetra (*De-meter* – žemė motina; rom. *Cerera*) – javų ir sėjos deivė prinousių rugių spalvos plaukais. Iš ryšio su *Dzeusu* jai gimsta *Kora*, kurią pagrobia požemio dievas *Hadas* (*Hades*, pradžioje *Aides* – plg. *aidas*). Sielvartaujanti motina tampa elgeta, ją priglaudžia *Eleuzijaus* valdovai. *Dzeusui* pagailsta *Demetros*, ir jo lieptas *Hadas* sutinka išlaisvinti *Korą*, bet žiemai ji turinti grįžti atgal į požemį (Hymn. Hom. V). Dėkinga *Demetra* išmoko žmones žemdirbystės (Apollod. 1, 5, 2), o *unodos Kores* (*Koros* sugrįžimas) kiekvieną pavasarį tampa misterijos objektu, kaip gyvybės pergalė prieš mirtį, kaip amžinybės pažadas žmogui. Derėtų pasakyti, kad graikų intelektualas – šiaip skeptiškas oficialiajai religijai, į kurią žiūrėta buvo tik kaip į pilietinę priedermę, – eleuzijietiškosiose misterijose dalyvauja rimtai, su vidiniu tikėjimu, su tikra pagarba

numinosum. Kas ištis vyko pačioje šventovėje, į kurią buvo leidžiama įeiti tik hierofantui – žyniui ir mistams – pašvęstiesiems, lieka paslaptis (kaip ir kituose ezoteriniuose mokymuose), nes to pagarsinimas buvo tolygus *sacrum* išniekinimui (pagal padavimą, šituo nusikaltęs Eschilas buvo išvartytas iš Atėnų). Tačiau iš to tikro, nemeluoto religinio jausmo, kuris jaučiamas tiek iš amžininkų paliudijimų, tiek iš atspindžių literatūroje (Sofoklis, Aristofanas, Pindaras), galima numanyti, kad šioje ikirikriščioniškoje šventėje būta religinės gėmės¹⁶.

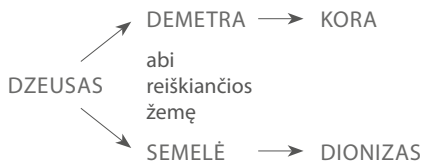
Daug kas šiose misterijose leidžia gretinti jas su Rasa. Ypač įsidėmėtini yra atitikmenys su dabartine Rasa. Nors Eleusinijose buvo galima dalyvauti visiems – net vergams ir svetimšaliams, bet jos niekada netapo populiarios banaliąja šio žodžio prasme. Kaip ir Rasa, jos, atrodo, buvo labiau šviesuolių, dvasinio elito šventė, sąmoningai atgaivinta ir sukultūrinta sena indeuropietiška tradicija, priešpriešinta nežabotai ir plebėjiškai Dionizijų stichijai. Su Rasa jas sieja esminiai motyvai – pirmiausia moralinė švara, etinis apsisvalymas. Eleusinijose nebuvo leista dalyvauti morališkai susitepusiems žmonėms – pavyzdžiui, net pačiam Romos imperatoriui Neronui. Kandidatas į mistus buvo įšvenčiamas vadinamosiose „mažosiose misterijose“ Atėnuose, vykdavusiose pavasari, anfersteriono mėnesį (gr. *antheo* – ‘žydėti’, perkeltine prasme – klestėti, būti aukščiausio išsivystymo, galios laipsnio. (Anfersterionas – aštuntas antikos kalendoriaus mėnuo, atitinkantis antrąją vasario ir pirmąją kovo pusę. Sprendžiant iš šaknies (žydėti), mūsų geografinėse platumose tolygus gegužei–birželiui, t. y. artimas Rasai.) Tik praėjęs laiko bandymą būsiamasis mistas galėjęs dalyvauti didžiosiose Eleusinijose (rudenį, rugsėjo 16 d.; trukdavo 9 dienas). Prieš didžiąsias misterijas būdavo pasninkaujama (užuominos į pasninką prieš Rasą esama ir lietuviškoje tautosakoje (tiesa, užslėptos vestuviniu motyvu): „Prieš šv. Joną mergaitės pasninkauja ištisą dieną ir nieko nevalgo, negeria. Kas pirmas paduos gert, už to ištekės“ (Janulaitis A. Iš Lietuvos folkloro, *Tauta ir žodis*, 1923, p. 310) (romėniškose cerecolijose – ir susilaikoma nuo vedybinio gyvenimo), vykdamo mistų „krikštas“ – maudymasis jūroje (plg. vandens vaidmenį Rasoje). Kaip jie dvasiškai artimi mums! Mirtų vainikais pasipuošę, su fakelais rankose, basi (taip, basi – visi 14 km iki Eleuzijaus buvo nueinama basomis), pakeliui dar perbrisdami Kephisos upelį.

Pievoje prieš šventovę buvo šokama ratu ir giedama – iš to vėliau išsirutuliojo jambinė poezija. Pačios šventovės, Telesteriono (gotų sugriautas, 395 m.), centre buvo anaktoronas, švenčiausia vieta, prieš kurią stovėjo žynio – hierofanto – krėslas. Jau esame minėję, jog apeigų kulminacija vykda-

vo slaptoje, išlaikant tylą. Tik jų pabaigoje pasirodydavo hierofantas, laiką rankose degančią (?) auksinę rugio varpą (ugnies žiedo motyvas? pražydučio paparčio sukultūrintas ir žemdirbiškas variantas?). Dar viena (ir pati svarbiausia) lygiagretė su Rasa – paskutinis, aukščiausias pašvęstumo laipsnis Eleusinijose buvo vadinamas epoptėja (gr. *epopteia* – kontempliacija, vydėjimas; *ep-opteia* – sudurtinis žodis, kur šaknis *opteyo* reiškia ‘žiūrėti’; tad *epopteia* – ‘žiūra’, vyda; o *epoptika* – aukščiausias bet ko laipsnis), kurio tiksliausias lietuviškas atitinkmuo būtų *vyda*, o pasiekusį epopto laipsnį lietuviškai reiktų vadinti *vydūnu*... Tokia pačia vyda apdovanojamas ir žmogus, kuriam per Rasą pražysta papartis.

Sukultūrintą, „dirbtinį“, intelektualizuotą Eleusinijų pobūdį rodo jų data – rugsėjo 16 diena, parinkta nežinomais motyvais (rudens, „mažoji“, solsticija?). Tačiau ryšį su tradicija – mažųjų Eleusinijų data – anfesteriono, žydėjimo ir augmenijos brandos, klestėjimo, „kupos“ mėnesį. Per Eleusinijas ryšys su gamta atsitraukia į antrą planą, į pirmą iškylant moraliniam-etiniam leitmotyvui – kaip ir dabarties Rasoje. Tai amžina ir džiuginanti žmogaus viltis, kad mirtis bus pergalėta, tai žmogaus pastanga į Dievą etinio tobulėjimo, skaistos keliu. „Vien mes džiaugiamės saule ir skaisčia šviesa, mes, išventintieji, kurie, vykdydami dieviškus įsakymus, mylėjome šio pasaulio mažuosius ir svetimšalius,“ – kalba mistai Aristofano veikale „Moterys tesmoforijų (viena iš Demetros kulto atmainų) šventėje“.

Įsidėmėtina ir nelaukta, kad tarp Dionizijų ir Eleusinijų esama daug panašumo – tiek kulte, tiek pačioje Dionizo ir Demetros–Koros mitologijoje. Kulto panašybes galime paaiškinti tuo, kad „sudrausmintos“, sukultūrintos Dionizijos mėgdžiojo Eleusinijų ritualą (išskyrus, aišku, falo (*phallos*) kultą). Beje, tiek Dionizo, tiek Koros mitologinių šaknų „genealoginės schemas“ tapachios:

Reikmenys, su kuriais vaizduojami Kora ir Dionizas, taip pat daug kur sutampa – tai vėtyklė, didelė pintinė; ant vienos antikinės vazos Dionizas yra vaizduojamas išaugęs iš krūmo ar kero (žr. Koros vardo etimologiją). Jei Kora labiau javų, tai Dionizas – kultūrinių, sodo medžių dievybė (vienur jis taip ir

buvo vadinamas – Medžio Dionizas). Tuo labiau nesuprantama atrodo pasaulėžiūrinė Dionizijų ir Eleusinijų priešprieša. Ši vidinė priešingybė tarp dviejų aiškiai artimų mitologinių išraiškų – tiek griežta ir kraštutinė, kad ją galima nusakyti kaip prieštarą tarp harmonijos ir chaoso, – darosi suprantama tik tada, jei yra įvedamas etinis matmuo. Ir iš tiesų, pačiame Dionizo gimime įvairios mitologinės versijos teigia buvus kažko tamsaus, etiškai neteisėto, nuodėmingo (Semelė, besilaukianti Dionizo, už etinę pražangą Dzeuso baudžiama mirtimi; Dionizą, išėmęs iš motinos iščių, išnešioja ir pagimdo pats Dzeusas). Tad Kora ir Dionizas – Dzeuso „sūnus ir duktė“. Pažymėtina, kad būtent „vyriškoje“, dioniziškoje linijoje, t. y. androcentrinio, vyriško prado ide. kultūrose ir įvyko etinė inversija. (Dionizo (*Dionysos*) vardo etimologija paprastai aiškinama – „Nysos (kalnas, kur jis buvęs išaugintas) dievas“. Bet gal šaknis *ny-sos* sietina su *neossos* – ‘paukštelis’; perkeltine prasme – ‘kūdikis’; tuomet būtų aiškesnė lygiagretė Korai.) Ši Eleusinijų ir Dionizijų, kaip darnos ir chaoso, priešprieša atsispindi įvairiais lygmenimis, pavyzdžiui, Dionizijos buvo švenčiamos visur, neturėjo pagrindinės šventyklos, centro; Eleusinijos, atvirksčiai, buvo centralizuotos. Apie *vulgas* ir elito prieštarą jau buvo kalbėta. Kultūros ir gamtos priešpriešai svarbus yra vienas Demetros epitetų – Tesmoforos, t. y. įstatymų (dieviškų) teikėja, „tiesnešė“. O Dionizas yra vadinamas Liėjumi, t. y. išlaisvintoju, atpalaiduotoju – ne tik nuo kasdienybės plokštumos, buties, bet ir nuo moralinių varžtų, suprantant juos kaip etikos nuosmukį į moralės lėkštumas. Tad čia, kaip ir Rasos ir Jarilos priešpriešoje, matome tą patį išsivertimą, t. y. etinį žlugimą.

Ir pagaliau ryškiausiai šis priešingumas nušvinta štai kur. Jau same minėję, jog aukščiausias, esminis Eleusinijų tikslas yra pasiekti epoptiją – vidinį praregėjimą kaip stipriausią dvasinės energijos, nukreiptos vydišios link, išlydį. Tai – *ī-* krypties kultūros reiškinys. (Tiesa, pats žodis *mistas* (misterija) yra kilęs iš gr. *mycin* – ‘užmerkti akis’ (norint pereiti į vidinę kontempliaciją). Tad *mistas* – ‘užmerkęs akis’, žiūrįs į savo vydiją, vydįs. Todėl, griežtai kalbant, Dionizijoms netinka misterijų pavadinimas.) Dionizijų aukščiausia įtampa išsiliesia per *ekstasis* – ‘išėjimą iš savęs’, etinės pusiausvyros išsižadėjimą (*ekstatikos* – pažodžiui ‘pajudintas iš vietos’, ‘išprotėjęs’). Tik vėliau krikščioniškoji Naujojo Testamento tradicija suteikia ekstazei šiuolaikinę reikšmę. (*Ek-stasis*, jei suprastume tai kaip panirimą į jausmo pasaulį, nėra nieko etiškai smerktina – visų laikų menininkai trokšta „dieviškojo įkvėpimo“, regos per jausmą, peržengiant intelektą. Būtent šitą ekstazės matmenį pakenčia krikščionybė. Bet

jausmo–geismo, vydūniškai tariant, riba yra sunkiai pastebima – tam reikia turėti stiprų etosą, ir todėl ji greitai ir nejučiomis peržengiama; užtenka tik „nukrauti“ etinę įtampą. Bedugnė tarp orgijos ir mistinės ekstazės yra tik etinė. Prisiminkime gnostinę–manicheistinę filosofiją ir katarų–albigiečių praktiką.) Tad Dionizijos priklauso iš- krypties kultūrinei tradicijai, Logoso pasauliui. Ši kryptis yra svetima indoeuropietiškam etosui – iš tiesų visi antikiniai šaltiniai pabrėžia, kad Dionizo kultas yra atėjęs iš svetur. „Graikų skaidriam protui ir blaiviam temperamentui šie mistiniai mokymai ir beprotiškos apeigos [Dionizijos, – A. P.] buvo iš esmės svetimos.“¹⁷

Pastaroji – tarp epoptės ir ekstazės – priešprieša padeda mums atkurti anų laikų Graikijos dvasinę mozaiką. Tai apoloniškojo prado krizė, jo sustingimas formoje ir du bandymai tai įveikti – sulaužant, atmetant, „peržengiant per save“ chaoso, eroso stichijos kryptimi; ir kitos – taip pat peržengiant, bet kita, esos kryptimi, atgaivinant dieviškąją formą, *tesmos*, per esmę – ne laužant formą, bet etinio skaidrėjimo, *į-žiūros* į savo vydią keliu. Būdinga, kad O. Špengleris, savo „Vakarų saulėleidyje“ iškėlęs dioniziškojo ir apoloniškojo pradų priešpriešą ir nevaisingą jų kovą, nepastebėjo Eleusinių, ištiso dvasinio judėjimo, kur ši priešprieša buvo sėkmingai pergálėta vieninteliu įmanomu būdu – virš jos iškylant. Šitai rodo, kokia ypatinga ir subtili savastis yra etinės kultūros, esos pasaulis, beveik neįkandamas „intelektualiam nomadui“ (O. Špengleris), koks yra šiuolaikinis vakarietis. (Vienas būdingiausių pavyzdžių – Čiurlionio paroda Vakarų Berlyne. Nusivilta, neradus „lentynėlės“, kur būtų galima įdėti čiurlioniškąją kūrybą, ir pasitenkinta paviršutiniška apšneka, tik išduodančia sutrikimą, pasimetimą, susitikus su kitu pasauliu. Būdinga, kad eiliniai žiūrovai – ne profesionalai – ilgai prie paveikslų stovėję, tačiau tylėdami – tad esama vilties, jog sąlytis yra įvykęs.)

RASA ir grasa

...meilėje esti grasos – „в любви есть страх...“

(N. Berdiajev)

Upe nuplaukia ir dingsta už vingio, nežinomybėn, vainikų su žvakelėmis procesija. Laužų gaisai apgaubia ir atskiria nuo tamsos mažą šventės ramuvą. Šviešu ir gera; prtilusios dainos tylą sutrikdo tik spragsėdamos žiezirbos ar neramus naktinio paukščio klyktelejimas – iš ten, anapus, iš tamsios miško sienos...

Grasa... Nuolat stiprėjantis grėsmės, blogio tirštėjimo sandas eina per visą šventės turinį, pasiekdamas savo viršūnę paparčio žiedo šventenybėje. Pirmieji grėsmės ženklai pasirodo dar šventės įžangoje. Atrodo, kad grasa užgimsta kartu su skaidros motyvu, ir abu jie eina lygia greta ir vis stiprėdami, kad lemtingai susiremtų šventės kulminacijoje, paparčio pražydėjimo akimirka. Dar Joninių išvakarėse gyvuliai suvaromi į tvartus, kad jų nenužiūrėtų negera akis, virš staktos prikalama šventų žolynų puokštė nuo piktų jėgų apsaugoti, gyvuliai šlakstomi švęstu vandeniu. Bet pats piktųjų jėgų siautėjimas įvyksta prieš pražystant paparčiui. Grėsmės motyvas nuskamba kaip priešlara „apoloniškai“ šviesiam, prakilniam šventės chore. Ir tai vyksta šviesiausių metų dieną, kai „ramiai teka upės, džiugindamos pievas, ir žuvys žaidžia saulės mirgėjime, medžiai puošniais žiedais apsirėdo“ (Efremas Skrietis „Apie mirusiųjų prisikėlimą“). Svarbiausia, kad grėsmės motyvas atrodo be priežasties, niekieno nesukeltas, logiškai nepagrįstas; todėl jis yra nesuprantamas ir tuo grėsmingesnis. Bandymai aiškinti jį įvairiais vaisingumo ir nevaisingumo apibrėžimais yra per daug susieti su nauda ir neįtikina, nors pagrindo ir turi – jei šventės pradžioje vykdomus magiškus veiksmus dar galima aiškinti kaip „baimę dėl būsimio derliaus“, tai grėsmė paparčio pražydėjimo akimirka taikomuojų požiūriu niekaip nepaiškinama. Apskritai sakmė apie papartį yra riba, kurios materialistinis aiškinimas neįveikia.

Kodėl tą šviesią ir džiugią birželio naktį sukyla ir piktosios jėgos? Kodėl ši naktis yra ir jų, valpurgijų, šventė (prisiminkime Šatriją ir jos raganas)? Baimė dėl būsimio derliaus? Mirties nuojauta gyvybės prasidėjimo akimirkoj? Apie nederliaus baimę jau buvo užsiminta – bet ši šventė buvo jau švenčiama, kai dar nebuvo žemdirbystės, kai daugelis dabartinių ide. tautų dar nebuvo gimusios. Mirties, kaip gyvybės sesers, nuojauta yra teisingesnė – apie ją dar bus kalbama, bet turi būti ir kita, tikslesnė ir labiau apibrėžta grėsmės motyvo priežastis. Bet norint ją atsekti, reikia įspėti paparčio žiedo slėpinį. Šiame iš pirmo žvilgsnio naiviai atrodančiame pasakojime yra sutelkta visa RASOS ezoterika, giliausioji jos prasmė. Sakmė apie pražystantį nakties glūdumoje stebuklingą papartį – kuris niekada nežydi – žiedą yra ne tik šios šventės pasaulėžiūros raktas, bet ir esminis baltų (tad ir ide.) pasaulėvaizdžio mitas (turėjęs įtakos ir begimstančiai lietuvių literatūrai – plg. J. Biliūno „Laimės žiburį“, turintį ir daugiau stebuklinės pasakos bruožų): „<...> Dar mūsų liaudis tiki, kad šv. Jono naktį pražysta papartis, užtat apie pusiaunaktį eina ieškoti to žolyno, kuris, pasak liaudies sakmės, turi stebuklingų savybių. Kas turi paparčio žiedą, tas

pasidaro didis burtininkas, žino praeitį ir atspėja ateitį. Tačiau, kad įgytum tą žiedą, reikia daug triūso <...>, daug sunkių mėginimų atlaikyti ir karą su visu pragaru sukovoti. Užtat dar niekam nėra pavykę jo gauti. Noris turėti paparčio žiedą privalo vidurnaktį pats vienas nueiti į miško gylę, taip toli, kad gaidžio giedant negirdėtų. Nuėjus į tą vietą, kur paparčiai auga, reikia šermukšnio lazda apibrėžti ratą ir tam rate atsisėsti. Kai tik žiedą pamatai ir nuraškai, tuoj suleikia viso pragaro baidyklės ir visokiais būdais stengiasi jį atimti; prašo, grasina keršyti, o kai tas negelbsti, ima baisiai klykti ir kelti pragarišką siautulį [kituose tautosakiniuose variantuose pikto jėgos pradeda siautėti paparčio pražydejimo akimirka arba prieš tai, – A. P.]. Turis paparčio žiedą neprivalo išeiti iš užbrėžto rato, į kurį baidyklės įžengti negali, bet kantriai laukti aušrinės patekėjimo: tada baidyklės išnyksta. Kitaip, jei išsigandęs peržengsi ratą arba grasinimų pabūgęs išmesi žiedą, tai jau ir nebematysi jo per amžius.“¹⁸

Paparčio saktmės slėpinys

Tokia yra saktmė apie paparčio žiedą. Pabandykime artėti prie šito slėpinio – pagarbiai ir iš tolo. Pradėkime nuo paties paparčio, t. y. užveskime, anot A. J. Greimo, jam „bylą“. Kodėl Joninių naktį pražysta būtent šis, o ne koks kitas augalas?

Papartis (*polypodiophyta* klasė) – vienas seniausių žemės augalų, augęs pas mus prieš ledynus, nuo paleozojaus, taigi yra gyva iškasena. Jau vien tai rodo jo nuostabų visybiškumą, universalumą – botanikai iki šiol negali atsakyti, kaip papartis atlaikė tobulesnių gaubtasėklių augalų puolimą. O paparčio gajumas ištis yra neįtikėtinas. Pavyzdžiui, kalnarūtė (*athyrium filix-femina*) užaugina 1 milijardą (!) sporų, o jų 1 m² auga 10–15. Paparčio spora išlieka gyvybinga daugiau nei 20 metų. Būdinga, kad sporai išdygti būtina saulės šviesa – todėl išvartose, gavusiose saulės, sporos išaugina iki 18 000 / m² sporofitų. Paparčio ir saulės ryšys ypatingas – dirvos apšvietimas po paparčiais tik 0,5–1,0 %; šitai padaro paparčio lapai, išsidėstę taip, kad nė pluoštelis šviesos nenuieitų veltui. Paparčiai auga ant lavos laukų, kalnų upių akmenų, nekalbant jau apie kelmus ir sutręšusius kamienus. Tačiau papartis nėra piktžolė – jis turi savo vietą augmenijos pasaulyje. Jis – daugiaamžis; augimvietėse papartyno amžius siekia nuo 75 iki 800 metų (!). Dar viena nepaprasta jo savybė – jis neturi priešų, išskyrus žmogų. Dėl tam tikrų paparčio išskiriamų medžiagų gyvūnai jo neėda, po jais ir šalia jų kitiems augalams nėra vietos.

Tad pagrindinė stebuklinga paparčio savybė – jo gajumas. Amžinai žaliuojąs, jis neturi lygių (mūsų geografinėse platumose) kovoje dėl *lignum vitae*, gyvybės medžio vardo. (Priešledynmečiu paparčiai buvę kaip medžiai. Įsitinkinsime, kad jo universalumas ir tam tikri atitikmenys su rojaus medžiu leidžia jam „kovoti“ dėl kosminio, pasaulio medžio vardo.) Kuklus, neišvaizdus, bet slepiantis savyje stebuklingą jėgą – tikra pelenė tarp augalų, kaip niekas kitas tiko jis Rasos nakties stebuklui.

Paties žodžio *pa-partis* etimologija atsiremia į šaknį *part-* (*pa-* yra tik priešdėlis). K. Būga sieja šią šaknį su pragerm. *farna-z* – ‘sparnai’, sen. indų *parna* – ‘plunksna’. Tačiau *part-* galima sieti ir su *perti* – ‘mušti’, ‘pliekti’; ‘trenkti’ (apie perkūną, žaibą – LKŽ). Beje, pamatysime, jog perkūnas čia akiratin patenka neatsitiktinai.

Amalas. Paparčio byloje neapsieinama be amalo (*Viscum album*) tyrinėjimų. Tai paparčio „pakaitalas“ Joninėse germanams ir piečiau gyvenančioms ide. tautoms (amalo šiaurinė riba eina per Lietuvą). Amalas yra ypatingas augalas – medis, augantis ant kito medžio, daugiausia ant ąžuolo. Visžalis, gajus kaip ir papartis [slavų (rusų) *paporotnik* (*paportj*; *paporotj*) – plg. *porotj* – ‘perti’ – turi dar reikšmę ir ‘blona’, t. y. auglys ant medžio, daugiausia beržo (amalo atitikmuo, žr. O. Dalj. *Tolkovyj slovarj russkogo jazyka*)], – juk auga ne ant žemės, o tiesiai ant kito medžio žievės – amalo medelis rudenį nusidažo geltona ar aukso spalva, labai ryškia tarp praradusių lapus medžių. Jis graikų mitologijoje yra pirmavaizdis garsiosios auksinės šakelės, kurios dėka Enėjas galėjo aplankyti mirusiųjų šalį – Tartarą. „Lygiai kaip amalas tas, ne gimto medžio pasėtas / žiemą žaliuoja vešliai ir, nors spaudžia speigas smarkiausias, / ūgiais mirga geltais, apvijęs šakas apvaliąsias. / Taip ąžuole kupliam auksiniai lapai mirgėjo...“¹⁹

Švedijoje amalas yra laužomas Joninių išvakarėse, tikima jo gydomąja ir „antiraganiška“ galia. Tikima, kad kartais amalas nušvinta dieviška aukso spalva (plg. paparčio pražydėjimą). Kaip ir paparčio žiedas, amalo šakelės padeda atrasti lobius. Amalo ryšį su Perkūnu nurodo tai, kad kai kur (pavyzdžiui, Šveicarijoje) jį vadina „perkūno šluota“ – mat tikima jį atsirandant ant ąžuolo po žaibo smūgio. Tą patį galima atsekti ir iš LKŽ: amalu, be paties augalo, dar vadinama tam tikra augalų liga (rūdys), tariamai atsirandanti po „tylaus žaibo“; savo ruožtu tokia perkūnija be garso taip pat vadinama amalu („amalas krinta, ba žaibuoja be griausmo“ – Rk., LKŽ).

Tad per amalą yra atsekamas labai svarbus priežastinis paparčio ryšys su perkūnu; todėl palengvėja paparčio etimologizacija iš *perti*. Ar nebus tad pa-

partis, mūsų prosenių supratimu, „perkūno sėkla“, kurią žaibo „paperta“, supurenta, suaktyvinta žemė dosniai augina (plg. „pirmoji perkūnija sujudina visą žemę, tada pradeda augti javai ir žolės“²⁰).

Rožė. Paparčio pakaitalas ar vėlesnė sąsaja yra ir rožė, kurios mitologinė-poetinė sklaida yra labai plati ir bendratautė²¹, vis dėlto leidžianti atsekti ir jos, kaip Joninių gėlės, pėdsakus (plg. garsiąją L. Rėzos rinkinio dainą Nr. 84: „Iš rožių kelmačio / išaugo didis medatis – / šakos iki debesėlių. / Užkopsiu ant debesėlių / per tas rožių šakeles“, kurios pagrindu galima kalbėti apie rožės (ar kurio nors ankstesnio jos pakaitalo) ryšį su Pasaulio medžiu). Jau J. Basanavičius siejo Rasą su romėnų švente „Dies rosarum“, trakų „Rosalia“ (švenčiama per rožių žydėjimą, apie birželio 20 d.). Rožė – meilės gėlė. Bet kartu ji – pomirtinio gyvenimo simbolis (Pindaras, Propercijus, Tibulas). Kita vertus, rožė yra prisikėlimo įvaizdis (rožė ant kankinių kapo). Pagal ankstyvosios krikščionybės tradiciją, iki Adomo nuopuolio rožė neturėjusi spyglių; dangiškoji rožė – Dantės rojaus gėlė, visuotinumą ir aukščiausios palaimos simbolis; pagaliau *rosarium* – rožynas, maldų vėrinys, kalbamas Mergelės Marijos, Nekaltai Pradėtosios garbei. (*Rožančių* neteisingai bandoma taisyti į *rožinį*; tai tas pats polonizmas, tik dar blogesnis. Visos Europos tautos *rosarium* verčiasi kaip gėlyną, *rožyną* Marijos garbei.)

... *rasa sužvilgus Ryto gėle / Tave širdis pasilgus mato / gulėdama mirties šešėly / Immaculata...* (A. Jasmantas)

Apibendrintai galima pasakyti, kad visi šitie paparčio ainiai turi būti: 1) amžinai žali, visžaliai, tai simbolizuoja gają (nemirtingumą); 2) pražysti raudona (aukso) spalva, ženklinančia pražydėjimo, „ugnies taško“ (N. Berdiajevas) slėpinį; 3) visi jie yra nuodingi (kartu turintys gydomąją galią) ar, kaip rožė, spygliuoti – grasos motyvas. Visi jie turi vienokį ar kitokį slėpiningą ir nesuprantamą ryšį su perkūnija, stipriu energijos išlydžiu. (Rožės ryšį su Perkūnu galima atsekti iš dažnos kaimynystės Europos tautų pasakose: pavyzdžiui, anglų pasaka apie nužudytą podukrą, užkastą po rožių krūmu, už mergaitę atkeršija Perkūnas.)

RASA ir „energinė etika“

Iš tiesų, už Joninių naktį pražystančio paparčio galime nujausti grumant kažkokias tylias nežemiškas energijas, kurių išlydžiuose gimsta nauja, dar nebūta. Papartis (ir amalas) yra pagimdyti žaibo kirčio. Pražysta jie vėlgi ugnies

žiedu, simbolizuojančiu taip pat energijos išlydį, bet kitos kokybės (paparčio žiedas, nors ir raudonas, ugninis, bet nedegina), perkeičiantį žmogiškų jausmų materiją (raudona spalva) į skaistos sidabrą, o gal ir į amžinybės, nemirtingumo auksą. Tad paparčio pražydėjimo slėpinį galima nusakyti ir „ezoterinės“ fizikos sąvokomis (plg. N. Berdiajevo „Energetinė etika“). Meilės nušventinimas, tik žemiška moters ir vyro jungtis yra panaši į „trumpą sujungimą“, dvasiškai bergždžią energijos nutekėjimą. Tai pseudotvėrimas, kuriame žmogus atlieka tik automato ar gyvulio vaidmenį ir kuris žmoguje, O. Milašiaus žodžiais, palieka „gašlumo ir pagiežos“ žymę. Prasidėjimo per skaistą, skaistoje, įtampa tarp vyriškojo ir moteriškojo pradų sukelia energijos iškrovą, tolydžią Volto lankui, suvirinančiam ugnimi – meile – žmogišką, dvilytę prigimtį į androginišką, dieviškai vienalytę būtybę. „Meilė turi nugalėti senąją lyties materiją ir atverti naują, kurioje dviejų jungtis bus ne praradimas skaistybės, bet įkūnijimas jos, t. y. vienijos (*celosti*). Šitame ugnies taške tik ir gali prasidėti pasaulio perkeitimas“²². (Paties žodžio *skaista* prasminis laukas slepia savyje kaitrą, temperatūrą, apvaldytą, sakralizuotą aistrą (plg. *skaistus* sinonimą *skaistrus*; *skaisti* – 1) ‘spindėti’, ‘šviesti’; 2) ‘rausti’ – LKŽ; *skaistvaris* – ‘kaitra’, ‘lydymu perkeistas varis’. Sk-, atrodo, yra priešdėlis, laipsniu žemesnis už *sv-*.)

Ir pagaliau didžiulių sukauptų energijų – dar aukštesnės kiekybinės ir kokybinės eilės nei pirmais dviem atvejais – išlydis tolygus plazminei energijos iškrovai, perkeičiančiai materiją į beveik dvasinę būklę, kas yra vienas iš amžinybės, nemirtingumo matmenų. Anot O. Milašiaus, fizinė visatos samprata yra tapusi „intelektualios regos valkiu“. Rasa mums padeda pašalinti tą valkį.

RASA ir pasaulio likimas

Į tai, kas vyksta Rasoje iki paparčio pražydėjimo, galima žiūrėti kaip į dviejų priešpriešų – ugnies ir vandens – dramos įžangą. Gamtinėje plotmėje tai priešprieša tarp gajos ir žiemos miego. Žmogaus plotmėje ją galima aiškinti kaip įtampą tarp aistros, eroso ir dorinio įstatymo, kuriam dvasinis žmogus yra pavaldus. Ir pagaliau metafizinėje plotmėje – kaip amžiną kovą tarp gyvybės ir mirties. Paparčio pražydėjimas ir yra šios prieštaros sprendinys, todėl Rasa ir yra centrinė šventė baltų pasaulėjautoje, išsprendžianti prieštarą tarp Ilgių (mirties motyvo) ir Gavėnios (atgajos, gyvybės). Gamtos pasaulyje – tai derlius, vaisa. Žmogaus plotmėj toks sprendimas yra prasidėjimas skaistoje,

kurį simbolizuoja trapi darna tarp žvakelės liepsnos, šaltos vandens gelmės ir plaukiančio upe vainiko. Tą patį simbolizuoja ir šalta, nedeginanti paparčio žiedo ugnis. Metafizinėje plotmėje toks sprendimas yra amžinybė, nemirtinumas, auksinė deganti rugio varpa Demetros rankose, kurią išvysta epoptas Eleusinijų pakylėjime. Tai – auksinė šakelė Enėjaus rankose, kaip gyvybės anapusinėje būtyje – Tartare – laiduotojas: „...*Pasislėpus medy kuplijam / Mirga lapais auksiniais šakutė jauna, pašvęstoji / Mirusių krašto Junonai.* [Prozerpina, t. y. Persefonei – Korai – A. P.] *Slepia ją tankumynas / Šitas tamsus, apgaubęs sodriais pakalnių šešėliais. / Žmogui tačiau nevalia į požemių gelmenis žengti / kol auksalapės šakos nebus nusilaužęs nuo medžio*“ (Vergilijus „Eneida“).

Vėl sugrįžkime prie grasos motyvo. Gęsta laužai, prityla dainos. Vidurnaktis, slapties valanda. Artėja lemiama akimirka, kuri spręš, ar įžengs žmogus į „antrąją nekaltybę“ (O. Milašius), skaitą. Iš kur, kodėl Rasoje atsiranda grasa? Kodėl aukščiausių kūrybinių galių suklestėjimo lemtingoji akimirka turi ir savo šešėlinę pusę – atgrasą. „Meilėje esti siaubo“ – sako N. Berdiajevas. Iš kur jis?

Rasa yra pradžios – radimosi, rasties, kilties šventė. O kiekvienas pradėjimas yra kūryba, naujo tvėrimas, visų pirma reikalaujantis laisvės. „<...> kūryba reikalauja savo srityje laisvės vardan kuriamojo daikto tobulumo.“²³ Lemtingąją tvėrimo akimirką žmogus privalo būti laisvas – kaip Dievas. Žmogus tada turi būti vienas – iš čia vidurnakčio tamsa, iš čia tyla (lemiamą Eleusinijų valandą nutyla giesmės, paparčio žiedas taip pat ieškomas tyloje), o todėl ir gūduma. Žmogaus sieloje, už žmogaus sielą tada iš tikro susigrumia gėris ir blogis. Tik tvėrimo akimirką ši kova yra gryna, neužtamsinta jokių pašalinių aplinkybių, jokių buitinių sąlygotumų. Šitoji laisvė yra būtina, kad žmogus taptų žmogumi – ji yra jo panašumo į Dievo paveikslą užstatas. Tvėrimo laisvėje žmogus išties yra kaip Dievas. Bet kartu laisvėje slypi ir grėsmė. Grėsmė – tai blogio pasirinkimo galimybė, tai kaina, kurią mokame už tvėrimo akimirkos laisvę.

Paparčio žiedo saktmė ir yra simbolinis pasakojimas apie meilės, santuokos slėpinį, šią „dvasinę tvėrimo ir prasidėjimo paslaptį“²⁴, apie ugnies ir vandens tuoktuves žmogaus dvasinėje esmėje. „Štai toji priežastis, dėl kurios mano mylimieji mokytojai organinėje šilumoje sutuokė vandenį su ugnimi, surišdami juos švelniu žiedu, kurio centre – auksas.“²⁵ Istorija apie ugnies žiedu pražystantį papartį yra saktmė apie Žmogų, kuris nepasiduoda blogio

grasai ir vyliui ir kuriam atsiveria, pražysta meilės slėpinys. Meilė yra slėpinys, bet ne paslaptis. Paslaptis yra atskleidžiama, ir jos nebelieka, slėpinys reikalauja savęs perkeitimo, atsiveria tik per giliai asmeninę patirtį. Tokia yra meilė pačia giliausia savo prasme – slėpinys; todėl tokios nesėkmingos yra pastangos jį atskleisti, perteikti. Ir paparčio žiedo slėpinį galima tik aprašyti, bet ne perteikti (prisiminkime primygtinę nuorodą apie negalėjamą pasidalyti paparčio žiedo dovanomis). Įeiti į jo esmę galime tik savyje, sau, bet ne kitam.

RASA ir Pradžios Knyga

Įstabios yra paparčio žiedo saktmės lygiagretės su Pradžios knyga. Palyginkime: papartis – kaip gėrio ir blogio Pažinimo medis; kaip nemirtingumo, gyvybės medis. Tai jis, papartis, sujungdamas savyje abu šiuos rojaus įvaizdžius, yra kartu ir tas paslaptینگasis „visa medis, gražus pažiūrėti ir skanus ragauti“. Ši viena paslaptingiausių Pradžios knygos vietų, aprašanti rojaus „trimedį“, paparčio dėka kitaip nušvinta ir tarsi atsiveria.

Pateikiame šį Pradžios knygos tekstą: „Iš žemės VIEŠPATS Dievas išaugino įvairių medžių, gražių akims ir gerų maistui, su gyvybės medžiu sodo viduryje ir gero bei pikto pažinimo medžiu“ (Pr 2, 9). Paliekant gilesnį Rašto tyrimą Biblijos žinovams, įsidėmėtina, kad gramatinė pusė teksto dalies, aprašančios „pirmąjį“ medį, yra neaiški ir todėl atvira aiškinimams. Iš tiesų vien lietuviškoje tradicijoje *omne lignum* yra verčiama kaip „visokių medžių“; „kiekvieną medį“, „visokį medį“. Įvairuoja ne tik vienaskaita su daugiskaita, bet ir medžio epitetas. Gramatika čia niekuo dėta – kitaip ir negalėjo būti, nes XIX a. antrojo pusėj tik pradėdama užsiminti apie visose pasaulio tautų mitologijose aptiktą Kosminio (Pasaulio) medžio, *arbor mundi*, simbolį. Tad tikslus lietuviškas šio Biblijos teksto vertimas turėtų būti: „Ir išaugino Viešpats Dievas iš žemės visa medį, gražų pažiūrėti ir malonaus skonio, medį taipogi gyvybės viduryje rojaus, medį pažinimo gero ir blogo.“ Šis trivienis „medis medžio medyje“ turi tris lygmenis: universalumo, gajos ir etinį (gėrio ir blogio pažinimo), tarpusavyje susijusius ne mažiau sudėtingais, kaip ir Švč. Trejybė, ryšiais. Tai neprieštarauja visose mitologijose žinomo Pasaulio medžio trilypei sandarai. „Pirmasis“ medis: pirmasis lygmuo – tai visuotinio, absoliuto motyvas, vis(k)o, visa ko medis, visa medis. Šį požiūris pakartojamas ir kitose Senojo Įstatymo vietose (Ezekielio 31, 1–9; Danieliaus 4, 12), o

jo atgarsių esama ir Naujajame (Mato 13, 31). Šio medžio iš pranašų regėjimų lapijoje telpa visi dangaus paukščiai, o pavėsyje – visa žemės gyvija ir visos žemės tautos; jo sandaros sudėtingumą rodo tai, kad jis auga abiejose upės pusėse, kaip yra matęs šv. Jonas Evangelistas savo regėjime Patmos saloje (Apr 22, 2); kad „pirmasis“ medis yra tas pats Pažinimo medis (kuris yra kita trivienio Rojaus medžio apraiška), rodo tai, kad jis, Pažinimo medis, toliau yra apibūdinamas taip, kaip ir visa medis (Pr 3, 6) – „gražus pažiūrėti ir malonaus skonio“. Teigdami, kad gyvybės medis yra kartu ir Pažinimo, galime remtis kita Pradžios knygos eilute (Pr 3, 3), kur nurodoma, kad Pažinimo medis taip pat, kaip ir gyvybės, augo vidury rojaus. Tai yra įprastinė Šventojo Rašto, ypač Pradžios knygos, stilistinė priemonė: objektas apžvelgiamas iš trijų pusių, lyg hologramoje, erdvinėje nuotraukoje, atskleidžiant kiekvieną kartą vis naują lygmenį, naują požiūrio kampą (plg. Pr 1, 27* – „Ir sukūrė Dievas žmogų pagal savo atvaizdą: pagal Dievo atvaizdą jį sukūrė; vyrų ir moterim sukūrė juos“).

Papartis, augęs erdvėje nuo tropikų iki sniegynų ir laike nuo paleozojinės eros iki mūsų laikų, kadaise buvęs milžiniškas medis (iš jų susidarė akmens anglies atsargos žemėje), turi visybės, visuotinumą, visa medžio prasmę. Apie jo gajumą jau buvo kalbėta – nėra kito kandidato mūsų miškuose į gyvybės medžio vietą. O Joninių, Rasos papartis yra jau kaip Pažinimo medis, pasirinkimo tarp gėrio ir blogio simbolis. Paparčio biologijoje galima išžvelgti jo „daugialypį“ pobūdį – jo dauginimasis vyksta dviem kartomis, gametofitais ir sporofitais; be to, paparčio pakaitalas – amalas – gali būti geras pavyzdys „medžio medyje“, toks yra trivienis Pasaulio medis. Be to, palyginkime su kupoliu, aukšta kartimi, padabinta vainikais, žalumynais ir mergaičių kaspinais, ant kurios galo būdavo užmaunama rato stebulė. Ją merginos dieną naktį saugodavusios, kad bernai nepavogtų. Ar nebus kupolis paparčio, kaip Kosminio medžio, išraiška, jo simbolis. Rato stebulė – visuotinumą, visa medžio apraiška; vainikai, žalumynai – gyvybės medžio užuomina? Kupolio saugojimas – skaistos, gėrio ir blogio pažinimo motyvas? Dar pridurkime įpinamą į žalumynus dilgelių kuokštą – grėsmės atšvaitą?

Tačiau grįžkime prie saktės apie paparčio žiedą ir jos lygiagrečių su Pradžios knyga. Grėsmės motyvas saktėje – tai būsiamasis biblinio žalčio vylius. Sakralinis ratas, nubrėžiamas aplink save šventu medžiu, šermukšniu arba šventinta žvake, – Rojaus įvaizdis (plg. Vydūno sąvoką „skaistybės ratas“). Skirtumas tarp Pradžios knygos ir baltiško-indoeuropietiško jos atšvaito

grynai kultūrinis-etinis: Šventajame rašte žmogus yra perspėjamas neskinti obuolio, nes neteksiąs nemirtingumo; paparčio sakmėje teigiama, kad neišėjęs iš rato (rojaus), atlaikęs bandymą žmogus įgysiąs vyda, t. y. dievišką Adomo visa žinojimą. Skirtumas, kaip nusakant per „ne“ ir per „taip“, visai atitinkąs Logoso ir Ethoso kultūrų tradicijas – neigiamą ir teigiamą. Be abejo, esąs skirtumas ir laiko požiūriu – Rasos žmogus jau nėra Adomas, jis yra „porojinis“ žmogus, išvytasis Adomas, kursai per skaisią ir dvasinį tobulėjimą viliasi nuplausiąs pirminę nuodėmę ir sugrįšiąs į Edeną ar bent prie jo vartų; bent atgausiąs vieną iš Adomo tobulybų – visa žinojimą. Tai – ikikristinis žmogus, savojo etoso skaidrinimu taisąs kelią Gelbėtojui, antrajam Adomui – Kristui; tai žmogus, kuris tikisi vyda, trečiaja akimi – *satori* lygmens (dzeno tradicija) įgijimu – išvysti būsimą Soterą, Gelbėtoją. Ir sėdi jis, parimęs Rūpintojėlio poza, sugniaužęs rankoje pražydušį paparčio žiedą; laukdamas Aušrinės – Kristaus – patekėjimo. Krikščionybė, jos sėkla – Geroji Žinia – nenusileido į neparuoštą dirvą. Ta dirva jau turėjo būti sudrėkinta etinės rasos, kurią paruošė, išskaidrino ir atnešė į Palestinos žemę Ethoso kultūros. Šitą rodo visa jų istorinė slinktis – nuo Aistijos miškų, indoeuropiečių įsčių, iki esminės pasaulio istorijai sankryžos, kuri yra Palestina. (Ethoso kultūrų tautos turėjo ir fiziškai, realiai dalyvauti Palestinos (ar bent Galilėjos) istorijos kūrime. Liudijimų apie tai randame ir Senajame Įstatyme: antai Abraomas, mirus žmonai Sarai, perka jai laidoti žemę iš vietinių gyventojų hetitų (kurie yra vieni iš pirmųjų indoeuropiečių, pajudėjusių iš protėvynės pietų link. Mažojoje Azijoje jie buvo sukūrę valstybę (1800–1200 m. pr. Kr.) ir turėjo raštą (1800 m. pr. Kr.) Abraomas sakosi esąs jų žemėje, Hebrone (Judėjos pietūs), „ateivis ir įnamis“ (Pr 23, 3). Viena ide. genčių – hiksai – buvo net užkariavę Egiptą ir įkūrę dinastiją. Beveik kartu su žydų gentimis į Palestiną atsikrausto filistinai, indoeuropietiškos kilmės tauta nuo Egėjaus jūros pakraščių. Palestinos vardas kilęs iš jų etnonimo. Filistinai – pelasgai (graikų protėviai) – palių, Poliesės pelkių žmonės: šitą, kol kas fantastišką grandinę paliekame ateičiai.

Rasos centrinės sakmės apie paparčio žiedą lyginimas su Pradžios knyga neturėtų stebinti nei piktinti. Nuo XIX a. vidurio, gausėjant mitologinei informacijai iš visų pasaulio kraštų, vis labiau ryškėja, kad Apreiškimo – vienkartinio, fizinio ir nedalomo – atgarsių, o gal ir provaizdžių esama visose ganėtinai archajiškose mitologijose. Tai nemenkina ir neprofanina Šventojo Rašto – atvirksčiai, suteikia jo aurai deramą ryškumą ir vaizdingumą, dar la-

biau įgilina Pradžios slėpinį. Tad mūsų, baltiškoji, Pradžios knyga – sakmė apie pražįstantį paparčio žiedą – užima garbingą ir tvirtą vietą Apreiškimo šviesos kelionėje per pasaulį.

RASA ir amžinybė

Stiprus yra Rasos gelmėse įslaptintas nemirtingumo, amžinybės ilgesys, toji nuolatinė, beviltiška puolusio žmogaus pastanga išsivaduoti iš grėsmingojo „mirte numirsi“ (Pr 2, 17). Tai daugelyje mitologijų besikartojas Labirinto įvaizdis, kur žmogaus siela stengiasi surasti išeitį iš gyvenimo labirinto, bet randa tik niūrujį Šeolą, šešėlių karalystę (plg. inversiją *gim-ti, mig-ti*), arba Hadą – Aidą, skundo labirintą. „Įėjimas į jį kartu yra ir vienintelis išėjimas: gimimas ir mirtis yra vienas ir tas pats perėjimas iš dvasinio judėjimo į fizinį ir atvirkščiai.“²⁶ Visos ikikristinio žmogaus su Pabaiga susijusios pastangos panašios į klaidžiojimą po šį labirintą, tamsų lyg klinikinės mirties tunelis, kol jo tamsoje išryškėja, ją nušviečia Pirmojo Prisikėlusiojo siluetas ir pasigirsta Jo ištartas klausimas: „Ką padarei?...“

Tas, kuris atvėrė sau meilės slėpinį, kuriam pražydo paparčio žiedas ar skaistos rožė, kuris surado auksinę šakelę, tarsi sugrįžta atgal prie rojaus vartų, saugomų kerubino su *flammeum gladium*, liepsnojančiu kardu; tarsi įgyja nemirtingumo kvapsnį ar nors jo viltį, pažadą. Meilė yra čia kaip slenkstis iš mirties į gyvenimą. Tačiau šitas ikikristinio žmogaus nemirtingumas tėra Enėjaus kelionė per Tartarą, mirusiųjų pasaulį, t. y. tėra galimybė gyvam pažvelgti anapus ir vėl sugrįžti. Tikrasis nemirtingumas, tikroji amžinybė Senojo pasaulio žmogui lieka tik metafizine viltimi, tik galimybe – pažinia ir intelektualiai patiriama, bet ne realia, tikraja, amžina Būtimi – „kas seks mane, nemirs“ (Jn 8, 51).

ryto rasa krito

rasa krito lylio

lioi rasa krito

lioi ant dobilio

Tokia yra mūsų Rasa. Mylėkime ją ir gaivinkime, kad sudrėktų mūsų širdys ir sielos taja rasa, kad neužgestų mumyse lietuviškumo esmė, tie vasaros laužų

atšvaitai, kad neužpūstų vėjai tos gležnos žvakės liepsnelės, vilties sakramento, supamo tamsių vandenių. Mūsų pareiga – sau ir kitiems ją išsaugoti, o gal ir prikelti naujam gyvenimui, naujai švariai liepsnai.

o ryto rasa, rasa tų
o rasa ašara žarų
virš Galijėjos lygumų
iškrisk ant girių Aistijos

Nuorodos

- ¹ *Civiltà Cattolica*, Roma, 1978, Nr. 3082, p. 313–322.
- ² Daukantas S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, *Raštai*, I, 1976, p. 54–542
- ³ Ten pat.
- ⁴ Apie Jarilą žr. išsamią studiją Ivanov V. V., Toporov V. N. *Issledovanija v oblasti slavianskich drevnostei*, 1974, p. 180–217; taip pat žr. talentingojo A. Tarkovskio filmą „Andriejus Rubliovas“.
- ⁵ Sauka D. *Tautosakos savitumas ir vertė*, V., 1970, p. 413.
- ⁶ *Kalendarnyje obyčajy i obriady v stranach zarubežnoj Evropy*, M., 1983, p. 99.
- ⁷ Žr. Vydūnas. *Gimdymo slėpiniai*, Tilžė, 1921, p. 5–22.
- ⁸ Toporov V. N. *Ob odnoi latyšsko-slavianskoi konstrukcii s učastijem Rad-*, Balto-slavianskye issledovanija, 1982, p. 109.
- ⁹ Skrodenis S. Joninių arba Kupolių šventės vardo ir prasmės klausimu, *Senieji tikėjimai naujausių tyrinėjimų šviesoje*, V., 1977, p. 59.
- ¹⁰ Jucevičius L. A. Lietuva ir jos senovės paminklai. Būtis ir papročiai (1846), *Raštai*, V., 1955, p. 236.
- ¹¹ Juška A. *Lietuviškos dainos*, V., 1954, t. 1, p. 431.
- ¹² *Grovo Kyburgo kelionė Lietuvona 1387 m. Lietuviškai išguldė J. Basanavičius 1900 m.*, Plymouth, p. 21 (atsk. spaud. iš *Tėvynės mylėtojų draugystės*, Nr. 4).
- ¹³ Toporov V. N. *Pruskij jazyk (slovarj)* (K–L). M., 1984, p. 177.
- ¹⁴ Dundulienė P. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*, 1970, p. 113.
- ¹⁵ Vilmantienė O. Joninių papročiai Prūsų lietuviuose, *Gimtasai kraštas*, 29, 1941, VI, p. 117.
- ¹⁶ Žr. *Umwelt des Urchristentums*, I, Berlin, 1965, p. 101–110.
- ¹⁷ Frezer D. D. *Zolotaja vetvj*, M., 1980, p. 429.
- ¹⁸ Jucevičius L. Žemaičių žemės prisiminimai (1842), *Raštai*, V., 1959, p. 459.

- ¹⁹ Vergilijus. *Eneida*, V., 1967 (A. Dambrausko vert.), p. 133.
- ²⁰ Balys J. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose, *Tautosakos darbai*, III, 1937, p. 205.
- ²¹ Žr. išsamų V. N. Toporovo str. apie rožės simboliką. *Mify narodov mira*, M., 1982.
- ²² Berdiajev N. *O naznačeenii čelovieka* (paradoksalinės etikos bandymas), Paryžius, 1931, p. 260.
- ²³ Šalkauskis S. Grožis ir dorovė, *Problemos*, 33, 1985, p. 45.
- ²⁴ Milašius O. Slėpiniai, *Raštai*, III, Kaunas, 1983, mašinraštis, p. 93.
- ²⁵ Milašius O. *Ars Magna* (ten pat, p. 32).
- ²⁶ Milašius O. Slėpiniai... p. 52.
- Ef – Laiškas efeziečiams, Apr – Apreiškimas Jonui, Pr – Pradžios knyga, Ktk. – Kuktiškės, Kls. – Kalesninkai, Klp. – Klaipėda, Ig. – Ignalina, Rk. – Rokiškis, Slk. – Salakas, Mrk. – Merkinė.

Šis tekstas pirmą kartą spausdintas
pogrindžio leidinyje „Ethos. Baltų kultūra
ir lietuviška savimonė“, 1984, savilaida;
taip pat žurnale „Krantai“, 1990, Nr. 6–7 ir
„Vydija“, 1996, Nr. 7.

Rasa, šventasis Gralis ir papartis

Dvasinė krikščioniškojo ir ikikristinio simbolių giminystė

Indoeuropos, taigi ir baltų, oikumenos kalendorinių švenčių sistemoje esminę vietą užima Rasos šventė (Kupolė, Joninės), nes jos idėja yra visa ko prasidėjimas, žmogiškojo ir gamtinio kosmoso pradžia. Ankstyvajai, besiformuojančiai krikščionybei šis aukščiausias ikikristinio pasaulio sakralumo lygmuo negalėjo nepadaryti įtakos. Tai itin išryškėja gretinant Rasą su šventojo Gralio misterija, vienu iš slėpingiausių krikščioniškosios mistikos apraiškų.

Šventojo Gralio misterija atsirado ankstyvaisiais viduramžiais iš apokrifinės Nikodemo evangelijos (IV–V a.), kur Gralis – tai Paskutinės vakarienės taurė, į kurią Juozapas iš Arimatėjos supylė Viešpaties Jėzaus Kristaus kraują, kai jam buvo ietimi pradurtas šonas. Vėliau ji taps Eucharistijos taure.

Šis įvaizdis suklesti viduramžių riterių kultūroje – tai Kretjeno de Trua (Chrétien de Troyes, 1181–1191) „Percevail, le Conte du Graal“ (*Parsifalis, legenda apie Gralį*), Roberto de Borono trilogija, vokiečių poeto Volframo fon Ešenbacho „Parzival“ (1205–1215); apie šv. Gralį skaitome ir vadinamosiose Anglijos karaliaus Artūro ciklo legendose. Vėliau šią temą, tik jau gnostiniame kontekste, eksploatuoja literatūrinė katarų (albigiečių, pseudokrikščioniškos sektos) tradicija.

Europos menui atsitraukiant nuo religinių šaknų, įsigalint laicismui, ši tema primirštama, tačiau ir vėl atgyja romantizmo epochoje (Vagnerio (Richard Wagner) operos „Lohengrinas“ ir „Parsifalis“). Paskui prasidėjo degradacija – pseudomistikos banga. Tai ir teosofai, ir Rericho sekėjai, ir netgi arijiškų šaknų ieškotojai ankstyvajame fašizme. Itin šis žanras suklesti mūsų laikais kaip komercializuoto, dirbtinai sukonstruoto pseudomeno atšaka – tai, pavyzdžiui, „Da Vinčio kodas“ ir hollywoodinė produkcija.

Iš visų šių gausių tekstų ryškėja štai kas: literatūrą apie šv. Gralį galima sukskirstyti į tris dalis: ikikrikščioniškoji, paskui krikščioniškoji, esminė, linija ir pseudomistinė. Ikikrikščioniškoji tradicija tyrinėta mažiausiai. Ji labiausiai siejama su keltų mitologija – tai *gausybės rago, stebuklingojo Keridveno katilo*

(savotiškas gausybės rago variantas, nes iš jo galima pamaitinti ir netgi išgydyti daugybę žmonių) ir kiti įvaizdžiai.

Išidėmėtina Katalikų bažnyčios pozicija ir nuostata šiuo klausimu – neuždedanti *nihil obstat* antspaudo, bet ir neatmetanti šios senovinės legendos. Itin aktuali ši tema tampa XIII a. pradžioje. Tais laikais ne tik Bažnyčioje, bet ir už šventoriaus, gatvėse, vyko karšti ginčai dėl Kristaus esimo Eucharistijoje, dėl *transsubstanciacijos* – duonos ir vyno virsmo Kristaus kūnu ir krauju slėpinio. Kaip tik tuomet pasirodo „Šv. Gralio ieškojimai“ (*Queste de Saint Graal*) – menine forma perteiktas teologinis traktatas, parašytas nežinomo cistersų vienuolio. Šis rašinys vertinamas būtent dėl teologinės krypties, nes anksčiau vyravo kurtuazijos. Jame ryškus apsivalymo, skaidrės motyvas. Šv. Gralio tema krikščioniškoje tradicijoje egzistuoja tarsi lygiagretus tekstas, atspindintis ilgą ir sudėtingą perėjimo iš pagonybės į krikščionybę laikotarpį.

Šv. Gralis ir rasa

Atrodo, kad archajiškiausių – senesnių už keltiškus – pėdsakų galima ieškoti senojoje baltiškoje – proindoeuropietiškoje kultūroje apskritai ir Rasos hermeneutikoje konkrečiai¹. Jau pirmieji tyrimai yra neįtikėtinais daug žadantys.

Iš tiesų, kaip Eucharistija yra didžiausia krikščioniškojo pasaulio vertybė, taip Rasos slėpinys (ir indoeuropinė paparčio paslapties tradicija apskritai) yra ikikristinio pasaulio šventybė. Šių abiejų slėpinių esminė tema – nemirtingumas, amžinybės siekinys. Tačiau Rasos žmogaus, Rasos žynio – epopto įgyta *vydá* tik žada nemirtingumą. Krikščionybė per Kristų kaip Dievažmogį šį pažadą įvykdo, įbūtina: „Aš esu Alfa ir Omega“ (Apr 1, 8); „...kuris gyvena ir tiki mane, neragaus mirties per amžius“ (Jn 11, 26). Taigi Alfa ir Omega, pradžia ir pabaiga. Kurgi ta pradžia?

Žodžio *Gralis* etimologija labai sudėtinga, tačiau galima išskirti keletą linijų. Tai visų pirma, jau esame minėję, *taurè* – lot. *gradalis* (sen. prancūzų kalba *Graal*, *Grâl* ar *Greal*, *Greel*; angl. *Grail*). Kita etimologija iš gr. *κρᾶτερ* (*krater*): 1) ‘katilas, kuriame maišomas vynas su vandeniu’. Taigi taurė. Tačiau svarbiausia, kad ši taurė (ragas) yra su anga dugne – bedugnė (plg. *krater* – 2) ‘vulkano viršūnė’, ‘anga į požeminį pasaulį’; 3) ‘dauba, kur suteka upeliai’), t. y. joje esantis turinys, jos vidinė esatis yra neišsenkanti, begalinė (plg. gausybės rago motyvą, ragas taip pat yra neišsenkantis, stebuklingai nuolat pasipildantis). Taigi *taurè su anga į anapus*, taurė kaip esminės, ana-

pusinės esaties, šventosios esės, šventosios rasos, šventojo kraujo (*sang real*) saugykla.

Štai Rasos ir šv. Gralio paralelės:

	RASA	Šv. GRALIS
ŠVIESA	Paparčio žiedas pražysta nežemiška, nedeginančia liepsna.	Taurė skleidžia stebuklingą šviesą.
SKAISTA	Rasa yra skaistaus, nekūniško prasidėjimo šventė.	Kas, ieškodamas Gralio, turi ryšį su mergele, įpuola į nuodėmę. Gralio nemato nekrikštyti, o prisiartinę nuodėmingieji yra baudžiami.
VIRSMAS		
VYDA	Rasos epoptas įgyja vydą – anapusbės regėjimą, visa ko žinojimą.	Riteriams, suradusiems Gralį, atsiveria pasaulio paslaptys.
LOBIAI	Rasos žmogus išvysta lobius, kuriuos gali panaudoti tik geram. (lobis – profaninis VYDOS variantas)	Gausybės ragas, stebuklingas katilas gali pamaitinti; iš gausybės rago virsta lobiai; iš taurės išgėrę riteriai patiria nežemišką palaimą, apšalą.
PERGALĖ		
	Įgijęs VYDĄ žmogus tampa tarsi nemirtingas.	Eucharistijos sakramentas dovanoja žmogui, jo sielai amžinybę (bet tiktai tarsi, – jis dar lieka uždarytas gamtos, rėdos rate).

Tik skaidūs riteriai gali išvysti šventąjį Gralį. *Ištikimybė, skaistybė, šventumas* – trys būtinos viduramžiškos riterių kultūros dorybės. <...> *tik tas, kuris yra teisus / skaidus, narsios širdies / kas pykčio neturės / tas Gralį užvaldyt galės* (Volframas fon Ešenbachas (Wolfram von Eschenbach)).

Tačiau koks gali būti semantinis-vizualinis šių dviejų, tokių skirtingų, simbolių ryšys? Mažo gamtos stebuklo – sidabrinio rytmečio drėgmės lašelio – ir juvelyrų meno šedevro – taurės? Pasirodo, ši ryšį įmanoma atsekti. Legendos teigia, kad stebuklingąją taurę su Viešpaties Jėzaus Kristaus krauju Juozapas iš Arimatėjos atvežė į Angliją, į Glastonberį, ir ten paslėpė. Vėliau ten įsikūrė abatija, kur ši šventenybė buvo saugoma. Viena teminių šios legendos atšakų teigia, kad, be taurės, Juozapai pavyko atlaužti šakelę nuo erškėčių vainiko, kuriuo kankintojai vainikavo Išganytoją, norėdami pasityčioti. Šią šakelę Juozapas pasodino šalia Švč. Mergelės Marijos bažnyčios, ir iš jos išaugo rožių keras. Nuo to laiko Glastonberio abatijos sode kasmet per Kalėdas šis rožių

keras pražysta (nuo 1929 m. įsigalėjo paprotys Anglijos karališkajai porai per Kalėdas dovanoti šios rožės žiedą).

Tad koks rožės ir rasos ryšys? Visų pirma fonetinis – lotyniškai rožė yra *rosa*, o rasa – *ros*. Rožė priklauso tai archajinei Indoeuropos stebuklinių augalų šeimai, tokių kaip *papartis* (visų pirma), *amalas*, slavų *ivan da marja*, iš dalies šermukšnis ir kiti. Kas suartina rožę ir papartį? Tai, pavyzdžiui, *grasōs* motyvas – laukinės erškėtrožės žiedelis slepiasi, ginasis tankiais dygliais; po paparčiu niekas neauga dėl stipraus, *gailaus* kvapo. Ir vieno, ir kito pražydimas yra mažas gamtos stebuklas – paparčio visai negalimas, o laukinės dygliarožės toks retas ir nuostabus, ypač kilusiajam iš šiaurės girių. Galima teigti, kad rožės žiedas yra vėlyvas, „kurtuazinis“ paparčio žiedo variantas. Rasą ir rožę suartina *tylos* motyvas (tyla apskritai yra būtina visų virsmų kulminacijos sąlyga). *Sub rosa dicta facienda* – tai, kas pasakyta „po rožėmis“, t. y. intymią akimirką, yra neskleistina, „reikalauja tylumos“. Senovės romėnams *rosa* buvo paslapties emblema – su rože siejamas „tylėjimo dievas“ Harpokratas, vaizduojamas su pirštu prie lūpų – tylėjimo, paslapties laikymo gestu. *Est rosa flos Veneris* (rožė – *Veneros gėlė*) – tai jau kurtuazinis motyvas. Krikščionybėje (katalikybėje) rožė yra neatsiejama nuo Švč. Mergelės Marijos kulto – *rosa mystica* iš litanijos, *rosarium*, maldų vėrinys, dailininkų pamėgtas *Santa Maria del Fiore* – rožėmis vainikuotos Švč. Mergelės Marijos siužetas. Šalia ir nekalto prasiđėjimo, *immaculata conceptione*, skaistōs motyvas.

Rasoj sužvilgus ryto rožę
tave širdis pasiilgus mato
Immaculata...

(Iš lietuvių religinės poezijos)

Taigi rasa–papartis–*rosa*, rožė–šv. Gralis, Eucharistijos taurė. Rasos ir Gralio slėpiniai – neišsemiami. Tikime, kad mūsų protėvių paveldas bus tas dvasielis kelias, kurį atvėrę pagilinsime šių slėpinių suvokimą, jų sąveiką. Dar lieka daug neatsakytų klausimų – kas gi ta šventoji Longino ietis, visą laiką minima šalia šv. Gralio (pagal Juozapą iš Arimatėjos, šia ietimi buvo atverta mirtina žaizda Kristaus kūne)? Ar esama čia ryšio su keistu ir slėpiningu Rasos siužetu, kai pražyđęs žiedas kažkodėl slepiamas žaizdoje? Tačiau tai – antrinės linijos. Esminė – Rasa ir Gralis, *esa* ir *pavidalas* – žymi du pasaulius, per Kristaus auką suvienytus į vientisą žmonijos kelią dievop.

Taigi dvi giliausios šventybės – Senojo ir Naujojo pasaulio. Neįmanoma, kad tarp jų nebūtų ryšio – tarp *pažado* ir *žodžio*, kursai buvo Dievuje iš pat pradžių („Tas Žodis buvo pas Dievą“ – Jn 1, 1) ir kuris galų gale įsikūnijo, kad išgelbėtų pirminėje nuodėmėje įstrigusią žmoniją².

Simbolių lygmuo

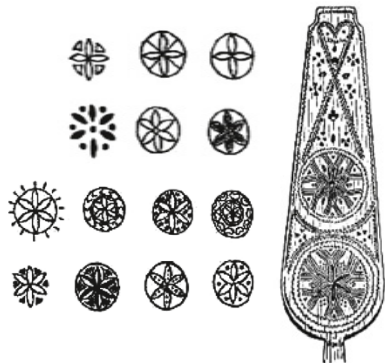
Atsekėme verbalinį paparčio, rožės ir taurės ryšį. Ar yra vizualinis ryšys? Pabandykime rasti loginės grandinės *rasa-papartis-rožė-taurė* pėdsakų simbolikoje. Žinome, jog senosios Indoeuropos žmogaus pasaulis, kalendorinių švenčių sistema rėmėsi augalų pasauliu. Šitai rado atspindį ir simbolikoje.

Pirmiausia dėmesį atkreipia simbolis, kurį pavadinkime *Žiedu*. Tai apskritimas su jame simetriškai įrėžtais šešiais „lapeliais“ (dažniausiai šešiais, nors gali būti ir keturi, aštuoni...). Jį galima laikyti savotišku Indoeuropos logotipu, kultūriniu prasimboliu, nes jis aptinkamas visur – nuo Airijos iki zoroastrinės Arianos, nuo Galisijos iki Galilėjos (jį galima aptikti net ir už Indoeuropos ribų, ten, kur siekė jos kultūrinė įtaka, pavyzdžiui, ant osuarijų – akmeninių karstų su kaulais, randamų Izraelyje).

Negana to – jis neišnykęs iš vartosenos ir dabar, jį galima aptikti atsikartojant įvairiais pavidalais: ne tik ant artefaktų, susijusių su liaudies menu bei kultūra, – verpsčių, audinių ir t. t., bet ir kaip prekės ženklą, kaip dizaino elementą, kaip reklamos fragmentą. Paprastas ir darnus, griežtos simetrijos ir lenktų linijų, jis, be abejo, yra kilęs iš augmenijos pasaulio, iš augalinės estetikos. Ar tik nebus tai apibendrintas augalo žiedo simbolis – apskritimas su šešiais lapeliais?

Kajafo osuarijus Abu Tore, netoli Jeruzalės

Štai ant lietuviškos kultūvės yra pavaizduotas medelis su lapais, o jo viršūnėje – trys žiedai, kiekvienas su šešiais lapeliais. Kartais šis simbolis siejamas su saulės, žvaigždės motyvais ir apskritai su dangiška simbolika. Galimas ir toks aiškinimas, tačiau čia apsiribosime augaline simbolika. Juk augalo pasaulis – tai pirminių, amžinų formų versmė, nepaprastai turtinga ir įvairi. Netgi galima sakyti, kad visas vėlesnis, ypač žmogaus kurtas, formų pasaulis yra išvestinis iš augmenijos formų.

Papartis

Taigi apskritimas su 6–8 lapeliais tikriausiai simbolizuoja augalo žiedą. Ar tik nebus tai paparčio žiedas? Juk jis liaudies mene dažnai vaizduojamas stilizuoto archajinio augalo su simetriškai išdėstytais lapais viršūnėje – kitaip tariant, ant paparčio viršūnės. Galbūt šitaip galima interpretuoti ir per Rasą iškeliamą vadinamąją Kupolę – kartį, kurią aprašė dar Pretorijus: ant ilgos karties pritvirtinama lauko žolių (galbūt ir paparčių?) puokštė, ji statoma kaimo gale, javų lauko pušėje³. Įdomus yra dar vienas kupolės-karties variantas, kai ant karties iškeliamas ne žolynų puokštė, o stebulė, kuri vėliau padegama. Taigi žolynų puokštė – stebulė, kuri yra geometrinis puokštės atitikmuo? Deganti stebulė – paparčio švytėjimas?

Garsaus visigotų karaliaus Alariko lobio artefakto, įvardijamo kaip šv. Gralis, sąrangoje matome tą patį šešialapio žiedo motyvą.

Alariko lobis

Papartis ir rožė

Tai, kas iš pradžių buvo įvardyta kaip paparčio žiedas (apskritimas su 6–8 lapeliais), literatūroje apie ornamentiką vadinama rozete, t. y. „rožyte“. Laukinės,

nesukultūrintos rožės – erškėtrožės (*rosa canina*) žiedas turi penkis lapelius. Taip ji simboliškai vaizduojama heraldikoje ir kitur – apskritimu su penkiais lapeliais.

Ant vienoje Neapolio bažnyčių esančios vadinamosios Karmininės Madonos (*Mamma d'o Carmene*) apsiausto matome rožę (nekaltybės, *immaculata*, simbolį).

Palyginkime, kaip vaizduojamas kara-

Žiedas ant paparčio viršūnės ir laukinė rožė heraldikoje

Apvalusis stalas

Karmininė madona

liaus Artūro riterių, glaudžiai susijusių su legendomis apie šv. Gralį, „apvalusis stalas“. Jo centre matome rožę, o paties stalo geometrijoje norint galima įžiūrėti užuominą į jau aptartą Žiedo simbolį. Ant senovės juvelyrų sukurtos šv. Gralio taurės taip pat galima išvysti Žiedo motyvą. Net kičiniame paveiksle šv. Gralio taurė įrėminta rožių girlianda – gal šitaip išryškėja vadinamoji kolektyvinė pa-

Šv. Gralio taurė

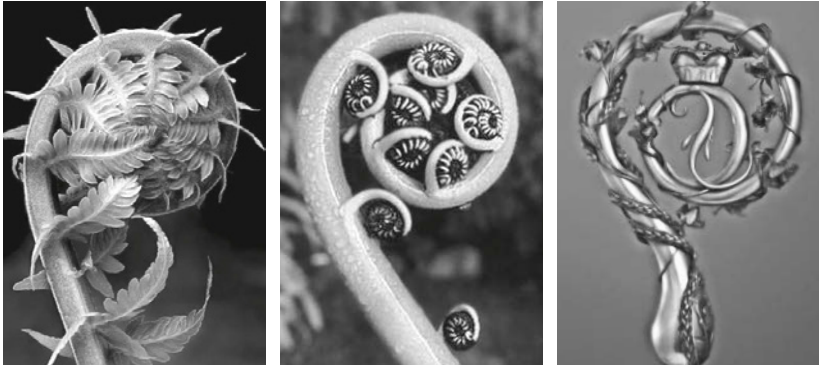

Šv. Gralio apreiškimas riteriams

sąmonė? Ji ryški primityviajame mene, o talentingo menininko kūryboje jos apraiškos gali tapti beveik loginiu įrodymu. Esama ir šio teiginio iliustracijos: prerafaelito D. Rosečio (Dante Gabriel Rossetti, 1828–1882) paveikslas, kur vaizduojamas šv. Gralio apsireiškimas riteriams – Galahadui, Borsui ir Parsifaliui. Nulašėjęs iš šventosios taurės kraujo lašas virsta augalu švytinčiais žiedais – akivaizdi šventosios taurės ir augalo (paparčio? rožės? lelijos?) sąsaja. Skaistiuolio Galahado apsiaustas išdailintas augaliniais motyvais, o sero Parsifalio – rožėmis.

Pastoralas

Paparčio pasaulis yra labai slėpingas, biologinė jo sandara yra visai kitokia nei šiuolaikinių augalų. Vienas keisčiausių biologiniu požiūriu yra paparčio ūglis, vadinamas *vaija* (nuo graikų *βάιον* – ‘palmės lapas’), kuris yra nei lapas, nei šakelė, o itin archajiška, pirminė forma. Jos viršūnė baigiasi dar neišsiskleidusių lapelių spirale, kuri vizualiai panaši į žiedą su šešiais ar daugiau elementų. Pirmoji reminiscencija, kuri ateina į galvą, yra visai ne iš augmenijos pasaulio – juk tai pastoralas, vyskupo lazda! Ši analogija, iš pirmo žvilgsnio

atsitiktinė, pasigilinus gali pasirodyti esanti iš tų, kurios užveda ant netikėto kelio, naujos loginės tyrinėjimų atšakos.

Pastoralas (lot. *pastoralis* – ‘piemenų’, ‘ganytojiškas’), tradiciškai apibūdinamas kaip ganytojo valdžią simbolizuojanti lazda, užsibaigia puošniu užraitu. „Pastoralo, kaip dvasinės valdžios simbolio, kilmė siejama su archajiška lazdos – valdžios ženklo ir ganytojo ar piligrimo atributo – simbolika. Būtinai riestas pastoralo galas turi priminti Senojo Testamento įvykį, kaip dievišku įsikišimu, lazdą pavertus angimi, buvo patvirtinta Aarono – aukščiausio kunigo valdžia. Šį užraitą dažnai puošia augaliniai motyvai, simbolizuojantys Išganytojo auka atgaivintą, sužydušį ir vaisius užmezgusį gyvybės medį.“⁴ Tačiau galimas ir kiek kitoks aiškinimas, iš indoeuropietiško taško, atsiremiant į baltiškąjį dvasinį paveldą. Iš šio paveldo pozicijų galima paaiškinti Romos popiežiaus titulą *Pontifex maximus*, kuris lotyniškame kontekste neturi logiškai atsekamos etimologijos: „Virsmo akimirka, pats virsmas yra *transcensas*, ėjimas iš čia į anapus, per nulio tašką. Virsmo akimirką viskas verčiasi, keičiasi, viskas pereina į kitą koordinacių sistemą, tad nulio taškas, tyla yra būtini – veiksmo, jausmo, minties tyla, netgi sąžinės. Kad būtų įeita į tylos būklę, reikalingas ilgas pasiruošimas – salimas, marinimas, toliau visapusiškas atskirtumas, izoliacija, kol pakimbama nebūties taške – ant *tilto* tarp dviejų krantų, perėjimo taško, tylos viešpatijoje. Todėl neturėtų stebinti *tilto* kildinimas iš *tilti*, *tylėti*. Tiesiog čia vėl susiduriame su vienu iš šventų lietuviškų žodžių, tokių kaip *vartai*, *langas*, *suolas*, *duona*, kurie, būdami kasdieniai ir įprasti, buitiniai, tuo pat metu yra kilę iš sakralaus pobūdžio veiksmažodžių. Iš tiesų, vienintelis „tinkamas“ *tiltui* veiksmažodis yra *tilti* (plg. *gulėti* – *gultas*, t. y. kur *gulima*; atitinkamai

tiltas – kur *nutylama, tylima*). Tai mums paaiškina paslaptųjų *tiltininkų*, žinomų iš senovės prūsų, jovaro žmonių paskirtį. Tai – tiltų per virsmo sritį, per bedugnę tarp *čia* ir *anapus* statytojai. Atrodo, kad pats Romos popiežius yra paveldėjęs iš senojo Latijaus tiltininkų savąjį *Pontifex maximus* – Didžiojo tiltų statytojo titulą. <...> Pavojingiausias kelio tarpšnis įveikiamas vadovaujant tiltininkams arba tiltų statytojams, tvarkydavusiems svarbiausias vestuvių apeigas. Tiltų statytojai, pasak V. Toporovo, „sudarė ne tik profesinę, bet ir konfesinę grupę, priklausančią žynių luomui (matyt, toks buvo tiltininkų statusas senojoje Prūsijoje)“. „Tiltininkai, arba *jovaro žmonės* (tiltas gali būti auksinis, sidabrinis arba jovaro), buvo visų trijų žmogaus virsmų (krikštynų, vestuvių ir laidotuvių) apeigų vykdytojai. Popiežiaus titulas *Pontifex maximus*, paveldėtas iš senovės Romos vyriausiojo žynio, atskleidžia ryšį tarp mūsų tiltininkų (jovaro žmonių) ir dabartinių dvasiškių. Pažodžiui išvertus (lot. *maximus* – ‘didysis’; *pontifex* – ‘tiltų statytojas’) tai reiškia *didysis tiltų statytojas*. Kodėl Romos popiežius yra didysis tiltininkas, o *pontifex* yra tapęs dvasiškio sinonimu (plg. su vyskupo ir prelato titulu – *pontifex minores*, t. y. mažesnis tiltų statytojas), jau pamiršta, o štai baltiškųjų tiltininkų paskirtis ne tik padeda įminti šią mįslę, bet ir atskleidžia bendražmogiškąsias vertybes...“⁴⁵

Savaime aišku, kad tiltininkai turėjo turėti savo luomo insiginias. Ar negalėjo šio hierarchinio ženklą provaizdis būti pasirinktas iš vieno ezoteriškiausių augalijos atstovų – paparčio – pasiūlyto „formų katalogo“? Paparčio ūglio spiralės „žiedo“ stebuklingą metamorfozę į šakelę su lapais gamtos laboratorijoje įdėmus tiltininko žvilgsnis, jo išminties vyda galėjo pasirinkti savojo pasaulimo simboliu. Galimas ir gilesnis žvilgsnis. Baltiškųjų simbolių tyrinėtoja Rasa Ambraziejienė štai kaip aprašo vadinamąją „auksinę spiralę“: „Šia spirale, vijomis pagal tą patį dėsnį sukasi sraigės kiautas ir galaktika, kankorėžis ir ciklonas, rožė ir vandenyno banga, kaktusas ir tornadas, ožio ragas ir saulėgrąža, oda ant piršto ir DNR...“⁴⁶ Šios spiralės matematinė išraiška yra vadinamoji Fibonačio (XIII a. italų mokslininko) seka: „Tai skaičių eilė, kurioje kiekvienas skaičius yra prieš tai einančių dviejų skaičių suma: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233 ir t. t. Gretimų skaičių santykis, t. y. antrąjį skaičių padalijus iš pirmojo, yra apytiksliai lygus 1,618 arba skaičiui *fi*. *Fi* reikšmė yra riba, link kurios artėja bet kurių dviejų Fibonačio sekos elementų santykis. Pagal Fibonačio skaičių eilę besisukanti spiralė vadinama Fibonačio spirale.“⁴⁷ Auksinė spiralė – universalus visatos reiškinys, akivaizdi dieviškosios kūrybos tobulo grožio raiška. „Visa – formos ir spalvos, gyvybė ir stichijos, gaudesiai ir šnabždesiai,

kosminiai ciklai ir širdžių tvinksniai – yra susiję. Augalų žiedų ratai švyti spalvomis, vanduo versmėje vejasi verpetu, žvaigždžių ugnis sukasi į galaktikas, vėtra susikryžiuoja su vaivorykšte, sniegės tviska šešiakampiais, medis virsta anglimi ir deimantu. Visa gimsta ir miršta, tarsi grįžta, kartojasi, tačiau staiga „iššoka“ į naują viją ir keliauja Kažkur...“⁸

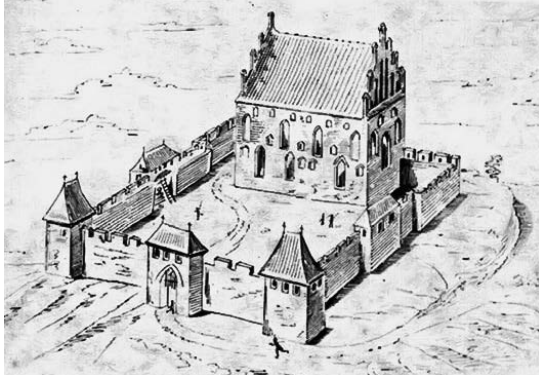
Galbūt tą pačią išvalgą galima taikyti ir Simono Daukanto minimai krivulei, kuri tarnavo kaip sakralus skiriamasis ženklas „...Lietos vyrams, besirenkantiems po Lietuvos ažuolu“. Vėliau garbingas senovės žynių-tiltininkų pareigas ir insignijas perėmė krikščionių dvasininkai, natūraliai tęsdami ikikristinio, dar nepažinojusio Kristaus pasaulio sakraliosios tarnystės tradicijas, tik jau nauju, krikšto vandeniu ir Golgotos auka atgaivintu pavidalu. Schemiškai šias metamorfozes galima pavaizduoti taip:

Sensacija?

Lietuvos pašonėje, senovinėje prūsų girioje, tarp ežerų glūdinčioje pilyje, anot legendos, galėjo būti paslėptas šventasis Gralis. Tai būtų iš tiesų įstabu – pasaulyje yra žinoma keletas paslaptinių vietovių, kur galėjo būti šventosios taurės buveinė, – net mitologinių, kurių realios vietos nepavyksta nustatyti. Jos išsibarsčiusios po visą Europą, nuo Ispanijos iki Sirijos, ir netgi už Europos ribų. Antai V. Ešenbachas (Wolfram von Eschenbach, 1170–1220) teigia, kad taurė buvo saugoma legendiniame Munsalvašo (iš lot. *mons salvationis*) kalne; Katalonijoje esąs Monserato vienuolynas taip pat garsėja kaip galima taurės saugykla; dar minimos tokios vietovės, kaip Glastonberio abatija Anglijoje, Ouklendas Naujojoje Škotijoje, Antiochija Sirijoje ir t. t. – apskritai šv. Gralis yra tapęs paslapties, kurios neįmanoma įspėti, bet kurią bus nepaliaujama spėti, sinonimu.

Jau buvo minėta, kad šv. Gralio ezoterikos šaknų verta ieškoti indoeuropietiškiųjų ikikristinių kultūrų terpėje. Tai ir buvo daroma, visų pirma dairantis į keltiškąją tradiciją. Kadangi yra duomenų, leidžiančių teigti, kad baltų kultūroje taip pat yra šios ezoterikos užuomazgų ir gal netgi esmiškesnių, natūralu būtų laukti ir konkretesnio pėdsako. Pasirodo, toks pėdsakas yra.

Senajoje Prūsų žemėje, girios pakraštyje prie Dainos upės, netoli Dainavos ežero, stovi Bauselauko pilis (iš prūsiško *Bauselawke* – *Bausio* (?) *laukas*; vok. *Bäslack*, lenk. *Bezławki*). Pirmą kartą pilies vardas istoriniuose šaltiniuose minimas 1371 m. Ši pilis yra glaudžiai susijusi su Lietuvos istorija – ji buvo atramos punktas kryžiuočiams puolant Lietuvą. Metraščiuose minima, kad 1402 m. iš žygio į Lietuvą čia grįžo komtūras V. Helfenšteinas (Wilhelm von Helfenstein). 1402–1408 m. ši pilis buvo neramiojo Švitrigailos, kuris tada buvo susidėjęs su Kryžiuočių ordinu, rezidencija, iš šios pilies jo pasiuntiniai

Bauselauko bažnyčia

nuolat jodinėjo tarp ordino ir Lietuvos. Vėliau pilies griuvėsiai buvo perstatyti į evangelikų bažnyčią.

Teigiama, kad būtent šioje pilyje, bažnyčioje, ir buvo paslėptas šv. Gralis. Legenda byloja, kad šv. Gralis prūsų giriose galėjo atsidurti iš Anglijos – po Hastingso mūšio (1066 m.) karaliaus H. Gudvinsono (Harold Goodwinson) sūnūs, slėpdamiesi nuo persekiojimo, traukėsi per Lietuvą ir Kijevą į Bizantiją. Du sūnūs liko Lietuvoje, o vyresnysis tapo karaliaus Vladislavo Jogailos protėviu. Bažnyčios inventorinėse knygosose yra aprašytos Jogailos brolio Švitrigailos dovanos bažnyčiai – graikiškas *antepediumas* (dekoratyvinis altoriaus aptaisas), taip pat Eucharistijos taurė, kuri ir yra šv. Gralis. 1520 m., užpuolus totoriams, taurė buvo paslėpta – užmūryta bažnyčios sienoje. Vėlesnis jos likimas nežinomas – likusi tik anga sienoje, kur, anot legendos, yra buvusi slėptuvė.

Ši vietovė nuo seno turi paslapties. Štai visai šalia yra Šventosios Liepos (lenk. *Święta Lipka*) vienuolynas. Legenda pasakoja, kad dar senųjų prūsų garbintos galingos liepos lapijoje apsireiškė Švč. Mergelė Marija. Bažnyčioje yra iš sidabro nukaltas medelis, o jo šakose – Dievo Motinos atvaizdas, laikomas stebuklingu (pavyzdžiui, 1519 m. šią šventovę pėsčiomis ir basomis aplankė Kryžiuočių ordino Didysis magistras Albrechtas Hohencolernas (Hohenzollern), ji gausiai piligrimų lankoma ir dabar).

Įdomiausia, kad miestelio (ir viso valsčiaus) herbe vaizduojamas lokys su vyskupo lazda! Be to, pastoralo viršūnė – spiralė – yra auksinė, todėl švytinti (paparčio žiedas taip pat švyti). Susilieja du svarbiausi grališkieji motyvai – paparčio žiedo ir krikščioniško liturginio reikmens, insignijos (antros pagal svarbą po Eucharistijos taurės), kurią Aistijos girių glūdumoje saugo lokys, girių valdovas...

Taigi visai šalia, vos už pusantro šimto kilometrų, esama ryškaus šventosios legendos pėdsako. Apvaizdos lėmimu, slėpiningoji paparčio misterija, apsukusi gerą galą pasaulio, vėl sugrįžo į savo ištakas – į šventąsias girias.

Nuorodos

1. Patackas A. Rasa, *Krantai*, 1990, Nr. 6–7; www.vydija.lt/straipsniai/Rasa.
 2. Patackas A. Apie Rasą ir Šv. Gralį, *Kultūros barai*, 2009, Nr. 3.
 3. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3, p. 255, 289.
 4. <http://www.bpmuziejus.lt/index.php?menu=3&width=1024&height=768>.
 5. Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 32, 216; www.vydija.lt/Virsmu_knyga.pdf.
 6. Ambraziejienė R. *Ženkilai, įvaizdiniai, simboliai*; komp. variantas, PDF, p. 263.
 7. Ten pat, p. 262.
 8. Ten pat, p. 267.
- Apr – Apreiškimas Jonui, Jn – Evangelija pagal Joną.

Aistis, aisčiai, Aistija

Prof. Zigmas Zinkevičius teigia,¹ kad, nors aisčių pavadinimas yra baltų kilmės, „žodžio *aisčiai* etimologija dar nėra galutinai paaiškėjusi. Dėl šio žodžio kilmės mokslininkai tebesiginčija. Anksčiau kai kurie iš jų žodį *aisčiai* buvo linkę laikyti germaniškos kilmės. Vieni iš jų bandė kildinti iš viduramžių vokiečių žemaičių *este*, ‘jauja’ (iš *aist-*), manydami, kad aisčiai galėję gyventi javų džiovinamose jaujose. Kiti šį žodį siejo su gotų *aistan*, ‘gerbti’. Dar kiti, remdamiesi Vulfstano *east-* (*Eastland, Eastmare*), norėjo aisčių vardą gretinti su sen. anglų *easte* ‘rytai’ ir aisčius laikyti „rytiniais gyventojais“. Bet visos šios etimologijos nėra patikimos, kaip ir siejimas su lotynų *aestuarium*, ‘žema vieta’. K. Būga su K. Jauniumi *aisčius* laikė baltišku žodžiu ir kildino iš tos pačios šaknies kaip latvių *īstnieki* ‘tikrieji’, ‘giminaičiai’, sen. slavų *istv* ‘tikras’, taigi, jų nuomone, aisčiai būtų „tikrieji“, „giminės“ ar pan. Atkreiptinas dėmesys į Kazimiero Kuzavinio aiškinimą. Kadangi baltų etnonimai paprastai būna kilę iš hidronimų, jis siūlo *aisčių* vardą vesti iš šių šaknį turinčių hidronimų, pavyzdžiui, *Aistà*, Širvintos intakas, *Aisetà*, Kiauno ežero intakas, *Aīsetas*, *Aisetai*, ežeras prie Labanoro ir kt. Įdomią mintį neseniai iškėlė Alfredas Bamesbergeris su Simu Karaliūnu. Jie linkę manyti, kad šaknies *aist-* pirmąkartė reikšmė buvusi ‘žemė, kraštas, laukas, dirva’. Šiaip ar taip pastaruoju laiku žodžio *aisčiai* kilmės daugiausia ieškoma baltų leksikoje.“

Taigi susiklosto toks vaizdas:

AUTORIUS	VEIKALAS	METAI	PAVADINIMAS
Tacitas	Germania	98 m.	<i>AESTIORUM GENTES, AESTII</i>
Kasiodoras	padėkos raštas	523–526 m.	<i>H(A)ESTIS</i>
Jordanas	Apie gotų kilmę...	550 m.	<i>AESTI</i>
Einhardas	Karolio D. gyvenimas	830 m.	<i>AISTI</i>
Vulfstano	P. Orozijaus „Istorija“	887–901 m.	<i>ĒSTUM, EASTLAND</i>

...ir šios etimologinės hipotezės:

KILMĖ	REIKŠMĖ	AUTORIUS
iš gotų <i>AISTAN</i>	<i>GERBTI</i>	
iš germanų (vokiečių žemaičių) <i>ESTE</i>	<i>JAUJA</i>	
iš sen. anglų <i>EASTE</i>	<i>RYTAI</i>	
iš lotynų <i>AESTUARIUM</i>	<i>ŽEMA VIETA</i>	
iš latvių <i>ĪSTNIEKI</i>	<i>TIKRIEJI, GIMINAIČIAI</i>	K. Būga ir K. Jaunius
iš vandenvardžių <i>AISTĀ, AĪSETAS</i>	<i>ŽEMĖ, KRAŠTAS</i>	K. Kuzavinis
iš senovinio lietuviško žodžio <i>AIST-</i>	<i>LAUKAS, DIRVA</i>	S. Karaliūnas, A. Bamesbergeris

Visi šie tekstai kalba apie beveik tą pačią geografinę erdvę – Baltijos jūros pakraščius ties Vyslos, Nemuno, Dauguvos žiotimis. Laiko tarpas – beveik tūkstantis metų (98–901 m.).

Tokių būta bandymų išsiaiškinti, ką reiškia seniausias, raštiškai paliudytas mūsų genties vardas. Bet nė vienas mėginimas nėra laikomas galutiniu, tad lieka erdvės ir kitoms prielaidoms.

Bandysime pateikti dar vieną prielaidą, ką šis pavadinimas galėtų reikšti, besiremiančia žodžiais *esu* (*esimas, esybė, esatis*).

Siūlome atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad etnoso savivardis, endoetnonimas dažniausiai, ypač gentinėje santvarkoje, yra sukuriamas dviem dažniausiai pasitaikančiais būdais:

a) autochtonas – čionykštis, čiabuvis, čia buvojęs, gyvenęs, čia esąs, esantysis; tad *esantysis – estis* (plg. *savybė – savastis; esybė – estis?*);

b) pagal matricą *žmogus*, t. y. etnoso pavadinimas yra sinonimas apskritai „žmogaus“ pavadinimui.

Ką svarbiausio, esminio apie žmogų galima pasakyti? Kad *esu*, t. y. **buvoju, egzistuoju, todėl esu, esu esantysis, esąs, estis** (šitokiu pavidalu pavadinimas yra nukeliavęs pas *estus*) ar *aistis*. (Plg. su sanskrito *Tat svam asi*; jei prisimintume Biblijos *Esu, kurs esu*, – tai gal nebūtų šventvagystė, jei šios sakralinės formulės atspindį priskirtume ir žmogui; juk pasakyta, kad Dievas sukūrė žmogų „pagal savo paveikslą ir panašumą“.)

Akivaizdu, jog abu šiuos variantus įmanoma išvesti, koreliuoti su „esu“.

Palyginkime su garsiojo jotvingių žodynėlio² paliudytu jotvingišku žmogaus pavadinimu *mardos* – ‘mirtingasis, mirsiantysis’ (dar plg. su Avestos *gaya-martan*, ‘mirtinga gaja, gyvybė’), parodančiu šios tragiško likimo genties požiūrį į žmogaus esmę. Išties, sugretinime *esantysis / mirsiantysis*, šitoje šurpioje prasminėje slinktyje glūdi užšifruota mūsų genties istorinio likimo drama. *Estis, aistis*, turėdami ryškiai ontologinės prigimties šaknį (plg. *esu, esmė, esimas, esatis, esá*, o gal ir *aisá* – „jis vėl pajuto ilgesį savo gyvenimo ai-sumo“ – LKŽ), tinka į metafizinį kontekstą turinčių lietuviškų žodžių terminų eilę, tokių kaip *duona* (tikriausiai nuo *duo-ti*, dovanoti; plg. – *don-is*, dovana), *ras-a* nuo *rás-tis*³ ir t. t., tai patvirtina lietuvių kalbos kaip archajinės, pirmojo porojinio rato kalbos statusą.

Tad, palikę fonetines problemas (*ae-ai-ē-e*) spręsti kalbininkams, daugiskaitoje turėtume *aistiai, aist(i)jai (estijai?)*, t. y. arba ‘čiabuviai’, arba ‘žmonės’. Įsileidę afrikatą, turėtume *aisčiai*, o krašto pavadinimas tuomet būtų AISTIJA, kuris, išsilaikęs nuo neatmenamų laikų ir beveik tūkstantį metų liudytas rašytinių šaltinių, vėliau buvo pakeistas Lietuvos vardu, įvardijančiu jau naują kokybę – viršgentinę, su valstybingumo ir Vyčio ženklu. Rūpintojėlis, – esąs, esōs žmogus, paskendęs esatyje, meditacijoje, – persikeitė į baltojo žirgo, dausų raitelį, o dar vėliau – į karį, kovojantį amžiną kovą už išlikimą neramioje istorijos tėkmėje.

Išvados

Aistis, aisčiai (*aistiai, aistijai?*) yra endoetnonimas, savivardis, t. y. taip save vadino mūsų protėviai (iki 1000 m. po Kr.), taip juos vadino ir to meto istoriniai šaltiniai.

Šis žodis yra sietinas su *esu* (jie, jos *esti?*), neologizmu *esėti*, latvių *īst-* ir jų ontologiniais vediniais.

Šis žodis reiškia arba *čiabuviai*, arba *žmogus, žmonės* („tikrieji žmonės“?), *esantieji*.

Nuorodos

1. Zinkevičius Z. Aisčiai ir Estija, *Voruta*, Nr. 7(697), 2010 05 02, p. 1, 12
<http://www.voruta.lt/rubrikos/138/3781>
2. Zinkevičius Z. Nauja apie jotvingių kalbą, *Rinktiniai straipsniai*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 61–66.
3. Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 17, 31.

Gotai ir baltai

*Kodėl gotai nėra baltai ir kodėl
pavojinga ieškoti ten, kur nepametei*

Tarp Lietuvos istorijos mylėtojų suaktyvėjo Česlovo Gedgaudo šalininkai. Tai lėmė, matyt, dvi priežastys. Pirmoji būtų nuobodybė, nepasakytum „nūda“, įsivyravusi mūsų akademinėje historiografijoje, pateikianti visuomenei disertacijas, bet ne naujas idėjas. Kita priežastis būtų turbūt išpopuliarėjusios Jūratės Statkutės de Rosales knygos. Į šį suaktyvėjimą, gan agresyvų, nereaguoja oficialusis istorijos mokslas, užmiršdamas, kad akademinė kryptis turi mažiausiai įtakos tautos istorinės savimonės formavimuisi (pakanka prisiminti priešpriešą Simonas Daukantas–Juzefas Jaroševskis). Pluralistiškai žiūrint, toks požiūris turi teisę būti šalia kitų, jei ne viena aplinkybė – pavojus susipainioti esminiuose mūsų etnikos pagrinduose.

Tam pirma privalome atsakyti į klausimą – kas yra baltai ir kas ne, kur yra riba tarp genetiškai artimų etnosų.

Kodėl gotai nėra baltai? Atsakymas būtų paprastas – todėl, kad **gotai yra gotai, o baltai yra baltai**.

Prieš pradėdant rimtą pokalbį, reikėtų trumpai prisiminti reiškinio istoriją. Gedgaudizmo ištakos slypi gadynėje po „Aušros“, kai po pirmųjų aušrininkų, J. Basanavičiaus ir kitų bei jų pranokėjo Simono Daukanto historiografinių idėjų, ganėtinai profesionalių, iš esmės teisingų ir iki dabar beveik galiojančių, atėjo epigonų laikas. Tada ir pasigimė „gotiškoji“ mūsų istorijos mylėtojų kryptis, kurios „klasikais“ būtų A. Račkus, žinomas numizmatas, jau minėtas Č. Gedgaudas; atskirai – J. Statkutė de Rosales¹.

Kur pagrindinė yda ar klaida, kurią daro šios krypties aklatikiai? Dalykas paprastas – remiantis keletu paviršutinių panašybių, skelbiama, kad gotai yra beveik baltai, tad viskas, ką nuveikė gotai, – o nuveikė jie daug, paliko ryškų pėdsaką, ryškų iki šiol, – taigi tai, ką nuveikė gotai, priskiriama baltams, o tada jau stabdžiams sudie – Berlynas – tai Varlynas, o Lietuva baigiasi vos ne ties Havajais. Rimtesnioji autorė J. Statkutė de Rosales teisingai kaltina fašizmo ideologus Vokietijos istorijos mokslą pakreipus gotų istoriją

tuometinio režimo tikslams, tačiau gotų ir germanų genetines sąsajas peržiūrinėti būtų nerimta.

Kaip yra iš tiesų? Pradėti, jau esame sakę, reikėtų nuo teiginio, kad gotai nėra baltai. Maža to – sunku rasti kalbinę-kultūrinę indoeuropiečių šeimą, svetimesnę baltams. **Gotai, buvę mūsų kaimynai, yra svetimesni mums nei, pavyzdžiui, lotynai, keltai arba arijai, kurie nėra buvę kaimynai.** Ieškome ko nepametę – vienas kitas asmenvardis, skambesiu panašus į baltišką, dar nerodo giluminio, vidinio ryšio.

Bet kalbėkime konkrečiai. Objektvyioji pusė būtų ta, kad gotų ir baltų santykį galima apibūdinti tokiomis dvinarėmis opozicijomis, kaip nomadizmas–sėslumas, sūnus–motina, aržumas–romà ir kt. Panorėję galėtume pasitelkti A. Toinbio terminą *affiliated*, t. y. „išsūnijimas“. Grynai lingvistinės gotų ir baltų kalbų panašybės – ne ryškesnės, kaip su kitomis archajinėmis ide. pirmojo rato (pasak V. Šmidto) kalbomis – sen. graikų, lotynų, sanskrito. Visa jėga skirtybė – neįveikiama – išryškėja, kai susikoncentruojama ties mentaliteto tyrimu.

Aržumas

„Karinė sfera nurungia visas kitas pasaulio modelyje, rekonstruojamame senovės germanų dvinarių *nom. pr.* (tikrinių vardų) elementų pagrindu. Jos rafinuotumas stebina aprašymo preciziškumu, išdidintu dėmesiu smulkmenoms, ir apskritai ši sritis atrodo nelygstamai „išpūsta“. Hipertrofiškumo įspūdis kyla iš daugybės vienos ir tos pačios sąvokos pavadinimų (žr. penkis mūsų pavadinimus – *badwō*, *guntjō*², *hadu*, *heldjō*, *weigaz*; tris gynbos pavadinimus – *bergo-*, *mundu-*, *fridu-*); išsamaus ginkluotės aprašymo su išvešėjusiais sinonimais (ietis – *gaiza-*, *uzda-*; kardas – *heru-*, *branda-*, *saksa-*; skydas – *randu-*, *skeltu-*), didelio kiekvieno elemento produktyvumo onomastinėje sistemoje, maksimalaus komponentų valentiškumo [pasikartojimų skaičiaus dvinarėje vardų sistemoje, – A. P.]: /harja- (28), segez- (29), gutjo- (28), gaiza- (19), -harjaz (40), -gaizaz (34), -munduz (29), -heldjō (25), -friduz (28). Šios savybės tikriausiai išryškėjo galingai veikiant herojiinei poezijai senovės germanų onomastinį pasaulio modelį <...>³. Ši ilga citata iš kapitalinio T. V. Toporovos veikalo buvo būtina, norint atskleisti esminį gotiškojo „aš“, gotiško mentaliteto bruožą – **karingumą, aržumą**. Estetinėje plotmėje su ypatinga jėga šis bruožas atsiskleidžia vadinamajame „žvėri-

niame stiliuje“ – tie gotų ir senovės germanų heraldikos karūnuotų erelių snapai, liūtų nagai, drakonų liežuviai, plėšrūnų dantys, ragai ir iltys, kovoje susiviję kūnai – visa ši atžariojo plėšrūnų pasaulio fantasmagorija, iliustruojanti šiurpią žmogaus plėšrūno estetiką, manifestuoja aržumą, agresiją, o jos apoteozė – gyvatė ar koks nors panašus apokaliptinis siaubūnas, ryjantis savo uodegą; **blogio perviršis sunaikina blogį**. Tas pats „žvėrinis stilius“ būdingas ir skitų, „stepinių gotų“ (plg. *giria / jūra* ir *giria / stepė*) estetikai. Išėję ar išvaryti (*iš-goję* ar *iš-guiti*) iš Aistijės miškų, genami savo machistinio pasionariškumo, apgyvendinę nederlingas ir nesvetingas Baltijos ir Šiaurės jūrų pakrantes, Skandinavijos uolynus ir fiordus, jie buvo priversti išgyventi arba žūti (kaip pirmieji vikingų kolonistai Šiaurės Amerikoje, Vinlande), priešpriešindami rūsčiai aplinkai savąją drąsą, narsą ir fizinę jėgą. *Stiprus, jėgingas* turi net šešis sinonimus: *rika, starka-, festu-, magne-, trūdjo-*; įdomiausias yra šeštasis – *swentaz* (!). (Paimprovizuokime: „šventas – tai stiprus“, „stiprus yra šventas“, „per stiprumą į šventumą“ ir t. t. Skamba labai jau baltiškai, ar ne?) Iš viso *sacrum* spektro pasirinktas – be abejo, būtinas – stiprybės, atsparumo sandas. Bet kaip tada „nendrelė vėjuje“? Ir palyginkime su baltiškąja esmine *sacrum* substancija – **roma**.

Destrukcija

Plg. drąsus – *balda* (*Balda* – *Waldaz* – ‘drąsiai valdantis’). Tačiau lietuviškas (*pa*)-*balda* yra tik: 1) ‘nenuorama; 2) ‘akiplėša’ (LKŽ). Palyginkime tą pačią recesiją slavų kalbose: *smelyj* – ‘drąsus’ (liet. *smilus* – ‘negatyviai drąsus’) ir net liet. *drąsus* – slav. *trus* ‘bailys’.

Yra ir panašybių: *wakra* – ‘žvalus’, *frōda* – ‘išmintingas’, ‘protingas’, *stōra* – ‘didelis’, *newja* – ‘naujas’, *welja* – ‘valia’, bet tokių dalykų galima rasti bet kurioje ide. kalbų šeimoje. Anuo **karingumo** aspektu jie neutralūs.

Tokia tad būtų trumpa sakralinės ir mentalinės sferų apžvalga.

LAIKAS IR ERDVĖ. O laiko ir erdvės kategorijos? Čia įdomiausias būtų gotiškas germaniškasis jūros pavadinimas – *saiwa*. Vienintelis priebalsinio konstrukto *s-v* atitikmuo mūsų kalboje yra *sava(s)* (nebent dar latvių *sieva* – ‘žmona’, matyt, taip pat reiškianti „savąją“; tiesa, yra dar *syv-(ai)*). Paimprovizuokime: gotui jūra, marios – kažkas *sava*, kažkas esminiai substanciška (*syv-ai*). Tuo tarpu mums *marios* (audrotu pavidalu – *jūra* [plg. *gau-rai; jau-ra*] – kažkokia anapusbė, vos ne *mar-os* sinonimas. Toks ir santykis su ja – pažiūrėti, pame-

dituoti, pabraidyti, ir tiek. O štai gotui, skandinavui jūra per šcheras, fiordus, salynus prisijaukinama, įeina į buitį, tampa *sava*.

Toliau yra žemė – *er(d)o*. Aiškus nomadinis požiūrio taškas – žemė nomaui tik paviršius, erdvė (dar plg. – erčia). Dar įdomiau ir mįslingiau – giria, medis – *widuz* (sen. islandų – *vid*, runų rašto paminkluose *widu*-. Giria – vidus? Kieno vidus? Žmogaus? Mano viduje – giria, aš nešiojuosi ją savyje kaip iščias, bet pats jau nebe jose, esu už girios, išorėje. Išėjęs ar išvartytas, bet giliai ją viduje išlaikęs? Ir t. t.

Vyrauja tačiau – tarp abstrakcijų – neatrakinami semantiniai labirintai, mentalinės piramidės, slėpiningi prasminiai sfinksai, liudijantys mums jau uždarą, svetimą omenį: laikas – *aiwa*; gyvenimas – *alda*; protas – *hugi*; laimė – *awja*; baimė – *agi*. Kas beįspės?

Vardų kūrėjas

Subtilių atspalvių atskleidžia specifinė semantikos sritis – dvinarių vardų tyrinėjimas. Gotų-germanų pasaulis pasižymi unikalia dvinarių vardų gausa ir įvairove, gal didžiausia tarp ide. Juos turi daugelis ide. kalbų atšakų (tarp jų vieni įdomiausių yra baltiškieji dvinariai vardai), o visiškai neturi tik berods lotynų ir armėnų kalbinės šeimos. Jei lygintume gotų (germanų) ir baltų dvinarius vardus, aptiktume tam tikrų nuosmukio požymių. Baltiškame dvinarių vardyne abu sandai turi didelį prasminį krūvį, ir jų sudarymo principą galima įvardyti kaip prasminį. O štai T. V. Toporova teigia, kad „gotų-germanų onomatetikoje vyrauja poetinis principas“ – vardai sudaromi remiantis labiau aliteracijomis, sąskambiais nei prasme. Išties daugelis šitaip sudarytų gotiškų vardų prasminiu požyriu neatlaiko kritikos, yra, galima sakyti, beprasminiai, nors ir gražiai skambantys. Tai aiškus nukrypimas nuo senovinio Indoeuropos onomateto (įvardijimo) dėsnių. „Vardo suteikimas naujagimiui tampa jo esmiškumo atspėjimu ar galimybe suvokti pirmąjį elementą indoeuropietiška žodyje, skirtingame vardui *n-men* kaip „viduje, jame“⁴. Avestoje netgi teigiama, kad vardą suteikia pats Dievas, Ahura Mazda: *Ahurō Mazdāo nāmam dadās* („Ahura Mazda vardą davė“). Pitagoriečių aplinkos tekstuose sakoma, kad „antroje vietoje pagal išmintį yra tas, kas nustato vardus“⁵. Platono „Kratile“ yra teigiama, kad „nustatyti vardus – ne kiekvienam įkandamas reikalas, o tik tam tikram vardų kūrėjui – onomatoriui, *onomatoirios*“⁷. Tad senoji Indoeuropa žinojo ne tik pribuvėjas, bet ir *vardų kūrėjus*, kurie, be abejo, priklauso garbingam tiltininkų – palydovų

per virsmus – luomui. Tad nusižengimą šiai archajinei onomastinei tradicijai, kai vardo prasmę užgožia, keičia poetizmai, galima laikyti nuosmukiu.

Jau esame rašę⁹, kad galbūt lietuviškoje tradicijoje po vardų invertišku-
mu – sandų susikeitimu vietomis – slypi iniciacijos ritualas (pirmuoju sandu įvardijama prigimtis, antruoju – kuria kryptimi ta prigimtis turėtų būti ugdoma). Po iniciacijos, jei ji pavyksta, – sandai sukeičiami vietomis, tai simbolizuoja jau suformuotą, apvaldytą pagal tam tikrą vektorių prigimtį. Šiai prielaidai pagrindą teikia faktas, kad dauguma, galima sakyti, beveik visi lietuviški (baltiški) dvinariai vardai yra invertabilūs, turintys savybę susikeisti vietomis. Gotų-germanų tradicijoje vardai taip pat turi savo invertus, *nom. pr. A–B; B–A* tipo (pavyzdžiui, glostantis lietuvišką ausį *Swenta–rikaz* ir *Rika–swentaz*; tačiau reiškiantis, deja, tik stiprus–stiprus). Tačiau tokių pavyko priskaičiuoti ne daugiau kaip dvidešimt du, tuo tarpu gotų-germanų dvinarių vardų sąrašuose yra šimtai (Rytų–Vakarų germanų – 185; skandinavų – net 419). Šitai taip pat neliudija senosios tradicijos tęstinumo. Nepavyko aptikti ir iniciacijos ritualo požymių.

Taigi grįžkime į pradžių. Galbūt priešprieša – arba gotai, arba baltai – yra per griežta, tačiau jos nutylėjimas yra klystkelis. Kodėl? Todėl, kad veda mus „nuo savęs“. Užuot ieškoję „savęs savyje“, savo vidiniame, anot Imanuelio Kanto, kosmose, kuris ir yra baltiško etoso, baltiškosios savimonės protėvynė, mes nukrypstame į išorę ir ieškome ten, kur nepametę, ten kur mūsų nebūta, eikvodami tam energiją ir aptemdydami ūmę. **Tie, kurie gyveno ir liko girioje – tie yra baltai, kurie išėjo – nebe baltai.** Tiesa, esama ir tarpinių variantų – niekad nebūna vien juoda ir balta. Č. Gedgaudo gerbėjų paguodai, tokie buvo (ir yra) galindai. Kodėl ne tik buvo, bet ir yra? Todėl, kad kadais Mozūrų ežeryno sengirės pakraščiuose gyvenę baltų galiniai – tebegyvena. Šitie galindai (paskutinės trobos kaime šeiminkas vadindavosi galinis), baltiškojo ovalo pakraščių (plg. *u–kraina*, lenk. *kręsy*) sargybiniai, „markgrafai“, vieną dieną išvydę pro šalį traukiančius į vakarus barzdotų vyrų būrius, – tai buvo gotai, – pakilo ir patraukė iš paskos – dieną pagal saulę, vakarop, naktį – pagal Paukščių taką, kol po ilgų klajonių atsidūrė pasaulio pakraštyje – „gale žemės“ – „Finis terrae“ (dabar Finistera), vakariausiame europietiškos *oikumenos* kyšulyje. Toliau nebuvo kur eiti. Apsidairę pamatė, kad čia, – tuometinio pasaulio pabaigoje, kur Atlanto vilnys dūžta į Kosta Morte, Mirties krantą, – Kantabrijos kalnų priekalnės visai panašios į jų protėvynę. Tie patys rūkai rytais, sengire apžėlusios kalvos, už žmogų aukštesni papartynai. Kitais žo-

džiais, atrado įprastinę ekologinę nišą ir ten apsigyveno, gal net suteikė vardus upėms – Rio Isa, Rio Neira ir net Rio Ula... Ten mūsų ne kartą būta ir išvaikščiota pėsčiomis – į Santjago de Compostelą, todėl galime teigti, kad ten jau tiesi savas kaip Lietuvoj, ir kartu, aišku, šiek tiek kitaip. Taigi gotai ėjo ir nuėjo kaip liepsna, o galindai liko. Etnografiniame muziejuje – tos pačios saulutės, kaip ir ant mūsų verpsčių, tos pačios liūdnos tęsiamos dainos, jokių flamenkų ir kistanječių. Kalbant tyliai – taip, kad neišgirstų Ispanijos politikai – Galisija yra arčiau Lietuvos nei Madrido. Todėl siūlytume gedgaudistams kaip pleistrą ant jų žaizdų – susidomėti verčiau galindais, pasiskaityti kapitalinius Vladi-miro Toporovo straipsnius apie juos. O gotai... Taip, gotai – įstabi tauta. Vien Burgos, karalių miestas, ko vertas. Lotynų Amerikoje *godos*, gotų palikuonys yra laikomi tautos elitu. Gotų pasionarinis impulsas įgalino krikščioniškąją Ispaniją įvykdyti *rekonkistą* (*reconquista* – isp. ‘atkariavimas’) – per 800 metų išstumti maurus iš Pirėnų. Šito pasionarinio plūpsnio vilnys nuvilnijo ir už Atlanto – konkistadorai, antrieji sūnūs, bedaliai, neturtingi hidalgai – smulkieji bajorai (dvarelį paveldėdavo vyriausias), šitie pasionarijai, „nepasėdos“ užkariavo Lotynų Ameriką, pasiekė net Filipinus. Taip, bet baltų antrieji sūnūs yra bitininkai, bičiuliai, sklidinį romės kaip medaus, niekur nekeliaavę. Ir todėl gotai nėra baltai, nes yra sūnūs (got. *sunus* – liet. *sūnus*). Tačiau sūnus juk nėra motina! Jis turi savo atskirą gyvenimą, sūnus turi atsiskirti nuo motinos, kad galėtų jį gyventi. O mes leiskim mūsų ūmeniui gyventi savo gyvenimą, vidinį ir esminį, kuriame daug ką reikia suvokti ir susivokti, sudėlioti ir sutvarkyti, permąstyti ir nusiraminti. Romės!

Nuorodos

¹ Žr. Račkus A. *Gotai lietuvių tautos giminaičiai*, Chicago, 1929; Gedgaudas Č. *Mūsų praeities beiėškant*, Mexico, 1972; Kaunas, 1994; Statkutė de Rosales J. *Baltų kalbų bruožai Iberų pusiasalyje*, Chicago, 1985; Statkutė de Rosales J. *Los Godos*, Caracas, 1998, (Barcelona, 2004); Statkutė de Rosales J. *Goths and Balts*, Chikago, 2004; Statkutė de Rosales J. *Didžiosios apgavystės*, Vilnius, 2007.

² † – maždaug tolygu *t*, *th* anglų kalboje.

³ Toporova T. V. *Kultura v zerkale jazyka: drevnegermanskije dvuchčlennyje imena sobstvennyje* (Kultūra kalbos veidrodyje: senovės germanų dvinariai tikriniai vardai), Moskva, 1996, p. 131. (Autorė bene yra žymaus baltisto V. N. Toporovo duktė? – A. P.)

⁴ Toporovas V. N. *Pasaulio tautų mitai*, Moskva, 1980, p. 510.

- ⁵ Ivanov V. V. Drevneindiiskij mif ob ustanovitele imion i jego paralelj v grečeskoj tradiciji (Senovės Indijos mitas apie vardo suteikėją ir jo paralelės graikų tradicijoje), kn. *Indija v drevnosti* (Senovės Indija), Moskva, 1964, p. 84–85.
- ⁶ Platonas. Kratilas (vert. M. Adomėnas), Vilnius, *Aidai*, 1996, p. 389.
- ⁷ *ονοματουργος*, dar *onomastikos*, lot. *Nomenclator*.
- ⁸ Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 159–160.
- ⁹ Ten pat.

Paslappingoji Skandija

Arba visada ieškok atsakymo LKŽ

Vietoj pratarmės

Šaltajame kare tarp skaitančiosios visuomenės ir istorikų įvyko proveržis. Turima galvoje, kad sykiu pasirodė pora rimtų tekstų, skirtų Jūratės Statkutės de Rosales knygoms aptarti, kuriuos parašė akademinės visuomenės atstovai. Žinome, jog iki šiol galiojo kolektyvinė akademikų nuostata juos ignoruoti, tačiau Jūratės Statkutės de Rosales triumfališkas vizitas 2011 m. vasarą ir ypač Lietuvos edukologijos universiteto jai suteiktas *honoris causa* bei visuomenės spaudimas, berods, įtikino akademikus tokios nuostatos bergždumu.

Taigi du straipsniai. Pirmasis – istoriko Dariaus Barono „Mokslas ir mes, lietuviai“¹ ir antrasis – kalbininkų Alvydo Butkaus ir Stefano M. Lanzos „Kaip baltai tampa gotais“². Jauno istoriko Dariaus Barono darbe daugiausia dėmesio skiriama pasipiktinimui nešlove, kurią akademiniam pasauliui užtraukė universitetinio garbės vardo suteikimas „savamokslei istorikei“, ir tik antroje vietoje – jos kūrybai, konkrečiai gotų tėvynės – Skandzos salos – buvimo vietai nustatyti. Prof. Alvydo Butkaus ir jo kolegos straipsnis daug nuosaikešnis, labiau geravališkas, jo pabaigoje pripažįstama, kad „autorė savo tezes perša ne piktavališkai, t. y. visai neturėdama tikslo sąmoningai suklaidinti skaitytojų. Ji tiesiog tautiniu užsidegimu ir gera valia stengiasi kompensuoti savo filologinių įgūdžių trūkumą, ydingą tyrimo metodologiją, taip pat ir lotynų kalbos mėgėjišką išmanymą. Nors ir niekaip negalima sutikti su autorės pagrindine mintimi apie gotų kilmės vietą Aistmarių nerijoje, turime pripažinti, kad jos mėginimas aiškintis gotų ir gudų sąsajas su baltais ir reikalauti daugiau dėmesio lietuvių istorijai bei kultūrai yra vertas pagarbos“.

O štai Darius Baronas daug kritiškesnis, kai kurie pasažai peržengia etikos ribas: „(autorės) ryšys su istorija buvo palaikomas klausantis Ispanijos istorijos paskaitų Madride (1952–1958) ir laisvalaikiu lankantis bibliotekose bei skaitant knygas namuose. Matome savamokslę, kuri kultivuoja savo hobi – senąją baltų istoriją.“ Įdomu, o kiek gi truko jo paties mokslai – ar ne tuos pačius

šešerius metus? Darius Baronas yra Lietuvos christianizacijos ir hagiografijos, LDK stačiatikių kultūros žinovas, tačiau visuomenėje jis yra labiau pragarsėjęs herostratinių polinkių knyga, apšaukiančia Pilėnų gynėjus bailiais ir šiaudadūšiais, mokslinė prasme niekine, tačiau mirtinai įžeidusia daugelio lietuvių mitologinę savimonę (nebent pliusu laikysime gausiai cituojamus šaltinius). Jūratės Statkutės de Rosales lyginimas su išgarsėjusiu pseudoistoriku G. Menziu (Gavin Menzies) yra nekorektiškas, žinant (ir nutylint), kad Jūratės Statkutės de Rosales darbus vertina ne tik jos gerbėjai, bet ir toks tikrai solidus mokslininkas ir rašytojas Žiljermas Moronas (Guillermo Morón), ilgametis Venesuelos istorijos akademijos pirmininkas, Simono Bolivarо universiteto profesorius, dėstęs Hamburgo universitete ispanų kultūrą.

Taigi visuomenės spaudimas padarė savo – ledai pralaužti. Nors abu autoriai vieningai atmeta gotų sutapatinimą su baltais (tam reikėtų pritarti), tačiau išties Jūratės Statkutės de Rosales atkaklumo dėka progermaniškos „plataus akademinio tarptautinio konsensuso“ (D. Baronas) pozicijos dėl germanų–gotų–baltų tarpusavio santykių apskritai ir gotų giminės Skandzos lokalizacijos buvo išjudintos. Pabandydysime šiuo tekstu jas dar labiau palenkti į baltišką pusę, bet apie viską iš eilės.

Skandza

Iš esmės abu autoriai nagrinėja vieną ir tą patį klausimą – kurgi buvo paslaptingoji gotų giminė, sala Skandza – ar prie Baltijos rytinės pakrantės, ties Vyslos žiotimis, ar visai kitame, priešingame Baltijos jūros krante – ten, kur dabar gyvena švedai ir kitos skandinavų tautos. Kodėl šitai svarbu? Mat jei gotai radosi šiapus Baltijos, mūsų, aisčių, pašonėje, tai galima juos laikyti artimais baltams; tačiau, jei jų giminė buvo anapus jūros, tuomet laimi progermaniškoji linija. Tyrimas iš esmės remiasi vienu šaltiniu – VI a. greičiausiai gotų kilmės istoriko Jordano veikalą „Getika“ (*De origine actibusque Getarum*), o ypač į tą jo teksto vietą, kur aprašoma Skandza. Abu autoriai vieningai kritikuoja Jūratę Statkutę de Rosales už jos atkaklų tvirtinimą, kad ši teksto vieta yra netiksliai išversta. Konkrečiai viskas suvedama į dviejų lotyniškų žodžių – *in fronte* ir *in conspectu* prasmų aiškinimąsi. Nenorėdami kartoti argumentacijų, pateikiame tik galutines išvadas. Akademikų nuomone (kuri atitinka jau minėtą kolektyvinį „konsensuą“), Jordanas, tiksliau, jo perpasakojami antiklos autoriai teigia, kad sala buvusi priešais Vyslos žiotis,

bet anoje jūros pusėje, tai yra Skandinavijos pusiasalis ir yra ta sala. O štai Jūratė Statkutė de Rosales Jordano teiginius aiškina savaip, tiesiogiai – kad sala buvusi pažodžiui „priešais (*in fronte*)“ Vyslos žiotis, tai yra čia pat, matoma iš žemyno plika akimi, ir kad tai yra Aistmares nuo jūros skirianti sala ar pusiasalis, taip pat Sembos pusiasalis ir netgi Kuršių nerija – kitais žodžiais, sala, o gal pusiasalių ir salų kompleksas, kuris yra jūros bangų ir toje vietoje į jūrą įtekančių upių sąveikos padarinys. (Graikų geografą Ptolemajus kalba net apie keturias Skandijas – tris mažas ir dvi dideles, iš kurių viena yra priešais Vyslos žiotis. Tą patį sako ir lotynų istorikas Pomponijus – kad Kodano (Gotų, dabar Gdansko) įlankoje yra daugybė didelių ir mažų salų, kurias skiria nedideli tarpai – prisiminkime, kad ir Kuršių nerija kadais nebuvo ištinė, bet turėjo ir protakų.)

Tiesą sakant, mokslininkų argumentai, nors ir paremti gausiai demonstruojamomis lotynų kalbos žiniomis, nelabai įtikina. O Jūratė Statkutė de Rosales remiasi dar ir gotų kilmės Kastilijos karaliaus Alfonso X Išmintingojo (1221–1284) pasakojimu apie gotų protėvynę, – apskritai jos stiprioji pusė yra ispanakalbės raštijos žinojimas. Nors jis taip pat remiasi Jordano (kuris, jau esame minėję, turbūt buvo gotų kilmės) tekstu, tačiau papildo jį naujomis detalėmis. Neatmeskime kilmės pranašumų – juk protėvių pasakojimai yra, ko gero, patikimesnis dalykas nei istorikų išmisalai (prisiminkime kad ir Daukantą, kuriam iš protėvių paveldėtos žinios ir instinktas padėjo niekada neklysti). Be to, neatmestina, kad plačiai po Europą blaškęsi gotai gebėjo palaikyti tiesioginį ryšį su protėvynė – prie šito verta sustoti plačiau.

Ryšys su protėvynė

Jūratė Statkutė de Rosales primena, kad yra tokia keistoka Adomo Bremeniečio veikalo „*Decriptio insularum Aquilonis*“ ištrauka: „Sunt et aliae interius, quae ubiacent imperio Sueonum; quarum vel maxima est illa, quae Curland dicitur; iter habit octo dierum; gens crudelissima propter nimium idolatriae cultum fugitur ab omnibus; aurum ibi plurimum, equi optimi. Divinis, auguribus atque nigromanticis omnes domus plene sunt, [qui etiam vestitu monachico induti sunt]. **A toto orbe ibi responsa petuntur, maxime ab Hispanis et Grecis**“ (paryškinta A. P.)³. Trumpai perpasakojant, čia teigiama, kad Kurlande (t. y. baltų krašte, pabaltijyje) pilna žynių ir kitokių dvasininkų, kurių patarimo atsiklausti atvykstama net iš Ispanijos ir Graikijos. Kas galėtų būti tie

piligrimai, jei ne tolimi gentainiai, atvykę pasisemti išminties, atgaivinti atminties iš pirminių šaltinių? Ir kita užuomina iš Alfonso X Išmintingojo raštų (jis cituoja IV–V a. istoriką Ablabijų (Ablabius, Ablavius), kurio kūrinys „Historia Gethorum“ yra dingęs) – gotai, iškeldami svetur, visada palikdavę „savo vyresniuosius tam, kad gintų žmones ir saugotų žemę“. Kaip čia neprisiminti žemaitiškų butšaknių ir prūsų butšargių – būtent todėl šių vyrų liudijimai atrodo patikimesni už lingvistinius „mandravimus“.

Be to, Jūratė Statkutė de Rosales „pamėtėja“ dar vieną svarbų švietalą – Motiejaus Pretorijaus veikalus. Būdamas „vietinis“, t. y. Prūsijos gyventojas, jis net neabejoja, kad „Prussia antiqua ac nativa gothorum sede“ – „Prūsija yra senoji bei gimtoji gotų buveinė“ (veikalas „Mars Gothicus“).

Tačiau esama kontrargumento, kurį kalbininkas Alvydas Butkus laiko svarbiausiu ir lemiamu: „*Tačiau galutinio argumento prieš J. Statkutės skandinaviškos gotų kilmės neigimą nebūtina ieškoti, interpretuojant žodžių junginius, sutikrinant šaltinius, atkuriant prieš pusanthro tūkstančio metų gyvenusio žmogaus geografinį vaizdinį ar aiškinant kokią giliai paslėptą Jordano aprašo potekstę.*

Užtenka perskaityti tai, kas Jordano rašoma toliau, t. y. ką J. Statkutė nutilėjo: „In Scandza vero insula, unde nobis sermo est, licet multae et diversae maneant nationes, septem tamen earum nomina meminit Ptolemaeus. Apium ibi turba mellifica ob nimium frigus nusquam repperitur. In cuius parte arctoa gens Adogit consistit, quae fertur in aestate media quadraginta diebus et noctibus luces habere continuas, itemque brumali tempore eodem dierum noctiumque numero lucem claram nescire. Ita, alternato maerore cum gaudio, beneficio aliis damnoque impar est.“ („Scandzos saloje, apie kurią sukasi mūsų kalba, nors daug ir skirtingų tautų joje apsigyvenusios, tačiau jų Ptolomėjus mini tik septynis pavadinimus. Tenai bičių meddarių spiečių dėl nepaprastai didelio šalčio niekur nerandama. O jos šiaurinėje dalyje Adogit gentis apsistojo, kuri – pasakojama – vidury vasaros per keturiasdešimt dienų ir naktų turi nuolatinę šviesą, ir panašiai žiemos metu tokiu pat dienų ir naktų laikotarpiu aiškios šviesos nežino. Šitai patiria kaitaliojimasį džiaugsmo ir liūdesio, kurie tačiau yra nepanašūs į kitas laimes ir nelaimes.“)⁴

Išties, šis aprašymas neabejotinai tinka Skandinavijai ir visai netinka mūsų „padangtėms“. Kur čia šuo pakastas? Atsakymo reikėtų ieškoti visai kitose plotmėse nei senovės mokslininkų raštai. Taigi pereikime į visai kitokią stilistiką...

Sakmė apie gotų tautos radimąsi ir keliones po platųjį pasaulį

Senovėje Europos šiaurėje, jos lygumose nuo Baltijos jūros beveik iki Uralo, prieš daugelį tūkstančių metų plytėjo Didžioji Giria. Ji užaugo atsitraukus paskutiniams ledynams, atšilus orams. Kai Girioje vėl radosi žvėrys ir paukščiai, kartu su jais radosi ir žmonės. Jie buvo Girios dalis, jos vaikai. Valgė jie ką galima buvo rasti Girioje, žemės dirbti dar nemokėjo, jų buvo nedaug – tiek, kiek galėjo iš Girios pramisti. Giria dalijosi su jais savo turtais – riešutais, medumi, vaisiais. Nei pietuose dunksančiuose kalnuose, nei rytuose plyniniuose dykrose – stepėse niekas negyveno, nes ten nebuvo galima išgyventi. Tokios pat tuščios ir nejaukios buvo jūros pakrantės, nes dar nemokėta pamilti jūros, kuri jiems buvo tik marios – marės viešpatija, anapusybė. Giria buvo jų Motina ir jų maitintoja, jie ir gyveno augalo gyvenimą, jų šventės buvo augalo šventės – prasidėjimo, vešėjimo ir brandos – juk žemė, žmuo (žmogus senoviškai) ir augmuo – to pačio semantinio krūmo atšakos.

Taip truko tūkstančius metų, bet ir čia liejosi laiko upė. Girioje darėsi ankšta, norėjosi tolių, norėjosi sužinoti, kas ten už devynių kalnų ir devynių upių. Pirmieji pakilo neramuoliai, jauni vyrai, kuriems pabodo jauki motinos Girios prieblanda. Dalis jų patraukė į rytus, dalis į vakarus. Rytiniai prisijaukino laukinius žirgus – tada jiems atsivėrė stepių toliai. O vakariniai pasiekė jūros pakrantes. Suprato – norint čia išgyventi, reikia prisijaukinti jūrą, į ją įeiti. Taip buvo sukurta nuostabi naujovė – valtis, laivė, eldija. Ja buvo galima žvejoti bei leisti į netolimas keliones. Kai prie jos buvo atrasta burė, tapo įmanomos ir tolimos kelionės. Tiems, kuriems buvo ankšta čia, pelkėtose pakrantėse, magėjo jūros toliai. Jie sėdo į laives ir leidosi akipločiu, kol pasiekė aną jūros krantą ir ten apsigyveno, o šalį pavadino tuo pačiu vardu, kuriuo vadino ir savo tėviškę – Skandija. Jautė, kad kinta jų esmė ir jų papročiai – ten buvo visai kitas, rūstus ir vyriškas pasaulis, visai kitoks, nei jauki motinos Girios iščių prietema. Jautė, kaip vietoje romės radosi juose aržumo, kaip kito ne tik jų papročiai, bet ir jų kalba, tapdama aštria gerklina, be buvusio melodingumo. Jų mene siautėjo prievartos ir kovos pamėklės, aštrūs plėšrūnų ragai, snapai ir nagai. Dangų apgyvendino aržios ir negailestingos dievybės, visai nepanašios į Tą, kuriam buvo laujama⁵ Romuvose. Dangaus dievybės atspindėjo gyvenimą – reikėjo išgyventi, reikėjo kovoti, būti jėgesniam už kitus – silpnam tame pasaulyje nebuvo vietos. Tačiau viską atpirkdavo pergalės

skonis, svaigus pranašumo narsa jausmas. Jėgos, narsos perviršis, jei nenorėdavai jo išlieti ant sėbrų, skatino keliauti, veržtis.

Taip gimė gotų tauta – motinos Aistijūs sūnūs. Tačiau jie buvo jau kita tauta – juk sūnus nėra motina. Su motina juos rišo tik atmintis ir žodžių šaknys, tačiau dainos jau buvo praradusios melodingumą ir lyrizmą, jose žvangėjo ginklai ir grūmėjo rūstis. Tačiau sūniškumo jie neišsižadėjo – gotų kalba sūnus yra „sūnus“. Tie, kurie liko ištikimi Giriai, jos išcioms, jos ėsai dabar vadinami baltais. Jiems gi liko gudų–gotų, svetimų, jau nebesavų lemtis...

Grižkime prie tyrinėjimų – išties, Alvydo Butkaus priekaištas yra rimtas. Jūratė Statkutė de Rosales apsiriboja tik vietovardžio lokalizacija ir neaptaria jo apibūdinimo Jordano veikale, kur aiškiai kalbama apie daug labiau į šiaurę nutolusius kraštus, kur dėl šalto klimato net nėra bičių („apium ibi turba mellifica ob nimium frigus nusquam repperitur“) ir kur vasarą net keturiasdešimt dienų beveik nenusileidžia saulė, t. y. šie kraštai yra arti poliarinio rato. Kaip išspręsti šią mįslę?

Kai lietuvis susiduria su būties ir buities mįslėmis, jis turėtų ne klausinėtis pas kaimynus ar šokti prie enciklopedijų ar vikipedijų, bet atsiversti savo tautos „šventąjį raštą“ – „Didįjį lietuvių kalbos žodyną“.

Ką rastume LKŽ, įvedę šaknį *skand-*? Pasirodo, esama termino – *skandenė*(!), tai yra ‘gelmė’, ‘klampynė’ (pavyzdžiui, „nevažiuok – čia gili skandenė“, t. y. pelkė). Iš kito sakinio – „nakčiai užspėjus, ... skendlių (t. y. skenduolių) šešėliai... pradeda staugti ir ima žmones *skandynėn* veik traukti“ (čia paimta iš „Auszra“, 1885 m., p. 45) – galima daryti išvadą, kad buvo vartojama ir *skandynė*. Poetiniuose tekstuose galima rasti *skendena* (*skendė*) – ‘gelmė’. Taigi *skandenė*, *skandynė*, *skendena* (*skendė*) – pelkė, gelmė (kilę iš ‘skandin-ti’, ‘skęsti’).

Tuo tarpu *nerija* (*neringa* – turbūt kuršiškai) – siaura, ilga smėlio sekuma jūroje išilgai kranto (DLKŽ). Yra dar ir sinonimas *nerčia* – ‘plati smėlėta pakrantė’ (plg. *Skandija* – *Skandza* (galima, anot J. Statkutės de Rosales, tarti *Skančia*) ir *Nerija* – *Nerčia*. Tad klampios pakrantės buvo vadinamos skandenėmis, o smėlėtos – nerijomis.

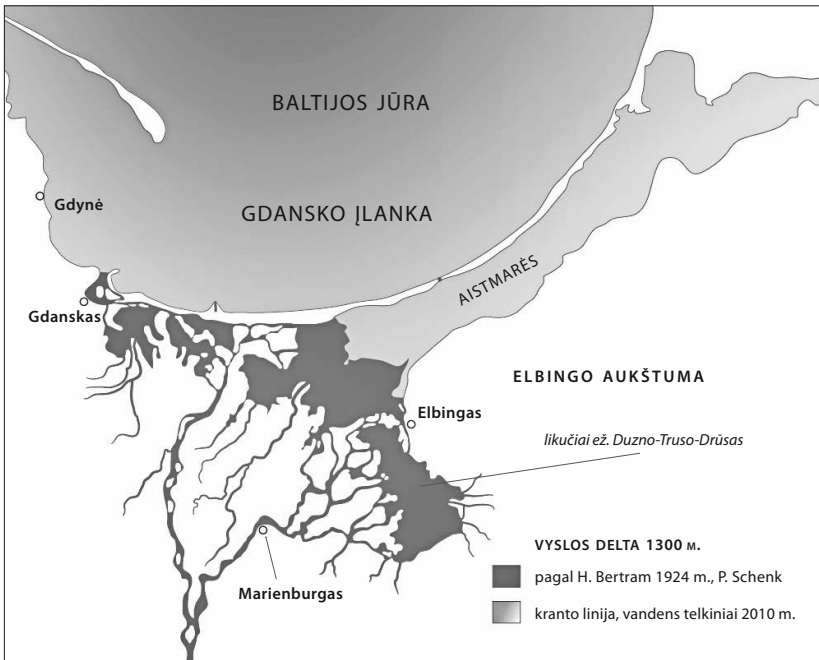
Taigi Jordano ir kitų autorių *Skandza* yra lietuviškų žodžių *skandenė*, *skandynė*, *skendena* (*skendė*) kiek fonetiškai iškreiptas variantas, tai reiškia pajūrio klampynės, pelkės, būdingas upių deltomis, estuarijoms – pavyz-

džiui, Nemuno, Vyslos deltos yra pelkėtos klampynės, o nuo jūros jas skiria smėlėtos nerijos.

Taigi Jordaną, teisingai nustačiusį gotų radimosi vietą rytiniame Baltijos jūros krante, suklaidino „perkeltas“ į kitą krantą pavadinimas, ir todėl jis toliau aprašo jau Skandinavijos pusiasalį – su atšiauriu klimatu, baltosiomis naktimis. Jūratės Statkutės de Rosales bandymas aiškinti, kad baltai gyvenę ir daug šiauriau („baltai buvo išsiplėtę Suomijoje, kur dargi paliko savo kalbos klodą“)⁶, yra apysilpnis – patikimesnis atrodo variantas apie Jordano riktą.

Arčiausiai šios mįslės įminimo buvo Motiejus Pretorijus, bandęs vesti šį žodį iš lietuviško „skandinū“, bet paskui „nuvažiavo į pievas“. Keista, kad mūsų kalbininkai, taip pat ir kvalifikuotas kalbininkas Alvydas Butkus, mandagiau sakant, neatkreipė dėmesio į LKŽ siūlomą mįslės įminimą.

Koks tad mįslės sprendimas peršasi savaime? Gotai iš savo tėviškės – baltiškojo pajūrio, pasionarinio instinkto pastūmėti, persikelia į priešingą jūros pusę, dabartinę Švediją, atsinešdami čia senąjį tėviškės vardą – Skandija (Skandena, Skandenė, Skandynė), iš kurio ir kilo Skandinavijos pavadinimas (nei

pajūrio pelkių, nei nerijų nerasime Skandinavijoje – ten pakrantės yra uolėtos, akmenuotos).

Paskaitykime Jordaną: „Qui ut primum e navibus exientes terras attigerunt, ilico nomen loci dederunt. nam odieque illic, ut fertur, Gothiscandza vocatur“ („Tik išlipę iš laivų, ant žemės, jie iškart davė jai pavadinimą. Sako, kad ji iki šiol vadinasi Gotiskandza“)⁷.

Ir dar viena labai svarbi citata iš Jordano, kuri kažkodėl tiek Alvydo Butkaus, tiek Jūratės Statkutės de Rosales yra ignoruojama. Žinome, jog, pasak Jordano, gotai iškeliavo iš gimtųjų vietų trimis laivais. Trečiasis laivas atplaukė vėliausiai, ir juo plaukusieji buvo pavadinti, anot Jordano, slunkiais, *gepanta*, iš čia kilo vardas *gepidae* (kai kurie komentatoriai mano, kad trys laivai simbolizavo tris (būsimas?) gotų gentis – ostrogotus, visigotus ir gepidus). Pastarųjų protėvyne yra įvardijamos būtent Vyslos žiotys: „Hi ergo Gepidae <...>, dum Spesis provincia commaneret in insulam Visclae amnis vadibus circumactam“ („Tie gi gepidai <...> gyveno Spezis apylinkėse, saloje, apsuptoje upės Vyslos sekluimų“)⁸. Aiškiau nepasakysi!

Taigi gotai, persikėlę į kitą Baltijos krantą, galutinai susiformuoja kaip tauta su vyraujančiu vyriškuoju pradū, sukuria savo meną – vadinamąjį „žvėrinį stilių (*zoomorphic, animal style*)“ su ne mažiau „žvėriška“ šiuropia mitologija (galbūt juos tada jau galima vadinti protogermanais). To paties pasionarinio impulso vedami jie nuo II a. tęsia savo ekspansiją jau į rytus. Kažkur ties Poliesės pelkėmis jie apsistoja dar vienoje pusiau mitinėje šalyje, kurią vadina *Aujoma* (Oium)⁹, vandenų šalimi, o paskui prasiveržia į Dniepro aukštupius, kur susiduria su kita vyriška, genetiškai artima stepių civilizacija – skitų, alanų pasauliu. Toliau viskas vyksta taip, kaip aprašyta enciklopedijose: užkariaujama Dakija, vėliau Roma, dar vėliau įsiveržiama į Ispaniją.

Kitas vertas dėmesio Alvydo Butkaus priekaištas yra toks: „Apie Scandzos salą Jordanas rašo ir kitur. Tačiau platesnė informacija, kurią jis teikia, sunkiai pritaikoma Aistmarių ar kitoms Baltijos nerijoms. Štai, pavyzdžiui, kaip toji sala apibūdinama IV, 25 skyrelyje: „Scandza insula quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum“ – „Scandzos sala beveik kaip tautų gamykla arba bent tikrai kaip nacijų iščios“. Ar įtikėtina, kad 65 km ilgio ir iki 2 km pločio nerija galėjo būti taip praminta?“

Į šį priekaištą galima atsakyti taip: Jordanas turėjo galvoje ne tiek pačią salą, bet upių žiotis, kurios išties buvo kaip didžiosios baltų *Girios* iščios (plg. rus. *учтве*, liet. *uostas*, lot. *ostea*). Didžioji Giria su didžiule viename kvadratinia-

Didžioji migracija

me kilometre augančia biomase buvo nepalyginti vešlesnė, tinkamesnė gamtinė aplinka senovės žmonėms nei daug skurdesnės, beveik negyvenamos stepės, kalnai ar nederlios jūros pakrantės. Upės – Nemunas, Vysla – buvo tarsi autostrados jų demografinio paviršio migracijai vakarų kryptimi, o jų žiotis ir susidariusią dėl upių nešmenų salų ar pusiasalių kartu su pajūriais visumą išties galima laikyti tautų išciomis – juk Jordanas išvardija Skandzoje „pagimdytų“ beveik trisdešimties tautų ar genčių vardus (daug daugiau nei ankstesnis autorius Ptolemajas). Ar nederlūs Skandinavijos uolynai būtų galėję jas pagimdyti ir išmaitinti?

Tad Jūratės Statkutės de Rosales įnašas į mūsų kiek užpelkėjusį istorijos mylėtojų ir jos mokintojų pasaulį yra neginčytinas – jos sukelti ratilai dar ilgai neleis apaugti maurais mūsų smalsumui ir istorinei savimonei. Be abejo, ji ne visada ir ne visur teisi, kad ir dėl Žemaitijos lotyniškame pavadinime *Samogitia* žiūrėto gotiško pėdsako. Tačiau būtent jos dėka gotai „priartėjo“ prie baltų, jos dėka išsijudino baltų ir germanų sąlyčio klausimas, jos iškeltų dalykų kontekste galimas kiek kitoks požiūris į *Wulfilos* bibliją, į gotų–baltų ir gotų–germanų kalbų bei papročių santykius. Nors Jūratė Statkutė de Rosales ir kritikuoja Kazimierą Būgą dėl jo bandymo sieti gotus su jotvingiais, ši

kryptis, pasirodžius garsiajam „Jotvingių žodynėliui“, turi gerą ateitį ir, atrodo, žada netikėtumą¹⁰.

Pora žodžių apie politinį kontekstą: Didžioji tarybinė enciklopedija („Большая советская энциклопедия“, BCE) taip pat kildina gotus iš Pavyslio, bet ne todėl, kad pritartų probaltiškajai linijai, o kad sumenkintų gotų–germanų vaidmenį pietų Rusijos ir Ukrainos istorijoje. Tai savo ruožtu panaudojo savo tikslams ir fašistinė Vokietija. Tokių pačių tendencijų jaučiama ir Lenkijoje, kur apie gotus ir galindus dabartinėje Lenkijos teritorijoje kalbama nenoriai, pro dantis (autoriui teko su šituo susidurti rašant apie vadinamąjį galindų kario lobį, rastą Galindijoje)¹¹. Mat pripažinus progermanišką gotų kilmės versiją, pakimba ore garsusis šūkis „To jest nasi ziemi“, kurį galime išgirsti kiekviename prūsiškosios Lenkijos miestelyje.

Pabaigoje grįžkime prie to, nuo ko pradėjome, – prie šaltojo karo tarp visuomenės ir istorikų: „Pasak prof. Z. Zinkevičiaus, kai kurių mūsų istorikų pasigautas Lietuvos istorijos tendencingas menkinimas, tęsiant sovietinę ar lenkiškąją tradiciją, duoda priešingą rezultatą – žmonės iš viso nustoja pasitikėti profesionaliais istorikais, ima graibstyti pseudoistorikų knygas ir aklaikiai tikėti jose surašytais pasakojimais apie lietuvius ir apskritai baltus.“¹² Yra ir kita priežastis – mokslininkų arogancija (jau esame citavę Darių Baroną). Ką reikėtų daryti, kad bent sušvelnintume įtampą?

Pažvelkime į biografiją jau minėto Žiljermo Morono, palankiai atsiliepusio apie Jūratės Statkutės de Rosales darbus. Atkreipkime dėmesį, kad jis yra vadinamas ne tik mokslininku, bet ir rašytoju. Išties, šalia akademinio pobūdžio knygų („Historia de Venezuela“) jo darbų sąrašė esama ir istorinės eseistikos („Imágenes y nombres“), jis yra apdovanotas Nacionaline literatūros premija. Tai apskritai būdinga kultūringoms tautoms – šalia preciziškų, bet sausų akademybių gyvuoja ir eseistinio pobūdžio kūriniai, turintys ganėtinai patikimą istorinį pagrindimą, bet naudojantys esė žanrą kaip priemonę „lengviau suvirškinti“ istorikų nuobodyboms. Būtent jie yra tarsi tarpinė grandis tarp istorikų ir visuomenės, būtent jų ir trūksta Lietuvoje. Ar tik nebus tai pagrindinė nesusišnekėjimo, abipusių priekaištų priežastis – nebuvimas tarpinio žanro, negebėjimas prie profesinės kompetencijos pridėti lašelį vaizduotės ir intelektualios rizikos?

Idealiu atveju šitoks žanras, gebantis suderinti intuityvą ir logiką, padeda ne tik retransliuoti, – dažnai jose dėstomos išvalgos yra gilesnės nei rutininis istorikų. Štai Osvaldas Špengleris – eilinis matematikos mokytojas iš provin-

cijos miestelio, parašęs „Der Untergang des Abendlandes“ – knygą, kuri ne tik nušluostė nosį istorijos profesionalams, bet ir atliko kone tokį patį vaidmenį istorijos moksle, kaip Mendelejevo atrasta periodinė elementų sistema – chemijoje ir fizikoje, jau nekalbant apie milžinišką „Vakarų saulėlydžio“ populiarumą tų laikų visuomenėje, kai ginčijamasi buvo net turguje. Be abejo, mūsų mokslininkus galima suprasti – mažos algos, akademinė aplinka, orientuota į disertacijų kerpimą, bet neskatinanti kūrybiškumo, ir t. t. Galima suprasti, bet ne atleisti – niekas nėra atleistas nuo pareigos tarnauti ir tiesai, ir tautai.

Išvados

1. Gotų tėvynė laikytinas ne Skandinavijos pusiasalis, bet Baltijos jūros pakrantės baltų genčių kaimynystėje – senovinė Skandija. Lemiamas argumentas yra LKŽ duomenys, kur perskaitome Baltijos pajūrių toponimus **Skandenė, Skandynė, Skendena (Skendė)**.
2. Gotų gentys, persikėlusios į kitą jūros pakrantę, atšiauriomis sąlygomis suformavo savo identitetą – aržų, vyrišką, taip pat atitinkamą jam mitologiją ir „žvėrinį stilių (*zoomorphic, animal style*)“ mene.
3. Gotus reikėtų laikyti tarpiniu etnosu tarp baltų ir germanų (tai – baltės Motinos sūnūs). Savo ruožtu tarpiniu etnosu tarp baltų ir gotų laikytini galindai. Tačiau galindai dar yra baltai, o gotai – jau nebe.
4. Lemiamas dėmuo yra vyriškasis pradas, taip pat sėslumas. Baltai – tai tie, kurie niekur nekeliavo, kurie nuo amžių gyvena ten, kur gimė. Išimtis, pavirtinanti taisyklę, – galindai, paskui gotus pasiekę net Pirėnų pusiasalį¹³.

P. S. Kol šis tekstas pasiekė viešumą, pasirodė ir kitų straipsnių ta pačia tema, pratesiančių diskusiją (prof. Alvydo Butkaus, sociologo prof. Romualdo Grigo, J. Statkutės de Rosales straipsniai „Vorutoje“, „Lietuvos žiniuose“, portale alkas.lt). Taigi diskusija tęsiasi, tikslas tarsi pasiektas. Tačiau stebina kalbininkų atžargarumas – tie patys argumentai, tas pats požiūris „iš viršaus“, nematant savo ydų – užsidarymo lingvistiniame-fonetiniame dramblio kaulo bokšte, be platesnio kultūrologinio žvilgsnio. Kad ir toks pavyzdėlis – prie niekinamų etimologijų, be kitų, priskiriama ir Kalėdų kildinimas iš „kalėti“ (tiksliau iš „nukalėti“, t. y. nustelbti, nuvarginti). Grynai lingvistiškai-fonetiškai tai gal ir turi racijos, tačiau ar galima ignoruoti visą kultūrinį-kalendorinį kontekstą, kuris nedviprasmiškai sieja ikirikščioniškųjų Kalėdų, kalėdinio virsmo nuojautą su gamtos

nuovargiu, nusikalėjimu, su pravardėmis ir pavardėmis Kalendra, Kalėda, o gal ir Kalanta, apibūdinančiomis paliegsų žmogų. O štai A. Butkus šią etimologiją „stato“ šalia išties anekdotinių, savadarbių etimologijų, tokių kaip *anakonda* kildinimo iš žemaitiško posakio „ana kond“ (ji kanda), ir senovės inkų tvirtovės pavadinimo *Vilkabamba* aiškinimo kaip lietuviško „vilko bamba“. Šitai kalbininkai tik pademonstruoja gan abejotiną humoro jausmą ir, kas daug blogiau, profesinį siaurumą, kuris nė kiek nėra geresnis už mėgėjų laisvybes...

Nuorodos

- ¹ Baronas D. Mokslas ir mes, lietuviai, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2011/8.
- ² Butkus A., Lanza St. M. Kaip baltai tampa gotais, *Voruta*, Nr. 24[738], 2011 12 23 ir Nr. 1(739), 2012 01 07.
- ³ Būga K. *Raštai*, III t., Vilnius, p. 159.
- ⁴ Jordanas. *Getica*: <http://krotov.info/acts/06/iordan/iordan05.html>.
- ⁵ *Lauti (lauju, lauja; laujate, laujame)* – ‘ką nors garbinti giesmė; ši pamirštą senžodį galima atstatyti iš Motiejaus Pretorijaus kupolinių aprašymo.
- ⁶ Patackas A. *Galindiana, arba kelionė paskui mūsų protėvius galindus į Santjago de Kompostelą, į pasaulio pakraštį, finis terrae, per erdvę ir laiką*, Kaunas, 2010.
- ⁷ Jordanas. *Getica*: <http://krotov.info/acts/06/iordan/iordan05.html>, ten pat, 26 pastraipa.
- ⁸ Ten pat, 96 pastraipa.
- ⁹ *Aujom’a (Oium originale)*, anot Jordano, „vandenų šalis“, apsupta pelkių ir palių, bet pasižyminti vešlumu ir derlumu, į kurią gotus atvedė jų karalius Filimeras. Manoma, kad tai – Dniepro aukštupiai, takoskyra tarp Baltijos ir Juodosios jūros baseinų. Atrodo, kad būtent čia gotai suskilo į ostgotus, *greutnung’us* ir vestgotus, *terving’us* (*gruntinius* nuo ‘gruntas’, t. y. gyvenančius žvyringose vietovėse, priekalnėse, ir *dervinius* nuo ‘derva’, t. y. miškinius, gyvenančius giriose?).
- ¹⁰ Patackas A. Jotva – teriota, bet neprarasta, *Terra Jatwezenorum*, 2011, t. III, Punksas, 2011.
- ¹¹ Patackas A. Fenriras. Ką byloja ežero dugno lobis apie galindus ir gotus, *Naujoji Romuva*, 2011, Nr. 2
- ¹² Butkus A., Lanza Stefano M. Kaip baltai tampa gotais, *Voruta*, Nr. 1(739), 2012 01 07.
- ¹³ Patackas A. *Galindiana, arba kelionė paskui mūsų protėvius galindus į Santjago de Kompostelą, į pasaulio pakraštį, finis terrae, per erdvę ir laiką*, Kaunas, 2010.

Apie galindus

*Baltų gentis ir jos kelionė į vakarus, pasaulio pakraštį...
Galindai <...> Šiaurės vakarų Ispanijos pakraštyje,
Europos labiausiai į Vakarus nutolusiame kyšulyje <...>
realizavo istorinį savo likimą, atspindėtą (ir tarsi nulemtą) jų vardo.*
(Vladimiras N. Toporovas)

Didžioji Europos sengirė – nuo Elbės vakaruose iki Volgos ir Okos santakos rytuose – lėmė, kad joje gimęs ir susiformavęs etnosas – *aisčiai*, *aisti(j)ai* – buvo vienas sėsliausių. Apskritai vadinamieji „pagrindo etnosai“, užgimę nekintamuose ir vientisuose kraštovaizdžiuose, tokiuose kaip giria, kalnai, yra sėslūs – kelionėms pakyla tik antriniais etniniais dariniais, sakytume sūnūs ar dukros, visai kaip šeimoje... Didžiosios girios (jos likutis yra Belovežo sengirė) gentys pasižymėjo ypatingu sėslumu, *glūdėjimu*, anot Vaižganto. Tautų kraustymosi bangos ritosi per senąją žemyną viena po kitos, o čia, glūdumoje, tvyrojo prietema ir romá, kaip amžinybės ar neseniai prarasto rojaus miglotas prisiminimas. Tačiau laikas ir jo įsuktas istorijos smagratis darė savo. Baltų gentys buvo įtrauktos į istorijos sukurius. Vieni pirmųjų šitai patyrė *galindai*, galinė, pakraštinė *aistijų* gentis, gyvenusi didžiosios Girios pakraštyje, kur žvilgsniui atsiveria horizontai.

I dalis. Galindija

Galindų vardu paprastai įvardijami tik vadinamieji **Vakarų galindai** (viena iš devynių prūsų kilčių). Jie gyveno Galindoje, tarp Geldapės ir Nauros (Narevo, Vyslos intako) upių. 178 m. po Kristaus apie juos rašė graikų geografas Klaudijus Ptolemajus (archeologai to laikotarpio galindus tapatina su vadinamąja Bogačevo kultūra). Pietuose galindai (prūsiškai *galindis*, lotyniškai *galindae*) ribojosi su mazovais, rytuose – su jotvingiais (su jais siejo itin glaudūs ryšiai), šiaurėje su bartais, vakaruose su pagudėnais, pietvakariuose su sasnais (sėsnomis?). Jų klestėjimo laikas – pirmieji amžiai po Kristaus. Galindijos centras buvo netoli Alnaštyno (vok. *Allenstein*, lenk. *Olsztyn*), Prūsų (dabar Mozūrų) ežeryne. Tais laikais galindai buvo labiausiai klestinti baltų gentis – turėjo iš-

vystytą žemdirbystę ir amatus, prekiaavo ne tik su kaimyninėmis gentimis, bet ir su Padnieprės, Padunojės, Pareinės kraštais, netgi su tolimuoju Krymu. Tada galindais greičiausiai vadinta platesnė nei kiltis etninė bendrija, pavyzdžiui, visi

lingvistiniai senprūsių protėviai. Mirusiuosius jie degindavo ir vėliau laidodavo urnose, o vyrus laidodavo su žirgais. VII a. antroje pusėje (įsidėmėkime šią datą) galindų kultūra pradėjo nykti. VII–XII a. – laipsniško galindų silpnėjimo laikotarpis. Manoma, kad XII a. dalis galindų žuvo kovose su Mazovijos kunigaikščiais arba buvo išvesti į nelaisvę, kiti – Kryžiuočių ordino buvo išvaryti į Sembą, dar kiti išsikėlė į jotvingių ir nadruvių žemes. Vokiečių istorikas Petras Dusburgietis teigė,

kad XII a. antroje pusėje Galinda tapo dykra, pirmykščia giria. XIV–XVII a. Galinda buvo kolonizuota vokiečių ir lenkų.

Rytų galindai

Jie gyveno Protvos upės baseine, į vakarus nuo Maskvos (dabartinės Možaisko apylinkės). Jie yra minimi Ipatijaus metraštyje (1057 m. ir 1147 m.) kaip *goliadj*. Archeologai jiems priskiria vadinamąją Moščino kultūrą (V–VIII a.). Vėliau juos asimiliavo slavai. Rusų lingvisto V. Toporovo teigimu, XI a. padėtis buvo tokia, kad Maskvos gyvenvietėje jau buvo kalbama slaviškai, bet apylinkėse – dar galindiškai, o iki *litovščinos*, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo antpuolių, tai yra baltiškiosios rekonkistos pradžios, buvo tik šimtas metų... Žymiausias XX a. antrosios pusės baltistas ir slavistas Vladimiras Toporovas rašo¹: „Galindai – vienintelė iš dabar žinomų senovės baltų genčių, kuri dalyvavo „didžiajame tautų kraustymesi“, pradėjusi migruoti iš protėvynės dar keletą amžių anksčiau <...>. Migracijos pasekmėje galindų pėdsakai (visų pirma jų vardo atspindžiai) aptinkami didžiulėje Europos erdvėje <...>. Turint omeny, kad istorijos dėka galindai užėmė ypatingą vietą tarp kitų baltų genčių,

būdingą kraštutinumais (pats pavadinimas *Gal-ind* atitinka, matyt, balt. *gal-as* „kraštas“², ir kad šitie kraštutinumai pasireiškia pirmiausia būtent per šios genties laiko/erdvės charakteristikas (galindai kartu su *sudiniais* yra paminėti Ptolemajaus – *Γαλίνδαι καὶ Σουδινοί*. III, 5 – jau II a. po Kr.; jie gyveno piečiausiame baltų arealo pakraštyje ir migracijos dėka atsirado kraštutiniuose – pietvakariniame ir šiaurės rytų Europos pakraščiuose <...>. „Naujas“ galindų atradimas 60-aisiais ir ypač 70-aisiais XX a. metais leidžia įtikinamai teigti, kad galindų dėka mokslas apie baltų senybes rado tą jungiančią grandį (reikia tikėtis ne vienintelę), kurios dėka galima apčiuopti daugiau ar mažiau patikimą ryšį tarp dviejų istorinių laikotarpių – to, kuris gali būti atkurtas ir suprastas vien per **rekonstrukciją** vienu ar kitų jo elementų, ir to ankstyvosios istorijos laikotarpio, apie kurį galima spręsti jau iš **istorinio** pobūdžio dokumentų.“

Kodėl iškeliaavo galindai? „GOTIŠKASIS“ variantas

Istorikai ir kalbininkai siūlo tokią priežastį: „<...> tikslingiausia atrodo prielaida, kad pusiausvyros Pavislyje sutrikdymo kaltininkai dviejų tūkstantmečių paribyje (iki Kristaus ir po Kristaus) buvo **gotai**, persikėlę čionai tuo metu“³. Teigiama, kad galindai, pagauti migracijos impulso, tapo gotų (galbūt ir vandalių bei burgundų) palydovais ir iš dalies sąjungininkais, kol jų pėdsakai neišniro toli vakaruose – Galijoje ir ypač šiaurės vakarų Ispanijoje, kur susikūrė vestgotų, prasiskverbusių į Pirėnų pusiasalį 415 m., karalystė.

Vladimiro Toporovo straipsnyje pateikta gana sudėtinga, paini galindų migracijos eiga. Mūsų supratimu, painiava atsiranda nesusitarus dėl pamatinių dalykų. Esmė yra štai kur – kaip aiškinsimės šį etnonimą? Jei laikytume, kad rytiniai, pamaskvės galindai (Ipatijaus metraščio *goliadj*) yra migrantai, ne autochtonai, vietiniai, tada schema taptų itin sudėtinga, ir todėl jos patikimumas mažytų: „Migracija vyko dviem skirtingomis kryptimis: į pietryčius ir vėliau į šiaurės rytus vienu atveju ir į pietus (ar pietvakarius), po to į vakarus ir pagaliau pietvakarius kitu atveju.“ Tai pripažįsta ir pats Toporovas: „Griežtai kalbant, mes neturime patikimų duomenų apie dvi galindų migracijas.“ Mūsų supratimu, užduotį galima dar labiau supaprastinti. Tam reikia atlikti nedidelę sąvokų revoliuciją – pripažinti, kad **galindais**, „**galiniais**“ buvo vadinamos **pakraštinės baltų gentys**, kad ir kur jos gyventų – rytuose, pietuose ar vakaruose⁴. Tada viskas stotų į savo vietas – rytiniai baltai nėra atkilėliai, jie

ten gyvena nuo amžių, o migravo tik vakariniai galindai. Juo labiau kad pats Toporovas sutinka su galindų kildinimu iš *galas* – vieno jo straipsnių paantraštė „Etnoniminius pagrindas *Galind-* kaip baltų periferijos ženklas“. Pavyzdžiui, lenkų istorikai *kresais*, pakraštiniemis teritorijomis juk vadina ir Livoniją („Inflanty“), ir Sileziją, ir Podolę. Beje, Toporovo straipsnyje beveik nerašoma apie dar vieną Galindiją, kurią galima pavadinti „pietinė“, šalia rytinės ir vakarinės. Tai – **Galisija** (ukr. *Галичина*, lenk. *Galicja*). Tai itin sudėtingos istorijos kraštas, nuolat padalytas tarp kelių valstybių (tarp jų ir LDK), visai vadintas (Haličo-Voluinės kunigaikštystė, netgi Galisijos ir Lodomerijos karalyste). Neabejotina tik viena – kad čia gyvenusio etnosu substratas iš esmės yra baltiškas, tai yra galindiškas. Apie tai užsimena ir Toporovas, kalbėdamas apie „galindiškojo elemento buvimą toli į pietus nuo istorinės Galindijos <...>, t. y. lenkų–čekų pasienio ruože (pirmą kartą nurodyta Kozyrovskio), šiaurinėse Karpatų ir Sudetų priekalnėse“. Pagaliau juk mūsų kaime paskutinėje troboje gyvenantis dažnai vadinamas „galiniu“...

Vakarų galindai

Taigi toliau bus kalbama tik apie **vakarinius galindus**, Prūsų (Mozūrų) paėžerių ir girių tautą ir jos odisėją – kelionę į Vakarų. Pirmuosius galindų pėdsakus vakaruose vokiečių istorikai aptiko asmenvardžiuose – tai *Galindo*, vestgotų kario vardas, taip pat Bertino analų sudarytojo vardas *Prudentius Galindo* (835–861 m. įrašė). Ypač pagausėja šių atradimų prieškarinio vokiečių mokslininkų darbuose (matyt, tai susiję su tų laikų politiškai konjunktūrišku dėmesiu gotų istorijai). Pavyzdžiui, Sent Sernino (*Saint-Sernin de Toulouse*) abatijos kartulijuje yra net 16 kartų paminėta *Galindus*, *Galin* (tarp 844–1200 m.). „Kartu su elemento *galind-* geografijos ir chronologijos išsiplėtimu labai svarbus buvo staigus pavyzdžių kiekio augimas ir pagaliau tai, kad po šiuo elementu buvo užkoduoti ne tik asmenvardžiai, bet ir vietiniai objektai. Šiaip ar taip, esama medžiaga leido E. Gemilšegui (Gamillscheg) rekonstruoti got. *galinds* kaip „galindas“. Nuo to laiko tapo aišku, kad panašūs pavyzdžiai yra ne tik neatsitiktiniai, bet turi būti laikomi dėsningu atspindžiu ir liudijimu, jog tarp vestgotų būta ypatingos vakarų baltų kilmės etninės grupės – galindų, kurie, matyt, turėjo ir savo teritorinius centrus.“⁵

Nors, Toporovo nuomone, kalbos ilgą laiką galindams išlaikyti nepavyko – ją, matyt, kaip ir vestgotų kalbą, užgožė romaninės kilmės kalbos (*vulga lati-*

na), – nėra beviltiška ieškoti baltizmų ispanų tarmėse, ypač ten, kur galindų labiau apsisotota. Tai – Pirėnų pusiasalio šiaurės vakarų kyšulys, *Galisija*. Nors toponimų su *Galind-*, daugiausia patroniminės, tėvavardinės kilmės, yra aptinkama ir kitur, net centrinėje Ispanijoje (pavyzdžiui, *Castel de Galindo* prie Teruelio, *Fuente Galindo* prie Alikantės, *tor de Galindo*, *Muñogalindo*, *Los Galindillos* ir t. t.), tačiau šiaurės vakaruose jų tiek gausu (prie *Ourense*, *Braga*, *Porto*, *Viseu*, *Zamora*, *Salamanca*, *Avila*, *Bizcaya*, *Segovia*, *Cáceres* ir kt.), kad galima kalbėti apie „Pirenėjų Galindiją“, panašiai kaip kalbama apie Andalūziją („vandalų šalį“), Kataloniją (*Catalania* – *Got’ų* + *Alan’ų* kraštą) ir t. t. Įdomu, kad pasitaiko ir labai jau atpažįstamų patronimų – *Galindon-ez* (t. y. *Galindon* sūnus, nes *-ez* reiškia *-aitis*), *Galind-onis*, *Galinnonis*.

Vladimiras Toporovas pirmasis atkreipė dėmesį ir į faktą, kuris kažkodėl nebuvo susilaukęs nei Vakarų, nei mūsų mokslininkų įvertinimo, kad ispanų epo herojaus El Sido palydoje būta kario, *companjeros*, šaunaus ietininko Galindo Garsijos – *Galind Garçiez, el bueno d’Aragón* (Galindas Garsija, šaunuolis iš Aragono) (apie šį šaunuolį, tikriausiai baltiškos kilmės, bus rašoma atskirai).

„Demografinio sproginimo“ variantas

Pradėkime nuo Petro Dusburgiečio, kryžiuočių kronikininko, „Prūsijos žemės kronikų“ (1326 m.): „Pagausėjo galindų [galindite], kurie, daugindami kaip grybai po lietaus, taip nepaprastai sustiprėjo ir taip perpildė savo žemę, kad ji nebegalėjo jų išmaitinti...“ (čia ir toliau paryškinta A. P.)⁶. Tą pačią mintį apie „demografinį sproginimą“ kartoja ir porą šimtų metų vėliau rašęs Simonas Grunau „Prūsijos kronikose“ (1529 m.): „Galindas [Galyn-do] – aštuntasis Vaidevučio [Widowuti] sūnus, kaip ir jo broliai, stojo prieš savo tėvą ir krivaitį [kirwaito] ir prisiekė, ir jo tėvas paskyrė jam žemės nuo Alnos [Allo], Lawoso upių iki nustatytų Mazovijos [Masono] sienų. Šias žemes jis ilgainiui užvaldė ir ant aukšto kalno pasistatė pilį Galindą [Galindo], kuri dar ir šiandien vadinasi Galinderbergu. Ši tauta ilgainiui sustiprėjo ir labai pagausėjo.“⁷ Ir toliau: „Prūsijoje (Brutenijoje) [Brudenia] gyveno gentis, vadinama galindai [galindier]. Jie turėjo daug vaikų, daugiau už kitas gentis...“⁸ Tą patį teigia ir Prūsijos kultūros istorikas Matas Pretorijus (Matthaeus Praetorius) savo rankraštyje „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ (rašytame 1671–1703 m.): „Mat galindai buvo labai galingi, iš dalies dėl to, kad jų gyvenama teritorija Prūsijoje buvo neprieinama dėl daugybės

raistų, ežerų, girių ir t. t., iš kurių jie lengvai rasdavo kelią; iš dalies ir dėl to, kad jų moterys buvo labai vaisingos, **net kraštas nebegalėdavo išlaikyti tiek daug žmonių.**⁹ Ir toliau: „Ypač jie buvo galingi, kai šalį valdė karaliai, nes ji [Galinda, – A. P.] buvo ne tik plati (tikra) to žodžio prasme, **bet ir turėjo tiek daug gyventojų...**“¹⁰

(Rasos Ambraziejienės pastaba: citatoje galindai – galingi; tai gal pakraščiuose, aplink silpnesnius, galinius, apsigyvendavo stipriausieji gynėjai: galiniai ir galiniai, galingiai (galios turintys?)

Nėra tekę aptikti, kad į šią svarbią aplinkybę tyrinėjantieji galindų migraciją būtų atkreipę dėmesį. O juk staigus populiacijos pagausėjimas yra dažniausia migracijų priežastis. Yra dar viena prielaida, mįslingai deranti prie „demografinės“. Jau esama rašę, kad Prūsijos galindų medžiaginė kultūra, archeologų teigimu, suklesti pirmaisiais amžiais po Kristaus labiausiai tarp visų baltų genčių, tačiau VII a. antroje pusėje dėl nesuprantamų priežasčių nunyksta, ir gentis jau nebeatsigauna – XII a. galindai yra nukariaujami ar išstumiami iš gimtų vietų. Tai koreliuoja su gotų įsiveržimo į Iberijos pusiasalį chronologija (V–VI a.) ir, jau esame rašę, pirmųjų galindų pėdsakų šiaurės Ispanijoje pasirodymu (VII a.) bei staigiu jų pagausėjimu. Kas gali atsakyti, kokį vaidmenį čia atliko ana materialinė gerovė? Kokią įtaką šitai turėjo tautos gausėjimui ir vėlesniam žlugimui?

Yra mokslininkų, linkusių istorijai taikyti biologijos dėsnius – pradedant Frezeriu ir baigiant Gumiliovu. Pavyzdžiui, materialistinėse mokyklose vartojami tokie terminai, kaip „biomasės kiekis iš ploto vieneto“. Šios ir panašios sąvokos taikomos vadinamajai „maisto rinkėjų“ epochai, kai buvo prasimaitinama iš to, kas randama natūralioje gamtoje. Kitos, rafinuotesnės mokyklos bando ne taip tiesmukiškai aiškinti biologijos poveikį žmonijos istorijai, įvesdamos vitališkumo, „gyvybinės energijos“, *pasionariškumo* (L. Gumiliovas) sąvokas. Pavyzdžiui, vyriškojo prado kultūrose dažnai figūruojas tipažas, įkūnijantis ekstremalų, su aržumo pertekliumi personažą, paprastai negatyvų taikiu laikotarpiu, bet teigiamai vertinamą krizės ar karo sąlygomis – tai kaukaziečių *abrekas*, germanų *berseras* ir t. t. Pašalinti iš bendruomenės, jie suformuoja būrius, *ordas* ir, susikaupus kritinei masei, pakyla į žygį. Tai paaiškina, kodėl istorijos apyaušriu į Europą periodiškai paplūsdavo vikingų bangos, o iš bekraščių Eurazijos stepių – klajoklių ordos.

Taigi, pakilus galindų kaimynams (pusbroliams? posūniams? sūnums?) go-tams (kurių žygiams pagrįsti ir tinka L. Gumiliovo „pasionariškumo“, vitalinės

energijos perviršio dėsnis), paskui juos pakilo (ar buvo „išsviesti“) ir ne tokie karingi, taikesni galindai. Tačiau jei gotai prasčiau per Europą kaip liepsna, beveik nepalikdami pėdsakų (kokių pėdsakų gali likti po liepsnos...), tai galindai, trumpiau ar ilgiau apsisotję naujuose kraštovaizdžiuose, paliko šiokių tokių žymių, leidžiančių atsekti šį išskirtinį mūsų protėvių nuotyki, baltiškąjį „žygį į Vakarus“.

II dalis. Galisija

Šių eilučių autoriui yra tekę du kartus keliauti Pirėnų pusiasalio briauna savomis kojomis (jei atvirai, tai dviračiu). Tai buvo piligriminės kelionės į Galisijos šventvietę Santjago de Kompostelą, Šv. Jokūbo keliu (*Camino Santjago*), kurias paliudijantis raštas *compostela* kabo garbingoje vietoje ant sienos. Iš esmės tolimesnis tekstas yra tos kelionės impresijos, įspaudai, kurios vienas iš tikslų, be kitų, sakraliųjų, – ir atkartoti, suvokti galindiškosios kelionės į „pasaulio

Galisijos sritis

kraštą“ – *finis terrae, Capo Finistera* (ar *Fistera*) paslaptį. Pradėkime nuo to, kas yra *camino*, piligriminė kelionė į Santjagą.

Camino Santjago

Taip sutrumpintai vadinama ši atitikmenų pasaulyje neturinti kelionė. *Camino* reiškia *kelias*, jei norite lietuviškai – *kamenyčia*. Ko jau ko, o akmenų čia netrūksta. Piligrimų kojos per daugiau kaip tūkstantį metų išduobė uolose kažką panašaus į griovį ar lataką, kuris vingiuoja kalnais ir slėniais, upelių pakrantėmis, vaizdingai apaugęs gebenėmis, vijokliais ir kitokia nematyta augalija, teikiančia pavėšį kad ir karščiausią dieną. Istorija šio kelio tokia.

Po Kryžiaus karų, po nepavykusių pastangų atkariauti Viešpaties karstą, krikščioniškoji Europa buvo atkiršta nuo Jeruzalės. Dar buvo Roma, bet kelionė į ją susijusi su pavojais, be to, ir Gotardo perėja Alpeose ne kiekvieną žiemą būdavo įveikiama. Tada ir iškilo Santjago de Kompostelos sanktuarijus, kur mažoje bažnytelėje buvo palaidoti, tikima, iš Jeruzalės slapta pergabenti (atplukdyti jūra) apaštalo Jokūbo, ispaniškai Santjago, palaikai. Kodėl būtent į šį užkampį? Būtent todėl, kad į užkampį – anų laikų neramioje Europoje, draskomoje tarpusavio vaidų, grasomoje maurų, šis Galisijos užkampis, užsiglaudęs už Kantabrijos kalvyno, buvo gal saugiausia vieta krikščioniškoje Europoje. O ir kelionė į ten – per Pirėnus, Ronsevalio perėją, buvo pakankamai saugi, nes buvo sukurta, kaip dabar sakytume, infrastruktūra, išlikusi iki dabar – pernaktoti buvo galima vienuolynuose ar nakvynės namuose, *alberguose*, o labdaringi vienuoliai pasiūlydavo ir sriubos lėkštę. Į šią sunkią ir varginančią, galbūt svarbiausią viso gyvenimo kelionę viduramžių žmogus išsiruošdavo kaip į amžinybės prieangius, kaip į sielos švarinimo misteriją, prieš pažvelgiant į akis anapusybei. Dažnas gal ir nebegriždavo – tačiau atlygis būdavo prašviesėjimas ar nušvitimas, išgirdus Kompostelos, *campus stellae*, Žvaigždzių lauko slėnyje aidint varpus. Šitoji kelionė apgaubta mistikos, aprašyta daugybėje knygų, pradedant manuskriptais ir baigiant kompiuterių ekranais. Čia šalia vargetos galėjai sutikti ir karališko kraujo piligrimą, bet vilkintį tokiu pačiu dulkėtu rudu apsiaustu, ta pačia plačiabryle skrybėle su prisegta jūros kriaukle – *camino* simboliu. Ir karaliai, ir tų laikų įžymybės turėjo keliauti pėsti, patirdami tuos pačius vargus, kaip ir paprasti žmonės. Ant šitų akmenų klupo, šitose dulkėse įspaudė pėdas nemirtingasis Dantė Aligjeris (Dante Alighieri), šv. Pranciškus Asyžietis, *Janas van Eikas* (Jan van Eyck), karališko kraujo šv. Brigita Švedė, popiežius Kaliks-

tas II, Izabelė, Portugalijos karalienė, Jokūbas Sobieskis (Jakub Sobieski), Seimo maršalka, iš mūsų amžininkų – Chose Marija Eskriva (*José María Escrivá*), „Opus Dei“ įkūrėjas, popiežius Jonas Paulius II ir daugybė kitų. Tokia tad būtų krikščioniškoji *camino* istorija. Beje, ši istorija turėjo priešistorę...

Dalykas tas, kad per Galisiją ėjo senovinis, dar pagoniškų laikų mitinis kelias į *pasaulio galą*. Šis kelias į tolimiausiai vakaruosna nutolusį Europos žemyno kyšulį, iš kurio Europos žmogus galėjo akivaizdžiai išvysti, kur baigiasi jo *oikumena*, jo gyvenamasis pasaulis – be abejo, buvo sakrali erdvė. Šio kelio savotiškas dvasinis atitikmuo, dangiškoji–kosminė *matrica* buvo *Paukščių Takas*, nusidriekęs danguje ta pačia vakarų kryptimi, saulėlydžio link. Yra nuotrauka, daryta naktį, – apačioje boluoja, vingiuoja per Kastilijos lygumas ir kalvas *camino*, o naktiniame danguje jo vingius atkartoja žvaigždžių upė. Beveik visos senosios kultūros apie tai turi savo supratimą ir vardą tam keliui – pradedant turbūt poetiškiausiu, baltiškuoju senoviniu – *Sielų upė*, *Vėlių kelias*, vedantis į dausas. Vėliau – *Paukščių kelias* (kaip ir pas latvius ir ugrofinus), *Via lactea*, *Milky-way* (*Pieno kelias* – pieną praliejo Hera, viena iš Dzeuso žmonių, moteriškumo ir motiniškumo įsikūnijimas, gražiomis (graikų skoniui...) karvės akimis; taip pat slavų mitologijoje yra karvė *Земунa* (*Žemyna?*), kurios palietu pienu maitinasi dievai) ir baigiant šiurpiais gotiškai germaniškais eschatologiniais mitais apie pasaulio pabaigą (*Ragnarok*), apie mitinį žvėrį, vilką Fenrirą, kosminio blogio įsikūnijimą, praryjantį saulę. Yra tekę matyti senose, dar turbūt ikiromaninėse Galisijos bažnyčiose bareljefų, kur pavaizduotas šis žvėris su ilgu, iškištu ir vingiuojančiu liežuviu (liežuvis – tas pats kelias? *finis terrae* kaip saulės kapinės?). Dideliems giminystės su gotais gerbėjams patartina susipažinti su bent pora epizodų iš jų apokaliptinės mitologijos, kad praeitų noras gretintis – šiurpesnių ir žiauresnių mitologinių scenų turbūt nerasime visame mitų pasaulyje... Pereinamoju iš pagonybės į krikščionybę laikotarpiu šis žvaigždkelis tapo tarsi senoviniu GPS, naktine autostrada keliaujant į šventas vietas.

Galijos klimatas

Pažvelkime į Pirėnų pusiasalio nuotrauką, darytą iš kosmoso – visa Ispanija yra geltonai ruda, išskyrus siaurą žalios spalvos ruožą pačiame viršuje, šiaurėje, tarsi karūną. Tai – *España verde*, žalioji Ispanija, Atlanto vandenyno ir Kantabrijos jūros (Biskajos įlankos) pakrantės ir pietinės Pirėnų pašlaitės (tiksliausiai

jo ribas nubrėžia meteorologai – į šiaurę nuo linijos, kur iškrenta daugiau kaip 1000 mm kritulių). Išties, tai tarsi kitas pasaulis – žalias ir vėsus, visai kitoks nei išdegusios, saulės nualsintos pietinės Iberijos plynaukštės.

Įveikęs Kantabrijos kalnus, patenki lyg į kitą šalį – rasoja dulksna, kelias vingiuoja palei kalnų upelį, kurio vandenį gali gerti, neaukštos kalvos apaugusios šimtamečiais ąžuolais, o gausi vijoklinė augalija, apvijusi stotingsus medžių kamienus, *camino* paverčia į žalsvą slėpiningą olą ar labirintą, prislopintai nutviekstą pro tankmę prasiskverbusių nekaitrios saulės spindulių. Girios šlamesiams atataria upelio čiurlenimas, nematomų girios paukščių *cantando*. Stebina medžių įvairovė – šalia ąžuolų, taip pat ir amžinai žaliuojančių, šalia kaštonų, kaštainių ir bukų išvystame ir visai lietuvišką beržyną ar liepyną, vieną kitą uosį, o atokaitose, kur saulėčiau, žaliuoja pušys. Daubose ir girių tankmėse gyvena vilkai.

Centrinės Ispanijos lygumose gali nuvažiuoti ištisus kilometrus, nepamates nė vieno medžio, o pietinės pakrantės labiau panašios į Afriką nei Europą (berods Gi de Mopasanui priklausė: „Afrika prasideda už Pirėnų“...). Kas lemia šiuos kontrastus? Juk ties ta pačia geografinė lygiagrete (43° š. p.) apstu ir anaip tol ne tokių „vėsių“ geografinių pavadinimų: Korsika, Kaukazas ir net Karakumų prieigos... Tai – didingojo Atlanto įtaka. Šiauriniai Kantabrijos kalnų skardžiai sulaiko Atlanto vėjų nešamą drėgmę, ir jų pavėsyje kaip šaldytuve susikuria šie „šiaurės subtropikai“ – yra tekę vieną vasarą maudytis Atlante, esant 16 °C vandens temperatūrai...

Galisija ir keltai

Galisijos praeitis iki Kristaus gimimo skendėja ūkuose. Žinoma tik tiek, kad šalia baskų protėvių, kurie neabejotinai yra seniausi Iberijos čiabuviai, gyventa ir kitų genčių, kurias susitarta vadinti *iberais* ir kurios, atrodo, buvo artimos baskams. Tai tarsi rodytų štai šios panašybės:

IBERŲ	BASKŲ	
EGIAR	EGIN	‘daryti’
SALIR	ZILLAR	‘sidabras’
SALTU	SALDI	‘arklys’
NESCATO	NESKATO	‘mergaitė’

Teigiama, jog pirmieji indoeuropiečiai, prasiskverbę į Iberiją, buvo keltai. Išties, daugelį archeologinių artefaktų, randamų šiaurinėje Iberijoje, galima priskirti keltams. Iš keltiško-gališko konteksto išvedamas ir Galisijos pavadinimas – graikų istorikas Strabonas (I a.) mini gentį *καλλαικοι*, iš kurios lotynizuoto pavadinimo *Gallaeci*, *Gallaicoi* ir kildinamas Galisijos pavadinimas. Vėliau kraštas pakliūva Romos valdžion, dar vėliau užklumpa svebų-gotų invazija. Tačiau dėl etnonimų su šaknimi *gal-*, kurių gausu Europoje, yra prirašyta ir prikurta tiek prielaidų, kad kyla pagunda šiam etimologiniam chaosui vienu lietuvišku kirčiu „padaryti *galą*“, traktuojant *gal-* kaip universalų sandą pakraštiniams, Indoeuropos paribio gentims, teritorijoms ar geografiniams objektams įvardyti.

Europos „galūgaliai“

Labai gausu jų pietuose, Italijoje ir ypač Graikijoje. Eidami „lietuviškuoju“ 25° dienovidžiu į pietus, prie Dardanelų sąsiaurio randame vieną piečiausių Europos žemyno kyšulių – *Gallipolio* pusiasalį (šalia ežeras *Galo*), taip pat *Galaksidion* kyšulį Korinto įlankoje; Peloponeso pusiasalyje – du toponimus *Galatas*, dar vieną Kretoje, visi ant jūros kranto; *Galatista*, *Galatia*, *Galatini* prie Salonikų; kyšulys *Galisas* Siro saloje. Beveik ties ta pačia lygiagrete, Apeninų pusiasalio pietuose, Italijos „bato“ smaigalyje yra *Gallipoli* miestas (kaip ir Graikijoje), šalia dar *Galatone* ir *Galatina*, taip pat *Gallo* kyšulys šalia Palermo, Sicilijoje, Tirėnų jūroje. Pačioje Škotijos šiaurėje, ant įlankos kranto, kyšulys *Gallan*, toponimas *Galashils* ir upė *Gala-water*; *Galway Bay*, įlanka vakarų Airijoje. Legendinėje „Ultima Thule“, tolimojoje Tulėje, ties poliariniu ratu, šalia šiauriausio Europos kyšulio Nordkapo – *Galten*; kyšulys *Galstrom* Švedijoje, Botnijos įlankoje. Pietryčių kryptimi, Dunojaus estuarijoje, senovinėje *Galatijoje*, yra *Galac*, o ant Juodosios jūros kranto, Varnos įlankoje – *Galata*. Dar prisiminkime *Galisiją* su jos „pasaulio pabaigos“ kyšuliu (*Finis terrae* arba galisiškai *Capo Fistera*). Kontinento viduryje toponimai su *gal-* labai reti, bet Europos „galūgaliaus“ esama mažiausiai dvylikos kyšulių, įlankų ar upių, įtekančių į įlankas su šaknimi *gal-*, tad yra apie ką pamąstyti...

Vienaip ar kitaip, Galisijos „galindiškojo“ varianto teisę egzistuoti sunku būtų užginčyti. Juo labiau kad „keltiškoji“ įtaka ir ypač jos suabsoliutinimas, bandymas vien ją aiškinti Galisijos kitoniškumą kelia vis didesnių abejonių,

kurios praskverbina net ir į populiariąją lektūrą. Pateikiame, pavyzdžiui, santrumpą straipsnio iš „Galijos gido“ (*Galicia quide*): „Dažnai teigiama, kad yra ryšys tarp Ispanijos Galijos ir Šiaurės Britanijos, ypač Škotijos ir Airijos. Tačiau iš tikrųjų šie santykiai yra atviras klausimas, nes pagrįsti ne tiek istoriniais įrodymais, kiek pasakomis ir mitais. <...> Pirma, nėra abejonių, kad galima rasti panašumų tarp kai kurių artefaktų Galijoje ir Airijoje. Tačiau šitaip galima pasakyti ir apie Prancūziją, Italiją, net Pietų Ameriką. Ar ten visur buvo keltai? Toliau – iš „velnio advokato“ pozicijų – Galijos kalba, *gallego* neturi jokio panašumo su jokia senovės keltų kalba. *Gallego* yra artima portugalų kalbai, turinti skolinių iš ispanų (*castellano*) kalbos. Taigi ar ryšys su keltais yra daugiau nei mitas? Yra keletas neįprastų tradicinių papročių, kurie gali sumažinti skepticizmą. Aplankykite bet kurią Galijos šventę, ir jūs būsite liudytojas, kaip labai ji skiriasi nuo festivalių pietų Ispanijoje. Pirmiausia išgirsite dūdmaišius, paragausite *galleta gallega*, „kepinų iš Velso“. Nerasime čia *tartanų* (languotų sijonų), tačiau muzika ir šokiai yra nepanašūs į ispaniškus. Galima rasti griuvėsių iš laikotarpio prieš romėnų įsigalėjimą, panašių į Britanijos keltų gyvenvietes, be to, veido bruožais galisiečiai skiriasi nuo ispanų iš kitų regionų. Vis dėlto šių panašumų nepakanka tvirtai pagrįsti „keltiškajai“ versijai...“

Mūsų komentaras būtų toks: neabejotina, kad kaimyniniai etnosai, tokie kaip Britanijos ir Prancūzijos keltai, turėjo įtakos. Tačiau šitai netrukdo ir „galindiškajai“ versijai – juk dūdmaišių gali rasti beveik visoje Indoeuropoje, nuo Labanoro girių iki Irano, o nepanašumus su piečiais esančia Ispanija sėkmingai galima aiškinti ir iš „galindiškų“ pozicijų. V. Toporovas teigia: „Vis dėlto nereikia laikyti neperspektyviomis galimų baltizmų paieškas ispanų tarmėse tose vietovėse, kur pastebėtas ypač tankus galindiškasis sluoksnis. Šiaip ar taip, gotiški elementai ispanų kalboje sudaro pastebimą sluoksnį, kurio, tiesą sakant, skirtingai nei galindiškojo, specialiai buvo ieškota <...>. Vis augantis germanizmų kiekis ispanų ir portugalų onomastikoje verčia daryti prielaidą apie ispanų ir portugalų kalbose kadaise buvusį svaresnį gotizmų sluoksnį. Tokia pati perspektyva gali atsiverti ir „galindiškųjų“ elementų šiose kalbose radimui, ypač jeigu priimti domėn, kad mūsų laikais pavyzdžių su elementu *galind-* kiekis Šiaurės vakarų Ispanijoje ir Portugalijoje, palyginti su 30-aisiais (XX a. – A. P.) metais, išaugo **daug kartų**“⁴¹ (paryškinta A. P.). Bėlieka mūsų kalbininkams priminti, kad, pirma, tai skamba kaip įpareigojimas ir, antra, kad yra gotiškojo–baltiškojo problemų rato

tyrinėtoja Jūratė Statkutė de Rosales, kurios darbų stengiamasi iš visų jėgų nepastebėti... Taip, ta pati ponia Jūratė iš Venesuelos, kuri aptiko vertimo klaidą, atsiradusią verčiant į vokiečių kalbą senuosius raštus, ir todėl ponios Jūratės dėka Jordano *Skandia* galime susigrąžinti iš anapus Baltijos į mūsų pajūrius: tai ji priminė, kad, pasak Ramono Menendeso *Pidalio* (Ramón *Menéndez Pidal*), žymaus ispanų filologo, senasis Kastilijos, *Castellae* (pilių, *castillos*, šalies) pavadinimas, iki jį lotynizuojant, buvo *Vardulies* (plg. *Vor-uta*, Mindaugo pilis ir t. t.)... Savo ruožtu pabandykime padaryti tokią pastangą, remdamiesi kelionės per Galisiją išpūdziais, tik ne toponimikos baruose, o vandenų varduose.

Vandenvardžiai

Žinome, jog hidronimai yra archajiškiausi iš visų vietovardžių, ir paprastai atkilėlių įnašas į naujai atrasto ir apgyvento krašto hidronimiką būna negausus arba jo išvis nebūna. Bet štai keletas galisiškų vandenvardžių: Rio Miño (tariama *Minjo* – didžiausia Galisijos upė), Rio Neira, Rio Nova (Navia), Rio Mera (Mero), Rio Boente, Rio Iso, Rio Sil, Rio Sor ir netgi Rio Ula (Ulla)... Palyginime – Minija (Min-upė, Minia, Minė – visos Žemaitijos), Neris, Nova prie Griškabūdžio (Nava – ežeras Aukštaitijos), Mera prie Švenčionių (Merkys), Bonė, Bonalė prie Kartenos (gal ir Venta), Jiesia (Isė prie Karklininkų, Įs-upis prie Joniščio, Aisė prie Veiviržėnų), Sil-upis prie Krekenavos (Sėl-iupys prie Daugailių), Sor-upis prie Lukšių, Saria prie Švenčionių, Ūla... Ir tai vien iš dabartinės Lietuvos duomenų, iš A. Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinio žodyno“, o kur dar prūsiška–galindiška medžiaga?

Galima ilgai tęsti:

Rio Tambre – Dumburys prie Vainuto, Dumbėlė prie Linkuvos,

Rio Lima – Lima Prūsijoje,

Rio Umia – Umėja prie Kėdainių,

Rio Govia – Govijos upelis prie Varnių, ež. Gavys, Gauja Latvijoje,

Rio Balsa – Balsė prie Marijampolės, Balžė prie Šešuolių,

Rio Lamas – Loma prie Kėdarnos, ež. Lamėstas,

Rio Landro – Lendrė, Lendr-upis Žemaitijoje,

Rio Ybias – Jieva-raistis ir t. t.

Iš jų *ner-*, *nov-*, *sil-* yra labai archajiški ir, tarkime, priklauso bendraindoeuropinei hidronimų klasikai, tad į juos galėtų pretenduoti ir keltai. Tačiau

kiti? Kitur Ispanijoje beveik nieko panašaus nerastume – ten visur, prisiminus nemirtingus Puškino *stansus*, „sruvena virpa nakties zefyrai ir teka srūva Gvadalkivyrų“.

Galisiečiai

Štai kaip juos apibūdina senos XIX a. enciklopedijos: „*Galjegos* yra artimesni portugalams nei ispanams ir kalba šnekta, kurią gali palaikyti pagadinta portugalų kalba ir kurios ispanas nesupranta. Tai stiprūs tvirto sudėjimo vyrai, geriausi Ispanijos kariai; jie nebijo sunkaus darbo, kaip ir jų moterys, garsėjančios savo vaisingumu ir noriai samdomos žindyvėmis. *Galjegos* griežtai religingi, darbštūs, garbingi ir svetingi.“ Daug galisiečių per sunkmečius emigravo (XX a. pirmojoje pusėje į Lotynų Ameriką ir JAV išvyko apie 1,3 mln., 1950–1960 m. apie 0,5 mln. persikėlė į Ispanijos pramoninius rajonus, liko 2,6 mln.), tačiau visada, kiek užsidirbę, stengdavosi grįžti į tėviškę.

Prasimbolis, arba logotipas

Santjago de Komposteloje yra etnografinis muziejus *Museo do pobo Galego*, įkurtas žymaus etnografo, Galisijos mylėtojo Choakino Lorenzo (Xoaquin Fernandez Lorenzo, 1907–1989). Tik įėjus, į akis krenta didžiuliai mediniai rąstgaliai – jaučių jungai, kurie tvirtinami jaučiui ant sprando. Ant šitų medinių rąstigalių, per vidurį, įrėžtas atpažįstamas ženklas – apskritimas su šešiais lapeliais. Šis simbolis Galisijoje dažnas ne tik muziejuose, bet ir gatvėje, buityje – ornamentuose, iškabose, netgi atsikartoja langų rėmuose. Jį galima laikyti savotišku Indoeuropos logotipu, kultūriniu prasimboliu, nes jis aptinkamas visur – nuo Galisijos iki Galilėjos. Maža to, jis neišnykęs iš vartosenos ir dabar, jį galima aptikti atsikartojant įvairiais pavidalais – ne tik ant artefaktų, susijusių su liaudies menu bei kultūra, – verpsčių, audinių ir t. t., bet ir kaip prekės ženklą, kaip dizaino elementą, kaip reklamos fragmentą. Paprastas ir darnus, jungiantis griežtą simetriją ir lenktą liniją, jis dažnai yra siejamas su saulės ir žvaigždžių simbolika. Tačiau negalima nepastebėti jo ryšio ir su augmenijos pasauliu, augaline estetika, ir dar neišku, kuris variantas yra archajiškesnis. Ar tik nebus tai apibendrintas žiedo simbolis – apskritimas su penkiais šešiais lapeliais? Maža to – ar tik nebus tai paparčio žiedas? Juk jį galima rasti ir viršūnėje stilizuoto archajinio augalo

su asimetriškai augančiais lapais ant stiebo, kitais žodžiais, – ant paparčio viršūnės. Neatmestina, kad abu variantai turi giluminį ryšį. Audinių ekspozicijoje – tie patys geometriniai ornamentai ir raštai, tos pačios prislopintos, neryškios spalvų gamos. Liaudies muzika, *pobo galego* melodijos – lengvai atpažįstamos, panašios į lietuviškas ilgesingos, tęstinės dainos ir giesmės, gal kiek kitokia jų ritmika.

Toks būtų bandymas pažvelgti į patį pirmąjį realų, apčiuopiamą ir pakankami pagrįstą mūsų, aisčių, etnoso pėdsaką Europos praeistorijoje – kelionę iš Didžiosios Girios pakraščiu, iš Prūsų Galindijos ežerynų ir pelkynų į tolimąją Iberiją, už devynių kalnų ir devynių upių, norint išvysti pasaulio pakraštį. Šis gal pats egzotiškiausias lietuviškosios metaistorijos epizodas turbūt buvo ir paskutinis – pasivaikščioję pagaliau ir visiems laikams supratome, kad „namuose geriausia“...

P. S. Lietuviškoje savimonėje, gyvuojančioje palyginti laisvos ir viešos humanitarinės minties sąlygomis, jau kurį laiką vis stipriau reiškiasi noras ir poreikis mitologinio proveržio, naujo etnosą orientuojančio vektoriaus, suburiančio ir brandinančio provaizdžio (kuris, tiesą sakant, nebuvo niekada mūsų tautoje užgesęs). Tokio, kuris žmonių, liaudies amorfinę masę paverčia apčiuopiama, nauja kokybe, nauju dariniu, vertu tautos vardo. Nepatenkinus jo, šis poreikis išsigimsta, tampa arba akademinėmis nuobodybėmis, arba marginaliniais klideshowais, vadinasi – veltui eikvojama gyvybine energija. Tautos pasionarusis sluoksnis metasi į primityvias raiškas – pradedant nuo kontrabandos ir baigiant migracija. Nepadeda ir siūlomi lėkšti receptai, tokie kaip užsakomi įvaizdžiai ar aukštos technologijos, silicio slėniai ir kiti kompiuterinės civilizacijos blizgučiai, nes jie neužkabina esmės, giliųjų savimonės sluoksnių, ir veda į klystkelių – į išorę, iš savęs. Kaip sugrįžti į savo vidinį kosmą, iš kurio mus išsivedė istorija, kol kas atsakymo nedavė niekas, nors bandymų būta – iš jų sėkmingiausi gal Daukanto, vėliau Vydūno, Maceinos... Bet istorija, mūsų žiaurioji pamotė, neleido šito įbūtinti, įgyvendinti iki galo, iki tos dermės, kuri užtikrintų stabilią, brandžią ir vaisingą tautos būtį, leidžiančią išpildyti Dievo jai duotą priesaką – idėją. Gal dabar, tokią brangią kainą sumokėjus už laisvę, kuri iš esmės yra laisvė laisvai mąstyti, atėjo laikas lemiamai pastangai, lemtingam proveržiui? Ir vėl pradėti reikia iš pat pradžių pradžios (tai ir bandyta šiuo rašiniu), pradėti tuoj pat, nelaukiant, nes pamotė istorija vėl gena mūsų link juodus debesis.

Nuorodos

- ¹ Топоров В. Н. Галинды в западной Европе, *Балто-славянский сборник*, Москва, 1975, с. 129.
- ² Nalera J. Próba nowej etymologii nazwy Galindia czy Gołędź, *Acta Baltico-Slavica*, 1976, t. 9, с. 191–210 [cit. pagal В. Н. Топоров, Галинды...].
- ³ В. Н. Топоров. *Галинды...*, с. 131.
- ⁴ J. Nalera. *Próba nowej etymologii...*, с. 191–210 [cit. iš: В. Н. Топоров, Галинды...].
- ⁵ В. Н. Топоров. *Галинды...*, с. 131.
- ⁶ Peter von Dusburg. *Chronicon terrae Prussiae (1326)* [Petras Dusburgietis. Apie Galindos (Galindia) žemės nuniokojimą, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, Vilnius, 2001, p. 332 (343)].
- ⁷ Grunau Simon. *Preussische chronik, 1529* (Simonas Grunau. Prūsijos kronika. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*), p. 100.
- ⁸ Ten pat, p. 120
- ⁹ Praetorius Mattheus. *Deliciae Prussicae, oder Preussische schaubühne* (Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 2004, t. 2, p. 249)
- ¹⁰ Ten pat, p. 541.
- ¹¹ В. Н. Топоров. *Галинды...*, с. 136.

Fenriras

*Ką byloja ežero dugno lobis
apie galindus ir gotus*

Lenkijos spauda 2011 m. paskelbė sensacingą naujieną apie Prūsijos Galindijoje, dabartinės Lenkijos Mozūrijoje, prie Nidajno ežero, rastą lobį, įvardytą kaip „baltų genties galindų kario kapas“¹.

Kodėl ši žinia yra sensacinga? Ogi todėl, kad keičia mūsų sampratą apie baltų ryšius su visa to meto Europos pagoniškąja oikumena, praplėsdamas juos vakarų kryptimi net iki Ispanijos. Bet apie viską iš eilės.

Lobio amžius – apie V a. pr. Kr., radimvietė – Olštyno vaivadijos Piečki (Pieczki) valsčiaus Čaškovo (Czaszkowo) kaimas (čia kadais gyveno senovinė baltų gentis – galindai). Rasta apie šimtas radinių, daugiausia ginklų, kai kurie iš jų sulaužyti; taip pat rasta ir papuošalų iš juodosios emalės bei gryno aukso ir sidabro. Tyrimams vadovavęs archeologas dr. T. Novakevičius (Tomasz Nowakiewicz) apibūdino radinius kaip „verčiančius susimąstyti ir nelauktus“. Išties lobis pateikė daug netikėtumų – ir tai, kad rastas ežero (buvusio) dugne, ir brangiomis radinių medžiagomis bei jų pagaminimo technologijomis; ir tai, kad ant ginklų ir papuošalų yra deginimo pėdsakų, – atrodo, kario palaikai buvo pirma sudeginti, o paskui paskandinti ežere; tai yra neįprasta šiam regionui.

Tačiau apsisitokime ties vienu radiniu – papuošalu, kuriame pavaizduotas plėšrus žvėris (1 pav.). Šį žvėrį lenkų archeologai įvardija kaip liūtą, apskritai papuošalų stilistiką priskiria bizantiškajai įtakai. Bet atidesnis žvilgsnis į šį įspūdingą aukštos meninės vertės radinį verčia daryti kitokią išvadą – **šis žvėris, ko gero, yra mitinis vilkas Fenriras.**

Šis gotų-skandinavų mitologinis personažas, kosminio blogio ir vyriškojo aržumo įsikūnijimas, buvo populiarus ne tik senovėje, bet ir dabar – nuo specialiujų dalinių, *task-forces* pavadinimų iki animacinių filmų, internetinių *fantazy* stiliaus monstrų. Ši eschatologinė pabaisa yra siejama su pasaulio pabaišos (Ragnarok) motyvu. Dažniausiai vyrauja du siužetai. Pirmasis – Fenriras praryja saulę, tada žemę apgaubia tamsa, kosminis blogis triumfuoja (kitas šito siužeto variantas – Fenriras praryja Odiną, vyriausiąjį dievą, o jo sūnūs keršy-

dami įstato Fenrirui į nasrus smaigą). Antrasis siužetas – kai Fenriras nukanda mitiniam herojui Tyrui dešinę ranką. Abu šie siužetai yra plačiai atvaizduoti meno kūrinuose – pradedant Edomis ir baigiant raizininiais ant akmens bei piešiniais manuskriptuose.

Tačiau yra ir trečiasis siužetas, mažiausiai žinomas ir gal keisčiausias. Keliaujant po Ispanijos Galisiją, senovinėse jos bažnyčiose (Galisiijoje krikščionybė įsitvirtino jau V–VI a.) dažnai yta tekę išvysti keistą raizinį ant akmens – vilką su labai ilgu, iš gerklės tysančiu liežuviu (2 pav.). Tačiau išties tai yra ne liežuvis. Pasak senovinės legendos, Fenriras perkando Paukščių taką, sutrikdydamas kosmoso stabilumą, ir tada iš jo nasrų pradėjo tekėti dvi kosminės upės. Šis siužetas yra pats rečiausias ir yra atvaizduotas, berods, tik Snoro Sturlusono „Edoje“ (3 pav.). Radinys baltiškoje Galindijoje vaizduoja būtent šį siužetą – iš žvėries nasrų aiškiai matyti kyšantis liežuvis – kosminė upė. Palyginti su „galisiškuoju“ vilku, pavaizduotu realistine, „nearžia“ maniera, baltiškasis laimi – jame surrealistine maniera atvaizduotas žvėris vaizdžiai manifestuoja plėšrumą, jo stilizuotos galingos letenos, neproporcingai išdidinti nagai ir nasrai daro pabaisą vienu įspūdingiausių pagoniškojo meno kūrinių.

Galindai ir gotai

Šis artefaktas – vilko Fenriro baltiškoji versija – kelia ir kitokių minčių. Be abejo, tiek šis radinys, tiek kiti, taip pat ir laidojimo būdas yra sietini labiau su gotais nei galindais – laidojimai ežere yra žinomi gotų ir skandinavų kultūrose, pavyzdžiui, Jutlandijos pusiasalyje. Tačiau jau seniai Jūratės Statkutės de Rosales plėtojama antigermaniška – baltiška – gotų kilmės versija čia „gauna“ stiprų švietalą. Juk radinys aptiktas pačiame baltiškosios Galindijos centre, jos girių glūdumoje, Mozūrų ežeryne. Galbūt tai yra karo grobis, gal atsitiktinis precedentas, bet negalima nuneigti, kad jis liudija artimos gotų ir galindų bendrystės nauda. Prisiminkime įžymiojo slavisto ir baltisto Vladimiro Toporovo hipotezę apie galindų kelionę į vakarus (paskui gotus arba kartu su jais) – Paukščių taku, iki ispaniškosios Galisijos, bei jų pėdsakus toponimikoje. Savo ruožtu jau buvome rašę², kad šių pėdsakų yra ir hidronimikoje, ir liaudies mene, ir netgi ispanų epe „El Sidas“. Šitame gal seniausiame Europos epiniame šedevre (XI a.) yra atvaizduotas kilmingas riteris Galindas Garsija, *don Galindo Garčia el Aragón*, „narsioji ietis“ (*lanca ardidá*), vienas iš El Sido, ispanų epinio hero-

jaus palydos, „kompanjerų“. Maža to – Galindezų (t. y. Galindaičių) dinastija IX–X a. valdė Aragono karalystę.

Prisiminkime, kad Simonas Grunau „Prūsijos kronikose“ (1529 m.) rašė: „Galindas [Galyndo] – aštuntasis Vaidevučio [Widowuti] sūnus, kaip ir jo broliai, stojo prieš savo tėvą ir krivaitį [kirwaito] ir prisiekė, ir jo tėvas paskyrė jam žemės nuo Alnos [Allo], Lawoso upių iki nustatytų Mazovijos [Masono] sienų. Šias žemes jis ilgainiui užvaldė ir ant aukšto kalno pasistatė pilį Galindą [Galindo], kuri dar ir šiandien vadinasi Galinderberg‘u. Ši tauta ilgainiui sustiprėjo ir labai pagausėjo“ (paryškinta A. P.).

Tad ar nebus anoji Galindezų dinastija tęsinys baltiškiosios? Šiaip ar taip, gotų ir baltų sąsajas po šio radinio bus sunkiau vaizduoti kaip fantazijas ir marginalijas. Aišku, tai nepriskirtina esmei, mentos dalykams – jau vien Fenriro įvaizdžio pakanka šių dviejų pasaulėžiūrų – gotiškosios ir baltiškiosios – skirtybei ir netgi priešybei suvokti. Tačiau, antra vertus, šitie du pasauliai buvo greta, tiek artimai, kad galima kalbėti apie galindus kaip apie tarpinę, „kraštinę“, pereinamąją, arba, dar tiksliau, „sūniškąją“, gentį tarp gotų ir baltų³. Ir, beje, – ar nebūta ir atgalinio ryšio? Kaip kitaip radinys, dažnas Ispanijoje ir Skandinavijoje, galėjo patekti į baltiškąsias girias? Juk nuo Kauno iki Nidajno ežero tik kiek daugiau nei du šimtai kilometrų.

Jei žengtume dar toliau, prisimintume, jog mokslininkai yra pastebėję tam tikrų paralelių tarp Ahrimano, senovės iranėnų „blogosios“ dievybės, ir Fenriro. Šiuo atžvilgiu Galindijos fenomenas gali tapti itin įdomus – kaip pakraštinė, gimdančioji naujus darinius erdvė tarp baltiškiosios, „motininės“ kultūros ir begimstančios „sūniškiosios“, su vyraujančiu vyriškuoju pradū. Žinome, jog baltai kadaise turėjo tiesioginį kontaktą su stepių iranėnais – tą liudija jotvingių genties, „baltiškųjų iranėnų“, genetika. Iš čia, iš didžiosios baltų–aisčių girios pakraščių, jos pagirių „sūniškiosios“ kultūros buvo išplėtos iki Ispanijos vakaruose ir Irano plokštikalnės bei toliau rytuose...

Vienai ar kitaip, dabar mūsų pasaulėjautai atsiranda daugiau erdvės ir laisvės. Štai ką gali, štai kur gali nuvesti nedidelis atvaizdas su paslaptingu plėsrūnu, rastas išnykusio ežero dugne...

P. S. Matas Praetorius (1635–1704) yra parašęs knygą „Prūsijos įdomybės“ („Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubuehne“), kuri laikoma prūsistikos klasika. Ateina laikas rašyti šią knygą iš naujo – Prūsijoje, šiame nelaimingame, bet kartu paslaptینگame baltiškų žemių lopinėlyje randama vis

daugiau įdomybių, tarsi taip Apvaizda atlygintų už netiesą ir nusikaltimus, padarytus prūsų tautai. Ne tik šis lobis, bet ir anksčiau aprašyta Bauselauko pilis su savo legendiniu Graliu ir Paparčio slėpiniu turėtų skatinti mus nesitenkinti vien Mažosios Lietuvos ir Prūsijos viduramžiais, Donelaičiu ir Rėza, bet žvelgti dar giliau, į amžių glūdumas, į pirmąją Didžiosios Girios vakarinius pakraščius.

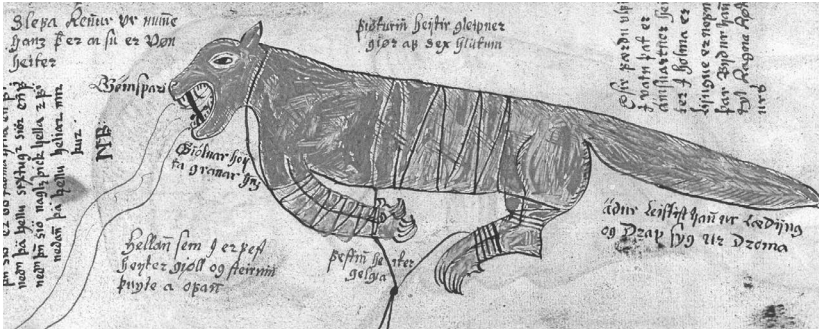
Tad lankykite šventąją prūsų žemę, neužmirškime jos – protėvių vėlės atsidėkodamos atskleis mums dar ne vieną paslaptį.

P. P. S. Jūratės Statkutės de Rosales vizitas Lietuvoje, jos entuziastingos sutiktuovės ir jai suteiktas Edukologijos universiteto *honoris causa* vardas rodo, kad baltų–gotų tematika yra svarbi mūsų tautos savimonės sudedamoji dalis. Šių eilučių autorius taip pat domisi šia tema, yra publikavęs keletą straipsnių, parašęs knygėlę, tačiau laikosi kiek kitokios nuomonės, kuri dažnai yra neteisingai suvokiama ir interpretuojama. Norėčiau dar kartą savo požiūrį patikslinti:

1. Česlovo Gedgaudo skelbiamos teorijos apie baltų proistorę yra anapus istorijos mokslo ribų. Vienintelis teigiamas jų bruožas – žadinamas susidomėjimas tautos ikirašytine istorija.

2. Nors Jūratė Statkutė de Rosales yra Česlovo Gedgaudo sekėja, tačiau jos sukaupta medžiaga, įsigilinimas į lotyniškojo pasaulio istorinius šaltinius, aštri pangermanistinio požiūrio kritika, originalus, nors ir ginčytinas, mokslinis instrumentarijus, nuopelnai supažindinant ispanakalbes tautas su baltų pasauliu neleidžia ignoruoti jos darbų. Mūsų akademinė terpė, skendėjanti paprapičiame snūde, turės į juos reaguoti, nes kitaip pati bus tautos atmesta ir neteks jos moralinės paramos.

3. Mąstydamas apie gotus ir baltus, pripažindamas glaudžius šių dviejų etnosų istorinius ir geografinius, iš dalies genetinius ryšius, niekaip negaliu jų tapatinti. Atvirkščiai – šalia kraštutiniai matricentrinės baltiškosios kultūros susiformavęs grynai vyriškojo–sūniškojo prado gotų etnosas yra radikaliai skirtingas, orientuotas į išorę, plėtrą, dinamiką, formų pasaulį. O baltų kultūra yra, anot Vaižganto, „glūdinčioji“, nukreipta savęsp, į esmių pasaulį, į *etosą* kultūrų vertybes, kraštutiniai sėšli (su „galindiškąja“ išimtimi, tik patvirtinančia taisyklę). Tai nereiškia, kad neturime domėtis gotų–gudų istorija, tačiau sukeisti vietomis šias dvi mentalines priešpriešas būtų nedovanotina intelektualinė klaida, galinti turėti ir jau turinti (migracija) realių neigiamų padarinių.

Vilkas Fenriras. *Edda Snorra* rankrašcio fragmentas. Apie 1680 m.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Fenrir_bound_manuscript_image.jpg

Radiny's Prūsijos Galindijoje, prie Nidajno ežero
(dabartinė Lenkija)

Fenriro atvaizdas. Akmens
raižinys vienoje iš Santjago de
Kompostelos bažnyčių.
A. Patacko nuotr.

Nuorodos

¹ <http://archoewiesci.pl/2011/04/22/8622/>.

² Patackas A. *Galindiana, arba kelionė paskui mūsų protėvius į Santjago de Kompostelą, į pasaulio pakraštį, finis terrae, per erdvę ir laiką...* Kaunas, 2010.

³ Patackas A. Gotai ir baltai, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2008, Nr. 1–2, p. 38.

⁴ Patackas A. Papartis ir šv. Gralis. Krikščioniškojo ir ikikristinio simbolių dvasinė giminytė. *Baltų kultūros sakraliniai aspektai* (pranešimas mokslinėje konferencijoje, vykusioje Lietuvos kultūros tyrimų institute 2010 m. lapkričio mėn.).

El Sidas ir Galindas Garsija

*Šaunus garsiojo herojaus bendražygis,
aisčių kilmės riteris*

Ižanga

Lietuvos vardui *Litua*, atspindėtam rašto pavidalu, – tūkstantis metų. Tačiau prieš beveik tūkstantį metų įvyko ir dar vienas mūsų raštijos istorijai svarbus įvykis – pirmą kartą Europos raštijoje yra aprašomas neabejotinai aisčių-baltų kilmės personažas. Tai – **Galindas Garsija**, šaunusis ietininkas, *una valiente lanča* iš senovinio ispanų epo „Giesmė apie mano Sidą“. Bet pradėkime iš pradžių...

Šviesios atminties žymusis rusų kalbininkas Vladimiras N. Toporovas pirmasis atkreipė dėmesį į pakraštinės baltų genties – vakarinių galindų – pėdsakus tolimojoje Ispanijoje, jos šiaurės vakarų kyšulyje – Galisijoje. Sekdami, matyt, paskui aržesnius savo kaimynus (pusbrolius?) gotus, pasiblaškę po Europą, lydėdami akimis vakarinėse jūrose besileidžiančią saulę, o naktimis – Paukščių taką, jie galiausiai atsidūrė labiausiai į vakarus nutolusiame Europos kyšulyje, „pasaulio pakraštyje“, *finis terrae*, tuometinės oikumenos pabaigoje, nes toliau – tik begalinės siūruojančios Atlanto platybės. Ten jie atrado, dabar sakytume, „ekologinę nišą“. Galisija, jos klimatas buvo labai panašūs į jų gimtųjų ežerynų ir neižengiamų sengirių pasaulį, nes Kantabrijos kalnai, sulaikydami Atlanto drėgmę, sukuria, jei įvestume naują terminą, „šiaurės subtropikus“. Galbūt galindų taikingąjį „drang nach Westen“ lėmė pakraštinė jų padėtis, ir todėl jie buvo pagauti tautų kraustymosi sūkuriu, sekdami gotus, kurie prasiautė per Europą kaip liepsna. Galbūt įtakos turėjo „demografinis sprogimas“, gentainių perviršis, apie kurį užsimena Petras Dusburgietis, Matas Pretorijus ir Simonas Grunau.

Bet vis dėlto klausimas – kodėl iškeliavo galindai – tebėra mūsų istorijos, mūsų savimonės slėpinys. Juk baltų pasaulio esminė žymė yra sėsnumas, „glūdėjimas“, anot Vaižganto; glūdėjimas ne tik girių prieblandoje, bet ir savo viduje, vydyjoje, savęspi... Beveik visų Indoeuropos tautų genuose yra įrašytas kelionių troškulys, keistai kontrastuojantis su, matyt, dar archajiškesniu sės-

lumo, namų jaukumo instinktu – prisiminkime H. Hesės (Hermann Hesse) „Stepių vilką“. Beveik visų indoeuropiečių „antrieji broliai“ iškeliauja ieškoti savo dalios (nes ūkį paveldi vyriausias), tapdami konkistadorais, flibustjeriais, vikingais, „zemleprochodcais“; o štai baltų „antrieji broliai“ – bitininkai, bičiuliai, taigi lieka namuose...

Galisija arčiau Lietuvos nei Ispanijos? Bet Ispanija yra čia pat, už Kantabrijos kalvų, atskirta tik didingų baltųjų *Picos de Europa* viršūnių.

Tačiau kas gi yra Ispanija? Korida? Flamenko? Servantesas? Ne, Ispanija visų pirma yra El Sidas, *El Čid*, ispanų epo herojus, nuo kurio ir reikėtų pradėti, norint suvokti tai, kas vadinama *identidade español*, ispaniškoji savimone. Jau esame rašę, jog Vladimiras Toporovas pirmasis atkreipė dėmesį į faktą, kad ispanų epo herojaus El Sido palydoje būta *companioneros*, šaunaus ietininko *Galind Garčiez, el bueno d'Aragón*.

I dalis. El Sidas

„Cantare de mio Cid“ („Giesmė apie mano Sidą“) yra pirmasis mūsų laikus pasiekęs ispanų literatūros kūrinys (datuojamas apie 1140 m.). Kodėl žadame plačiau apsisotiti ties šiuo ne tik Ispanijos, bet ir visos Europos viduramžių literatūros šedevru? Pirmoji priežastis būtų gėda, kad iki šiol neturime viso šio kūrinio lietuviško vertimo, tik keletą fragmentų, tad šis rašinys turėtų atstoti ir įžangą į šį mums mažai žinomą europinį paveldą, ir priekaištą. Antroji priežastis – kad jame galbūt pirmą kartą Europos raštijoje minimas asmuo, neabejotinai baltiškos-galindiškos kilmės. Tai kilmingas riteris **Galindas Garsija** (*Galindo Garčia*), **El Sido** (*El Čid*) bendražygis, *compañero*, šaunus ietininkas iš Aragono – *cavalero bueno de Aragon*, tikriausiai Galindaičių (Galindezų) dinastijos, IX–X a. valdžiusios Aragoną, palikuonis.

El Sidas Rodrigo Diaz de Vivar

Mūsų laikus ši poema pasiekė iš keleto nuorašų, dažnai su „nuostoliais“. Tai nestebina viduramžių raštijos žinovų – prisiminkime peripetijas, susijusias

su slaviškąja „Sakme apie kniazių Igorį“. Dar viena kliūtis – kad ji buvo parašyta senovine ispanų kalba, nesutampančia su literatūrine. (Beje, mums, lietuviams turėtų būti gėda, kad iki šiol neturime lietuviško „El Sido“ vertimo. Ką veikia mūsų ispanistai?)

Kas gi buvo El Sidas? Tai istorinis asmuo, tačiau ne iš pačių žinomiausių, vienas iš rekonkistos (*Reconquista*), Pirėnų pusiasalio atkariavimo iš maurų epopėjos (VIII–XV a.) herojų, tapęs beveik mitine figūra, nes savo gyvenimu ir asmeniu įkūnijo tas vertybes, kurios vedė ispanus į pergales – drąsą, taurumą, ištikimybę, gilų religingumą – žodžiu, tai, kas sudaro vieno vertingiausių viduramžių kūrinių, *riterystės idealo* esmę. Ispaniškas variantas bus bene archajiškiausias, pirminis, leidžiantis atsekti „juodai baltą“ provaizdį, ištakas, dar nenuspalvintas kurtuazijų, kaip vėlesniuose tekstuose, tokiuose kaip „Rolando giesmė“ ir kitos. Keliaujančių dainininkų, *huglares*, sukurtos giesmės – labai artimos folklorui. Jų nesudėtinga eilėdara ir melodika, šiuurkštoka ir naivi stilstika žavi savo autentiškumu, gyvybine energija, tiesmukišku, taip pat ir liaudišku ar vaikišku, kad ir kaip pavadintum, supratimu, kas yra gėris ir blogis. Ir visa tai persmelkta savaiminio, be didelių gudrybių tikėjimo į Viešpatį Jėzų Kristų, Atpirkėją, ir jo apaštalą šv. Jokūbą, *matamoros* (isp. „mirtis maurams“), atsiųstą į pagalbą kovoti su netikėliais, kurio vardu neįmanoma nenugalėti ir kurio vardan negaila net savo gyvybės.

El Sidas (*El Cid*), rekonkistos laikų karžygys, buvo karaliaus Alfonso VI vasalas. Jis gyveno XI a. (1043–1099 m.), buvo gimęs Vivar del Cid bažnytkaimyje, į šiaurę nuo „karalių miesto“ Burgoso. Jo visas vardas būtų Rodrigo Diaz de Vivar, tačiau liaudyje jis buvo vadinamas El Sidu Kampeadoru (*El Cid Campeador*). Manoma, kad *Çid-* yra kilęs iš arabiško *Seyyid* – ‘didikas’, o *Campeador* – iš isp. *campi ductor* – ‘karžygys’ (o gal „karo lauko vadas“, plg. Čėčėnijos modžahedų *lauko vado*, rus. *polevoi komandir* kilmę). Tikroji šio personažo istorija yra kiek kitokia nei poemos didvyrio. Yra žinoma, jog El Sidas, dėl susiklosčiusių aplinkybių išstremtas iš karaliaus valdų, kurį laiką tarnavo maurų karaliui Léridai, kuris savo ruožtu buvo globojamas grafo Ramono Berengero (praminto *Brolžudžiu*), Barselonos valdovo. Aštuonis šimtus metų trukusioje kovoje būta visko – didvyriškumo ir išdavysčių, politinio gudravimo ir taurių poelgių. Ortega y Gasetas yra netgi kandžiai išsitaręs, kad tautos, apdovanotos karžygiška dvasia, išsivadavimas netrunka 800 metų. Tačiau derėtų priminti, kad tada ispanų tautos dar nebuvo – tas iš įvairių genčių ir jų junginių gimstantis etnosas tapo tauta būtent per rekonkistą, ir būtent

ši kova tapo galingu, ko gero, esminiu postūmiu ispanų nacijos formavimesi. Taip pat negalima nuneigti tos įtakos, kurią turėjo rekonkista krikščionybės įsitvirtinimui Europos žemyne, – juk maurų kariuomenė jau buvo prasiveržusi ir per Pirėnus, netgi apgulusi Paryžių.

Tačiau ontologine prasme mitas yra tikriau nei tikrovė, todėl bus kalbama apie poemos El Sidą, o ne apie jo istorinį prototipą, kuris šiuo atveju tėra ano atšėšelis... Šis El Sidas, per dvaro intrigas pakliuvęs į valdovo nemalonę, yra ištremiamas iš gimtojo krašto. Vienintelis kelias atgauti palankumą – karinės pergalės prieš maurus, kartu su ginklo draugais ir, beje, gausus grobis, kuriuo bus bandoma permaldauti karalių. Kai šitai pagaliau pavyksta – laimima keletas mūšių ir netgi atsikariaujama Valensija, ištinca asmeninė drama – klasdingi priešai įžeidžiamai pasielgia su jo dukromis donja Elvyra ir donja Solja. Karaliaus ir *korteso*, karališkojo susirinkimo, dėka tiesa ir teisingumas atkuriami, o įžeidimą nuplauna dvikovose pralietas priešų kraujas. Nevarginsime skaitytojo išsamiau perpasakodami poemos turinį – tai turėtų atlikti būsimasis vertimas. Joje, kaip ir dera poemai, yra glaudžiai susipynę herojų likimai su istoriniais įvykiais, nupiešta sodri, vaizdinga senovinių laikų, papročių ir asmenybių freska. Štai, pavyzdžiui, kokiais epitetais palydimas pagrindinis herojus: „šlovingas kovotojas“ (*lidiador*), „gimęs laimingą valandą“ (*en buen ora fostes nacido*), „sėkmingai nešiojantis kardą (kalaviją)“; „kuriam pritinka kalavijas“ (*el queen buen ora çinxo espada*), „El Sidas, garsėjantis barzda“ (*barba tan complida*), „švytintis, vešliabarzdis“ (*commo es alegre, la barba velida*) ir t. t.

Beje, barzda yra tiesiogiai susijusi su karine sėkme ir šlove – po pergalių prieš maurus El Sido barzda tarpsta, darosi vis vešlesnė. Barzda turi ir sakralią paskirtį – ja galima prisiekti, o tąsymas už barzdos (ar plaukų) yra didžiausias įžeidimas. Išrautas barzdos kuokštas yra saugomas kaip pergalės ir priešo pažeminimo simbolis. El Sidas, eidamas į *kortesą* (karališkąjį susirinkimą), kur gali kilti kautynės, susiriša barzdą raišteliu, o garbanas slepia po šalmu. Jis dažnai yra vaizduojamas su milžiniška galingai besiplaikstančia barzda, manifestuojančia vyrišką jėgą, todėl yra labiau panašus į Šiaurės tautų herojus ar į Maironio „lietuvius barzdočius“, bet ne į vėlesnių laikų ispanų grandus su išpuosėlotomis puošmenomis.

Anie epitetai, būtini kaip savotiška mantra, dažnai padeda rimavimui, aliteracijoms ir posmo ritmikai, kuri yra energinga, uždeganti, dažnai pasibaijanti šūksniu:¹

El Sidas Kampeadoras (statula Burgose, Ispanijoje)

„Kad jūs matytumėt, kaip sminga ietys,
 kaip skyla skydai, gabalais mėtos,
 kaip perkirsti šarvai ant žemės krenta,
 kaip vimpelas ieties per kūną lenda, kraujas jį nudažo.
 Kaip žvengia žirgas, kurio raitelis negyvas jau, be žado,
 o maurai šaukia „Mahomat!“, krikščionys gi „Santjago!“
 Nors laiko daug prabėgo, kova nuožmioji neatlėgo –
 tūkstantis ir trys šimtai maurų jau amžinai miega...“

*(„Veriedes tantas lanças, premer e alçar,
 tanta adágara foradar e passar
 tanta loriga falssar e desmanchar,
 tanos pendones blancos salir vermejos en sangre,
 tantos buenos cavallos sin sos dueños andar.
 Los moros llaman Mafómat e los christianos santi Yague
 Cadien por el campo en uno poco de logar
 moros muertos mil etrezientos ya.“)*

(Naudotasi senu nesuliteratūrintu „Poema de Mio Čid“ tekstu,
 kurio kalba yra archajiška.)

Šiaip mūsų vaizdų nedaug, tačiau negausios, šurpiai tikroviškos, netgi makabriškos eilutės atlieka savo vaidmenį – perduoda negailestingą, primityviai žiaurių viduramžių kautynių vyras prieš vyrą siautulį: „kad jūs matytumėt, kaip krenta skydas su ranka nukirsta, kaip mėtos šalmai su galvom atkirstom laukuose, kaip žvengia žirgai, žvanga plienas...“

Kruopščiai yra išvardijamas ir aprašomas karo grobis, negailint poetinės išmonės, parenkant epitetus. Lygiai taip kruopščiai, beveik buhalterišškai suskaičiuojami kritę priešai, o apie savo nuostolius nerasite nė eilutės – berods, tik vienoje vietoje užsimenama apie *compañero*, pakliuvusį į nelaisvę. Išvis tas ankstyvųjų viduramžių pasaulis kelia sunkiai nusakomus jausmus – nuo šurpesio dėl barbariškų ir žiauriškų iki pojūčio, kad šitame primityviame, pirmąkart gaivale yra kažkas monumentalaus ir kartu vaikiška, nesugadinta. Tas pats El Sidas Kampeadoras, maurų siaubas, gali didingai įjoti pro išvaduotos Valensijos vartus ir čia pat visai nuoširdžiai pulti po kojų karaliui Alfonsui VI, kuriam yra prasikaltęs: „Delnais ir keliais puolė ant žemės / dantimis grauždamas žolyną žalią“.

Krikščionių ir maurų mūšis

Apskritai santykiai tarp suzereno (valdovo) ir jo vasalo (pavaldinio) mums dabar sunkiai suvokiami. Viena vertus, ištikimybė ir visiškas paklusnumas karaliui: El Sidas visai nepyksta ant valdovo dėl ištrėmimo, nors jis yra tik dvaro

El Sidas išvaduojoje Valensijoje

intrigų auka, ir visaip stengiasi susigražinti palankumą. Tačiau pagrindinė priemonė tam – gausus karo grobis, kuris taip dosniai siunčiamas karaliui, kad anam nelieka nieko kito, tik atleisti. Ir taip visur: šalia taurių poelgių (pasigailima nugalėtų priešų, netgi maurų) – atviras, nė kiek neslepiamas materializmas. Tačiau vėlgi – turtas, įgytas kruvina kaina (*hidalgo* priklauso penktoji dalis bendro grobio), dosniai dalijamas ne tik savo bendražygiams, bet ir visai pašaliniais, netgi tiems patiems nugalėtiems maurams. Santykiai su moterimis – jokių kurtuazijų, El Sidas ir jo *companioneros* yra pavyzdingi vyrai ir tėvai, nors matosi su šeimomis tiktai priešokiais. Į gyvenimo draugę ir dukras kreipia-

masi su didžiausia pagarba: „Garbioji donja Chimena, žmona mano brangioji / ir dukros, jūs mūsų širdelės meiliausios / įeikite, prašau, į šią užkariautą Valensijos pilį...“ (*Vos doña Ximena, querida mugier e endrada / e amas mis fijas mio coraçón e mi alma / entrad comigo en València la casa*). Tačiau šitai netrukdo parinkti dukroms jaunikius, net neateinant į galvą jų atsiklausti...

Visa tai gali tapti suvokiama tik su viena sąlyga – jei prisimintume, ką reiškia sąvoka *noble*, kaip ji formavosi. Tų senovinių laikų žmonės, nors nebuvo nė kiek laisvesni nuo nuodėmės nei mes, tačiau turėjo tai, kas vadinama *epiniu mastu*. Riterystės idealo, *hidalgiškojo etoso* radimasis vyko ilgai ir sudėtingai; šis vyksmas buvo glaudžiai susijęs su krikščionyste, neįsivaizduojamas be jos, be gilaus, nuoširdaus, gal primityvaus – ar prigimtinio, galime pasirinkti pagal pažūrą – tikėjimo tuo, kas parašyta Šventajame Rašte. Jau vien ko vertas mostas – užsakyti pergalės proga tūkstantį (!) mišių...

Štai kaip apibūdina epo herojaus El Sido Kampeadoro *habitus* subtilusis ispanų literatūros tyrinėtojas Menendesas Pelajo (Marcelino Menéndez Pelayo).²

„Jame dera patys kilniausi kastiliškosios dvasios bruožai – griežtas santūrumas kalbose, draugiškumas ir kilnus tiesumas, didingumas be puikybės,

greičiau gili, nei turtinga vaizduotė <...>, giliai paslėptas, be audringų proveržių, vedybinis švelnumas <...>, ištikimybė monarchui ir nepripažįstanti nuolaidų kova prieš jo piktnaudžiavimus <...>. Jeigu realistinė gyvenimo jausena kai kada virsta proza bei utilitariškumu, jei vaizduotės saikingumas ir ramumas įgauna tam tikro sausumo, jei poemoje beveik nėra dieviškosios poezijos vaizdinių ir mistinių atsivėrimų (nors joje gyvuoja ir kitokia poetika), tai atsiminkime, kad šitai yra bendra beveik visų herojinių poemų dalia ir kad „Poema apie El Sidą“ pralenkia daugumą jų papročių ir jausmų humanizmu, moralinėmis vertybėmis ir dargi tam tikra subtilia jausmų kultūra, kurią lengviau pajusti nei išreikšti žodžiais, ir kuria paprastai pasižymi stiprūs žmonės ir sveikos rasės <...>.“

Compañeros, El Sido „kompanija“, jo vasalai ir bendražygiai, *cavalleros buenos*, šaunusis devynetas. Hidalgas Rodrigo Diaz de Vivaras, o draugams El Sidas Kampeadoras – jų valdovas, kuriam jie yra besąlygiškai ištikimi. Ir nors visos šalies valdovas yra karalius Alfonsas VI, jie – El Sido žmonės, nes geležinis feodalizmo principas, suteikęs vertikalajai hierarchinei piramidei atsparumą horizontalioms įražoms, yra „mano vasalo vasalas nėra mano vasalas“. Štai sąrašas:

Pedro Bermudez, vėliavnešys, vadinamas Pedro Tyleneiu,
Minaya Alvar Fañez, Soritos senjoras,
Martin Antolínez, ietininkas iš Burgoso,
Muño Gustioz, El Sido globėjas,
Martin Muñoz, valdęs Montmajorą (Monte Mayor),
Albar Albaroz ir **Albar Salvadorez**,
Felez Muñoz, Kampeadoro sūnėnas,
 ir pagaliau
Galind Garčiaz, drąsuolis iš Aragono.

Į šį sąrašą dar galima įtraukti porą veikėjų, dalyvavusių El Sido žygiuose epizodiškai. Vienas iš jų – itin egzotiška figūra, don Žerome (Jeronimas iš Perigoro), mokytas vienuolis iš garsiosios Kliuny (*Cluny*) abatijos, ėjęs ne tik kompanjerų kapeliono pareigas, bet ir mokėjęs apsieti su kalaviju, *espada*, ne blogiau už bet kurį *cavallero*. El Sidas, atkariavęs iš maurų Valensiją, padėjo jam tapti Valensijos vyskupu. Yra nustatyta, kad dauguma jų turėjo savo istorinius atitikmenis. Ši šauni kompanija (*compañía*) yra ne tik ginklo draugai, jie atlieka ir kitas priedermes – dalyvauja derybose, globoja senjoro šeimą, saugo, pagrindinėms jėgoms išvykus, paliktą pilį. Poemoje jie – ryškios individualy-

bės, nors apibūdinami labai taupiai, naudojant tas pačias poetines formules. Pavyzdžiui, Minaya Alvaras Fanjezas yra ne tik „dešinioji mano ranka mūšyje“, taip jį apibūdina Kampeadoras, bet yra siunčiamas ir ten, kur reikia diplomati- nių gebėjimų. Kartais jie iškrečia netikėtumų – antai šaunus karys, kompanjos vėliavnešys, tačiau nė žodžio neištariantis Pedro Bermudezas netikėtai išrėžia rūsčią kalbą, demaskuojančią niekšingą El Sido priešų – grafo Gonsalvo Ansu- rezo (*Gonçalvo Ansuôrez*) infantų (sūnų) poelgį. Tačiau, be abejo, yra vienas, kuris mus domina labiausiai...

II dalis. Galindas Garsija

Taip, tai – **Galindas Garsija**, *don Galindo Garçia el Aragón*, šaunusis ietininkas iš Aragono. Jo tiesioginio istorinio prototipo kol kas nerasta – tačiau mes ispanams kai ką iš šio epinio personažo kilmės galėtume paaiškinti. Jis mi- nimas dažniausiai sąrašo gale, o jo apibūdinimai išsiskiria tuo, kad dažniau nei kitų jo sėbrų atžvilgiu pabrėžiama Galindo Garsijos, Aragono didiko (*el gran[de] Aragones*) ypatinga drąsa ir šaunumas: be įprastinio *cavallero bue- no* – šaunusis riteris, jis apibūdinamas ir kaip *una (f)ardida lança* – „aržiai drąsus“ ietininkas (iš *ardor* – ‘įkarštis’, ‘arži drąsa’; plg. *en el ardor de la batal- la* – „mūšio įkarštyje“); *una valiente lança* – *valiente* galima versti kaip „itin, beatodairiškai drąsus“; *aguerrida lança* (*aguerrido* – išmanantis karo meną). Galėtume daryti drąsą prielaidą: tai, ko gero, **amžiumi jauniausias kompanjero, todėl pateikiamas sąrašo gale, pasižymintis tuo, kuo paprastai pasižymi jaunystė, – valiūkiška drąsa**. Prisiminkime visus kinematografijos „šaunuosius septynetus“, kur jauniausias personažas, „užbaigiantis“ sąrašą, yra kartu ir pats nutrūktgalviškiausias drąsuolis. Tačiau mūsiškis Galindas, nepaisant jaunystės, turi senjoro Ruy Diazo Kampeadoro pasitikėjimą – poe- moje yra epizodas, kai, visai kompanijai išvykus į žygį, Valensijos pilies igulai vadovauti ir joje likusios donjos Chimenos bei dukterų Elvyros ir Soljos ap- saugai yra skiriami Galindas Aragonietis ir Alvaras Salvadoresas, idant „sau- gotų jas visa širdimi ir siela“.

Šio turbūt pirmojo Europos literatūros istorijoje paminėto baltų kilmės kar- žygio bylą reikėtų pradėti nuo asmenvardžio. Poemoje jo vardas rašomas **Gal- lindo, Galind, Galin**. Štai IX a. Aragono valdytojų grafų (*Condes de Aragón*) Galindezų (t. y. Galindaičių, nes ispaniškoji galūnė *-ez* reiškia *-aitis*, sūnus) dinastijos sąrašas:³

Galindaičių dinastija

Aznar I Galíndez	valdė (809–820 m.)
Garcia I Galíndez	(820–833 m.)
Galindo Garçes	(833–844 m.)
Galindo I Aznárez	(844–867 m.)
Aznar II Galíndez	(867–893 m.),
Galindo II Aznárez	(893–922 m.),
Andragoto (?) Galíndez, grafiėnė	(922–943 m.).

(J. Terrero – J. Reglá „Historia de España“)

Prisiminkime, ką rašė Simonas Grunau „Prūsijos kronikose“ 1529 m.: „**Galindas [Galyndo] – aštuntasis Vaidevučio [Widowuti] sūnus**, kaip ir jo broliai, stojo prieš savo tėvą ir krivaitį [kirwaito] ir prisiekė, ir jo tėvas paskyrė jam žemės nuo Alnos [Allo], Lawoso upių iki nustatytų Mazovijos [Masono] sienų. Šias žemes jis ilgainiui užvaldė ir ant aukšto kalno pasistatė pilį Galindą [Galindo], kuri dar ir šiandien vadinasi Galinderbergu. Ši tauta per laiką sustiprėjo ir labai pagausėjo“ (paryškinta A. P.).

Jau esame rašę, kad šis pagausėjimas, kurį galima traktuoti ir kaip „demografinį sprogimą“, ir kaip gyvybinės energijos, *pasionariškumo* (L. Gumiliovas) pliūpsnį, tikriausiai buvo galindų tautos ir jų valdovų ekspansijos vakarų kryptimi priežastis ir varomoji jėga. Turbūt sutiksime, kad yra pakankamai pagrindo ispanų epo herojaus El Sido Kampeadoro bendražygi Galindą Garsiją laikyti Galindaičių dinastijos, baltiškiosios galindų genties valdovų palikuonimi.

Kaip atrodė tas pirmasis europinėje raštijoje paminėtas mūsų kilmės literatūrinis-istorinis, jau ne mitinis veikėjas, ir toji šauni jo sėbrų kavalkada? Kaip kariavo, buvo ginkluoti, rengėsi? Apie barzdą, tą ankstyvųjų viduramžių riterio garbės sinonimą, jų *habitus* esminę žymę, jau esame minėję. Dabar – apie kitą, ne mažiau svarbią vyriškojo prado išpuoselėtą kultūrą – ginklus. Jau buvo rašyta, jog Galindas Garsija vadinamas *ardida lança*, pažodžiui ‘aržioji ietis’ – matyt, ši ginklą mūsų šaunuolis geriausiai buvo įvaldęs. Atrodo, ietininkai per greitus antpuolius (*corrida*) būdavo pirmose gretose, jų uždavinys – suardyti priešą rikiuotę. Ši paskirtis buvo viena rizikingiausių, reikalaujanti nutrūktgalviškos drąsos. Ypatingo šaunumo požymiu buvo laikoma, kai ietis išlįsdavo kiaurai priešą kūną su kruvinu vimpelu ant smaigalio (*bermejo en sangre*).

Vimpelą (vėliavėlę, *pendon*) ant ieties nešioti teisę turėjo ne kiekvienas – tai buvo aukštesnio karinio laipsnio ir meistriškumo ženklas. Ieties kotas (*astil*) buvo iš uosio. Vėliau į darbą būdavo paleidžiamas pagrindinis ginklas – kalavijas, *espada*, maždaug 50–75 mm pločio, su abiejose pusėse aštriomis briaunomis ir grioveliais kraujui nutekėti. Dažnas vaizdas kautynių aprašymuose – pakelta riterio ranka, kruvina iki pat alkūnės. Kartu tai kovinio šaunumo ženklas: „Kerta kalaviju ranka iš peties / kraujas nuo alkūnės liejas ant žolės“ (*Espada tajador, sagriento trae el braco / Por el cobdo ayuso la sangre destellando*).

Karžygiui pritinka ir toks vaizdas – priešas, perkirstas pusiau, „iki balno“, ar nukirsta kartu su šarvuote priešo ranka. Kalavijai turėjo vardus – poemoje minimi senoviniai (todėl labai vertinti) kalavijai *kolada* ir *tizon*, kažkada Kampeadorui atitekę iš nugalėtų priešų. Šarviniai marškiniai, *loriga*, pereina į antpetį, *almofar*. Po šalmu dėvima kepuraitė, *cofia*, po ja slepiama vešli *ševeliūra*. *Caballero* privalėjo turėti tris žirgus – kautynių žirgą, *cavallo en diestre*, kurį vesdavo ginklanešys, žirgą kelionei, *palafre*, ir nešulinį arklį ar mulą. Ant kovinio žirgo persėdama tik prieš pat mūšį. Labiausiai buvo vertinami galisietiški balnai (dėl patikimumo) – nors su kataloniškais balnais, *coceros*, jojama greičiau, bet greičiau iš jų ir krentama. Mūšių taktika nesudėtinga, matyt, lėmė ne ji, bet narsa, drąsa ir patirtis; kartais pavartojama gudrybė, kai nuo pagrindinių jėgų atskirtas dalinys laukia pasaloje ir smogia jau baigiantis mūšiu, šitaip lemdamas baigtį.

Itin svarbus vaidmuo tenka moteriškajai pusei – jei mylimosios ar žmonos per mūšį mintyse būdavo su jais, riteriams „išsiplėsdavo širdys“ – *les creciesen mas los carazones*. Beje, to laikotarpio ispanų epikoje nesama jokių kurtuazijų, „širdies damų“ ir panašiai, kurių gausu pas prancūzus...

Toks ir turėtų apsigyventi mūsų istorinėje savimonėje tas pirmasis literatūrinis aistis, vardu Galindas, kuriam likimas lėmė atsidurti toli, prie *žemės galo*, – turėtų įsirėžti jis kaip amžiname šuolyje sustingęs jaunas, drąsus ir aržus raitelis, smeigiantis ietimi su vėliavėle, tarsi koks Lietuvos Vyčio provaizdis.

Nuorodos

¹ *Poema de Mio Cid*. edicion, introducion y notas de Ramon Menéndez Pidal, Madrid, 1975, 36 (735–740).

² M. Menéndez Pelayo. *Antologia de poetas líricos castellanos*. XI, 1903, p. 315.

³ J. Terrero – J. Reglá. *Historia de España*, Barcelona, 2004, p. 455.

Apie lietuviškąją savimoneę

Tezės

1. Tautos mentalitetas, arba savimoneę, yra tai, kas tautą daro tauta, kas yra tautiškumo esmė. Visos seną ir gilią kultūrinę tradiciją turinčios tautos rūpinasi mentaliteto problemomis, jas tiria. Tai – nacijos brandos ženklas. Paprastai tai būna esė žanro kūriniai, neišvengiamai subjektyvūs.
2. Siūloma raktu į lietuviškojo mentaliteto slėpinį laikyti tą neginčijamą faktą, kad jame vyrauja moteriškasis pradasis. Netgi, galima sakyti, vyrauja kraštutiniai.
3. Tai liudija aiški lyrizmo persvara tautosakoje ir poetikoje, taip pat ir negatyviu būdu – epo ir epinių tradicijų nebuvimas (epas – vyriškojo pradmens, lyrika – moteriškojo pradmens apraiška). Baladės žanras lietuviškoje tautosakoje – svetimos (slaviškos) kultūros įtaka. Pažymėtina ir melodikos persvara tautosakoje. Netgi pirmajame (viename seniausių Europoje) Lietuvos valstybės juridiniame kūrinyje, Lietuvos Statute, moterų teisės ginamos labiau nei vyrų.
4. Moteriškojo prado lietuvių kultūroje ypatybė – jos tautosakoje beveik nėra meilės dainų, todėl ją galima vadinti matricentriškojo, **motiniškojo**, prado kultūra. Vyro ir moters santykiai joje yra broliški–seseriški. Tai – etinės kultūros, senų etinių tradicijų padarinys.
5. Tačiau tai nereiškia, kad lietuvių kultūroje nesama vyriškojo prado. Kultūrą galima laikyti harmoninga, kai joje esti abu pradai, nors vienas jų gali vyrauti (netgi absoliučiai), bet be antrojo prado nebūtų darnos.
6. Vyriškojo prado apraiškos lietuvių kultūroje ypatumas yra tai, kad jis apsirėiškia sporadiškai, t. y. protarpiais, vėl užleisdamas vietą moteriškajam. Paprastai šie pliūpsniai sutampa su istorinėmis-socialinėmis audromis ir yra tarsi atsakas į iššūkį, *challenge*, pasak A. Toinbio (Arnold J. Toynbee). Tai būta ir ištisų ciklų (pavyzdžiui, Lietuvos valstybės gimimas ir kova dėl jos), ir periodinių suaktyvėjimų, paprastai vienos kartos amžiaus (pavyzdžiui, pastarieji 200 metų kovų dėl nepriklausomybės, kai sukilimai kartojosi kas 30 metų). Tokį laikotarpį Lietuvoje – vyriškojo prado suaktyvėjimą – išgyvename ir dabar, pastaraisiais dešimtmečiais.

7. Šie vyriškojo *pasionarizmo* (Levas Gumiliovas) pliūpsniai, vyriškojo pradmens suaktyvėjimas įgauna apraišką ir mene: pavyzdžiui, Mindaugo Lietuvos gimimas sutampa su labai savito tautosakos žanro – sutartinių – geneze, ypač istorinių-karinių, vadinamojo Gurto Gentvilaičio ciklo (sutartinė – sudėtingos polifoninės melodikos žanras, neturintis atitikmens Europos folklore). Svarbu, kad sutartinių paplitimas geografiškai sutampa su *Lithuania propria* – Mindaugo Lietuvos – teritorija. Kitas vyriškojo mentaliteto apraiškės – liaudiškosios medinės skulptūros – suklestėjimas taip pat sutampa su kovų už Nepriklausomybę ciklo pradžia. Politikoje ir istorijoje vyriškasis pradas buvo lemiamas formuojant *homo historicus* sandą savimonėje.
8. Vyriškojo prado lietuviškajame mentalitete ypatybė socialinėje plotmėje yra ta, kad joje antrasis brolis (tas, kuris turi eiti „ieškoti dalios, laimės“, kai pirmasis, *butšaknis*, paveldi ūkį) yra *bitininkas*, *bičiulis*. Kitų Indoeuropos tautų antrieji broliai yra nomadai – *vikingai* Skandinavijoje, *konkistadorai* Ispanijoje, *zemleprochodcai* Rusijoje, Laukinių Vakarų *kaubojai* Amerikoje. Tai suteikia jam originalumo – lietuviškasis vyras yra sėslus, *bičiulių* tarpusavio santykiai paremti giliu solidarumu, etiškumu. Šitai, matyt, lėmė, kad esame viena sėsliausių tautų Europoje.
9. Lietuviškajam mentalitetui labai svarbi yra katalikybės įtaka. Tačiau klaidinga būtų tvirtinti, kad vien katalikybė suformavo lietuviškąją savimonę. Atvirkščiai, baltiškoji kultūra, savo esme etinė, buvo palanki dirva katalikybei, vėliau savo ruožtu stiprinusiai joje moteriškąjį pradą (Marijos kultas ir su juo susijusi emocinė-estetinė atmosfera, intuityvizmo persvara religiniame gyvenime, baroko menas).
10. Taigi lietuviškąją savimonę galima apibūdinti kaip lyrinę-romantinę, stipriai etiškai įsipareigojusią, matricentrinę, bet su kartkartėmis pasireiškiančiu vyriškuoju pradū, ramiais laikotarpiais kiek užgožtu ir prislopintu, tačiau suformavusiu *homo historicus* tradiciją. Lietuviškasis vyras yra greičiau *rūpintojėlis* nei karys, tiksliau sakant, kariu (*vyčiu*, *leičiu*) jis tampa aplinkybių, būtinybės verčiamas. Bet moteriškojo prado persvara savimonėje turi ir negatyviąją pusę – tai iracionalumas ten, kur būtinas **ratio**, infantilumas, kur reikia brandos, silpnas formos jausmas, ypač slopstant esmiškumui. Politiniame, ekonominiame ir socialiniame gyvenime tai pasireiškia depresyviu požiūriu į valstybę, valdžią, kariuomenę, taip pat specifiniu alkoholizmu, hipertrofuotu savizudybių skaičiumi ir su tuo susijusiu iracionaliu potraukiu emigruoti.

11. Svarbus yra dviejų dar gyvų tos pačios baltiškos kilmės tautų mentalitetų palyginimas (lietuvių ir latvių kalbos atsiskyrė tik VII a.). Latvių tautosakos tekstai spalvingi, sodrūs (ypač palyginimai), stiprios formos, bet kiek paprastesnės melodikos. Apskritai latvių menas pasižymi stipria forma, netgi monumentalumu. Dviejų tautų savimonės skirtumus būtų galima aiškinti skirtinga istorijos ir religijos įtaka, galbūt ir kaimynų ugrofinų įtaka. Tačiau tai – atskira tema.
12. Tolesnė lietuviškosios savimonės plėtra galėtų vykti dviem kryptimis – **esmine**, invertiška, gilinantis į baltiškojo (aistiškojo) etoso slėpinius, ir **išorine**, nukreipta į gilesnę pažintį su jau išnykusiomis baltų gentimis ir artimiausiomis (chronologine prasme) Indoeuropos kultūromis. Itin perspektyvios yra prūsiškoji ir galindiškoji kryptys. Prūsiškoji todėl, kad yra neblogai išlikęs lingvistinis paveldas (žodynai, kalbos paminklai) ir atkurta-sukurta (daugiausia Leto Palmaičio dėka) *nauprusan*, naujoji prūsų kalba, skatina kylantį visuomenės susidomėjimą prūsistika ne vien Vokietijoje, bet ir Lenkijoje (deja, tuo beveik nesidomi akademiniai sluoksniai). Galindiškoji kryptis yra perspektyvi Vladimiro Toporovo tyrinėjimų padarytos pradžiūs dėka. Ypač įdomi ir egzotiška šia prasme yra Iberijos *Galisia*, šalia tiktų ir tapusi populiaria vadinamoji gotų–baltų problema. Prienamesnė, bet mažai tyrinėta yra Pamaskvės (Protvos) Galindija.

Tolesnė perspektyva siektų jau už baltiškosios *oikumenos* ribų. Čia atsiveriančioje erdvėje stūkso viena archajiškiausių Indoeuropos civilizacijų – senoji *Arijana*, Avestos šalis, zoroastrinis Iranas. Žvilgsnis iš šių tolių atvertų galimybes išėiti iš savaties rėmų į universalų lygmenį ir kartu apsaugotų nuo pseudoromantinių klystkelių.

KALBA

Lietuvių kalbos paparčio žiedas

*Balsės ir priebalsiai – esmės ir formos,
garso ir prasmės darna lietuvių senkalbėje
Visa žmonija kadais vienodai suokė ir vokė.*

(Pr 11, 1; laisvas vertimas)

Antirecenzija,
arba Tautinės akademinės etikos ypatumai

Šis tekstas turi ilgą priešistorę. Pirmoji publikacija pasirodė dar pagrindžio spaudoje, rinkinyje „Ethos“ (1984 m.). Šis slėpinys – garso ir prasmės sąveika lietuvių kalboje – rūpėjo ir vėliau, autoriams (turima galvoje, kad kalbos slėpiniai rūpėjo būreliui bendraminčių) palaipsniui gilinantis į šią kalbotyros megaproblemą. Kiekvienas naujas straipsnis buvo šioks toks žingsnelis – mūsų supratimu – tolyn, kaupiantis patirčiai ir suvokimui. Džiaugiamės, kad nebuvo pasiduota pagundai užbėgti į priekį, skelbti tai, kas patiems dar nėra aišku. Savotiška šio ciklo užbaiga (tikėsimės, kad dar ne pabaiga) ir buvo šis straipsnis. Jausdami savo išmanymo ribas, norėjome perduoti estafetę kalbotyros profesionalams, akademinėi terpei. Deja, buvome naivūs – susidūrėme su nesuprantamu priešišku, atmetimu be paaiškinimų. Blogiausia, kad net nebandyta pasvarstyti, tiesiai atmesta, ir tiek. Paskutinis bandymas – straipsnio pasiūlymas kalbotyros žurnalui „Respectum Philologicum“, kuris mums pasirodė esąs intelektualiai laisviausias. Straipsnio mintys paskaitos forma buvo pristatytos Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto (kuris leidžia šį tarptautinį leidinį) studentams bei dėstytojams ir, atrodo, buvo sutiktos palankiai. Tačiau publikacijai užkirto kelią dvi recenzijos (anoniminių autorių – mat tokios yra taisyklės, bet pagaliau tai nesvarbu). Jos yra tokios būdingos mūsiškei akademinėi etikai, kad, manome, būtų įdomu su jomis susipažinti ir skaitytojams. Pirmosios recenzijos pradžioje – keletas nedidelių priekaištų dėl literatūros, citatų, su kuriais tenka sutikti. Tačiau apie teksto esmę, apie svarbiausia, dėl ko jis buvo rašomas, apie garso ir prasmės žaismę mūsų kalboje recenzijoje nė žodžio. Recenzentui užkliūva priebalsių inversija: „Tai labai reti atvejai lietuvių kalboje,

reiškiny s vadinamas metateze. V. Smočinskis (Woiciech Smoczynski, 2007; 275) nurodo priebalsių inversiją žodžių *kepti / pešti*, kuri aiškina ne atsitiktinio priebalsių keitimosi atveju, o iš indoeuropiečių (*ide.*) *peku-ie*, liet. *keptas* lyginama su gr. žodžiu *peptos* ir pan. O kai lyginama autoriams geriau skambantys (?) žodžiai, susidaro įspūdis, kad etimologija visai nereikalinga. “ Iš kur recenzentas ištraukė, kad mes priebalsių inversiją (tegu jau bus metatezė...) laikome atsitiktine? Atvirkščiai, visos mūsų pastangos skiriamos įrodyti, kad priebalsių inversija yra vienas iš kalbodaros instrumentų ir yra pagrįsta garso ir prasmės sąsaja (reikia skirti atsitiktinį fonetinį kalbos riktą (*sRTOS / sUTROS*) nuo logiškai žodžiu pagrįsto darybos būdo). Ir apskritai priebalsių inversija yra tik antraeilė ar net trečiaeilė mūsų straipsnio tema, yra tik pagrindinės temos iliustracija, be kurios galima apsieiti. Straipsnio esmė, jau esame minėję, yra garso ir prasmės sąsaja. Tačiau apie ją recenzijoje – nė žodžio. Tai tas pat, kaip recenzuojant paveikslą prikibti tik prie rėmų... O geras paveikslas – geras ir be rėmų.

Gali būti, kad recenzentas straipsnio tiesiog nesuprato. Tačiau, užuot garbingai prisipažinus, prisidengiama aplombu ir lengva ironija: „<...> autoriai truputį paklysta mokslo ir ne mokslo nišose“; mūsų kuklios pastangos įvardijamos kaip „lengvoji kalbotyra“, „poetinė etimologija“ (ačiū už komplimentą...) ir pan. Į šitai galima atsakyti, kad egzistuoja ir sunkioji, arba bukoji, buhalteriškoji kalbotyra, kai, absoliučiai neturint gyvosios kalbos jausmo, kalbotyra paverčiama pseudoracionalistine abrakadabra.

Antroji recenzija yra dar įdomesnė ir būdingesnė, tad pateikiame ją beveik ištisai: „Labai sunku recenzuoti tokius rašinius, kuriuose geri norai persipina su mistiniais samprotavimais, o daugiau sunku ką nors įžiūrėti. Tačiau *ignorantia non est argumentum*, todėl pabandysiu suformuluoti bent keletą pastabų <...>. Teigiama, kad „balsė nieko nereiškia“, tačiau „priebalsių griaučius „paverčia gyva būtybe“, kad priebalsiai yra akies karalystė, o balsės – ausies viešpatija. Ką iš šių teiginių galima suprasti? Ir kas yra lietuvių senkalbė? Pasažai apie tai, kaip žmonių „suokė ir vokė“ garsą bei prasmę, neturi nieko bendra su elementaria kalbos struktūros samprata. Suformuluotos trys taisyklės (?), negirdėtos neregėtos kalbotyroje. Pavyzdžiai verti pačių „taisyklių“, pavyzdžiui, kad žodžiai *uola, yla, lėlė* įrodo garso *l* reikšmę „individualybė, atskirybė“ <...>. Autoriai keliauja per epochas ir pavardes, nuo Platono iki Beresnevičiaus, per daug nesirūpindami nei minimų autorių, nei citatų tikslumu. Nei straipsnio stilius, nei teiginių formulavimas neatitinka mokslo darbui keliamų reikalavimų. A. Patacko ir A. Žarskaus rašinys visai nepanašus į mokslo straipsnį. Keista būtų matyti jį išspausdintą.“

Ką gi, dėkojame recenzentui už pastangas, už tai, kad nebuvo ignoruoti ir kad buvome pamaloninti „bent keletu pastabų“. Ši recenzija – savaip unikalus tekstas, nors kabink ant sienos. Iš jo galima nupiešti tokį šiuolaikinio lietuviško kalbininko portretą: tai žmogus, kuriam visa, kas nesuprantama, kas nėra buhalterija, yra mistika. Nuoširdumu dvelkia prisipažinimas: „Ką iš šių teiginių galima suprasti?“ Toliau – „Suformuluotos trys taisyklės (?), negirdėtos neregėtos kalbotyroje“. Teisingai, nei regėtos, nei girdėtos, nes jei būtų „regėtos ir girdėtos“, tai kokia prasmė būtų jas spausdinti? Tačiau vietoj vertinimo prikimbama prie pavyzdžių – metodas senas kaip pasaulis... Sąžiningiau būtų prisipažinti, kad nieko nesupratau ir todėl nežinau, ką pasakyti. Beje, kad *lélé* yra individualybė, žino jau vaikai... „<...> rašinys visai nepanašus į mokslo straipsnį. Keista būtų matyti jį išspausdintą“. Iš tikrųjų keista būtų – leidinyje šalia tokių recenzentų. Linkime ir toliau dūlėti su savo pusdalyviais ir padalyviais. Sėkmės kalbos susinimo darbuose!

Iš visų, kuriems esame rodę savo straipsnį, vienintelis, atsiliepęs geranoriškai, buvo toksai D. R., šaunus vaikinai iš „Liaudies kultūros“ žurnalo. Prisakęs komplimentų ir pataręs ir toliau ieškoti „lietuvių kalboje <...> išlikusių *dievų kalbos* inkliuzų“, vis dėlto nuo esminio atsakymo į esminius klausimus išsisuko, pavadinęs mūsų kuklias pastangas suvokti garso ir prasmės ryšį, viena vertus, „idėja fix“, o kitu atveju – „šaukštu deguto“. Tad belieka konstatuoti – lietuviškasis kalbotyros mokslas nei intelektualiai, nei mentaliai nėra pajėgus iširti ir įvertinti bet kokią, kad ir kukliausią, inovaciją, ir tai yra, matyt, svarbiausioji *ignorantia* priežastis.

Tiesą sakant, nuosmukis yra apėmęs ir visą globalųjį akademizmą, nepaisant išsiplėtusių technologinių galimybių (kompiuterijos). Perdėtas *ratio*, horizonto susiaurėjimas ir pasimetimas empirikoje – visos šios negalios išryškėja, žvelgiant į europinio mokslo priešaušrį. Europinės kalbotyros ištakos paprastai yra siejamos su vadinamuoju Karolingų renesansu, kai, griuvus Romos imperijai, pradėjo stotis ant kojų naujoji, pakrikštytų barbarų Europa, gavusi stiprią žlugusios civilizacijos nepažeisto intelekto injekciją. Čia matome ne tik išsaugotą pagarbą praeičiai – antikai, bet ir laisvą mintį. Štai ką teigė vienas didžiausių tų laikų mokslo vyrų – Alkuinas (Alcuini, 730–804 m.; dar žinomas kaip *Flaccus Albinus*) savo veikale „Grammatica“: „Balsės yra tarsi siela, priebalsiai – tarsi kūnas. O siela judina ir save, ir kūną. Kaip kūnas be sielos nejuda, taip ir priebalsiai be balsių. Mat nors priebalsiai gali būti atskirai parašyti, be balsių negali būti ištarti arba turėti galios.“ Ir šitaip kalba ne mistikas, bet nuoseklus aristote-

lizmo skleidėjas, romėnų gramatiko Elijaus Donato sekėjas, vienas mokyčiausių ankstyvųjų viduramžių vienuolių. (Karolis Didysis, viduramžių ES – Šventosios Romos imperijos įkūrėjas, gerbė ir skatino mokslą, vertino intelektualus. Savo dvare Achene jis įsteigė *Palatine*, kurs laikomas Paryžiaus universiteto prototipu. Jis ir pakvietė Alkuiną reformuoti tuometinę švietimo sistemą, diskutuodavo su mokytoju vienuoliu pačiomis įvairiausiomis temomis).

Apskritai ar ne laikas pripažinti ir viešai pasakyti nemalonią tiesą apie visą mūsų humanitarinę kultūrą, kurtą jau laisvės sąlygomis, bene nuo 1988–1989 m.? Tai, kad ji serga? Atgimimo metais rašėme, kad slapta sovietinės kultūros negalia yra bergždumas, negalėjimas savęs pratęsti, nes ji buvo grįsta melu („mulo“, bergždžio mišrūno kultūra). Tačiau ši yda persimetė ir į posovietinį būvį. Praėjo jau dvidešimt metų, o beveik nėra ką parodyti. Šitos negalios simboliu gali būti Valdovų rūmai, kultūrinio bergždumo monstras. Nėra taip, kad jų nereikia, – geriau šitai negu nieko, tegul stovi kaip paminklas mūsų istorijai, bet kartu ir kaip priekaištas mums, nepajėgusiems užpildyti jų kultūros gavytumi, nes ji yra tuščiavidurė, kaip ir anas pastatas.

Kuo, pavyzdžiui, galėtų pasigirti kalbininkai? Baigtas leisti „Didysis lietuvių kalbos žodynas“, bet juk tai empirika... Švenčiame Lietuvos vardo tūkstantmetį, tačiau nėra galutinio atsakymo, ką gi šis žodis reiškia, nes kalbininkai vis dar laikosi įsikibę Lietaukos raisto, kur simboliškai skendėja ir visa kalbotyra su labai retomis išimtimis, tokiomis, pavyzdžiui, kaip Letas Palmaitis. Nesugebėta toliau vystyti didžiojo erudito, baltistikos heraklio Vladimiro Toporovo pasiūlytų idėjų, tokių kaip slavų kalbų kildinimas iš baltų pakraštinių dialektų, ar V. Šmidto siūlytą „koncentrinių ratų“ ide. kalbų modelį, itin perspektyvų baltistikai. Kas padaryta? Išleista plačiai auditorijai skirta knyga „Pasaulis ir lietuvių kalba“, parašyta įdomiai ir populiariai, deramo akademinio lygio. Jos autorius – Vilniaus universiteto profesorius Olegas Poliakovas. Tačiau iki šiol nėra lietuvių autoriaus parašyto etimologinio žodyno, turime tenkintis Frenkeliu ar Smočinskiu (W. Smoczinski). Apie tautybę užsimename ne iš nacionalistinių paskatų, bet todėl, kad esminiai kalbos pasaulio slėpiniai atsiveria tik per gimtąją kalbą, tik per motinos pieną. Pavyzdžiui, V. Smočinskis recenzento yra pristatomas kaip autoritetas. Ačiū lenkui, kad padarė mūsų darbus, tačiau štai pas V. Smočinskį paieškoję kad ir žodžio *qžuolas* etimologijos (apie *ąžuolą* užsiminta vėliau straipsnio įžangoje, kaip kildintiną iš *aržus*, tam nereikia gilių įžvalgų), akivaizdu, kad šiam autoriui *qžuolo* etimologija lieka neįkandama –

„etimologizacija pozostaje niepewna“ – štai kas nutinka, kai kalba nėra gimtoji, kai ji tik laboratorinė medžiaga lingvistinėms dëlionėms.

Kas gi trukdo mūsų mokslininkams dabar, po dvidešimties metų? Juk „Glavlito“ nebėra? Ne piniguose ar blogame valdžios požiūryje į mokslą slypi atsakymas, bet tautiniuose akademinės kultūros ir etikos ypatumuose, kuriuos Vladimiras Toporovas yra mandagiai apibūdinęs kaip perdėtą polinkį į empiriškumą ir paviršutiniškumą, „esli nie skazatj bolše (jei nepasakius griežčiau)“. Nuo savęs pridursime – ir į akademinį servilizmą, intelektualinį bailumą, dangstomus provincialiu pasipūtimu...

Dël šitų ir dël daugelio kitų mūsų inteligentijos ydų mes, kalbos tauta, prarandame ją, priversti tenkintis nacionaliniais diktantais ar svetimtaučių indėliu pamintijimuose apie mūsų žodį. Tai tiek.

Tačiau grįžkime prie paties straipsnio.

Vietoj įžangos

Globalizacija meta eilinį iššūkį lietuvių kalbai – rengiamasi supaprastinti, tiksliau, prastinti rašybą. Juk jei rašysime, kaip siūloma, *ažuolas*, tai dings užuomina, neįmanoma bus atsekti pirminio *a(r)žus* – veržlus, išsišakojęs, vyriškas – plg. tarmėse išlikusį *aržuolas*, pavardę *Aržuolaitis* ir t. t. Mūsų kalbos buhalteriai, iš esmės būdami materialistai, jau pasiduoda materijos persvarai, kuri pasireiškia vizualinio, vaizdinio, virtualaus pasaulio prievarta. O juk mūsų kultūroje vaizdinys yra antrinis, palyginti su garsu (*ausis* yra daug subtilesnė už *akį*; *k* – sukietėjusi *s*?).

Esame rašę apie garso ir prasmės ryšio atmintį lietuvių kalboje kaip atsako į globalizacijos iššūkius galimybę. Laikraštinė internetinė diskusija buvo netikėtai aktyvi, bet isteriška, padrika ir todėl nevaisinga. Tačiau rūpestis dël lietuvių kalbos išlikimo buvo ir liks, todėl manome, kad tikslinga būtų pažvelgti į garso ir prasmės ryšį iš esmės, pradėdant nuo istorinių ištakų.

Istorinis diskursas

Antikos filosofai kalbos radimąsi siejo apskritai su žmogaus kilme. Kodėl daiktas, reiškinys yra vadinamas būtent taip, o ne kitaip. Kodėl obuolys vadinamas obuoliu, o ne kriauše? Ar daikto pavadinimą lemia jo kilmė (*physei*

teorija), ar tai yra sutartinis, laisvo pasirinkimo dalykas (*thesei* teorija)? Jau iš pat pradžių išsiskyrė materialistinė ir idealistinė kryptys. Aristotelis čia, be abejo, atstovavo materialistinei linijai (*gamta neduoda vardų*). Kitai linijai atstovavo Heraklitas iš Efeso ir stoikai. Sutaikyti šias priešpriešas bandė Platonas, teigdamas, kad „teisinga“ kalba gali egzistuoti tik kaip idėja. Pats gi buvo linkęs manyti (apie tai galima spręsti iš gan painaus jam priskiriamo teksto „Kratilas, arba apie vardų teisingumą“), kad kalboje glūdi gilus vidinis tikslingumas, bet ne savivalė ar užgaida.

Vėliau, jau viduramžiais, Tomui Akviniečiui, aristotelininkui, kalbos ženklai – tik *significantia artificialiter*, sąlyginės dirbtinės reikšmės, skirtos *ad significandum*, „paženklinti“, bet pačios savaime nieko nereiškiančios.

Naujaisiais laikais, Europos kultūros klestėjimo „aukso amžiaus“ laikotarpiu, garso prasmingumo klausimą kėlė žymieji tuometiniai Europos mąstytojai universalai. J. G. Herderis (1744–1803) kalbos kilmę siejo su mąstymo istorija – kalbėdama dėka žmonija mokėsi mąstyti ir mąstydamas mokėsi kalbėti. V. Humboltas (Wilhelm von Humboldt, 1767–1835) teigė: „Kalba yra nenutrūkstama dvasios veikla, **siekianti paversti garsą minties išraiška** [paryškinta A. P.]; kalba yra tarsi išorinė tautos dvasios apraiška; tautos kalba yra jos dvasia, ir tautos dvasia yra jos kalba – sunku įsivaizduoti ką nors tapatesnio.“ Kalba, anot V. Humbolto, yra tarsi „tarpinis pasaulis (*zwischenwelt*) tarp tautos ir ją supančios objektyvios tikrovės (kiekviena kalba apibrėžia ratą aplink tą tautą, kuriai priklauso, iš kurio ribų galima išeiti tik tuo atveju, jei pereisi į kitą ratą)“. Tad kalba išorinį pasaulį perkeičia į tautos dvasinę nuosavybę, anot L. Veisbergerio, Humbolto pasekėjo, verbalizuoja pasaulį. Humboltas itin pabrėžia kalbos gyvastingumą, suvokdamas ją visų pirma kaip nuolatinį vystymąsi, ne kaip negyvą mechanizmą: „kalba yra ne veiklos produktas (*ergon*), bet pati veikla (*energeia*)“. Kad žodis taptų žodžiu, jis turi ne tik įgauti garsinį apvalkalą, bet tapti darniu garso ir prasmės dariniu.

V. Humboltas pabrėždavo asmeninės kalbos individualybę, ragindamas tyrinėti tiek gyvą kasdienę kalbą, tiek atskiro individo kalbėjimą. Ši nuostata vėliau buvo hiperbolizuota vadinamųjų „jaunagramatikų“ (taip buvo pavadinta kalbininkų, daugiausia susispietusių apie Leipcigo universitetą, mokykla (apie 1870–1880 m.), pabrėždavusi tiek individo psichologijos svarbą kalbos tyrinėjimuose, tiek psichikos įtaką kultūrai apskritai), kurie, pripažindami vien individualią kalbą, beveik neigė patį kalbos egzistavimą („Pasulyje yra tiek kalbų, kiek yra individų“ – H. Polis (Paul)).

V. Humbolto mąstyme apie kalbą vyravo pesimistinė, o gal tik geniali nuojauta, kad suvokti visos kalbos visatos mums neduota (turbūt neapsieita be I. Kanto mokymo apie daiktų nepažinumą įtakos). Humboltas daug pastangų skyrė mokymui apie garsą. Skirtingai nuo gyvūnų, žmogaus skleidžiami garsai yra artikuliuoti. Jei garsas gimsta „iš poreikio reikštis“, jei jis įgauna formą, t. y. patiria minties poveikį, tai tuomet kalba tampa artikuliuota, turinti tam tikrą funkciją, *reiškianti, įženklinanti*.

Įsidėmėtinas yra Humbolto teiginys apie nevienodą kalbų vertę – šitai pravers mums pagrindžiant lietuvių kalbos išskirtinumą. Kalbas jis suskirstė pagal sintezės tarp garso ir prasmės (jo žodžiais, vidinės kalbos formos) tobulumo laipsnį. „Tobulose“ kalbose tarp minties ir garso yra maksimali dermė, o „netobulose“ vidinės kalbos formos ir garso sintezė yra silpna ar iškreipta. Pagal šį požymį kalbininkas pasaulio kalbas suskirstė į keturis tipus: flektyvines, agliutinuojančias, izoliuojančias (amorfinas) ir inkorporuojančias. „Tobuliausias“ yra indoeuropiečių arba, pasak Humbolto, *sanskritinės* kalbos, taip pat semitų-chamitų kalbų šeima. Prie „netobulų“ buvo priskirtos agliutinuojančios (tiurkų, ugrofinų), izoliuojančios (kinų) ir inkorporuojančios (Amerikos indėnų, paleoaziatinių tautų). Yra ir sudėtingesnių variantų – pavyzdžiui, bulgarų kalba, šiaip jau priskirtina slavų kalboms, dėl tiurkiškos kultūrinės ir etninės įtakos yra agliutinuojanti. Matyt, kad išlaikytų, mūsų terminais, „politinį korektiškumą“, mokslininkas pasitaisė, teigdamas, kad „netobula“ kalba nerodo intelektualinio atsilikimo – paprasčiausiai šios tautos mažiau protinių pastangų skyrė kalbai, nukreipdamos jas į kitas sritis.

Artimas savo pažiūromis Humboltui buvo žymus slavistas ukrainietis Aleksandras Potebnia (1835–1891), plėtojęs jo idėjas slavų kultūros terpėje, kalbos pagrindu laikydamas garso ir prasmės ryšį. Berods, A. Potebnia pirmasis į kalbotyrą įvedė *poetinio mąstymo* (ir jo atšakos – mitologinio mąstymo) terminą, kuris labai pravers mums kalbant apie archajinę poetiką lietuvių kalboje, ypač vandenų varduose.

Toliau kalbotyra nukrypsta į garsų pasaulį, palaiapsniui pamiršdama prasmės dėmenį, – taip pasireiškia tolydinis XIX a. mokslo materialėjimas. Juk garsų pasaulis, fonetika, yra labiau materialus, apčiuopiamas, jam bandoma taikyti gamtos dėsnius. Savo laboratorijoje mokslininkai empirikai suskaldė garsines kalbos priemones į daugelį mikroskopinių dalelių, kurias paskui uoliai matavo, sąmoningai užmiršdami jų paskirtį, jų egzistavimo tikslą, – ironiškai rašė R. Jakobsonas (apie jį toliau). Tačiau net ir Bodueno de Kurtene (J. Boudouin de Courtenay, 1845–1929) itin painiame racionalistiniame mokyme apie fo-

nemas pastebime nuolatinį grįžimą prie prasmės dalykų. Palyginkime du B. de Kurtene fonemos apibrėžimus: moksliskąjį – „fonema – tai suma antropofoninių savybių žinomos žodžio fonetinės dalies, kuri lieka nedaloma nustatant koreliatyvinius ryšius vienos kalbos srityje ir korespondentinius ryšius keleto kalbų srityje“ – su vėlesniu, 1910 m. apibrėžimu: „Pastoviai mūsų psichikoje egzistuojančią garso sąvoką <...> mes vadinsime fonema.“ Nors F. de Sosiūro (Ferdinand de Saussure, 1857–1913) teigimu, kalba – tai *konvencija*, susitariamas, o kalbinis ženklas laisvai pasirinktas, kaip ir ryšys tarp „ženklinančiojo ir ženklinamojo“, vis dėlto kalbinis ženklas apibrėžiamas štai kaip: „kalbiniu ženklu mes vadiname sąvokos ir akustinio pavidalo kombinaciją“. Akustinis ženklas, anot jo, nėra materialus garsas, bet garso įspaudas žmogaus psichikoje. Kadangi sąvoka taip pat turi psichinių savybių, tai kalbinis ženklas yra „abipusė psichinė esatis“. Nesunku įžvelgti prieštarą tarp kalbinio ženklo apibrėžimo, kur toleruojamas garso ir prasmės ryšys, kad ir psichikos lygmeniu, su teiginiu apie kalbinio ženklo sąlyginumą. (Prancūzas F. de Sosiūras nemato ryšio tarp sąvokos *sesuo* ir prancūzų kalbos žodžio *soeur* (*s – o – r*), tačiau lietuviškoji *sesuo* (*s – s*), dvi „šventos“ raidės, *šventybė kvadratu* kalba už save...)

Šiai prieštarai sušvelninti F. de Sosiūras įveda *motyvacijos* sąvoką. Visiškai „nepriklausomi“ nuo garso ir prasmės ryšio yra tik kai kurie žodžiai; dauguma gi žodžių kalboje yra *motyvuoti* (tai reiškia, kad garso ir prasmės ryšys juose yra atsekamas). Pagal tai F. de Sosiūras kalbas suskirsto į maksimaliai nemotyvuotas (*leksinės-loginės* kalbos) ir minimaliai nemotyvuotas (*gramatinės* kalbos). Pavyzdžiui, anglų kalboje pagal šį skirstymą yra daug daugiau nemotyvacijos nei vokiečių (savai aišku, nes anglų kalba yra daug daugiau nutolusi nuo „motinės“ gotų kalbos nei vokiečių, – A. P.); *ultraleksikologinė* yra kinų kalba, o *gramatinė* – sanskritas (tad ir lietuvių, – A. P.). Palyginkime šį suskirstymą su pirmiau išdėstytu V. Humbolto mokymu apie „tobulas“ ir „netobulas“ kalbas – ir ten, ir čia priešinguose poliuose atsiduria tos pačios – kinų ir sanskrito kalbos.

Nors apskritai materialistinis kapstymasis po žodžio fiziką ir fiziologiją vėrauja, tačiau matyti ir properšų. „Psichofonetinė“ formos sampratą – *autour du phonème*, „ėjimą ratu aplink fonemą“ (taikli V. Doroševskio pastaba) – keičia gimstančio struktūralizmo pastanga taikyti tiesiai į tikslą, tiesiai į prasmę. „Fonetika, t. y. mokslas apie garso fiziką fiziologiją, pagaliau atskiriama nuo fonologijos – mokslo apie garsus, organizuotus kalboje“ (A. Seshehaye). Jau nas miręs rusų kalbininkas Nikolajus Trubeckojus (1880–1938) paskutinius dešimt gyvenimo metų skyrė fonologiniams tyrimams, ypač fonologinei bal-

sių klasifikacijai. Jo tipologinė pasaulio kalbų balsių sistema yra prilyginama Mendelejevo periodinei elementų sistemai.

Tačiau prasmės ieškojimuose, atgimusiuose kartu su struktūralizmu, įsivyrąja materialistinis-racionalistinis prasmės traktavimas. Tik rusiškojo (ne sovietinio, o būtent rusiškojo) talentingų mokslininkų tandemo – Vladimiro Toporovo ir Viačeslavo Ivanovo – darbuose deramą vietą užėmė intucija, ontologija ir kitos idealijos. Deja, apie lingvistinę jų mokyklą kalbėti sunku – pasekėjų jie beveik neturi (išskyrus vieną kitą išimtį – pavyzdžiui, kad ir N. D. Andrejevo „Ranne–praindoeuropeiskij prajazyk“ (Leningrad, 1986), kur bandoma atkurti ankstyvosios ide. prokalbės šaknų, turinčių dvi priebalses, sistemą), nors disertantų netrūko. Priežastis turbūt yra sovietinis materialistinis slogutis, iki šiolei tebedusinantis mūsų humanitarus, transformavęsis, į vadinamąjį nevisavertystės kompleksą provincialumo pagrindu: „(lietuviškų autorių) darbai mitologinėmis-poetinėmis temomis, 8-ajame ir 9-ajame dešimtmetyje spausdinti lietuviškoje spaudoje, – empiriškai ir paviršutiniški. Juos būtų galima ir griežčiau vertinti“... – V. Toporovas (iš asmeninio susirašinėjimo).

Įstabu, kai prasmioieškos atgimimas prasideda nuo poezijos. Antai Romanas Jakobsonas (1886–1982) savo studiją „Garsas ir reikšmė“ pradeda nuo garsiosios E. A. Po (Edgar Allan Poe) poemos „The Raven“ („Varnas“), aliteracijų šedevro, analizės: „Čia susiduriama su minties slėpiniu, glūdinčiu garsinėje materijoje, su mišle žodžio, kalbinio simbolio, **logoso**; su paslaptimi, kurią reikia atskleisti.“

*But the Raven, sitting lonely on the placid bust, spoke only
That one word, as it his soul in that one word he did outpour.
Nothing further then he uttered – not a feather the he fluttered –
Till I scarcely more than muttered, „Other friends have flown before –
On the morow he will leave me, as my Hopes have flown before.
Then the bird said, „Nevermore“.*

Poetas rašo: „Aš atidžiai sekiau, kad mano mintys nenutrūkstamai sektų viena paskui kitą. Aš stengiausi suprasti, ką nori išreikšti savoju riksmu, savo „Nevermore“ (Niekada!) šis senas senovinis paukštis, šis rūstus, bjaurus, niūrus, perkaręs, nukaršęs senovės laikų paukštis! Taip sėdėjau aš, klejodamas po svajas ir nuojautas... aš norėjau suprasti...“

Kalbininkas gi analizuoja: „<...> įvairios garsinės kalbos priemonės, tokios kaip kalbos intensyvumas ir tempas, atskirų garsų atspalviai ir modu-

liacijos bei jų sąskambiai – visos šios įvairiausios priemonės vienaip ar kitaip leidžia kiekybiškai ir kokybiškai paveikti emocionaliąją žodžio reikšmę.“ R. Jakobsono darbuose dėmesys poezijai apskritai buvo neatskiriamas nuo lingvistikos studijų – pradedant nuo rusų sektantų glosolalijų, magiškų užkeikimų analizės ir baigiant kūrybine draugyste su Venjaminu Chlebnikovu ir Stefanu Malarmė (Stephan Mallarme), kurio eilutę *Qui tels sons significient celi* („idant tokie garsai reikštų būtent šitai“) jis pasirinko epigrafu savo studijai apie garsą ir prasmę.

Tokia tad būtų apžvalga kelių ir klystkelių, ieškant kalbotyros šventojo *Grailo*, garso ir prasmės slėpinio. Klampynė, kurią tenka bristi kalbos mąstytojams, nuo Heraklito iki šių laikų, viena vertus, rodo ontologinį problemos pobūdį ir eschatologinį – antra vertus; turime mintyje Babelio bokšto katastrofą: „O Viešpats nužengė pamatyti miesto ir bokšto, kurį mirtingieji buvo pastatę. Ir Viešpats tarė: „Žiūrėk! Jie yra viena tauta, ir visi kalba ta pačia kalba. Tai tik jų užmanymų pradžia. Ką tik užsimos daryti, nieko nebus jiems negalimo. Eime, nuženkime ir sumaišykime jų kalbą, kad nesuprastų, ką sako vienas kitam. Taip tad Viešpats išsklaidė juos iš ten po visą žemės paviršių, ir jie metė statę miestą. Tada jis buvo pavadintas Babeliu.“ (Pr 11, 6–9)

Tačiau galgi ne visos tautos buvo šitaip griežtai „pakorotos“; juk, jeigu baus-ta buvo už puikybę, „užsimanymus“, tai drovesniems gal teko bausmė mažesnė ir švelnesnė?...

Kalbant rimtai, galima prisiminti šių laikų baltisto V. Šmidto (W. P. Schmidt) hipotezę – pakoreguotą Šleicherio (August Schleicher, 1821–1868) *ide* radi-mosi medį, kur vietoj „išmislytos“ arba, kaip dabar sakytume, virtualios ide, prokalbės siūloma centre paprasčiausiai įrašyti baltų kalbas, o kitas, taip pat lotynų ir sanskritą, išdėstyti koncentriniais ratais pagal archajiškumo laipsnį (vadinamasis *koncentrinijų ratų* modelis). Išplėtojus šią hipotezę ir kitoms kalbinėms šeimoms, galima būtų tikėtis, kad „motininėse“ ar branduolinėse atskirų kalbinių šeimų kalbose garso ir prasmės ryšys yra mažiausiai deformuotas, mažiausiai paliestas Babelio bausmės. Šis dieviškas antausis žmogaus puikybei turėjo ir savaip teigiamų padarinių – atsirado, buvo priverstas atsirasti raštas. Tačiau raštas, būdamas, be abejo, civilizacijos požymis, špengleriškąja prasme gali būti laikomas kultūros, kaip jaunystės sinonimo, nuosmukiu, civilizaciją suprantant kaip senatvę. Archajinės, gilią šaknį turinčios kultūros yra išlaikiusios instinktyvų nepasitikėjimą raštu – Vedų kultūroje lygia greta rašto tęstinumui užtikrinti puoselėjama garso, oralinė kultūra, sakytinė tradicija.

Ir šios apžvalgos pabaigoje – viena beveik detektyvinė istorija. Pasirinkus epigrafu citatą iš Pradžios knygos, eilinį kartą buvo gautas patvirtinimas, kad Biblija – knyga, kuri nesiliauja stebinti. Dalykas tas, kad Pradžios knygos (Pr 11, 1) sakiny, kurį turbūt galima laikyti kalbotyros mokslo pradžia, lietuviškuose vertimuose skambėjo neaiškiai ir nesuprantamai: „Visa žemė turėjo vieną kalbą ir tuos pačius žodžius“ (A. Rubšio vertimas, naujausias). Panašiai vertė ir J. Skvireckas: „Žemė tuo metu turėjo vieną kalbą ir vienokius žodžius.“ Kodėl kalba ir žodžiai atskiriami? Kas čia slypi? Dar senesniuose vertimuose, pavyzdžiui, „Pirmoje knygoje Maižiešiaus“ skaitome: „Visas svietas turėjo vieną liežuvį ir kalbą“ (protestantiškas kolektyvinis vertimas, iš vadinamųjų „Kvanto Biblijų“). Tampa dar neaiškiau (liežuvis?) ir kartu aiškiau, nes, pasirodo, kitose kalbinėse tradicijose taip pat minimas liežuvis (rus. *язык*; lenk. *język*) arba lūpos (lot. *labii*; graik. *cheilos*). Tenka atsiversti pirminius šaltinius – hebrajiškai: 1) *safah* (tarti safà), reiškiantis ‘lūpa(os)’ (81 pozicija ST), ‘pakraštys’, ‘kraštas’, ‘apvadas’ (21 poz.); ‘kalba’ (9 poz.); ‘briauna’, ‘kraštas’ (8 poz.); ‘posakis’ (7 poz.); ‘krantas’ (6 poz.).

Antrasis sakinio sandas hebrajiškai yra *dabar* (tarti davàr), kuris verčiamas kaip ‘žodis’ (753 poz. ST); ‘reikalas’ (52 poz.); ‘aktas’, ‘veiksmas’ – (50 poz.).

Lotyniškai atitinkamai 1) *labii* – ‘lūpos’; 2) *sermonum* (nuo *sermo* – ‘kalba’, ‘pokalbis’, ‘posakis’, ‘tarmė’).

Graikiškai – 1) *cheilos* – ‘lūpa’, ‘kraštas’, ‘krantas’; 2) *phoni* – ‘kalba’, ‘garsas’, ‘riksmas’.

Akivaizdūs du reikšmių sambūriai – pirmasis sukasi apie kalbos padargus (*lūpas, liežuvį*) ir kažkodėl apie *pakraštį (kraštą), krantą, apvadą* – žodžiu, apie *ribą*. Antroji grupuotė – tai, ką sukuria kalbos padargai, – *kalba, žodis, posakis*. Jų santykis atitiktų priešpriešas: kūnas / intelektas (protas); konkretu / abstraktu, galbūt individualu / kolektyviška. Neaiškus *lūpos, liežuvis / riba, krantas* santykis. Gal „apribotas liežuvis“, t. y. artikuliuotas garsas? Liežuvis, lūpos, apribodami oro srautą, išgauna priebalsį. Šiaip ar taip, vienas iš Biblijoje užkoduotos mįslės sprendimų būtų toks: pirmasis sandas, pirmoji grupuotė gal nusako paties garso radimąsi, antroji – garso sąvoką, mintį, prasmę. Jei taip, tai senovinė biblinė formulė nūdieniškai skambėtų taip:

Visa žemė (t. y. visos tautos ar tauta) *turėjo vieną kalbą* (t. y. tarė ir girdėjo tuos pačius garsus) *ir vienokius, tuos pačius žodžius* (t. y. vienodai suvokė tų garsų prasmę, mintį, sąvoką). Arba, jei norite, supoetintai – *Visa žmonija vienodai suokė ir vokė garsą bei prasmę*, ar netgi kaip epigrafe – *Visa žmonija vienodai suokė ir vokė*.

Be abejo, tai vienas iš variantų. Tačiau neabejotina, kad senovinė išmintis kalboje įžvelgė dviejų esminių kalbos sandų dermę.

Esame dėkingi Biblijos eruditui, ekumeninio ST leidimo (1999 m.) specialiajam redaktoriui Petruui Kimbriui už konsultacijas šiam intarpui.

„...mes užsispyrusiai tebeuždavinėjame sau vis tą patį naivų klausimą: kur vis dėlto lokalizuojamas šis kalbinis reiškiny – fonema“ (Jacobsonas). Užduokime ir sau tokį naivų klausimą – gal iš tikro lietuvių kalboje garsas dar turi prasmę, o prasmė – savo garsą? Argi gali būti, kad mūsų kalboje, kasdienėje, gatvinėje, garsas dar reiškia, o prasmė girdisi, tik mes šito jau neatsimename? Argi gali būti, kad mūsų kalboje glūdi „paslaptis minties, įkūnytą garso materijoje“ (Jacobsonas)? Jeigu taip, tai Platono mintis, kuria pradėjome šią apžvalgą, apie „teisingą“ kalbą, kurioje garsas ir mintis sutaria, tačiau kuri esti tik kaip idėja, yra tikslintina – tokia „teisinga“ kalba gyvuoja, egzistuoja išties, o ne vien kaip idėja. Juk Platonas vargu ar galėjo girdėti apie tolimą tautą, skendėjančią Hiperborėjų ūkuos, anapus oikumenos... Šitaip lietuviškoji kalbinė kultūra įgytų neįkainojamą galimybę, nelygstamą pranašumą – per žodį, garsą eiti tiesiai prie prasmės. Tuomet mūsų haidegeriams nereikėtų laužyti gramatikos ir rašinėti apie niekius. Žodis lietuvių kalboje – viso, kas vadinama pasaulėjauta, visraktis. Ištarti žodį – atgauti žadą, pasižadinti, atsibusti. Būtų intelektualinė nuodėmė nepadaryti šios pastangos, ypač iššūkių mūsų kalbai akivaizdoje.

Kaip atsakysime į iššūkius?

Pradėti reikėtų atidedant didelius mokslus į šalį ir pereiti prie visai kitos stilistikos, prie paprasto, kasdienio kalbėjimo. Juk rašinio, šitos pastangos tikslas – kad atsimentume, kad atsibustumė ir galėtume naudotis atspėtu slėpiniu kasdien – darbe ir troleibuse, nuo vaiko iki suaugusiojo, mokyti ir nelabai. Naudotis kiekvienas savaip, pagal savo prigimtį, tokie, kokie esame sukurti, – nepanašūs ir savaime vertingi.

Siūlome keletą labai paprastų taisyklių, kaip šitai padaryti, kaip atkurti galią garso ir prasmės ryšį. Tam gana dabartinės, kasdienės kalbos žinių.

1-oji taisyklė. **Priebalsis atstovauja žodžio formai, balsė – esmei, esmiškumui.** Žodis yra formos ir esmės, priebalsių ir balsių dermė. Pirmiausia kreipkime dėmesį tik į priebalsius, nes balsių vaidmuo sunkiau įkandamas.

2-oji taisyklė. **Priebalsių prasmė ryškiausia žodžiuose, turinčiuose tik vieną šį priebalsį.** Pavyzdžiui, *l – uola, yla, eilė*. Itin naudingi „vaikų žodžiai“

t. y. kur priebalsis kartojasi, pavyzdžiui, *lėlė* (tikriausiai *l* reiškia individualybę, išskirtinumą). Šie žodžiai yra lyg priebalsių prasmės vėliavnešiai. Natūralu, kad jų daugiausia esama vaikų kalboje (plg. posakį – „vaikai dar moka paukščių, t. y. rojaus, kalbą“). Tokie garsažodžiai, kaip *tėtė (papa)*, *dėdė, nenia* (auklė), suprantami bet kuriam indoeuropiečių vaikui, kaip ir *lėlė, kaka* (blogas), *caca* (geras), *baubas* (baisus) ir t. t. Juose itin aiškiai atsiskleidžia priebalsio prasmė. Kalbininkai, pavyzdžiui, slavistas A. Potebnia, didelę reikšmę teikė vaikų kalbos tyrinėjimams.

Neuropsichologijoje žinomas vadinamasis *sinestezijos* reiškiny, kai garsinės opozicijos, pavyzdžiui, tarp aukštų ir žemų fonemų, gali sukelti asociacijas su priešpriešomis *šviesus – tamsus, plonas – storas, lengvas – sunkus* ir t. t., atstovaujančioms visiems penkiems žmogaus jusliniams padargams. Nors šis „garsinis simbolizmas“ egzistuoja paslėptu, neaiškiu pavidalu, tačiau vaikų kalboje jis ryškiausias; yra kalbotyros studijų, paskirtų, pavyzdžiui, kūdikiško čiauškėjimo išsivystymui į vaikišką kalbą.

3-ioji taisyklė. Sąveika tarp dviejų šaknies priebalsių vyksta taip: pirmasis priebalsis yra aktyvus, antrasis pasyvus; pirmasis priebalsis, jo individualybė vyrauja ar net stebia antrąjį; netgi galima sakyti, kad pirmasis priebalsis reiškiasi per antrąjį. Taip pasiekama sudėtingesnė formų sąveika. Žodis tuomet yra aktyviojo (pirmojo) ir pasyviojo (antrojo) priebalsių reikšmių dermė, kur aktyvioji reiškiasi per pasyviąją.

Šias tris taisykles galima nusakyti ir taip:

- priebalsiai yra žodžio reikšmė, o balsės – muzika;
- geriausiai raidės prasmę atsimena vaikai;
- dviejų ir daugiau priebalsių junginys yra jų reikšmių sandermė, leidžianti aprėpti visą būties įvairovę.

Tačiau šios taisyklės galioja tik branduolinėms, „motininėms“ kalboms, t. y. toms, kurios dar neprarado garso ir prasmės ryšio. Galbūt lietuvių kalba yra tokia. Čia tinka prisiminti V. Humbolto teiginį apie ide. kalbas kaip „tobuliasias“, taip pat F. de Sosiūro teiginį apie labiausiai „motyvuotą“, *ultragramatinę* sanskrito (*idem* lietuvių) kalbą.

Pavyzdžiai

1. Pradėkime nuo paprastų žodžių, pavyzdžiui, *linas*. Priebalsinis skeletas bus *l–n*. Ką reiškia garsas *l*? *Uola, yla, lėlė*: turbūt sutiksime, kad *l* – tai tik-

riausiai individualybė, atskirybė, išsiskirianti iš aplinkos (uola), chaoso (eilė); kažkas kitas nei aš (lėlė). O *n*: *ne*; *niúnyti* ‘skursti’, ‘vargingai gyventi’; *anuoti* – 1) ‘sunkiai vargstant daryti’, ‘taisyti’, ‘mokyti’; 2) ‘valyti’, ‘šveisti’; 3) ‘gadinti’, ‘naikinti’ (LKŽ). Taigi raidė *n* reiškia ne tik neigimą, bet ir taisymą, mokymą, naujų savybių įgijimą. Plg. „anyta marčią anuoja“, t. y. auklėja, paneigdamą buvusias savybes ir ugdo naujas; *ynis* (šerkšnas) – šalčio paveiktas rūkas įgyja kitokį pavidalį; *anas* – ne aš, o kitas, vadinasi, kitoks nei aš.

Tad *l–n* formulė būtų individualybės darymas, tobulinimas per neigimą, taikant ir prievartą. Kaip galime neprisiminti „lino kančios“, kol iš augalo, gamtos darinio, pagaminamas civilizacijos elementas – lino pluoštas, siūlas, drobė. Plg. *liaunėti*, *lėnas*. *Lėnas* – ‘lėtas’, ‘ramus’, bet ir ‘silpnas’, nes romybė pasiekama negatyviu būdu, per pasyvumą; kai pasyvumo per daug, atsiranda *liūnas*.

2. Panagrinėkime kitą priebalsinį skeletą, kur *l* atsiduria jau antrojo, pasyviojo, priebalsio vaidmenyje. Tegul tai būtų *g–l*. Kas yra *g*? *Uoga*, *auga*, *ūgis*. Tikriausiai *g* reiškia gamtą, jos lygmenis ir jos galias – visa, kas *auga*, kas virsta *uoga*. *Jėga* (*j* yra artima *g*: *joti* / *goti*) išreiškia gamtos gaivališkumą; *gogas* (*guga*) – ‘arklio ar gyvulio aukščiausia vieta, gūbrys tarp menčių’; *gogė* ‘galva’ (juokaujamai); *guga* ‘pakilimas’, ‘kalnelis’, ‘kalva’.

Taigi *g–l* formulė būtų gamtos jėgų pasireiškimas per *l*, individualybę. *Galia* ir *gėlė*. Tačiau yra ir *gula*, *gulė* (*guolis*)? Kas tai būtų? Tikriausiai to paties *g* pasireiškimas per *l*, bet priešinga, irimo (*augti* – *ižti*), kryptimi; juk gamtos jėga pasireiškia ne tik nokimu, bet ir nykimu. Plg. *gulas* – išgriuvęs medis, gulintis baloje, ežere, upėje („Geldas darydavo ne iš stačio, bet iš gulo medžio“). Į tą pačią pusę „keliauja“ *gėla*, *galas* bei *gėlas*. Pirmieji – gamtoje glūdinčios mirties pasireiškimas per individualybę, antrasis – *gėlas vanduo* – vanduo be druskos, prėskas, be skonio, taigi lyg negyvas („Žolė – gėlas pašarėlis“ – Vaižgantas).

3. Dabar imkimės sudėtingesnio atvejo: *s–l*. Tegul tai bus *siela*. Ką apie *sielą* gali pasakyti dabartinė kalbotyra: „Lietuvių kalboje *siela* sietina su *sielis* (vandenį plukdomi rąstai), gal ir *seilės*. Vokiečių *die seele* taip pat siejama su *see* – ‘jūra’, ‘ežeras’. Vargu ar tai būtų skoliniai, veikiau už šių žodžių slypi kokia nors mitologinė-filologinė realija, *sielą* jungianti su pirmapradžių vandenų mitologema. Dar viena įmanoma *sielos* etimologija nuo *sieti*.“⁴¹ Taigi ne itin. Ką paaiškinti siūloma metodika?

Pradėkime nuo *s*. Tai sakrali, gal pati švenčiausia lietuvių raidyno raidė, tarsi pašventinanti daugumą mūsų žodžių, daiktų, sąvokų – jų pabaigoje, juos

jau pagimdžius, ištarus, tarsi apgaubianti juos *sacrum*. Pirmiausia tai neologizmas *esa* – esmės, esmiškumo distiliatas. (Plg. antikos filosofų terminą daiktų, dalykų esmei nusakyti *essia* (vėliau galbūt *oysia*, *osia*). „Senovėje mes esmės pavadinimą išardavome ne *oysia*, bet *essia*“ – sako Sokratas Platono „Kratile“.) Tai *aš* (ir *ašis*). Tai ir *ausis*, dieviškasis organas, daug svarbesnis už *akį*, matančią vien kietą tikrovę (lietuviška ausis girdi ir supranta, ką šlama paslaptینگasis *uosis*, ką *siesti* visos tos *šyšos*, *šešupės* ir *siesartys*). Tai *auš-* (*aušti*, *auša*), stebuklingas visa ko pradžios vyksmas, pasikartojantis kasryt. Tai ir *aisus* – ‘graudus’, ‘gūdus’, ‘gailus’: „Tavo panytelė aukštajam svirnely, užsiremus ant kraitelio, aisiai, gailiai verkia“. *Aisa* – pirmapradė, metafizinė gėla, norint ją pajusti, reikia pasėdėti ant *Aiseto* kranto: „Jis vėl pajuto ilgesį gyvenimo aišumo“. Šio *aišumo* perteklius turbūt *susina* sielą (*susà*, *sausà*). Ir pagaliau *asys* (*esai*) – asiūklis, pirmapradis ir amžinas kaip *esa* augalas, šiurkštus gamtiškas *esos* atitikmuo. O kas yra *sesuo*, lietuviškai omei nereikia aiškinti.

Tad *s* – *esos* raidė. Kas gi yra *siela*? Formulė būtų – *siela yra esos pasaulio, sacrum pasireiškimas per l, asmenį, kaip ir gamtinis jos lygmuo – saulė*. Tegul čia bus ir *seilė* – paslaptینگiausia organizmo išskyra, „Dievo skreplėlis“, ir *sula* – augalo esmiškumas. O kas yra *suolas*? Jau esame rašę, kad *suolas* nuo *salti*, saldžiai alpėti sėdint ant marčių ar vėlių suolelio, belaukiant savo eilės virsmui. O kas būtų *sala*? Esos sutirštėjimas. *Sielis* – tik plaukiantis rąstas, maža *sala* – iš čia ir vandens mitologema.

Ir pats paslaptینگiausias – *šešėlis* (*š-š-l* arba *s-s-l*). Tai jau trinarė sistema; pradžio *s* pasireiškimas per *s*, dviguba *s* apraiška, ir šio „super *s*“ pasireiškimas per *l*, individualybę. Todėl *šešėlis* toks paslaptینگas, susijęs su anapusybe.

Kuri metodika vaisingesnė, tegul sprendžia skaitytojas. Nuo savęs pasakysime, kad raktas į mūsų žodį yra mummyse pačiuose. Jis leidžia mums nesidairyti aplink („lyginamoji kalbotyra“), o eiti tiesiai prie esmės.

4. Panagrinėkime pagaliau patį sudėtingiausią variantą, kai abu sandai – ne gamtinio lygmens, bet abu yra abstrakčios, atitrauktinės sąvokos. Tegul tai bus *r-s*. *R* – *oras* (plg. *aura*), *yrà* (*yra* – *esti* pakaitalas; kitas variantas – nuo *irti*, *aižėti*); dar *aure!* Turbūt *r* bus apraiškos, raiškos, objektyvizacijos raidė: *aš esu*, tu *esi*, bet jis – *yra*. T. y. aš žinau, kad aš *esu*, kaip ir man etiškai artimas *tu*, bet apie *jį*, svetimąjį, aš žinau tik tiek, kad jis, *aure, yra!* Kad *jis* pasireiškia. Tas pat ir su *oru* – aš jo nematau, bet žinau, kad jis *yra*. Tačiau raiška neamžina – kas pasireiškia, yra neamžinas, mirtingas, ėrantis, nes tik *esa* yra amžina, o bet kuri *skvarma* (forma), raiškà pasmerkta suirti, būti suarta (*orė*).

Jei taip, tai ką paaiškins, rasdins metafizinis duetas *r-s*? Ogi *rasą*. Jau apie ją rašėme – *rasa* nuo *rastis*, *atsirasti* iš nieko, *ex nihilo*, dieviškosios kūrybos aktu iš savęs, iš dieviškojo esmiškumo, trokštant apsisireikšti, *rastis* ir *rasdinti*, *gimdyti*. Iš savęs, nes Dievas taip pat trokšta mylėti ir būti mylimas, Jis ir yra Meilė, o Meilei reikalinga kas nors kita nei aš, nors Meilės įtampos lanke visa vėl tampa viena, susilieja. Jau esame rašę apie sanskritiškąsias *rāsas* – atskirų meno rūšių dieviškojo įkvėpimo šaltinius, *salinančius* savo *salsvą sulą* į menininko sielą. Apraiškos pasireiškimas per *s*, *esą*, iš *ešōs* – tai *rasa*.

Tačiau derėtų paminėti vieną labai svarbią aplinkybę. Dalykas tas – turbūt tai jau pajutome, – kad kiekvienas mūsų yra *l*, bet labai skirtingas. Todėl kiekvienas mūsų jausime, suprasime garsą savaip, taip pat ir prasmę išgirsime savaip. Tad žodžio *žadinimas* – menas, kur kiekvienas mūsų yra menininkas. Tai svarbiausioji taisyklė. Ir dėl to čia negali būti griežtų nuorodų – taip ir tik taip! Todėl pagal kiekvieno mūsų gebėjimą girdėsime ir suprasime žodį kiekvienas kažkiek savaip. Tegul tai bus svarbiausioji taisyklė. Tačiau prieš kiekvieną aiškinimą, kiekvieną interpretaciją turėtų būti žodelis „galbūt“. Ar tai blogai? Jokiu būdu ne. Tai užtikrintų tokią įvairovę, kuri gebėtų suderinti asmens skirtybę su visatos universalumu ir kartu atgimti kūrybiškumui. (Čia dera prisiminti jaunagramatikų mokyklos išaukštintą individualų psichologizmą, individualią kalbą. A. Potebnia, o dar anksčiau V. Humboltas, daug dėmesio skyrė ir liaudies kalbai, tarmėms, tautosakai.)

Priebalsių giminystė

Dvylika (apytikriai) priebalsių aprėpia visą būties įvairovę. Šie dvylika garsaprasmių tarpusavyje dažnai giminingi. Pabandykime juos sugrupuoti. Aki-vaizdi *s*, *š* ir *ž* giminystė: *sal-ti* ir *šal-ti*; *oš-ti* ir *ūž-ti*; *šiaur-us* ir *žiaur-us*, plg. *ses-ula* ir *žiež-ula* (*sacrum* → *profanum* → *vulgarum*). *V*, *b* ir *p* taip pat artimos pagal garsą, todėl artimos ir pagal prasmę. Plg. *vaiva* – *bubas* (kas nors apskrita, stora vaikų kalboje) – *pupa* (sakralu → buitiška → komiška?). Apie *d* ir *t* jau kalbėjome. Tokią giminystę galime vadinti vertybine arba hierarchine – kai prasmės sakralumas žemiškėja, darosi buitiškas.

Kitos jungtys sudėtingesnės. Apsiribosime keletu pavyzdžių: įmanomas ryšys tarp *v* ir *l* (absoliuto „sukietėjimas“ iki individo? – *valia*?). Sudėtingas ir keistas *s* ir *k* ryšys, panašesnis į priešpriešą (*k* – sukietėjęs *s*?); *kėdė* nuo *sėdėti*?

(*sėdė?*); *šauk-ti* ir *kauk-ti*; *s* kietėdama į *k*, „sukuria“ *sakus*. (Gal čia slypi dirbtinoko ide. kalbų suskirstymo į satemines ir kentumines paslaptis? Gal lietuvių kalba nėra „satemizuota kentuminė“, galbūt jos atžvilgiu toks suskirstymas paprasčiausiai neegzistuoja, nes tinka tik kalboms po Babelio katastrofos?)

Trinarės sistemos

Paprastumo dėlei tyrėme žodžius, turinčius tik du priebalsius. Trinarės ir didesnės sistemos dar neįkandamos, tačiau ir čia, berods, galioja tie patys dėsniumai. Apsiribosime universalia taisykle: aktyvusis (pirmasis) priebalsis (ar jų grupė) reiškiasi per antrąjį, pasyvųjį; ši naujai gauta prasmė, jau kaip aktyvioji, reiškiasi per trečiąją; o naujai gautoji – per ketvirtąją ir t. t.

Pavyzdys: *v-l-n*: *velionis*, *velinas* (velnias), *velėna*. Pradžioje *v-l*; *vėlė*. Griežtasis *n* išspraudžia slėpinįjąją *vėlę* į jai deramą vietą (plg.: „vėlė be vietos“) ir atskleidžia konkretybę – *velionis*.

Priebalsių inversija (pervarta)

Beliko prisiminti priebalsių virsmą žodyje, mūsų pavadintą veidrodinės simetrijos dėsniu², kai, susikeitus vietomis pirmajam ir antrajam šaknies priebalsiams, įvyksta ir prasmės virsmas: *Diev-as / veid-as* (dieviška – žmogiška); *rim-ti / mir-ti*; *gim-ti / mig-ti* (čia – anapus), taip pat *plat-us / talp-us* (erdvė – talpuma); *gyl-is / lyg-is* (vertikalu – horizontalu); dar *ryt-as / tyr-as*; *dor-a / rod-a* ir t. t. Tada dar nesupratome šio semantinio stebuklo prigimties, tačiau šitai buvo taip akivaizdu, kad leidome sau naudotis juo kaip metodu pasaulėžiūrinuose ieškojimuose.

Šį fenomeną platesniame, ne vien lietuvių kalbos kontekste yra tyrinėjęs Dainius Razauskas³. Pripažinęs galimą ryšį tarp fonetinės ir semantinės simetrijos, nagrinėdamas *anagramos* reiškinį, taip pat santykį tarp slaptosios (poetinės, sakralios) ir paprastosios (profaniškosios, kasdieninės) semantikos, autorius daro išvadą, kad įmanoma „fonetinę žodžio šaknies priebalsių simetriją sieti su atitinkamų žodžių semantika“, kartu perspėdamas apie pavojų, nesant *ratio* stabdžių, „išprotėti“ iš nuostabos, susidūrus su kalboje slypinčiu *sacrum* (plg. rus. *iz-umlenije* – nuostaba, nors pažodžiui būtų „išėjimas iš proto (*um*)“).

Šito pavojaus mums padės išvengti pirmiau aprašytoji „3-ioji taisyklė“, paaiškinanti, kas gi vyksta, kai priebalsiai susikeičia vietomis. Prisiminkime ją. Sąveika tarp dviejų žodžio priebalsių vyksta taip: *pirmasis* priebalsis reišk-

kiasi per *antrąjį*, t. y. pirmasis yra aktyvusis, o antrasis – pasyvusis. Pirmojo priebalsio individualybė yra stipresnė – ji iškreipia antrojo priebalsio raišką, tačiau pastarojo individualybė vis tiek išlieka, nors ir stipriai paveikta. Virsme priebalsių susikeitimo atveju pozicijos (vietos, padėty) keičiasi. Pirmasis keliauja į pasyvią padėtį, o antras atsiduria priekyje, stipresniojo, aktyviojo vaidmenyje. Savaime aišku, įvyksta ir atitinkamas prasmės virsmas: *Diev-as / veid-as, dieviška – žmogiška* („padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą ir panašumą“ – Pr 1, 26); *mir-ti* reiškia *rim-ti* ir atvirksčiai, o *užgim-ti – užmig-ti*. Užgimusį kūdikį, kurio savimonė dar miega, reikia žadinti, tai aiškiai nurodo kūdikių žadinimo paprotys kaimo kultūroje⁴.

Tad viskas sustoja į savo vietas – slėpinioji kalbos *sacrum* priešprieša su jos *profanum* pasirodo esanti tik nutrūkusi gija, kadaise siejusi garso ir prasmės pasaulius. Nutrūkusi, bet ne visai – mūsų kalboje ja, kaip styga, dar galima sugroti liūdną ir pamirštą išvartųjų iš Viešpaties sodų melodiją.

Balsės

Tai tiek apie priebalsius. Dabar apie balses (kodėl vartojama moteriškoji giminė, paaiškės toliau). O ką reiškia balsė?

Tai ir yra slėpinys, kad balsė nieko nereiškia.⁵ Balsės (*vocales*) yra grynas garsas, garsas *per se*.

Balsės paskirtis visai kita – suteikti gyvybę, esmę, pagaliau emociją žodžio konstrukcijai, žodžio skeletui. Priebalsiai yra griaučiai, balsės – tai, kas griaučius paverčia gyva būtybe. Vien priebalsių konstrukcija yra prasminga, bet negyva, ji neturi vertybinio matmens – *gerai* ar *blogai*, *šil-ta* ar *šal-ta*. Balsė ją padaro esmingą, tai yra gaivina, teikia gyvasties. Priebalsis ir balsė – du skirtingi pasauliai. Pirmasis – formų, reikšmių pasaulis, *ōvis*, akies karalystė. Antrasis – *esōs*, ausies viešpatija. Ir tegul bus atleista, kad teksto pavadinime yra „balsės“, o ne „balsiai“ – mat moteriškumas labiau atliepia jų esmiškumą ir dera į porą vyriškam priebalsiui (lietuvių raštijoje vartojami abu terminai – tiek *balsiai*, tiek *balsės* (balsė – raidė, balsis – garsas)).

Itin šitai ryšku dėsnyje *nykti–nokti*⁶, visoje gyvybės ir mirties skalėje (*žydėti / žiedėti; kupti / keipti; visti / vysti; kusti / kūsti; tarpti / tirpti* ir t. t.). Pati priebalsinė konstrukcija, priebalsių dipolis nesako, į kurią pusę vyksta vyksmas. Vektorių, kryptį suteikia balsės. Per jas, jų „šlamesius ir užesius“ išryškėja, kurlink plaukia priebalsių laivė – į gyvybę ar į mirtį. Tik balsių muzika žodžių

polifonijai suteikia gyvastį, pažadina ir gaivina sielą. Ir todėl **muzika nereiškia nieko ir kartu reiškia viską** – džiaugsmą ir liūdesį, susimąstymą ir įniršį, meilę ir *dies irae*. Balsių muzikos, balsių stebuklo dėka *buitis* virsta *būtimi*, o tuščia erdvė, *ruimas* – *rūmais*. Todėl muzika yra tai, ko nėra *ovyje*, ko negalima nusakyti per formą, per raišką.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis – galbūt pats lietuviškiausias lietuvis – patyrė šią dramą tarp formos ir esmės, akies ir ausies, tapybos ir muzikos egzistenciškai – blaškėsi tarp muzikos ir tapybos, kol gležna prigimtis neatlaikė šių iš esmės skirtingų talentų įtampos.

Būtent todėl europietiškas *ratio* pateko į aklagatvį kalbotyroje. Susidūrę su balsėmis, mokslininkai griebėsi fonetikos. Ir ko tik nebuvo prigalvota – pradedant garso technika, baigiant matematika – visais tais Helvago (Helwag) trikampiais, D. Joneso balsių kampainiais ir dendrogramomis. Buvo išaiškinta, kaip padaromas garsas, kaip kas taria garsus, tačiau net nekeltas klausimas – o kas iš to? Žodis, jo vidinis *kosmos* taip ir nebuvo išslaptintas nei išgirstas...

Mūsų kalboje šitoji muzika dar gyva. „Aš mąstau apie tolumės ir tylumės buvimą sykiu“, – sakė Heidegeris (Martin Heidegger). Ką vokiečiui tenka išmąstyti, lietuviui akivaizdu – *tōliai* ir *tyla*, *tolti* ir *tilti*, *tōlumas* ir *tylumà* yra poetiniai ir metafiziniai dvyiniai. Esame tikri, kad, pasklaidę mūsų poeziją, dažnai rastume šiuos žodžius dvynius sykiu.

būt-is ir buit-is es-à ir ais-à ⁷	metafizinis lygmuo
tvark-a ir tvirk-a švank-us ir švink-ti draus-ti ir drįs-ti klaus(y)-ti ir klys-ti myluo-ti ir meluo-ti	moralė, dora
šalt-a ir šilt-a	gamtinis lygmuo

Girduvà ir Akijà

Lietuvių kalba nepalauja stebinti ir, atrodo, ją pažįstančiuosius ir mylinčiuosius. Autoriai prisipažįsta, kad nieko iki šiol apie ją neišmano, lygiai kaip ir tie 99 procentų lietuvių, kurie, nors ir kalba lietuviškai, jos nepažįsta (pažinti čia reišk-

kia vartoti ją sąmoningai, esmiškai, ne vien susižinoti). Ar galite patikėti, kad lietuvių senkalbėje, kaimo žmonių šnekoje, galima išgirsti ne tik garsą, bet ir **šaltį** – „kai apsivelku storai, tai šalčio negirdžiu“;

skausmą – „rodos, nei ligotas, nei ko, o vis girdis ir girdis (skausmas). Jau kaip ir sugijo, ale vis dar toj vietoj girdis sopėjimas“;

kvapą – „aš labai mėgstu, kai dešroj biskį česnako girdėt“;

skonį – „viralas – nors ant šunies pilk – sūrumos negirdėt“ (LKŽ).

Todėl nenuostabu, kad galima išgirsti ir prasmę, ką ir teigia LKŽ: *girdėti* (girdi (girdži, -ėjo) – ‘ausimis suvokti garsus’ (beje, tą patį teigia ir senovinės rusų kalbos – V. Dalio žodynas).

Taigi ausis – universalus instrumentas visoms juslėms atpažinti – skausmui, šalčiui ar šilumai, kvapui, skoniui. Visoms joms tinka tas pat – išgirsti, girdėti. **Tik ne akiai.**

Nes akis, *akijà* – visai kita karalystė. Čia kiekvienai akies gālios pakopai – atskiras pavadinimas, pradedant nuo tiesmuko *žvelgti* (žvelgiu ir tiek); *žiūrėti* (nusakomas pats veiksmas); *matyti* (žvilgsnis darosi sąmoningesnis), *domėti* (įsi-dėmėti, koncentruoti žvilgsnį); *regėti* (praregiu, prasiveržiu pro materijos luobą) ir pagaliau *vydėti* – išvysti esmę ir ōvį. Šis gebėjimas, vyda yra jau anapus fizinio – gamtinio pasaulio, yra jau transcendentinis lygmuo, ir būtent čia akis, *akijà* susilieja su ausimi, girduvà.

Giliausiu lygmeniu ausis ir akis pasiekia santarvę, darną; girduvà susilieja su *akijà*. Vydūnas, Rasos *epoptas*⁸, ne tik įžvelgia, bet ir girdi **VISA – visa, kas ėsa**.

Tačiau pats laikas sustoti. Turbūt pajutome, kad vėl grįžtame, patys to nepastebėdami, prie smalsiojo „Ką tai reiškia?“ Gali būti, kad mūsų senkalbėje buvo dar daugiau šių akivaizdybių nei dabartinėje lietuvių kalboje. Tačiau šitai nėra labai svarbu. **Svarbiau – pakeisti mąstymą**. Ne tiek stengtis suvokti, kiek stengtis pajusti. Ne tik suprasti žodį, bet ir jį išgirsti, jo skambesį, jo balsą. Ne tik garsą. Juk kuo skiriasi garsas nuo balso? **Balsas – tai suasmenintas garsas, mano gar-**

sas, iš manęs. Priebalsių garsas yra tiktai garsas; balsės garsas yra ir balsas. Tad ir žodis – ne vien slaptažodis ar spėjiny, o mano kūrinys. Kaip jį išstarsiu, taip ir turėsiu. Virš dėsnių esu Aš, kaip Dievo kūrinys, kaip kurti sukurta būtybė, kuriai kūryba yra priesakas ir laimė. Tad neužsisklėskime dėsnuose ir prasmėse, mokėkime išgirsti ir įgarsinti, įbalsinti, grįžkime prie **pirmapradžio** santykio ne tik su Dievu, ne tik su artimu savo, bet ir su dieviškuoju „Pradžioje buvo žodis...“

...pradžioje – jeigu galima kalbėti apie Dievo pradžią, bet žmonių kalba neturi TAM sąvokų – pradžioje buvo žodis kaip gryna aidea,

... tas žodis buvo Dieve, taig glūdėjo pačioje Dievo esybėje – galbūt kaip pažadas

...ir žodis tapo Dievu, nes įvyko kristocentrinis virsmas, nes buvo įvykdytas pažadas išgelbėti žmoniją iš pirmapradžio nuopuolio, atsiųsti jai, paaukoti save, įžodintą kaip SALVATOR, SOTER, Atpirkėją.

Nuorodos

- ¹ Beresnevičius G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, V., 2001, p. 167.
- ² Žr. savilaidos leidinį NN (Algirdas Patackas). *Saulė ir kryžius*, Kaunas, 1983, p. 51–57, mašinraštis; A. Patacko straipsnį *Modus imaginis* savilaidos leidinyje *ETHOS* (baltų kultūra ir lietuviška savimone), Kaunas 1984, p. 108–113; taip pat Patackas A., Žarskus A. *Gimties virsmas*, Vilnius, 1990, p. 73; Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 48–50.
- ³ Razauskas D. Lingvistinė beprotybė ir šventoji kalba, *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1, p. 10.
- ⁴ Kriauza A. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, p. 33.
- ⁵ Šitai atsispindi tiek mokyklinėse gramatikose – „garsas, kurio pagrindą sudaro muzikiniai tonai ir šiek tiek šlamesių“ (*Lietuvių kalbos žinynas*, Kaunas, 2003), tiek senovinėse enciklopedijose – „visu balsu, išžiota burna tariamieji garsai a, e, i, o, u“ (Liet. encikl.). Labai jau „nemoksliški“ apibrėžimai, bet kitaip ir nepasakysi.
- ⁶ Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 42–54.
- ⁷ Senovinis žodis, reiškiantis metafizinę liūdesį, *weltschmerz*. [Plg. Čiurlionio atsakymą į klausimą „Was is so traurig?“ („Ko tu toks liūdnas?); atsakymas – „ar aš žinau...“]
- ⁸ Eoptas – aukščiausias pašvęstumo laipsnis Eleuzijaus misterijose (iš *epopteia* – šaknis *opteyo* reiškia ‘žiūrėti’, ‘žvelgti’; *epopteia* – ‘įžvalga’, ‘vyda’).

Pr – Pradžios knyga.

Satem ir Kentum

Apie vieną lietuvių kalbos paslaptį

Gimtoji kalba yra gaivūs zona, kurioje išlieka gyva, tveria ir glūdi tautos siela. Yra labai svarbu ne tik gerai mokėti gimtąją kalbą – kirčiuoti, laikytis gramatikos taisyklių, bet ir atkurti kūrybišką, esmišką santykį su ja – tokį, koks buvo mūsų senolių. Etnografai žino, kad lietuviškojo kaimo žmogus turėjo savą kalbą, buvo ne tik kalbos vartotojas, bet ir nuolatinis jos kūrėjas. Šitai esame beveik praradę, ir ne vien todėl, kad gęsta kaimas. Kalbos prievaizdo priedermę naujaisiais laikais perėmė kalbininkai, tačiau jų pastangos nebuvo labai sėkmingos, nes neskatinio kūrybiškumo. Šią spragą kiek užpildė poetai, tačiau ir jiems nuvažiavus į postmodernistines pelkes, žodžio reikšmė, garsas ir grožis atsisiejo tiek, kad tapo tik jiems patiems įdomia klampyne. O kalba yra visiems skirta duotybė, ir kiekvienas mūsų esame ir poetas, ir kalbininkas, tik patys to nežinome...

Lietuvių kalba, kaip ir kitos itin archajinės kalbos, kupina slėpinių. Esame kalbos tauta, tad kalba yra visų. Rakto į šiuos slėpinius galime ieškoti kiekvienas savaip, sau ir, ko gero, būtent sau. Apie bandymą įspėti (sau) vieną tokį slėpinį mėginsime čia papasakoti.

Žinome, jog Indoeuropos tautų kalbos fonetiškai, pagal garsus, yra skirstomos į *satemines* ir *kentumines*, t. y. pagal tai, kaip ištaria žodį *šimtas* (arijai taria – *satem*, lotynai – *kentum*). Lietuvių kalbos atveju kalbininkai pasimetė – ši kalba turi ir *satem*, ir *kentum* požymių, todėl išėitis randama lietuvių kalbą pavadinant satemizuota kentumine, esančia tarpinės būsenos ir pan. Naujaisiais laikais lietuvių kalba dažnai „statoma į centrinę padėtį“, kalbant apie indoeuropiečių kalbinės šeimos ištakas – toks, pavyzdžiui, yra V. Šmidto koncentrinį ratų modelis, kur vietoj „Šleicherio medžio“ ir dirbtinio darinio – „ide. prokalbės“ yra įrašoma baltų kalbinė šeima kaip visų ide. kalbų pramotė. Todėl yra įmanoma, kad lietuvių (baltų) kalboje šio suskirstymo dar nebūta, jis atsirado kaip tam tikros kalbinės degradacijos ar diferenciacijos padarinys, bet tam derėtų pažvelgti į kalbą ne vien iš fonetinio taško.

Ižvalgoms naudosome metodą, kuris yra aprašytas ir panaudotas „Virsmų knygoje“⁶¹. Jis yra paremtas prielaida, kad lietuvių kalboje nenutrūkęs ryšys tarp garso ir prasmės, tad garsą galima suprasti, o prasmę išgirsti. Šis neakademiniškas metodas knygos autoriams dažnai padėdavo suvokti senųjų mūsų papročių esmę, atspėti kai kurių žodžių reikšmes. Tačiau buvo susidurta ir su išimtimis, kur niekaip nesisekė surasti siūlo galo. Apie vieną tokią išimtį – kiek plačiau.

Akmuo

Šis žodis ganėtinai svarbus mūsų kultūroje, turi ir mistinį prasmų lauką, bet jam niekaip nesisekė pritaikyti raktų – visų pirma todėl, kad nepavyko rasti veiksmažodžio, iš kurio šis daiktavardis yra padarytas (lietuvių kalboje visi daiktavardžiai turi savus veiksmažodžius, su kuriais yra susieti kilmės ryšiais, pavyzdžiui, *rinkti – ranka*). Ar gali būti, kad toks veiksmažodis ir neegzistuoja, ir kad yra žodžių, „pagimdytų“ kitu būdu? Ant kelio užvedė mūsų tautosakoje esančios užuominos apie kalbančius ir netgi keliaujančius akmenis, apie akmenis, vardu Mokas, slepiančius savyje išmintį, atskleidžiamą tik išrinktiesiems ir t. t.

Trumpam sugrįžkime prie minėto metodo, kurį autoriai vartojo rašydami „Virsmų knygą“. Vienas paprasčiausių, pradinių metodų įspėti, ką „reiškia“ atskiras garsas, yra prisiminti vaikų („paukščių“) kalbą. Juk visi Indoeuropos vaikai sako *ma-ma, tē-tē (pa-pa)* ir t. t.

Prisiminkime dar vieną universaliją, kurią *ide* vaikai vartoja „vertybinei nuostatai“ išreikšti visko, kas juos supa, atžvilgiu. Tai *ka-ka*, kai norima pareikšti neigiamą požiūrį, ir *ca-ca*, kai norima pasakyti, kad „tai“ patinka. Tad du kartus pakartotas *K* reiškia kažką nepriimtino, negatyvaus, o dubliuota *C* (taip pat ir *S – se-sē*) – kažką itin gero, pozityvaus. Ar tik ne čia slypi raktas į *satem / kentum* slėpinį? *S*, šventa raidė, sakralus garsas, įeinantis kartu su *D* ir *V* į pačių metafiziškiausių, sakraliausių garsaprasmių trejetą (*D–V–S, Dievas; D–S, dausos; V–S, visa*). O jos antipodas, „sukietėjusi“ *S* yra *K*, absoliutaus, kraštutinio materialumo raiškos raidė–garsas. Išstarkime *ssss* – šis švelnus, tęstinis, sakralus garsas yra tarsi Visatos šnabždesys mums; kaip kontrastas – trumpas, duslus *K*, tarsi smūgis kuoka. Nerastume lietuvių kalboje žodžio su dviem *K*, kuris reikštų ką nors teigiama – *kuoka, kaukas, kukis* (špyga), *kenk-ti, keik-ti, kauk-ti, kėkštas*, neramiai spygaujantis paukštis.

Kaip kitaip pavadintume žmogų, kuris nuolat klausia „kiek“, jei ne užkietėjusiu materialistu... O S, ypač kartu su V, yra aukščiausias ide. kalbinėje kultūroje vartojamas superliatyvas (sanskrite *sv-asti* – ‘palaima’, ‘laimė’; ‘aukščiausia būties pakopa’). Nesama lietuvių kalboje „blogo“ žodžio, prasidedančio SV (ŠV) – *sveikas, svarbus, šventas, švelnus, švarus, šviesus, šviežias, švankus...* (čia galima priskirti ir *žvitrus, žvalus, žvilgąs...*); išimty, tokios kaip *svaigti*, giliau panagrinėjus tik patvirtina šią taisyklę². Pagaliau pažvelkime į darinius *s-l* ir *k-l* (esame rašę, kad *l* turbūt žymi individualybę – *lėlė, yla, uola, ola*), tad priebalsių konstruktai *s-l* ir *k-l* turėtų gerai charakterizuoti *s* ir *l*. Taip ir yra – *k* atveju vyrauja nekeliančios didelio susižavėjimo *kuolas, kaulas, kiaulė, kuilyls, kūlis...* ir pan., o su *s* turime *sielą, saulę, sulą...*, t. y. išsryškėja priešprieša tarp *s* ir *k* kaip tarp *profanum* ir *sacrum*.

K kaip sukietėjusi, kraštutiniai sumaterialėjusi S? Bet ar nebus taip, kad pirminėje, „porojinėje“ (branduolinėje, „motininėje“ ir pan.) kalboje nebūta susiskirstymo pagal *satem / kentum*, o šis skilimas atsirado išsigimstant motininei kalbinei šeimai. Apie jo priežastis būtų atskira kalba, bet galima spėti, kad įtakos turėjo begimstančių naujų tautų ir tautinių darinių besiformuojanti menta, vienų „kietesnis“, materialesnis, kitų esmiškesnis, „anapusinis“. „Kentuminės“, formos civilizacijos spietėsi vakaruose, daugiausia palei Viduržemio jūrą, o „sateminės“, esmiškosios labiau sąlyginiuose rytuose. Tam tikras atitikmuo būtų ir logoso – etoso kultūros (formos – esmės, išorinės – vidinės, kantiškosios priešpriešos tarp žvaigždėto dangaus ir „moralinio dėsnio manyje“, pagaliau tarp piramidės ir Rasos šventės bei galų gale tarp akies ir ausies. Pirminė šių dviejų pradų santarvė (panašiai, kaip tarp *ing / jang*), vėliau suiro į prieštarą, kalbose fonetiškai fiksuotą kaip *satem / kentum* priešpriešą.

Tad jei grįžtume prie *akmens*, tai slėpinys rakintųsi šitokiu būdu: žodyje *akmuo* *K* pakeitus *S*, išeina *asmuo*. Sumaterialėjęs *asmuo* virsta *akmeniu*. *Akmens / asmens* slėpinį mūsų protėviai užkodavo tautosakoje – tai dar vienas paliudijimas, kad rastas raktas tikriausia yra teisingas.

Paanalizuokime kitą žodį, kuris, kaip ir *asmuo / akmuo*, yra vienas iš svarbesnių mūsų kalbos pasaulyje. Tai žodis *vaikas*. Išties, iš kurgi kilęs lietuviškas žodis *vaikas*? Kitose ide. kalbose tai nėra problema – šis žodis dažniausiai yra garsažodis (t. y. mėgdžiojimo garsas – *niño, neno, baby, bebe* ir pan., palyginkime lietuviškuosius *niūnia, pupa* – kažkas mažo ir simpatiško). Bandymas ieš-

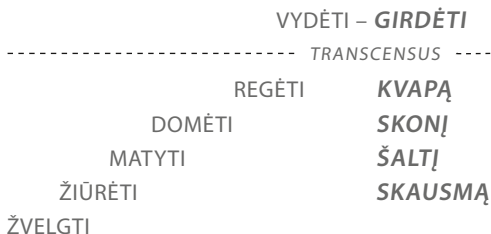
koti „savo“ šio žodžio veiksmazodžio nelabai sėkmingas – nei *veikti*, nei *vykti* neatrodo esą tie veiksmazodžiai, kurie užvestų ant kelio. Kiek daugiau žadantis atrodo *vokti* – *savoka*, *voká*. Vaikas – tas, kuris jau pradeda susivokti? Tačiau trikdo daryba – nėra ar nepavyko rasti atitiktens mūsų kalboje, kuris susietų *voká* su *vaikas*, panašiai kaip jau minėtas *rinkti* / *ranka*, *kalėti* / *kalėda*, *rastis* / *rasa* ir pan.

Tačiau, pakeitus žodyje *vaik-as*, kaip ir *akmens* / *asmens* atveju, *K* į *S*, išeitų *vais-ius*. Tad *vaikas* lietuviškai – materializavęsis *vaisius*, medžiaginė vaisumo, dieviškosios *vaisōs* dovanos žmogui apraiška?

Ir pagaliau *auSis* / *aKis*. Jau buvome rašę³ ir dar kartojame, nes tai nepaprastai svarbu, kad *ausis*, dieviškasis organas, daug svarbesnis už *akį*, matančią vien kietą tikrovę. Lietuviška ausis girdi ir supranta, ką šlama paslaptingasis *uosis*, ką *siesti* visos tos *šyšos*, *šešupės* ir *siesartys*. AUSIS, pasirodo, gali ne tik klausytis, bet ja (kas jau atrodo iš fantastikos srities, tačiau tai paliudija LKŽ) galima girdėti ir kvapą, skonį, jausti šaltį, karštį ir netgi skausmą...

O AKIS yra tik materialaus pasaulio žvalgas, tik galutiniame virsme, aukščiausiame viršlygmenyje įveikiantis anapusbės, transcenso ribą⁴:

Primename, kad „<...> *akijà* – visai kita karalystė. Čia kiekvienai akies gėlios pakopai – atskiras pavadinimas, pradedant nuo tiesmuko *žvelgti* (žvelgiu, ir tiek); *žiūrėti* (nusakomas pats veiksmas); *matyti* (žvilgsnis darosi sąmoningesnis), *domėti* (*įsi-dėmėti*) (koncentruoti žvilgsnį); *regėti* (praregiu, prasiveržiu pro materijos luobą); ir pagaliau *vydėti* – išvysti esmę ir ōvį. Šis gebėjimas, vydá yra jau anapus fizinio – gamtinio pasaulio, yra jau transcendentinis lygmuo, ir būtent čia akis, akijà susilieja su ausimi, girduvà. Pakartojame schemą iš 250 p.

Giliausiu lygmeniu ausis ir akis pasiekia santarvę, darną; girduvà susilieja su akijà. Vydūnas, Rasos *epoptas*, ne tik įžvelgia, bet ir girdi VISA – *visa*, *kas ėsa*.“

Antano Baranausko „Anykščių šilelyje“ viskas yra sustatyta į savo vietas – *ausis* aplinkos pažinimo vyksme čia neabejotinai pirmauja tarp kitų juslių, o *akį* aplenkia net ir *uoslė*, *uosá*. Pirmiausia pradedama nuo primityvesnio pažinimo, nuo *akies*, žiūrōs, ir tik vėliau įsijungia *uoslė* ir *ausis*, o tada jau pasiekiamas *romōs*, etinės pilnatvės būsenas.

Žiūrà

Žali ēgliai kaip kvietkai po dirvonus kerì;
 Terpu jų kiškiai guli, kropkos vaikus peri.
 Krūmai, žole barzdoti, kraštais mišką riečia,
 Ir linijos parėjos skersai mišką šviečia.
 Alksniai, lepšių sodyba, palaukēm sužėlę,
 Šakom kekes riešučių lazdynai iškėlę
 Atokaitoj brendina. Ė karklai po slėnį
 Terp liulančių paversmių pamėgo pavėnę.
 Putinai krauju varva, serbentai po Šlavę
 Ir paliūnēm kur ne kur prieglaudą sau gavę.
 Baltasai miškas kalnais, kaip tik padaboji:
 Čia berželiai kaip meldai Pašlavį apstoję,
 Čia visais lapais dreba epušės nusgandę;
 Kožnoj klaiką nekantrios žalktyčios atrandi.
 Čia ažuolai ir uosiai prie eglēm sustojo,
 Lyg tartum čia žalktienė patį apraudojo,
 Kai pieno putas vietoj kraujo puta plūdo,
 Ir su vaikais iš savo motiniško sūdo
 Medžian gailysta virto – pati egle tapo,
 Jaunučiukus aptaisė vaikus rūbais lapo.
 Ieva, gluosna ir blendis, grūšia, obelėlė;
 Savo seserį skundžia liekna sedulėlė.
 Vinkšnos, šaltėkšniai, liepai ir nesuskaityti
 Kitokių medžių skyriai terp jų išsklaistyti.
 Juos tiktai miške augę žmonės tepažįsta,
 Daktarai ir žiniuonys, ką po miškus klysta;
 Jų lapais, jų žievelēm arba šaknia kieta
 Nuo ligų ir padarų gydžia visą svieta.

Ē mum, prastiem žmonelēm, tik žiūrēt patogū,
 Kai juos dengia Apveizda žalių lapų stogu;
 Kai kožna burbuolytė išsprogsta, suskyla,
 Kai žiedų varške šakos obelų pražyla,
 Kai pervasar žaliuoja tamsaus šilo šone,
 Kai rudeniop lapeliai geltoni, raudoni
 Tartum krauju Marčiupio pakalnes aptraukia
 Ir kai pliki stabarai pavasario laukia.
 Ē pušelės! pušelės tos nesurokuotos!
 Tankios, aukštos ir lieknos, viršūnės kvietkuotos,
 Ir vasarą, ir žiemą kaip rūtos žaliuoja,
 Liemuo liemenį plaka, kaip nendrės siūruoja.
 Už pusvarsčio nesmato – toksai tankumynas!
 Nors nei laužais, nei šiekštom nežugriuves, grynas;
 Nei šakelės nudžiūvę, nežupynę vietos,
 Pušys aukštos ir lygios, tartum nugenėtos.

Uosà

Ē kvėpimas, jau ką gi! Čia sakais pušelių,
 Čia vėjelis dvelkteli su kvapu žiedelių:
 Jauti pievos dobilą, baltą ir raudoną,
 Jauti ramunes, čėbrus – žoleles dirvonų;
 Jauti iš juodo kapčiaus skruzdėlyno kvapą,
 Ir iš medžių, iš skujų, iš šiškų, iš lapų
 Vis kitoki kvėpalai: kaip vėjelis dvelksi,
 Kožno karto kitokiu kvapu užsivelgsi.
 Čia samanos su brukniom šileliu užpluko;
 Čia medžio žiedų kvapas – lyg sodas pratrūko.
 Tartum miškas kvėpuoja nelyginant žvėris:
 Savo kvapus po laukus kaip berte pabėręs,
 Laukais, pievom atgauna. – Viduj pušynėlių
 Jauti sau gražiai kvapą dirvų ir pievelių.
 Ir teip visa suminša, vėjeliu praskysta,
 Kad nei nosis šių kvapų visų nepažįsta;
 Tik tartum giria, pieva ir laukas sustarę,

Iš brangiausių kvėpalų mišinį padarę,
 Dievui ant garbės rūko teip ramiai, teip meiliai,
 Lyg kad skripuoja, juokias, gieda, verkia gailiai,
 Ė tie balsai visoki teip krūvon susiaudžia,
 Kad jų skyrium nežymu, – ė tik širdį griaudžia

Klausà

Ai siaudžia gražiai miškas, netil kvėpia gardžiai,
 Siaudžia, ūžia ir skamba linksmai, dailiai, skardžiai.
 Vidunaktyj teip tyku, – kad girdi, kaip jaunas
 Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
 Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
 Kaip žvaigždėlės plevena, gaili rasa krinta.
 Dėl to ir širdyj visos pajautos nutilsta,
 Ramum tykumu malda dūšia dangun kilsta.
 Ė kai jau dienai brėkštant rytai šviesa tvinksta,
 Rasos pilnos žolynų žemyn galvos linksta,
 Tada šilas nubunda, visa yra tyla,
 Prasideda pamažu šventa dienos byla.
 Kas ten šlama? – Ė vėju papūstas lapelis,
 Ėgi gūžtoj nubudęs sujuda paukštelis.
 Kas ten treška? – Ė vilkas: dieną mat ažuodžia,
 Iš naktinės medžionės par pakrūmes skuodžia.
 Ėgi lapė int olą, žąsioką intskandus,
 Ėgi barsiukas bėga, išlindęs iš landos;
 Ėgi linksmutė stirna par pušyną striuoksi;
 Ėgi pušin iš pušies voverytė liuoksi;
 Ėgi mat širmuonėlis ir kiaunė juodoja,
 Ir visoki žvėreliai po mišką ulioja.
 Kas ten taukši? – Ė stuobrį kapoja genelis.
 Kas mekena? – Ėgi mat perkūno oželis.
 Kas ten šnibžda? – Ė šnypščia iš kelmo piktoja,
 Ėgi srove teškena upelė šventoja.
 Kas ten kalbas? – Ė žąsys paupėj gadena;
 Ėgi mat lizde starkus pamiškėj klegena;

Ėgi antys „pry! pry! pry!“ priskridę int liūną;
 Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų:
 „Ką, ką, ką jums atnešti? Ką jūs kalbat niekus?
 Ką, ką, ką, ką? ar grūdus? ar musias? ar sliekus?“
 Ėgi mat gegutėlė dairos ir kėtojas:
 Čia kukuodama verkia, čia juokias kvatojas.
 Skamba tik, skamba miškas: čia volungė levą
 Trotina: „leva, leva! neganyk po pievą!“
 Čia paupėj „ri-u! ri-u! ri-u!“ tilvikas sušuko,
 Čia vėl balsų visokių – lyg trūkte pratrūko.
 Vis kitoki balseliai, vis kitokios bylos;
 Dagiliai, pečialandos, strazdeliai, čižylos,
 Kėkštai, šarkos ir kitos vis saviškai gieda:
 Toj juokias, toj vaitoja, è toj niekus klieđa.
 È už visus viršesnis lakštingalės balsas:
 Pilnas, skardus, griaudingas ir, teip sakyt, skalsus:
 Skamba, ūžia par krūmus ir vis kiteip mainos,
 Ir vis dūšion įsmenga – lyg Lietuvos dainos.
 Tie visoki balseliai teip krūvon suplaukia,
 Tartum kožnas lapelis čilba, kliauga, šaukia,
 Ir sutartinę taiso, ir teip gražiai dera:
 Siaudžia tik, tartum siaudžia – rentavimo nėra.
 Anei tų balsų ausis skyrium nepažįsta,
 Lyg kad ant žalios pievos žolynai pražysta,
 Ir visoki žiedeliai teip terp savęs pinas, –
 Kad iš tolo tik regis gražus margumynas.

Ir pagaliau, juslėmis įveikus anapusiųs ribą, pasiekiamas aukščiausias pažinimo laipsnis, kuris yra ne kas kita, kaip santarvė, *romà*:

Romà

Ai būdavo, būdavo iš mūsų šilelio
 Didžiausio patogumo, gražaus ramumėlio!
 È tas visas ramumas po lietuvių dūšias,
 Lyg lygumoj vėjelis po žoleles trąšias,

Plaukydamas lingavo, tamsiom vilniom tvino,
 Dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino.
 È tik junta dažniausiai, kad širdis neskaudžia,
 È tik pilna pajautų labai ramiai griaudžia:
 Ir lyg rasos žemčiūgais gausiai atgaivinta,
 Ir lyg rasa par veidą ašarėlės krinta.
 Paskum ilgai krūtinėj šilelis kvėpuoja;
 Atsidusus krūtinė lyg giria linguoja.
 Lyg tarytum ramumas teip dūšion įslinko,
 Kad net dūšia kaip varpa pribrendus nulinko.
 Iš to, matai, ašaros ir atsidusimas,
 Iš to šventos pajautos, iš to giesmės imas.
 Dabar visa prapuolę... tik ant lauko pliko
 Kelios kraivos, nuskurdę pušelytės liko...

Jei ant šio išsvilusio po kalnus lydimo
 Teip daug širdyj išželia ramaus atminimo:
 Tartum kelmai supuvę atgyja, žaliuoja,
 Suspynusias viršūnes vėjas plevēsuoja;
 Tartum pliki, išdegę dirvonai šiškuoti
 Pasipučia samanom, nuo grybų taškuoti;
 Tartum iš terpu puičių tokie kvapai kilo,
 Lyg giria pratrūksta ar pučia iš šilo;
 Tartum visa sušlamo, sučilbo, supyško,
 Lyg dienai brėkstant viduj paniurusio miško;
 Jei ant šių plikų plotų, kai mislis ažlyja,
 Paminklais ažvaisytas šilelis atgyja, –
 Tai kokio bebūdavo iš seno šilelio
 Meilingo atminimo, gražaus ramumėlio...

Taigi juslių hierarchija lietuviškoje, o, ko gero, ir visos žmonijos pasaulėvokoje būtų **žiūrėti, uosti ir pagaliau klausytis – romos būsenos pasiekimo dėlei**. Tačiau lietuviškasis kalbinis paveldas leidžia šitai išvysti akivaizdžiai:

žiūrà | uosà | klausà = romà

Paliekame skaitytojui pačiam susivokti dvinaryje *šeima / kiemas (kaimas)* ir atspėti, ar yra ryšys tarp *kraujas* ir *srūti*. Sutikime, kad žodžiai *asmuo, vaikas, vaisius, šeima, kiemas, kraujas*, taip pat *akis / ausis* yra iš tų, be kurių gelmės suvokimo mūsų savimonė būtų nevisavertė.

Nuo Antano Baranausko pereikime prie Mikalojaus Konstantino Čiurlionio. Šie du vardai yra tarsi du koplytstulpiai, žymintys pradžią ir pabaigą epochos, kurią galima įvardyti kaip lietuviškosios kultūros priešaušrį, jos gimtį, savotišką tarpinę būseną tarp tūnojiimo tamsoje ir jau beužgimstančios šviesos, „auksinę valandą“ (plg. graikų „aušra raudonpirštė“), S kovą prieš K. Tai – pati kūrybingiausia, genijų valanda –

pašwida, pašwida.
auszra žweyzdie pašwida, pašwida.

kasgi tinay už miszka
žiba twaska isztiszka,
Saulėle
saulėle ti tekieia,
auksa žiedeys mirgieia...

Būtent ją prakilniu žodžiu skelbė Andrius Vištelis, lietuviškosios būties graudusis vargeta, jos dainius savo slaptingame „Regėjime“ (dar vadinama me „Šviesa“). Tą darė ir kiti anojo atgimimo poetai, taip mėgę *aušros* įvaizdį (Miglovaros „Prabrėšk, aušrele“, Antano Baranausko „Saulatakis“, Klemenso Kairio „Dienelė brėkšta“ ir t. t.). Kitas ne mažiau tragiškos biografijos, bet jau naujųjų laikų poetas Jonas Mačys-Kėkštas taip – kareiviškai ir šurkščiai – nusakė ano laiko imperatyvą: *Apsaugok Dieve! neprivalom / ieškoti svetimos rūgšties / mes savo tešlai; mes eiles kad kalam, / tai kalam saviškai: be baimės, iš peties!*

Kultūra, dar neatpažindama, nereflektuodama savęs (nes jos dar nėra), jau apčiuopia esminius būsimų, dar negimusių formų gemalus. Antikos, vėliau Vakarų kultūroje – tai titaniškoji epocha, titanų, kultūrinių herojų radimosi, jų žygdarbių epopėja. Lietuviškajai kultūrai šitai netinka ne tik dėl jai stilistiškai svetimo litaurų žvangesio, bet dar ir todėl, kad ji yra esmiška kitokia – **formos gintis jai kartu yra ir mirties, maršs rastis.**

Į šiuos ontologinius spąstus ir pakliūva Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Jo „Jūra“ ir „Miškas“ siūruoja ir ošia kaip pati esá. Antanui Baranauskui to pakako – su savo „Šileliu“ jis liko harmoningas, romojė, nes nebandė išsiveržti iš esės vandenų, jos ošos. Tačiau Čiurlionio laukė kita lemtis, nes naujieji laikai, atslenkantys audroti raiškės debesys reikalavo atsakyti į formų pasaulio iššūkius, peržengti ribą, o tai buvo labai pavojinga. Būdamas esős, ausies, S kultūros žmogus, jis priverstas rinktis molbertą ir teptuką, tuos banalius ūro, akies, K kultūros įnagius, kuriuos pasitelkęs jis kuria tai, kas neįmanoma, – klauso akimis. Ir tai pavyksta. Tas *tai* – „Žvaigždžių sonata“, taip pat gal tobuliausias jo kūrinys – didingasis „REX“. Tačiau sumoka už *tai* brangią kainą – neatlaikęs mentalinių priešpriešų įtampos, išprotėja. Šitokia kaina lietuviškoji, begims-tančioji civilizacija išsikovoja Pelenės vietą prašmatniųjų „Western Christendom“ rūmų kamputyje...

Pradėjome nuo vaikiško lemenimo, paukščių kalbos ir baigėme beveik metafizika. Pernelyg sklandu, pasakytumėt? Aišku, galima tai šiepti, ko ne-vengia ne tik interneto komentatorių flora ir fauna, bet ir akademinė aplinka, sunkiai suvokianti kitokį sakymą ir todėl atmetanti eseistinį požiūrį į kalbą. Tačiau patyčia yra žemas atsakas, mažų mažiausiai niekų vertas jėgų eikvo-jimas – užuot pabandžius į gerą valią atsakyti gera valia, tegul ir kritiška. Siūlome pabandyti.

Nuorodos

¹ Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 42–54.

² Ten pat, p. 52–53.

³ Patackas A., Žarskus A. Lietuvių kalbos paparčio žiedas, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2009, 3–5 (219–221), p.131; taip pat žr. Patackas A., Žarskus A. Lietuvių kalbos garso ir prasmės ryšys, arba kaip atsakysime į iššūkį mūsų kalbai? *Šiaurės Atėnai*, 2004 07 24.

⁴ Ten pat, p. 131.

Blago–blogis dėsnis

Apie etinės inversijos pėdsakus rusų ir lenkų kalbose

Žinome, jog rusų lingvistai Vladimiras Toporovas ir Viačeslavas Ivanovas yra iškėlę hipotezę, kad slavų kalbos yra kilusios iš periferinių, t. y. pakraštinių, baltų dialektų. Tai reiškia, kad jos chronologine prasme yra vėlyvesnės ir kilmės prasme – antrinės. Tačiau svarbiausia, kad slaviškųjų etnosų susidaryme didelę, jeigu ne esminę, įtaką turėjo reiškinys, kurį galima pavadinti **etine inversija**. Ypač šitai išryškėja tyrinėjant kalendorines šventes, kai *sacrum* yra pakeičiamas *profanum*, o vėliau tampa priešingybe etine prasme – tai yra kalendoriniuose papročiuose atsiranda orgialika, paleistuvystė. Tad etinę inversiją galima laikyti slavizacijos požymiu. Įsidėmėtina, kad šis reiškinys paliko pėdsakų ir kalbose. Čia pateikiami tik tokie pavyzdžiai, kurie krenta į akis kasdienėje kalboje ir nereikalauja specifinių lingvistinių tyrinėjimų. Etinė inversija

RUSIŠKAI	LIETUVIŠKAI
благо (gėris)	blogis
грязь (purvas)	grožis
годный (tinkamas, geras)	godus
дерьмо (mėšlas)	dermė
дрянь (bjaurybė, šiukšlė)	darna
дурь (kvailystė)	dora
трус (bailys)	drąsus
лютый (smarkus, žiaurus)	lėtas
мудрый (išmintingas)	mandras (išdidus, gudrus)
ярый (aistringas, užsidegęs)	orus
смелый (drąsus)	smilus (nesveikai smalsus, landus)

шальной (pamišęs)	švelnus
тесный (ankštas)	dosnus
шваль (plevėsa, niekam tikęs)	žvalus

Ir taip toliau. Matome, jog ta pati priebalsinė konstrukcija slaviškai reiškia visišką priešingybę lietuviškai. Tokių invertų būtų galima pririnkti ir daugiau, panaudojus gilesnę lingvistinę analizę. Įsidėmėtina, kad visi šie invertai yra iš etikos srities, jų neatsekame tarp kitas žmogaus gyvenimo ir veiklos sritis apibūdinančių žodžių. Psichologams šis reiškinys yra žinomas – tai vadinamoji „kaltės jausmo kompensacija“, šiuo atveju etinės pražangos, kai radikalčiai keičiama žodžio prasmė norint prigesinti kaltės jausmą, sumažinti etinį diskomfortą. Šis procesas yra akivaizdus stebint kalendorinių papročių raidą, kai *sacrum* pradžioje pakeičiamas *profanum*, paskui atsiranda orgialika, paleistuvystė. Ypač šitai išryškėja tyrinėjant Rasos, Joninių šventės atitikmenis slavų kraštuose (Kupala, Ivanov denj, Sw. Jan). Pavyzdžiui, rusų papročiuose netgi atsiranda Jarila, orgialinis personažas, šventė keičia pavadinimą („jarilki“). Dėrmė, darna ir dora pavirsta „mėšlu, šiukšle ir kvailyste“. Tai – etinis perversmas.

Procesas turėjo ir tarpinę fazę, desakralizaciją, tai taip pat atsispindi kalboje.

NUOSMUKIS, DESAKRALIZACIJA

чистый (švarus)	skaistus
добрый (geras)	taurus

Ne ką geresnė padėtis užfiksuota ir lenkų kalboje.

<u>LENKIŠKAI</u>	<u>LIETUVIŠKAI</u>
błogość (palaima)	blogis
godny (tinkamas, derantis)	godus
dran (niekšas)	darna
dur (proto aptemimas)	dora
trusia (tylenis, bailiukas)	drąsus
luty (smarkus, žiaurus)	lėtas
mądry (išmintingas)	mandras

smialy (drąsus)	smilus
jary (žvalus, guvus)	orus
scisniety (suvaržytas, suspaustas)	dosnus

NUOSMUKIS, DESAKRALIZACIJA

czysty (švarus)	skaistus
dobry (geras)	taurus

Gali kilti natūralus klausimas – kuri pusė yra „teisinga“, lietuviškoji ar slaviškoji, tai yra kuris žodis yra „už pagrindą“ dvinaryje *blago–blogis*? Lietuviškasis *blogis* išties reiškia kažką bloga – visi be išimties žodžiai, prasidedantys *bl* reiškia kažką negatyvaus, negero: *blankus, blausus, blūdas, blėdis, blevyzga, blakė* ir t. t. Pasigilinus paaiškėja, kad netgi toks, atrodo, pozityvus žodis, kaip *blaivus*, reiškia tik bespalviškumą, neturėjimą jokių savybių, nuobodį... (plg. „blaivus dangus“ reiškia *joks, bespalvis*); o *svaigti, svaiginėt, svajoti* gali reikšti ir pozityvą [gėrį], atsiplėšimą nuo kasdienybės (be abejo, ne pigiausiu būdu – per alkoholį).

Tad neabejodami galime teigti, kad lietuviškasis prasminis variantas yra „teisingas“.

Beje, baltarusių kalboje ir kai kuriuose vakarų Ukrainos dialektuose *благі* dar tebereiškia ‘blogas’¹; baltarusių *блага* reiškia: 1) *дурно, скверно* (‘blogai’, ‘prastai’ (jaustis); 2) *тошно (тошнить* – ‘pykinti’).

Tad galima teigti, kad baltarusiai ir galbūt dalis ukrainiečių yra slavai tik kalbos požiūriu, bet ne mentaliteto prasme, kuris iš esmės liko baltiškasis. Įsidėmėtina, kad tai yra buvusios LDK valdos. O štai rusų ir lenkų kalbos liudija degradacijos, etinės inversijos procesus buvus negrįžtamus ir pilnutinius.

Nuoroda

¹ *Благі* į „Google“ vertėją reikia įvesti baltarusiškai transkribuotą – tai yra su lotyniška „i“. Baltarusių kalbos žodžių, kurių reikšmės yra priešingos rusiškoms, galima rasti: http://old.knihi.com/www/padrucnik/suhucnyja_ru.htm

RELIGIJA

Senoji lietuvių religija

Lietuvos vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose tūkstantmetį drąsiai gali-
me laikyti ir krikščionybės istorijos Lietuvoje tūkstantmečiu.

Mūsų, krikščionių, pasaulyje yra daugiau nei pusantro milijardo. Tai di-
džiulė šeima, vadinama Dievo tautos vardu. Kiekvienai tautai, kaip ir atski-
ram žmogui, krikštas yra nelygstamos vertės įvykis. Manoma, kad kai kuriais
atžvilgiais krikštas buvo dar didesnės svarbės slenkstis nei Lietuvos valstybės
susidarymas. Šiaip ar taip, šie lemtingi mūsų tautai įvykiai yra glaudžiai susiję.

Sukaktis yra ne tik proga atsigręžti į praeitį, bet ir naujai ją permąstyti, ne-
vengiant atviro požiūrio į visa, kas skaudu. Šiai tūkstantmečio sukakčiai tai itin
aktualu – juk mūsų, lietuvių, krikštas vyko ypatingomis aplinkybėmis, kartais
labai dramatiškomis. Šitas skausmas, Lietuvos krikšto tragizmas tebedilgsi iki
šiol. Galima netgi kalbėti apie ypatingą, savitą lietuviško ateizmo, krikščiony-
bės nemėgimo pobūdį, turintį šaknis aname tragiškame laikotarpyje. Lietuva
XIII a. buvo vienintelė pagoniška valstybė Europoje, ir kadangi mes iš Europos
tautų pasikrikštijome vėliausiai, tai esame jauniausi Europos krikščionys. Vie-
nas tamsiausių ir iki šiol neatsakytų klausimų mūsų istorijoje yra Mindaugo
krikšto 1251 m. nesėkmė. Kodėl tada, XIII a., nepavyko pirmasis taikus ban-
dymas pasikrikštyti? Ar dar nebuvo atėjusi *plenitude temporis*, laiko pilnatvė,
kuri yra būtina sąlyga Kristaus mokslo išsiskleidimui? Kodėl Lietuvos krikštas
neįvyko taikiai, kaip kitose Europos tautose, kodėl jis suvėlavo du šimtus metų?
Vien politinių aplinkybių tyrinėjimas neatsakys mums į šį klausimą, nors jas
būtina žinoti, jos taip pat turėjo reikšmės. Todėl gilesnis mūsų senosios reli-
gijos, senovės lietuvių dvasios ir pasaulėjautos pažinimas yra būtinas, norint
atsakyti į šiuos taip rūpimus klausimus. Šio tūkstantmečio proga privalome ge-
riau ir giliau save suvokti kaip krikščionis ir kaip lietuvius, kad taptume gilesni
krikščionys ir geresni lietuviai.

Pradėti reikėtų nuo susipažinimo su senąja mūsų religija. Šitoje srityje yra
itin daug chaoso, daug svetimtaučių ir jų pasekėjų mums primestų prietarų. O
senoji mūsų religija krikščioniškajai lietuvių savimonei turi ypatingos svarbės.

Baltų religijos traktavime iki šiol daug painiavos. Paprastai teigiama, kad se-
novės lietuviai, latviai ir prūsai garbino Perkūną, šventas girias ir apskritai gam-

tą, kad turėję šventyklas, Romuvas, kur buvo deginama šventa ugnis, saugoma vaidilučių. Šita religija buvo vadinama pagoniška, nes buvo garbinami žalčiai, akmenys ir t. t. Derėtų pasakyti, kad daugelis šių įvaizdžių yra labiau rašytojų romantikų (daugiausia svetimtaučių) vaizduotės, o ne mokslinio tyrinėjimo padariniai. Tačiau ir mokslininkai, ypač sovietmečiu, buvo linkę labiau sekti materialistinės krypties religijotyros mokyklomis, t. y. kai teigiama, kad žmonija savo ryšį su Dievu pradėjo nuo primityvių tikėjimų (ar net išvis apsiėjo be religijos) – animizmo, magijos, fetišizmo, zoolatrijos ir t. t. Paskui atėjusi daugdievystė, politeizmas, kol radosi religijos, paremtos tikėjimu į vieną Dievą, o iš šio „opiumo liaudžiai“ ją išlaisvino Apšvieta, marksizmas, Stalino gulagai ir naujųjų laikų agnostikai. Deja, ir nepriklausomybės laikotarpiu nedaug kas pasikeitė – ideologinę „troiką“ – Marksą, Engelsą ir Leniną – pakeitė kita „švenčiausioji trejybė“ – Teiloras, Morganas ir Frezeris, t. y. nors ir vakarietiški, bet taip pat materialistinės krypties mokslavyriai. Idealistinės mokyklos, tokios kaip, pavyzdžiui, Vienos kultūrinė-istorinė mokykla (dar vadinama difuzionistine), besiremianti idealistine, prokrikščioniška pasaulėžiūra, vis dar yra beveik nežinomos. O juk šios mokyklos stiprioji pusė yra tai, kad į Vieną suplaukdavo etnografinė ir religijotyrinė medžiaga iš visų pasaulio kampelių, kurią siųsdavo krikščionių misionieriai – iš vidaus, giliai, o ne iš trumpalaikių ekspedicijų pažinoję čiabuvių gyvenimą. Idealistinės mokyklos teigia, kad žmogus yra religingas iš prigimties, nes turi sielą, ir kad religijos istorijoje būta pakilimo ir nuopuolio ciklų, ne vien tiesiaeigio judesio. Teigiama, kad žmogus iš pat pradžių tikėjo vieną Dievą, visatos Kūrėją, o pirmieji destrukcijos požymiai pasireiškė tuo, kad Dievas buvo pradėtas vadinti įvairiais vardais (vadinamasis henoteizmas). Dar vėliau pradėjo rasti daugdievystė (politeizmas), kol pranašų ir, anot krikščionių, į žemę nužengusio dievažmogio, vardu Jėzus Kristus, dėka vėl grįžta prie tikėjimo vieną Dievą. Be kita ko, šios mokyklos atstovai teigė, kad seniausia šeimos forma yra monogaminė, o chaotiški santykiai tarp lyčių, vadinamasis *promiskuitetas*, atsirado išsigimstant monogamijai. Žymiausi Vienos mokyklos, tyrinėjusios daugiausia archajines, vadinamąsias „pagrindo kultūras“ (*grundkulture*), atstovai ir pagrindėjai – F. Grabneris (1877–1934), „kultūros ratų“ teorijos kūrėjas žymus afrikanistas L. Frobenijus (Léo Frobenius, 1873–1928) ir M. Miuleris (Friedrich Max Müller, 1823–1900). Religijotyroje šiai srovei atstovavo E. Lengas (Andrew Lang, 1844–1912) ir išgarsinusi jo vardą 1898 m. pasirodžiusi knyga „The making of religion“. Vienos mokyklos pradininkas buvo katalikų kunigas, dvylikatomės „Der Ursprung der Gottesidee“ autorius V. Šmidtas (Wilhelm Schmidt, 1868–1954)

ir jo bendraminčiai V. Koupersas (Wilhelm Koppers, 1886–1961), M. Gusinde ir P. Šebesta (Paul Schebesta). Jie būrėsi apie leidinį „Anthropos“, ėjusį Vienoje¹. Nors po karo šios mokyklos pozicijos apsilpo, kaip ir visų humanitarijų, atvirai teigusių krikščioniškomis nuostatomis grindžiamas pažiūras, bet svarbos neprarado – kas žino, galbūt baltų religijos duomenys padėtų šiai idealistinei mokyklai atsigauti. Vienaip ar kitaip, Vienos kultūrinė-istorinė žmonijos praeities tyrimo mokykla yra artimiausia krikščioniškai pasaulėžiūrai ir turi teisę egzistuoti.

Natūralu buvo laukti, kad laisvės sąlygomis mūsų akademinė terpė įsileis ar bent pristatys kitokią nei materialistinę religijotyją. Tačiau, deja, net VDU Katalikų teologijos fakultete nėra skaitomas senosios baltų religijos kursas, išskyrus keletą epizodinių pastangų, o, pavyzdžiui, straipsnis apie baltų religiją ir mitologiją naujojoje lietuviškoje enciklopedijoje yra padrikas ir prastesnis nei senojoje, leistoje dar sovietiniais laikais, kurio autoriai buvo V. Ivanovas ir V. Toporovas. Todėl iki šiol lietuviškoje religijotyroje vyrauja marginalijos, beveik neturime tekstų, sistemškai tiriančių baltų religinį paveldą. Maža to – iš katalikiškų, ypač intelektualinių sluoksnių, gali pajusti atsainių ar net atlaidžiai ironišką nusiteikimą senosios mūsų religijos atžvilgiu, keistai panašų į materialistinę požiūrį ir dažnai slepiančią elementarų dalyko nežinojimą. Antai TV laidoje žymi krikščioniškos kultūros žinovė, Romoje baigusi mokslus, lepteli sakinį, iš kurio galima suprasti, kad Rasos šventę ji suvokia kaip *new age* reiškinių. Dėl šitokios blogai slepiamos arogancijos ir įsitaisėme savus neopagonis – romuviečius, save pristatančius kaip senojo lietuvių tikėjimo išpažinėjus, su krivių krivaičiais, siekiančiais tradicinių religijų statuso ir dažnai antikrikščioniškomis nuostatomis.

Krikščionybė Lietuvoje jau iš pat pradžių susidūrė su sunkiomis kliūtimis – pradėdant šv. Brunono, vėliau karaliaus Mindaugo žudynėmis ir baigiant beveik du šimtmečius trukusiu baltiškuoju *Armagedonu* – karais su Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinais. Šitai paliko lietuvių sieloje žymę, kurią mes įvardijame kaip *Treniotos randą*. Kas tie mes? Tai tie, – drįstame pasivadinti naujalietuviams, – kuriems šis randas jau nebeskauda ar yra visai išnykęs. Kuo jie remiasi? Kas leido užmiršti nuoskaudas ir pamilti Kristų? Be giliai vidinių, egzistencinių pastangų ir apsisprendimų, būta ir kitų aplinkybių, padėjusių išsigydyti šį randą. Viena iš jų – pastarųjų dešimtmečių moksliniai tyrimai, kurie atskleidė baltų religijoje didelės svarbės dalykų, reikšmingų ne tik mums, lietuviams, bet ir visai religijotyrai. Žinome, jog lietuvių kalba yra viena seniausių tarp mūsų

giminaičių indoeuropiečių; iš gyvų kalbų – ji pati archajiškiausia, išlaikiusi daugelį senovinių lyčių ir bruožų, svarbių ne tik kalbos istorijai, bet ir šiuolaikinio žmogaus savimonei. Pasirodo, tokia yra ir baltų religija – ir joje esama dalykų, atkeliavusių dar iš žmonijos priešaušrio. Galima sakyti, kad baltai yra išlaikę pačią archajiškiausią religijos formą, kur dar ryškus glaudus, rojinis Dievo ir žmogaus santykio pėdsakas. Tai neturėtų stebinti – juk jei kalba sena, tai sena ir religija, nes šios dvi stebuklingos Dievo dovanos, padariusios žmogų žmogumi, yra glaudžiai susijusios.

Yra žinoma, jog iki šiol baltų religija buvo laikoma politeistine, t. y. turėjusia daug dievų, kurių vyriausias buvęs Perkūnas. Mokslininkai dabar yra atkūrę baltų religijos sandarą. Antai žymus rusų (ne sovietų!) kalbininkas ir mąstytojas, vienas didžiausių slavistikos ir baltistikos autoritetų Vladimiras Toporovas (1928–2005) straipsnyje „Pastabos apie baltų mitologiją“² teigia, kad prūsų religijoje viršuje, pirmame sluoksnyje, yra trys dievai – tai Perkūnas, Trimpas (arba Patrimpas) ir Patolas (Patols). Toliau eina antrasis sluoksnius, kurį sudaro keturi dievai – Pergrubis, Pilvytis, Puškaitis, Aušautas. Iš viso tokių sluoksnių priskaičiuojama septyni – iki visokių kaukų, aitvarų ir t. t. Tačiau virš visos šitos „dievų minios“ ir net virš ją vainikuojančio dievų trikampio stovi ar plūko **vienas Dievas**, kuris taip ir yra vadinamas – latviškai **Deivs**, prūsai dar Jį vadino **Okopirms**, tai yra „visų pirmasis“. Štai kaip mokslininkai siūlo įsivaizduoti baltų–prūsų religinės sistemos hierarchinę viršūnę (žr. TLE, t. 1, A-G, 1985, p. 196).

Tad, pasak mokslininko, senieji baltai turėjo **vieno Dievo** sąvoką. Šitas monoteistinis Dievas beveik nieko bendra su visa dievų minia neturi. Jam, teigia senieji raštai, „pavaldū visa, kas yra pasaulyje“. Mokslininko Jis yra apibūdinamas kaip „abstraktus ir pasyvus pradmuo“, stovintis „už siužetinių ryšių“, todėl vėliau Jis buvo kiek išstumtas ar iš dalies pakeistas Perkūnu.

Ką tai turėtų reikšti? Negi mūsų protėviai senovės baltai bus turėję **vieno Dievo** religiją – monoteizmą? Nieko panašaus kitų Europos tautų religijoje nerasime. Paslaptis paaiškėja pasidomėjus religijos istorija. Iš jos sužinome, kad labai senos, archajiškos kultūros yra išlaikiusios panašią **vieno Dievo** sampratą, kuri teologijoje yra vadinama **etiniu pramonoteizmu**, t. y. pirmykšte

viendievyse, atremta į dorinį žmogaus pasaulį. Šitos vadinamosios „pagrindo kultūros“ (*grundkulture*) yra kai kur išlikusios iki mūsų dienų – tai, pavyzdžiui, pigmėjai Afrikoje, Andamanų salų čiabuviai (Sibire, prie Jenisiejaus, gyvena nedidelė ketų tautelė; ji yra išlaikiusi sąvoką vieno Dievo, kuris yra vadinamas *Baj*). Šitos Aukščiausiosios Būtybės buvimą pagrindo kultūrose pro sukąstus dantis buvo priversti pripažinti ir mokslininkai materialistai. Jam, šitam Dievui, nestatomi stabai, neaukojamos aukos, nes Jis yra visur ir visada, kaip aukščiausias moralinės tvarkos saugotojas. Derėtų pasakyti, kad šitos tautelės, nors ir turėdamos žemą medžiaginę kultūrą, dorės srityje pralenkia daugelį vadinamųjų civilizuočių tautų. Tačiau kad Europoje kuri nors tauta tiek ilgai būtų išlaikiusi šitokią vieno Dievo sąvoką, yra negirdėtas dalykas (tik Cezario veikale „Galijos karai“ yra užuomina, kad kažkada galai garbino vieną Dievą). Akivaizdu, jog V. Toporovo išvados, padarytos tyrinėjant baltų religiją, visiškai atitinka ir sustiprina idealistinės Vienos mokyklos antropologų įžvalgas apie archajinę viendievybę seniausiose žmonijos kultūrose. Vieno Dievo sampratą, beje, iki šių dienų yra išlaikęs zoroastrizmas, kurio pagrindinė šventykla su amžinąja ugnimi, degančia jau 400 metų be pertraukos, „tylos bokštai“, kuriuose laidojama, yra Irane, senoviniame Jazdo mieste, – būtent dėl tikėjimo vieną Dievą zoroastrus toleruoja radikalieji Irano musulmonai šiitai.

Matyt, ir mūsų senoji religija nuėjo tokį patį kelią – jau žinome atsiradus daug dievų, bet tikrasis, **vienas Dievas** niekada nebuvo užmirštas, tik iš dalies pakeistas Perkūnu, pasitraukdamas, anot Vladimiro Toporovo, „pasyvion atmintin“. Atrodo, **Dievą senovės lietuviai suvokė labiau kaip esmę, ne kaip apraišką** – tai atitinka vidinę lietuviškos sielos sandarą, visuomet jautresnę esmės nei apraiškos dalykams. Šituo galima paaiškinti ir ikikrikščioniškosios Dievo sampratos tam tikrą „pasyvumą“, kurį aptinka religijos tyrinėtojai (nusakydami Jį kaip *Deus otiosus* – „atsajusis“ Dievas). Mūsų religijotyrintinkų, niekaip neišsivaduojančių iš materialistinių patamsių, darbuose dažnai senosios lietuvių (baltų) religijos Dievas yra aiškinamas kaip „personifikuotas (t. y. suasmenintas) šviečiantis dienos dangus“. Toks teiginys yra niekuo nepagristas – šitoks apibūdinimas labiau tiktų Perkūnui, vyriausiajam dievui, „dievų viršininkui“, bet jokiū būdu ne Aukščiausiajam baltų religijos Dievui, kuris yra visai kita esatis.

Ar yra kitų įrodymų, kad senovės lietuviai tikėjo vieną Dievą? Taip, yra – tai visų pirma istoriniai šaltiniai. Gedimino laiškuose, rašytuose Vakarų Europos valdovams, parašyta: „<...> o mes garbiname Dievą pagal savo apeigas ir visi

turime vieną Dievą. Bychovco „Kronikoje“ („Lietuvos Metraštyje“) skaitome: „Nors jie (lietuviai) buvo pagonys, bet visuomet įsivaizduodavo ir tikėjo vieną Dievą...“ XVI a. istoriko J. Lasickio veikale „Apie Žemaičių dievus“ rašoma, kad lietuviai, nors garbino ir daugiau dievų, bet tikėjo „Visagalį ir Aukščiausiąjį Dievą, jų vadinamą *Auxtheias Vissagistis* (siūlome šį dievavardį aiškinti kaip Aukštėjas – aukštymbėse esąs; Visagaistis – visa gaisuojąs, nušviečiantis; nuo žodžio *gaisas*; šiame baltiškame teonime galbūt slypi raktas į krikščionių Švenčiausios Trejybės slėpinio ištakas – juk judaizme nėra net užuominos apie Dievo trejybėsbiškumą – žr. str. apie *Axtheias Vissagistis* šioje knygoje). Vokiečių istoriko A. Krancijaus (Albertus Crantzius, 1450–1517) veikale „Vandalia, sive Historia de Vandalorum jerq origine“ (Cologne, 1518) apie prūsų religiją skaitome: „<...> įvairybėje dievų <...> neišsiginama (tikima) vieno Dievo, viešpataujančio kitose aukštymbėse“ („*non diffitentur unum Deum, in coelis caeteris imperitantem*“). Strijkovskio „Kronikoje“ randame dainos nuotrupą „Lado, lado didis musu Dievie“ ir t. t. – prisiminkime mūsų tautosaką, kur gausu patarlių ir priežodžių apie Dievo ir Perkūno santykius; čia Perkūnas yra tik Dievo parankinis, „dievaitis“, jo dešinioji ranka, kovoja su nelabuju. Tokios pat nuomonės, t. y. kad senovės lietuviai tikėjo vieną Dievą, buvo ir Simonas Daukantas (žr. „Būdas senovės lietuvių ir žemaičių“), tik vadinę Jį įvairiais vardais (vadinamasis „henoteizmas“). **Tad senovės lietuvių religiją galima apibrėžti kaip pirminį etinį pramonoteizmą**, t. y. kaip vieną seniausių žmonijos religijos formų. Tiesa, ir joje jau buvo prasidėjęs irimas, nuosmukis – atsiradusi daugdievyvystė, įvairių prietarų, tačiau vieno Dievo, aukščiausiojo ir visa nušviečiančiojo, lietuvių siela niekada nebuvo pamiršusi. Todėl lietuvių santykis su krikščionybe yra ypatingas – mat žmogui, tikinčiam vieną Dievą, nesunku buvo suvokti ir perimti krikščionybės idealus, pamilti Kristų. Netiesa teigti, kad Lietuva sunkiai priėmė krikščionybę – vidinio priešingumo krikščionybei dėl pasaulėjautos panašumo ir tūkstantmečiais ugdytos etinės kultūros, *dorės civilizacijos* negalėjo būti, o priešprieša krikščionybei daugiausia reiškėsi tik valstybinėje ir politinėje plotmėje. Visi žinome, jog krikščionybė į Lietuvą, nepasisėkus taikioms misijoms, buvo nešama kardu, pridengus ją politinį kolonijinį egoizmą. Bet lietuviška siela nemėgsta brukimo prievarta, nors tai būtų ir gėris. Senovės lietuvių religijos viendievyvystė galima paaiškinti ir garsųjį didžiųjų Lietuvos kunigaikščių pakantumą kitoms religijoms, savaip garbinančioms tą patį Dievą. Baltų religinės pasaulėjautos artumą krikščioniškajai gražiai yra paliudijęs Adomas Bremenietis (miręs 1081 m.), mokytas teologas: „Tarp mūsų (krikščionių) ir jų

yra didelis [pasaulėjautos] bendrumas (<...> *omnia communia sit cum nostris*)⁴. Tad nesuklysimė, sekdami Tertulianu ir lietuvišką sielą apibūdinami gilioje senovėje buvus *anima naturaliter christiana* – iš prigimties krikščioniška.

Gali kilti klausimas – jei senoji mūsų religija buvo tokia vertinga, tai gal verta prie jos sugrįžti bent jau tiems, kuriems dėl vienu ar kitų priežasčių krikščionybė yra nepriimtina? Tokio mąstymo ir tokių pastangų Lietuvoje netrūko anksčiau, netrūksta ir dabar, ir ypač pastaraisiais metais. Štai citata iš Gintaro Beresnevičiaus pomirtinės knygelės „Ne apie tai mano dūzgelė“ (p. 248), prie kurios nelabai ką turiu pridurti: „Pigu sakyti, kad naujieji pagonyys yra sukrevėjusios sąmonės ar kvoštelėję. Ne viskas taip paprasta, nors tarp jų šarlatanų įsipainioję daugiau nei tarp katalikų, bet ne visi jie tokie. Objektyviai žiūrint, pavyzdžiui, Trinkūno vedama grupė yra religinė bendrija su visais religijai būdingais atributais. Tik ar tai išties ta pagonybė, ar tai senoji religija? Atsakymas aiškus – ne, tos religijos prikelti nebeįmanoma, kaip negalima restauruoti ano meto mentaliteto, socialinių santykių... Jei koks nors senosios religijos inkliuzas būtų perdavinėjamas iš kartos į kartą [kaip yra atsitikę Irane su zoroastrizmu, – A. P.], galėtume ją pripažinti. Iš kartos į kartą buvo perdavinėjama **etnografinė** tradicija, kaimo papročiai ir šventės, bet tai nebuvo senoji religija, tai buvo natūraliai susiklosčiusi kaimo gyvenimena su ašinėm kalendorinėm šventėm. Be abejo, su ypatinga pasaulėjauta, bet ji bent jau nuo jėzuitų misijų laikų stipriai koreliavo su krikščionybe. Dabar, iš kaimiškos etnografijos atėmę katalikiškus elementus, tariamės aptikę grynąją pagonybę, kas visiškai netiesa.“

...nežinau, kuo galima padėti žmogui, praėjusiam pro Žmogaus sūnų ir Jo neatpažinusiame. Pasiūlyti gilintis į teologijos paruoštus atsakymus? Griebtis už religijotyros? Grįžti prie vaikystėje pamiršto katekizmo? Keliauti į šventas vietas? Pasninkauti? Jau šilčiau...

Ir vis dėlto kaip tai gali būti, kaip tai galėjo nutikti – praeiti ir neatpažinti...

Nuorodos

¹ Apie Vienos kultūrinės-istorinės mokyklos instituciją „Anthropos Institute“ žr. <http://www.anthropos-journal.de/>

² Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии, *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 289–314.

Dar apie *Auxtheias Vissagistis*

Šis vienintelis rašytiniuose šaltiniuose užrašytas baltų religijos Dievo teonimas iki šiol nėra pakankamai įtikinamai išaiškintas. Jis yra tuo svarbesnis, kad paremia nuomonę apie baltų religijos monoteistinių pobūdį ir – tai nepaprastai intriguoja – gali užvesti ant kelio tyrinėjant, kaip ir iš kur krikščioniškoje teologijoje susiformavo trinitarinė Dievo samprata. Jos nė pėdsakų neraskime judaizme, su kuriuo dažnai pernelyg tiesmukai siejama krikščionybė, nežvelgiant kitų, visų pirma Indoeuropos religijų įtakos.

J. Lasickis, kurio veikale randame šį teonimą¹, *Auxtheias Vissagistis* aiškina kaip *Deus omnipotens* (Dievas Visagalis). Kiti minimi lietuviški variantai – Aukštėjas Visa galis (M. Daukša, J. Jurginis), Aukščiausias Visa galintis (M. Akelaitis), taip pat V. Manhardo (Wilhelm Mannhardt), V. Jaskievičiaus (Walter Charles Jaskiewicz) bandymai neįtikina. Praleidę išsamesnę tyrinėjimų ir traktavimo mėginimų apžvalgą, pateikiame dar dvi pastangas, susijusias su trečiuoju teonimo sandu, kuris, beje, kelia daugiausiai rūpesčių tyrinėtojams. Taigi, apie *-gistis*.

1. Sandą *-gistis*, atrodo, galima būtų kildinti ir iš *gaisa(s)*. Gaisas yra reiškinyms, kai matoma pašvaistė, bet pats šviesos šaltinis yra nematomas. LKŽ nurodo: *gaĩsas (gaisà)*: 1–4) ‘pašvaistė’, ‘žara’, ‘šviesumas’, ‘šviesa’, ‘žiburys’; 5) ‘oras’, ‘oro erdvė’ („kregždės skraido aukštai po gaisą – bus gražus oras“). Plg. LKŽ *švaisa* – 1) ‘šviesos sklidimas’, ‘šviesa’; 2) ‘pašvaistė’. Veiksmažodžiai iš šių daiktavardžių būtų *gaisa(s)* – *gĩsti*; *švaisa (šviesa)* – *švisti*. Tad *Vissagistis* – visa nušviečiantis, gaisuojantis? Visaoris? Šiaip ar taip, šis variantas, susijęs su šviesa, švytėjimu, yra iš tų, kurie yra derami Aukščiausiojo manifestacijai, taip pat atitinka trečiojo Švenčiausiosios Trejybės asmens – Šventosios Dvasios, *Sancus Spiritus*, vaizdinę charakteristiką ir ikonografinę tradiciją.

2. Simono Stanevičiaus pasakėčioje „Lapė ir žąsų“ rasime tokią eilutę: „Pritink lapei su paukščiais sandoroj gyti [t. y. gyventi, – A. P.]“. *Gyti* tad išeitų yra arba *gyventi* sinonimas, arba tas pats žodis, tik gerokai „aptrumpintas“. *Gyti* „prašosi“ palyginimo su Bhagavadgita; taip pat su *gyti* (‘darytis sveikesniam, gyvesniam’ – plg. rusų *жить* – ‘gyventi’). Tad *gyvenimas* turėjo dabar beveik jau pamirštą, tik pas Stanevičių išlikusį sinonimą *gynis* arba galbūt *gystis* (nu-

kalėme pagal slavų *жизнь*, t. p. O. Dalio žodyne ir žargone randamą *жисть*). Plg. darybą *pūsti* (*pustyti*) / *pusnis*. Pagal *triūsti* / *triūsas*, *krušti* / *kruša* darybų analogijas galimas variantas yra ir *gysas*, *gysa*.

Tad turėtume *gysnis*, *gystis*, *gysas*, *gysa* kaip žodžio *gyvenimas* pakaitalus, pakeliui pagilindami semantinio krūmo *gyti*, *gydyti*, *gydytojas* prasmių lauką.

Grįždami prie AUXTHEIAS VISSAGISTIS, įvardytume du variantus:

– Aukščiausias, visa kam gyvastį duodantis, gaivinantis;

– Aukščiausias, visa gyvastis, t. y. visą laiką esąs, gyvuojantis, neturintis pradžios.

Beje, artimas būtent šiai etimologinei pastangai buvo bandymas *-gisti* sieti su *esá*, *esti* – Aukštėjas visad esąs, Visad–estis², tačiau jo tenka atsisakyti atradus naujų, įtikimesnių galimybių.

Šis sandas pretenduotų į Šventosios Dvasios, trečiojo Švenčiausiosios Trejybės asmens, provaizdį ikikristinėse religijose. Senovinėje XIX a. maldaknygėje, kur kalba dar nesuliteratūrinta, Šv. Dvasios pagarbinimo giesmėje (*Veni Sancte Spiritus*) skaitome: „Ateik, širdžių šviesybe, ateik palinksmintoja, duszių aplankytoja, **gaivinanti** saldybe“ (paryškinta A. P.). Litanijoje „apie Dvasią Szvencziausią“ rašoma: „Dvasia S., ugnis **apszvietanti**, Dvasia S., **atgaivintoja**“ (sunormintame variante „amžinoji šviesa, šventoji ugnie, gyvybės versmė“; paryškinta A. P.). Kartojasi *šviesos* ir *gaivesio* motyvai, kurie stebėtinai koreliuoja su aukščiau pateiktais *gaiso* ir *gysties* senžodžiais, vartotais ikikristinėje baltų teologijoje.

Rimtą postūmį AUXTHEIAS VISSAGISTIS byloje žada Vytauto Ališausko, buvusio Lietuvos ambasadoriaus prie Šventojo sosto, Vatikano archyvuose atrastas ir „Naujajame Židinyje“⁴³ publikuotas tekstas iš Krokuvoje surašytos ir į Romą pasiųstos Lenkijos jėzuitų istorijos, pavadintos „Kuriais metais, kokia proga ir kieno sumanymu Draugija įsikūrė Lenkijos Karalystėje“ (*Quo anno, qua occasione, quo authore, Societas ingressa sit in Regnum Poloniae*). Šis tekstas – tai jėzuitų misionierių ataskaita iš 1619 m. kelionės į tris Lietuvos (tikriausiai Rytų Lietuvos) vietas. Joje yra išvardytos devynios dievybės, kurias garbino lietuviai kaimiečiai, surašytos, matyt, pagal svarbą: **Karalus Dunga**, **Zempats**, **Jsodas**, **Nuosetas**, **Dimstipats**, **Galb Dewe**, **Diewogindiwe**, **Aukie**, **Dirwoksznis**.

Straipsnio autorius, nagrinėdamas svarbiausiąjį teonimą Karalus Dunga, atmeta prielaidą, kad tai galbūt Mėnulis, kam galima pritarti, ir teigia, kad tai

tas pats Lasickio jau aprašytas AUXTHEIAS VISSAGISTIS: „Karalus Dungaus mūsų kataloge įvardintas pirmas. Iškart po jo – derlingumo ir ūkio sferai priklausančias Žemėpatis (Zempats) <...>. Ši sąsaja vėl akina žvelgti į mišlingąjį Lasickio Auxtheias Vissaggistis. Anot Lasickio, „šalia to, kuris yra jiems (= žemaičiams valstiečiams) Dievas Auxtheias Vissagistis – visagalis ir aukščiausias Dievas – tie, kurie dar nepažino tikrojo krikščionių dievo, garbina daugybę zemopacios, tai yra žeminių (dievybių).“

Taip pat V. Ališauskas atmeta bandymus aiškinti Lasickio AUKŠTĖJĄ VI-SAGISTĮ kaip krikščioniškojo Dievo įtakoje sukurtą teonimą, tam taip pat galima tik pritarti („<...> pats Lasickis, atrodo, skiria Aukštėją ir „tikrąjį krikščionių Dievą“). Tačiau, ištarus „a“, reikėtų ištarti ir „b“, tai yra pripažinti, kad susidūrėme su unikaliu pirminio monoteizmo reliktu, ir rastu ne kur nors Afrikoje ar Andamanų salose, o viduryje Europos. Šitai pripažinti autoriui neužteko ryžto (ar suveikė baimė būti užpultam idealistinės krypties religijotyroje priešininkų). „Žinoma, kalba apie valstietiškoje mitologijoje išlikusią aukščiausios dievybės sampratą ir realų kultą nereiškia, kad turime grįžti prie pirmykščio monoteizmo teorijos, tačiau taip pat reikia pripažinti, jog *ide Dyeus* laikyti viso labo „švytinčio dangaus personifikacija“ tėra duoklė atgyvenusiam animizmui. Dyeus – „dievų ir žmonių Tėvas“ – yra galutinis religinės patirties referencijos taškas.“ Taigi, nors ir atmetama sisteminė klaida, kurią darė daugelis lietuviškų autorių (Norbertas Vėlius, Nijolė Laurinkienė ir kiti), kai pramonoteistinis baltų religijos Dievas yra vadinamas aukščiausiuoju baltų dievų panteono dievu – dangaus dievu, t. y. dievų „viršininku“, bet pripažinti, kad susidurta su aiškiu pirminio monoteizmo faktu, kažkodėl nesiryžtama. Juk lietuvių Dievas (latvių Deivs, prūsų Okopirms) nieko bendra su politeistine dievų piramide, susiformavusia irstant pirminiam monoteizmui, neturi. Šitai seniai yra įrodęs Vladimiras Toporovas^{4,5}, tai visiškai atitinka ir sustiprina idealistinės Vienos mokyklos⁶ antropologų įžvalgas apie archajinę viendievybę. Vis dėlto autoriui reikia padėkoti už dar vieno svarbaus mūsų senosios religijos šaltinio įvedimą į religijotyrynį diskursą.

Vietoj epilogo

Matome, kokias archaikos pažinimo galimybes atveria vienas vienintelis išgelbėtas, atsimintas žodis ir kaip nepaprastai brangiai kainuoja kiekvienas toks

prarasdintas žodis, kurio netekimas gali visiems laikams paskandinti ištikus mūsų savimonės klodus ir archipelagus.

Išvados

1. Baltų religijos teonimą Auxtheias Vissagistis įmanoma aiškinti kaip būsimo trinitarinio krikščionių Dievo provaizdį ikikristinėse religijose.
2. Trečiąjį sandą *-gistis*, atitinkantį Šv. Dvasios įvaizdį krikščionybėje, galima, remiantis „Lietuvių kalbos žodynu“, kildinti iš:
 - a) *gaisa(s)*, t. y. šviesos šaltinio, kuris yra nematomas, pašvaistė;
 - b) žodžio *gyvenimas* sinonimų *gynis*, *gysa(s)*. Tad Aukštėjas Vissagistis būtų arba „Aukščiausias, visa nušviečiantis“, arba „Aukščiausias, visa kam gyvastį teikiantis“.

Nuorodos

- ¹ Jonas Lasickis. *Apie Žemaičių dievus*, Vilnius, 1969, p. 18.
- ² Patackas A. *Saulė ir kryžius*, savilaida, rotoprintas, 1989, p. 47–51.
http://www.vydija.lt/straipsniai/knygos/Saule_ir_kryzius.htm
- ³ Ališauskas V. Dievai po Lietuvos dangum, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, Nr. 2.
- ⁴ Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии, *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 289–314.
- ⁵ Топоров В. Н., Иванов В. В. Балтийская мифология, *Мифы народов мира (А–К)*, Москва, 1982, с. 154.
- ⁶ Apie Vienos kultūrinės-istorinės mokyklos instituciją „Anthropos Institute“ žr. <http://www.anthropos-journal.de/>

Kalėdos

Sugrįžkime daugel metų atgalios. Artėja Kalėdų laikas – anų, senovinių, kai žmogus dar buvo gamtos brolis. Tamsa tirštėja, šviesa vis labiau blėsta, pro pilkšvas debesų paklodes vis sunkiau prasimuša saulės spindulys. Pasaulis vis labiau nyra į baugią duobę, į tamsą, į nebūtį. Tai – prieškalėdinis laikotarpis, visuotinio nuovargio, nusikalėjimo laikas: *kalėdos – kalėti – kalinys – kalėjimas* („ąžuolas nukalėja žolelę, kuri po juo auga“). Pats mūsų žodis žymi tą visuotinės depresijos, blogio, maksimalaus slėgio periodą tiek gamtoje, tiek žmoguje.

Ir štai šitame visuotiniame slogutyje nušvinta saulės spindulys, vilties prošvaistė – tvartelyje edžiose guli mažas kūdikis, nuo jo sklinda jauki šiluma ir švytėjimas. Jo nerišlus čiaušškėjimas sumišęs su gyvulėlių skleidžiamais garais – ėriukų mekenimu, galvijų šnopavimu, užsigulėjusio šieno kvapu. Po ilgo ir sunkaus *adventum*, laukimo, pagaliau išsipildo pranašų pažadas iš senųjų raštų – atėjo Jis, *Salvator*, pasaulio gelbėtojas.

Tai, kas vyko gamtoje, atsispindėjo ir ikikristinio pasaulio istorijoje – žmonija buvo priėjusi liepto galą. Dėsnis „akis už akį“ atvedė į akligatvį – vergų sukilimai, bergždi filosofų paguodos žodžiai, orgijų liūdesys ir plebso įtūžis...

Ir tik gal Šiaurėje, už tuometinės aisčių protėvynės ribų, senovinių apsnigtų girių karalystėje, už devynių kalnų dar tvyrojo pirmykštė ramybė. Iš mažų apsnigtų trobelių, susispietusių kaip baltų ėriukų banda apie piliakalnius ir pilaites, į dangų kilo ugniakuro dūmai, o visa tai supo sustingusių šarmotų eglių kolonada, amžinoji giria, jos baltos platybės.

Tačiau ir čia laikas nestovėjo vietoje, nors *plenitude temporis*, laiko pilnatvė, turbūt dar nebuvo atėjusi. Pavojingai braškėdama sukosi *axis mundi*, pasaulio ašis, ir Kalėdų taške, žemiausiame, atsiverdavo plyšys į pragarą, pragarmės skylė, žemės rutuliui lėtai virš jos sklendžiant. Iš tenai žvelgdavo, perverdama širdį, baugi akis žmogaus – žvėries, vilktakio, vilkolakio pamėklė...

Bet pasaulis jau buvo tapęs kitoks, jau buvo anapus virsmo. Jis jau turėjo viltį, jau turėjo galimybę išgyventi, būti, neprasmėgti. Vis daugėjo šviesos, būties smagratis vis labiau, nors ir strigdamas, kilo į viršų, į apokaliptinį galutinio sprendimo, pasaulinio teismo tašką. Jis **nugalėjo**. Mažasis kūdikis įveikė mūsų prigimties blogio demonus, apokalipsės raitelių grėsmingąją kvadrigą.

Mažas ir gležnas nugalėjo stiprų ir įtūžusį. Jo skleidžiama romybė (*aš esu romus ir nuolankios širdies*) numaldė instinktų šėlsmą, ištirpdė entropijos šaltį ir persmelkė širdis nuojauta, kad įmanoma rami laimė, paprasta, žmogiška jaukuma ir meilė...

o kaip tyliai išmintingai sninga
sidabrinė sniego eucharistija
žengia žemę kliedesiu paliegusią
slėpininga dangaus slėnių mistika
dengia žemę, nuodėmę ir viską
ko nebuvo kitados pasauly
kai tebuvo tik dangus ir saulė
saulė ir dangus ir eucharistija

iš dangaus iš balto liūdesio nekalto
krenta snaižė – sielą jai atverki

Europos pagrobimas

*Šis tekstas yra ištrauka iš knygelės „Kas ir kada pagrobė Europą“.
Jos autoriai Letas Palmaitis ir Algirdas Patackas virtualaus dialogo
forma kalbasi apie tai, kas gi ištiko europietiškąją civilizaciją, taip pat ir
islamo pasaulį. Kadangi naktinių dialogų įkarštyje pasimesdavo
esminė gija, o dialogai dažnai pavirsdavo žodžių kautynėmis, tai savo
pozicijai išryškinti vienas iš autorių manė esant tikslinga pateikti savo
nuostatas atskirai, be polemienio įkarščio. Prisipažinsime, kad tai yra ir
reklaminė priemonė, siekiant sudominti skaitytoją knygele,
kur jis rastų visą dialogų tekstą su visa naktinių susirašinėjimų
įtampa ir dramaturgija.*

Vienas giliausių nusivylimų, ištikęs lietuviškąją savimonę naujaisiais, trečiojo Nepriklausomybės dešimtmečio laikais, yra suvokimas, kad Europa, į kurią taip ilgai ir vargiai grįžome, yra tarsi nebe ta, kad ją yra ištikusi nelaukta ir netikėta, bent mums, neganda. Svarbiausia, kad nežinome, kaip šią negandą įvardyti. Nežinome ne tik mes, bet ir tie, kurie buvo prieš stojimą į ES, nes jų argumentai, dažnai teisingi, taip pat nepadeda, nes nepajėgia atskleisti giluminės prigimties klastingo viruso, ištikusio Europos kūną ir sielą. Šis virusas, kaip ir visi esmiškai pavojingi užkratai, be abejo, slypėjo latentiniu pavidalu jau seniai, gal net nuo pat Europos radimosi, bet tik dabar apsireiškė visa savo ardomąja, grėsminga jėga, netikėtai įžūlia ir nebeislapstančia, iš savotiško pagrindžio pereidamas ne tik į visuomenės gyvenimo viešumas, bet ir į politinę bei parlamentinę erdvę, iš klastos pasaulio patamsių į įstatymų diktato ir juridinės prievartos zoną. Drįstama nurodinėti mums, senai tautai, su tūkstantmečiais ugdyta etine kultūra, būti pakantiems sodomistinėms patyčioms iš žmogaus prigimties... Ir kas mus moko? Tie patys, kurie nesugeba susitvarkyti su ydų diktatu ir iš esmės patys yra tikriausi tamsuoliai etikos srityje... Kaip galėjo atsitikti, kad Europos Sąjungą užvaldė liberalų ir kairiųjų aljanso davatkynas? Europos Sąjungą, kurtą trijų išmintingų katalikų – Konrado Adenauerio, Roberto Šumano ir Alsido de Gasperi, statytą ant krikščioniškų pamatų ir Šventosios Romos imperijos, Karolio Didžiojo tradicijų? Tai

iš tiesų protu nesuvokiama. Todėl gal pati svarbiausia naujųjų laikų užduotis mažai Lietuvai – duoti šiam antikristiniam iššūkiui atsaką, kokį mūsų šalis yra davusi sibirinei imperijai. Šitame kare nėra mažų tautų ir valstybių – yra tik silpnadvasės tautos ir pūvančios jų valstybės.

Internetinėje erdvėje jau yra pasirodę pirmieji bandymai susigaudyti, kas gi vyksta. Tokie, pavyzdžiui, yra filmai ES pradžios tema, kuriami daugiausia jos priešininkų. Diduma šio žanro ir stilstikos kūrinių yra nevykę, bet juose dažnai yra užkabinama viena svarbi tema – matyt, kuriami jie gerais norais vadovaujantis, todėl ir šio toks rezultatas. Ši tema – tai Babelio bokštas ir visa, kas su juo susiję. Juose atskleidžiama akivaizdi paralelė tarp biblinio Babelio ir įžūlių šių laikų antikristinių užmačių – Strasbūre naujai pastatytas Europos parlamento pastatas nedviprasmiškai verčia prisiminti nebaigtą statyti nelemtąjį bokštą, pirmąjį žmonijos istorijoje iššūkį Dievui. Taigi, Babelis:

„Visa žemė turėjo vieną kalbą ir tuos pačius žodžius. Kai žmonės kėlėsi iš rytų, jie rado slėnį Šinaro krašte ir ten įsikūrė. Vieni kitiems sakė: „Eime, pasidirbkime plytų ir jas išdekime“. – Vietoj akmens jie naudojo plytas, o vietoj kalkių – bitumą. „Eime, – jie sakė, – pasistatykime miestą ir bokštą su dangų siekiančia viršūne ir pasidarykime sau vardą, kad nebūtume pirmiau nei būsime išsklaidyti po visą žemės veidą“. O VIEŠPATS nužengė pamatyti miesto ir bokšto, kurį mirtingieji buvo pastatę. Ir VIEŠPATS tarė: „Štai! Jie yra viena tauta ir visi kalba ta pačia kalba. Tai yra tik jų užsimanymų pradžia! Ką tik jie užsimos daryti, nieko nebus jiems negalimo! Eime, nuženkite ir sumaišykime jų kalbą, kad nebesuprastų, ką sako vienas kitam“. Taip tat VIEŠPATS išsklaidė juos iš ten visur po žemės veidą, ir jie metė statę miestą. Todėl jis buvo pavadintas Babeliu, nes ten VIEŠPATS sumaišė visos žemės kalbą ir iš ten VIEŠPATS išsklaidė juos po visą žemės veidą.“ (Šventasis Raštas, Pradžios knyga 11, 1–9)

Tenka prisipažinti, kad tik dabar pavyko įsigilinti į šį tekstą – iki tol užteko gražios ir akivaizdžios legendos apie nubaustą žmogišką puikybę. Ir iškart susidurta su vertimo problemomis, kurias išrišti gali nebent bičiulis Petras Kimbrys, biblistas iš pašaukimo, Dievo malone. Tačiau ir be jo aišku, kad mazginėse teksto sankryžose esama dvilypumo ir netgi prieštaros, ir išvis – kuo toliau į mišką, tuo daugiau medžių...

Taigi apie ką tekstas? Į vieną slėnį atkeliauja žmonės. Tauta? Žmonija? Įsikuria, ir pirmas darbas, kurio griebiasi, – puola statyti miestą ir kartu bokštą, ne

šiaip sau kokį, o superbokštą, dangoraižį (su dangų siekiančia viršūne), aiškiai neturintį utilitarinės paskirties, o kažkokią kitokią paskirtį. Kokią?

Pirmasis tikslas – „pasidarykime sau vardą“. Ką tai reikštų – įsivardysime? Iki tol neturėjome vardo, buvome paprasčiausia minia? Pastatę bokštą, susivoksime, įgysime tapatybę, savimonę?

Antrasis tikslas – variantai a) „pirmiau nei būsime išsklaidyti“; b) „kad neišsisklaidytume“. Sutikime, kad tai ne tas pat: bijoti išsibarstymo, etnoso dezintegracijos, ir todėl dėti pastangas išsigelbėti įgyjant vardą, įsivardijant; ir jau žinant, kad išsibarstymas yra neišvengiamas, sukaupti pastangas įsiamžinti, palikti bent savo buvimo žymę.

Toliau – Dievo pozicija. Dievas nedviprasmiškai pasipriešina šiai užmačiai, numatydamas, kad tai tik pradžia, kad vėliau jų jau nesustabdysi. Kodėl Dievas priešinasi? Kas bloga, kad žmonės nori: a) nebūti išsklaidyti, išsigelbėti įsivardydami; b) suvokdami išsklaidymo neišvengiamybę, bent palikti po savęs ženklą. Abiem atvejais – kas čia bloga, kodėl juos reikia savotiškai bausti, supriešinti atimant bendros kalbos (tarpusavio supratimo) dovaną? Ir rezultatas – liaujamasi statyti miestą (bokštą). Ir vėlgį – jei nepavyko bokšto statyba, tai kuo dėtas miestas, kodėl jis nustotas statyti? Ar todėl, kad jau nebepajėgta susipriešinus?

Matome – klausimų daugiau nei atsakymų. Be abejo, šitokia vien sveiku protu ir negilėmis žiniomis atlikta „analizė“ yra ribota ir paviršinė. Bibliistas tuoj paaiškintų, kad problema – ne nesudėtingo tekstelio paviršutinis turinys, bet tokios priešpriešos, kaip Babilonas ir Jeruzalė, kur Babilonas pranašų knygoje yra amžino, permanentinio blogio įsikūnijimas, šėtono miestas, o Jeruzalė (krikščionybėje Naujoji Jeruzalė) – Dievo miestas. Dar bus paaiškinta, kad archeologai išties randa bokšto pėdsakų, kad padavimai apie jį, kurių amžius siekia apie 2000 m. prieš Kristų, buvo užrašyti 1000 metų vėliau, ir jų interpretacija visą laiką keitėsi, evoliucionavo ir t. t.

Ir visa tai yra savaip teisinga – tiek sveiko proto išvados, tiek mokslininkų išmąstymai, nes tai Šventasis Raštas, kuris ir buvo dovanotas tam, kad žmonija turėtų GSM sistemą savo nelengvoje kelionėje į laikų pabaigą; kad turėtų vadovą kiekvienoje istorijos atkarpoje, kiekviename eschatologinės kelionės fragmente. Tam ir duotas Šventasis Raštas, kad niekas niekada jame nepadėtų galutinio taško, o kiekviena karta atrastų jame savo kelią ir tykančius jame pavojus. Ką gi sako ši senovinė saktmė mūsų gyvenamajam laikui, šioje atkarpoje?

XXI amžius, pradžia. Sukaupę žinių dėka pasaulis tampa Vienas, globalus (jie yra viena tauta ir kalba viena kalba). Pajutę savo jėgą, jie sukyla prieš Dievą ir meta Jam iššūkį – **bokštą**. Galima sakyti, kad tokius bokštus statėsi visos civilizacijos:

BABILONAS	ROMA	MASKVA	NIUJORKAS
BABELIO BOKŠTAS	KOLIZIJUS	KREMLIUS	BOKŠTAI DVYINIAI

Kas gali sustabdyti juos, gundomus bibliinių pabaisų, angies-šėtono ir Apokalipsės žvėries Antikristo, kas gali priversti juos atsikvošėti? Tik kokia nors globalaus masto, vienam Dievui įmanomo masto katastrofa, įvykdyta, beje, jų pačių rankomis:

BABILONAS	ROMA	MASKVA	NIUJORKAS
KALBŲ SUMAIŠYMAS, „AKIS UŽ AKĮ“	KALIGULIZMAS, BARBARŲ ANT- PLŪDIS	BOLŠEVIZMAS	BANKININKAI / GEN- DERISTAI, IZMAILI- TAI – RUGSĖJO 11 D.

Dabar grįžkime į Europą, ne į Karolio Didžiojo, bet į naująją, pokario Europą, kuri, atrodo, atsikvošėjusi nuo trijų pasaulinių karų – pirmojo, antrojo ir šaltojo, ėmėsi kurti naująją šventąją Romos imperiją – Europos Sąjungą su dvylika Marijos rožyno žvaigždelių mėlyname jos apsiausto fone. Tai įvykdė, kaip jau sakėme, trys išmintingi katalikai, tautų, įkūrusių Karolio Didžiojo imperiją, palikuonys – vokietis Konradas Adenaueris, prancūzas Robertas Šumanas ir italas Alsidas de Gasperi.

Štai ką įvairiomis progomis ES gimimo priešaušriu kalbėjo tuometinis popiežius Pijus XII: „Krikščionybė patiria šiandien sunkius išbandymus – ir tik glaudi katalikybės įkvėptų šalių sąjunga gali apsaugoti nuo tų pavojų“; „Negalima gaišti laiko. Jei mums rūpi, kad vienybė pasiektų savo tikslą, kad ji tarnautų laisvei ir taikai Europoje, taikos reikalui tarptautinėje politikoje, turi pagaliau išmušti išsipildymo valanda. Kai kas jau klausia, ar ne per vėlu“ (kalba Europos federalistų unijos suvažiavime 1948 11 11). „Jei dabar politikai, suvokdami savo atsakomybę, jei valstybės vyrai dirba taikos Europoje ir pasaulyje labui, tai Bažnyčia nelieka abejinga jų pastangoms – remia juos visa savo galia, pašventinimu bei maldomis“; „<...> tai yra išsigelbėjimo kelias, kuris tiek Sąjungos valstybes, tiek ir visą Europą veda į naują visais požiūriais gyvenimą, į gerovę ne tik ekonomikoje, bet ir dvasiniu bei religiniu lygmeniu“ (kalba „Pax Christi“ maldininkams 1952 12 13).

Iš šešių politikos asmenybių, laikomų ES krikštatėviais, keturi – Konradas Adenaueris (Konrad Adenauer), Robertas Šumanas (Robert Schuman), Alsidas de Gasperi (Alcide de Gasperi), Žanas Monė (Jean Monnet) – buvo uolūs katalikai. Maža to – Alsidui Gasperi 1993 m. yra užvesta beatifikacijos byla. ES politikas, ilgametis Italijos premjeras – būsimas palaimintasis, šventasis! Ar tai įmanoma XX amžiuje?

Alcide de Gasperi

Argi galima užmiršti, lengva ranka nurašyti šiuos troškimus ir viltis, už kurias gestapo buvo nukankinti jauni vokiečių katalikai Hansas ir Sofija Šiolės (Scholle) iš antifašistinės pagrindinės „Weisse Rose“ („Baltosios rožės“) organizacijos... („Tik kartu sutelktomis pastangomis Europos tautos gali pasiekti santarvės, kurios dėka po karo jos atgims <...>. Tik federalizmas gali prikelti nusilpusią Europą naujam gyvenimui“, – rašė jie).

Europos Sąjunga, jos projektas – tai san-kaupa vilčių, kurias katalikiškoji Europa dėjo į būsimą naująją vieningą Marijos rožyno žvaigždžių ir nemirtingų Bethoveno simfonijos garsų globiamą Europą... Kas gi atsitiko, kas gi įvyko, kad šioms viltims iškilo mirtinas pavojus?

ES gimimas

Kairiosios liberaliosios jėgos pasitiko naujosios Europos gimimą niūriomis fizionomijomis – komunistai kiek mažiau, o socialistai buvo atvirai prieš. Kai ES įsteigimo šventės dieną 1957 m. kovo 25-ąją Romoje, prie Kapitolijaus, krikdemų jaunimas surengė nedidelę palaikymo demonstraciją, komunistai dalijo smerkiančias proklamacijas. Tarp dalyvių nebuvo nei „Ventotene manifesto“ autorių A. Spinelio (Altiero Spinelli), nei E. Rosio (Ernesto Rossi). Išvis šis kontingentas, visi šitie *deracinés*, „bešakniai“, beviečiai, surizgę tarpusavy keistais ryšiais – U. Hiršman (Ursula Hirschman), genderizmo ikona, buvo vienu metu dviejų vyrų, Kolornio (Colorni) ir Spinelio (Spinelli), žmona; Kolornis, keliaudamas kartu su Spineliu, neaiškiais aplinkybėmis žuvo. Visa šita bakterinė populiacija tuomet slėpėsi kažkur patamsiuose ir išlindo iš savo sielos urvų tik prasidėjus visoms toms *sex-rok-narko-revoliucijoms*, pasijutę

pagaliau tinkamoje jiems bioterpėje. Tada turbūt ir įsimitė į krikščioniškosios pilies rūsius, o vėliau ir į menes moralinis spidas, ir šalia taurių Strasbūro katedros bokšto kontūrų, Karolingų civilizacijos šedevro, išdygo velnio kubilas, tolerastų Babelis.

Taip, ši Babelio bokšto imitacija, įžūlus iššūkis padeda chronologiškai tiksliai nustatyti, kada buvo užgrobtas krikščioniškoji ES pilis, kada į ją įsimitė ir įsisėtrijo liga ir puvinys. Tai buvo bene šeštasis–septintasis praėjusio amžiaus dešimtmetis, satanistinio roko ir naujausiomis technologijomis dirbtinai sudirgintų instinktų jaunimo pseudorevoliucijų metai.

Mūsų pasakose debesis, jei atspėji jo vardą, nusileidžia ant žemės ir pavirsta ežeru, tai yra įsibūtina, tampa žemiškas, matomas, apčiuopiamas; ežeras – tai debesis ōvyje. Kas gi tas grėsmės debesis, uždengęs Europos ir viso pasaulio dangų?

Jo vardas jau ištartas – tai globalizmas, tad tai jau nebe debesis ir net ne ežeras, bet pelkė, kurioje klimpstame. Sunku atsilaikyti pagundai prikišamai parodyti, ką gali mūsų kalba (ne kalbininkai). Globalus – visa apimantis, globiantis, apglėbiantis... Bet: *globti / grobti*. Viena raidė, $l \rightarrow r$, ir globa tampa grobimu. Todėl egzistuoja du globalizmai – iš *globti*, su teigiama konotacija, ir iš *grobti*. Pastarojo mes esame užgrobti, mus jis baigia užgrobti, mus bando užgrobti – trys fazės, ir kiekviena Europos tauta gali pasirinkti vieną iš trijų jos būklės įvardijimų. Labiausiai mums tinka trečiasis – mus bando užgrobti. Tačiau įžvalgose apie negandų ištakas pernelyg vyrauja, mano supratimu, su materija susiję dalykai. Turima galvoje piniguose, finansuose slypinčių galių, jų panaudojimo piktam akcentavimas. (<http://quotes.liberty-tree.ca>).

Blogio šaknys glūdi giliau. Šventasis Raštas turi joms pavadinimą – tai Sodoma, biblinis akivaizdaus blogio radimosi židiny, ir jo apsėstieji – sodomitai. Dabar jų vėliava, jų šaukinys yra GENDER. Šiuo eiliniu anglų kalbos žodžiu (angl. *gender* – lytis) užmaskuota klasta – genderistų interpretacijoje GENDER yra santrumpa iš pačių gražiausių žodžių – Growth (augimas), Excellence (meistriškumas), Nurturing (ugdymas), Dedication (atsidavimas), Equality (lygybė), Respect (pagarba). Kas gi iš tiesų slepiasi po šitomis grožybėmis?

Taip, žmogus, neatlaikęs žalčio pagundos, jau bibliiniais laikais pagimdė sodomas ir gomoras. Bet dar niekada blogis nebuvo toks įžūlus, ne tik nesislapsantis, bet, atvirksčiai, siekiantis viešumo, derinamo su veikimu per pašamoną, aliteracijomis (plg. *Gay pride* ir *Gay parade*). Paprastai teigiama, kad gende-

rizmas išsivystė iš feminizmo, kuriuo susirgo pernelyg emancipuota žmonijos „geresnioji pusė“. Pradėta nuo palyginti nekalėtų ir iš dalies teisėtų lygybės tarp vyrų ir moterų reikalavimų socialinėje srityje, tačiau nepastebimai (ne savaime, bet prisijungus klastingoms užmačioms) pereita prie sveiku protu nesuvoikiamo priešiško šeimai, religijai, dorai, kraštutiniu atveju – apskritai bet kokiai darnai. Blogis visada turi ir karikatūriškų bruožų – velnias dažnai atrodytu juokingas nevykėlis, keliantis pašaipas (pavyzdžiui, mūsų pasakose), jei po šia kauke neslypėtų šėtonas. Taip ir genderistai yra juokingi su savo bandymais taip išromyti kalbą, sukurti „niekatrają“ lytį, kad nebūtų galima suprasti, apie ką – vyrą ar moterį – šnekama. Visuose šituose transvestitų šou, *pd* paraduose po juoko ir juokinimo kauke slypi ne liūdnei žmoniška klouno šypsena iš Oskaro Milašiaus „Labai paprasta juokdario mesjė Triks Triksio gyvenimo istorija“, bet šėtono vypsniš.

Jei velnias yra prastas juokdarys, tai cinizmu jis nepralenkiamas. Jei kas nori susipažinti su gambiausiais jo mokiniais šitoje srityje, savotiškais čempionais, tegu paskaitom. Kirko (Marshall K. Kirk) ir H. Madseno (Madsen) straipsnį „Kaip sustabdyti, nuversti arba pasukti atgal viešosios nuomonės lokomotyvą“ (<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-10-31-marshall-k-kirk-hunter-madsen-kaip-sustabdyti-nuversti-arba-pasukti-atgal-isankstines-nuomones-lokomotyva/52374>). Čia du *pd* vyrukai dėsto, kaip reikėtų mulkinti *mammals*, žinduolius, tai yra mus, normalius žmones, kaip pripratinti juos prie ydos buvimo šalia, jos „padarymo“ ne tik norma, bet ir turinčia savotiško patrauklumo, pranašumo grožybe. Čia cinizmas yra ne tik atviras, – per silpnai pasakyta, – bet juo netgi didžiuojamasi. Beje, vyrukai yra mokyti, socialinės inžinerijos ir vadinamojo „neurolingvistinio programavimo“ arba, paprastai sakant, masinio kvailinimo specialistai.

Velnias yra itin klastingas ir išradingas. Jo padedami genderistai sukūrė naują, dar negirdėtą manipuliavimo žmonių sąmone – „neurolingvistinio programavimo“ – būdą. Jo esmė – deformuotas žodis, naujakalbė, kai į tą patį žodžių apvalkalą yra įspraudžiama nauja prasmė. Kompleksuotas neurastenikas, slepiantis savo ydą, dėl vieno žodelio – *gay* – virsta žaviu ekscentrišku linksmuoliu, o žodis, iki šiol vartotas normaliam žmogui – *straight* – apibūdinti rafinuotos pašaiapos dėka tampa *tiesmukas*, *bukas* (žr. str. „Naujakalbė, arba juodoji kalbos magija“ (http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/07/21/poz_01.html)). Šėtono vardas yra Liuciferis... Tai literatūrinis, ne visai biblinis velnio vardas, kaip ir piktoji dvasia, nelabasis, tamsos kunigaikštis ar dar ki-

taip. Svarbu, kad jis – viso kas šventa neigėjas, kurio svarbiausias bruožas yra nežmoniška puikybė. Galima įtarti, kad bent jau žmogaus atveju ši antgamtinė puikybė yra gelbėjimosi ratas nuo neišvengiamo ir nepakeliamo savo nuopuolio suvokimo. Kaip kitaip paaiškinti genderizmo „pranokėjų“, tokių kaip genetikas J. Hakslis (Julian Huxley), skleistas idėjas. Štai ką rašo genderizmo tyrinėtoja I. Tiurkof (Ingem. Thürkauf): „J. Hakslis (Julian Huxley) buvo pirmasis UNESCO generalinis sekretorius, Abortų reformavimo draugijos vicepirmininkas ir A. Hakslio (Aldous Huxley), išgarsėjusio visame pasaulyje savo knyga „Puikus naujasis pasaulis“, brolis. (Aldousas Hakslis žinojo, ką rašo savo knygoje, jis buvo daug girdėjęs apie savo brolio atliekamus tyrimus. Neretai jis buvo ir savo brolio įkvėpėjas.) Seras Julianas Hakslis iškelia „evoliucinio humanizmo“ idėją, kuri nuosekliai atmeta bet kokius absoliutus: absoliučią tiesą, absoliučią moralę, absoliutų autoritetą. Jis propaguoja genų techniką, kuri sunaikins senas vertybes, nestatydama jų vieton naujų. „Darvinas arba Dievas, – sako jis, – nes pasaulis (ir žmogaus smegenys) neturi vietos jiems abiem... Turime atmesti klaidingą prielaidą, kad egzistuoja tokie dalykai, kaip tiesa ar dorybė.“ **Haksliui nėra nieko tikro, viskas reliatyvu. Viską galima užsinerėjus naujai permąstyti ar perdaryti.** Gamtos mokslininkai turi didelį autoritetą visuomenėje, ir jie mokslo vardu laimina reliatyvizmą, kuris šiandien yra užvaldęs filosofinį ir teologinį mąstymą. Jei paskelbiama, kad kas nors yra „moksliškai ištirta“, tuomet dauguma žmonių mano, kad tai yra tiesa. Beveik nebeklausinama, ar tai teisinga ir gera. Savo vizijoje apie „žmogaus ateitį“ genetikas Julianas Hakslis perspėja dėl vis stiprėjančio žemės gyventojų skaičiaus sprogo. Jis konstatuoja, kad „bendra pasaulio gyventojų kokybė dėl augančio jų skaičiaus nėra didelė, be to, ji vis blogėja, bet ją galima ir būtina pagerinti“. Šis kokybės nuosmukis kyla iš genetinių defektų, todėl jų turintys žmonės turėtų išnykti.“ (Paryškinta A. P.) Ir toliau apie kitą genderizmo „pranašą“, fiziologą H. Miulerį (Hermann J. Muller): „Dar 1927 m. jis siūlė pakeisti natūralią žmogaus genetinę struktūrą, tai yra sukurti naują žmogų, taip aplenkiant Dievo tvėrimo aktą. Dirbtinio žmogaus kūrimas tampa aukščiausia mokslo utopija – tai beprotiškas siekis pakeisti žmogaus genetiką, esą norint jį pritaikyti prie besivystančių technologijų. Tik taip bus galima paruošti kelią visiškam pasaulio užvaldymui. Genetikos uždavinys yra radikaliai perkeisti žmogų, o tai reikštų dirbtinio žmogaus sukūrimą. Tuomet siūlytos priemonės šiandien jau nėra jokia utopija. Miuleris reikalauja ne daugiau ir ne mažiau, o visai panaikinti santuoką ir šeimą.“

Šios institucijos nebeteko prasmės, jų nebereikia norint pradėti ir užauginti žmogų. Šiandien dirbtinis apvaisinimas mėgintuvėlyje tapo visuotinai įprasta procedūra. Tokį apvaisinimą galima trumpai apibūdinti taip: tai ne žmogaus pradėjimas, o padarymas. Tačiau Miuleris numatė ir kitą dalyką: vaikų perdavimą valstybės žinion. Šiandieninė socialinės valstybės ideologija vis griežtesniais metodais savinasi natūralias tėvų ir vaikų teises. „Mokslo“, kuriuo žmogus į savo rankas perims savo paties evoliuciją, vystymasis, anot Miulerio, turi būti skatinamas palaipsniui: pradėdant nuo gimimų kontrolės, per kiaušialąstės transplantacijas ir vaisiaus lyties keitimą iki visiškos „vaikų produkcijos“ kontrolės, tai yra visiškai automatizuoto dirbtiniu apvaisinimu gauto vaisiaus išnešiojimo.

Taip žmogaus pradėjimas būtų visiškai atskirtas nuo meilės. To šiandien siekiama ir lytiniu auklėjimu mokyklose. Tose pamokose praktiškai visuomet gilinamasi tik į lytinio akto techniką, neretai naudojant drastišką vaizdinę medžiagą, o tai atneša nepataisomą žalą vaiko vystymuisi. Anot Miulerio, šeimos panaikinimas vestų prie pasaulinės visų kultūrų, tautų ir rasų vienybės – čia mes jau matome pasaulinės valstybės kūrimo planą. „Kai žmogus pradės pats manipuliuoti savo evoliucija, – sako Miuleris, – didžiausi žmonijos protai išvystys tikslią genetiką ir sukurs Dievui lygią būtybę. Tai sena superžmogaus idėja: senovės graikų Prometėjas, Nyčės (Nietzsche) antžmogis, Hitlerio herojus. Dabar tai tapo biologine utopija: noru sukurti antžmogį kontroliuojant ir nukreipiant žmogaus evoliuciją, kad žmogus, ta „silpniausia evoliucijos grandis“, evoliucijos „nevykusi konstrukcija“, būtų pritaikyta atomo amžiui. Taip žmogus nori tapti panašus į Dievą.“ Fizikos terminą – entropiją – galima vartoti ir kalbant apie moralę. Jei, nykstant temperatūros perkryčiui, šąlant visatai, mūsų kosmoso laukia mirtis, tai argi ne tokią pačią mirtį, drungnėjančią moralei, neša tolerastija ir jos skleidėjai, „drungnieji“, apie kuriuos Kristus yra pasakęs neįprastai griežtai: „aš juos išspjausiu iš savo burnos“.

Blogis, iki tol tūnojęs Kafkos tuneliuose, pridvisiusuose Venecijos kaneluose, apie kurio pavojų bandė įspėti nebylus Munko „Riksmas“, kuris susargdino Alberą Kamiu suicidofilija; blogis, blyškiosios spirochetos pavidalu besiskverbiantis į smegenis ydai pasidavusių menininkų – maža to, sąmoningai pasirašiusų sutartį su šėtonu, kaip antai Adrianas Leverkuias, šis blogis išlindo iš smuklių ir viešnamių, *tenebre* laikotarpio Oskaro Milašiaus aprašytų, ir iššaukiamai manifestavosi – „Štai, Aš!“: Aš esu tarp jūsų, aš jau virš jūsų, aš jau valdau...

Trumpas atokvėpis, kai karo siaubus patyrusi Europa atsikvošėjo, apsigydė, pasistatė pilį, kad pradėtų gyventi iš naujo, šis trumpas laikotarpis baigėsi taip ir tvirčiau neįsibūtinęs... Alsido de Gasperi kapą 1957 m. ES steigimo iškilmių Romoje dalyviai visi kartu aplankė, atidavė jam pagarbą. O dabar jo vardo net salės Briuselyje nėra, už tai Spineli vardu yra pavadintas visas korpusas.

Kai mąstai apie priežastis, kodėl taip įvyko, tai viena jų, mums, lietuviams, dingojasi, bus bene ta, kad buvo pasmerкта tik viena blogio forma – ta, kuri pavertė gal sakraliausią ikikristinio pasaulio gėrio simbolį – svastiką – į voro pavidalo hakenkroičą. Kitas blogis, kuris šių dviejų satanizmo atmainų kautynėse buvo nugalėtojas ir kurį simbolizuoja raudonos žvaigždės, išjauštytos ant jaunų vyrų lavonų turgaus aikštėse, taip ir liko patylom toleruojamas, iš esmės nepasmerktas ir netgi neįvardytas. Gyvatė prarijo savo uodegą, bet liko gyvate...

Tačiau kaip turime elgtis mes šio metafizinio ir kartu labai realaus, kasdienio iššūkio akivaizdoje? Bėgti iš užkrėstos pilies? KUR? Ir ar vyriška yra bėgti? Ar tai ne išdavystė? Ar ne bėgėjiška yra nuostata vien plūsti ir neigti? Ką duoda toks energijos eikvojimas?

Ką privalo daryti žmogus, kurio darbas, profesinė kasdienybė yra mąstyti? Ką jis gali? Ką privalo, ką turi daryti dvasininkas, yra aišku. Ką turi daryti padorus politikas ir valdininkas, taip pat aišku, bet jo padėtis yra keblesnė, nes dažnai jis yra sistemos dalis, o priešintis sistemai pačiam esant sistemoje yra sudėtinga – moraliai ir tiesiogiai, kasdien. Ką turi daryti eilinis pilietis, eilinis žmogus, yra dar kebliau – jam trūksta žinojimo, suvokimo, kas gi čia vyksta. Jis jaučia, kad kažkas ne taip, kad jam iš po kojų slysta pagrindas, kurio vardas – protėvių sukaupta išmintis; jaučia, kad jį mulkina, visų pirma per kalbą, kuri yra keičiama genderastine naujakalbe; kad jis už akių ir dažnai jau nebe už akių yra vadinamas *mammal*, žinduoliu, kurį turi tenkinti *šopingas* ir tas kitas potraukis, iš „f“ raidės; kad jis, ko gero, apskritai nereikalingas, nes jų, šitų žinduolių, yra per daug, ir todėl jam siūloma – kol kas gražiuoju – skiepytis ar bent saugotis nuo pasidauginimo... Ką galime, kuo galime padėti jam rašantys panašius tekstus, tie minties proletarai, nakties juodadarbiai?

Manau, tuo, ką vienintelį moka, – mąstyti. Ir rašyti, kalbėti, teigti. Teigti ta prasme, kad savo naktinėmis įžvalgomis neįvartytum jo, savo artimo, į dar gilesnę duobę, į neviltį. Rašyti, kalbėti, teigti taip, kad tai turėtų realios nauodos, kad tai nebūtų utopijos ar šiaip pasismaginimas savo rašiklio ar liežuvio išgalėmis. Atsakomybė – baisus žodis. Nuodėmėje, kaip ir nusikaltime, vi-

suomet būna užsakovas ir vykdytojas, eilinis nusikaltėlis. Mes, rašantieji, esame šiuo atveju užsakovai. Kad ir prigamintų raštų prisiskaitę ir kalbų prisiklausę žmogus, jo nuodėmė, jo nusikaltimas visuomet yra mažesni nei to, kuris rašė ar kalbėjo, – nes jis yra užsakovas.

Taigi atsakomybė. Kaip gydytojo, kuris rašo receptą. Nustatyti diagnozę, išrašyti receptą – tų, rašto žmonių, darbas. Bet diagnozei reikia pradinių duomenų.

Pradžia

Istorija visada vyko ne tiesia linija, kaip naiviai tebemaštoma, bet spirale ar dar kaip nors mandriau, tačiau **vyko**. Karieta, anot Toinbio, nors jos ratai brėžė beviltiškai bergždžius sūkius, vis dėlto judėjo į priekį. Kur – vienas Dievas žino (teleologija!), bet judėjo. Kaipgi čia nutiko, kad ji vėl pradėjo grėsmingai girgždėti? Kodėl *pax ekumenika*, santykinio stabilumo ar bent vilties jo sulaukti periodas, stojęs po sovietinio koloso griūties ir šaltojo karo latentizacijos, buvo trumpas – toks trumpas, kad galima įtarti jo visai nebuvus. Kas nutiko?

Teks grįžti prie ES gimimo, pradžių pradžios. Europos šaknys yra katalikiškųjų viduramžių civilizacija, jos užuomazgos – Karolio Didžiojo sukurta imperija. Pažvelkime į istorinius žemėlapius – X a. Karolio Didžiojo imperijos sienos stebėtinu tikslumu atitinka ES pirmavaizdžio, „anglies ir plieno sąjungos“, genialios idėjos įkvėpto darinio ribas! Tik ten dar vietoje Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Belgijos, Nyderlandų ir Liuksemburgo matome Akvitaniją, Burgundiją, Neistriją ir t. t. Tai kalba apie giliai slypintį istorinį–genetinį paveldą, konkrečiai – Vakarų katalikiškosios civilizacijos protėvynę ir jos atgimtį, pastangą atgaivinti Karolingų pasaulį nauju pagrindu.

Šis krikščioniškas darinys perėmė valstybės kūrimo patirtį iš ankstyvosios, sveikosios Latijaus laikų ikiimperinės Romos (ne tos, vėlesnės, Kaligulos ir Nerono, apokalipsėje atvaizduotos kaip Paleistuvė), o energiją iš barzdotųjų gotų, ją, Paleistuvę, sugriovusių, ir galiausiai apšvitinimą iš Šventosios Dvasios... Argi nekilo mintis, kodėl ši valstybė, šiaip jau pasaulietinis kūrinys, buvo vadinta Šventosios Romos imperija, o jos valdovams šis titulas – Šventosios Romos imperatorių – dar ilgai buvo teikiamas, nors valstybės jau kaip ir nebuvo... (Nagi prisiminkime kad ir 1429-ųjų Lucko suvažiavimo „Europos viršūnių samito ES plėtros klausimu“ pagrindinės karališkosios personos titulą.)

Karolis Didysis

Taigi Roma... Žemdirbių, rimtų ir tvirtų patricijų ūkininkų valstybė, kuriems žemė ir jos darbai buvo būtovės esmė, o karo žygiai – tik žiemą, pabaigus ūkio, *oikos* darbus; kuriems Roma, tilpusi tuomet ant vienos kalvos, buvo tik vieta, iš kurios buvo valdoma valstybė, kur stovėjo šventykla, valstybės įstaigos, kur buvo galima atlikti *leitourgia*, t. y. pareigą valstybei, bet ne daugiau. Panašiai, kaip anų laikų suvalkietis ūkininkas, kuriam miestas, kokie nors Seinai ar Bartninkai, buvo reikalingas sekmadieniais nuvykti į bažnyčią, paskui į turgų, mokesčiams susimokėti, tačiau visas gyvenimas iš esmės vyko **už miesto** – jame nebuvo gyvenama, tik lankomasi... Kad tarp Latijaus Romos ir Lietuvos yra mažesnis atstumas nei tarp senovinės Romos ir dabartinės, galima patirti apsilankius Vatikano muziejuje – visos tos patricijų ir senatorių statulos ir biustai, tos stambios nosys, plačios kaktos, nestokojančios tačiau taurumo... negrabūs sąnariai, tvirti žemdirbių stuomenys neturi nieko bendra su šiuolaikiniu Romos miestelėnu, ypatinga veisle, su visa ta judria, mitria, tamsbruve minia, prisitaikiusia per tūkstančius metų gyventi miesto monstro ankštybėje, kuriai labai tinka rusiškas terminas „černj“ – be paniekinančio atspalvio, suprantama... Užtenka pamatyti Marko Aurelijaus blauzdas, kreivas ir žemdirbiškai negrabias... arba jų monumentalias matronas, pritvinkusias pieno, – geresnių įrodymų nereikia...

Būtent anos, pirminės žemdirbių, o ne Cezario Romos idėja atgimė nauju, krikščionišku pavidalu pirmojo tūkstantmečio pabaigoje, atgimė Karolio Didžiojo genijaus dėka. Pats jis, jo *habitus* kalba pats už save – barzda, taurūs, taisyklingi, nors ir šurkštūs, bruožai, karūna, pritinkanti taip, kad atrodo su ja gimęs, – neatsitiktinai jo vardas tampa bendrinis valdovams karaliams. Jame daug kas išlikę iš senųjų *Re di Roma* (Romos karalių), gotiškųjų, pagoniškųjų barbarų sugriautos Romos valdovų – jėga, vidinė energija. Bet yra ir naujų bruožų, leidžiančių jo atvaizdus ir statulas statyti katedrose šalia krikščioniškųjų šventųjų – jis juk ir buvo šventasis, vienas iš berods penkių ar šešių karalių, paskelbtų šventaisiais... Vienas jų, beje, yra mūsų karalaitis šventasis

Kazimieras. Noišvanšteino pilyje, tame vėlyvame dekadentiškai graudziame paminkle išnykusiai karalių šventųjų Europai, jie visi atvaizduoti kartu vienoje iš freskų... Karolis Didysis (*Carolus, Charlemagne, Karl der Grosse*), nemokėjęs rašyti, – nes tai ne karaliaus darbas, terašo raštininkai, tokie kaip mes, – karaliaus darbas yra mąstyti, melstis ir valdyti... arba ne – pirmiau melstis ir tik paskiau mąstyti, nes **be maldos mąstymas, kartu ir valdymas yra pavojingas užsiėmimas**. Jis, beraštis, sakytume, pritraukia į dvarą tų laikų šviesuomenę, elitą, tokius jau intelektualėjančios Europos mąstytojus, kaip Alkuinas (Flaccus Albinus), vykdo kardinalias švietimo reformas, atkurdamas naujosios, krikščioniškos Europos ryšį su tuo, kas buvo pozityvu ir sakralu Antikoje, padeda pagrindus tam, kas vėliau bus pavadinta Kliuní (Cluny) reforma, perkeitusia Europos veidą ir padėjusia jai gimti iš „tamsiųjų amžių“, iš pašventintų Eucharistijos auka krikščioniškųjų iščių vandenų...

Kas gi tada vyko tolimajame Europos pakraštyje, už Reino–Dunojaus linijos ir dar toliau į šiaurę, didžiojoje Girioje, kuria buvo apaugusi visa vidurio Europos lyguma? Ką tais laikais veikė, ką mastė, kuo tikėjo mūsų protėviai aisčiai? Nuo tikėjimo, religijos ir pradėkime, nes religija yra ankstesnė ir gilesnė nei kultūra.

Baltų religija

Jei pažvelgtume į vadovėlius, ten rastume keistą literatūrinę chimera, pavadintą baltų religijos vardu. Tokios religijos, kokia ten aprašyta, baltų protėvynėje, jų giriose, jų ramuvose, jų sielose nebuvo. Ji egzistavo ir egzistuoja virtualiu, rašto pavidalu visuose tuose pretorijų, grunau, kalbos nemokančių roizijų ir jų adeptų gimbutienių, dundulienių ir visos plejados kitų supratimo apie religiją neturinčiųjų knygose... Paradoksaliausia, kad dauguma jų, ypač dabartinių, yra apskritai nereliginiai žmonės, bet drįsta rašyti apie pačią subtiliausią *homo sapiens* dvasinės raiškos sritį – santykį, ryšį su Dievu. Nuo ko reikėtų pradėti esminę, nebe empirinę-aprašomąją pažintį su tikroju *relegere*, mūsų protėvių ryšį su Dievu? Paradoksalu, bet po Simono Daukanto visos vertos dėmesio pavardės yra nelietuviškos. Tai Vladimiras N. Toporovas ir jo „Заметки по балтийской мифологии“, Vienos kultūrinė-istorinė mokykla, idealistinės krypties mokslo vyrų bendrija, susibūrusi apie svarų, Vienoje leistą leidinį „Anthropos“ (Wilhelm Schmidt, Friedrich Max Müller, Fritz Graebner, Léo Frobenius, Andrew Lang, Wilhelm Koppers, Paul Schebesta ir kt.), teigusi, kad

seniausioji, ikikristinė ir netgi ikiabraominė religija yra archajinė, turbūt dar akmens amžiaus VIENO DIEVO religija, kurią iki šių dienų išlaikė pagrindo (*grundkulture*) tautelės, o geriausias šitos fundamentalios (nes pagrįstos ne atsitiktinių ekspedicijų, o misionierių ataskaitomis) idealistinės, nematerialistinės religijotyros mokyklos teiginių patvirtinimas yra senovės baltų religinis paveldas – tik, aišku, ne Teiloro–Morgano–Frezerio „švenčiausios trejybės“ ar jų marksistinių klonų ir klounų traktuotės pavidalu... Skaitytojų dėmesio taupymo dėlei pakartosime tik vieną schemą:

Ir trumpai priminsime tai, kas rašyta skyriuje „Menta“, straipsnyje „Saulė ir kryžius“.

„Dievas (prūsų *Okopirms*, latvių *Dievs*) čia nieko bendra neturi su žemiau esančiais personažais – kurie yra, be abejo, prasidedančio irimo ženklai, – ir plūko virš jų lyg lietuviškos vasaros debesys–dievesys... DIEVAS nieko bendra su visa dievų piramide neturi, Jis esti virš jos, Jis yra visai kita esatis, Jis nėra aukščiausias iš dievų – aukščiausias, „dievų viršininkas“ yra Perkūnas.

Baltų tikėjimo išskirtinumas – kad sąlyčio su krikščionybe metu jame dar buvo išlikusi Vieno pramonoteistinio Dievo atmintis (nors ir *Deus otiosus*, „abejingojo“ Dievo pavidalu), kai kitos Europos tautos jau seniai buvo Jį praradusios. Tik Cezario veikale „Galijos karai“ yra užuomina, kad kažkada galai garbino vieną Dievą. Šis Dievas (latvių *Dievs*, prūsų *Okopirms*) dar buvo vadinamas *Auxtheias Vissagistis* – čia galima įžvelgti būsimos krikščioniškosios trinarystės nuojautą, kurios nėra kvapo nėra Senajame Įstatyme ir kuri, be abejo, yra Indoeuropos įnašas į krikščioniškąją dogmatiką...“

Tai kelia nuostabą? Bet paaiškinimas daugiau negu paprastas – jei turėta kažkokiu nesuprantamu būdu (matyt, dėl ypatingos izoliacijos – juk baltų protėvynė yra Sengirė, Didžioji Europos giria, nuo Elbės iki Volgos) išsaugota archajinė kalba, kodėl negalėjo būti išsaugota ir archajiškiausia religijos forma? Visur kitur, bent jau Europoje, toji samprata, rojaus laikų Dievo prisiminimas jau buvo suiręs.

Taigi seniausioji religijos forma yra Vieno Dievo religija, pramonoteizmas, Aukščiausiojo Dievo garbinimas. Tik vėliau, degraduojant religinei sąmonei,

šita prigimtinė paties Dievo Adomo ainiam duota nuojauta sunyksta ir iš-
tirpsta, pavirsdama pradžioje daugdievyste (tarpinis variantas – *henoteizmas* –
kai Dievas yra vadinamas įvairiais vardais, kaip Daukanto raštuose), o vėliau –
panteizmu. Panteizmas, *Deus sive natura* („Dievas yra gamta“), anot Spinozos,
taip pat ir vėlesnis *panenteizmas*, drungnesnė panteizmo atmaina (žr. stipriausio
mūsų teologo amžinatilį Česlovo Kavaliausko „Trumpą teologijos žody-
ną“) yra visiška pramonoteizmo degradacija, praradimas prigimtinės, paties
Dievo dovanotos nuojautos, kad Dievas yra Vienas, yra Asmuo. Tai Kūrėjo iš-
tirdymas kūrinyje, gamtoje, reiškiantis asmeninio ryšio su Dievu praradimą,
o kartu – etinį pasimetimą ir nuopuolio, nuodėmės sąvokos išblukimą. Ir tik
artėjant Kristaus atėjimui, atgimsta VIENO ir vienintelio Dievo idėja – beje,
ne vien Palestinoje, bet ir beveik sinchroniškai dar keletoje „transcendentinių
sankryžų“, tokių kaip senovinė Ariana, Himalajų priekalnės, galbūt Tibetas,
savotiškų teokosmodromų, tarsi Dievo iš anksto ruošiamų nusileidimo aikšte-
lių Kristaus kosminei ekspedicijai. Kodėl buvo pasirinkta Palestina, dar vis yra
mįslė ir ilgai dar bus, gal net iki laikų pabaigos.

Toks buvo **Žinios** ir svarbiausio jos sando – Kalno pamokslo – kelias į ais-
čių Girią, pamokslo, padariusio perversmą žmonijos istorijoje, nes paliudyto
Dievo žmogiškojo sūnaus auka. Ne pasiūlymas, maksima, skirta tik „išrink-
tiesiems“, o kitiems tik patarimų rinkinys – nori klausai, nori ne? Išarta taip
kietai ir aiškiai, kad aiškiau būti negali: „buvo pasakyta – akis už akį. O aš
jums sakau – atsuk kairį žandą!“ Ir atsuk ne todėl, kad esi skystas ir nieko tau
daugiau nelieka, bet atsuk iš jėgos pertekliaus, iš suvokimo, kad Dievo dėka esi
tiek viduje stipresnis už priešininką, kad gali drąsiai, iš užuojautos jam, silp-
nesniam, atsisukti į jį savo nešarvuotąja puse, – lai smogia. Tik taip galima
sustabdyti prievartą, tą niekad nesibaigiantį „tu man – aš tau, tu man akį – ir
aš tau akį“ siautulį.

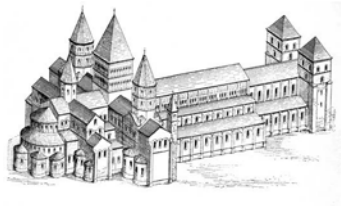
Tai – pagrindinė kliūtis derinant krikščioniškąsias nuostatas ir maksimas su
judaizmu ir islamu. Tačiau nieko nepadarysi – anas jaunikaitis, kuris nepajėgė
atsisakyti visko ir sekti Jėzumi, taip pat skundėsi: „Tavo žodžiai kieti...“. Bet
kokie sentimentai mesianistinei krikščionybei ir islamui atsitrenkia į paklus-
numą šiems Kalno pamokslo žodžiams. Paguosti gali nebent kita Jėzaus ištara:
„Aš atėjau ne ramybės nešti, bet kalavijo“ ir į pagalbą pasitelktas Česlovo Ka-
valiausko „netiesinis Kristus“... Tačiau šiai temai reikia atskiuro dialogo ir dide-
lių ištvermės bei energijos investicijų. O dabar grįžkime prie Karolio Didžiojo

sukurtos Šv. Romos imperijos, prie krikščioniškos Europos suvienijimo. Čia ir susiduriame su raktiniu šios temos žodžiu – **Kliuni (Cluni)**. Taip buvo vadinama senovinė ankstyvųjų viduramžių abatija Burgundijoje.

Kliuni

Pradžioje – šiek tiek skaitytojui būtinų žinių.

Kliuni abatija benediktinų pastangomis buvo įkurta Burgundijoje (Prancūzijoje) X a. pradžioje. Pradžioje jungusi apie trisdešimt vienuolynų, vėliau išsiplėtė ir greitai peržengė Prancūzijos ribas ir apėmė, manoma, beveik 2000 vienuolijų visoje Europoje, šiaurėje siekdama net Lenkiją (vėlesniais laikais ir Lietuvą – apie 1400 m. buvo įkurta Senųjų Trakų abatija). Pagrindinis nuopelnas – vadinamoji Kliuni reforma, kurios svarbiausias tikslas – moralinis atsinaujinimas, pagrindinės nuostatos – neturtas, pakeltas į vertybės rangą („neturtingas žemės gėrybėmis, bet turtingas skurdu“), griežtas celibatas, maldos svarba, liturginė drausmė, kova prieš simoniją (bažnytinių rangų, turtų ir privilegijų pardavinėjimą), nepriklausomybė ne tik nuo feodalinės valdžios, bet ir nuo vietinės dvasininkijos, tiesioginė priklausomybė popiežiui. Ši reforma sustiprino ir atgaivino krikščionybę, buvo pagrindas vėlesnei grigališkajai reformai.

Kliuni abatija sunyko po Prancūzų revoliucijos, tačiau jos dvasinis paveldas, ačiū Dievui, tebegyvas.

(Beje, Kliuni yra tekę aplankyti kaip tikram piligrimui – pėsčiomis. Mat vieną savaitę teko praleisti Taizė, o ten netikėtai paaiškėjo, kad įžymioji Kliuni abatija – tik už dešimties kilometrų, tai su bičiuliu daug nelaukę ir iškeliavom – pradžioje per vynuogynus, o vėliau apleistu geležinkelio pylimu, smaguriaudami pakeliui rastais graikiniais riešutais ir gervuogėmis; tačiau, mūsų nuostabai, atvykę į miestelį, abatijos niekur neradome!!! Pasirodo, ji buvo sugriauta per Prancūzijos revoliuciją, o kas liko, išnešiojo po plytą miestelėnai, kaip kokioje „kaliningradskoj oblastiye“ – va tau ir Apšviesos amžius...)

Raktas į supratimą, kas yra Europa ir kas ją pagimdė, yra Kliuni fenomenas. Yra atsakas į klausimą, kodėl šis žemynas, šis ne per didžiausias žemės gabalas, ilgus amžius buvęs šešėlyje, kai kitur kūrėsi didingos civilizacijos, kodėl Europa arba tai, ką Toinbis (Toynbee) vadina „Western Christen Dom“, išniro

iš istorijos ūkų, pralenkė kitas civilizacijas, kitas žmonių, tautų ir idėjų aglomeracijas, išplėtė savo įtakas visam pasauliui ir išsiveržė į priekį su visais iš to išplaukiančiais padariniais – tiek teigiamais, tiek neigiamais. *Youtube* galime susirasti vaizdelį, kur per penkias minutes įmanoma peržvelgti, kaip bėgant amžiams keitėsi Europos tautų ir valstybių sienos. Matome, kaip staiga vienoje kurioje nors vietoje maža valstybėlė, mažas neryškus tautų ir kultūrų margumyno fragmentas staiga išsipučia, išsiplečia, užliedamas savo spalva gretimas sritis... o paskui dažnai vėl subliūkšta, grįždamas į pirmąją būklę ar suvis išnykdamas.

Žinoma, atsakymų gali būti įvairių, bet esminis klausimas – kas yra ta jėga, kuri eilinę žmogiškąją masę paverčia energijos kamuoliu, energetine bomba arba, dar tiksliau, – užtvanka? Kaip, kokiū būdu, kada ir kur Europa sukaupė, užtvėnkė savyje tą gamtos duotą energijos kvantą, neišleisdama jo amžinam, bet energetiškai beviltiškam ir ontologiškai beprasmiškam gamtos ciklui atkartoti. Ta sukaupioji energija pavirto, transmutavosi į dvasinę – visų pirma dvasinę – jėgą, kurios dėka gimė ši supercivilizacija, vienintelė iš visų iki šiol buvusių, sugebėjusi įveikti geografinį determinizmą, išsiplesti į kitus žemynus ir netgi įveikti žemės ribas.

Kas ta jėga, koks jos vardas ir kur tai įvyko? Raktas į esmę yra KLIUNI. Jeigu reiktų vienu žodžiu apibūdinti šį raktą, tas žodis būtų **askezė**. Askezė ir buvo ta užtvanka, kuri sukaupė prigimtinę, Dievo žmogui duotą energiją, kurią katalikybė sugebėjo sublimuoti į dvasinę ir intelekto jėgą. Tai ir buvo lemiamas virsmas Europos istorijoje, ir ne tik Europos. Tada ir buvo sukurta ta ideali valdymo forma, kurią popiežius Pijus VI vadino *praestantioris monarchici*. Siūlome štai ką. Kadangi riboja žanras, taip pat laiko ir energijos resursai, vietoj ilgų išvedžiojimų susapnuoti savo vaizduotėje tokį savotišką vaizdą „klipą“, kuris galėtų būti vadinamas „Viena naktis Kliuni abatijoje“. Tad nukeliaukime vaizduotėje į anuos gūdžius laikus:

„Naktis, vėjo šuorai, lietus plaka vienišą keleivį, pasiklydusį girioje, kuria kadais buvo apaugusios Burgundijos kalvos. Kai jau atrodo, jog tankmės ir girios dvasios nepaleis pasiklydėlio iš savo šiurpinančių gnaužtų, mėnulio atspindžiuose, prasiveržusiuose pro debesų draiskaną, išnyra neaiškus regėjimas – kas tai, griuvėsiai ar mūrai?.. Keleivio maldos ir dejonės išklaudytos – tai ne griuvėsiai, tai vienuolyno mūrai...“

Ilgai dar reikia laukti prie vartų, kol jie atsiveria prašalaidai. Bet jau peržengęs jų slenkstį, kiek apšilęs, pasijunti visai kitame pasaulyje. Viesulai ir

negandos liko anapus, aname neramiame girių, žvėrių ir pasimetusių klajūnų pasaulyje, o čia tvyro tylą, ramybę ir saugos jausmas, kurio klajūnas jau seniai nebuvo patyręs. Pamaitintas, apsibuvęs jam skirtoje celėje, jis gužiasi į apdžiūvusį apsiaustą ir iš lėto grimzta į palaimingą sapno rojų... bet štai kažkur giliai ir dusliai, lyg iš po gelmių, pasigirsta garsai, giesmės garsai. Keleivis nebesu-pranta, sapnuoja jis ar ne, giesmė liūliuoja jį kaip motinos lopšy vaikystėje... Skliautuotame koridoriuje girdėti žingsniai, daug žingsnių. Tai vienuoliai renkasi vidurnakčio maldai.“

O štai tokia buvo vienuolyno regula: po vidurnakčio, apie pirmą valandą, – naktinės Mišios; 2.30 – vėl gulama; 4.00 – rytinės mišios; 4.30 – vėl gulama; 5.45–6.00 keliamasi, prausiamasi; 6.00 – individuali malda; 6.30 – kapitula (viešas susirinkimas – meldžiamasi, skaitomas Šv. Raštas su abato ar prioro komentarais, aptariami reikalai, disciplinos dalykai – nusižengėliai įvardijami, jie atgailauja); 7.30 – rytinės Mišios; 8.15–9.00 – meldžiamasi pavieniui; 9.00–10.30 – vėl Mišios; paskui darbas, valgis (apie 12 val.), poilsis (viena valanda), vėl darbas, vakarinės Mišios; 17.30–17.50 lengva vakarienė (išskyrus pasninką); 18.45 – miegas.

Ir taip diena po dienos, metai po metų, nė minutės tuščio laiko. Itin vertinamos yra rytinės valandos, vėsios ir tylios, kai, anot šv. Bernardo, „malda yra skaisti ir laisva, o dvasia šviesi, pasauliui skendint taikoje ir romoje“; taip pat vertinama yra laikas, akimirka prieš pat saulėlydį, „mėlynoji sekundė“.

Ypač svarbi yra malda tuo laiku, kai paprastai žmonės nesimeldžia. Tūkstančiai vyrų – sveikų, jaunų – paskirdavo visą savo gyvenimą ir būtį tam, kad malda apsauginiu gaubtu, savo aura apgaubtų ir globotų Žemės rutulį. Kaip tai buvo tikra ir gyva, pasakoja štai toks įvykis. „Naktis, audra, skęsta laivas, kažkur toli vandenyne, toli nuo gimtojo kranto... Jūreiviai, ypač jaunesnieji, apimti mirties siaubo, bet vyresnieji, kapitonas juos ragina – vyrai, laikykimės, kaip nors laikykimės, greit vidurnaktis, svarbu išsilaikyti iki pirmos valandos, tada vienuoliai kelsis melstis, nedaug jau liko...“

Taigi malda. Vienas viduramžių vienuolynų istorijos tyrinėtojas yra pasakęs, kad viską, kas prirašyta apie vienuolijas ir vienuolius, visus tuos foliantus galima nusakyti dviem žodžiais: „Jie meldėsi...“

Jau esame sakę, jog vienas raktinių žodžių, atskleidžiančių Kliuni fenomeną, yra **askezė**. Kitas, šalia jo deras, turintis ypatingą, kodinį ryšį su katalikiškuoju identitetu, yra **celibatas**.

Naktinių internetinių disputų pašnekovas Letas Palmaitis yra taikliai ir stipriai pasakęs: „Katalikų bažnyčia yra apgulta tvirtovė, kuriai reikia kareivių, bet ne vedusių kunigų.“ Dažnai galima išgirsti, kad celibatas atsirado tik dėl materialių dalykų, pavyzdžiui, būtinybės įveikti simoniją. Tačiau apie celibatą reikia kalbėti arba iš esmės, arba jo neliesti, nes šitame lediniame žodyje yra įšaldyta paslaptis. Katalikybė ir celibatas yra sinonimai, ir celibatas katalikybėje niekada nebus panaikintas, nes jei taip atsitiktų, neliktų ir katalikybės. Visos senos ir taurios, gilias tradicijas ir amžių patirtį turinčios religijos suvokė ir viena ar kita forma išpažino skaiстыbės, *castitas* esminę svarbą dvasininkų luomui ir apskritai dvasiniam gyvenimui. Ir nors ši nuostata katalikybėje nėra įmūryta dogmos pavidalu, nors viešai bevelijama tik samprotauti, kuo skiriasi ar nesikiria *lex continentiae* nuo draudimo vesti, visi, kurie žino, kas yra Katalikų bažnyčia, visi, kurie iš esmės ir yra ši Bažnyčia, – visi jie patylomis žino, kad celibatas niekada nebus panaikintas, tik garsiai šito nesako...

Dar vienas esminis žodis, samprata, kurią būtina išryškinti, norint perprasti Viduramžių Europą, yra karaliaus, valdovo savoka.

Karalius

Kas gi yra karalius?

Dabar jo plokščias atitikmuo tarsi būtų prezidentas, pirmasis asmuo, politinių ir kitokių galių užnugario, taip pat savo asmeninių gebėjimų (bet nebūtinai) dėka tapęs vadovu. Tačiau ne valdovu.

Kuo gi skiriasi valdovas nuo vadovo? (Stebuklingoji mūsų kalba ir čia mums gelbsti – skirtumas tarp dviejų paprastų žodžių *vada* ir *valda* yra *L*, kuri yra ne tik raidė, garsas, bet ir prasmė... *Vadovas* yra tas, kuris geba vesti, kuris žino, kur eiti, bet ne daugiau. O štai *va(l)dovas* ne tik žino kur vesti, bet ir žino ką daugiau, nes yra individualybė, ne toks, kaip kiti – *L* mūsų kalboje yra išskirtinumo, individualybės raidė–žymuo (*y-l-a*, *uo-l-a*, *o-l-a*; vaikiškame pasaulyje *lėlė*). Valdovai buvo gotų ir kitų barbarų rikiiai, mūsų istorijoje – visi tie ikimindauginiai, gentiniai kunigaikščiai. Mindaugas gi yra daugiau nei valdovas, yra Karalius, ir ne vien todėl, kad pamotė Lietuvos istorija pamėtėjo jam šį titulą ir vėliau tarsi užmiršo. Mindaugo asmenyje yra kažkas išties karališka, sunkiai nusakoma. Visi tie aplink jį trynėsi treniotos, visi tie kunigaikščiai ir kunigaikštukai iš pirmo žvilgsnio daro tą patį, ką ir jis; tiksliau pradžioje ir jis daro tą patį, kaip ir jie – iš paskutiniųjų, nevaržydami

savęs priemonėmis, kovoja dėl valdžios. Tačiau jame yra kažkas, kas jį išskiria. Tai – greičiau nujaučiamas nei istoriškai paliudytas mastelis. *Mastas* ir *Mostas*, asmenybės erdvė ir atitinkamai veiksmo diapazonas. Ir šitai jam suteikia ne kas kita, kaip Dievo patepimas, *sacrum* palytėjimas. **Viduramžių karaliai yra Dievo pateptieji, palytėtieji...**

Vadovas – valdovas – KARALIUS. Japonijos imperatoriai yra Dievo giminaičiai, panašiai kaip karaliai yra Kristaus išūniai. Kristus pats yra karalius; genialiausia lietuviška skulptūra yra Liongino Šepkos Kristus Karalius – nors jo ūgis tik kokie trys metrai, bet Jis yra monumentalesnis, taigi įspūdingesnis ir už stovintį ant Korkovado (Corcovado, Brazilija) kalvos ir už naująjį lenkišką. Sakysite, o kaipgi Rūpintojėlis? Taigi kad Rūpintojėlis ir yra pats tikrasis karalius, nors ir palinkęs po metafizinę erškėčiuotąją žmogiškojo netobulumo našta, – atsiminkime pokalbio pradžios maksimumą – „pirmiau melstis, o tik paskiau mąstyti ir valdyti“. Ir todėl Vytautui Didžiajam ta pati pamotė istorija buvo negailestingai teisinga – nepaisant jo didybės, jo eurazinio mastelio, jo genijaus masto ir mosto, jam neteko tapti *sacrum* palytėtu, jis taip ir liko *Rex Electus* – išrinktasis, bet ne palytėtasis. Sukūręs imperiją, kuri taip ir liko kunigaikštyste, nors ir Didžiaja. Apmaudžiausia, palikęs mums istorinio neužbaigtumo prakeikimą...

Šią temą galima ir pratęsti, bet čia jau prasideda pavojingos mentos sekulmos – tai Jogailos mįslė, iki šiol neišpėta. Lietuviškųjų sengirių lokys, tapęs krikščioniškos valstybės karaliumi – bet ne gimtosios Lietuvos, tačiau svetimos. Tapęs svetimųjų karaliumi, bet netapęs savu, svetimas ir tarp savų. Meldęsis, kaip ir privalu karaliui, per lietuviškosios istorijos armagedoną – Žalgirio mūšį, už tai savųjų pajuoktas. Milžiniškos prigimtinės galios – „gailas“ reiškia „ypač stiprus“ – išpaudęs šį savo vardo sandą kaip esminį visai daliai tiesioginių ar netiesioginių palikuonių, visiems tiems švitrigailoms, karigailoms, skirgailoms. Kada nors, kai ateis laikas, bus atpažintas kaip pirmas tikras krikščionis lietuvis, patekęs į istorijos reples tarp atsakomybės už tautos laisvę ir atsakomybės už jos Išganymą, krikštą. Gal išties bus rastas tiesos grūdas legendoje apie tai, kad jo protėviai atnešė iš Albiono ūkanų šventąjį Gralį ir paslėpė Bauselauko pilyje, baltiškiosios Prūsijos girių tankmėse, o jo provaikaitis Kristupas Kolumbas atrado Europai, kartu ir Kristaus žodžiui, naują žemyną. Kad ir kaip ten būtų, Jogaila yra pirmas iš lietuvių karalių, kurio *mastas* išsiveržia už Lietuvos sienų, kurio *majestotas* jas praauga – kartu tame slypi ir jo likimo tragika...

Pavojai

Europa ilgai ir sunkiai sprendė dilemą – kas yra ciesaoriaus, ir kas yra Dievo? Prisiminkime vėlyvosios Romos ciesaorių susidievinimą, reikalavimą juos laikyti dievais. Ir krikščioniškoje Europoje būta bandymų pajungti pasaulietiškiems tikslams Bažnyčią – antai El Sidas, ispanų epo herojus, atkariavęs iš maurų Valensiją, paskiria vyskupu savo bendražygi – itin egzotišką figūrą, Kliuni vienuolį doną Žeromą (Jeronimą iš Perigoro), kurio vienintelė preferencija buvo tai, kad mokėjo apsieiti su kalaviju, *espada*, ne blogiau už bet kurį karį, *cavallero*...

Tačiau netrukus sunkiai pasiektai darnai tarp dvasiška ir pasaulietiška, tarp Popiežiaus ir Karaliaus išskyla grėsmė, šįkart jau iš kitos pusės. Tai – *cezaropapizmas*, beatodairiškas pasaulietinės valdžios siekis, vienas iš Bažnyčios klystelių, galutinai pražudęs krikščionijos vienybę. Iki šiol nejaukiai jaučiuosi Šv. Petro bazilikoje Romoje, šitame architektūriniame, estetizuotame pašlovinime Bažnyčiai Imperijai, Bažnyčiai – pasaulietinei galybei, pamiršusiai, kad šv. Petras įsakė statyti ant uolos, bet ne ant smėlio. O tos spirališkai susisukusios kolonos – kaip neatlaikiusios įrašų, kaip būsimo žlugimo nuojauta... Šio paklydimo padarinys – suardymas dermės tarp karaliaus ir popiežiaus, tarp *sacrum* ir laicistinių pagundų, kas galų gale atvedė į moralinį insultą – cazaropapizmą ir protestą prieš jį – Martino Liuterio prikaltas prie Bažnyčios durų tezes. Dėkui Dievui, dabar šitai Bažnyčiai negresia – netgi atvirkiščiai – šių dienų Bažnyčiai, stumiamai į viešo gyvenimo pakraščius ir kontrkultūrines paraštes, nepakenktų nedidelė dozė pasaulietiškjų galių.

Taip ikikristinis pasaulis, save įvaręs į „akis už aki“ spąstus, buvo Dievo pagalba, Jo Sūnaus absoliučiai nekalta auka išgelbėtas ir, nors ir sunkiai, kapstėsi iš duobės – Kliuni! Kokia gili šita duobė, itin akivaizdu mūsų laikais – pasaulis tebesimurdo joje gal net giliau nei anais laikais. „Akis už aki“ – štai pati trumpiausioji visų laikų blogio formulė. Kristus atėjo į šį pasaulį vien tam, kad pasakytų „atsuk kairį žandą“. Jeigu jis ir nieko daugiau nebūtų ištaręs, vis vien Jis būtų DIEVAS ir būtų DIDIS. Dėl šito Jis juk mirė ant kryžiaus, absoliučiai nekaltas, visa savo būtim ir siaubinga kančia paliudijo šią maksimą, po kurios pasaulis jau tapo kitoks, jau negalėjo likti toks, koks buvęs, nors gal sieks šito iki laikų pabaigos. Ir todėl šventvagiška yra (na, galbūt ne šventvagiška, gal kitaip, bet kas šito nesuvokia, nesakau, kad išpildo, nes šitai išpildyt beveik neįmanoma) nepripažinti šito aukščiausia Tiesa, sustabdžiusią begalinį ir

beviltišką blogio siautulį, įniršyje besigrumiančius kūnus, stūgesį pro sukąstus dantis – ak šitai, tu man – aš tau, tu man – aš tau... Štai kaip kasdienybėje atrodo tas iš pirmo žvilgsnio „teisingas“ principas „akis už akį“, kuris neveda niekur ir kuris iš esmės yra apokaliptiniai spąstai.

Deja, į juos tebėra įkliuvęs islamo pasaulis, jis žlugdo šią žmogiškąją, iš esmės teigiamą energiją, dar nesugadintą sodomistinio užkrato ir purvo. Nors Dievo planų žinoti mums neduota, bet vienintelė mintis, prielaida, kurią žmogaus protas įstengia sau pateikti, gal tai, kas vyksta islamo pasauly, tas iššūkis, islamo mestas sodomijai, ir yra Dievo bausmė? Ar pajėgs Europa, jei dar joje likę krikščioniško raugo, ar užteks jai išminties rasti būdą šį energijos srautą, jau beužplūstantį Europą, jos didmiesčių priemiesčius, sugerti ar bent sušvelninti – ne užkardyti, nes tas neįmanoma, bet rasti dermę tarp *Allah Akbar* ir *Te Deum*.

Krikščionybė, Iranas, Talibanas

Mes neturime ką veikti Afganistane

Prieš kalbant apie tokias religines-kultūrinės skirtybes, kaip krikščioniškoji Europa, Iranas ar Talibanas, yra būtina apsidrausti – Osvaldo Spenglerio doktrina, kad *svetima kultūra yra iš esmės nepažini*, tebegalioja ir XXI a., nepaisant visų humanitarinių ir technologinių pasiekimų. Galima domėtis kitomis kultūromis, giliai įnikti į kurias nors iš jų, gal net paskirti jai visą gyvenimą kaip kokiam H Šlėmanui (Heinrich Schliemann), bet savo esmės prašalaičiui ji neatvers. Tai ir yra tikros, gelminės kultūros požymis – likti nepažinia svetimam žvilgsniui. Mums, europiečiams, niekada nepavyks suprasti, kas yra *dao*, lietuviai niekada nesuvoks ir nepatirs, kas yra *duende*, lygiai kaip ispanai nepažini ir nesuprantama liks *roma*, o vainachas niekaip negalės išaiškinti, kas yra *jahj*. Taip ir islamas – turime sutikti, kad niekada nesuvoksime esminių islamo žodžių ir sąvokų. Norint atrakinti šią genialią Spenglerio maksimą, reikia kalbėti ne tiek apie formas, kiek apie esmes. Už kiekvienos kultūros, jos apraiškų, formų pasaulio tyliai glūdi esmės, jas pagimdžiusios. Būtent jos ir yra nepažinios, nes esmės esmė ir yra tai, kad ji yra absoliučiai nepakartojama. Esmės nepanašios, tad kitos esmės nei tavoji, kurioje randiesi, kurioje esi, pažinti yra neįmanoma. Jei formų pasaulyje, žaismėje ir yra galimi atsitiktiniai – dažniausiai – sutapimai ar panašybės, tai esmių pasaulyje tai nepasiekiamo.

Šitai galioja kultūros srityje, žmogiškuoju lygmeniu. Kitaip yra religijos, dieviškuoju lygmeniu, nes Dievas yra esmių esmė, Dievas yra pati Esmė, „Tas, kuris esti“, *sum qui sum*. Čia bendravimas yra įmanomas.

Europiečių pastangos suvokti islamą yra tik varžybos tarp tų, kurie daugiau ar mažiau prisiskaitė daugiau ar mažiau patikimų tekstų. Tačiau esamasis laikas vis vien reikalauja pastangos. Tarp krikščionybės ir islamo sproginėjanti priešprieša nežada taikos, tačiau paliaubos žmogaus jėgoms yra įmanomos, o ir Dievo planai mums nežinomi. Netikėta, bet dabartis tam tikra prasme yra tam palanki – gaivalinga islamo energetika kartu su krikščionybę ištikusia mažakraujyste verčia abi puses stengtis priartėti ar bent atidžiau viena į kitą stebeilytis. Aišku, turimi galvoje ne abiejų religijų kraš-

tutinumai ir iškrypimai. Nuo vienos jų – izmailizmo sektos, pagimdžiusios al Káidą, ir reikėtų pradėti.

Izmailizmas ir kalifatas

Turima mintyje šios ideologijos esmė – į blogį atsakyti blogiu, blogį naikinti blogiu. Izmailitų asainai, žmogžudžiai (nuo *hashashines*, hašišo prisirūkę), kurie buvo siunčiami į miestų gatves, pšovė ne tik kitatikius (kafirus) ir klaidatikius (munafikus), kalbant šiuolaikinių modžahedų terminologija, bet ir šiuo požiūriu niekuo dėtus, jei tokie pasipainiodavo po ranka ir kliudydavo. Izmailizmo pėdsakai itin ryškūs al Káidos ideologijoje. Izmailizmas yra padarinyš tos islamo pasaulį ištikusios katastrofos, kai po Pirmojo pasaulinio karo, suirus Osmanų imperijai, buvo sunaikintas ir kalifatas, tas islamo Vatikanas, ir neliko centralizuojančios bei drausminančios dvasinės institucijos, kartu ir dvasinio autoriteto, apsaugančio nuo paklydimų. Todėl islamo pasaulis pagrindiniu savo uždaviniu laiko kalifato atkūrimą. Islamo intelektualai teigia, kad „poreikis Centro, esančio virš valstybės, įbūtinančio Ummą [musulmonų bendruomenę, – A. P.], koncentruojančio jos pajėgas, nukreipiančio jos valią, *šiandien vis aktualesnis*. Umma pereina nuo gynybos į augimą. O tai yra neįmanoma esant dabartinei padėčiai, kai vyrauja decentralizacija, veikia daugybė pavienių, savarankiškų projektų, keletas veikiančių jėgų ir t. t. Todėl būtina reikalingas tam tikras centras, kolektyvinės smegenys. Tai – veiksmingo civilizacinio proveržio sąlyga“. Būtent šis siekinys yra pagrindas, išankstinė sąlyga islamo ir krikščionybės (katalikybės) dialogui, nes be islamo centralizacijos suartėjimo pastangos pakimba ore. Ir Ummoje stiprėja suvokimas, kad vieniems musulmonams atsilaikyti prieš dadžališkąją antikristinę negandą nepavyks, tad būtina ieškoti sąjungininkų, „sutarties žmonių“, jų terminais kalbant. Tokiais yra laikomi krikščionys ir alterglobalistai². Išties kalifato klausimas yra vidinis tik teologine prasme, o realiai jis buvo pagrindinė trijų dabarties karų su islamistais priežastis. Pradėkime kad ir nuo fakto: 1428 m. ramadano 28 d. (pagal mūsų kalendorių 2007 11 25) buvo panaikinta Čėčenijos Respublika Ičkerija ir paskelbtas Kaukazo Emiratas – vieninga Kaukazo islamo valstybė.

Pirmą kartą ši idėja buvo iškelta jau prieš dešimt metų vadinamajame Ičkerijos ir Dagestano tautų kongrese. Šitai paskelbė gerai žinomas Movladis Udugovas, tas pats, apie kurį generolas Trošinas yra pasakęs, kad jis vienas lai-

mėjo 1994–1996 m. informacinį karą prieš visą Rusijos propagandinę mašiną ir kuris dabar, po Osamos bin Ladenų nužudymo, yra labiausiai medžiojamas žmogus. Yra tekę su juo bendrauti anų laikų Grozne – Džochargaloje, niūrų ir purviną karo pradžios rudenį, kur po pirmųjų antpuolių gatvių sankryžose riogsojo pamušti tankai, dar nebuvo išsisklaidęs parako smarsas, o ant medžių šakų kadaravo išsprogdintų kūnų liekanos. Jaunas, beveik vaikėzas, niekuo neišsiskiriančios visiškai nekaringos išvaizdos, jau tada jis buvo dešinioji Džoharo ranka – kartu su Zelimchanu Jandarbijevu. Jau tada jis teigė, kad būsimajame kare vis svarbesnis taps religinis dėmuo. (Dar šeichas Mansūras, carinės Rusijos priešas, siekė sukurti Kaukazo tautų emiratą, vasališkai pavaldų Osmanų kalifatui.) Štai ką Movladis yra pasakęs apie kalifatą, savaip perteikdamas mintis iš Korano: „Pranašo Mahometo *hadise* sakoma: po teisingojo kalifato seks paveldimos monarchijos periodas, kurį pakeis tironija ir *fitna* (nesutarimai), o paskui vėl ateis teisingojo kalifato periodas.“

Panašiai kalba ir islamo priešininkai: D. Ramsfeldas (Donald Rumsfeld), buvęs JAV gynybos ministras: „Irakas būtų tapęs atrama naujojo islamo kalifato, apimančio visus Artimuosius Rytus <...>. Tokie jų planai, taip jie pareiškė.“ E. Bleras (Anthony Blair), buvęs Britanijos premjeras: „Būtina užkirsti kelią „blogio ideologijai“, kuri siekia sukurti įtakingą Talibano valstybę ir šariato įstatymais valdomą visus musulmonus vienijantį kalifatą.“ H. Kisindžeris (Henry Kissinger): „Pagrindinis priešas yra aktyvus islamo fundamentalistų sluoksniu, kuris siekia eliminuoti nuosaikų islamą išpažįstančias bendruomenes kaip trukdančias atkurti kalifatą.“ Vladimiras Putinas: „Čečėnai kovoja ne už nepriklausomą Čečėnijos valstybę, jie kariauja už kalifatą – nuo jūros iki jūros – sukūrimą. Tai ką, norite, kad mes jiems šitai leistume?“

Religijotyroje mažiausiai pažintas yra ankstyvasis, pirmojo tūkstantmečio po Kristaus pabaigos laikotarpis, o jis kaip tik ir yra įdomiausias. Tada susidūrė ką tik gimusi religija islamas su labai jauna, dar neturinčia vyraujančio teologinio vektoriaus krikščionyste. Špengleris yra apibūdinęs arabišką kultūrą kaip amorfišką, tiksliau – kaip įgavusią pseudoformą. Šitai jis nusako vaizdžiu palyginimu: įsivaizduokime, kad į uolienas prasiskverbęs vanduo ištirpdo kristalinę padermę. Vėliau iš ugnikalnio išsiveržusi lava užpildo šią tuščią ertmę, sukurdamą pseudoformas, imituojančias nebesančias kristalines struktūras. Išoriškai turėdama kristalo formą, ši naujai gimusi materija yra iš esmės amorfiška. Tai simbolizuoja *arabeska*, kurią filosofas parinko

arabų kultūros *prafenomenu*, esminiu ženkle. Arabeska liejasi neturėdama nei pradžios, nei pabaigos, joje pulsuojančiame esmė, jos esą taip ir neišgauna aiškesnės formos. Taip ir arabų kultūra – griuvus, ištirpus Antikos pasauliui, anihiliavusis jam kaip formai, arabų, dykumų klajoklių genčių lava užpildė atsiradusias tuščias ertmes. Arabų religija islamas taip pat neišvengė įtakų, o gal išvis buvo įspraustas į jau susiformavusios krikščionybės formas. Jau islamo pradžia, takoskyra tarp sunitų ir šiitų, daug kuo panaši į krikščionybės gimimo aplinkybes. Naujajame Testamente yra aprašytas epizodas, kai du broliai, Jokūbas ir Jonas, motinos padedami, bando užsitikrinti Jėzaus palankumą ir taip paveldėti vienvaldystę. Panašiai ir ankstyvajame islame, kai imamas Ali (arab. *Alī ibn Abī Tālib*) ir jo aplinka, iš kurios vėliau kilo šiizmas, ginčija teisę į ką tik mirusio pranašo Mahometo dvasinį paveldą, remdamiesi giminyste. Begimstančioje krikščionybėje apaštalavimo darbai ir kryptys buvo pasidalyti tarp Pauliaus ir Jokūbo šalininkų, ir tai įvyko taikiai – „padavė <...> dešines draugystės ženklan, kad mes eitume pas pagonis, o jie pas žydus“ (Gal 2, 9). Kitaip šitai vyko islamo pasaulyje – jame radosi skilimas, įraža, išlikusi iki šių dienų.

Šiitai

„Iraniškoji“ islamo kryptis, ko gero, artimiausia krikščionybei grynai dėl žemiškų priežasčių – savo indoeuropietiško šaknų. Po pranašo Mahometo mirties begimstantį islamo pasaulį kurį laiką valdė šalininkai religinės krypties, kuriai vėliau prigijo *sunizmo* pavadinimas. Tačiau netrukus (661 m.) kilo sąjūdis, kurio svarbiausias atstovas buvo artimas pranašo giminaitis Ali, teigęs, kad islamo dvasinio ir religinio paveldo tęsėjai turi būti kilę iš artimiausios jo aplinkos. Po Ali mirties dieviškąją emanaciją buvo apdovanoti šventieji imamai, šiitų bendruomenės vadovai. Čia išsiskiria šiizmo ir sunizmo dogmatika – sunizme imamai yra tik bendruomenės išrinkti dvasiniai ir pasaulietiniai vadovai, o šiizme imamų luomas yra labiau sakralus, turintis netgi mistinės patirties ir išminties. Pradžioje būta dvylikos imamų, tiesioginių Ali palikūnų (palyginkime su dvylika apaštalų). Visi jie, kaip ir krikščioniškieji apaštalai, žuvo kankinio mirtimi už tikėjimą. Išskyrus vieną, dvyliktąjį... Dvyliktasis imamas Mahdī gyvas būdamas dingo oloje, todėl vadinamas „pasislėpusiuoju“. Pasirodys jis tik „laikų pabaigoje“, keletą metų iki Paskutiniojo teismo dienos, idant išgelbėtų žmoniją, nugalėdamas Dadžalį (*al-Masīh ad-Ḍağğāl*), islamiš-

kąjį Antikristo atitikmenį, užvaldžiusį pasaulį. Tačiau tai jis darys ne vienas, bet kartu su Isa.

Kas gi yra Isa? „Isa, Mariam sūnus“, vadinamasis Jėzus Korane. Jis čia nelaikomas Dievo sūnumi, tačiau dažnai vadinamas „Alacho dvasia, Alacho žodžiu, Alacho siųstu“. Jo santykiai su Dievu ypatingi. kaip ir Adomas, Jis buvęs sutvertas iš molio Dievo žodžiu, – ne taip, kaip kiti pranašai. Jėzaus mirties aprašymas Korane panašus į detektyvą – Jis buvęs gyvas paimtas į dangų, o ne nužudytas. Sakantieji, kad Jėzus buvęs nužudytas, pasak Korano, neturi tvirtų įrodymų, jiems taip tik pasirodę – vietoj Jo tikriausiai buvęs nužudytas kitas žmogus. Tačiau prieš Paskutinįjį Teismą Isa grįšiąs į žemę ir įkursiąs Tiesos karalystę (kartu su Mahdi)...

Šiizmas yra išplitęs tik Irane ir aplink jį, o šią salą supa arabų sunitų jūra. Kultūrologine (ne teologine!) prasme sunitų ir šiitų priešprieša yra tolygi arabų, semitų-chamitų pasaulio ir Indoeuropos priešprieša. Ypač įdomi yra šiuo atžvilgiu Ispanijos istorija – būtent ispanai turėjo ilgiausiai trukusį iš visų ide. etnosų sąlytį su islamo pasauliu. Ta pačia prasme šiizmą galima būtų vadinti **indoeuropietiškuoju islamu, o ispaniškąją katalikybę – krikščioniškuoju karingu šiizmu.**

Abi šios religinės srovės daug dėmesio skiria martirologijai, kankinių už tikėjimą kultui. Abi jos turėjo sukaupusios dideles dinaminės energijos atsargas, kurios lėmė veiksmo, jėgos, o negatyvia prasme – ir prievartos pirmenybę. Tačiau jeigu krikščionybė, sekdamą Kristaus mokymu „atsukti kitą žandą“, išsigydė nuo pagundos nešti gėrį jėga, tai islamo pasaulis tebėra įkliuvęs į „akis už akį“ spąstus.

Iranas

Šiaip jau islamo pasaulyje vyrauja sunizmas, o šiizmas dažnai vadinamas sekta, kraštutiniu požiūriu šiitai netgi nelaikomi Ummos nariais. Tačiau palikime šias problemas patiems broliams musulmonams (man besilankant Irane už bandymą sprogdinti sunitų šventovę mirties bausme buvo nubaustas šiitas, o ajatola Chomeini (pers. Ruhollah Musavī Homejnī) nedviprasmiškai perspėjo, kad bus vienodai griežtai baudžiamos abi pusės, nes tai yra nusikaltimas Alachui)... Iranas yra apskritai arčiausiai to, kas vadinama idealios teokratinės valstybės modeliu. Aukščiausia Irano valdžia, dvasinis lyderis – *Fakih* (farsi kalba reikštų maždaug „šventas teisuolis“) yra išrenkamas (tiksliau sakyti –

parenkamas) iš aukštųjų dvasininkų, panašiai, kaip popiežius. Maža to, jis yra dar ir *Rahbar*, t. y. ir aukščiausia valdžia apskritai. Tačiau tiesiogiai į civilinės valdžios reikalus jis ir jo taryba nesikiša, prezidentas Achmadinežadas (pers. Mahmūd Ahmādī-Nežād) valdo visiškai savarankiškai. Bet jei kas nors ne taip, tai iš viršaus pasigirsta įspėjimas – panašiai atliepia ir mūsų Vyskų konferencija. O jei ir toliau „ne taip“, tai baisu ir pagalvoti, nes už ajatolų stovi rūstusis islamo revoliucijos sargybinių korpusas – vyrai, matę šilto ir šalto, ginkluoti iki dantų, įgavę patirties dešimtmetį trukusiame žūtbutiniame kare su Iraku, amžinos semitinių tautų ir Indoeuropos priešpriešos eiliniame epizode (iranietiškoje mitologijoje visos pasaulio šalys yra geros, išskyrus pietus – permanentinį blogio šaltinį). Jų yra apie 500 000, o prireikus, pašaukus *basidžius* (mūsų šaulių analogas) ir rezervininkus, gali būti ir daugiau kaip dešimt milijonų. Tačiau svarbiausias jų ginklas yra Koranas, t. y. religinė paskata. Per neseniai vykusius neramumus, sukeltus „auksinio“ Teherano jaunimėlio, turtingų tėvų atžalų, panūdusių diskotekų, narkotikų ir kitokių vakarietiško dirgiklių, jie nesikišo – nebuvo būtinybės, nes viskas būtų baigęsi per penkias minutes. Jie yra kvintesencija to visuomenės sluoksnio, tų 70 nuošimčių paprastų Irano žmonių, kurie balsavo už kalvio sūnų, žmogų iš provincijos, nešiojantį kostiumą už 20 dolerių. Tiesa, kartu ir diplomuotą inžinierių, technikos mokslų daktarą, universiteto dėstytoją, taip pat ir specialaus žvalgybos dalinio vadą kare su Iraku.

Kelionė po Iraną leido suvokti, kad Irano jėga yra viena seniausių pasaulyje valstybingumo tradicijų, beveik absoliuti – kiek tai įmanoma – nepriklausomybė ir po paklaidžiojimų po vakarietiško pagundų promenadas atkurta teokratinė santvarka. Tarsi viskas ir būtų aišku, tačiau kodėl šitai nepavyko kitoms islamo šalims, kaimynams Pakistanui ir Afganistanui? Juk ir etnika, ir religija yra panašios, tačiau rezultatai po išsivadavimo iš kolonijinio jungo – apgailėtinaai skirtingi. Kur vis dėlto glūdi naujojo Irano jėgos šaltinis?

Mahdaviat

Taip vadinamas eschatologinis islamiško intelekto projektas, kuriuo remiasi ir kurį tuo kartu ugdo bei vykdo Achmadinedžadas. Jau esame kalbėję apie Mahdį, „pasislėpusįjį“, glūdintį laikų pilnatvės lūkestyje imamą, savotišką Kristaus ontologinį šešėlį. *Mahdaviat* yra šiuolaikinio Irano režimo kodas, jo šifro raktas. Kad tai nėra vien abstrakcija, rodo Teherano režimo realūs darbai ir

siekiai. Tai siekis ne vien apsiginti, išgyventi, išlaikyti nepriklausomybę, bet ir energinga, savivertės, išdidumo kupina programa parodyti pasaulio tautoms, kad galima ir kitokia civilizacija nei amerikietiška. *Mahdaviat* tikslas yra taisyti kelią Mahdì atėjimui, gyventi tuo, kuo, panašiai kaip krikščionys, ypač pirmųjų amžių, gyveno – Kristaus atėjimo laukimu. Ir ne tik bevaliu laukimu, bet energingu kelio tiesimu šiam atėjimui ir sielose, ir kitose žmogaus raiškose – kūryboje, švietime, ekonomikoje (kaip čia neprisiminsi Stasio Šalkauskio „Gyvosios Dvasios sąjūdžio“). Dėl deklaruotos nepažinumo nuostatos nesigilinsime į šią nelauktą ir visai negirdėtą krikščioniui pastangą praplėsti drungnai murzinų debesų maršką, dusinančią žemės rutulį. Daug daugiau nei tikriausiai bergždžios pastangos suvokti kitokią nei tavo dievoiešką pasako štai toks epizodas: 2005 m. rugsėjo mėn. Achmadinedžadas sakė kalbą JTO. Savo pasisakymą jis baigė malda, skirta Mahdì atėjimui: „O, Galybių Dieve, aš kreipiuosi į Tave maldaudamas paskubinti Tavo pasiuntinio, mums žadėto, atėjimą, kuris, teisingis ir tobulasis, pripildys visatą teisingumo ir taikos!“ Vienas iš delegacijos narių štai kaip aprašė tos kalbos įspūdį: „Kai prezidentas ištarė: O, Galybių Dieve, aš kreipiuosi į Tave, aplink jo galvą nušvito šviesos ruožas...“ Pats Achmadinežadas sakė, kad jis taip pat jautė šią šviesos ir energijos aurą, tarsi rastųsi jos viduje, ir pajuto, kad atmosfera (reikia manyti, ne itin draugiška) salėje staiga pasikeitė, ir per visas 27 kalbos minutes visi tie lyderiai net akimi nemirktelėjo. Rodėsi, kažkokia ranka valdo juos, atveria jiems akis...

Todėl *mahdaviat* yra ne tik islamo revoliucijos kodas – jis yra pati šios religinės revoliucijos siela. Ką gi, krikščionims belieka viltis, kad gal jų gretose taip pat atsiras lyderis, kurio klausydami žmonės patirs ką nors panašaus... Skeptikai, cinikai ir niurgzliai čia neturėtų praleisti progos įsiterpti – tai ką, gal rengiatės prie Vyskupų konferencijos prijungti KASP, savanorių pajėgas, ir įkurti KLR, Krikščioniškąją Lietuvos Respubliką ar kokį nors LITALIBANĄ??? Ar užmiršote užmėtymus akmenimis, pakartuosius ant statybinių kranų, sušaudytas Budos statulas?

Ne, neužmiršome. Tiesos ir nešališkumo dėlei turiu pasakyti savo nuomonę dėl islamo pasaulyje, taip pat ir Irane, vykdomų viešų mirties bausmių. Tai buvo tai, ko krikščionis niekaip negalės priimti ir su kuo niekada negalės susitaikyti. Tai – siaubas. Kas to vaizdo nematė, negali šito suprasti. Nemačiau ir aš, nes žiūrėti šitai tiesiogiai būtų nuodėmė, bet internete yra pilna šių šiurpių vaizdų. Sakysite, ir save vadinančiose krikščioniškoms šalyse taip pat yra ši bausmė, ir Lietuvoje ji ne per seniausiai panaikinta, bet diskusijos vis nenu-

tyla. Tačiau šiose šalyse ji nevykdoma viešai. Sakysite, na ir kas, kad slepiama, kad neviešai – argi tai ką keičia? Jei bandysi prieštarauti, kad vis dėlto čia justai krikščionybės įtaka, tai lengvai gali būti suniekintas, kad tas slapstymas yra veidmainystė, ir tiek. Ir vis dėlto – slėpimas, neviešinimas rodo, kad gėdimasi, jaučiama darant kažką negera, kad ir pateisinama. O islamo šalyse to nėra – mirties viešumo nesibijoma, atvirkščiai, manoma turint teigiamą, atgrasantį poveikį. Šis požiūrių skirtumas – padarinys to, kad islamo žmogui Kristus liko iki galo neatpažintas, liko tik Isa. Nes islamo pasaulis vis dar yra „akies už akių“ pasaulis, per tas išdurtas akis nematantis Gelbėtojo.

Man asmeniškai pažintis su islamo pasauliu leido aiškiau suprasti, koks sudėtingas ir sunkus buvo (ir, kas liūdniausia, tebėra) Žinios, Evangelijos kelias į kietas tų laikų ir to krašto žmonių širdis, į suvokimą, kad Dievas yra Meilė. Vilčių teikia Gelbėtojo pasiilgimas, kuris yra gyvas islamo pasaulyje, ir gal net gyvesnis nei mumyse, kurie tariamės Jį išpažįstantys. Kyla viena įkyri mintis – kas gi arčiau Jo: ar tas, kuris Jo nepažįsta, bet jaučia ir ilgisi Jo ar bent Jo šešėlio; ar tas, kuris pažįsta, bet kuriam Jo nereikia, nes Jis trukdo jo *šopingams* ir *džogingams* „nerealiais“ reikalavimais, visokiais atkištais žandais, celibatais ir panašiomis atgyvenomis...

Talibanas

Esama ir kitos, dar svarbesnės, nes susijusios su dabartimi, temos, tiesiogiai paliečiančios Lietuvą. Tai Afganistanas ir jo kontekste – Talibanas. Kai, vykdydamas savo tarnybines pareigas, parašiau, kas yra Talibanas, – iš tikrųjų, o ne pagal propagandiniame kare naudojamas klišes, teko su darbu atsiseikinti, nes tekstas neatitiko tuometinio *mainstream'o*. Man atrodė, kad jei jau siunčiaime karius į rizikos zoną, tai bent jau jie turi žinoti, kas yra kas.

Mes neturime ką veikti Afganistane, mes neturime už ką ten kovoti, tas karas yra ne mūsų ir ne mums, jis iš anksto buvo pasmerktas pralaimėjimui, o svarbiausia – jis abejotinas politine ir ypač moraline prasme, ir dar labiau – lietuviškosios pokario rezistencijos kontekste.

Esame replėse, esame tarp kūjo ir priekalo, tarp lojalumo 5-ajam NATO sutarties straipsniui ir tarp žmogiškos nuojautos, kad kažkas ten negerai. Taigi, kas iš tikrųjų yra Talibanas?

Pradėti reikėtų iš toli – nuo sovietų įsiveržimo į Afganistaną. Kaimyniniame Pakistane susikaupė daugybė pabėgėlių, tarp jų buvo daug beglobių, pra-

radusių tėvus vaikų. Pakistano pasaulietinei valdžiai jie nerūpėjo; juos globoti apsiėmė kai kurios musulmonų religinės bendrijos. Per devynerius karo metus šie vaikai tapo jaunuoliais, kurie išmanė du dalykus – Koraną ir kalašnikovą. Pasibaigus karui, jie grįžo į Tėvynę ir rado ten baisią suirutę – gentys kovojo su gentimis, grupuotės – tarp savęs, o labiausiai siautėjo kriminalas, kurio velniškas variklis buvo narkotikai.

Reikėjo rasti viršsprendinį, kuris galėtų bent kiek atkurti tvarką tame itin margame skiautinių kilime iš kultūrų, rasių, genčių ir religijų, kurio vardas – Afganistanas (*af-gan* – tas, kuris išėjo, t. y. migravo dėl vienu ar kitu priežasčių iš aplinkinių civilizuotų teritorijų į dykras). Tą viršsprendinį parodė Alachas, ir jo vardas buvo Talibanas – kas kitas, jei ne religija labiausiai vienija žmonių konglomeracijas. Talibano ištakos slypi iššūkyje, kurį globalizmas ir technologinė civilizacija metė islamui. Atsakas buvo dvi kryptys – modernistinė, ėjusi į kompromisus, ir tradicionalistinė, atsisukusi į ištakas; dėl šios krypties įtakos ir gimė Talibano sąjūdis, siekęs įgyvendinti minėtą islamiškąjį atsaką, ir kartu pateikti alternatyvą esamam islamo pasauliui. Jo pradžia paprastai siejama su vadinamąja Dar ul Ulumo tradicionalistine mokykla, 1865 m. įkurta Deobande, šiaurės Indijoje. Savaiame peršasi kai kurios paralelės su viduramžiškoju Kliuni sąjūdžiu, Europos krikščioniškajai civilizacijai buvusiu tarsi Sutvirtinimo sakramentu. Talibų sąjūdis, užgimęs mažoje skurdiausio kaimelio medresėje, netrukus išsiplečia, pasiekdamas ir Pakistaną, jam jau priklauso daugiau kaip 20 medresių. Kaip ir Kliuni, sąjūdžio pagrindas – askezė, neturtas, drausmė ir, be abejo, malda. Daugiatautės bendrijos susižinojimo kalba tampa *urdu*, kaip Kliuni – lotynų. Deobandizmo³ svarbiausi žymenys – sunizmas su sufizmo inkliuzais, tradicionalizmas, bet ne konservatyvumas (salafitai). Labiausiai skiriasi požiūris į džihadą. Deobandizmas džihade pabrėžia dvasinį, ne militarinį pradą, prievartą pateisindamas tik kraštutiniu atveju (apskritai rimti, ne propagandistiniai islamo ekspertai Talibaną nepriskiria radikaliajam islamui).

Tolesnė deobandizmo raida, jau XX a., yra susijusi su Pakistane įkurtu dvasiniu centru Hakanija ir su dvasiniu lyderiu Maudūdi (urdu Abū'l Ala' Mawdūdi, 1903–1979), kilusiu iš Indijos, kuris ir sukūrė Talibaną, kaip teokratinės valstybės, pagrindus. Hakanijos studentų talibų amžius – nuo 8 iki 30 metų, mokslas ir pragyvenimas nemokami. Jie tapo naujos islamo valstybės – Talibano Emirato – elitu. Talibai panašūs į Viduramžių Europos vienuolius karijus; būtent jie „užlaužė“ pokarinio Afganistano kriminalą, iš

pradžią – lokaliai, o vėliau, įgiję autoritetą, – ir beveik visame krašte (kontroliavo daugiau kaip 90 procentų teritorijos). Didžiausias šios valstybės pasiekimas, kurį Vakarų žiniasklaida nutyli: Talibanui pavyko užspeisti narkotikų verslą – ne tik platintojus, bet ir vartotojus bei augintojus; tą liudija UNESCO padėkos ir apdovanojimai. Tiesa, tai truko trumpą laiką, nes netrukus prasidėjo karas, bet precedento būta – pasirodo, kare su narkotikais galima nugalėti, jei remiamasi religiniais principais. Ko nesugebėjo padaryti Kolumbijoje pasaulietinė valdžia, remiama JAV karo mašinos, tą sugebėjo talibai. Taip, tikrovėje deobandistinės nuostatos, ypač nuožmies talibams primestos partizaninės kovos sąlygomis, ne visada ir ne visur išlaikomos, tačiau kuri pusė teisi, rodo padariniai: ne tik faktas, kad karą laimi jie, bet, kas dar svarbiau, Afganistano žmonių nuotaikos jų atžvilgiu.

Tad politikų pareiškimai, kad Lietuva trauksis iš Afganistano 2013 m., yra džiugi ir laukta žinia, pašalinanti vidinę nedarną, kurią jautė kiekvienas, nebūtinai krikščioniškų pažiūrų Lietuvos žmogus.

Nuorodos

1. Dadžalas (*Al-Masīh ad-Dajjāl* – netikras Mesijas) – islame Antikristo atitikmuo.
2. Alterglobalizmas – antiglobalizmo atšaka, atmetanti transnacionalinių korporacijų primestą globalizmo modelį, bet ieškanti alternatyvaus varianto, be neigiamų globalizmo padarinių.
3. Deobandizmas – islamo mokymas, sukurtas islamo religiniame ir kultūriniame centre Darul Uloom Deoband (Indija), propoguojantis modernų, bet kartu atremtą į tradiciją islamą, turintis didelę įtaką Talibanui.

„Naujasis Židinys-Aidai“, 2011, 4.

Kristus yra vyras

...а всё очень просто.

Вот он, Бог

Вот ты. Живи, давай...

(Piotr Mamonov)

Kristus yra vyras, tikras vyras, savas. Dievas atsiuntė Jį mums kaip savo sūnų, tai yra vyrą – ne kaip dukterį, kaip moterį. Tam, kam Jis buvo skirtas, reikėjo vyro, ir tik vyras galėjo tai atlikti. Tai mes jį padarėme belyte būtybe, nusaldinom. Kristus yra tobulas vyras, turintis visas vyrui būtinas savybes – na, ir dar tas, kurias gali turėti tik Dievas, pavyzdžiui, daryti stebuklus.

Esminis Kristaus bruožas yra drąsa. Tai ypatinga drąsa, maksimali ir kraštutinai įmanoma. Tai yra drąsa mirti, drąsa gyventi žinant, kad mirsi, kad būtinai mirsi anksčiau laiko, kad Dievo valia atėjai į šį pasaulį mirti, ir turi gyventi su šituo, ir gyventi drąsiai ir tikrai. Tai gali tik vyras, tai įmanoma tik vyrui. Moteriai šitai neduota, ji ateina į šį pasaulį nešti gyvybę, jai ši anoji lemtis būtų nepakeliama, prieštaraujanti visai jos prigimčiai.

Tokios drąsos turėjo mūsų partizanai, tačiau suvokti, ką tai reiškia, suvokti visu sveriu, įmanoma tik iš patirties. Gal man atleis krikščionys, jei pavyzdžius pateiksiu iš kitos terpės, iš islamo pasaulio. Taip jau atsitiko, kad su šitokia kraštutine drąsa teko susidurti ne čia, tarp krikščionių. Tai įvyko Kaukaze, per karus. Ten susipažinau ir artimai bendravau su dviem tikrais vyrais. Tai Čečėnijos prezidentai Džocharas Dudajevas ir Zelimchanas Jenderbijevas – vieną iš jų, Zelimchaną, galiu laikyti savo draugu. Abu jie gyveno žinodami, kad mirs, kad žus. Maža to – jie žinojo, kad tai neišvengiama. Buvo tam tikras skirtumas. Džocharas, subtilesnė natūra, islamo intelektualas, suvokė palaipsniui, kad jo mirtis yra neišvengiama ir netgi būtina, lemta, kad ji yra sprendinys laikinai laimėjus

šiuurkščiai jėgai. Zelimchanas, karys, turėjo teorinę galimybę išgyventi, nepaisant daugybės pasikėsinimų, bet Dievas, kurį jie vadino Alachu (Allāh), lėmė kitaip. *Dala sobar loila massarna a* – čečėnų kalba „Amžiną ramybę duok mirusiams, Viešpatie“.

Kristus turi viską, visas tradicines savybes, *virtus antiqva*, kurių reikia tikram kariui, kariaujančiam ne „prieš“, bet „už“. Neatsitiktinai ankstyvųjų viduramžių riterio etalonu yra laikomas riteris Galahadas, kurio *habitus* labiausiai artimas Kristui – seras Galahadas yra drąsus, pamaldus ir skaistus, ir netgi, pasak mito, buvęs gyvas paimtas į dangų. Todėl jam vieninteliam iš riterių yra pavykę paliesti šventąjį Gralį, Eucharistijos taurę (kurios mitologinis provaizdis, beje, yra paparčio žiedas).

My good blade carves the casques of men,
My tough lance thrusteth sure,
My strength is as the strength of ten,
Because my heart is pure.

(Alfred Tennyson,
poema „Sir Galahad“)

Mano kardas aštrus,
Mano ietis tvirta,
Aš stiprus ir romus,
Širdis mano tyra.

(Laisvas vertimas – A. P.)

Riteris Galahadas.
Dail. George Frederic Watts
(1817–1904)

Kristus turi ir kitokios drąsos, ne tik drąsos mirti. Jis turi drąsos pasakyti tiesą į akis (*taip, tu* – Judui). Net tylėjimu Jis pasako daugiau nei žodžiais – kai rašo pirštu smėlyje, pilantis priekaištų krušai. Šitai yra genialiai pagavęs Dostojevskis – „Legendoje apie Didįjį inkvizitorių“ Kristus tylėdamas išklauso inkvizitoriaus priekaištų ir tik išeidamas jį pabučiuoja. Jis turi drąsos, kai reikia nepaisyti visuomenės nuomonės (epizodas su muitininku), mandagybių ir gero elgesio taisyklių (išvaiko prekeivius). Gal drastiškiausiai ši drąsa, santykių su kitais drąsa pasireiškia santykiuose su motina („O kas tau darbo, moterie“ – per vestuves Kanoje). Teologai ir pamokslininkai iki šiol vienas už kitą išradin-

giau stengiasi nuglaistyti, paaiškinti šį jo poelgį, tačiau yra kaip yra, tie žodžiai turėjo būti pasakyti, nes Jis buvo vyras, o Marija – moteris, nors ir motina. Tas dvi tiesas – vyro ir moters – reikėjo atskirti, ir belieka viltis, kad Marija giliai širdyje šitai suprato...

Tačiau esminis raktas į Kristaus pažinimą yra anoji drąsa mirčiai, ribinė žmogui. Gal čia ir slypi atsakymas į slėpinį, kurio neranda teologai ir visokie kitokie išminčiai, kodėl Katalikų bažnyčia (ir visos senos ir amžinos religijos) taip užsispyrusiai, nemokėdami paaiškinti, neleidžia moterų prie altoriaus ir laikosi celibato, ir laikysis šito, nepaisydama nieko. Šis slėpinys – tai Kristaus santykis su moterimis, santykis su moteriškumu. Visą gyvenimą Jis buvo supamas moterų – nuo kūdikystės (madona), suaugus (Veronika, Magdalena) ir iki mirties (pieta). Kažkas Jame jas traukė prie savęs, bet Kristaus santykių su moterimis nepavadinsi kitaip kaip rūsčiais. Tačiau šitoje rūstybėje, turinčioje tiesioginį sąlytį su mirtimi, gal ir yra atsakymas.

Kristus vyriškoje aplinkoje iškart yra atpažįstamas ir pripažįstamas vadu, lyderiu, tikru vyru, ir tik kiek vėliau – Mesiju. Paprasti Genezareto ežero žvejai patiki Juo iš pirmų žodžių – o juk būti pripažintam paprastų, dirbančių fizinių darbą žmonių terpėje yra daug sunkiau negu tarp baltarankių. Iškart, per kelias sekundes, lygias amžinybei, jį atpažįsta ir patiki vienas iš latrų, nukryžiuotų šalia, skirtingai nei kitas, jau pardavęs sielą šėtonui.

Kristus yra gailėstingas, bet Jo gailėstingumas yra vyriškas, be sentimentų. Jis myli vaikus, bet kitaip, nei juos myli moterys. Jam vaikas – mažutėlis, nekaltumo ir bejėgystės įsikūnijimas, kuriam reikia vyriškos globos. Kristus gali būti visoks, gali būti ir Dievo avinėlis („aš esu romus ir nuolankios širdies“), žadantis suvargusioms mūsų sieloms atgaivą, nes Jis yra „netiesinis“, anot Česlovo Kavaliausko. Bet be ano drąsos rūsčio, ryžto mirčiai šis pažadas pakibtų ore.

Jis nėra banalus supermenas, nėra visagalis animacinių filmų herojus. Kristus tikrai yra tikras žmogus, tikriau nebūna. Ir Jis patiria silpnumo akimirkų, tokių žmogiškų ir žmoniškų. Nors Kristus yra mažakalbis, prabylantis tik tada, kai to reikia, ir nepasakantis daugiau nei reikia, bet lūžio momentais Jis atsiveria, atskleisdamas, kad visa, kas žmogiška, jam nesvetima („Žvėrys turi urvus, paukščiai lizdus... Žmogaus sūnus neturi nieko“). Tačiau dramatiškiausiai ir įtikinamiausiai šis žmogiškasis tikrumas, prigimties silpnumas, kuris betgi ir daro žmogų žmogumi, atsiskleidžia Jo dejonėje ant kryžiaus – „Tėve, tėve, kodėl mane apleidai...“ Prisipažinsiu, ši dejonė man yra tai, dėl

ko Jis yra savas. Be jos gal negalėčiau įtikėti, kad Jis, gelbėtojas, *Salvator*, buvo toks kaip mes, kad buvo vienas iš mūsų. Be jos Jis būtų tik Dievo konstruktas, superrobotas, technologinė dieviškojo gailestingumo parama vargšei silpnai žmonijai.

O galutinis brėžis, Kristaus vyriškosios prigimties viršūnė yra paskutiny-
sis Jo žodis, išdejuotas peržengiant mirtį – ATLIKTA... Pagaliau įgyta teisė
amžinai likti teisiam, įgyta teisė vadintis vyru. Kančios vyru, įveikusių kan-
čią ir mirtį.

Ir todėl viskas labai paprasta – štai Jis, štai tu, ir gyvenk, ko dar reikia...

ISTORIJA

Didžioji Lietuva

Trumpa LDK istorija

Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui

Prieš daug tūkstantmečių, atsitraukus ledynams, didžioji Europos lyguma apaugo pirmykšte giria. Pietuose ji ribojosi su stepe, šiaurėje jos ribos buvo iki ten, kur dar augo taurieji plačialapiai medžiai – ąžuolai, uosiai, liepos... (jos likučių dar galima išvysti Gudijos ir Lenkijos pasienyje – tai senovinė Belovežo giria, niekada nekirsta).

Anoji giria ir yra *baltų* (dabartinių lietuvių ir latvių) protėvynė. Tai patvirtina tiek archeologija, tiek antropologija, o ypač hidronimika. O juk vandenų – upelių, ežerų, pelkynų – vardai yra patys archajiškiausi, nekintantys tūkstančius metų. Tautos gali jau nebūti, o vandenų vardai tebeliudija juos pakrikštijusių, juos įvardijusių prigimtinių poetinių talentą...

Šis baltiškosios *oikumenos* ovalas iš vakarų į rytus tęsiasi beveik 2000 km, nuo Elbės vakaruose iki Volgos ir Okos santakos rytuose, o jo viduryje telkšojo didžiulis ežeras, minimas dar Herodoto raštuose (dabar tapęs Pripetės pelkėmis), iš kurio į visas puses tekėjo penkios upės – Nemunas su Nerimi, Dauguva, Dniepras ir Volga. Šitoji sengirių šalis ilgus amžius buvo istorijos nuošalėje – tautos kraustėsi tai ten, tai atgal, kariavo tarpusavy, vis labiau įsukdamos istorijos smagratį, o čia, slaptingoje girių prietemoje, *romuvų* šalyje, tvyrojo ramybė...

Tačiau šitoji ramybė negalėjo amžinai tvirti. Ir į šią pirmykščio girių rojaus šalį įsiveržia istorijos sūkliai. Pašonėje atsiranda germanų, o vėliau – slavų gentys. Slavai veržiasi Dniepru aukšty, perkirsdami baltų ovalą į dvi dalis. Rytiniai baltai išnyksta visai, tiktai Ipatijaus metraštis dar mini pamaskvėje gyvenusius *goliadj*, galindus (galinius, pakraštinius mūsų gentainius). Vakariniai gi tirpsta lyg ledo lytis slavų jūroje, kol belieka mažas plotelis prie Baltijos jūros, septintoji dalis anosios, buvusios būtovės...

Šis mįslingas tirpsmas, kurio giliąsias priežastis atsisako atskleisti mūsų pašamonė, nebuvo vien resignacija. Bandyta buvo ir priešintis – tą liudija degesių ir pelenų sluoksniai ant piliakalnių, kovų žymės, senovės metraščiai ir

legendos. Tačiau viena yra tikra: gal seniausia ir sėsliausia Europos tauta, kuri gyvena ten, kur gimė, – ar daugelis Europos tautų galėtų šitaip pasakyti, – atsiduria ant išnykimo ribos... Ir tada įvyksta pirmasis iš trijų stebuklų lietuvių tautos istorijoje – sutveriami valstybė, tautos būties tvirtovė. Nuo tada tauta jau turi namus – pilis, jau nėra benamė, istorijos vėtrų išguita iš gimtųjų girių. Valstybės provaizdį jau galima įžiūrėti ir Kvedlinburgo analuose paminėtoje LITUA. Anot naujausių išvalgų, ten minima *Litua* nėra kraštas, nėra geografinė sąvoka, bet protovalstybės, pirmąsios valstybės pavadinimas, kurį jau krikščioniškoje erdvėje įtvirtino karalius Mindaugas. Už šitai buvo brangiai sumokėta – pietuose, nelygioje kovoje, užpulti iš trijų pusių, krito jotvingiai, karingiausioji gentis, baltų *samurajai*:

įkirk kaip kardą
 į kirsną žemę
 į seirą dangų
 į pelkių neviltį
 jotvingio tūžmastį
 kad tu paspringtum
 kad tu, gude,
 nesulauktum
 manęs parklumpant...

Vakaruose kryžiuočių buvo nukariauti prūsai, šiaurėje – kalavijuočių pavergti latviai. Tačiau branduolys – Lietuva – šių aukų dėka laimėjo krauju aplaistyto istorinio laiko kvantą, lemtingą mirksnį... **BUVO SUKURTA LIETUVOS VALSTYBĖ.**

Šios valstybės dar laukė daugybė išbandymų, potvynių ir atoslūgių. Tačiau ji išliko, ir ne tik išliko – LIETUVA laimėjo ilgiausiai Europos istorijoje trukusį karą – daugiau kaip du šimtus metų, nuo Durbės iki Pabaisko mūšio, trukusias grumtynes su grėsmingaisiais *crusaders*, Kryžiuočių ordinu. Šis karas, sakoma, iš Lietuvos pareikalavo milijono vyrų gyvybių. O juk tada gyventa daug rečiau.

Iš tų laikų išlikę Ragainės pilies griuvėsiai – niaurūs, randuoti, tarsi didžiulio žvėries iškramsnoti mūrai – dabar stūkso dešiniajame Nemuno krante, amžiams prarastoje prūsų žemėje lyg nebylus agresijos prieš niekuo dėtą tautą paminklas.

Kodėl pralaimėjo ordinas – karių vienuolių valstybė, tobulai suorganizuota militaristinė struktūra, kur viskas buvo skirta *para bellum*, karui? Pralaimėjo, nepaisant visos Europos riterių paramos, pralaimėjo pagoniškai, barbariškai, anų laikų terminais, valstybei. Atsakymas slypi labiau teologijoje nei karyboje. Paradoksalu, bet, taikant Toinbio (A. J. Toynbee) metodiką, šiuo Lietuvos valstybės „time of troubles“ (rūpesčių meto – A. Toinbio terminas) laikotarpiu barbarų vaidmenį atliko kryžiuočiai. Viešpaties Jėzaus Kristaus karsto vaduotojai, gailėstingieji *hospitaljerai*, skaistybės ir neturto, kryžiaus karų karžygiai, „Ordinus Sancti Mari“, ordino, pašvęsto Švč. Mergelei Marijai, kariai palaipsniui tampa teutoniškosios, etninės agresijos kalaviju. Nuolat yra barami ir drausminami popiežių, nes iškreipia Naujojo Testamento dvasią – jų raštuose retai išvysi Kristaus vardą, užtai mėgstamas herojus – Senojo Testamento Judas Makabėjus, priešų žudikas. Dievo rūstybė netrunka pasireikšti – ištinka katastrofa prie Tanenbergo. Vėliau – dėsninga griūtis: pereinama į protestantizmą... Švenčiausiosios Mergelės Marijos gynėjai jos išsižada! Iš kadaise galingo ordino lieka mažas kambarėlis Vienos senamiestyje, kur saugomi ordino archyvai, tiktai dabar jis jau vadinamas Maltos ordinu ir išpirkinėja praeities nuodėmes krikščioniška labdara...

Lemtinga lietuviškosios istorinės geopolitikos duotybė yra jos buvimas tarp Rytų ir Vakarų. Dėl stačiakaktiškos pagoniškosios priešpriešos – o gal dėl dieviškosios logikos, slypinčios *plenitude temporis*, laiko pilnatvės sąvokoje, – lietuvių tautos krikštas sutrinka. Lietuva lieka beveik vienintele pagonių valstybe krikščioniškų valstybių apsupty. Jos valdovams tenka kariauti tuo pat metu tiek su Vakaraais, tiek su Rytaiis. Kaip sekėsi karaliaus Mindaugo sukurtai Lietuvai paskirstyti jėgas? Logiškas geopolitinio dualizmo padarinys buvo didžiųjų kunigaikščių Kęstučio ir Algirdo diarchija (Kęstutis kariavo Vakaruose, Algirdo įtakos erdvė buvo Rytai) – retas reiškinys turbūt ne tik Europos istorijoje. Įsidėmėtina, kad šis dualizmas paliko įspaudą ir šių valdovų hipostazėse – Kęstutis, kiek mitologizuotų šaltinių teigimu, iš riterystės kodekso buvo perėmęs paprotį perspėti priešą prieš jį užpuolant, priesaikos ritualą („rūgoki norus, nenokigus panan“ – senovinės karių priesaikos fragmento rekonstrukcija: apytikriai „smerk norus, kurie netenkina valdovo“). Algirdo įvaizdyje yra rytietiški bruožai – tai proortodoksinė orientacija, tačiau tuo pat metu ir (gal menama) netolerancija, pasireiškusi jo aplinkos įvykdytu keleto lietuvių, perėjusių į stačiatikybę, nužudymu (vėliau paskelbtu

šventaisiais); prašmatnios laidotuvės ir kita rodo galėjus jame būti rytietiškojo despotizmo...

Iš kur atsirado šitiek gyvybinės energijos tautai, ką tik išsigelbėjusiai iš pavojiaus, netgi jos egzistencijai? Levas Gumiliovas, rusų mąstytojas, į istoriosofiją yra įvedęs *pasionariškumo* sąvoką – kai etnosas, atlaikęs likimo išbandymą, įgauna pažadintos gyvybinės energijos perteklių, kuris dažniausiai išsilieja ekspansija. Šis kiek biologizuotas terminas leidžia paaiškinti, pavyzdžiui, ispaniškosios *rekonkistos* fenomeną, kai buvo prarasta beveik visa gyvybinė erdvė, maurams užkariavus Pirėnų pusiasalį (išskyrus Galisiją ir Asturiją). Per aštuonis šimtmečius trukusias nuožmias kovas pusiasalis buvo atkariautas – vedant karžygiui El Sidui, su šūkiu *Sant Jago!* (šventas Jokūbai!) ir iškėlus kryžiaus pavidalo kalaviją – *matamorą*.

LDK veržimasis į rytus, *Pontus Euxinus*, Juodosios jūros link ir buvo lietuviškoji, baltiškoji *rekonkista* – grįžimas į savo žemes, savaime suprantamas, prigimtinis, kaip gyvūno instinktas. Juk, anot Vladimiro Toporovo, „situaciją, kai Maskvos mieste buvo kalbama slaviškai, o jos apylinkėse – baltiškai, nuo „litovščinos“, t. y. D. k. Algirdo antpuolių (XIII a.), teskiria šimtmetis“. Energija, pažadinta likimo iššūkio, jos perviršis išsiliejo į pusiau instinktyvų „žygį į Rytus“.

Šis „time of heroes“ laikotarpis reiškė Lietuvai labai daug, ir ne vien todėl, kad LDK tapo viena didžiausių Europos valstybių – nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Deja, tik plotu. Turėdama išskirtinę geopolitinę potencialą, LDK realios europinės politikos plotmėj beveik neegzistavo – tol, kol Europos paribiuos, kur baigiasi miškai ir civilizacija ir banguoja žalsvai ruda stepės jūra, sušmėžavo raitelių ant žemaūgių žirgų, aukštomis kailinėmis kepurėmis ir lenktais kardais jojosi... *Tartares*, totoriai!

Štai tada ir Europa atrado Lietuvą – kai Europos miestai puolė statyti sienas, kol nevelu, kol totoriaus strėlė nenutraukė bokšto trimitininko *heinalu* atliekamos giesmės, kaip tai įvyko Krokuvoje. Ši pagoniška valstybė, kurios valdas dar neseniai seni žemėlapiai įvardydavo kaip „nežinomos žemės“, mokėjo kariauti, nes karas jai buvo tapęs būtina išlikimo sąlyga, egzistencine būtinybe. Būdama kitaip surėdyta visuomenine ir ūkine prasme nei aplinkinės krikščioniškos valstybės, ji turėjo sritį, kur buvo už jas pranašesnė. Tai – fortifikacinė kultūra, pilių ir tvirtovių statymo išmanymas. Vakarų Europos pilys gal dailesnės ir stilingesnės, bet jos buvo statomos daugiausiai vidaus, tarpusavio kovoms, daugiau ar mažiau civilizuotoms. O lietuvių pilių įguloms reikėjo

kariauti realų, negailestingą karą – atlaikyti ištisinę fronto liniją tarp girios ir stepės, tarp Europos ir Azijos – laukinių ordų antplūdžius, ilgalaikes apgultis, kariauti be taisyklių, žūti ar būti. LDK ankstyvojo laikotarpio pilys – tai didingi asimetriški niaurūs monstrai, kurių griuvėsių monumentalį grąsą dar ir dabar kelia pasąmoningą pagarbą...

...raudonas kraujas girdo žolę
 prie Mėlynųjų Vandenių
 ugnim, gaisravietėm pilių
 žėruoja dangūs virš Podolės.
 Čia Lietuvos likimą lemia
 strėlė – klasta akių nuožmių
 ir kirtis kreivo jatagano.
 Ten žirgus ganėme. Kadais.
 Dabar – tylu
 žalių žolėj paukštelis cypsi
 žalių žolėj lig debesų
 žolėj, pagirdytoj krauju
 prie Mėlynųjų Vandenių...

Štai Podolės Kameneco (Кам'янець Подільський), labiausiai į pietryčius nutolusios LDK pilies, istorija: į Podolę, kuria tarsi vieškeliai į Europą verždavosi stepių tautos, atvyksta keturi Karijotaičiai, Gedimino vaikaičiai. Apsidairo ir pasirenka vietą, tinkamiausią piliai statyti, – Smotričiaus upės vingį, aukštais uolėtais skardžiais, pasagos formos. Per trumpą laiką pastato galingą pilį ir netoli dar dvi pilis, taip sukurdami užkardą totorių, o vėliau – turkų invazijai. Pagrindinė Kameneco miesto gatvė įkūrėjų garbei yra pavadinta Karijotaičių vardu. Geriausiai išliko išpūdingoji Podolės Kameneco pilis, nes niekada nebuvo sugriauta. Tiesa, ją trumpam buvo užėmę turkai, bet nesugriovė ir vėliau taikingai išsinešdino. Pasakojama, kad į pilies katedrą turkai įjojo žirgais, ir ten buvo apipjaustytas berniukas – tuo ritualu, matyt, bažnyčia buvo „paversta“ mečete, o prie katedros pristatyti du minaretai. Krikščionims atgavus šventovę, vienas minaretas buvo nugriautas, bet kitas paliktas, tik jo viršuje pastatyta Švč. Mergelės Marijos statula, po jos kojomis atsidūrė islamiškasis mėnulis. Taigi turime paminklą, liudijantį LDK valdovų religinį pakantumą, iš kurio galėtų pasimokyti ir šiuolaikiniai valstybių vadovai. Maža to – katedroje pa-

likta ir marmurinė musulmonų sakykla, ant kurios tebėra arabiškas užrašas „Dievas yra didis“ – رَبُّكُمُ اللّٰهُ.

Vladimiras Toporovas teigė – „Nuolatinių kovų su kaimynais iš Vakarų ir Rytų, šiaurės ir pietų sąlygomis Lietuvai pavyko ne tik išsaugoti valstybingumą, bet ir sukurti galingą ir patikimą karinę organizaciją, kuri dar turėjo tarti žodį ateities Lietuvos istorijoje. Dar, beje, svarbiau, kad į XIV a. pabaigą Lietuvos valstybė sukaupė tam tikrą jėgos atsargą, užtikrinusią jai galimybę tinkamai pasirinkti tinkamu momentu. Todėl tik paviršutinis stebėtojas gali aiškinti kaip atsitiktinumą „netikėtą“ Lietuvos iškilimą ir jos tapsmą vos ne pagrindine galybe šitame Rytų Europos regione, kur jos vienintelis varžovas buvo besiformuojanti Maskvos Rusia“. Ir šis „tinkamas pasirinkimas tinkamu momentu“ pagaliau atėjo, nes buvo seniai pribrendęs. Turima galvoje Lietuvos, paskutinės pagonių valstybės Europoje, krikšto epopėja. Lemiamas momentas buvo pasirinktas sėkmingai ir sąmoningai, jis tyčia ar netyčia iš anksto buvo ruošiamas Gedimino, Algirdo ir Jogailos pastangomis. Ir dinastinės Jogailos ir Jadvygos jungtuvės, ir Jogailos pasikrikštijimas, savanoriškas ir visiškai atsakingas iš Jogailos pusės (nepaisant įpročio ir, matyt, prisirišimo prie kai kurių pagoniškos savimonės „ėjimų“; paryškinta A. P.) buvo tik sėkmingas ilgo ir sunkaus kelio apvainikavimas. Krikščionybė buvo priimta be tų deformacijų ir kompleksų iš naujakrikštų pusės, kurie buvo tokie būdingi latvių ir prūsų gentims; tautiškumas, kalba, valstybės savarankiškumas buvo išsaugoti ir netgi pagausinti. Perėjimas iš pagonybės į krikščionybę iš esmės pasirodė buvęs organiškas, nelydimas pagrindų sukrėtimo, ir šitoji aplinkybė ypač nulėmė tolimesnį istorinį krikščionybės likimą Lietuvoje – ir negirdėtų triumfų periodais (praslinkus tik keletui metų po krikšto 1387 m., valdant Vytautui Didžiajam (1392–1430), Lietuvos valstybė plytėjo nuo Baltijos jūros iki Juodosios ir nuo Narevo bei Vakarinio Bugo iki Pamaskvės, beveik sulig linija Ržėvas–Možaiskas–Kaluga), ir tais periodais, deja, daug dažnesniais, kai tekdavo įtemptai, tragiškai, iš paskutinių jėgų kovoti už savojo valstybingumo, kultūros ir kalbos pagrindus“.

Istoriją užpildo tauta, bet ją kuria asmenybės, ir iš jų likimų vingių, istorinių asmenybių genijaus apraiškų dera mokytis ateities kartoms, kad nepaskęstume empirikoje, neprarastume žvilgsnio iš aukštos viršūnės. Kas buvo jie, tie anų laikų valdovai, pilių ir polių didybės kūrėjai? Kuo skiriasi dabartiniai mūsų vadovai nuo anų laikų va(l)dovų? Negi viena vienintelė *l* – raidė, reiškianti individualybę, sukuria šį skirtumą? Ko būsimieji prezidentai galėtų iš anųjų pasimokyti?

„Valstybinis ir politinis blaivumas, praktiškumas ir lankstumas (pašalinis stebėtojas kartais linkęs pervertinti šitokios pozicijos „cinizmą“) uždėjo savo antspaudą ant visų pagoniškos Lietuvos jaugimo į krikščionybę aplinkybių. Ir dar vienas svarbus bruožas neturi likti nepastebėtas – tai platus iškiliausių Lietuvos valdovų geopolitinis akiratis: sprendimai, kartais atrodo vienas kitam prieštaraujantys, tačiau galutinai turintys vieningą giluminį tikslą, buvo priimami ne iš abejingumo ar cinizmo, o įvertinus visą padėtį apskritai, turint galvoje Livoniją ir Prūsiją, Lenkiją ir Rusiją. Ir pagaliau dar viena Lietuvos kunigaikščių politikos ypatybė krikščionybės atžvilgiu. Žingsniai krikščionybės link buvo daromi ne tada, kai pasirinkimo jau nebebuvo ir reikėjo priimti primetamas sąlygas, bet kiek anksčiau, nei padėtis pasirodydavo esanti visiškai determinuota ir jau nebegrižtama. Būtent tada Lietuvos kunigaikščiams visada likdavo tam tikra pasirinkimo laisvė, duodanti galimybę ir teisę kompromisui, sutarčiai, sandėriui, kuriam esant abi pusės susieja save tarpusavio įsipareigojimais“, – rašė rusų mokslininkas.

Lietuvos pilys. Didžiosios Lietuvos. Ar ne pagal jų dydį ir dūnį į mūsų savimonę turėtume matuoti nuobodžią dabartį ir dažnai niekingą esatį? Ar neįpareigoja mūsų šitie mūrai, šitie žilomis kerpėmis apaugę akmeniniai bočiai žvilgsniui aukštyn ir gilyn, kaip įpareigojo mūsų knygnešius, 1918-ųjų vaikus pilkomis milinėmis, pokario miškų reindžerius, 1972-ųjų ilgaplaukius, Sąjūdžio žaliaraiščius? Anų laikų kariai leičiai buvo kieta padermė – balne praleisdavo 300 dienų per metus, maudydavo žirgus Juodosios jūros limanuose, o sielos atvangai, laužams liepsnojant, šiurkščiais balsais giedodavo keistas karines, bet liūdnas dainas – sutartines... Dabar griuvusių akmenis gožia švelni pavasario žaluma, atokaitoje žydi pienės, o šabakštynuose lakštuoja skardena lakštingalos – jų taip mėgo klausytis senasis Jogaila. Nepraleiskime šių pavasarių, o su jais ir istorinės galimybės įkvėpti tų laikų dvelkimo ir dvasios, kol dar tebestūkso nebylūs anų senovės laikų sargybiniai – Didžiosios Lietuvos pilys...

Spausdinta kaip įvadas į nuotraukų albumą „Didžioji Lietuva“ (1–3 tomai); taip pat ukrainiečių kalba literatūriniame žurnale „Київська Русь“, 2009 m., Nr. 5.

Kas yra *Lieta*?

Yra žodžių, kurie atskleidžia ta kalba kalbančios tautos, jos kultūros esmę, o kai kada yra ir raktas į tautos istoriją. Vienas tokių yra senžodis *lieta*. LKŽ pateikia keletą jo reikšmių: 1) ‘nauda’, ‘pelnas’; 2) ‘tikslas’; 3) ‘daiktas’, ‘dalykas’, ‘reikalas’; 4) ‘įrankis’; 5) ‘būdas’, ‘ypatybė’.

LKŽ pateikiama ir dar viena reikšmė, tačiau su klaustuko ženklų: 6) *valstybė, valdžia* (?): „Pasiuntinių skaitės į šešias dešimtis, mažne visi buvo žemaičių didžiūnai, augaloti, o tarp tų patys lietos vyrai buvo“ – M. Valančius; „Buvo gi pats lietos vyras, karėje ir ūkėje sumanus – S. Daukantas; „Lietos nuomonėje toksai kiemas vadinos da ūkiu“ – S. Daukantas; „Pavedė savo valdžią, įduodamas lietos arba ūkės lazda, krivūle būk vadinamą“ – A1884,81. Taigi *lieta* – ‘valstybė’, ‘valdžia’ yra primiršta reikšmė. Beje, latviai yra išlaikę „valstybinį“ šio žodžio statusą, jis yra vartojamas kaip administravimo ir teisės terminas, pavyzdžiui: *vietnieks kadru lietās* – ‘pavadootojas kadru reikalams’, *lietu pārvaldnieks* – ‘reikalų valdytojas’, *lietas iztiesāšana* – ‘bylos nagrinėjimas’, *lietu tiesības teis* – ‘daiktinė teisė’.

Akivaizdu, jog šis žodis yra dažnas Simono Daukanto raštuose, netgi galima sudaryti sakinį: „Lietos vyrai, sėdėdami po Lietuvos ažuolu, sprendė lietas – reikalus.“ Nors kai kas bando teigti čia esant latviškų įtakų (mat Daukantas yra kilęs iš palatvės, Šiaurės vakarų Lietuvos), bet išties yra kitaip. Daukantas nėra niekada suklydęs – šis genialus lietuvis, galima sakyti, vienas atgaivinęs ir atvėręs mums lietuviškumo esmę, kaip niekas kitas buvo išlaikęs savyje tautos ikiistorinės praeities atmintį, genetinį jos kodą.

Pažvelkime į šį žodį iš aukštesnės varpinės – iš indoeuropinio konteksto:

„Kas tie *lietos* vyrai, *lietos* medis? Kas ta *lieta*? Kaip ir visada, dairytis atsakymo reikia plačiojoje mūsų indoeuropiečių šeimynoje, tarp artimiausių giminių, kadaisė palikusių jas pagimdžiusios baltės motinos lopšį ir iškeliavusių gyventi savo gyvenimo, idant prakustų, išmuktų rašto ir kitų logosiškųjų mandrybių. Ir štai – senųjų graikų žodis *leitourgia* – bendruomeninė tarnyba, pareiga, tarnavimas valstybei (Naujajame Testamente – tarnavimas Dievui, iš čia – *liturgija*). Tokios „leitourgijos“ buvo, pavyzdžiui, savo pinigais išlaikyti chorą tragedijoje, paruošti karo veiksams triremą (karo laivą) ir t. t. Mus do-

mina pirmoji šio sudėtinio žodžio dalis *λειτογ* = *ληιτογ* (*lēiton*, *leito*). Achajai šitaip savo ankstyvojoje istorijoje vadino rinktinių vyrų tarybą ir pastatą, kur ši taryba rinkdavosi – *leito pritanieion* (Her., 7, 107) – lietos pritanija, t. y. rinktinė atstovybė Atėnuose, savotiškas senatas, išrenkamas iš 50-ies senatorių tam tikram laikotarpiui, turėjusių visą vykdomąją valdžią (plg. *Lietos vyrai*, *Lietos medis*). Vėliau *leiton* vartojamas jau tiesiog valstybės, valdžios reikšme. Tad dėl mūsų *lietos* ryšio su valstybe, valdžia (taryba) abejonių neturėtų kilti. Matyt, *lieta* – pirminis socialinis-militarinis sambūris, tam tikra rinktinių vyrų, „karėjų ir ūkėjų sumanių“, taryba, turėjusi turbūt nuolatinę rinkimosi vietą – po *lietos* ažuolu – bendriems reikalams – lietoms – aptarti. *Lieta* ir bus buvęs tas pirminis pagrindas, *laītas* (*laitas* – ‘plūktinė molio asla’; ‘krosnies pagrindas, padas’ – DLKŽ), būsimos Mindaugo valstybės provaizdis, matrica (plg. lietuvas – liejimo forma), o kartu ir (fizikos terminu) – kristalizacijos centras. *Lietų* sanaupa (galūnės *-uva* ir *-ija* reiškia sanaupą), sąjunga – LIETUVA. Tad žodis *Lietuva* yra tam tikros valstybingumo formos, valstybės sinonimas⁴¹.

Taip kažkada, aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, buvo mūsų rašyta pogrindžio laikų rašinyje, išspausdintame rinkinyje „ETHOS“. Ką sako dabartiniai tyrinėtojai?

S. Karaliūnas pačią šaknį *liet-* (*leit-*) sieja su germanų kalbų atitikmenimis: vokiečių *Ge-leite* – ‘lydėjimas’, ‘ginkluota apsauga’, ‘konvojus’, vokiečių žemaičių *leide* (pirminė forma *laita*) – ‘palyda’, senovės fryzų *lid* – ‘būrys’, ‘palyda’, senovės islandų *lith* – ‘palyda’, ‘kariai’ ir t. t. Taigi vyrauja karybos, palydos karių būrio motyvas. A. Dubonio interpretacijoje vyrauja tarnavimo, pavaldinio kompleksas, labiau civilinė nei militarinė funkcija – prievaizdų pareigos, muitų rinkimas, vėliau žirgininkystė, karyba tik epizodiškai. Bet jei mestume žvilgsnį į pogrindžio laikų pirmiau publikuotą straipsnį, rastume *liet-* siejimą su apskritai *valdžios* sąvoka – baltiškuoju (lietuvių – latvių) terminu *lieta* (plg. LKŽ – 6) ‘valstybė’, ‘valdžia’ (?); klausukas čia, matyt, todėl, kad ši prasmė jau buvo išėjusi iš apyvartos. Tiksliausiai šį nuspėja Daukantas, siedamas jį su *Staatsman* – ‘valdžios, valstybės vyras’. Dar archajiškesnį kontekstą, kaip jau sakytą, aptiksime pas senovės graikus: *leito* – ‘valstybė’, ‘valdžia’; *lēiton* – ‘senatas’ ir t. t. Tai, ko gero, ir bus pamatinis šaknies *liet-* kontekstas. Juk iš valdžios sąvokos išvestinės yra ir karyba, karinė prievolė, ir tarnavimas valstybei, valdininkavimas.

Keista, kad kalbininkai neatkreipė dėmesio į šį senovės achajų – vienos iš pirmųjų ide. genčių, įkūrusių valstybę, terminą – universaliausią, aprėpiantį

visus valdžios aspektus ir patį artimiausią, beveik tapatų baltiškajam – *leito / lieta*. Šitaip, matyt, Europos kultūra yra baudžiama už klasikinio lavinimo, pagrįsto klasikinių kalbų mokymu, atsisakymą...“²

Gaila, kad šis žodis nebuvo pakankamai atgaivintas Sąjūdžio laikais – tada buvo galimybė grąžinti jam priklausantį statusą. Būtume turėję vieną originaliausių Europoje, ir ne tik, aukščiausios valdžios terminų – šalia tokių, kaip senovės graikų *Leiton*, *Senatas* (romėnų), *Altingas* (islandų), *Stortingas* (norvegų), *Riksdagas* (švedų), *Knesetas* (izraeliečių), – liudijančių seną valstybinumo tradiciją. Buvo pasirinktas „Seimas“, kuris irgi yra istorinis terminas, bet semantiškai skurdesnis.

Praėjus kiek laiko po Kovo 11-osios, aukščiausioji Lietuvos valstybės institucija vėl buvo pavadinta Seimu, taip pratęsiant LDK tradiciją. Taip vadinas ir Lenkijos, panašiai Latvijos aukščiausioji valdžia, gal kada nors vadinsis ir Gudijos. Tačiau Seimas nėra skolinys iš lenkų – tokią užuominą rasime LKŽ. Tai senas baltiškas žodis, vartojamas ne tik istoriškai, bet ir liaudies kalboje, buityje – *susirinkimo*, *suėjimo*, *sambūrio* prasme. Pavyzdžiui, „Gandrai seimuoja (būriuojasi)“; „Gandrai seimus neša – ruduo atėjo“ (LKŽ). Šitame *susiejimo* kontekste ir reikia ieškoti žodžio gimities – susirenkama į būrį, kai norima ką nors bendrai nutarti, išspręsti. Turime ir tarpinį variantą – *saīmas*, *sqeimė*. Tad *seimas* susideda iš priesagos *sq(su)* – ir veiksmažodžio *eiti* („tėvūnas iškeliaavo į sueimą“; plg. latvių *saeima*). Yra ir tarpinis prasminis klotas – LKŽ: 2) ‘protas’, ‘išmintis’ – „Visu savo seimu pasirodė“; 3) ‘skaičiuoti’ – „Išseimavok, kiek išeina už kiaušinius“. O štai lenkų kalboje šaknis *seim-* nieko nesako“³.

Kita semantinė, reikšminė *lietos* atšaka, jau buvo užsiminta, yra *leitis*.

„*Leičiai* – 1) XIII a. vidurio–XVI a. pirmosios pusės Lietuvos didžiojo kunigaikščio tarnybinių žmonių sluoksnis. Jų buvo Vilniaus ir Trakų vaivadijų valdovo kiemuose (dvaruose). *Leičiai* turėjo tėvoninę žemę, ėjo pas didįjį kunigaikštį tarnybą: šėrė jo žirgus, mokėjo pinigines duokles, patarnaudavo per karo žygius. Kai kurių dvarų dokumentuose ši tarnyba vadinama lietuviškąja. XIII a. *leičiai* dažnai buvo kariai kolonistai. Jie patys save išlaikydavo, prie didžiojo kunigaikščio valdų prijungtose žemėse įtvirtindavo jo valdžią. Dažnai

atlikdavo karių, manoma, ir muitų rinkėjų pareigas, todėl valdovų buvo vertinami ir globojami. Tik sustiprėjus bajorijai, labiau išplėtojus LDK administraciją, *leičių* tarnyba valdovui tapo neberekalinga. XVI a. 4–6 dešimtmečiais *leičiai* greitai sunyko – buvo paversti paprastais valstiečiais. Manoma, dalis jų dar XIV a. tapo bajorais. 2) XIV–XVI a. istorinių šaltinių lietuvių etnonimas. Manoma, kad retkarčiais juo buvo vadinami visi lietuviai, išskyrus žemaičius. Terminą *leitis* (daugiskaita *leiši*), kaip lietuvių tautovardžio sinonimą (greta naujesnio – lietuvielis), iki šių dienų išlaikė latviai.⁴⁴

Taigi *leitis* – valstybės žmogus, valstybininkas arba karys profesionalas. Ką prarastume, išblukinę iš savo savimonės šiuos svarbiausius mūsų istorinės savasties žodžius? Prarastume nei daugiau, nei mažiau kaip Valstybę, kuriai atkurti šitiek aukų sudėta.

Yra grėsmingų ženklų, kad lietuviškoji savimonė palaipsniui grįžta, degraduoja į gentinį mąstymą, į savotišką variantą traibalizmo, gentiškumo, pražudžiusio Afrikos tautų valstybingumą. Juo labiau kad pavojus leitiškosios, tautinės-pilietiškosios savimonės ugdymui gresia jau ir iš kitos pusės – iš negatyviojo, vis agresyvesnį globalizmo, pasiryžusio išgyvendinti iš pasaulio žemėlapio tautines valstybes. Vienas svarbiausių atsparos būdų būtų ugdymas iš mažens tokių esminių mūsų žodžių, kaip *rasa, roma, dora, lieta* auroje. Suliedinkime juos – ir turėsime lietuviškumo esmių esmę, o ateities ūkanas nušvies, kelią parodys paparčio žiedo švytėjimas.

Nuorodos

¹ *Dėl Lietuvos vardo kilmės*. Savilaidos rinkinys ETHOS (baltų kultūra ir lietuviškoji savimonė), 1984, p. 132.

² Patackas A. Pastogės Lietuva, *Aidai*, Vilnius, 2011, p. 176.

³ Ten pat, p. 177.

⁴ Ten pat, p. 168, cit. iš: Dubonis A. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: Iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*, Vilnius, 1998.

Kaip radosi Žemaitija

Naujai apie gamtos ir istorijos sąveiką

Žemaitija – vienas iš slėpiningiausių Lietuvos kraštų. Nelygstamas yra Žemaitijos įnašas į Lietuvos istoriją, tačiau jos pačios istorijoje yra dar daug nežinomybės. Apie žemaičius, jų radimąsi rašyta daug, bet būta „per daug rašto, per mažai krašto“, t. y. per daug dėmesio skirta istoriniams šaltiniams ir per mažai pačiai žemaičių gyvenamajai erdvei, būtovei, jos kraštovaizdžiui. Bandysime pažvelgti į Žemaitijos slėpinį, kaip dar beveik nėra žvelgta istorinės geografijos požiūriu, t. y. ne iš grynosios istorijos, bet atsižvelgdami į poveikį, kurį daro istorijai geografija – landšaftas, klimatas, geologinė sandara ir kita, o etnoso susiformavimui – tai, kas vadinama biosfera.

Apie metodą

Būtina peržvelgti šaltinius. Jie teksto autoriui buvo žymaus rusų mokslininko, disidento ir mąstytojo Levo Gumiliovo (1912–1992), pasionarinės etnogenezės teorijos kūrėjo, straipsnių serija „Landšaftas ir etnosas“¹. Juose išplėtotą prielaidą, kad etnosų susidarymui, tautų radimuisi itin svarbų, jei ne lemiamą vaidmenį atlieka kraštovaizdis ir apskritai geografinė-biologinė aplinka, ekosistema, ypač kalbant apie sėslius etnosus. Būdamas idealistinės krypties mąstytojas, pripažintas tik žlugus sovietams, jis šią aplinkos įtaką aiškino ne materialistiškai, tiesmukai, bet įvesdamas pasionarumo – tam tikros vitalinės, gyvybinės žmogiškosios energijos – sąvoką. Bet pradėkime nuo landšafto.

I dalis. Gimtis

Istorinis Žemaitijos kraštovaizdis

Jo esminis ženklas yra **aukštuma** – kalvos, apžėlusios išlakia giria. Atkreipkime dėmesį – žemėlapiuose aiškiai matyti, kad Žemaitijos aukštuma visų pirma yra **tarpupis** – iš jos į visas keturias pasaulio šalis išteka daug upių, ji yra gausių Nemuno, Ventos, Lielupės baseinų gimdykla. Į pietus iš Žemaitijos aukštumos ir jos pašlaičių išteka Nevėžis, Dubysa, Mituva, Jūra, Minija, į vakarus – Veiviržis, Šventoji, Bartuva, į šiaurę – Venta, Virvyčia, Varduva, Mūšos dešinieji intakai, į rytus – Šušvė ir kiti Nevėžio dešinieji intakai.

Tarpupis

Kas yra tarpupis? Tarpupių būna dviejų rūšių. **Pirmasis** – tai vandeninga žemuma, pelkės ar ežerai, iš kurių gauna pradžią upeliai ir upės. Toks tarpupis yra Poliesės pelkės, pažymėtos dar Herodoto raštuose, – ten jos minimos dar kaip didžiulis ežeras, iš kurio tekėjo svarbiausios Centrinės Europos lygumos,

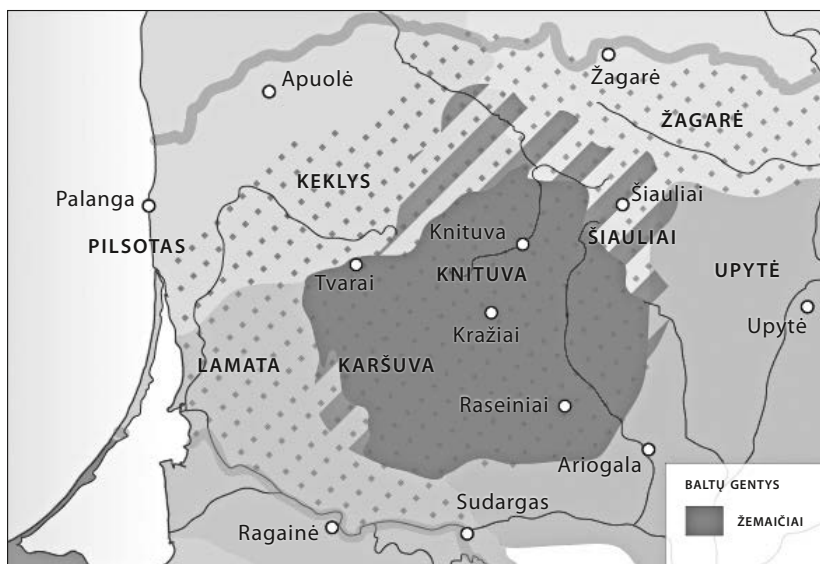

Žemaitijos tarpupio aukštuma

senosios aisčių-baltų Girios, mūsų protėvynės, upės Nemunas, Dauguva, Dniepras, Volga su Oka. **Antrasis** tarpupio variantas – tai aukštuma, kurios pašlaitėmis nuteka iš atmosferos patekę krituliai – lietus ar sniegas. Tokia ir yra Žemaitijos aukštuma, o jos centre – Žemaičių vandenskyrinis kalvynas (10x40 km²) su aukštuminiiais Biržulio ir Lūksto ežerais. Būtent tarpupio aukštumos yra tinkamiausios gyventi, ypač ginties, svetimųjų grėsmės atveju.

Giria

Senovės keliautojai, kartografsai, tyrinėtojai pažymi Žemaitijos tarpupį ir sen-girę, buvusią tarpupio viduryje, aukštupių centre. Giria, be abejo, buvo ap- augęs visas kraštas, bet čia, matyt, norėta pabrėžti aukštupių girios tankmės, *germę*. Senovinė giria, sengirė buvo geresnė ten gyvenančių genčių apsauga nei kokios nors tvirtovės. Niekas geriau už Simoną Daukantą nėra atvaizda- vęs tų neižengiamų tankmių, „kurios be kokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos girių ir pievų vietoje angis girios trakšojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos burgėjo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, egllynai, beržynai, ąžuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo, ir

Geografinis Lietuvos suskirstymas viduramžiais

visi vienu vieną giria buvo, upėmis tikrai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė, o jei kurių tenai smarkūs sriausiai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandenį, į plieną pavirtę, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydames, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulus, bet ir žmogus negalėjo įlįsti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos gulėjo ant kita kitos suraizgytos; pražilę ąžuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, skroblai, uosiai, klevai puvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsdami augantiems ant savęs sūnums ir dukterims, keliais klėbiais jau neapikabinamoms. Lazdynai, alksnynai, blendynai ir kiti žarynai, it apyniai ant tvorų, taip ir šie ant jų kamienų ir stuobrių augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias drūktas drūktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų, kaip sakiau, raizgiai sudribusias, tarp kurių apatiniosios puvo, į žemę smėgdamos, o viršuojęs trešo, kita kitą sluoguodamos; ir taip keleivis keliaudamas ropojo pirma ant pavirtusios pušies, o nuo tos ant jos gulinčio beržo ar ąžuolo. Dar metuose 1564–6, abelnajai pamierikai esant, daugioje vietoje kamarninkai pačiuose Žemaičiuose paliko girias nemieruotas dėl to vien, jog žmogus tenai įlįsti ir su kirviu nieko padaryti neišgalėjo. Žolės tenai nebuvo, tikrai atvašos ir atželos, viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, klėbiais neapikabinamos, per kita kitą į padanges mušės, kurių viršūnių atsivertęs nepriregėsi; pražilę ąžuolai, šimtais metų savo amžių lykuojantys, savo barzdotomis šakomis tarsi viens kito karšatį ramstantys. Liepynuose, beržynuose tas pats buvo, kuriuose klevai, vinkšnos ir skroblai augdami tarsi jas nuo kita kitos skaidė, idant į vieną nesuaugtų. Trumpai sakant, vienur kuplūs pušynai it nendrynai, kitur tankūs eglėnai it kanapynai niūksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ąžuolynų, apušrotų joriavo, it vilnys į padebesius mušdamos. Keleivis keliaudamas vilkų ar meškų suletentu taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo; perskyrą tarp dienos ir nakties tikrai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose siuvančių ar po medžių žiedus užiančių; dieną saulės, o naktį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo; lapui iškritus ar žiemą keleiviai nuo žvaigždžių kelią tesekė, nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovu tebuvo. Jau pragyvenus tenai, nuo gaidžio ar šunies balso namus savo tegalėjo atsekti. Darganoms dergiant, lytums čežant, tenai

nenučiuši, negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todėl neišžengiamos balos ir versmės, nuo saulės spindulio neužgaunamos, nuo amžių burgėjo, kurios, ir visų didžiausioms giedroms spiginant, niekadoms neišdžiūvo. Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti ir, jei kur pūgos ir pusnys kame–nekame nuo medžių įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu niekaip negalėjo įeiti, nesgi, kaip sakiau, nė kokio kelio nebuvo; todėl žiemos laiku šunis užkinkę važinėjos upeliais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina: kaipogi jų šunys it kumeliai dar kudloti ir kelią namo sekė, ir nuo žvėrių patį keliaujančią gyniojo. Todėl visų pirmieji gyventojai paupiuose tegalėjo įsikurti jau dėl kelio, jau dėl mitalo, nesgi, stokojant žvėrių ir paukščių, žuvimis galėjo misti, o kelio nesant, upe ar upeliu namus savo pasekti.“

Tačiau laikui bėgant ir šis natūralus pačios gamtos sukurtas prieglobstis nebegalėjo apsaugoti ten nuo amžių gyvenančios, girių romuvoje ir gimusios žmonių padermės, nežinojusios ginklo, neturėjusios karo dainų, taip pat ir epo. Artėjo rūstusis tryliktasis šimtmetis – čia pat, už Nemuno, ant aukšto šlaito išniro niaurūs, pamėkliški mūrai – Ragainė, *Ragnit*, kryžiuočių pilis, o šiaurėje, lyvių žemėje, Dauguvos žiotyse įsikūrė kalavijuočiai. Spąstai užsitrenkė. Prasidėjo žūtbutinis, ilgiausiai Europoje trukęs karas. Į iššūkį turėjo būti duotas atsakas. Tas atsakas buvo vardu Žemaitija.

Išties, iki tryliktojo amžiaus Žemaitijos, žemaičių vardo niekur neaptiksimė. Pirminis viršgentinis junginys, Žemaičių žemė (*Samogitia*, *Schemaiten*, *Жамойць*, *Жмудь*), susiformavo paskutiniaisiais XII a. dešimtmečiais kaip pasionarinis atsakas į teutonų agresiją. Susiformavo būtent dabartinėje Žemaičių aukštumoje, strategiškai geriausiai tinkamoje gynybinio pobūdžio ilgos trukmės karui. Giria, kuria buvo apaugusi Žemaitijos aukštuma, ypač tankiai buvo sužėlusi aukštupiuose, aukštumos centre. Ten stūkso aukščiausias jos kalnas Medvėgalis (234 m)², šalia – Biržulio ir Lūksto ežerai, senovinė žemaičių sostinė – Varniai. Tai ir yra Žemaitijos kristalizacijos centras. Aukštuminiai Lūksto ir Biržulio ežerai, kurie kartu su juos supančiais pelkynais, jungiančiais upeliais, o vėliau – ir sudėtinga, klaidžia, vieniems žemaičiams žinoma kūrgrindų ir medgrindų sistema, gynybiniais ir žvalgybiniais piliakalniais, sudarė vientisą gynybinį kompleksą, neįveikiamą net ištobulintai kryžiuočių ir kalavijuočių militarinei mašinai. „Ši vietovė, savo reikšmę įgijusi dar keli tūkstantmečiai prieš Kristų, suvaidino savo deramą vaidmenį ir Lietuvos viduram-

žiais. <...> Teks permąstyti ir naujai įvertinti Biržulio–Lūksto slėnio gyventojų įtaką Lietuvos valstybės ir Žemaičių kunigaikštystės formavimuisi ar Medininkų reikšmę telkiant aplinkinius regionus poros šimtų metų kariniam konfliktui su vokiečių Ordinū.⁶³

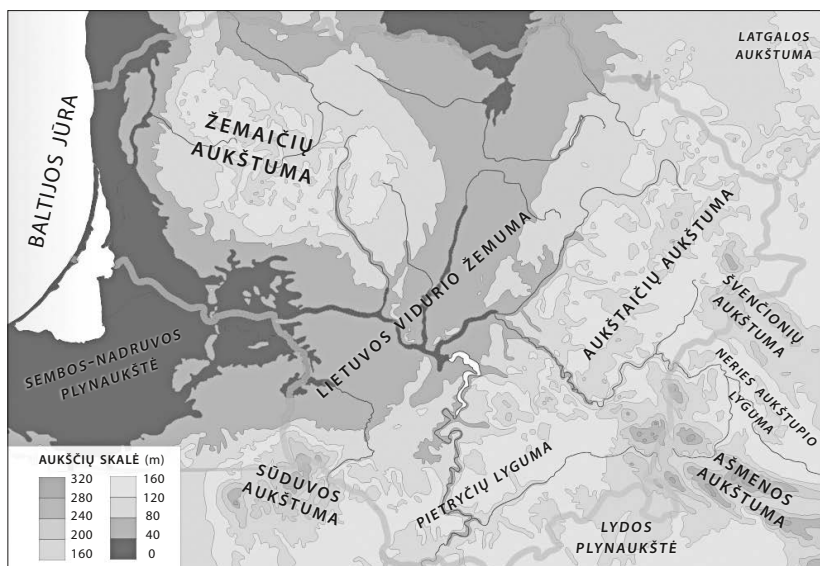
Šių eilučių autoriui jaunystėje yra tekę daug keliauti po Žemaitiją kartu su bičiuliais žygeiviais. Visą laiką mes girdėdavome pasakojimus apie kūrgrindas, slaptus karo kelius, bet kai kalba pasisukdavo konkretumo link – kurgi tos kūrgrindos? – atsakymo dažniausiai nebūdavo. Tada ir užsispyrėme – kol nepatirsime, nepačiupinėsime savo rankomis, tol nepatikėsime. Atkaklumas padarė savo – pagaliau vieną dieną buvome nuvesti prie pelkės, kuria tekėjo upelis, jungęs Biržulio ir Lūksto ežerus. Pelkė buvo neįžengiama, apaugusi žemaūgiais berželiais. Mums buvo parodyta vieta, kur tarp berželių matėsi kažkas panašaus į protaką. Nors buvo vėlus ruduo, išsirengėme ir įbridome į pelkę. Ir išties – vandens buvo iki pusės, po kojomis buvo akmenys, žengus vos porą žingsnių į šalį, buvo bedugnė – sako, pelkės gylis buvo iki septynių metrų. Turiu išsaugojęs anų laikų nuotrauką – rankose po kūlį, o veiduose pergalingos šypsenos – pagaliau mes ant kūrgrindos! Sakoma, kad šia kūrgrinda karo metais pravažiavo tankai – pradžioje vokiečių, paskui ir rusų, nes kitaip, persikeliant į kitą pusę, būtų tekę daryti keliasdešimties kilometrų lankstą. Būtent šia kūrgrinda, pasakojama, Medvėgalio pilies gynėjai, sužinoję, kad artėjančios priešų pajėgos itin gausios, tarsi išnykdavo pačioje priešo panosėje – persikeldavo į „atsarginį“ Paršapilio piliakalnį anapus protakos... Kūrgrindos buvo tiesiamos žiemą, privežus ant ledo akmenų, kurie pavasarį atsidurdavo ten, kur reikia. Kai paklausėme, kodėl gi kryžiuočiai negalėjo aptikti protakos ir ja patys persikelti, juk, lėtai, atsargiai jojant ar netgi važiuojant vežimu, pavojaus nugarmėti nėra – kūrgrinda pakankamai plati? Mums buvo paaiškinta, kad senovėje ežerus jungė du upeliai, tarp jų buvo sausumos ruožas. Jei kryžiuočiams būtų pavykę aptikti pirmąją kūrgrindą, į aną sausumos ruožą, tai reikėjo dar žinoti, kur yra antroji, kuria jau galima atsidurti anapus protakų. Nežinia, kiek tuose liaudiškuose pasakojimuose yra tiesos, bet kad kūrgrinda egzistuoja, galime drąsiai patvirtinti...

Žūtbutinio karo metais iš atskirų genčių, nedidelių tarpupio aukštumos kunigaikštysčių susiformavo karingas, rūstus gentinis junginys, subetnosas, arba potautė, su visai skirtinga nuo kitų genčių aržia savimone, rupia kalba, įgavęs

žemaičių vardą, vėliau įtraukęs į savo sudėtį kaimynines gentis ir žemes iš aplinkinių žemumų bei lygumų – dalį pajūrio kuršių, šiaurės kaimynų – žemgalių, Lamatos žemę panemuniuos ir kt. Tačiau *Samogitia propria*, tikroji Žemaitija, jos iščios yra tik pati Žemaičių aukštuma, tarpupis. Pažvelkime į geografinius žemėlapius – ji ruduoja, stūkso tarp žaliųjų žemumų ir lygumų kaip sala, kaip tvirtovė. Pabandykime ant šios salos uždėti genčių žemėlapi – matysime, kad **aukštumos sala šimtu procentų sutampa su ankstyvąja, pirmine Žemaitija**, kol ji dar nebuvo išsiplėtusi kaimyninių genčių sąskaita. Ši aukštuma – tvirtovė – ir yra tikroji Žemaitija, žemaičių, kad ir kur jie būtų, protėvynė. Taip žemė, jos iščios, jos landšaftas gimdo žmonių gentis ir tautas.

Paradoksalu, kad žemaičių – aukštumos žmonių – etnonimas yra siejamas su žemas, žemuma. Paaiškinti šitai galima tuo, kad žiūrėta iš Mindaugo Lietuvos – visa, kas yra Neries ir Nemuno žemupiuos, yra žemiau. Tai būtų dar vienas įrodymas, kad Žemaitijos pavadinimas yra vėlyvas, jau iš istorinių laikų. Neatmestina ir kita prielaida, kad Žemaitijos pavadinimą galbūt galima sieti ne su žemas, bet su žiem – šiaurinis, šiaurėj esantis; plg. *ziemgaliai*.

Labai gali būti, kad šitas metodas – sieti kraštovaizdį su istorija – valstybinumo formavimusi aukštumose yra universalus ir tinka ne tik Žemaitijai, bet

Baltijos aukštumos

ir Mindaugo Lietuvai bei Jotvingijai. Juk Jotvingijos (Sudūvos) „epicentras“ yra Sūduvos aukštuma su aukščiausiu (282,4 m) kalnu – Pavištyčio (Dunojaus) piliakalniu centre, o Mindaugo Lietuvos – Aukštaitijos aukštuma su aukščiausia (245 m) jos kalva – Piliakalnio (Žiezdrių) kalnu. Susiformavę saugiose aukštumose, pirmieji baltų valstybingumo židiniai, kurių kontūrai stebėtinai sutampa su aukštumų kontūrais, vėliau plėtė savo plotus ir lygumose bei žemumose. Šiaip ar taip, koreliacija tarp pirminio valstybingumo kristalizacinių centrų ir geografinių aukštumų yra akivaizdi.

II dalis. Karas. Durbė kaip iniciacija

Kai prasidėjo teutonų „reizai“, natūraliai esmine fronto linija tapo Nemunas. Pirmaeilis Teutonų ordino – tobulai sukonstruoto militarinio mechanizmo su kryžiaus karų patirtimi, bet išsekusia religine paskata – uždavinys buvo įsitvirtinti anapus Nemuno, kairiajame didupės krante. Tai jiems sunkiai sekėsi, bet galų gale pavyko – Georgienburgas!

Kur tiksliai buvo pastatyta ši pilis – ar tai dabartinis Jurbarkas Mituvos žiotyse, pasak Šapokos, ar kitur, mokslininkai tebesiginčija. Aišku viena – ji turėjo stovėti prie upės, šiuo atveju – kurio nors Nemuno intako, tikriausiai žiotyse, nes tik upėmis buvo galima pradėti skverbtis į krašto gilumą ir, šiuolaikiniais terminais kalbant, užtikrinti logistiką, t. y. karinės mašinos aprūpinimą ginkluote ir proviantu. Kryžiuočiai galutinai įsitvirtino Klaipėdoje, Mindaugas buvo priverstas formaliai atiduoti žemaičius ordinui, tai tik paskatino jų separatizmą ir norą savarankiškai priešintis. 1255 m. buvo surengtas atsakomasis reidas į Prūsiją, vadovaujant neseniai iškilusiam iki tol nežinomam kunigaikščiui Alminui (Alminui), laimėta keletas mažesnio masto mūšių – 1257 m. prie Klaipėdos, 1259 m. prie Skuodo. Georgienburgą žemaičiams pavyko užblokuoti visiškai šalia, per puskilometrį pastatyta pilimi – kartais priešai, istorikų teigimu, atsirasdavo vienas prieš kitą per ieties metimą. Pagrindinis teutoniškosios agresijos strateginis uždavinys – sujungti abu ordinus į vieną kumštį – įstrigo. Atmosfera kaito, buvo aišku, kad artėja atomazga. Ji ir įvyko 1260 m. liepos 13 d., tačiau ne prie Georgienburgo, o beveik už dviejų šimtų kilometrų į šiaurę, dabartinėje Latvijoje, prie Durbės. Kodėl?

Atsakymas būtų – ogi todėl, kad žemaičiams žūt būt reikėjo laimėti šį mūšį, ir ne vien kariniu požiūriu. Sprendėsi ne tik kuri pusė esamu momentu yra

militaristiškai stipresnė; sprendėsi likimo klausimas – būti ar nebūti Žemaitijai apskritai. **Naujai susiformavęs subetnosas jau buvo įžengęs į brandos fazę, trūko tik krikšto** – iniciacijos, kuri, anot Levo Gumiliovo, ir išventina naujo darinio radimąsi. Po Durbės Žemaitija įsirašė į Europos istoriją kaip atskiras jos sandas – šalia tokių istorinių kraštų, kaip Akvitanija, Bretanė, Bohemija, Galisija. Tačiau jiems nebuvo lemta tapti valstybėmis ir dabartiniuose žemėlapuose jų nerasi. Žemaitija, jos valdovai pasirodė subrendę kaip strategai, o žemaičių karius priešų metraščiai pagarbiai vadino *vires experti et subtile in bello* – „vyrais, patyrusiais ir išmaniais karo mene“. Jau vien ko verta taktinė gudrybė – sužinojus, kokios jėgos juda Georgienburgo link, palikus jį buvo pradėtas Kuršo žemių, esančių už daugelio varstų ir likusių be apsaugos, puolimas. Šis manevras sutrikdė teutonų strategus, leido žemaičiams pasirinkti pirmiems palankesnę jiems vietovę ir laimėti triuškinamą pergalę dvigubai mažesnėmis pajėgomis. Šį mūsų žemaičiai laimėjo vieni – Mindaugo Lietuva viešai galėjo teikti tik politinę-diplomatinę paramą, pavergti prūsai kovėsi ir žuvo kryžiuočių pusėje, o legenda apie pas žemaičius perėjusius kuršius ir kitas pavergtų baltų gentis kelia didelių abejonių – patikėti galima nebent tuo, kad estų-lyvių būriai patraukė namo pasitaikius pirmai progai... Palyginkime: prie Durbės žuvo apie 150 riterių, nedaug mažiau nei prie Žalgirio, kur žuvo 200 riterių. Pavyzdžiui, rusiškosios nacionalistinės istoriografijos išgarsintame Aleksandro Nevskio vadovautame mūšyje ant Čudo ežero, atseit sustabdžiusiame „drang nach Osten“, žuvo tik 16 riterių, o spaudoje galima rasti abejonių ne tik dėl to mūsų svarbos, bet ir ar apskritai jis įvyko...

Žemaitijos pilys

Atkreipkime dėmesį – Žemaitijos pilių ir įtvirtintų gyvenviečių XIII–XIV a. žemėlapis⁴ tiksliai atkartoja Žemaičių aukštumos kontūrus. Tirščiausi jų sam būriai ties fronto linija su kryžiuočiais – palei Nemuną ir pajūryje, taip pat šiaurinėje aukštumos dalyje – su kalavijuočiais, ir tik viena kita rytinėje kalvyno dalyje, iš kur pavojus buvo mažiausias.

III dalis. Žemaitija ir Lietuva

Įžengiame į minų lauką. Žemaitiškas separatizmas tebėra gyvas, ir jį paaiškinti vien skatinimu iš išorės, istorinių Lietuvos valstybės priešų, būtų supaprasti-

nimas. Beje, toks skatinimas iš tiesų egzistuoja – gana prisiminti Aleksandro Dugino, vieno iš slaptosios Kremliaus Eurazijos koncepcijos kūrėjų, vadovėlio „Geopolitika“ autoriaus, žinomą teiginį apie tai, kad Rusijai naudinga skatinti separatistines tendencijas „pribaltikoje“. Taigi, žiūrint iš dabarties politinių tendencijų, žemaitiškasis separatizmas yra kenksmingas Lietuvos valstybingumui. Bet, žinant žemaitiškąjį užsispyrimą, šito argumento nepakanka. Pabandydysime panagrinėti problemą „iš kitos pusės“.

Savimonė ir mitologija

Savimonės, *ašainės sąmonės*, anot Vydūno, susiformavimui mitiniai dalykai turi bene didesnę įtaką nei istoriniai faktai. Tuo galima paaiškinti įtaką tokios pseudolektūros, kaip tūlo Šarlio Pišė (Charles Louis Thourout Pichel) „Žemaitija“. Nesigilindamas į turinį, norėčiau patikinti, kad paslaptiškasis Šarlis Pišė yra toksai buhalteris Pikelis iš Toronto. Paklaustas vietinių KanaDOS lietuvių, kodėl nesirašo savo pavarde, jis atsakydavo esą „kas tada mane skaitytų“. Išties, taktika pasirinkta teisinga – po Česlovo Gedgaudo paslaptiškasis Šarlis yra didžiausias mūsų liaudiškos istorijos gerbėjų pranašas, nušluostęs nosį visiems akademikams. O kad jie šito yra nusipelnę – tai taip pat teisybė. Jei sovietiniais laikais savo provincialumą ir žemažiūriškumą buvo galima dangstyti cenzūra, tai naujaisiais laikais akademinė negalia kaip ant delno. Užtat suklestėjo antišapokizmas ir slapta, blogai slepiama ar netgi ir nebeslepiama, naujos mados polonofilija su senu, dar neišsivadėjusiu „Litwa srodkowa“ kvapeliu.

Tačiau pabandykime sudėlioti gaires. Kas gi yra lietuvis, ką reiškia žodis „Lietuva“? Tūkstantmečio minėjimas paskatino paieškas, susidomėjimo savo žila praeitimi banga davė naudos – tiesa, akademinėje aplinkoje, ypač vadovėliuose, dar daug išalo. Tačiau dabar jau niekas neabejoja, kad Lietuva – tai ne iš menko Lietaukos upelio kilęs pavadinimas, bet yra neįprastai ir nelauktai imlus žodis, sietinas su tokiais senžodžiais, kaip *lieta*, *leičiai*, ir turi netgi platesnį, indoeuropinį kontekstą, kaip, pavyzdžiui, graikų *leiton* – ‘valdžia’, ‘valstybė’. Žodžiu, *lietuvis* nėra genties pavadinimas (tokios genties niekada nebuvo). Tai – viršgentinio junginio, tapusio protovalstybiniu dariniu, o Mindaugo laikais ir valstybe, – pilietis. Žodis *Lietuva* yra žodžio *valstybė* sinonimas, yra pati valstybė, o jos piliečiai pradėjo save vadinti lietuviais.

O subetnosas (potautė) žemaičiai ir viršgentinis junginys Žemaitija taip ir liko žemių konfederacija, nepasiekusi valstybės lygmenis. Subetnosu galima būtų vadinti ir jotvingius, tačiau jiems nepavyko sukurti valstybingumo pradmenų – čia taip pat turbūt ne paskutinį vaidmenį atliko geografija, gamtos sąlygos, kurios žemaičiams buvo palankesnės. Taigi, vaizdžiai sakant, kiekvienas žemaitis drąsiai gali save vadinti lietuviu, bet ne kiekvienas lietuvis yra žemaitis. Aukštaičiai, suvalkiečiai, dzūkai ir kiti kasdieninėje kalboje vartojami terminai žymi tik etnografines skirtybes, paremtas daugiausia tarmėmis.

Kadangi jau buvo susikūrusi Lietuvos valstybė, laiko požiūriu anksčiau pribrendusi valstybingumui, tai Žemaitija natūraliai, kaip krauju ir kalba artima padermė, įsijungė į Lietuvos sudėtį. Čia nėra nieko menkinamo ar žeminamo – atvirksčiai, žemaitiškasis sandas buvo labai reikalingas naujai gimusiai valstybei, kuriai dar reikėjo stotis ant kojų, jis įnešė į lietuvišką lyriškąją matricentrinį charakterį būtiną dozę vyriškumo, kuris netrukus suliepsnojo pasionariškąja liepsna, praplėtusią valstybės-imperijos ribas „nuo jūros iki jūros“. Kita vertus, „<...> jau net XIII a. buvo labai ryški žemaičių bendralietuviška savimonė. Po laimėto Durbės mūšio žemaičiai turėjo galiomybę sukurti savo valstybę, o jie siuntė pasiuntinius pas Mindaugą, reikalaudami, kad jis priimtų juos į savo valdinybę. Žemaičių vadai suprato, kad galima atsilaikyti tik bendroje Lietuvos valstybėje. Tas supratimas rodo, kad lietuviškų genčių solidarumas, anot Lowmiańskio, buvo akivaizdus“, – teigia Edvardas Gudavičius⁶.

Žemaitiškumo atgarsių būta ir vėliau – tai Jonušo Radvilos, to Žečpospolitos kėslų didžiausio „zdrajcos“, pastanga nusimesti dusinančią, išsigimusią unijinę naštą, tai ir Valančiaus ir Daukanto tandemas, išgelbėjęs lietuviškumą nuo neišvengiamos mirties, ir Plechavičiaus fenomenas. Susilieji mo vyksmas neapsiėjo be trikdžių – treniotiškasis konservatyvumas pražudė vienintelį mūsų karalių, palikdamas Lietuvos kūne vadinamąjį „Treniotos randą“, dar tebemaudžiantį kai kuriems pagonybės apologetams: žinomi kieti DLK Vytauto poelgiai su žemaičių separatistais. Ir didžiojo kunigaikščio leičius, kurių pėdsakų išlikę Žemaitijos kaimų pavadinimuose, galima traktuoti kaip federalinės Lietuvos valstybės žandarmeriją (savotiškas, tiesa, gerokai pritemptas atitikmuo būtų mūsų muitininkai ir pasieniečiai Rytų Lietuvoje).

Tačiau neabejotina – mūsų nebūtų nei kaip valstybės, nei kaip etnos, jei ne žemaitiško kraujo čiurkšlė, įliejusi į mūsų gyslas, į mūsų lyriškąją savimonės substratą, taip reikiamą tautos išlikimui pasionariškąjį vyriškumo hormoną.

Kad žemaičiai pernelyg nesusireikšmintų, jie turės atsakyti kad ir į tokią tautos istorijos mįslę: kaip pačiame Žemaitijos prieširdyje, Nevėžio ir Dubysos aukštupiuos, susiformavo savotiškas istorinis-lingvistinis auglys, vadinamoji *Lawdanska szlachta*, lenkiškai kalbančių smulkiųjų, „akalicos“ bajorų anklavas – visi su labai gražiomis grynai žemaitiškomis lietuviškoms pavardėmis, tik *po polsku* iškraipytomis. Klausimas nėra vien vietinės reikšmės, vien etnografinio pobūdžio – lenkėjimas, apskritai slavėjimas tebėra viena iš lietuviškos savimonės slaptųjų negalių, nuo kurių, rodo pastarųjų dvidešimties metų partitis, beveik negelbsti ir sava valstybė. Taigi istorinis zondas į eksperimentui dėkingą uždara erdvę – Liaudos bajoriją, turintis iš esmės atsakyti, kur slypi ta negalia, – dar prieš akis.

Priedas

Kaip žydi Žemaitijos girios

„Kas nėra matęs, kas nežino, kaip žydi rugiai, kaip dulksta pudruoja milijonai varpų rugių lauke! Bet kas yra matęs ir stebėjęs, kaip žydi girios, kaip žydi mūsų mėlynieji eglynai? Saulėtų pavasarių dienomis negalėjau atsigėrėti žieduose skęstančiais rausvai baltais sodais, atsigrožėti plačiai miške švytruojančiais gėlynais, krūmais ir medžiais, bitelių dūzgimu ir net ištisiais medynais, žiedų pumpuruose paskendusiais. Daug gražių jaukių dienų, gegutei linksmi kukuojant ir girioms žydint, esu praleidęs vaikštinėdamas po girias žiedadulkių papuoštais geltonais batais, išmargintu švarku ir linksmi kartojęs: „Miškas žydi... Giria žydi!“ Tačiau ir tada mintimis vis sugrįždavau prie to didingo regionio, to nuostabaus vaizdo, kurį mačiau tik vieną vienintelį kartą, kai nuo Lopaičių kalno, žvelgdamas į plačiąją Žemaitijos žemumą, stebėjau, kaip fantastiškai ir gaivalingai žydi mūsų eglynai.

Buvau dar jaunas. Vieną saulėtą vidurdienį leidaus per Zarūbų kaimo laukus takais žemyn nuo Lopaičių kalno į Šlapgirį. Iš tenai, nuo Tverų–Žarėnų vieškelio žiūrint, atsiveria prieš akis tolima Žemaitijos panorama. Žvelgiant į vakarus, plačiame violetiniame tolyje matyti gausiais eglynais mėlynuojanti ir banguojanti Žemaičių žemuma, o papėdėje stūkso Šlapgirio, Surgėdų, Užpelių, Užtilčių girios. Už jų toliau dunkso Gomontlaukio Patyrių, Gilogirių, Alko girios ir Didžioji giria. Dar toliau horizonte medžių viršūnes kaišioja Vainaičių, Stalgo, Kulių ir Rietavo girios. Šis platus mėlynujų girių horizontas vakaruose

siekia tolimą Prūsų šalį, Birutės kalną ir banguojančią Baltiją. Tolumoje tarp girių glūdi kaimai ir iš mėlynuojančio tolyje kilimo kelia į dangų savo bokštus Rietavo, Kulių, Plungės, Stalgėnų, Medingėnų, Andriejavo bažnyčios. Iš visų pakraščių kilo ir vilnijo gelsvi dulkių sūkuriai, ir greit visa girių mėlynė, visa panorama paskendo žiedadulkių migloje. Sužavėtas stebėjau, kaip žydėjo miškas, kaip žydėjo girių jūra! Tai buvo panašu į rugių lauko žydėjimą, tik šis laukas buvo milžiniškas Žemaitijos žemumos girių laukas!

Nebuvau tokio stichinio gamtos reiškinių, tokio miško žydėjimo reginio matęs. Ir vėliau neteko matyti. Reikia ir momento, ir vietos sutapimo. Visas žydėjimo procesas nesitęsė ilgai, tik trumpą valandėlę. Kai pasiekiau Šlapgirį ir iš Užgervinių per tvorą žengiau į mišką, ten jokio dulkJėjimo jau nebebuvo, bet lipynė tvoroje, miško paklotė ir krūmai buvo apdulkJę geltona pudra. Kur tik prisiliesi – nusipudruosi, o praskaidrėjęs miške oras skleidė malonų girios kvapą.“

A. Tenisonas „Žemaitijos girių takais“.

Nuorodos

- ¹ Вестник Ленинградского ун-та (*Геология. География*), 1964–1973.
- ² Iš tiesų geografiškai kaip aukščiausią Žemaitijos aukštumos tašką nurodo kitą – *Aukštojo (Aukštojas) kalvą* (293,8 m).
- ³ Kareniauskas J., Ivinskis A. *Pirmasis Medininkų paminėjimas ir lokalizacija*. <http://www.varniai-museum.lt/index.php?mid=37&art=143&langID=1>
- ⁴ Kondratas M. *Lietuvių tautos ir valstybės istorija*. I dalis, Vilnius, p. 155.
- ⁵ Patackas A. Apie Lietuvos vardo kilmę plačiau: Lietuva, lieta, leitis, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2009, 7, p. 268.
- ⁶ Žemaičių žemė. *Interviu „Prof. Edvardas Gudavičius apie Žemaitiją“*, 2002, Nr. 3.

JOTVA – teriota, bet neprarasta

*įkirk kaip kardą
į kirsną žemę
į seirą dangų
į pelkių neviltį
jotvingio įniršį
kad tu paspringtum
kad tu, gude, nesulauktum
manęs parklumpant...*

Jotvingių likimas yra, be abejo, vienas tragiškiausių baltų genčių istorijoje. Lietuviai jotvingių atsparos dėka sukūrė valstybę, prūsai paliko istorijoje bent savo vardą, o prūsų kalbos likučiai buvo užrašyti keliuose žodynėliuose, dėl to tapo įmanoma netgi atkurti „nawaprūsiskan“, naująją prūsų kalbą. O štai iš jotvingių, kadaise garsios, gausios ir didingos genties buvo likę nedaug vietovardžių ir vandenų vardų. Sakome „buvo“, nes įvyko kai kurių poslinkių, patvirtinančių teiginį ar viltį, kad negalima, neįmanoma, kad niekuo nenusikaltusi tauta, „Dievo mintis“, pražūtų be pėdsakų.

„Be Lietuvos, mūsų metraščiuose dar randame tautą, su kuria Rusija suėjo į priešiškus santykius ir kuri vėliau buvo įjungta į imperijos sudėtį, – tai paslaptinga jotvingių tauta. Jotvingiai gyveno visų pirma Poliesėje, po to Palenkėje, dalyje Mazovijos, tarp Valpušės upelio, įtekančio į Narevą, ir Bugo, pagaliau senovinėje Sudavijoje. Dėl jotvingių kilmės senieji metraštininkai nesutaria: vieni sako, kad jotvingiai kalba, religija ir papročiais panašūs į lietuvius, prūsus ir žemaičius, kiti gi, kad jotvingiai visiškai skiriasi nuo slavų ir lietuvių. Naujausi tyrinėtojai pripažįsta juos sarmatų jazygų palikuonimis, bet be pakankamai aiškių įrodymų. Kokia bebūtų jotvingių kilmė, istorijoje jie pasireiškė kaip laukinė, plėšikiška tauta, ilgai išlaikiusi pagonybę. Tikėdami sielos persikūnijimu, jotvingiai niekada nesitraukdavo iš mūšio lauko ir nepasiduodavo į nelaisvę, bet žūdavo kartu su žmonomis. Jie gyveno pusiau klajokliškai, pusiau sėsliai. Dar ir dabar jotvingių likučių aptinkama Skidelio valsčiuje, kairiajame Pelesos ir Katros upelių krante. Jie ryškiai skiriasi nuo lietuvių savo juodbruvumu,

juodais rūbais, papročiais ir gyvensena, nors visi jau kalba gudų kalba su lietuviška tartimi. Palenkės gūdai turi posakį „žiūri kaip jotvingis“ (*выгляда як ядвинга*), t. y. žiūri kaip plėšikas.⁴¹

Pateikiame šią citatą iš XIX a. rašytos istorijos, norėdami parodyti, kad jotvingių įvaizdis kaimyninių tautų akyse nesikeičia jau nuo XII a., kai lenkų kronikininkas (metraštininkas) Vincentas Kadlubekas apibūdino juos kaip „baisingą ir žiaurią gentį“ („*gens atrocissima, omnium ferarum immanitate truce-lentior*“). Tai suprantama – sunku laukti teigiamo apibūdinimo iš priešo kronikininkų, o patys jotvingiai nėra palikę jokio rašytinio teksto. Pamėginkime tai padaryti už juos – „baisinga“ reiškia tik tai, kad jotvingių bijota, ir būta dėl ko, nes jotvingių narsą, vitališką aržumą liudija metraščiai. Štai kunigaikščio Skomanto charakteristika iš Ipatijaus metraščio – „*борзь же бѣ, яко и звѣрь*“. Čia susiduriame su vertimo problema – senosios slavų kalbos žodį *борзь* galima versti ir kaip ‘aržus’; kiek sušvelnintai ‘aršus’ arba sukultūrintai ‘narsus’. Bet kadangi jis lyginamas su žvėrimi, plėšrūnu, tai semantiškai artimiausias žodis būtų *барт* – ‘lūšis’, Jotvos girių pažiba, tinkamiausias vardas narsiajam Skomantui. Tokia pat ir jotvingių, kaip „plėšikų“, charakteristika. Agresoriai buvo pašonėje susiformavusios slavų gentys, turinčios azijietiško kraujo priemaišų (Švarno, Galičo–Voluinės didiko, trumpą laiką tarpą valdžiusio ir Lietuvą, senelė buvo kilusi iš polovcų). Agresorius buvo ir kryžiaus karus išdavęs Teutonų ordinas, o atsakomuosius žygius vadinti plėšikavimu – įprasta „informacinio karo“, dabartiniais terminais kalbant, priemonė. Įsidėmėtina, kad kaimyninių baltų genčių atsiliepimai apie jotvingius yra neutralūs.

Žodynėlis

Be abejo, vienas iš poslinkių – 1978 m. Belovežo girioje buvo rastas vadinamasis jotvingių žodynėlis². Priminsime šią įsidėmėtiną istoriją – jaunas 18-metis tų kraštų, dabar sakytume, „žygeivis“ (matyt, pas baltarusius, kaip ir Lietuvoje, jau buvo prasidėjęs pusiau legalus kraštotyriminkų sąjūdis), keliaudamas po Belovežo girią, apsistojo šiaurinėje jos dalyje glūdinčiame Novy Dvor kaime (tarp Rovbickaja ir Krynica). Iš vieno senuko jam pavyko išprašyti seną lotynišką maldaknygę, kurios gale buvo priklijuota keletas puslapių su ranka rašytu tekstu, pavadintu „Pogańskie gwary z Narewu“ („Pagoniškos šnektos iš Narevo“). Tolimesnis Viačeslavo Zinovo (tokia jo pavardė) likimas klostėsi panašiai, kaip ir bendraminčių Lietuvoje, – netrukus jaunuolių paėmė į sovietinę

armiją. Tėvai, aptikę radinį tarp jo daiktų, išsigandę, pasak oficialios versijos, kad jų sūnus „neužsikrėtusių religinėmis pažiūromis“, maldaknygę sunaikino. Greičiausiai buvo kitaip – tėvai išsigando ne religinių pažiūrų, bet KGB dėmesio, gal net kratos. Šią versiją patvirtina tolimesni įvykiai – po armijos vaikas įstoja į Bresto universitetą, studijuoja geografiją ir biologiją, bet po dvejų metų pašalinamas iš universiteto „за нарушение трудовой дисциплины“, t. y. už „darbo disciplinos“ pažeidimus. Pažįstamas anų laikų vaizdelis – su tokia formuluote paprastai šalindavo nelojalius sistemai studentus.

Bet grįžkime prie maldaknygės ir paslaptiniųjų lapelių. Likimas buvo gailiausias – Viačeslavas, tarsi kažką nujausdamas, jų turinį buvo persirašęs į chemijos paskaitų konspektą. Žodynėlį sudarė 215 žodžių – lenkiški žodžiai ir jų atitikmenys nežinoma, „poganska“ kalba.

Vaikinas bandė šiuo radiniu sudominti mokslininkus – siuntė žodynėlį į Minską, į Mokslų akademiją, paskui į Vilnių, bet atsako nesulaukė – mat buvo nutarta, kad žodynėlis yra, ko gero, padirbinys. Pagaliau po penkerių metų, 1983-iaisiais, leidinyje „Балто славянские исследования“ pasirodė prof. Zigmonto Zinkevičiaus straipsnis „Польско-ятвяжский словарь?“⁴³. Atkreipkime dėmesį į klausuką ir į faktą, kad lietuviškas straipsnio variantas pasirodė tik po dvejų metų, – tai rodo, kad ir kalbotyroje, laisviausioje, taip dabar teigiama, iš sovietinių laikų humanitarijų, taip pat galiojo ideologiniai gniaužtai. Atrodo, kad šioje istorijoje lemiamą vaidmenį atliko Vladimiras Toporovas (1928–2005), vienas žymiausių visų laikų baltistų ir slavistų. Sakoma, kad jis yra išsitaręs: esą „jeigu tai padirbinys, tai jį turėjo kurpti pora institutų“. Šito užteko, kad žodynėlis taptų pripažintas autentišku.

Deja, neišsipildė, bent jau lietuvišku atveju, Vladimiro Toporovo prognozė – kad, „atradus lenkų–jotvingių žodynėlį, prasideda naujas jotvingių kalbos tyrinėjimų etapas, o pati kalba nustoja būti praktiškai „toponomastinė [t. y. kurios tyrinėjimai remiasi vien vietovardžiais, – A. P.], kokia ji neseniai buvo“. Išskyrus vieną kitą išimtį, žodynėlis nesusilaukė daug mūsų tyrėjų dėmesio. Daug daugiau dėmesio jam rodo lenkų kalbininkai⁴, baltarusiškuose portaluose verda diskusijos šia tema, o rusiškoje aplinkoje susilaukta netgi ironiškos parodijos, nelabai draugiškos, betgi savaip liudijančios dėmesį su geroka doze blogai slepiamo pavydo⁵.

Todėl nėra ko stebėtis, kad šis nelygstamas, per stebuklą išlikęs mūsų žilos senovės liudytojas, tarsi balsas iš anapus, iš kapo duobės, tasai 215 senovinės kalbos brangžodžių vėrinys, mums, mūsų savimonei lyg ir neegzistuoja. Jau-

triau į tai reaguoja poetai – štai Kazio Bradūno eilutės iš širdies, kurias jis parašė paveiktas žodynėlio atradimo: *O aš kalbuosi su jais / Tartum su savimi / Niekam kitamui / Neįsiterpian / Ir mirusio žodžio širdis / Lygiai kaip mano / Pradedą plakti.*

Tad siūlome pažvelgti į žodynėlį ne tiek lingvistiniu, kiek eseistiniu rakursu, mėgindami įspėti ne tiek atskirų žodžių reikšmes, kiek už jų slypinčią *omę*, savastį. Bet pradėkime nuo konkretesnių dalykų.

Kaimynai

Guti – ‘kryžiuočiai’. Siejama arba su *ghudas* (*ghudos; guta, gutans, gutos*), gotų savivardžiu (K. Būga, E. Frenkelis), arba su lietuviškuoju *gudas* – ‘baltarusis’. Kadangi *gudais* lietuviai vadina apskritai svetimuosius, ne savus, reikia ieškoti, ką reiškia pati šaknis *got-*. LKŽ siūlo *goti* – ‘skubiai eiti’. Yra dar ir *guiti* – ‘varyti’, ‘vyti’. *Gotai* – tie, kurie buvo išguiti, išvaryti? Prisiminkime vikingų radimąsi – turintys vyriško prado pėvė, pasionarijai, dėl ramybės išvaromi iš sociumo; susidarius kritinei masei, jungiasi į būrius, *ordas*, ir iškeliauja į tolimus kraštus laimės ieškoti (užkariauti, plėšti).

Drygi – *moskali*, ‘rusai’. Paprastai siejama su *dregoviči*, slavų gentimi, o šis etnonimas yra kildinamas iš *drėg-nas*, suponuojant, kad pastarieji gyveno pelkėtoje vietovėje. Tačiau šaknis *dryg-* lukštenasi ir kitaip: *drigantas*: 1) ‘eržilas’; 2) ‘neramus žmogus’, ‘pajodžarga’; *drignė* (*drignys*): 1) ‘nuodingas augalas’; 2) ‘nenuorama’; *drignes sėti* – ‘išdykauti’; *drignius* – ‘velnias’, ‘nelabasis’. Apskritai *dr(tr)* prasidedantys žodžiai nieko gera nežada – užtenka užmesti akį į LKŽ. Taip pat palyginti su gotų *driugan* – ‘kautynės’.

Mažugas – ‘lenkas’. Siejama, gerokai pritempian, su *mozūras* (kaip *g* galėjo išvirsti į *r*?). Kyla kiek ironiškas klausimas – o kodėl ne su *mazgius* – ‘neužauga’, ‘mažius’ („ką tu čia dirbi, mažiau“ – LKŽ) arba su *mažiukas*? Beje, žinoma, jog augalotų jotvingių pietiniai kaimynai ūgiu nepasizymėjo...

Satem / Kentum

Kuriai Indoeuropos kalbų grupei priskirsime jotvingių kalbą – sateminei ar kentuminei? Esama prielaidos⁶, kad baltų kalboms šis suskirstymas, ko gero, negalioja, nes jos yra ankstesnės už skilimą, t. y. jose *s* ir *k* kaitaliojasi laisvai, pagal vidinius kalbinius ir mentalinius poreikius (*kaukti* – *šaukti*; *kleivas* –

šleivas; klysti – slysti; klupti – slopti; glėbti – slėpti; kiemas, kaimas – šeima). Atrodo, kad šitai tinka ir jotvingių kalbai: *kuo* – ‘šuo’, *pesi* (galvijai) – ‘pekus’ (gyvuliai, banda), *akti* – ‘aštuoni’, *kaldi* – ‘šalta’. Tačiau kadangi statistiškai – trys prieš vieną – žodynyje nugali *k*, tai panorėję galime padaryti prielaidą apie jotvingių kalbos prielankumą kentuminėms „nuotaikoms“, t. y. materijos, kietosios *K* vyravimą prieš sakraliąją *S*.

Painesnė padėtis yra su jotvingių ir iranėnų sąsajomis. Jotvingiai dėl savo mentalinių savybių – aržumo, karingumo, gerokai gąsdinusio gretimai įsikūrusias kolonistų slavų tautas, pamėgimo klajoti, o ypač dėl herojiško santykio su mirtimi – dažnai yra vadinami baltų iranėnais. Yra žinoma, kad kažkada, dar prieš slavų radimąsi, baltai turėjo tiesioginį sąlytį su iranėnais-skitais (kaip pavyzdys, pateikiamas dabartinis Dniepro–Seimo baseino upės Lisica, tekėjusios girios ir stepės riba, pavadinimas, kuris senovėje turėjo identiškus – iranėnišką ir baltišką variantus). Tačiau pačiame žodynyje iranėniškų pėdsakų dar reikia paieškoti; kad jų esama, rodytų ir toks pavyzdys – jotvingiškai žmogus yra *mard* (Dzūkijoj dažna pavardė *Mardosa*, yra ir *Mardasavo* kaimas). Avestoje, iranėnų šventajame rašte, žmogus yra vadinamas *gaya-martan*. Šį pavadinimą galima traktuoti kaip *mirtinga gaja*, *gyvybė* ar panašiai. Jotvingiams žmogus yra paprasčiausiai „mirsiantysis; tas, kuris mirs“ – ar ne šituo galima paaiškinti jotvingių bebaimiškumą, mirties nepaisymą, kurį pabrėžia kronikininkai, pasakodami, kaip jotvingiai stodavę į beatodairišką kovą su dešimt kartų gausesniu priešu. Mirties, maros tema yra svarbi dominantė jotvingiškoje mentoje – jai galima priskirti ir miego, kaip mirties pakaitalo ar sinonimo, sampratą; pavyzdžiui, *slaubd* – ‘miegoti’. Z. Zinkevičius sieja su *šliaupti*. O LKŽ turime *slopti* – ‘silpti’, ‘glebti’, ‘alpti’ (plg. gotų *slepan* – ‘miegoti’). Aržiai, energiją manifestuojančiai, bet kartu ir egzistenciškai susigyvenusiai su mirties artybe, „samurajiškai“ jotvingio prigimčiai (žr. jau cituotą jotvingių vado Skomanto charakteristiką), miegas yra beveik tolygus mirčiai.

Pats – ‘pats’ ir lietuviškai. Iranėnų-skitų žodyne⁷ *pati* – ‘šeimininkas’, *pat-haka* – ‘vadas’.

Pesi – ‘galvijai’. Siejama su liet. *pėkus* – ‘gyvuliai, banda’. Iranėnų-skitų *pasu* – ‘avis’.

Wiros – ‘šeimininkas’, ‘ponas’ (plg. *vyras*). Iranėnų-skitų *vir(a)* – ‘vyras’.

Narsad – ‘mesti’, ‘sviesti’. Bandoma rišti su *naršyti*, bet patikimiau atrodo iranėnų-skitų *narz* – ‘nublokšti’, ‘numesti’.

Geptis – septyni? Z. Zinkevičius abejoja, ar nebus tik perrašinėtojas vietoj neaiškios „s“ įrašęs „g“. Tačiau iranėnų–skitų žodyne rasime *hapta* – ‘septyni’.

(Beje, lotyniškasis vaivorykštės pavadinimas *iris* ryškiai manifestuoja, nusako *r* kaip raiškos, *esos* apsiereiškimo garsą–prasnę; plg. *yra* ir daiktavardinį neologizmą. *Yras* – tai, kas matoma, išryškėję; taip pat atkreiptinas dėmesys į kitą žodynelio žodį *irmi* – liet. ‘esu’. Ta pačia proga apie vaivorykštę – čia susiduriame su grynai fonetiniu, liežuvio riktu – akivaizdu, kad šio žodžio antrasis sandas nieko bendra su rykšte neturi, bet yra sietinas su *rik-*; plg. *rikia*: 1) ‘eilė’ 2) ‘tvarka’ arba *rykys* – ‘kas rikiuoja, tvarko’ (LKŽ). Beje, latviai yra dar labiau pripainioję – latviškai vaivorykštė yra *varavīksne*. Tad vaivorykštę reikėtų taisyti į *vaivos rikia*, *vaivorikia* ar *vaivos rykys*.)

Buni – ‘gerai’. Z. Zinkevičiaus žodynelio komentaruose teigiama, kad „šis žodis neaiškus“, nes atitikmenų pas kaimynus nerandama. Užtat jų esama pas tolimesnes tautas, vėlg lotynakalbes – ‘geras’ bus lot. *bona*, pranc. *bonne*, isp. *buena*, o jei pasidairytume pas artimesnes, tai moldavų–rumunų *bun*. Kaip galėjo šis grynai lotyniškas žodis, į kurį nėra nieko panašaus nei aplinkinėse baltų kalbose, nei pas slavus, nei pas vokiečius, iš Apeninų, Latijaus nukeliauti į šiaurės giriose glūdėjusios genties kalbą? **Tik vienu atveju – jeigu jis iš ten neatmenamais laikais buvo išėjęs...**

Flums – ‘gėlė’. Komentaruose siejama su *blume* – vok. ‘gėlė’, tačiau įmanoma ir su lotynų *flamma* – ‘liepsna’; *flammeus* – ‘ryškiai švytintis’, ‘liepsnojantis’. Tad gėlė girios prieblandoje gyvenančiam žmogui – kažkas ryškaus, liepsnojancio (prisiminkime žemaitišką gėlės pavadinimą – *puika*).

Pagis – ‘gerai’. Komentaruose bandoma sieti su rusiškuoju *Бог, богатый*, indų *bhāgas* – laimė. Tačiau yra įmanoma ir su lotyniškuoju *pax* – ‘taika’, ‘ramybė’.

Laicha – ‘šviesa’. Komentaruose siūlo kildinti arba iš lietuviškojo *p-liekti* – ‘ryškiai šviesti’ arba iš ide. *leuk* – ‘šviesti’, ‘blizgėti’ (graik. *λευκός* – ‘balta’). Tačiau tokiu atveju įmanoma ir iš lotyniškojo *lux* (itališkai *luce*).

Wirba – ‘moteris’. Komentaruose siejama su *virpėti*, *virbėti*, tai neatlaiko prasminių reikalavimų. Tačiau *wirba* (laikant *b↔g* rašybos klaida) įmanoma sieti su lotyniškuoju *virgo* – ‘nekalta mergelė’, ‘vestalė’.

Serpine – ‘gyvatė’. Jokio atitikmens aplinkinėse kalbose, o lotyniškai *serpēns* (sen. indų *sarpa-*).

Perkus – ‘perkūnas’. Jau buvo minėta, kad atitinka lotyniškąjį ažuolo pavadinimą – *Quercus*.

Tai ne pirmas atvejis, kai jotvingių kalboje randama sąsajų ne tik su artimiausiais kaimynais, bet ir su tolimesniais, netiesioginiais. Paprastai jotvingių kalba laikoma tarpine tarp prūsų ir lietuvių kalbų. Grynai hipotezės teisėmis, atsižvelgiant į pateikiamas sąsajas su lotynų šeimos kalbomis, galima teigti, kad galbūt labiausiai į pietus nutolusios baltų genties jotvingių kalba yra tarpinė tarp lotynų ir baltų kalbų, kai tarp jų dar nebuvo įsiterpę germanai, o vėliau ir slavai, t. y. kalbama apie laikus prieš Kristaus gimimą. Kaip kitaip paaiškinti „lotynizmų“ buvimą girių tautos kalboje?

Čia pat prašosi ir antroji prielaida – kad jotvingių kalba ir patys jotvingiai yra sąsaja tarp gotų ir iranėnų-skitų. Apie ryšį su gotais-germanais duomenų pakanka – germanizmais Z. Zinkevičiaus komentaruose laikomi *augi* – ‘akys’; *ejchol* – ‘ąžuolas’; *hantus* – ‘ranka’; *mejdo* – ‘mergaitė’; *monda* – ‘mėnulis’; *paters* – ‘tėvas’; *starkus* – ‘gandras’; *wiza* – ‘pieva’ ir kt. V. Toporovas yra šiuos germanizmus apibūdinęs kaip „anaiptol netrivialius“ (*весьма нетривиальных*). Tikriausiai mokslininkas turėjo galvoje jų gotišką kilmę – reikia manyti, kad ši žymaus baltisto remarka susilauks lietuvių ir kitų kalbininkų dėmesio. Kol kas į akis krenta, kad *augi* – ‘akis’ beveik paraidžiui atitinka gotų *augo*, o *hantus* – ‘ranka’ – gotų *handus*, jotvingių *kaldi* – ‘šalta’ atitinka gotų *kalds* – ‘šaltis’. Kai ką „gotiško“ galima įžiūrėti ir kituose žodynelio žodžiuose:

Barnaj – ‘vaikai’. Plg. gotų *barns* – ‘vaikas’.

Lajcha – ‘šviesa’. Žodis komentaruose pripažintas neaiškiu, bandomas sieti su *laukas* – balta dėmė arklio kaktoje. Tačiau gotiškai ‘šviesa’ – *leihts*.

Wajrid – ‘verkti’. Komentaruose siejamas su *raudoti*, taip pat su tarmišku *vairuoti* – ‘garsiai šaukti’, ‘rypauti’. Tačiau gotiškai *wai* – ‘sielvartauti’; *wainags* – ‘vargdienis’, tad gal *wajrid(waj-rid?)* – ‘sielvartingai raudoti’?

Wurc – ‘šaknis’. Siūloma laikyti germanizmu – *wurzel* – ‘šaknis’, bet yra ir gotų *waurts*.

Wuld – ‘norėti’. Siejama su *viltis (tikėtis)*. Gotų ‘norėti’ – *wilja*.

Yra žinoma, jog tarp skitų-iranėnų, klajojusių begalinėse Eurazijos stepėse, ir šiaurės Europos karingųjų vikingų, taip pat mėgusių klajones, tikrai ne stepėmis, o jūromis ir upėmis, mokslininkai randa įdomių paralelių. Visų pirma, tai vadinamasis „žvėrinis stilius“ – įvairūs artefaktai, kur pavaizduoti žvėrys ir kitokie grobuonys, dažnai fantastiniai – liūtai, ereliai, grifonai ir t. t., aržūs ir plėšrūs, manifestuojantys agresiją ir jėgą. Šio stiliaus kūriniai būdingi ne

tik skitams, bet panašia bruožais pasižymi ir vikingų, ir ankstyvųjų germanų menas, o tiesioginio ryšio, geografinio ir istorinio sąlyčio tarp šių archajinių etnosų nebūta, nebent jungiamąja grandimi laikytume jotvingius. Paaiškinti „žvėrinio stiliaus“ fenomeną galima ir tuo, kad jų radimasis yra vieno ir to paties vyksmo padarinys – kai Didžiosios Girios, kažkada dengusios visą Vidurio Europą, kur gyveno sėslios matricentrinės gentys, pakraščiuose susiformuoja dėl vienu ar kitu priežasčių iš Girios „išėjusių“ vyrų būriai, ordos. Kai jiems pavyksta, vaizdžiai sakant, prisijaukinti žirgą (stepėse) ar pasidirbdinti valtį (pajūriuose), prasideda klajonės, pradžioje netolimos. Prie arklio „prikabinus“ vežimą ir atitinkamai prie valtės burę, prasideda ir tolimesnės kelionės, migracija ir užkariavimai.

Grįžtant prie jotvingių, jie galėjo būti ta jungiamoji grandis tarp gotų vikingų ir stepių klajoklių iranėnų-skitų. Šiaip ar taip, ši prielaida išvestų jotvingianą į platesnius, „netrivialius“, anot Vladimiro Toporovo, vandenį – jotvingius galima būtų traktuoti iš „centro“ pozicijų, kaip **jungiamąją grandį tarp baltų ir lotynų šiaurės–pietų kryptimi ir gotų bei iranėnų rytų–vakarų kryptimi**. Be abejo, kalbama apie dar ikikristinius laikus, t. y. I tūkstantmetį pr. Kr. ir vėlesnius, kai dar nebuvo nei slavų, nei germanų.

Primename, kad rašinio pradžioje buvo pabrėžta, jog į žodynėlį ir apskritai į jotvingių kalbą bus žvelgiama ne tiek kalbotyros požiūriu, – autorius nėra kalbininkas, – kiek stengiantis suvokti, kas slypi už pamirštųjų žodžių, jų skambesio ar aido mūsų sielose, atspėti garso ir prasmės žaismę, t. y. naudojant metodą, kurį galima įvardyti eseistine arba, anot Dainiaus Razausko, „poetine lingvistika“:

„<...> taigi, turime ne tik dvi kalbas – įprastąją, kasdieninę, ir šventą, poetinę, bet atitinkamai ir dvi lingvistikas, t. y. du skirtingus, skirtingai teoriškai bei metodologiškai grindžiamus santykius su kalba kaip skirtingų santykių su tikrove apskritai atspindžius – būtent paprastą, profanišką, ir slaptąją, šventąją lingvistiką. Pirmoji, priklausydama šiam pasauliui, suprantama, remiasi visų pirma šiam pasauliui priklausančiu „kalbos kūnu“, t. y. istorinės garsų kaitos mokslu; o antrosios, iš esmės priklausančios „anam pasauliui“, pagrindinis tikslas – kiek įmanoma sodriau įprasminti kalbą, o per ją galiausiai ir aplinkinį pasaulį. Šiaip jau abi šios dvi lingvistikos ir tarpusavy santykiauja nelyginant „kūnas“ ir „siela“, todėl neučia tik papildo viena kitą: šiuolaikinis lingvistikos mokslas – suteikdamas „poetinei lingvistikai“ tvirtą fonetinių tapatybių, eti-

mologinių atitikmenų pagrindą, o „poetinė lingvistika“ – įkvėpdama etimologijos mokslui ne vieną gilią semantinę įžvalgą.⁴⁸

Tad leiskime sau pereiti prie transcendencijų:

Auu – ‘vanduo’. Turbūt vienintelis baltų, o gal ir visose ide. kalbose žodis iš vienu balsių. Jei priebalsė – forma, o balsė – esmė, *esa*, tai šiuo žodžiu yra pagauta vandens esmė – vanduo yra gryna *esa*, absoliuti ne-forma.

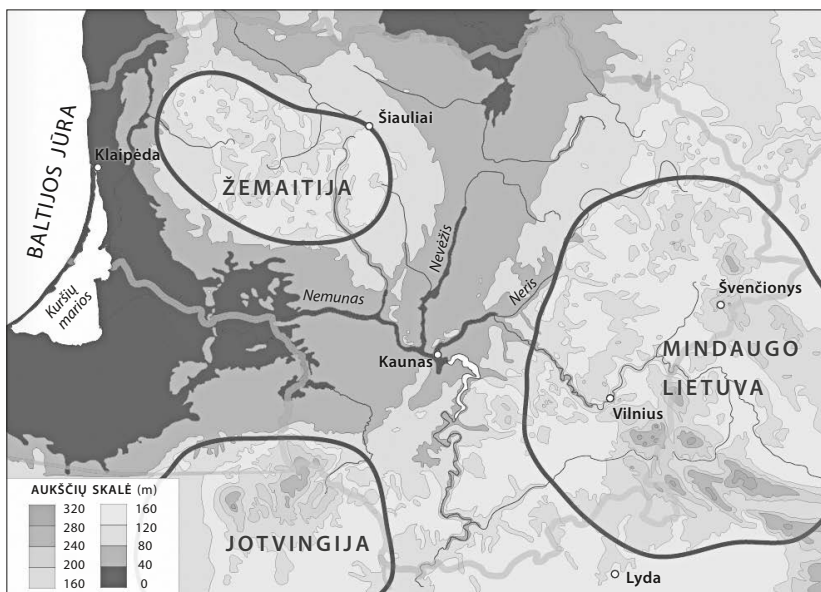
Ais – ‘oras’. Nėra būtina, kaip siūlo Z. Zinkevičius, sieti šio žodžio su lietuviškuoju *gaisas* – juk ‘oras’, *ais* yra ta pati *esa*. Tiesa, dar yra *aisa* – slėpingas žodis, reiškias metafizinį liūdesį, vok. *weltschmerz* („Jis vėl pajuto ilgesį savo gyvenimo aisumo“ – rš., LKŽ).

Irm – ‘esu’. Absoliučiai skirtingas nuo lietuviškojo supratimo, kad *aš esu* (tu *esi*, o jis, ji – *yra*). *Aš yra, irmi?* Galbūt tai liudija stiprų realybės, buvimo *čia* ir *dabar* jausmą. Tai, beje, koreliuoja su pirmiau išmąstytu kietosios, negyvosios kentuminės *K* vyravimu prieš sakraliąją *S*, taip pat su jotvingių pažiūra į mirtį, į žmogų, *mard*, kaip į mirsiantįjį, „tą, kuris mirs“.

Karyba ir ginkluotė

Metraštininkai giria jotvingių karvedžių drąsą, tačiau jų raštuose galima rasti teiginių apie šios girių tautos civilizacinį atsilikimą, taip pat ir karybos srityje. Antai solidi XIX a. Brokhauzo ir Efrono enciklopedija⁹ juos atkartodama teigia, kad „jotvingiai nepažengė toliau gentinės-šeiminės sąjungos, susiformavusios gresiančio pavojaus dėka ir vadovaujamos drąsa išsiskiriančio kunigaikštuko. Lenkų metraštininkas vadina juos plėšriais žvėrimis, Avenarijus – drąsuoliais, bet amžiniais klajūnais. Praleisdami didesnę gyvenimo dalį karuose ir medžioklėse, jotvingiai mirdavo toli nuo savo namų, gūdžioje girioje ar mūšio lauke. Jų kaulai nesiilsėjo genties kapinėse, po pilkapiu ar kruopščiai suręstoje akmeninėje kapavietėje, jie atguldavo ten, kur juos ištikdavo mirtis“. Vertėjo pateikti šią ilgą citatą, nes ji atspindi XIX a., beje, ir vėlesniais laikais neišnykusį atsainų europocentrinį požiūrį į kitas kultūras – antai Darvinas, keliaudamas „Bigliu“ aplink pasaulį, Ugnies žemėje, piečiausiam Pietų Amerikos kyšulyje, aptiko gentį, jo nuomone, gyvenusią beveik kaip gyvuliai, be jokių civilizacijos požymių. O misionieriai, ištyrę šiuos „beveik gyvulius“, nustatė, kad jie turėjo devynis Dievo įsakymus, kurių laikėsi; neturėjo tik dešimtojo – „nevok!“, nes nebuvo ko vogti... Taip ir kalbant apie jotvingius – norėtusi pamatyti veido išraišką to enciklopedijos autoriaus, kai jis būtų supažindintas su, pavyzdžiui,

kad ir Šveicarijos kapinyno radiniais. Bet palikime materialinę jotvingių kultūrą apginti archeologams ir apsistokime ties karyba. Toje pačioje enciklopedijoje rašoma: „Jotvingiai kovoje su volyniečių kariauna negalėjo jiems prilygti ginklais – sulicos (smiginiai) ir svaidomos ietys negalėjo atstoti šalmų, skydų, iečių ir strėlių.“ Susiraskime šaltinį, t. y. Ipatijaus kroniką. Ją rašęs metraštininkas nepagailėjo gražių žodžių savo patrono, Galičo–Volynės kunigaikščio Danilos kariaunai aprašyti: „<...> jų skydai švietė kaip aušra, šalmai žėrėjo kaip tekanti saulė, ietys jų rankose atrodė panašios į tankų nendryną, o iš abiejų pusių ėjo lankininkai, laikydami rankose lankus, užtaisytus strėlėmis...“ („<...> щитъ же ихъ, яко заря бѣ, шоломъ же ихъ, яко солнцю восходящу, копиемъ же ихъ дръжаимъ в рукахъ, яко трѣсти мнози, стрѣлчемъ же обаполь идущимъ и держащимъ в рукахъ рожанци своѣ и наложившимъ на нѣ стрѣлы...“)¹⁰. O štai jotvingiai turėję tik ragotines ir svaidomas ietis – smiginius. Kyla klausimas – kaipgi tada jie galėję laimėti šitiek mūsų? Atsakymą galime rasti tame pačiame metraštyje: „Kunigaikštis Danila sušuko: O karo vyrai! Argi nežinote, kad krikščionių jėga yra atviram lauke, o pagonių – tankmėje, jiems įprasta kautis girioje“ („Князь Даниль, воспивъ и рече имъ: «О мужи

воистии! Не вѣсте ли, яко крестьяномъ пространство есть крѣпость, поганым же есть тѣснота, деряждѣ обычай есть на брань“)¹¹. Taigi paplaptis paprasta – girios tankmėje geriausias ginklas yra svaidomoji ietis ir ragotinė. Strėlės, ilgosios ietys čia mažai ką padeda, nes tinka tik atviroje erdvėje. Kaip priešą įvilioti ar užklupti girioje, jau taktikos klausimas – viena aišku, kad į girią priešui geriau buvo nelįsti. Patyręs karys svaidomąjį ginklą – trumpas, 1,2–1,5 m ilgio ietis smiginius – naudojo 10 ir daugiau metrų atstumu, jų turėdavo bent keletą, o smigdavo ir žeisdavo jos giliau nei strėlė. Priešas būdavo užsvaidomas smiginiais ir pribaigiamas ragotinėmis bei kertamaisiais ginklais – kalavijais. Kad jų turėta, rodo jotvingių kapinynų tyrinėjimai. Beje, jotvingių žodynyje peilis yra vadinamas *sworstis*. Tai galėjo būti ne tik kovos peilis – durklas, bet ir trumpas kardas ar kalavijas plačiais ašmenimis, kokius naudojo, pavyzdžiui, žiemgaliai. Artimiausias žodis yra germanų *schwert* – ‘kardas’ (anglų *sword*). Aiškiai matyti jotvingių pagarba ginklui – lietuviškasis kardas (nuo *kirsti*) jotvingių atveju yra sušventintas sakraliojo dvigarsio *sv-* (*šv-*). Apskritai čia galima išvelgti gotiškojo prado įtaką ir sąsajas su juo. *Sv-* (*sp-*) priedėlių prie kertamo ginklo turi ne tik germanų, bet jį yra perėmusios ir lotynų grupės kalbos (isp. *espada*; ital. *spada*), nors lotyniškai kardas yra *gladio*. „El Side“, ispanų epe, kartais turi netgi vardus – *Kolada* ir *Tison* – ir yra paveldimi.

Beje, jotvingių žodynėliui turime būti dėkingi už naują Kauno vardo kilmės hipotezę¹². Čia Kaunas yra siejamas su jotv. *kalni* – ‘kalnas’ (nuo Aleksoto kalvų žiūrint, Nemuno ir Neries slėnių smailėje stūksąs Žalasis kalnas, Žaliakalnis, apaugęs šimtamečiais ąžuolais, atrode išties įspūdingai). Pats Kaunas, nors esąs anapus Nemuno, tačiau ribojasi su jotvingiams priskiriamu arealu.

Epilogas

Kuria kryptimi galėtų vystytis jotvingiana? Atrodo, kad pirminė užduotis – surinkti ir paviešinti medžiaginės kultūros radinius, panaudojant juos ir istorinius šaltinius Jotvingijos riboms, jotvingių *oikumenui* apibrėžti, beveik įvykdyta. Jau yra rašyta¹³ apie Žemaitijos radimosi ryšį su Žemaičių aukštuma – stebėtinai sutampa ankstyvosios, pirminės Žemaitijos, *Samogitia propria* teritorija su Žemaičių aukštumos–tarpupio, natūralios gamtinės tvirtovės kontūrais. Labai gali būti, kad rusų mokslininko Levo Gumiliovo pasiūlytas metodas sieti landšaftą su istorija, o konkrečiai Lietuvos istorijos atžvilgiu – su pirminio valsty-

bingumo formavimusi aukštumose, yra universalus ir tinka ne tik Žemaitijai, bet ir Jotvai, o gal ir Mindaugo Lietuvai. Juk Jotvos (Sūduvos) „epicentras“ yra Sūduvos aukštuma su aukščiausiu (282,4 m) Pavištyčio (Dunojaus) kalnu bei didinguoju Šiurpilų piliakalniu, o Mindaugo Lietuvos–Aukštaitijos–Ašmenos aukštuma – su aukščiausia (245 m) jos kalva – Piliakalnio (Žiezdrių) kalnu. Visos šios aukštumos kartu yra tarpupiai, nuo jų į visas šalis nuteka upės. Susikūrusių palyginti saugiose aukštumose, kur piliakalnių ir kitų fortifikacijų įrengimas reikalavo mažiau sąnaudų nei lygiose vietovėse, pirmųjų baltų valstybingumo židinių kontūrai stebėtinai sutampa su aukštumų kontūrais. Vėliau Jotva plėtė erdves ir lygumose bei žemumose, kur, nesant kalvų, buvo statomos medinės konstrukcijos – bokštai, turėję turbūt trigubą – žvalgybinę, gynybinę, o gal ir sakralinę paskirtį (iki šiol yra išlikę gausūs toponimai *Бакиты*, turbūt savotiški Jotvos pasienių žymenys; kitas šių įrenginių pavadinimas yra *вежа* (matyt, yra sietinas su šaknimi *vyd-* ir žodžiais *vydys* (*vyzdys*), *veizėti*, *veiza* (akis)). Šiaip ar taip, koreliacija tarp pirminio valstybingumo kristalizacinių centrų ir geografinių aukštumų–tarpupių yra gana akivaizdi (žr. žemėlapi).

Laikas būtų pereiti prie platesnės ir gilesnės šios gal slėpiningiausios baltų genties, jos būtovės pažinties. Dar kartą pakartojame esminę šio teksto mintį-prielaidą: **Jotva, jotvingių istorija ir kultūra gali būti jungiamoji, trūkstamoji grandis tarp baltų ir lotynų pasaulio šiaurės–pietų kryptimi ir gotų bei iranėnų oikumenų rytų–vakarų kryptimi.** Yra neišnaudotų galimybių – visų pirma, tai aprašytasis žodynėlis, taip pat ir nauji, nebe vien empiriniai žvilgsniai į istoriją ir kultūrą. Būtina įrašyti Jotvingijos istoriją į platesnį kontekstą – LDK ištakų, Mindaugo Lietuvos, paskui ikikristinių laikų Europos ir pagaliau Indoeuropos. Tik tada bus galima sakyti, kad pareiga pastatyti paminklą žuvusiai tautai, įrašyti jos slėpiningąjį paveldą į lietuviškąją istorinę savimonę bus įvykdyta.

Išvados

Straipsnyje bandoma naujai pažvelgti į vadinamąjį „Lenkų–jotvingių“ žodynėlį ne tiek akademinio, kalbotyros požiūriu, kiek eseistinio pobūdžio pamąstymais ir prielaidomis, leidžiančiais išvesti jotvingianą į platesnį, ne vien lokalinį kontekstą, taip pat ir į indoeuropinį. Šis metodas leidžia apčiuopti netikėtų jotvingių sąsajų ne tik su kaimyniniais etnosais, bet ir su tolimesniais, su kuriais

tiesioginio sąlyčio tarsi nebūta. Iškeliama prielaida, kad galbūt į jotvingius galima žiūrėti kaip į turinčius archajines sąsajas su lotyniškuoju pasauliu šiaurės–pietų kryptimi ir kaip į jungiamąją grandį tarp skitų-iranėnų bei gotų-vikin-gų protėvynių vakarų–rytų kryptimi, t. y. kaip savotišką „centristinį“ etnosą, didžiosios baltų girios autochtoną. Remiantis žodynėliu, aptariama jotvingių menta, karybos menas. Iškeliama prielaida, remiantis rusų mokslininko Levo Gumiliovo teorija apie landšaftų įtaką istorijai, kad galbūt Jotvos, kaip proto-valstybinio darinio (deja, neatlaikiusio totalinės kaimyninių priešiškų tautų agresijos), kristalizacinis centras galėjo būti Sūduvos aukštuma, kurios kalvos leido mažiausiomis sąnaudomis įrengti gynybinius kompleksus, panašiai kaip Žemaitijos Žemaičių aukštuma.

Nuorodos

- ¹ Соловьев С. М. *История России с древнейших времен*, С.-Петербург, 1896.
- ² Zinkevičius Z. *Jotvingiai ir jų kalba*, Terra Jatvezenorum, Punsko „Aušros“ leidykla, 2009, p. 18.
- ³ Зинкявичюс З. Польско-ятвяжский словарь? *Балто-славянские исследования*, Москва, 1983, с. 3.
- ⁴ Białuński Grzegorz. *Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*, Olsztyn, 1999; Nalepa Jerzy. *Jaćwiegowie – nazwa i lokalizacja*, Białystok, 1964; Nalepa Jerzy Z badań nad jaćwieskimi relikatami onomastycznymi Połeksza, *Studia linguistica slavica baltica* K.–O. Falk, Lund 1966, s. 185–202; Nalepa Jerzy Połekszenie (Pollexiani) – Plemię Jaćwieskie u północno-wschodnich granic Polski, *Rocznik Białostocki*, t. VII, 1966, Warszawa 1967, s. 7–33.
- ⁵ <http://www.russianresources.lt/dictant/Mananas/Manintro.html>
- ⁶ Patackas A. Satem ir kentum (apie vieną lietuvių kalbos paslaptį), *Literatūra ir menas*, 2010 09 17, Nr. 3298, p. 14.
- ⁷ <http://www.kladina.narod.ru/dremin/dremin.htm>
- ⁸ Rauskas D. Lingvistinė beprotybė ir šventoji kalba, *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1, p. 10.
- ⁹ *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, Москва, Терра, 2001.
- ¹⁰ <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4961>
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² Patackas A. Dėl Kauno vardo kilmės, *Nemunas*, 2009 07 20.
- ¹³ Patackas A. Kaip radosi Žemaitija, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2011, Nr. 1.

Vytautas Didysis – *Rex electus*?

Vytauti Magni, Rex Electus

(Irašas Vytauto bareljefe Romos Šv. Petro bazilikoje,
lietuviškoje Aušros vartų *Mater misericordiae* koplyčioje)

Tautos, ypač tos, kurių dabartis yra blankesnė nei praeitis, savo istorijoje dažnai turi tragišką epizodą, tapusį mitiniu, įsirežusį visiems laikams į istorinę atmintį. Serbams tai *Kosovo pole*, pralaimėtos kautynės su turkais, airių katalikams – mūšis prie *Boyne*, lenkams – *Žečpospolitos* padalijimai.

Vytauto Didžiojo atvaizdas, sukurtas
skulptoriaus Vytauto Kašubos

Mums, lietuviams, tai – prarasta Vytauto karališkoji karūna. Prarasta ir tiesiogiai, ir mitinė plotmė. Šis depresinis sindromas savo šešėliu tebėra užgulęs ir naująją, besiformuojančią mūsų istorinę savimonę. Tai atsispindi netgi naujųjų laikų istorikų žodyne – „Nepasiskelbusioji imperija, neįvykdžiusi misijos, šiaudinė“ ir pan. Dalykas yra sudėtingas, daugiabriaunis,

reikalaujantis subtilių ir gilių istorijos žinių, išgyvenimo į tų laikų aplinkybes. Istorikai yra įdėję daug pastangų, besiaiškindami šį dramatišką ir nelauktą likimo smūgį, kuris palaužė LDK pasionarinę energetiką, po kurio ilgus amžius neatsigauta, ir tik naujieji laikai vėl teikia šikios tokios vilties.

Tačiau istorikų pastangos kol kas beveik bevaisės. Naujų šaltinių neatsiranda ir vargu ar atsiras, plakamasi tose pačiose mintijimų seklumose, kaip ir prieškarui. O iš esmės juk šis faktas, grynai juridinis, beveik nieko nelėmė – na ir kas, kad LDK netapo karalyste? Ar tai būtų apsaugoję nuo rytuose, pelkėtų miškų gaurėse ir maksvose-maskvose paskendusios, bet jau pradedančios grasinti Maskvos ordos, azijietiško kraujo injekcijos dėka gavusios stiprų pasionarinį impulsą. Ar tai būtų sustabdę gėdingą ir banalų tuometinio elito slavėjimą? Ar tikroji nuosmukio, panašaus į moralinį nuopuolį, priežastis neslypi kažkur giliau, viduje, prigimties klastose, kurias lėmė, visų pirma, savimonės ydos?

Mažai žinomas paradoksaliai dabar atrodantis faktas – ne tiek reikšmingas, kiek rodantis tų laikų formalybių painiavas ir jų reliatyvumą, – kad Vytautas, taip ir nesulaukęs Lietuvos karaliaus karūnos, 1421 m. buvo gavęs Čekijos karaliaus titulą. 1921 m. čekai iškilmingai šventė Vytauto karūnavimo Čekijos karaliumi 500 m. jubiliejų. Vasario 16-osios akto signataras Donatas Malinauskas, 1922 m. paskirtas ambasadoriumi Čekijoje, pasirūpino savo lėšomis padirbdinti sidabrinį sarkofagą, kuriame turėjo būti perlaidoti karališkieji palaikai, jei būtų rasti, o čekai padovanojo puošnų brokatą, kuriuo išklojami karališkieji karstai. Sarkofagas yra saugojamas Signatarų namuose Vilniuje, o jo modelį galima pamatyti Istorinėje prezidentūroje Kaune.

Trumpai prisiminkime įvykių seką. 1429 m. įvyksta garsusis Lucko suvažiavimas. Mažą miestelį su keliais tūkstančiais gyventojų užplūsta bene 12 000 svečių. Tai didžiūnai iš visos Europos, kartu su būriais tarnų ir apsauginių. Į Lucką atvyko popiežiaus legatas, Danijos karalius Erikas VII, didysis Maskvos kunigaikštis Bazilijus I (Vytauto žentas), didysis Vokiečių ordino magistras Paulius fon Rusdorfas, Kijevo metropolitas Fotijus, Moldavijos vaivada, Bizantijos imperatoriaus pasiuntiniai ir kt. Svarbiausia karališkoji persona, renginio patronas buvo pats Šv. Romos imperatorius, Vengrijos karalius Zigmantas Liuksemburgietis. Nors suvažiavimo tvarkaraštyje buvo įrašyta daug klausimų, tačiau tapo aišku, kad pagrindinis yra Vytauto karūnavimas – kaip LDK naujojo geopolitinio statuso įtvirtinimo aktas. Šitaip Lietuva buvo priimta į tuometinę ES.

Vytauto karūnos epopėja turi ilgą priešistorę.

„Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vainikavimo karaliumi idėja subreado ne 1429 m. Lucko suvažiavime. Šiame suvažiavime ši idėja buvo tik viešai paskelbta. Visą XIV a., Gedimino, Algirdo ir Kęstučio laikais, LDK paskelbimo karalyste klausimas išskildavo kartu su Lietuvos krikšto problema. Krikštą priėmus, tuometinis jos valdovas Jogaila gavo tik naująjį Lenkijos karaliaus titulą, Lietuvą ir toliau valdydamas kunigaikščio teisėmis. Viduramžių valdovų hierarchinėje sąrangoje kunigaikščių padėtis buvo žemesnė nei karalių, be to, XV a. Europoje kunigaikštystės buvo įtraukiamos į besikuriančias karalystes. Kovą dėl LDK valdovo karūnos Lietuvos visuomenė suprato kaip kovą dėl savo valstybės suvereniteto, jos nepriklausomybės nuo Lenkijos karalystės išsaugojimą. Lietuvos paskelbimo karalyste klausimas buvo iškeltas Vidurio ir Rytų Europoje nuo pat Vytauto įsitvirtinimo Lietu-

vos didžiojo kunigaikščio soste 1392 m. ir Salyno sutarties pasirašymo metu 1398 m.“¹

Yra duomenų, kad Salyno sutarties pasirašymo proga susirinkę bajorai paskelbė Vytautą savo karaliumi, tačiau į šią prielaidą kai kurie istorikai, vertindami įvykius iš tuometinės tarptautinės teisės pozicijų, žvelgia santūriai: „Apie šį įvykį žinome tik iš Vokiečių ordino kronikininko Jono Posilgiečio pasakojimo (tiksliau vieno sakinio), kurio nei terminija (plati vokiško žodžio *konig* semantika), nei informacijos pobūdis neleidžia daryti plačių išvadų. Ši istorija gali būti vertinama tik kaip simbolinė lietuvių kilmingųjų ištikimybės Vytautui deklaracija kylančio ginčo su lenkais metu. Nekyla abejonių, kad to meto lietuvių politiniam elitui turėjo būti aišku, jog karūnacijos projektas yra visų pirma tarptautinės ir universalios politikos dalykas, o ne privatus Vytauto ir didikų susitarimas.“²

Į šią abejonę galima atsakyti primenant, kad metraštininkai Lietuvos karaliais vadino ne tik Vytautą. Antai popiežiškoji Jono XXII kanceliarija Gediminą titulavo *rex Lithuanorum et multorum Ruthenorum*, o Petras Dusburgietis ir Vytenį vadino *Vithenus rex Lethowinorum*. Kuo tad lietuviai blogesni už gotus ir germanus, kurių valdovų titulai buvo natūraliai įtraukti į krikščioniškąją feodalinę terminiją? Dar vienas dabartinės Lietuvos istorikų argumentas „prieš“ – kad pats imperatorius Zigmantas 1430 m. dar neturėjo Šv. Romos imperijos valdovo titulo (gavo tik 1433 m.), tad negalėjo teikti karališkųjų titulų. Tačiau būtent tų laikų tarptautinės teisės (dar nestabilios ir menkai formalizuotos) tradicijose reikia ieškoti galimybių pateisinti aną, Šv. Petro bazilikoje įrašytą, Vytauto titulą. Vargu ar šis įrašas yra pramanas menininko, Vytauto atvaizdą kūręsio Vytauto Jonyno, – mažai tikėtina, kad šitokios laisvamanybės būtų leistinos pagrindinėje katalikiškojo pasaulio šventykloje. Juk tuomet, kai buvo įkurta koplyčia, išėivijoje gyveno daug rimtų Lietuvos istorikų, tų laikų Romoje netrūko istoriją išmanančių kunigų, veikė popiežiškoji Šv. Kazimiero kolegija. Juk ir Vilniaus Katedroje esančioje Šv. Kazimiero koplyčioje (XVII a.) Vytautas yra pavaizduotas su karališkais regaliais, lygiai tokiomis, kaip ir karalius Jogaila.

Kaip formavosi *Rex electus* titulas? Labai supaprastinus, jo istorija atrodo taip. Pradžios reikėtų ieškoti laikotarpyje, kai gotų ir kitų įsiveržusių į Romos imperiją barbarų valdovai pradėjo derinti savo tradicijas su romėniškosiomis. Yra žinoma, jog barbarai savo karalius rinkdavo, skirtingai nuo

Romos imperatorių. Padėtį sudėtingą darė ir ta aplinkybė, kad tuomet rado si paprotys, jog karaliaus titului reikia popiežiaus palaiminimo. 768 m., per Kalėdas, Karolis Didysis Romoje popiežiaus Leono III buvo palaimintas tokiais žodžiais: „Tegyvuoja ir tebūnie palaimintas *Deos gracias*, didysis Romos imperatorius Karolis.“ Taip buvo įkurta Šventoji Romos imperija, universali krikščioniška valstybė, tačiau netrukus ji suskilo. Gotų ir germanų karaliai pradėjo vadintis Romos imperatoriais, *Rex romanorum*. Šis procesas vyko taip: išrinktuojų karaliumi vadinta nuo jo išrinkimo iki karūnavimo Romoje, iki popiežiaus palaiminimo, tada jis jau buvo tituluojamas *Rex romanorum*. Kai kurie iš jų taip ir likdavo su šiuo titulu, dėl vieno ar kitų priežasčių taip ir nesulaukę popiežiškojo palaiminimo (Romoje, netoli *Villa Lituana*, yra *Piazza Re di Roma* – Romos karalių aikštė).

Europos istorijoje yra buvę atvejų, kai karalius buvo tituluojamas *electus*. Pavyzdžiui, jau vėlesniais laikais, 1508 m. popiežius Julijus II imperatoriui Maksimilianui I (1493–1519) leido save tituluoti *Electus Romanorum Imperator, Semper Augustus, Germaniae Rex* (išrinktasis Romos imperatorius, amžinai palaimintasis, germanų karalius). Kito imperatoriaus, Maksimiliano II, visas titulas skambėjo taip: *Maximilianus Secundus Diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae, etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Lucemburgae, Wirttembergae, ac superioris et inferioris Silesiae, etc. Princeps Sueviae, Marchio sacri Romani Imperii, Burgouiae, Moraviae, superioris & inferioris Lusatiae, Comes Habsburgi, Tirolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae, etc. Landtgrauius Alsatae, Dominus Marchiae Sclauonicae, Portus Naonis et Salinarum, etc, nec non electus Rex Poloniae et Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogotiae, Kiouiae, Volhiniae, Podlachiae, Liuoniae etc. Dominus*. (Nepainioti su Lenkijos istoriografijoje minimu titulu *rex electus*, kuriuo, remiantis vadinamaisiais „Artykuły henrykowski“ („Articuli Henriciani“), buvo vadinami Seimo išrinkti karaliai.)

Nematyti kliūčių šių titulų taikyti ir situacijai, susiklosčiusiai tarp 1429 m. (Lucko suvažiavimo) ir Vytauto mirties 1430 m. Tiesa, „Codex epistolaris Vitoldi“⁴³ šio titulo nepavyko aptikti, tačiau kitko vargu ar buvo galima tikėtis, nes kanceliarinė leksika negali sau leisti juridinių laisvybių. Tačiau nėra negalima, kad kitame, universalesniame kultūriniame ar kasdieniame kontekste šis titulas buvo vartojamas ir gal kada nors bus aptiktas ir dar kituose rašytiniuose

šaltiniuose. Šiaip ar taip, šis karališkasis titulas yra mažių mažiausiai leistinas šalia įprastinio, nebent koją pakištų pastaruoju laikotarpiu suklestėjęs sekclus pseudoakademiškumas ir naujalietuviškas saviniekos kompleksas...

Nuorodos

¹ Kiaupienė J. *Vytautas ir Lietuvos karalystės idėja Lucko suvažiavime.*

² Petrauskas R. Vytauto vainikas: Neįvykusios karūnacijos ir „dingusios karūnos“ reikšmės, *Naujasis Židinys*, 2009, Nr. 10–11.

³ Prochaska A. *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae (1376–1430)*, Krokva, 1882.

Apie Kauno vardo kilmę

Kodėl kauniečiai yra kalniečiai

Kaunui mažiausiai 600 metų, bet iki šiol šis šaunus ir senas miestas nežino, ką jo vardas reiškia, nors atsakymo buvo ieškota net Mažojoje Azijoje (kur yra žinomas Antikos laikų miestas *Kaunos*). Manoma, kad galbūt pirmasis Kauną paminėjęs arabų geografas Al Idrisi. Jo raštuose randame *Qanya*, *Qaynu*, *Kaniyū* ir netgi *Kabnu* (apie 1140 m.). Žilberas de Lanua (Gilbert de Lannoy) mini *Caune*. Lotyniškuose rašytiniuose dokumentuose galime rasti *Cawno* (1109), vėliau – *Cowno* ir *Kowno* (1429), gudiškuose – *Kovno*, o kryžiuočiai rašė *Cauwen*, *Kauwen*, *Cawen*, *Kawen*, vėliau vokiečiai – *Kauen*.

Yra keletas versijų dėl Kauno vardo kilmės. Pirmoji, seniausioji, būtų iš legendinio Palemono sūnaus Kuno. Maloniausia kauniečio ausiai, artimiausia jo mentai būtų antroji versija iš *káuti(s)* – ‘kovoti’, ‘muštis’, ‘peštis’. Iš čia *kaūnis* (*kaunė*, *kaunia*) – ‘kova’, ‘mūšis’, ‘dūžis’ („pasikėlė didis kaūnis“ – LKŽ); *kau-nius* – ‘kas muša, barasi’. A. Senas (Senn) iš *kautis* išveda *kaūnas*, kas reiškia ‘narsuolį’ (be abejo, turėta galvoje kauniečiai).

Trečioji versija mažai įtikima – vokiečių kalbininkas G. Studerus teigia, jog nuo *kaunūs* – ‘žemas’, ‘gilus’, ‘slėnus’ (gotų *hauns* – ‘žemas’; *hauneius* – ‘pažeminimas’, ‘nusizeminimas’); *kaunus* – 2) ‘kuklus’ (LKŽ), plg. Vaižganto posakį: „Penktoji dorybė – kaunumas“, t. y. kuklumas (šitoji dorybė, be abejo, kauniečiams negresia).

Norime pasiūlyti dar vieną versiją, mūsų nuomone, patikimiausią, bet ją visuomenė, ypač akademinė, tikriausiai sunkiai priims dėl jos paprastumo ir akivaizdumo.

Dalykas tas, kad dabartinės Lietuvos vietovardžių sąvade yra daugybė vietovardžių, susijusių su kalno pavadinimu – *Kalniai* (kalnai, kalnas), *Kalnelis*, *Kalnėnai*, *Kalnynai* (*Kalnynė*), *Kalnuočiai* (*Kalnyčiai*, *Kalnučiai*), *Kalnujai* (*Kalnijai*), *Kalniečiai*. Itin daug *Kalniškių* – per 30. Beje, tame pat sąrašė galime rasti ir savotiškus šių vardų atitikmenis, tik vietoj *Kaln-* yra *Kaun-* :

Kauniai, Kauniškis (Kauniškiai), Kaunetiškiai, taip pat *Kaunakiemis, Kaunatava*. Tad:

Kaln-iai | Kaun-iai (prie Biržų)

Kaln-iškiai | Kaun-iškiai

Kaln-iškis | Kaun-iškis

ir pagaliau

Kaln-as (prie Pasvalio) | *Kaun-as*

Šių eilučių autorius nepatingėjo apvažiuoti didelės dalies šių *Kaln-* ir *Kaun-*ių. Kaip ir buvo galima laukti, jų apylinkėse būtinai kur nors stūksojo kalnas ar kalneliai – tiek su šaknimi *kaln-*, tiek su *kaun-*. Dauguma jų – lygumose, kur, matyt, kiekvienas kalnelis, kad ir menkiausias, buvo semantinis iššūkis. Aišku, kad tai toli gražu ne džomolungmos ir netgi ne šatrijos, bet tendencija aiški – tiek *Kalniškiai*, tiek *Kauniškiai* gavo vardus nuo savo kalnelių. Pavyzdžiui, važiuodami Žemaičių plentu, ties Raseiniais išvysime lygumose stūksant morenines aukštumas (apie 113 m virš jūros lygio). Tai – *Kalnújai*.

Lygiai taip ir su pavardėmis. Šalia *Kalnietis* (Mantas!) – *Kaunietis*; *Kalnelis* – *Kaunelis*; šalia *Kalnienės* – *Kaunienė*, *Kalniuvienės* – *Kauniuvienė* ir t. t.

Ar gali būti, kad KAUN-as – tai KALN-as?

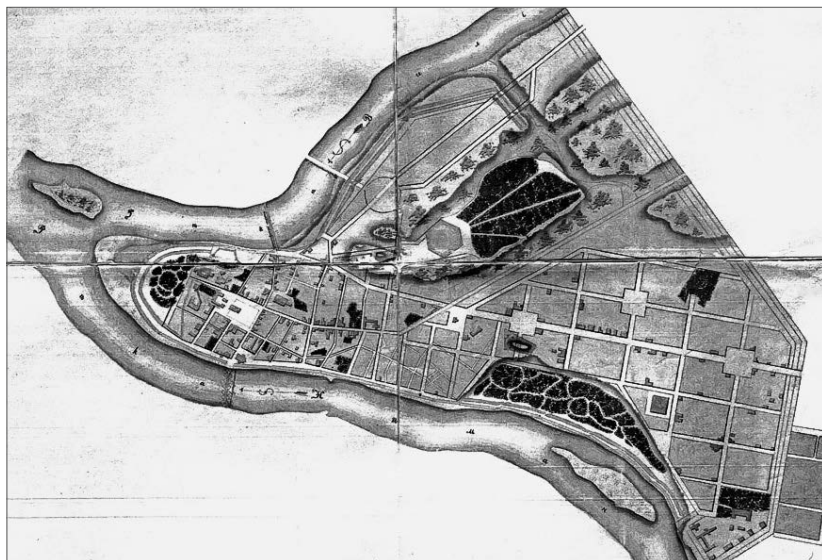
Kad transformacija *l – u* [*l – (v) u*] yra įmanoma, rodo šios šaknies raida (čia *v* – turbūt yra tarpinė būklė). Kad *l → u* yra įmanoma, rodo LKŽ: pavyzdžiui, sinonimai *klyk-ti / kvyk-ti*; t. p. *iš-klaus-ti / iš-kvos-ti*; *u → v* galimybę rodo *Cawen – Kauen*; pavardės *Kovnacki – Kauneckas*.

Labai svarbus Kauno „kalnietiškos“ kilmės įrodymas yra Kauno apylinkių toponimika. Antai Žaliakalnio šiaurinėje dalyje, šalia Klinikų ir VII forto, būta kaimo *Kalnica*. Šiame, be abejo, sulenkintame variante turbūt slypi *Kalniečiai* (*Kalnyčiai?*). Šalia esantis Kauno mikrorajonas taip ir pavadintas, taip pat ir gatvė; plg. pavardes *Kalnietis* ir *Kaunietis*.

Tačiau paskutinį lemiamą akcentą pateikia paslaptį paslaptį jį žodynėlis, gudo studento 1978 m. rastas Belovežo girioje¹. Jame rasime: jotv. *kauni – kalnas* (lenk. *góra*)! Plg.: ten pat jotv. *caute* – liet. *kaltė* (lenk. *wina*); Didžioji Jotvingija, anot archeologų, siekia ir Kauną. Taip pat LKŽ *kau-ti / kal-ti* (kalvėje) – „Tilžėj siutos kamanėlės, Kaune kautos padkavėlės“; ten pat *apkau-ti /*

apkal-ti. Dar plg. Vytauto Didžiojo vardo transformacijas *VytaUtas* / *VitoVt* (gudiškai) / *WitoLd* (lenkiškai).

Lengviausia turbūt būtų įrodyti, iš kur Kauno toponimikoje atsiranda kalnas, davęs pavadinimą antrajam pagal dydį ir pirmajam pagal svarbą naujųjų laikų istorijoje miestui, „laikinajai sostinei“, dabar glūdinčiam savo valandos laukime. Be abejo, tai Žaliasis kalnas, Žaliakalnis, didingai išlikęs virš dviejų upių terasos. Įsivaizduokime – nors sekundei – Kauną dar be pastatų, Nemuno ir Neries slaitus gožia amžina giria, o virš dviejų upių slėnių stūkso didingais ąžuolais apžėlęs kalnas. Taip dviejų upių, santakos smaigalyje kadais stūksota Ažuolų kalno – ten dabar yra Dailės mokykla. Senose graviūrose šis kalnas dar matyti, jokių pastatų neužgožtas; taip pat ir XIX a. Kauno gubernijos žemėlapiuose. Štai ką rašo Frydrichas Šulcas (Schulz), 1793 m. keliavęs per Lietuvą: „Kaunas yra labai gražioje vietoje. Kaip jau minėjau, miestas yra slėnyje, tarp Neries ir Nemuno. Nemunas teka pro didelę mišku apaugusią aukštumą, stūksančią virš aukščiausių miesto namų ir matomą beveik iš kiekvienos gatvės. Slėnys užsibaigia apvaliais, gaivus ir derlingas.“ Dar prisiminkime, kad yra duomenų, jog ten senovėje stovėta pilies (žr. Br. Kviklio „Mūsų Lietuva“).

Kauno miesto planas, 1861 m. Ryškiai išsiskiria Ažuolų kalnas, suformuotas Nemuno, Neries ir Raginės upelio, Neries intako (dabartinė R. Kalpoko gatvė)

Šis Žalias kalnas, reikia manyti, ir davė pavadinimą slaunam Kauno miestui.

Tad kauniečiai kalniečiai, gerbkime ir godokime senąjį Kauno prasimbolį, neleiskime jo tauraus silueto užgožti šių laikų statybinėmis banalybėmis, o savosios ūmės ir mentos neišsižadėkime nė už ką. Nes lyg Šv. Rašte būtų parašyta – KAUNAS yra KAUNAS...

Nuorodos

¹ Zinkevičius Z. Polsko–jativiažskii slovarik, *Балто-славянские исследования*, Москва, 1983, p. 14.

Nemunas

op op Nemunėli
ar tu mane šauki
ar tik tylų vandenėlį
pliuškendams sau plauki...

(Andrius Vištelis)

Šis „aliteracinės etimologijos“ etiudas yra skirtas mūsų upių tėvui Nemunui, kuris tautosakinės lyrikos, o dar labiau Maironio ir jo kartos poetų dėka yra tapęs vienu iš slaptųjų lietuviškosios savimonės kodų, simbolizuojančių sunkiai apibrėžiamą nostalgijos, metafizinio ilgesio gaidą, keistu būdu supintą su praeities, prarastos didybės erdvių aidesiu – tą jautriausiai yra pagavusi aušrininkų poetinė tradicija.

Pradėkime nuo paties žodžio. LKŽ iškart užveda ant kelio – pasirodo, kad į šį žodį reikia žiūrėti visų pirma kaip į bendrinį, o tik paskui kaip į upėvardį: *nemunas*, *nemunai* yra **dideli vandenys, pavasariniai potvyniai** („upeliai išsiliejo nemunais“, „balos patvino kaip jūros, upokšniai nemunais virto“). Labai dažnai dainose, taip pat ir Vinco Krėvės „epinėje lyrikoje“ šalia *nemunų* yra ir *dunojai* – „ant kalno nemunėlis, po kalnu dunojėlis“; „Dunojus kraujo praliejo Šarūnas, o Šviedrys tai jau nemunus“ (V. Krėvė). Žinoma, jog šaknį don- (dun-) indoeuropeistai sieja apskritai su vandeniu, vandenimis.

Kiekvienas lietuviškas daiktavardis privalo turėti savo veiksmąžodį, iš kurio yra kilęs. Koks būtų Nemuno, *nemunų* prigimtinis veiksmąžodis? Ir vėl gelbsti LKŽ – vienintelis kandidatas šiose varžybose, ko gero, yra tik *nemti* (*niemti*) – ‘netekti žado’, ‘visai nutilti’, ‘tapti nebyliam’ („nėmte užnėmęs jau tris dienas, t. y. nekalba“); *niemas* – ‘bežadis’, ‘tylus’ (plg. lenk. *niemy*, rus. *неметь* – iš čia *немец* – ‘vokietis’, t. y. nemokantis rusiškai, nebylys).

...meditacija ir vanduo – amžinai neatskiriami...

(Hermanas Melvilis „Mobis Dikas“)

Taigi bežadis, žado netekęs, tylus... Persikelkime mintimis į anų senovinių girių glūdumas... Amžina prietema, jauki erdvė, jokios properšos, nebent *trakas*, žvilgsniui nėra kur įsibėgėti. Garsai... vieninteliai garsai – oša, šnaresiai, šlamesiai... Bet palaukite – kas ten dar girdėti drėgnoje, raizgioje tankmėje... Taip, tai sruvena, čiurlena girios upeliūkštis, tai srūdamas smarkia srove per akmeningus slenksčius, tai nurimdamas, siesdamas sietuose... Šie amžini sengirės šlamesiai ir vandengarsiai tokie įprasti, tokie raminantys ir jaukūs... Bet kas tai?.. Toliau žengiant tankmė retėja, prasišviečia, kol suvis praskysta. Žvilgsniui atsiveria neįprasta plynuma – tuščia, bežadė vandens lyguma, didinga ir kartu kiek baugi, nes bežadė... Šitiek erdvės, šitiek tyvuliuojančių vandenų – ir jokio garso! Tyliai, begarsiai, bežadžiai, **nemai** srūvanti vandens masė ir joje slypinti didinga, bet ir kiek baugi jėga. Apsibuvus, prisėdus žvilgsnis įpranta prie neįprastų girios žmogui tolių ir tolumų, kurios atsiveria sielai – sukuriuojantys erdvėse paukščių būriai, debesų dievesiai, jų lėta užburianti slinktis, balsva romybė. Vakarėjant suliepsnoja saulėlydis, dangų nudažo pazarai... Nurimsta, ilsisi girinio žmogaus siela, patyrusi nedidelę šventę savosios kasdienybės prietemose...

Nem-ti; priebalsinė formulė *n – m; n*, neigimo raidė, negacijos garsaprasmis pasireiškia per *m*, „moteriškąją“, gyvastį teikiančią (*ma-ma* švebeldžiuoja visų Indoeuropos tautų vaikai). Ir ne tik pasireiškia, bet ir nustelbia – turbūt iš čia tas bežadiškumas, apmirimas (*nuniemti* – ‘apmirti, sustingti’ (LKŽ)).

Tad *nemunai* – plačiai išsilieję tyvuliuojantys vandenys. Tokių mūsų žemėse galėjai išvysti tik per potvynius. Yra ir kitas žodis, prasme artimas *nemunams*. Tai – *marios, marės*. Šis išsiliejusių, begalinių vandenų vardas, jei taip galima pasakyti, yra metafiziškesnis nei *nemunai*. Kai *nemunuose* baugią tylą, *baugės* motyvą galima tik nujausti (prisiminkime *nuniemti* – ‘apmirti’, ‘sustingti’), tai *marios* jau yra anapusybė – *marės*, gr. *thanatos* (‘mirtis’) erdvės (plg. *maras, Morė*). Tad iš upių vienintelis pretendentas į *nemunus* ir būtų plačiai išsiliejęs mūsų upių tėvas – Nemunas.

tas amžinas Nemunas; tie toliai ir platumos
žuvėdros ir vėjas, ir tu, jau laisvėjantis
nuo juodojo nerimo, nuo pragaro rato

devintojo; ir dar kažin ko, neįspėjamo...
ir neįžvelgiamo, bet juodo, taip juodo
kaip suodžiai iš krosnies arba krematoriumo
kur sudega viskas, ir nieko nelieka
tik plėnys ir lėnas tekėjimas prarasto laiko...
Tai vėjas; jis neša jaunatvišką įsiūtį svaigų
jis verčia iš kojų, jis debesis gano ir gena
tarsi sakydamas – seni, na seni, na ką gi tu seni
palauk, palūkėk, pakentėk, – juk viskas galų gale
baigias...

PUBLICISTIKA

Europa – mūsų bendri namai

Nuo Adrijos iki Baltijos jūros, nuo Pirėnų ligi Karpatų tęsiasi Europa, šiuolaikinės civilizacijos lopšys. Geografiškai ji tęsiasi ir toliau – ligi Uralo, bet ten, stepėse, jau stūgauja pikti Azijos vėjai. Kas neleido šiems vėjams nusiaubti viduramžių Europos? Tai – senoji baltų giria, stojusi mūru jų kelyje, sulaikiusi laukinių siauraakių raitelių ordas. Tai Vytauto kalavijas, Lietuvos vyčiai, Lietuvos Didžioji kunigaikštystė. Tegul Europa neužmiršta šito!

Lietuva yra Europos dalis. Dar visai neseniai, prieš 50 metų, buvo galima sėsti Kaune į traukinį ir atsibusti Berlyne. Dar viena naktis – ir tu Paryžiuje. Mūsų tėvams prancūzų, vokiečių ir kitos Europos kalbos buvo savos ir kasdienės. Mums gi jos – užsienio kalbos, kurių taip ir neteko gyvai pavartoti...

Bet griūva imperijos, irsta geležinės uždangos. Lietuvoj – pavasaris. Sąjūdžio potvynis neša ledus ir visokį šlamštą – iš mūsų galvų pirmiausia. Vėl atsiveria langas į Vakarus. Vėl išplėstomis akimis stebime Vakarų saulėlydžio gaisuos, už horizonto, išskylant gotikines katedras, senosios Europos miestus su jų kultūros vertybėmis. Vėl lietuviškas bernas, Kazio Binkio žodžiais, važiuos į Paryžių stebėtis ir stebinti. Kuo?

Ar Lietuva reikalinga Europai? Ar rūpi Europai mūsų laisvė, mūsų nepriklausomybė? Ar pernelyg soti dabarties Europa supranta giliausią ir skaudžiausią mūsų rūpestį, mūsų pažeminimą ir gėdą – laisvės neturėjimą? Ar padės ji mums, kaip mes kažkada jai padėjome?

Tikėkimės, kad yra dar Europoje protingų galvų, riteriškos dvasios, kad ne viskas ten matuojama nauda ir svetimu vargu pirкта ramybe. Kitaip nebus saugūs Europos namai. Kol nors viena tauta juose kenčia, teneturi Europos sąžinė ramybės.

O Lietuva mokės atlyginti skolą. Ji pasitarnaus kaip tiltas tarp šių dviejų pasaulių – Rytų ir Vakarų. Jos ežerų ramybės atšvaitai neš santarą, lietuviškąją taiką Europos dangui. Sąjūdžio Vasario 16-osis deklaracijoje įrašyta – Lietuva sieks neutraliteto, Lietuva turi būti demilitarizuota. Lietuva, Pabaltijys turi sujungti du priešiškus krantus taikos tiltu. Tokia yra Lietuvos geopolitinė padėtis, tokia jos lemtis.

Ne viskas mums Vakaruose patinka. Juk Europa – tai ne tik gotikinės katedros ir Mocartas. Ten siautėja AIDS, šėlsta šėtoniškosios krypties rokas. Brangią kainą moka Europa už savo perteklių, už biurgeriškos dvasios nuopuolį. Lietuva nenori būti tokios Europos priedėlis, nenori būti pigios darbo jėgos rezervatas. Imame ant savo pečių bendro rūpesčio našta, bet tik tą, kurią geriausiai išmanom. Tai – DOROS sritis, senoji mūsų gelmės kultūra, tokia svarbi šiais pasimetimo laikais.

Neužmirškime, kad Lietuva, Aistijōs girios – tai Europos pramotė, jos tautų lopšys, anot senovės istoriko Jordano.

Tegyvuoja Lietuva ir jos laisvė! Tegyvuoja jaukūs ir saugūs mūsų namai – Europa!

Ir pabaigoje – vienas akibroktas:

Europa mūs protėvyne
 Tu herojų žemė
 Iš praeities tavo sūnūs
 Te stiprybę semia
 Tegul tavo vaikai eina
 Vien takais dorybės
 Tegul dirba tavo naudai
 Ir žmonių gėrybei
 Tegul saulė Europoj
 Tamsumas prašalina
 Ir šviesa ir tiesa
 Mūs žingsnius telydi
 Tegul meilė Europos
 Žydi mūs širdyse
 Vardan tos Europos
 Vienybė težydi...

Kalba, pasakyta per roko koncertą
 1989 m. gegužės 7 d.

Išėiti yra sugrižti

Nepriklausomybės dvidešimtmetis, be rūpesčių dėl nesėkmių, išryškino ir tam tikrų brandos požymių. Vienas jų – suaktyvėjusios diskusijos apie tai, kiek esame atviri pasauliui ir kokių mastu, saugodami savastį, turime jam atsiverti, kaip turi derėti globalistinės ir izoliacionistinės tendencijos ir tautų atsiskyrimo polinkiai; ar tai yra nesutaikomos priešybės, ar galbūt yra išėitis viršsprendinio pavidalu. Temą socialiniu lygmeniu savaip aktualizuoja emigracijos iššūkis.

Pateiksime pamąstymą šia tema, paremta keletu iš mūsų didžiųjų žmonių – Vydūno, Oskaro Milašiaus, filosofų Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos intelektualinėmis biografijomis bei lietuviškosios minties ir mentės istorija.

Pradėkime nuo Stasio Šalkauskio. Nesu jo filosofijos žinovas, nors skaitęs beveik viską. Man artimesnė būtų kitokia nei „grynojo proto“ filosofija – tokia, kurioje esama dvejonės, egzistencinės kančios, poezijos ūko. Krištolinis aiškumas yra gražus, bet šaltas. Nebent reikėtų artėti prie Šalkauskio „vis apsukui“, jo paties tarsi neminint, per visą lietuviškosios minties panoramą. Kai pagalvoji – jau daugiau nei pusė amžiaus praėjo nuo Stasio Šalkauskio mirties, o kalbėti apie lietuvišką filosofiją labai sunku – lyg ji yra, lyg jos nėra. Vieni aiškina, kad ji dar labai jauna – toji naujųjų laikų, daukantiškoji Lietuva, kiti išvis žiūri atsainiai. Kaip čia iš tikrųjų, kur atskaitos taškai, kur čia būtų Šalkauskio vieta?

Kažkas yra pasakęs, jog yra tautų, kurios neturi filosofijos, bet turi labai stiprią poeziją, ir toje poezijoje yra eilučių, vertesnių už išsamius traktatus. Ir atvirksčiai. Šitai turbūt teisybė – taip, matyt, ir yra.

Galima tą patį pabandyti nusakyti ir kita kalba, būtent kaip priešprieša tarp esmės ir formos – tą universaliausią priešpriešą, iš kurios nuaustas pasaulio margumynas. Vakaruose filosofija, visų pirma, suvokiama kaip tam tikra sistema, mokykla ir pan., t. y. kaip *forma*, baigta ir daugiau ar mažiau tobula. Jei šitai, tokiu matu matuotume, – tai savo filosofijos mes neturime. Klasikinis pavyzdys – Vydūnas. Vadiname jį filosofu, bet atsiprašinėdami

kaip provincialai. Arba įvardijame jį mąstytoju, bet taip, lyg mąstytojas būtų žemiau nei filosofas.

Šitoks žiūrėjimas vien per formos langelį yra neteisingas – tai rodo anas paradoksas tarp poezijos ir filosofijos. Skaitai tokią Radhakrišnano „Indijos filosofiją“ ir stebiesi beviltiškėmis Kembridžo absolvento pastangomis išprausti į europietiškas lentynėles tą gyvą, galingą, almančią iš Rigvedų šaltinių minties energiją, išsiskaidančią išties į daugybę srautų ir srovių, bet niekad neprarandančią vientisumo, atminties ryšio su versme, su esme, niekad netampančią baigtine, niekad nesustingstančią į formą, į ledą, į mirtį. Todėl *logoso* europiečiui indiškoji mintis yra nepasiekiamą, kaip toji šventoji ir paslaptingoji Sarasvati upė, kurios niekas dabar neranda – vien negyvą akmenuotą slėnį, bet kuri arijų palikuonims tebėra gyvesnė už gyvybės vandenį. Rytų žmogus žino, kad forma yra mirtis, tą žino ir lietuvis – mūsų kalboje *žydėti* yra *žiedėti*, B. Kročė (Benedetto Croce) yra pasakęs, kad užrašytas eilėraštis yra nužudytas. O esmės pasaulis europiečiui nepasiekiamas. Jo pastangos jį įvardyti – bergždžios, nes „kalbėjimas apie *dao* yra tik kalbėjimas apie *dao*“. Todėl jam prieinamas tik dzenbudizmas, toksai europizuotas mahajanos variantas, redukuotas iki sąmonės lygmens.

Tad skeptiškai žiūriu kad ir į Vacio Bagdonavičiaus mėginimą Vydūną išprausti į europietišką etažerę, į Radhakrišnano pasiūlytą schemą – Vydūną reikia skaityti tarp eilučių, klausyti jo esmės klausia...

Ar nėra simboliška, kad pirmasis jaunojo Šalkauskio (ir apskritai prabundančios Lietuvos minties) kūrinys pavadintas „Tarp dviejų pasaulių“ ir kad Atgimimo laikais šitoji savęs lokalizacija vėl tapo aktuali (prisiminkime diskusijas dėl Vytauto Didžiojo universiteto)?

Jau tada išryškėjo toji būtinybė – būti laike ir erdvėje, *situer*, pasak Milašiaus. Jau tada buvo apčiuoptas esminis mūsų savimonės taškas. Jau tada begimstanti ir beatgimstanti jauna kultūra sunerimo, pajutusi šios pastangos subtilybę, tą lietuvišką laimę ir nelaimę – būti ant ribos tarp *nokti* ir *nykti*, toje subtilioje būsenoje tarp amžinos žalumos ir pražydėjimo, tarp rutos ir žiedo.

Vėliau ši gaivališkoji nuojauta apsilpo, užgožta kasdienybės triūso, tapo paviršutiniu svarstymu – ar galima sintetinti kultūras, ar kultūra gali gimti vien pagal gyvojo organizmo dėsnius? Ir pagaliau viską nutraukė karo viešulas. Vis dėlto galima kalbėti apie lietuviškąją kultūros filosofijos mokyklą, nors tuomet Europoje kultūros filosofija, kaip atskira disciplina, buvo tik begimstanti. Beje, tai atitinka Osvaldo Spenglerio „Vakarų saulėlydžio“ konteks-

tą, nes tik senstančiai kultūrai atsiranda savistabos poreikis; jaunai, dinamiškai kultūrai šitai nėra svarbu. Lietuvoje tas poreikis, buvo tapsmo priežasčių pagimdytas, tačiau kartu veikė mūsų kultūrai būdingas dipolis jaunas–senas (prisiminkime Vladimiro Toporovo posakį apie lietuvių kalbą: „pati sau tėvas ir sūnus“). Šiaip ar taip, Vytauto Didžiojo universitetas buvo, atrodo, vienintelis iš Europos universitetų turėjęs Kultūros filosofijos katedrą. Tad taškas buvo apčiuoptas, ir sužadintos kaip akupunktūroje nervų skaidulos perdavė impulsą kitoms kartoms, gaivindamos mintį ir jos „tiltininkus“, užtikrindamos kultūros tęstinumą.

Lietuva yra ne tik tarp Rytų ir Vakarų, Lietuva yra tarp esmės ir formos. Per šių sąvokų žaismę, jų sankryžų amalą galime išvysti visą kultūrų pasaulio slinktį bei kraštovaizdį. Esmė atsiranda pirmiau nei forma, kaip Platonas visada yra šiek tiek anksčiau nei Aristotelis. Forma ne gimsta, bet *randasi* iš esmės, tarsi joje *glūdėtų*; šis lietuviškas žodis čia nepaprastai tinka. Esmė *esti*, esmė yra amžina, amžinai žalia, forma – laikina, mirtinga. Esmiškos žmogaus atžvilgiu kultūros yra vidinio, etinio kosmo, Ethoso kultūros. Tačiau jos niekada neišibūtina per formą, nes turi savąjį „esėjimo“ būdą: *esà turi savo kelius*. Tokia yra ir lietuviška kultūra – *esòs* kultūra, esanti ties pat pražydėjimo riba, bet niekada jos neperžengianti, nepatirianti „prabangos liūdnos – subręsti“ (Milašius). Jos amžinumas – jos pastovume, glūdėjime, prisirišime prie tam tikro kraštovaizdžio, girios, kurioje radosi, kuri ir yra amžino žalumo gamtinė apraiška („Glūdi kur rados...“ – Vaižgantas).

Kitos krypties, išorės, „žvaigždėto dangaus“ (Imanuelio Kanto įvaizdžiu) kultūros adoruoja formą. Jų vektorius – *ad astra*, žvaigždžių link. Tai faustiškojo žmogaus (O. Špengleris), begalybių, begalinių tolių troškimas, kurį galima suvokti kaip esmės sublimaciją, esmės kaip prarastojų rojus ilgesį, per formos savižudybę stengiantis vėl išsivaduoti, išsiveržti iš jos gniaužtų.

Kažkada, dar Europos kūdikystėje, šitasai rojinis esmės pojūtis nebuvo užgožtas formų pasaulio žavesio, jų perteklinės griūties (Heraklito *panta rei*). Indoeuropos žmogus dar atminė amorfinę girių prietemą ir vėsą, tačiau keliaujant vis artyn Viduržemio jūrų grožybių, kalnų ir formų pasaulis vis labiau apžavėjo šviesiaplaukį Orfėją. Jau nuo Anaksimandro, anot Heidegerio (M. Heidegger), graikų filosofija nukrypo nuo būties į būtybę, t. y. nuo esmės į jos apraišką.

Mūsų santykis su forma yra keistokas: tai rodo jau pats šio žodžio lietuviškas atitikmuo *skvarma(s)* – ‘forma’, ‘pavidalas’ („Įdėk varškę į skvarmą, ir gausi

sūrį“; „sviestą skvarmuoti“, t. y. formuoti gabalais – LKŽ). Nedaug turime tokių sudėtingų lietuviškų žodžių su šitiek konstrukcinių elementų – priebalsių ir tik su pora balsių. Forma mums – tarsi kažkas išoriška, uždėta, tarsi kažkas, kas svetima, kas veržia ir varžo. Esmė spraudžiama į formą, pavidalas formuojamas (skvarmuojamas) prievarta. Nors, antra vertus, formos grožis, atrodo, jaučiamas: *skvarmingas* – ‘išlakus’, ‘išvaizdus’ (‘auginti skvarmingus ir aukštais kamienais medžius’ – Daukantas, LKŽ).

Išvis forma, formos kūrimas mums yra iššūkis, sunki užduotis. Ką daro mūsų žmogelis, jei jam atlieka laisvalaikio? Eina į mišką ir, atsinešęs kokią šaką, ją kiek paskvarbės, padaro meną – gyvatę kokią ar dar ką. Nauja forma nekuriama, nekovojama su „medžiaga“, t. y. medžiagos prigimtis neprievartaujama, prie jos prisitaikoma, stengiamasi ją atspėti. Tai būtų viena pusė – silpnas, neišvystytas formos jausmas, tarsi kokia baimė jo akivaizdoje. Antra vertus, idealiau atveju ten, kur esame sukūrę tobulą formą, pavyzdžiui, audinių raštuose, ji yra *auginama*. Būtent šitaip apibūdina kūrybos eigą senovės audėjos; lygiai taip iš vieno geometrinio modulio, erdvinio narelio išauginami vestuviniai šiaudelių sodai, lietuviškosios *mandalos*. Taip pasiekama gyva sąsaja tarp esmės ir formos, esmės neprievartaujant, ne „kovoiant su medžiaga“, bet ją atskleidžiant, atspėjant, žodžiu – auginant. Deja, senieji audinių raštai – be dainų, kurios yra gal tobuliausia lietuviškojo formos jausmo viršūnė – dabar jau praradę prasminį ryšį, esmės ir formos sąsają, prasmę. Likęs vien estetinis-vaizdinis klodas, o prasminis – prarastas. Galbūt tik latviai, kurie apskritai stipresni už mus formos srityje, šitai yra išlaikę (turiu galvoje Lielvards juostas). Bet ir čia nereikia supaprastinti – prasmės motyvas nėra primityvus „o ką tai reiškia“, bet yra ta subtilioji sąsaja tarp esmės ir formos, pusiau pašamoninė, kuri tebeglūdi mūsų kalboje, kaip ryšys lietuviškame žodyje tarp garso ir prasmės.

Grįžkime prie Šalkauskio. Betgi visą laiką apie tai ir kalbamės, tik tarsi ratu eidami. Būtent per formos prizmę išryškėja Šalkauskio, kaip filosofo, tragizmas. Kai domiesi tokiais žmonėmis, tokiais mąstytojais – Šalkauskiu, Maceina, beje, ir ankstesniais – Vydūnu, Milašiumi (prie jų, paisant esmės logikos, galima priskirti ir Čiurlionį), gali atsekti tam tikrus dėsningumus. Suvedus į formulę tai atrodytų šitaip: esmę galima suvokti tik iš jos išėjus; būnant, esint esmėje, susivokti sunku. Esmės žmogui būtina pasivaikščioti, būtina kiek išeiti iš savęs – nors viena koja. Bet tik tam, kad vėl sugrįžtum atgal, tačiau jau su pilna sąmone, prabudęs, „sąmonės šviesoj“, anot Vydūno. Atskirų mūsų mąstytojų likimas, jų intelektualinės kelionės šitai patvirtina. Štai Vydūnas iki 40-ies

beveik nerašė, bet užsiėmė savęs pažinimu – per ligą, per saviuoklą, per senolių atmintį (Vydūno motina buvo kilusi iš senosios Ašmantų giminės, jos netgi senelis ir senelė buvo Ašmantas ir Ašmantaitė, ir šeimos genealogija buvo žinoma vos ne iki XVI a. Jau netgi pavardė, dviejų sandų – *aš* ir *mant-* jungtis, jei tikėtume prielaida apie mūsų vardų darybos principus¹, nurodo į mintį, mintijimą. Beje, Maceina yra kilęs iš Ašmantų kaimo...). Tik paskui atsiranda poreikis palyginti, patirti save tarp kitų, iškeliauti kaip tam pasakų Joneliui už devynių kalnų, devynių upių. Be šito mūsų žmogus negali, tai savotiškas „Jonelio kompleksas“. Vydūnas keliauja per Vokietijos universitetus, šio bei to mokydamasis per vasaros atostogas – be jokios sistemos; už tai nebūtų pagirtas kartezianiečio, bet tai visai būtų suprantama ir logiška Vivekanandai. Paskui sugrįžta – į save – ir pradeda rašyti knygeles, nebe tokias, kaip anksčiau, kur dar nedaug Vydūno ir daug teosofijos. Tos jau išties vydūniškos knygelės yra „Gimdymo slėpiniai“, „Tautos gyvata“ ir, žinoma, „Sąmonė“. Savo ankstyvųjų knygelių (jas galima atpažinti iš pabaigoje, užsklandoje įrašyto *OM*) jis, atrodo, nevertino dėl epigoniškumo ir teosofų įtakos. (Beje, Vydūnas griežtai prieštaraudavo, kai jį vadindavo teosofu – yra neatremiamų įrodymų.) Tik vėlesnėse, čia suminėtose knygoje jis prabyla visu balsu, ten jau skleidžiasi lietuviškosios esmės gelmės.

Pažvelkime į Oskarą Milašį – vėlgi ta pati kelionė. Būdamas dar vaikas, iškeliauja – ne tik fiziškai, bet ir intelektualiai. Tyrinėtojai skirsto jo kūrybą į šešėlio ir šviesos periodus – taip atrodė, beje, ir jo jubiliejinės parodos plakatas: Milašiaus portreto pozityvas ir negatyvas. Moraline prasme toks skirstymas teisingas – prisiminkime kad ir jo „Beždžionės šokį“, taip išraiškingai Petro Venslovo skaitomą, poeto kelionę iš nuopuolių bedugnės per *septynias vienvates*², per *įvedinimą meilėn*³, į Šviesą, į dieviškosios Meilės sodus, kurie yra tarsi vaikystės sodo Čerėje atspindys. Tačiau mes iš savo lietuviškojo taško galime įžiūrėti, kad šitasai atgimimas keistu būdu susijęs su Lietuvos atgimimu, su lietuviškosios istorinės savimonės restauracija Milašiaus asmenyje ir kūryboje. „Pastogėje“⁴ esu rašęs apie keistą Čerėjos sodų mergaitės ir Lietuvos tapatybę, kuri tarsi tarus *Talita cumi*⁵, vaikystės svajų angelas tampa Lietuvos, kaip amžinosios gaivės, pirmapradžio tyrumo įvaizdžiu.

Yra dar ir trečiasis šio virsmo iš šešėlio į šviesą lygmuo – metafizinis, kai, paveiktas jį ištikusios 1916 m. mistinės vizijos, Milašius atsisako savo poezijos („Dieve, kaip žmogiška, pernelyg žmogiška...“) ir pradeda rašyti „Slėpinius“, „Ars Magna“. Šie kūriniai tarsi be žanro, t. y. juose visai nesirūpinama forma, kalbama tiesiog apie esmę. Tačiau tai ne ezoterika: paprasčiausiai jų sąmonin-

gas amorfiškumas yra toks, kad autoriui prirėkė parašyti komentarus (tiksliau, jį privertė tai padaryti draugai), savo apimtimi didesnius už pačius kūrinius. Nusivylimas žmogaus galiomis formos srityje, per formą, yra kartu atsigrįžimas į tiesioginį esmės sakymą, į esmės pasaulį, ėjimas Dievop per esmę. Būdinga, kad šitai sutampa su lietuviybės ieškojimais. Visa tai leidžia Milašiaus lietuviškumą įvardyti kaip metafizinį.

Pažiūrėkime šituo žvilgiu ir į Antano Maceinos nueitą kelią. Jaunasis Maceina po pasipraktikavimo akademinėse nuobodybėse („Tautinis auklėjimas“, „Pedagogikos pagrindai“), tarsi kokio susidrausminimo, „brahmačarijos“, po pašalinimo iš seminarijos, šalia visuomeninio ir etinio užsiangažavimo („Socialinis teisingumas“, „Buržuazijos žlugimas“), susidomi ir lietuviškos savimonės pagrindais bei rastimi („Kultūrų sintezė ir lietuviškoji kultūra“). Vėliau iškeliauja iš Lietuvos, idant fiziškai ir intelektualiai dalyvautų gėrio ir blogio grumtynėse kaip Europos žmogus. Tai visų pirma jo svarioji trilogija „Cor inquietum“, skirta Antikristo problemai, t. y. negatyviam žmogaus ir Dievo santykiui. Kita trilogija („Saulės giesmė“, „Didžioji padėjėja“, „Dievo avinėlis“), tyrinėtojų nuomone, turėjo atspindėti pozityvų žmogaus ir Dievo santykį vaduojantis iš karo siaubo (palyginkime su Milašiaus kelione iš šešėlio į šviesą). Kad čia nebūta vien intelekto mankštos, kad lėmė ir egzistencinės būtinybės, rodo A. Jasmanto (slapyvardis) poezija, dar mažai tyrinėta šiuo požiūriu.

Tačiau ir intelektualinėje plotmėje galima įžiūrėti dramatišką lūžį – štai neparrašoma antroji „Religijos filosofijos“ dalis, kadangi filosofo nebetenkina tomistinė, logosiška Dievo buvimo įrodymų formulė („Dievas kaip pirmasis Judintojas“). Senoji dilema tarp Dievo kaip esmės (kaip šviesos – tai rodo šaknies *die*- indoeuropinė semantika) ir Dievo kaip formos („Tas, kurs yra“ – Jahvė) čia iškyla visu aštrumu. 70-metis filosofas suranda savyje jėgų pasukti platoniskąja, esmiškąja kryptimi, kuri artimesnė jo lietuviškai prigimčiai (taip Levas Tolstojus palieka namus ir iškeliauja – tris dienas prieš mirtį). Maceinos „Filosofijos kilmė ir prasmė“ yra ne tik iškiliausio mūsų laikų lietuvių filosofo gulfės giesmė, bet ir visos mūsų kultūros savotiška viršūnė. Labai svarbus šios knygos priedas „Filosofija ir lietuvių kalba“, kurią turėtų būti skaitęs kiekvienas Lietuvos inteligentas. Čia vėl grįžtama, tik nauju lygmeniu, prie lietuviškosios tematikos, bet jau universalioje plotmėje, skleidžiant giliausią mūsų kultūros slėpinį – nenutrūkusį, kaip kitose kalbose, rojinį ryšį tarp žodžio garso ir žodžio prasmės. Maceina pirmasis atspėja lietuviškame žodyje slypinčią sprogs-tamąją jėgą, atveriančią visai naują galimybę, naują mąstymo kokybę – mąstyti

tiesiai per patį žodį („Pradžioje buvo Žodis. Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas“), per tiesioginę jungtį su Pradžių Pradžia.

Taigi vėl du lygmenys – etinis ir intelektualusis, tautinis ir universalusis, vėl ta pati minties kelionė ratu – iš savęs grįžimas į save.

Ar būtų Maceinos biografijoje kūrinio, atitinkančio Milašiaus fizinių sugrįžimą lietuviybėn? Taip, tai mažai žinoma (nes parašyta vokiečių kalba) studija „Liaudies daina kaip tautos sielos išraiška“⁶, kurioje giliai, gal giliausiai nei iki šiol mūsų raštijoje, atskleista lietuviškų dainų gelmė, jų vieta mūsų kultūroje. Daina, naudojantis Špenglerio terminologija, čia išnyra kaip mūsų kultūros prafenomenas, kultūros sielos provaizdis – toks, kokia graikams buvo nuoga marmurinė statula, arabams – arabeska, o Vakarų Europai – Bacho muzika. Todėl daina mums yra daugiau nei etnika, mūsų santykis su poetiniu folkloru visai kitoks nei kitų Europos tautų.

Tad susipažinti su šia Maceinos studija būtina ne tik besigilinantiems į mūsų etniką, bet ir į lietuviškąsias kultūros universalijas. Jau esu minėjęs, kad prie šito filosofas sugrįžta gyvenimo pabaigoje, tik dar gilesniu pagrindu.

Ar šitoji schema – kelionė į save, iš savęs išeinant ir vėl sugrįžtant – tinka ir Stasio Šalkauskio intelektualinei biografijai? Aišku, schema lieka schema, galima ja ir netikėti, tačiau tam tikri dėsningumai akivaizdūs. Ar būtų Šalkauskio biografijoje domėjimosi etnika? Pasirodo, taip. Šis iš prigimties universalistinio mąstymo žmogus, augęs ir gyvenęs miestuose, kuriam dažnai kaip priekaištas būdavo nurodomas tam tikras aristokratizmas (prisiminkime Prano Dovydaičio ironiškąjį – „Staselio dvaras“), pasirodo, taip pat gerai jautė lietuviškąjį kaimą. Ne tik jautė, bet ir iš atokiau gebėjo surasti ir ištyrinėti poetinį įvaizdį – rūtų darželį, gal esmingiausią mūsų kultūrai. Štai ką jaunasis filosofas, dar studentas, rašo Tumui-Vaižgantui:

„Pasakysiu ir apie tikriausią mūsų būsimojo darbo įrankį. Jis galima išreikšti dvejais žodžiais – tautinis protinimas. Tautinėje mūsų kultūroje esama net tam tikro pamato: yra tai <...> rūtų darželis. Čia turime ieškoti tikro mūsų prisikėlimo pradžios. Jei išlikome kiek gyvi per paskutinius amžius, tai vien todėl, kad turėjome savo rūtų darželį. Ir ateityje ne žemės platumu, ne tvirtovių stiprumu ir ne turtų gausumu gyvi būsime. Mes būsime gyvi, turtingi ir tvirti, kol turėsime savo rūtų darželį, nes čia tikros gyvybės šaltinis – doros brangumynas. Jis mums apsako, jog tik doros skaistybėje esama laimės, jog grožyje tikras žmogaus džiaugsmas, ir jog dora ir dailė – tai viena. Juk ir mūsų atgimimui auštant: *iš rūtų darželio / saulelė tekėjo / o iš vainikėlio / spindulėliai ėjo.*

Taigi, pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie šito aukšto idealo, prisodinti visur, kur galima, rūtų darželį ir ugdyti jame geriausias tautines gėles – štai tinkamas naujiems mūsų pedagogams uždavinys. Nuo jo vykdymo pareina visa mūsų ateitis: jei jo nepajėgsime įvykdyti, neišvysime tikro nepriklausomos Lietuvos prisikėlimo...“⁶⁷

Nuostabiai brandūs ir nepaprastai aktualūs dabartiniam Atgimimui žodžiai. Būtent Šalkauskis pirmasis yra įvardijęs lietuviškąją kultūrą kaip dorinę, etinę iš esmės.

Jau esame minėję, kad Šalkauskis yra viena tragiškiausių asmenybių mūsų filosofijoje. Filosofo tragizmas glūdi giliau nei jo asmeninė biografija. Dažnai minties gyvenimas, tekantis po lėkšta asmeninio gyvenimo pilkuma, yra tragiškesnis už kitų biografijas. Tokia tragedija buvo užprogramuota ir Šalkauskio gyvenime. Iš prigimties racionalus, apoloniškas vyriškojo prado mąstymas, gal labiausiai „logosizuotas“, palyginti su kitais lietuvių filosofais, atsidūrė priešpriešoje su tos pačios tautos, bet vyraujančio matricentrinio mentaliteto, „dešiniuaju“, moterišku pradū. Fribūro mokyklos privalomasis tomizmas, – tas pat, prieš kurį sukilo Maceina, – Šalkauskiui tiko kaip niekam kitam. Veikalas „Ateitinių ideologija“ (1933), turėjęs vainikuoti jo, kaip katalikų filosofo visuomenininko, kūrybą, buvo sutiktas labai palankiai, netgi su susižavėjimu, tačiau beveik neturėjo apčiuopiamo poveikio. Kaip ir visa, kas ateina pas mus tobula, bet šalta forma – aikčiojam, gerbiam, bet... Gal taip per drąsu sakyti negyvenus tais laikais, bet iš kur tada tas gilus filosofo nusivylimas, prasiveržiantis laiškuose? Iš kur tas keistas Maceinos sakiny, toji keistoka ištarmė ar atsidūsėjimas prieš pat mirtį? – „Ak, Viešpatie! kaip toli mes esame nuo Šalkauskio! Kokia svetima dabar yra mums jo mąstysena. Ir kyla neatsakomas klausimas: kas būtų buvę, jei Lietuvos gyvenimas būtų likęs normalus? Ar mes, Šalkauskio ugdytiniai, irgi būtume jam taip susvetimėję? Pradinių ženklų jau yra buvę ir tuo metu...“ (iš vieno paskutinių kalėdinių atvirlaiškių bičiuliams Natkevičiams; žr. *Europos LF bičiulis*, 1987, Nr. 2(123).

Nusivylimas laukė ne tik filosofijoje. Kaip sąžiningas katalikas intelektualas, Šalkauskis negali tylėti, matydamas tautininkų moralinę ir politinę aklikelę: jis rašo memorandumą Antanui Smetonai, įkvepia jaunųjų katalikų intelektualų „naujaromuviečių“ sąjūdį. O padariniai?

Ir tik gyvenimo gale, karo niekšybei sukrėtus apoloniškosios harmonijos pagrindus, išsisprendžia toji priešprieša tarp individo teisės į mąstymo individualybę ir tautinio mintijimo būdo, savimonės; išsisprendžia kaip būtinybė

visai ne filosofškai kviesti tautą Gyvosios dvasios sąjūdžiui. Ar šitame atsigrįžime į esmiškumą nebūta nusivylimo formos galia? Deja, gyvenimo laikrodis tikėsėjo jau paskutines sekundes...

Tokia tad buvo didžiųjų mūsų tautos mintytojų kelionė per šį pasaulį – tarsi nuolatinis grįžimas į save. Pasekime ją dar kartą:

	KELIONĖ	POSŪKIO TAŠKAS	SUGRĮŽIMAS
Vydūnas	Studijos Vokietijos universitetuose; sekimas teosofais	Apie 1908 m.	„Tautos gyvata“; „Gimdymo slėpiniai“; „Sąmonė“
Milašius	Kelionė šešėlyje	1916 m. regėjimas	Kelionė į šviesą: „Ars Magna“, „Slėpiniai“ ir lietuviškoji tematika
Šalkauskis	Studijos, akademinė kūryba	Karo metai	Gyvosios dvasios sąjūdis
Maceina	Studijos, kūryba tomizmo įtakoje	Nebaigta „Religijos filosofija“	„Filosofijos kilmė ir prasmė“; „Filosofija ir lietuvių kalba“

Dar viena priežastis, dėl kurios šitoji schema svarbi, yra ta, kad ir dabar labai aktualus mūsų santykis su Vakarų kultūra. Eiti į ją, į tą Europą, ar neiti? Ir jei eiti, tai kaip? Viena išvada, kurią galime padaryti, pasimokyti iš tų dėsningumų: **eiti reikia, bet tik subrendus, pažinus savo šaknis**. Kartu tai ir emigracijos problema. Beatodairiškas, neišmanus noras išvažiuoti yra vienas iš nesubrendimo, savotiško intelektualinio infantilumo padarinių. Būdinga, kad juo gali sirgti ir įžymus menininkas ar mokslininkas, ne tik paprastas pasipinigautojas. Ir, atvirksčiai, tokio liguisto noro neturintis žmogus yra gilus ir dvasiškai subrendęs, kultūriškai sveikas.

Reikia eiti į tą Europą, niekur nesidėsi. Idant įgytum atsparumą formų griūčiai, patenkintum giliai glūdintį lietuviškame žmoguje formos jausmą, užčiuoptum kitą požiūrio kampą, sužinotum, kas ten, už Girios. Tačiau – tik subrendus, tik jau esant savimi, pepratus savastį, savąjį lietuvišką esmiškumą. Kitaip formų pasaulis, jų staigi griūtis mus sugniuždys. Dabar Jonelio kelionė pavojingesnė nei tada, prieškarui. Tada buvo eita tiesiai iš kaimo, iš rūtų darželio, dar apsaugotam tojo kvapsnio. Tie valyvi kaimo berneliai jau buvo inteligentai, tik patys šito nežinojo. Prisiminkime Basanavičių – valstiečio vaikas, o koks *noblesse!* Todėl, kad būta rūtų darželio, kad išsinešta do-

ros kultūra, kuri buvo pamatas universaliajai kultūrai; likdavo tik apšlifuoti, išmokyti pasirišti kaklaraištį. Prancūzų kaimiečiui tapti inteligentu reikėjo trijų kartų, mums užteko vienos.

Todėl tenka rizikuoti. Tik palygindami galime įvertinti savąjį esmiškumą, jo vertę, jį suvokti. Būnant savyje, susivokti sunku, nors stiprios ir gilios prigimtyš tai gali, yra tokių. Bet kitokiu atveju kelionė kaip iniciacija yra neišvengiama. Taip per Jonelio kelionę mūsų esmė įgyja *tarsi* formą, o esmiškumas neprarandamas.

Ir vis dėlto toje kelionėje, jos neišvengiamybėje yra kažkas, kas žemina, kažkas, kas rodo mūsų silpnybę, mumyse esančią kliautį. Stipri kultūra neturėtų šituo sirgti. Ar galima – idealiu atveju – tokios kelionės išvengti, apsieiti?

Gal netikėta, bet, permąstant 50 pastarųjų nelaisvės metų, šitoji viltis sustiprėja. 50 metų natūrali mūsų kultūros raida buvo nutraukta. Bet šitai nepraėjo veltui – tačiau visai kita prasme, nei pokomunistinėse lėkštose kalbose apie protingus, tautiškai naudingus kompromisus ir t. t.

Tai buvo laikas glūdėti. Susigūžti savy. „Glūdėt – bene pats tinkamiausias terminas lietuvių būdai išreikšt“, – sakė Vaižgantas⁸. Šitasai glūdėjimas – kelionės atvirkštybė, kelionės pakaitalas, ją atstojantis. Tai taip pat kelionė, bet kita kryptimi, dar labiau į save, o ne į išorę, *svietą*. Toksai glūdėjimas – kelionė per meditaciją, pasinėrimo į save būdu. Tačiau tam reikia vidinės jėgos, stiprios prigimties, tam tikro lygmens. Kas atlaikė paviršinę pagundą reikštis, – būtinai paženklinant melu, – kas turėjo lietuvių-medelio (Vaižgantas) jėgos išglūdėti, tam tie 50 metų prievartinio tylėjimo nebuvo bergždi. Kai kas buvo ištylėta. Šitaip įgyta tvirtybė jau yra ne *tarsi* forma. Esmė šitaip yra apsaugoma iš tikrųjų, patikimai. Toji tyla yra *esės skvarmas*. Kas nepraėjo šito tylos išbandymo, turės mirti. Tik toji subrendusi, patyrusi tylos iniciaciją, išventinimą mūsų kultūra gali ramiai žvelgti į ateitį.

P. S. Gal nebus palaikyta nekuklumu, jei pateiksiu kai kurių pamintijimų iš savo biografijos – vien tam, kad parodyčiau, jog maksima išeiti yra sugrižti galioja ir dabar, ne tik anais laikais, ir ne tik didžiųjų žmonių gyvenimams. Ir kad norint išeiti, nebūtina iškeliauti, migruoti – tai galima atlikti ir palaimingoje ir mąsloje bibliotekų tyloje. Mūsų tėvas Antanas Patackas, nors ir kilęs iš neturtingo dzūkų-jotvingių kaimo, bet senelio, turėjusio bajoriškų ambicijų, dėka per vargus baigė mokslus – Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultetą (1939 m., radau jo portretą vinjetėje, VDU muziejuje). Tačiau teisininku

(advokatu) jam teko dirbti neilgai – sugrįžus sovietams, nė vienas iš jo kurso negalėjo dirbti teisininko darbo, visi turėjo keisti profesijas, jei tik neišvažiuo už „Uralo, žemės galo“. Mokėjo šešias pagrindines Europos kalbas (ir dar lotynų) ir nors kilęs iš vidurio sodžiaus, buvo iki kaulų smegenų europietis, tačiau taip ir mirė Europos nepamatęs. Per karus išliko dvi jo knygų spintos, kurios man ir broliams buvo Europa, iš jų visas mūsų išsilavinimas, jų dėka mes atlikome tą egzistencinę kelionę. Brolis Gintaras ten ir liko, o aš grįžau ir tebe-grįžtu. Kitaip nemoku paaiškinti, kodėl man, kauniečiui, neturinčiam įgimtos tarmės, gyvenančiam miesto sankryžoje, kaimą mačiusiam tik per vaikystės atostogas, nerūpi Eifelio bokštai, bet rūpi mykoliukai su severiutėm ir didysis LKŽ. Todėl išeiti nereiškia išvažiuoti, o parvažiuoti gali reikšti ir nebe-grįžti...

Nuorodos

- ¹ Patackas A., Žarskus A. *Virsmų knyga*, Kaunas, 2002, p. 159–160.
http://www.vydija.lt/Virsmu_knyga.pdf, elektroninis variantas.
- ² Milašius O. *Septynios vienatvės*. Poezijos rinkinys.
- ³ „Įvesdinimas meilėn“ (*L'amoureuse initiation*) – O. Milašiaus romano pavadinimas.
- ⁴ „Pastogė“ – kultūrinis savilaidos leidinys (1979–1981). Patackas A. Pastogės Lietuva, Vilnius, *Aidai*, 2010, p. 327, faksimilinis variantas.
- ⁵ „Mergaitė, kelkis“ (aramėj.) – citata iš Naujojo Testamento, taip pat O. Milašiaus eilėraščio pavadinimas.
- ⁶ *Das Volkslied als Ausdruck der Volksseele* (Geist und Charakter litauischen DAINOS) // *Commentationes Balticae*. – Bonn: Baltische Forschungsinstitut, 1955, II, 3.
- ⁷ Fribūras, 1916 04 16; cit. iš: *Mūsų senovė*, Nr. 4/5, p. 527.
- ⁸ Iš paskaitos „Glūdėjimo pajėga“ (1919 09 14); cit. iš: *Pergalė*, 1989, Nr. 9, p. 135.

Spausdinta žurnale „Metai“, 2011 m. liepa.

Andų riteris

Skiriama Vytautui Dambrovai

Yra žmonių legendų, mistinių asmenybių, susitikimas su kuriais gyvenime atrodo nesąs įmanomas ir yra netgi neįsivaizduojamas. Tokia asmenybė mūsų būreliui anais laikais buvo Vytautas Dambrava. Neprisimenu kur, tikriausiai „Aiduose“, kurie retkarčiais pakliūdavo mums, daug rečiau nei „Metmenys“, pirmą kartą perskaičiau apie šį fantastinės biografijos lietuvių, gyvenantių egzotiškoje Lotynų Amerikoje, Eldorado ir Bolivarų šalyse. Tik vėliau teko susipažinti su jo raštais, giliai ir esmingai katalikiška kūryba ir veikla.

Biografijos būta išties spalvingos. Joje tarsi išsiskleidė, atsidendė visomis galimomis varsomis toji prieškarinio jaunimo karta, kurios natūralų ūglį nukirto karas. Nerealizuotos galimybės, tragiški likimai, pakirstos šaknys ir nulaužtos šakos – į jaunuolyną įsisukusios vėtros padarinys. Tačiau vienas kitas liaunas medelis per stebuklą išsilaiko – tarsi kad parodytų, ką galėjo, ką būtų gebėjusi duoti toji karta, jei ne rūstus likimas.

Aukšto rango – pirmiausia Jungtinių Valstijų, o vėliau ir Lietuvos Respublikos – diplomatas, katalikų publicistas, redaktorius, kai reikia – kompozitorius ir vargonininkas, subtilaus meninio skonio žmogus. Kalbos: tobula lietuvių, taip pat anglų, ispanų, vokiečių, prairiekus, – portugalų, lenkų prancūzų, nebūtų „parduotas“ ir vietnamietiška. Ir, be abejo, lotynų. Mokyta Utenos gimnazijoje, Vilniaus ir Insbruko universitetuose studijuota teisė, Zalcburgo „Mozarteum“ konservatorijoje – muzika, Kolumbijos (JAV) universitete – vėl teisė. Darbuota „Amerikos balse“ nuo radijo reporterio iki vieno iš vadovų, atsakingo už programas 19 kalbų, ir pripažinto bei autoritetingo JAV diplomato Lotynų Amerikoje. Viena rizikingiausių misijų – Vietname, karo metais, kai Vytauto Dambrovos gyvybę saugojo 20 specialaus dalinio vyrų. Šiandien, ačiū Dievui, – Lietuvos Respublikos tarnyboje.

Miestai ir veidai, ordinais ir vardais... Spalvingi kaip vaivorykštė, kaip žydingi selvos augmenija. Po visu fiestos spindesiu ir gaudesiu – giliai katalikiška siela, giluminė krikščioniškos minties srovė, kartu su skaudžiu liūdesiu dėl lietuvių likimo suspaudimų akivaizdoje, dėl Sibiran išvežtų tėvų, brolių ir

sesers. O lietuviybė – niekada nepamiršta, niekada neišsižadėta, kaip negalima išsižadėti motinos. Motina, arba kaip jis švelniai vadina „mamytė“, meilė jai – vienas žmoniškiausių, vienas lietuviškiausių ir gražiausių Vytauto Dambrovos bruožų. Ji visada jam prieš akis – kalba apie ją su nusizėminimu, su nuoširdžia sūniška, netgi vaikiška atida, dėkingumu tai nepaprastai kaimo moteriai, kurios ašaros ir gyvoji Juozapotos meilė gelbėdavo sunkiais gyvenimo tarpsniais, kartais gal net išbandymų akimirkomis. Niekada neišsižadėta motinos ir Lietuvos – svetimųjų pažemintų, nuskriaustų ir užmirštų aukų. Ir šita meilė švies ir gaivins jį visą gyvenimą.

Aštuonios dešimtys. Daugeliui (o jau ir mums – nebe už kalnų), ko gero, tai gūdi senatvė, kai, anot Vydūno, nustojama svarbiausio – jaunystės nuostabos, gaivaus žvilgsnio į šiapus. Bet tik ne Vytautui Dambrovai. Metai jam – kaip žąsiai vanduo. Kai svečiavomės Los Andžele pas poniją Žibutę Brinkienę, – su kokia jaunatviška energija Vytautas vardijo Holivudo įžymybes, rodė subtropikų egzotiką. Kaip žaviai vakarieniavome žvakių šviesoje, kaip jis mokėjo tuo džiaugtis ir visa kuo stebėtis, griežtai uždraudęs kreiptis į jį daugiskaita, kas iš tiesų bendraujant su tokio spontaniško ir natūralaus būdo žmogumi yra beveik savaime suprantama. O kai tik priblėso subtropikų spalvos, – nėrėme į vėsius minčių gelmes. Mąstymo precizika, logika ir turtinga gyvenimo patirtis...

Lietuvoje, deja, vertybės yra supainiotos, pastatytos tarsi aukštyn kojom. „Ekscelencijų“ titulai kabinėjami personoms, kurių gyvenimo būdas ir asmenybės raiška neretai yra priešingi šios sąvokos turiniui, o žmogus, kuriame išties viskas yra „par excellence“, didžiai tautiečių daliai yra beveik nežinomas. Vargas tautai, nesugebančiai atpažinti, apginti ir išsirinkti sau vertų vadų...

Baigdamas norėčiau viešai padėkoti garbiajam maestro Vytautui Dambrovai už vieną patirtį – vieną postūmį, kuris tuomet man buvo labai reikalingas ir kurio išganingą jėgą jaučiu ir šiol.

Buvau, kaip ir praretėjęs mūsų būrelis, betampas rezignuojančiu niurgzliu, artėjant į pabaigą mūsų nepriklausomybės pirmajam dešimtmečiui. Ir štai teko laimė išgirsti – tiesiogiai – Vytauto Dambrovos paskaitą „Idealizmas ir oportunizmas Lietuvoje ir išeivijoje“, nors tam teko įveikti beveik pusės Žemės rutulio atstumą ir atsидurti Kalifornijoje.

Pakenčiamai atlaikę komunistinės priespaudos slėgį, praskydome drungnoje ir nelabai švarioje kasdienybės baloje. Paaiškėjo, kad toji kasdienybė, iš paviršiaus lyg ir nepriklausoma, yra netgi labai priklausoma nuo mumyse glūdiančios raugių persvaros prieš kviečius.

Vytautas Dambrava, anot jo bičiulių Kalifornijoje, „bolivariškos dvasios žmogus“, kieta ir aistringa iškalba nuvalė rūdis ir dumblą nuo dviejų žodžių – idealizmas ir oportunizmas. „Idealizmas“ mūsų sąmonėje palaipsniui jau buvo tapęs gal ir gražaus, kažkada svajoto, bet naujomis sąlygomis patapusio savotiško nepraktiškumo, naivumo, bejėgiškumo, gal net apyžioplumo sinonimu. „Oportunizmo“ sąvoka – taikymasis prie aplinkybių dėl naudos, principų stoka, paisant tik to, kaip besikeičiančiomis aplinkybėmis pasinaudoti, – buvo dingusi iš mūsų mąstymo lauko ir kasdienės kalbos apskritai. Įdomu, koks „froidas“ galėtų šitai paaiškinti?

O komandoras Vytautas iškėlė idealizmą kaip pergalės vėliavą – Victoria! Kaip galingą, kalnus kilnojančią jėgą. „Kur yra laisvė, ten iškyla įtampa tarp yra ir privalu“ (Juozas Girnius). Vadintis idealistu – negana „išpažinti“ idealą, būtina nepavargti ir nepasiduoti kasdienybei, matyti ir suvokti „kas yra“ ir veikti „kas privalu“ linkme. Mes atsakome už tąjį „nepasiduoti“, bet ne už baigtinį rezultatą, kuris yra Dievo galioje.

Tiesą sakant, nesu tikras, ar būtent taip pažodžiui Vytautas Dambrava savo paskaitoje ir kalbėjo, bet įskelta kibirkštis – jo. Taigi idealistas – tai nepasiduodantis, bet be egzaltacijos, savotiškas pasaulietinis šventasis. Oportunistas – pirmiausia kapituliantas ir prisitaikėlis, o vėliau – ir parsidavėlis. Kapituliantas – nebūtinai komunistiniam okupaciniam režimui. Prievartos režimas – pirmiausia moralinės, kuri yra fizinės prievartos motina – gali vadintis ir „mediokratijos režimu“ ar dar kitaip.

Kova tarp jų – neišvengiama, kaip ir anksčiau. Nes idealizmas yra visiška oportunisto priešingybė. Idealizmo nuostatos toliai šiandien – dideli, gal net didesni nei anksčiau, nes sunku nepastebėti, kaip raugės semia kviečių lauką. Tačiau galutinė pergalė – Victoria – (laiko pilnatvėje!) neišvengiama!

Ačiū Jums, komandore!

Spausdinta knygoje „Širdis – Lietuva“,
skirtoje Vytauto Dambravos 80-mečiui,
2000 m.

Vidurio Europos bokštas ES pilyje

Integruotis, jungtis galima ir pozityviu, ir negatyviu pagrindu. Religiniu požiūriu, galima jungtis pagal gerai žinomą „kur du ar trys mano vardu, ten Aš esu“, bet galima ir pagal blogio dėsnius. ES gimstant buvo abi šios nuostatos – vyravo krikščioniškoji, bet latentiniu pavidalu glūdėjo ir antikristinė, kuri išniro 7-ąjį praėjusio amžiaus dešimtmetį ir įsigalėjo dabar. Šitai pasąmoningai atsispindėjo ir ES simbolikoje – krikščioniškasis pradas pagimdė simbolį su dvylika žvaigždelių mėlyname fone, o antikristiniam pradui tarsi atstovauja – nelemtai ir gal atsitiktinai – europarlamento pastatas, Babelio bokšto klonas.

Trys išmintingi katalikai, tautų, įkūrusių Karolio Didžiojo imperiją, paliuonys – vokietis Konradas Adenaueris, prancūzas Robertas Šumanas (Schuman) ir italas Alčidas de Gasperi (Alcide de Gasperi) – ėmėsi kurti naująją šventąją Romos imperiją – Europos Sąjungą. Tačiau septintajame XX a. dešimtmetyje įvyko glitus, nepastebimas perversmas. Jo esmę atskleidžia vienas paveikslas, kuriame pavaizduotas Antikristas. Jo veido bruožai panašūs į Kristaus, tik jie iškreipti klastingo pykčio. Už jo stovi velnias, o jų rankos – bendros, t. y. valdomos nelabojo. Dailininkas šiuo kūriniu norėjo pasakyti, kad velnias visada veikia tik per žmogų, kai Dievas gali veikti tiesiogiai. Ką daryti mums, jau suvokusiems klastą? Bėgti, trauktis? Bet ar galima pabėgti nuo savęs? Ar galima išduoti viltis, kurias puoselėjo krikščioniškosios Europos kūrėjai? Kur ieškoti atramos, kaip suburti tuos, kurie jau suvokė grėsmę, kaip pažadinti tuos apnuodytus, jos jau nebejaučiančius, anestezuotus?

ES pilis ir jos rytinis kuoras – Vidurio Europa. Kodėl, projektuojant ES ateitį, lietuviškas požiūrio kampas turėtų ieškoti atremties Vidurio Europoje? Kodėl iškilo siena tarp Vakarų Europos, į kurią veržėmės, ir lietuviškosios savimonės?

Todėl, kad Vidurio Europa, jos tautos yra išsaugojusios sąvastį, savo etnines šaknis ir religines tradicijas. Šitų šalių – nuo Talino iki Liublianos – sostinės dar jaukios, be imperinės pompastikos, o paprasti žmonės, nors ir skurdžiau gyvenantys nei Vakaruose, dar nėra praradę ryšio su žeme ir tuo, ką Imanuelis

Kantas vadino vidiniu moraliniu dėsniu. Apie juos rašo Andžejus Stasiukas savo subtiliame kelionės po Europos užkampius aprašyme „Pakeliui į Babadagą“. Šį kūrinių kažkas yra pavadinęs „ekspedicija į Europos pašamonę“. Žygiuodami piligriminiu keliu „paties Rymo link“, per Tatrus, dar rasime medinės architektūros, medžio pasaulio dvasią, ten dar tebegyvos tautinės ir religinės tradicijos, visuomenėje dar tebegalioja prigimtinės teisės įspaudai – visa tai, ko nekenčia, ką gniuždo globalistinis šešėlis, jau uždegęs Vakarus. Vakaruose gi šitas šventas paprastumas jau prarastas, etnika išnykusi ar dūla muziejuose, o sekuliarizacija turbūt jau peržengusi negrižtamumo ribą.

U. Hiršman (Ursula Hirshman), genderizmo ikona, yra prisitarusi: „Nesu italė, nors turiu vaikų italų, nesu vokietė, nors Vokietija kadais buvo mano tėvynė. Ir nesu žydė, nors tik atsitiktinumo dėka nebuvo suimta ir sudeginta konclagerio krematoriume [Hiršman kilusi iš asimiliuotų Vokietijos žydų, – A. P.] <...> Mes, *déracinés* [nušaknintieji, netekę šaknų, – A. P.], kurie dažniau kirsdavome sienas nei keisdavome butus, suvienytoje Europoje neturime prarasti nieko, išskyrus grandines, ir todėl esame federalistai.“

Štai čia ir slypi atsakymas, kodėl ES gimdyme nedalyvavo kairieji ir liberalai. Jų Europa turėjo būti nušaknintųjų, bešaknių Europa, kosmopolitinis darinys, atitinkantis šios marginalinės mažumos lūkesčius.⁴¹

Palyginkime du jaunimo sąjūdžius – 1968 m. gegužės vadinamąją studentų revoliuciją Paryžiuje ir 1972 m. kalantines Lietuvoje. Iš esmės tai buvo tos pačios bangos, generacijų kaitos sukeltos, padarinys, tik Lietuvoje suvėlavusi keleriais metais. Tačiau jų laisvės siekiniai ne tik nebuvo tapatūs, bet netgi priešingi. Nors vakarietiškojo sąjūdžio skelbtas šūkis buvo „intelektualinė emancipacija“, tačiau tikrasis ideologinis lyderis buvo tūlas D. Konas-Benditas (Daniel Cohn-Bendit), atviras pedofilas, dabar nusenęs, sėdintis Europarlamente ir einantis vieno iš pirmininkų pareigas EP žaliųjų frakcijoje (beje, išsirinkęs Lietuvą ir Vengriją nuolatinių antpuolių objektu). Tuo tarpu Romo Kalantos iškelta laisvės vėliava, jo auka nedviprasmiškai buvo atiduota už tradicines ir prigimtines vertybes.

Gerokai apgriuvusioje ES pilyje Vidurio Europos kuoras tebestūkso tvirtas ir teikiantis vilties. Jame ryškiai plevėsuoja raudonos, baltos ir žalios spalvos Vengrijos vėliava, simbolizuojanti jėgą, ištikimybę, viltį, o herbas – karališkoji karūna – galėtų būti Vidurio Europos simbolis. Išties ši karių tauta

Europoje lemtingais momentais tardavo savo žodį. 1848 m. antimonarchistinė revoliucija, prasidėjusi Paryžiuje, Vengrijoje iškart įgavo tautinio išsivadavimo atspalvį. Lygiai taip ir 1956 m. sukilimas, nors ir buvo nukreiptas prieš komunistinę diktatūrą, greitai tapo išsivaduojamuoju iš rusiškos okupacijos. 2011 m. vengrų tauta savąja Konstitucija dar kartą patvirtino esanti tvirta, ištikima ir teikianti viltį Europai ir jos tautoms. Ir nesvarbu, kad jos iškelta vėliava gal negreit suplevėsuos ant Vidurio Europos bokšto, lygiai kaip 1956 m. lūkesčiai išsipildė tik po keturiasdešimties metų. Svarbu, kad TAI įvyko bent vienoje šalyje, kad yra vilties.

Ir pabaigai šiek tiek leiskime sau pasvajoti – kada nors Lietuva įgaus tiek jėgos, kylančios iš vienybės, to amžino lietuviško siekinio iš paskutinės mūsų himno eilutės. Įgaus jos tiek, kad įstengs paskelbti ketvirtąjį **Lietuvos Statutą**, kuriame bus šie žodžiai:

Mūsų valstybės pavadinimas – Lietuva.

Mes didžiuojamės, kad mūsų karalius Mindaugas sukūrė Lietuvos valstybę ant tvirtų pagrindų ir padarė ją krikščioniškosios Europos dalimi.

Mes pripažįstame krikščionybės svarbą tautiškumui ir valstybingumui.

Mes gerbiame kitas religines mūsų šalies tradicijas.

Mes manome, kad šeima ir tauta yra mūsų būties pagrindas.

Mes manome, kad po paskutiniųjų XX a. dešimtmečių moralinio nuopuolio privalome siekti dvasinio ir intelektualinio atsinaujinimo.

Lietuva gina lietuvių kalbą.

Lietuva gina santuokos instituciją kaip vyro ir moters sąjungą laisva valia ir šeimą kaip tautos gyvastingumo sąlygą.

Tėvai turi teisę pasirinkti jiems priimtina vaikų auklėjimo būdą.

Įvairios praktikos, susijusios su eugenika, visoks žmogaus kūno ar jo dalių naudojimas pasipelnymo tikslais, taip pat žmogaus klonavimas, yra draudžiami.

Žmogaus vertė yra nelygstama. Kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę ir vertę; embrionas ir vaisiaus gyvybė turi būti saugoma nuo pat pradėjimo.

Turbūt nebus sunku atpažinti, kad šios nuostatos yra įkvėptos laisvai verčiant naująją Vengrijos Konstituciją. Pagarba ir padėka už ją narsiajai vengrų tautai ir jos vadams. Senasis 1848 m. revoliucijos šūkis – **laisvas žmogus laisvoje tautoje** – tebegalioja!

Nuorodos

¹ Palmaitis L., Patackas A. *Kas ir kada pagrobė Europą*, Kaunas, 2011.

Pranešimas, skaitytas Vilniaus
universitete, Lietuvos–Vengrijos forume
2012 09 22. Bernardinai.lt, 2012 09 27.

Oskaro Milašiaus kelio į Lietuvą vingiai

Leidykla „Homo liber“ išleido Oskaro Milašiaus (Oscar Vladislas de Lubicz Milosz) poezijos rinktinę „Sutemų dainos“¹. Ši knyga – tai ne tik dar viena galimybė susipažinti su nemirtinga žinomiausio lietuvių kilmės poeto kūryba, bet ir su žmogumi, be kurio toji pažintis nebūtų įvykusi ir kuris yra nepelnytai primirštas. Tai – Vaclovas Šiugždinis (1911–1988), vertėjas, poetas, pedagogas, mums, jo jaunesniesiems bičiuliams, visada liksiantis Mokytoju.

Kaunas, praėjusio amžiaus 7-asis dešimtmetis. Laisvės alėjoje, pasukęs į vieną iš *bromų*, netikėtai patenki į viduramžišką kiemelį – Šaričių bažnyčios šventorių. Maža apsamanojusi gotikinė bažnytėlė, marijonų vienuolyno bibliotekos mūrai, jauku ir ramu. Pro langą, apaugusį vynuogienojais ir gebenėmis, ant seno grindinio krenta šviesos pluoštas. Ten gyvena Mokytojas – taip vadino me Vaclovą Šiugždinį. Mediniais sukrypusiais laiptais, pro lombardą, patenki į skurdų, bet švarų ir inteligentiškai jaukų butelį. Prieškariniai baldai, lempa žaliu gaubtu, rankraščių pluoštas ant rašomojo stalo...

Būdavo gera klausytis mokytojo, už lango šlamant medžiams, tyloje, kurios kažkodėl netrikdė naktinio miesto garsai. Ir tada įvykdavo stebuklas – mes pasijusdavome klaidžiojantys Senos krantinėmis, po bukinistų krautuvėles, kur senuose žemėlapiuose skrieja burlaiviai, „nugrimzdę žydroje tyliausio laiko gelmėje“, arba vaikštome Liuksemburgo parko takais, geriame kavą prie stalelio Sen Žermen de Pre, o Fontenblo kapinėse ieškome antkapio su įrėžtu akmenyje paslaptingu užrašu O. V. M.

Sovietmečio Kaunas. Ką tik baigėsi, taip ir neprasidėjęs, chruščiovinis „atlydys“, vėl grįžo represijos, sąstingio šaltis. Kultūriniame gyvenime – tas pat per tą patį. Anemiškas *litmenis* su reimeriais, postalininio munduro pavyzdžiu sukurpta „Pergalė“ (dabar „Metai“), komjaunuoliškai erotišką „Nemunas“, lietuvišką kinas, kurį gali žiūrėti tik mintyse sukeitęs pliusą su minusu, ir viena kita prošvaistė, netrukus užgesinama. Ir visur – falšas, falšas ir melas. Paradoksas – klesti „oratorinio meno fakultetas prie CK“, kur mokoma sklandžiai kalbėti nieko nepasakant, ir kalbėjimas, nuo kurio gali įgyti chronišką egzistencinio pobūdžio migreną.

Bet, nepaisant to, Kaunas lieka Kaunas. Laisvės alėja, po pažasčia su nuzulintu odiniu portfeliu, menančiu geresnius laikus, skuba Don Pedro (Pranas Matkevičius, 1910–1985), egzotiška figūra – kolekcionierius, knygius, o šiaip jau žmogus, pas kurį galėdavai gauti bet ką iš prieškarinio literatūros, jei tik įgydavai pasitikėjimą. Iš jaunesniųjų – elegantiška plačiabryle skrybėle ir madingu lietpalčiu iki kulnų, kažką su savim kalbėdamas eina Jeronimas Brazaitis, išvertęs savo jėgomis „Ulišą“ – ne veltui gavo šv. Jeronimo, vertėjų globėjo, vardą. Dar ir dabar gali jį rasti sodelyje prie „Lūžtančios bangos“ užėigos, kai kada gal kiek palūžusį...

Grįžę po lagerių ir tremčių, Kaune lyg katakombose glaudėsi prieškarinio kultūros žmonės – tokie kaip Antanas Kniūkšta, „Sakalo“ leidyklos, geriausios prieškarinio, direktorius, kuriam turi būti dėkingas lietuviškų knygų pasaulis už nesavanaudišką tarnystę. Gyveno iš dvidešimties rublių pensijos, globojamas aklos sesers. Rašytojai, poetai – Kazys Jankauskas, Juozas Žlaibys-Žengė, Stepas Zobarskas ir kiti – jie galėjo, jei būtų panorėję, vėl rašyti, ir gal būtų buvę spausdinami, bet nedarė šito, pasirinkdami kūrybinę nebūtį mainais į švarią sąžinę. Kai kurie vis dėlto ryžtasi – antai Pranas Mikalauskas-Antalkis (1923–1997), paskutinis vydūnininkas, tiesiogiai bendravęs su iškilioju Mažosios Lietuvos bramanu, leidžia „Katakombas“ – tiesa, skirtas siauram patikimųjų ratui.

Šitai terpei priklausė ir Vaclovas Šiugždinis – jis nebuvo represuotas, bet taip ir liko „nespausdintinas“, nors turėjo aukščiausią vertėjo iš prancūzų kalbos kvalifikaciją. Šeima vertėsi pusbadžiu. Gal jaunoji karta nepatikės, bet pokariu buvo įmanomi ir tokie dalykai – Vaclovas Šiugždinis išvertė Romeno Rolano „Žaną Kristofą“, bet žymusis kūrinys pasirodė kito vertėjo, lojalaus valdžiai, pavarde. Atitinkamai buvo pasielgta ir su honoraru.

Visada elegantiškas, žvalus, senas kostiumėlis kaip nulietas, peteliškė. Sklidinas kaunietiško literatūrinio humoro: „Ei, Joške, kaip tau sekasi? Nesekasi... Nesupratau – sekasi ar nesiseka? Siseka, siseka, tik nelabai...“ Arba demonstruoja bicepsą (nors jau 70-metis, betgi buvęs irklutojas): „Pačiupinėk, antras smūgis – lavono išniekinimas.“ Arba keletas literatūrinių „atradimų“ – ar žinai, kaip radosi žodis „pleneras“? Paryžiun atvyko keletas lietuvių dailininkų. Studijoje tvanku, trūksta oro sveikiems berniškiems plaučiams – eikime, vyrai, laukan... Praeiviai klausia – ką čia veikiate, kodėl čia tapote? A, mes mėgstam būt plynam ore... Plynam ore, plen-er, pleneras...“

O kilęs juk iš seno dzūkiško sodžiaus, bet vaikystė prabėgo jau mieste – tėvas dirbo kiemsargiu, šlavė Vytauto Didžiojo universiteto kiemą, ten ir gyveno – Kęstučio gatvėje. Vienuolikmetis skautas jau spausdinamas laikraštyje, tituluojamas „jauniausiu Lietuvos poetu“. Nuotraukoje – trumpakelnis, žvalus, spindinčiomis akimis... Išauga tikru kauniečiu – universitetas, studijos Paryžiuje. Tokie jie buvo, anų laikų kaimo berneliai – troško žinių, šviesos, per vieną generaciją tapdavo miesto žmonėmis, inteligentais, nes šaknys buvo švarios.

Aplink Mokytoją susiburia jaunimo būrelis. Kai kurie vėliau pasuks oficialios kultūros keliais, bet kiti rinksis savitą kelią. Jie bursis apie „Pastogę“ – pagrindžio, o tiksliau – pastogės, leidinį, kurio tikslas yra „leisti sau laisvai kvėpuoti“ ir kuris pradeda eiti 7-ojo dešimtmečio pabaigoje, vykdamas žuvusio ar nužudyto Mindaugo Tomonio (1940–1975) – disidentu, poeto, mąstytojo – vėlią. Šalia savilaidos sumanoma sukurti ką nors svaraus, įrodyti, kad ir pagrindžio bei represijų sąlygomis galima kurti rimtą kultūrą, turinčią išliekamąją vertę, kad nebūtina dalyvauti mele, norint tapti kultūros kūrėju. Pavyzdžiu ir pavydo objektu buvo Rusijos inteligentija, *šestidesiatnikai*, gebėję ir priespaudos sąlygomis užtikrinti rusų kultūros tęstinumą, kai lietuviškoji inteligentija apdairiai sėdėjo krūmuose, tenkindamasi kurti *mandrus* modernistinius ar pseudotautiškus mezginius, turėjusius papuošti valdiškos kultūros mundurą su žudikišku kūju ir pjautuvu antpečiuose.

Šiems užmojams reikėjo paramos – tada ir buvo pasitelkta senoji inteligentija. Kaip tik tada kilo susidomėjimo Oskaru V. Milašiumi banga, periodikoje pasirodė keletas vertimų. Tų metų drungnoje pilkumoje šios trys paslaptingos raidės – O. V. M. buvo kaip stebuklingas raktas į kitą pasaulį, kur skleidžiasi dieviškos žmogaus galios, kur ūkuose skendėja nežinomų civilizacijų archipelagai. Susiradome jų autorių – tai buvo Vaclovas Šiugždinis. Nuo tada ir prasidėjo pastogininkų ir senojo *maestro* draugystė, kuri tapo bičiulyste. Buvo sumanyta išleisti visą O. V. M. raštų rinkinį – ne tik poeziją, bet ir jo poetines misterijas ir dramas, taip pat milašiškąją lituanistiką. Ir ne bet kaip, o su originaliomis, taip pat pagrindžio žmonių sukurtomis, iliustracijomis, su išsamiais ir kvalifikuotais paaiškinimais, be kurių neįmanoma pristatyti O. V. Milašiaus. Pavyko ne viskas – spėta išleisti tris solidžius tomus (I t. – Poezija, II t. – poetinės dramos „Mephibozet, Miqel Mañara“ ir III t. – poetinė metafizika „Ars Magna“ ir „Les Arcanes“ („Slėpiniai“). Nespėta išleisti paskutiniojo – lituanis-

tinio, nes sovietinė žandarmerija su agento pagalba pagaliau prisikapstė prie pastogininkų branduolio. Tačiau kukli pastanga davė vaisių. Svarbiausias darbas jau buvo padarytas – įrodyta, kad galima, kad būtina, kad įmanoma būti laisvam ir kūrybingam bet kokiomis sąlygomis.

O viskas prasidėjo nuo vienos kelionės, skendinčios mistiniame rūke. Būrelis žygeivių keliavo į Čerėją, Oskaro Milašiaus gimtinę, į kadaise buvusias LDK žemes.

„<...> traukinys riedėjo į rytus, nešdamas mus į Poeto šalį – anapus laiko. Palši laukai, palša nyki diena – ko galėjome tikėtis? Stebuklo? Kelionė į praeitį visuomet yra liūdna, ir nieko nėra beviltiškesnio, kaip prabėgusio laiko ieškojimas, ir tik širdį suspaudžia, pamačius tai, ką padarė laikas. Nieko nežadėjo ir žemų debesų šuorai, kliūvantys už eglių viršūnių, ir blausūs sutiktų žmonių žvilgsniai.

Bet vedė mus žodžiai – ten, virš didžiulės tuštumos, vis srūva kaip lietus šviesa, ir miškuose vėjas vis dar alsuoja vilko, pelkių augalo ir suplėkusių linų kvapais...“²

Būtent toje kelionėje gimė mintis savomis jėgomis leisti O. V. Milašiaus raštus. Tai buvo gan įžūlus sumanymas, juk turėta tik lyrikos vertimai – Vaclovo Šiugždinio, Antano Vaičiuliaičio ir jauno literato, partizaninėse pokario kovose anksti žuvusio Mamerto Indriliūno. Mūsų pakalbintas *maestro* pabandė išversti „Laišką Storgei“ (sakėsi, jog „įdomumo dėlei“), bet, aiškiai kuklindamasis, kategoriškai atsisakė versti poetinę Milašiaus metafiziką – „Netinka šitai man, paprastam kaimo berneliui... Versk tu, Petrai“. Taip Petrai Kimbriui atiteko ši našta, su kuria jis augo kaip vertėjas ir išaugo iki vieno iš kvalifikučiausių Šv. Rašto vertėjų, iki literatūros redaktorių premijos „Auksinė lupa“ laimėtojo. Pradžioje, prie „Ars Magna“, jam talkino Kastantas Lukėnas, paskui Petras liko vienas. Apskritai be talkininkų darbo nebūtų pavykę užbaigti – įvairiais būdais prie šio ambicingo tikslo prisidėjo tiek senoji inteligentija – iš lagerio grįžęs rašytojas Juozas Pavilionis, jau minėti Pranas Mikalauskas-Antalkis ir Petras Matkevičius-Don Pedro, senas pogrindininkas Juozas Gražys (įrišo tuos tris „Raštų“ tomus), tiek jaunoji pastogininkų šutvė – Juozas Prapiestis, Zitelė Vanagaitė, o spausdino Brigita Kimbrienė, sesuo Teresė OCD ir kt. Ypatinga misija teko iliustratorei Gražinai Didelytei – juk ji buvo žinoma dailininkė, ji ir rizikavo daugiausiai. Jos iliustracijos unikalios, atliktos dar nenaudotu būdu –

viena ištisine linija. Subtilia plunksna atliktas O. V. Milašiaus portretas – vienas labiausiai vykusių jo atvaizdų, nervinga lakia besvore linija perteikiantis poeto mistiko bruožus.

Ši pastogininkų pastanga susilaukė ir netikėtų atgarsių. Antai nežinomu būdu Vakarus pasiekę kelionės į Čerėją įspūdžiai buvo išversti į prancūzų kalbą ir išspausdinti O. V. Milašiaus mylėtojų Paryžiuje leidžiamame žurnale „Les Cahiers de l'association – Amis de Milosz“, Nr. 18 – aišku, anonimiškai. Išvertė juos Jonas Grinius – sakoma, tai buvo paskutinis šio žinomo literato darbas prieš mirtį.

Oficialioji kultūra negalėjo visiškai ignoruoti O. V. M. jubiliejaus – išleido pažodinį Valdo Petrausko vertimą, susilaukusį pelnytos kritikos. Jau esame rašę, kad atskirų entuziastų pastangomis pasirodė viena kita publikacija periodikoje, buvo pastatytas spektaklis „Miguel Mañara“, bet apie raštus kalbos nebuvo, Vaclovo Šiugždinio vertimai buvo ignoruojami ir peikiami.

Apie juos verta pakalbėti atskirai. Taip, jie yra „sulietuvinti“, pritaikyti dainingai lietuviškosios lyrikos tradicijai, jos melosui, kur garsas vyrauja prasmei, kur ausis svarbiau už mentą, nes tikima, kad esōs, o kartu ir mentōs pažinimas yra patikimesnis per garsą, per klausą. O. V. Milašiaus lyrikos išskirtinis bruožas – disonuojantys, dažnai aštriabriauniai inkliuzai, stebuklingu būdu derantys su dainingumu, šitaip sukuriant užburiantį lyrikos srautą. Antano Vaičiuliaičio vertimuose prozininko talentas, tiksliai verčiantis prasminius dalykus, nesusidoroja su viršūždaviniu – paskandinti juos melodingumo sraute tarsi sraunios upės akmenis. Tad lietuviškai ausiai Vaclovo Šiugždinio talentas yra priimtinesnis, juo labiau kad tikrąją O. V. Milašiaus kūrybos gelmę atskleidžia jo metafizikos poetiniai lyriniai privalumai, Petro Kimbrio ir bičiulių dėka tapę prieinami lietuvių skaitytojui dar anais laikais.

Padėka ir pagarba mūsų Mokytojui, uždegusiam būreliui jaunimo siekti nepasiekiamo, eiti prieš srovę...

Nuorodos

- ¹ Oskaras Milašius. *Sutemų dainos*, 2012, p. 160, leidykla „Homo liber“. Iš prancūzų kalbos vertė Vaclovas Šiugždinis.
- ² Patackas A. Talita, cumi, *Krantai*, 1989 m. kovas.

Spausdinta „Kultūros baruose“, 2012, Nr. 11;
 taip pat kaip įvadas į Oskaro Milašiaus
 „Sutemų dainas“.

Lietuva ir Lenkija, arba atgal į ateitį

Lietuvos ir Lenkijos santykiai laikomi blogėjančiais. Abi šalys atvirai pradėjo tarpusavio santykius modeliuoti pagal nuostatą „tu man – aš tau“. Abiejų šalių spauda rašo tai apie svarbaus valstybės veikėjo ryžtą nekelti kojos Lietuvon, tai apie separatistinio pobūdžio provokacijas su lenkiškais užrašais jau ne tik įstaigose, bet ir Lietuvos pakelėse. Viskas abiejų pusių dažniausiai suvedama į jau įgirusią temą – pavardžių rašybą. Tačiau tiek vieni, tiek kiti supranta, kad ne čia šuo pakastas. Lenkams pavardė su „w“ turi atstoti nerašomą pasuose tautybę, lietuviai, puikiai šitai suvokdami, jokių būdu su tuo nesutinka. Abi pusės laikėsi skirtingos taktikos – lenkai gan sėkmingai „dirbo“ tarptautiniu lygmeniu, išnaudodami ES struktūras, lietuviai gi ilgą laiką valstietiškai gudravo, tempdami nerišlių pažadų gumą, kol Konstitucinis Teismas padėjo tašką, ir tik tada ryžosi pasiprašyti ES užtarimo.

Tačiau dalykai yra visai kitokio masto. Paprasčiausiai **atėjo laikas naujam šių dviejų ištis istoriškai artimų tautų, susietų likiminiais ryšiais, santykių etapui**. Virgilijus Čepaitis šitai taikliai yra įvardijęs madingu „perkrovimo“ terminu. Kas gi yra „perkrovimas“? Tai reiškia pradėti vėl iš pradžių, bet atsiremiant į jau įsibūtinusias realijas, neklimpstant į tą patį ciklą, sukimašį ratu keičiant sūkių spirale. Sąlygos sėkmingai pažangai – sąžiningumas, abipusė pagarba, neužmirštant savigarbos, atsakomybė prieš istoriją ir tautos bei valstybės ateitį.

Prisiminkime neseną istoriją – Lietuvos ir Lenkijos sutarties pasirašymą (1994 04 26). Tada buvo atsisakyta istorinės dalies, kurios labiausiai pageidavo Lietuva, reikalaujama pasmerkti Suvalkų sutarties sulaužymą ir Vilniaus krašto užgrobimą. To Lenkijos pusė visai vengė. Lietuvai nusileidus, buvo pasiektas kompromisas, gudragalviškai ar išdaviškiškai, – nelygu, kaip vertinasi, – įvardytas kaip „palikime istoriją istorikams“. Strateginiu atžvilgiu tai buvo teisinga – svarbiausia tada buvo parodyti ES ir NATO, kur dar reikėjo patekti, kad fasadinė santykių pusė yra *o'key*. Dar svarbiau buvo nenudžiuginti Kremliaus geopolitikų, slaptosios eurazijinės doktrinos adeptų, tokių kaip Duginas ir panašių, laikančių Lietuvos ir Lenkijos katalikiškąjį barjerą pagrindine kliūtimi rusiškajai ekspansijai į Vakarų. Terminu „fasadinė“ nenorima pasakyti, kad nebūta nuoširdumo iš vienos ir iš kitos pusės. Lietuvoje šis jausmas už-

gimė popiežiaus Jono Pauliaus II dėka, išties švento ir išmintingo žmogaus, lietuvių mylimo ne mažiau (ir gal net natūraliau, be perversijų) nei Lenkijoje. Lenkijoje gi – dėl nuoširdaus solidarumo su Lietuva jai tragiškomis 1991-ųjų sausio dienomis. Tačiau nuo tokių esminių žmonijos koordinacių kaip istorija nepabėgsi – anuo laikotarpiu atidėtas, šis svarbiausias santykių tarp tautų dėmuo – istorija – vėl kvėpuoja į nugarą.

Atėjo laikas vėl sugrįžti prie Lietuvos ir Lenkijos santykių istorijos, bet jau naujais pagrindais – be nuolatinės atodairos į Rytus ir Vakarus, į politines realijas ar gudravimus, sąžiningai ir iki galo. Būtinai iki galo ir būtinai sąžiningai, nemeluojant sau ir oponentui, nelaikant akmens užantyje ar klastos sielos užkampiuose, ištariant garsiai tai, ko iki šiol vengta sakyti, atmetant visus vadinamuosius politikorektiškumus, bet nepasiduodant priešiškamui ir negatyvioms emocijoms. Sąlygų tam yra – padėtis ganėtinai stabili, abi šalys palyginti sėkmingai įsibūtino tarp naujų kaimynų, gan žvaliai kopia iš įvairių krizių. Vis aštrėja būtinybė kartu laikytis ne tik prieš senąsias, Rytų, grėsmes, bet ir prieš naująsias, ateinančias, deja, iš Vakarų, iš aptingusios ir nudrungnėjusios Europos, kur vis labiau įžūlėja tai, ką krikščionys vadina antikristu.

Tačiau kad šitai įvyktų, būtina yra mentalinė operacija, gan skausminga – bet tik iš pradžių, kol neprasisdės gijimas. Lietuva turi pradėti pirmoji. Kodėl?

...tinai Lietuva
per amžius būva
taip saka mūsų seneliái...

Ogi todėl, kad lietuvių omėje **Lietuva yra anksčiau ir pirmiau nei Lenkija**. Šitas teiginys gali šokiruoti, bet toks ir yra jo tikslas – operacija juk ir yra šokas bei sukrėtimas. Be abejo, tai yra mitas. Jis, aišku, turi mokslinį pagrindą, bet lietuviškoje savimonėje jis egzistuoja ne kaip akademinė duotybė, bet mito pavidalu. Iš anksto reikia susitarti, kad bus kalbama iš pozicijų, kurias įprasta įvardyti tautinėmis, atmetant tas, kurios įvardijamos liberaliomis ar politiškai korektiškomis. Pastarąsias būtina keisti ne tik todėl, kad jos visiškai neturi atramos tautoje ir yra skleidžiamos tik labai specifiniuose akademinuose sluoksniuose, kurių skalė – nuo užslėptos „litwomanofobijos“ ir „žečpospolitofilijos“ iki įtakos agento retorikos, ir yra būdingesnės vilniečiams ar suvilnėjusiems.

Be abejo, pažiūrų spektras yra būtinas demokratijai, bet netoleruotina, kai viena kryptis, šiuo atveju aukščiau įvardytoji, tampa vyraujančia akademinėse

įstaigose ir tarp į valdžios kišenę įjunkusių *mas media*. Blogiausia, kad šitai iškreipia tikrąją dalykų padėtį, sudaro iliuziją, kad šitokios pažiūros yra vyraujancios. Iš esmės šios liberalijos yra tik mandagybės, išorinė terapija, blašnanti tikrą vaizdą. Antra, jos nutrina skirtybes, pakeisdamos jas tolerancija ir kitomis bendrybėmis, tegul ir teiktinomis, bet metodo prasme nieko neduodančiomis ir niekur nevedančiomis, veikiančiomis nebent kaip placebo – netikras vaistas. Todėl abi pusės, tiek lietuvių, tiek lenkų, turi rasti ryžto vyriškam ir tiesiam pokalbiui, kai nevyniojama į vatą.

Dar vienas įžanginis teiginys – **lietuviai lenkus pažįsta geriau nei lenkai lietuvius**. Abi pusės turi mitų, bet lenkų mitai lietuvių atžvilgiu klaidesni. Pavyzdžiui, dėl kalbos – tik nedaugelis lenkų žino, kas iš esmės yra lietuvių kalba, arba, tai dar svarbiau, kas yra lietuvių kalba lietuviui. Naujosios, XX a., Lietuvos savimonė buvo apšvitinta – prisiminkime Kudirką – susivokus, kad kalbama seniausia iš gyvų esančių Indoeuropos kalbų, kad prarasti kalbą reiškia galų gale prarasti savastį, vidujai mirti – juo labiau kad šitai patvirtino LDK diduomenės drama, išvirtusi į elementarią išdavystę jau nebe savimonės, bet ištikimybės valstybei lygmeniu.

Tad ką gi reiškia – Lietuva pirmiau nei Lenkija?

1. Lietuviai (aisčiai, baltai) yra archajiškesnis etnosas nei slavai. Aisčiai, lietuvių protėviai, yra vienas sėsliausių etnosų Europoje. Aisčiai jau buvo, slavų dar nebuvo. Baltai nuo neatmenamų laikų gyveno savo giriose, nuo Elbės iki Volgos ir Okos santakos, o slavai radosi tik po Kristaus.

2. Slavų kalbos radosi iš pakraštinių baltų tarmių (V. Toporovas), o lenkų kalba apskritai yra vėlyva.

3. Nemaža dalis dabartinės Lenkijos – buvusios baltų žemės. Tai senoji Prūsija, Galindija, Jotvingija – Narevo, Bugo, Priegliaus baseinai, Vyslos žemupy, Mozūrų ežerynas. Visų šių vandenų vardai yra išimtinai baltiški.

Iš čia – kalbos ir genetinių šaknų svarba lietuviškajai savimonei, daug svarbesnė nei istorijos. **Kalba lietuviui yra daugiau negu kalba, jo gyvenamas kraštas – daugiau negu tėvynė, kuri jam yra ir rojus provaizdis. Lietuvių lietuviu daro kraujas ir kalba, lenką gi – istorija ir literatūra.** Tačiau kraujas ir kalba yra seniau nei istorija ir literatūra. Tokie yra pamatiniai teiginiai, kuriuos lietuviškoji pusė prašo įsidėmėti – nebūtinai priimti – prieš pradėdant dialogą.

Jų nesupratęs ar juos ignoruojant, pokalbis nevyks.

Praleisime ištisą santykių tarp lietuvių ir lenkų epochą – Lietuvos Didžiąją Kunigaištystę, ir eisime tiesiai prie naujųjų laikų, nes to reikalauja dabartis. LDK,

jos didybė ir gėdingas, dabarties lietuvio akimis, žlugimas, šios tragedijos padarinys – mentalinė šizofrenija, kurią nusako sakiny „Gente lituanus, natione polonus“ – visa tai reikalauja laiko ir energijos. Šis laikotarpis sklidinąs painingas ir rifų, todėl atidėtinas ateičiai. Galima susilaukti prieštaros, kad jis pakankamai nagrinėtas. Taip, bet senu pagrindu. Naujasis gi reikalauja perkrovimo.

Taigi naujieji laikai, XX amžius. Nuo ko reikėtų pradėti? Gali pasirodyti keista, bet siūloma pradėti ne nuo Vilniaus temos. Šia tema ganėtinai kautasi dar nuo Basanavičiaus laikų, ir ką nors nauja sunku pasakyti. Grįžkime į pradžią – „perkrovimas“ turi prasidėti nuo temų, iki šiol vengiamų liesti ar blokuotų politikorektiškumo. Pirmasis pradėjo Virgilijus Čepaitis – jis, kaip profesionalus vertėjas, atkreipė dėmesį, kad lenkai, rašydami apie Lietuvą, vartoja „na Litwie“, panašiai kaip „na Podlasiu“, o, pavyzdžiui, apie Prancūziją ar Vokietiją rašoma „v Francii“, „v Niemcach“ ir pan. – tai yra Lietuva traktuojama kaip Lenkijos dalis¹. Atgimimo ir vėlesniu laikotarpiu šito buvo vengiama, dabar gi vėl prie to grįžtama.

O Lietuva laikosi politinio korektiškumo, bent jau ten, kur reguliavimas įmanomas. Štai faktai – sausi paprastai švenčiame eilines Klaipėdos sukilimo metines. Įsidėmėtina, kad ne tik *wikipediniu*, bet ir rimtų enciklopedijų lygmeniu kodiniai žodžiai, vartojami šia proga Nepriklausomos Lietuvos spaudoje, iki šiol yra Versalio sutartis, Antantė, prancūzmetis, Vokietija, Sovietų Rusija, Ambasadorių konferencija, Tautų lyga, freištas, ir nė žodžio apie Lenkiją. Antai lietuviškame *wiki*- variante nerasime net tokio žodžio – Lenkija, lenkai, o „politikorektiškoji“ istoriografija atkakliai gromuliuoja tik sukilimo legitimumo temą. Jų oponentai, daugiausiai tautininkai, atsikirtinėja tautų apsisprendimo teise bei Šapokos įtvirtinta lietuvininkų sukilimo koncepcija. Tad siūlome tarpusavio santykių terapiją pradėti kad ir nuo Klaipėdos sukilimo ir Lenkijos vaidmens šiuose įvykiuose.

Klaipėdos sukilimas ir Lenkija

„Sukilimo“ termino kritikai ietis laužė be reikalo – **Klaipėdos išvadavimas iš tiesų buvo gerai suplanuota ir neblogai atlikta su minimaliais nuostoliais karinė operacija, ir taip ją reikia ir vadinti.** Be abejo, šis sumanymas buvo atremtas į istorinius ir etnografinius duomenis, bet tais laikais viską lėmė ne jie, bet vamzdžių ir amunicijos kiekis. Į juridinio pobūdžio priekaištus, kad

tai – tarptautinės teisės laužymas, atsakymas būtų – „taip, bet ne tuometinės tarptautinės praktikos“. Į kitą, moralinio pobūdžio, priekaištą – kaipgi tada galima smerkti Želigovskio akciją? – atsakymas būtų logiškai paprastas – Lietuvai Vilnius nelygstamai, gyvybiškai svarbesnis nei Lenkijai, ir tai buvo valstybės gyvybingumo dalykas, jos egzistencija apskritai. Lenkijai gi jis buvo tik vienas iš Kresų, tegul ir susietas su kultūriniais-religiniiais-mentaliniais sentimentais. Šią Kauno Lietuvos, „Kowienskos Litvos“, taip pašaipiai ją vadino lenkų spauda, akciją galima traktuoti kaip tam tikrą pasionarinės energetikos, jaunos valstiečių valstybės sukauptos per Nepriklausomybės kovas, perviršio pliūpsnį, liudijantį jos dinamizmą ir drąsą bei instinktyvią nuovoką, kad gresia pavojus valstybės gyvybei. Pažvelkime į senas nuotraukas – šalia patyrusių, Pirmojo pasaulinio ugnį ir varinius vamzdžius perėjusių ūsuotų veteranų – dar visai vaikėzai. Šitas karo pragaruos užgrūdintų, sugebėjusių iš sibirų prasiveržti į gimtuosius kraštus karių ir jaunų, Vaižganto ir Maironio, knygnešių bei Valančiaus blaivystės sąjūdžio išugdytų „jaunalietuvių“ lydinys, ši pasionarios liepsnos užgrūdinta bronzos nenugalima. Paskaičiuokime – blaivybės sąjūdžio XIX a. šeštajame–septintajame dešimtmetyje, vienintelio tokio Europoje (airiškasis nepavyko), dėka išaugo blaivi karta, kurios sūnūs subrendo, pasiekė šauktinio amžių kaip tik per nepriklausomybės kovas. Tai jie, apie 1900-uosius gimę bernai, ir buvo tas slaptas ginklas, jėga, kuri sugebėjo atkurti valstybę ir ją apginti, kai vyresniųjų kartų savimonė netgi Lietuvos vardas buvo beveik išnykęs. Būta ir tais laikais nuostolių – per 1905-ųjų revoliuciją prisibuntavoje turėjo bėgti amerikosa, kur dauguma jų be pėdsakų pranyko Pensilvanijos kasyklose ar Čikagos skerdyklose, buvo įsukti ir paskandinti kriminalinio pasaulio, bet sveikasis branduolys liko ir surado Lietuvoje, tėvynėje, gyvenimo prasmę. Nepriklausomoje Lietuvoje apie 60 000 savanorių, bežemių ir mažažemių, gavo žemės, nors daugeliui jų užteko „pusantro ant dviejų metrų“: *kareivis kariavo / už tėvynę savo / ir užsitarnavo / sau lantalį grabo / juodas kryžius baltas kapas / razrašytas vardas jo...*

Dar po trisdešimties su viršum metų jie ar jų sūnūs vėl ėmė ginklą į rankas – tie patys, neužgyvenę didelių turtų, o kai kurie ir išvaržyti – bet vėl ėjo „už tėvynę, už Lietuvą“. Tarp jų nedaug buvo „buožių“ ir generolų – tai buvo tas pats kontingentas, tie patys kaimo bernai, kaip ir tada, amžiaus pradžioje...

Klaipėdą vaduojant žuvo: *leitenantas Viktoras Burokevičius, kapitonas Eduardas Noreika, eilinis Jonas Petkus, eilinis Jonas Simonavičius, eilinis Povilas Trinkūnas, eilinis Adolfas Viliūnas, Karo mokyklos kariūnas Vincas*

Stašelis, Milicijos mokyklos kursantas Vincas Vilkas, šaulys Algirdas Jesaitis, šaulys Flioras Lukšys, šaulys Jonas Pleškys, šaulys Antanas Ubavičius. Prisiimkime šiuos vyrus, kai švęsime Jūros šventę ar gerėsime saulėlydžiu nuo Nerijos kopų.

Bet grįžkime prie sukilimo ir priežasčių, į jį atvedusių. Į klimpę į pseudo-problemą – pažeista buvo tarptautinė teisė ar ne – Vilniaus ir Klaipėdos istorikai užmiršo kontekstą. O jis buvo toks – kaip tik tada, 1923-iaisiais, galutinai paaiškėjo, kad Vilniaus lietuviams nematyt ir kad šitas jų skaudulys – ilgam. Visos taikios diplomatinės priemonės – Ambasadorių konferencija, Tautų sąjunga – buvo išbandytos, o rezultatas buvo lygus nuliui. Būta ir tragikomiškų pastangų – anais metais visi žinojo apie garsų avantiūristą Gabri Paršaitį, kuris buvo dvigubas (Vokietijos ir Prancūzijos) agentas ir tuo pat metu, laisvalaikiu nuo šių „pareigų“, – Lietuvos patriotas. Taigi toksai savotiškas anų laikų Butkevičius, žinodamas, kad tada politika buvo daroma aristokratų salonuose, tokiuose kaip žymaus pianisto ir valstybės vyro Ignaco Paderevskio (Ignac Paderewski), bandė patekti į juos pasidirbdinęs vizitinių kortelių su užrašu „Gabrys Paršaitis, markizas de Garliava“.

Jauna valstiečių ir jų per vargus išsimokslinusių atžalų sukurta valstybė atsidūrė spąstuose, grasinančiuose ją užsmaugti. Netekta istorinės sostinės su galbu gyvo kūno – Vilniaus krašto (pažvelkime į žemėlapi, kur Seinų–Suvalkų kraštas atrodo tarsi iškrimstas iš Lietuvos sienos natūralios linijos). Negana to, iškilo grėsmė netekti vienintelio jūros uosto ir Nemuno žemupio. Prisimenant, kad tais laikais upių transportas buvo nelygstamai svarbesnis, visa tai grėsė ne tik politine, bet ir ekonomine smaughtimi jaunai valstybei, dar tik besimokančiai stovėti ant savo kojų. Išgelbėti galėjo tik ryžtas, pasionari ir rizikinga akcija, tačiau atlikta suvokiant padarinius – tiek teigiamas, tiek neigiamas. Kad tai nebuvo avantiūra, rodo pasirengimo darbai – vėlgi ne itin viešintini, ne tie, kuriais galima girtis, bet be kurių politika iki šiol negali apeiti. Pavyzdžiui, 1922 m. rugpjūtį Martyno Jankaus vardu buvo nupirkta laikraštis „Memelgau Zeitung“, ligi tol agitavęs už „freištatą“, o po finansinio virsmo, be abejo, tapęs proletuviškas... Beje, šią akciją, be kurios neturėtume nei Klaipėdos, nei Nerijos su visomis jos grožybėmis, finansavo daugiausia JAV lietuviai – Antanas Yvas (Ivaškevičius) ir A. Martus (Martusevičius). Pastarasis paaukojo ne tik pinigus, bet ir gyvybę – dalyvaudamas sukilime, persišaldė ir mirė.

Ne tik lenkams, bet ir tai lietuviškosios visuomenės daliai, kuri tenkinasi vadovėlių lygmeniu, Vilniaus klausimas yra susijęs su Lenkija, o Klaipėdos –

su Vokietija. Taigi jiems gal bus netikėta išgirsti, kad Klaipėdos byloje pirmu smuiku grojo anaip tol ne Vokietija. Jau 1919 m. Taikos konferencijoje lenkų delegacijos pirmininkas Dmowski (Dmowski) įteikė projektą Lenkijos vakarinių sienų klausimu, kur buvo siūloma Nemuno žemupyje gyvenančius lietuvius sujungti su Lietuva, bet su sąlyga, kad Lietuva bus sujungta su Lenkija, o iki šios unijos, naujųjų laikų Liublino, Klaipėdą turėtų kontroliuoti sąjungininkai. Kiek vėliau Lenkijos premjeras I. Paderevskis pokalbyje su Anglijos premjeru D. Loid-Džordžu (David Lloyd George) teigė, kad Klaipėdos reikalais rūpinasi Lietuva, bet „Klaipėda brangi ir Lenkijai <...>. Klaipėda Lietuvai yra būtina, bet taip pat reikalinga ir Lenkijai“ ir, be abejo, Lietuvos ateitis yra jos sujungimas su Lenkija. Savotiškai įdomus šio menininko ir politiko liudijimas, beveik nereikalaujantis komentaro, nebent tokio – „tu turi sijoną, panele Lietuva, jis tau būtinas, bet taip pat patinka ir man. Junkis su manimi, tada galėsi nešioti savo sijoną, antraip liksi be jo“. Šitam pritarė ir Antantė, o labiausiai – sena Lenkijos globėja Prancūzija, kuri Klaipėdą naudojo kaip svirtą spaudžiant Lietuvą jungtis su Lenkija. Beje, 1922 m. Ambasadorių konferencijoje lenkų delegacijos sudėtyje dalyvavo tuometinis Lenkijos valstybės „viršininkas“ Juzefas Pilsudskis ir URM tais metais vadovavęs Gabrielius Narutovičius (Narutowicz) – abu Žemaitijos bajorai. Pastarasis reikalavo Lietuvai neduoti Klaipėdos, paliekant ją „freištat“ (beje, Gabrielius Narutovičius yra buvęs – trumpai, nes buvo nužudytas, – Lenkijos prezidentu; jis yra Vasario 16-osios signataro Stanislovo Narutavičiaus brolis; štai kam prisireikia „w“ – kad galėtume identifikuoti brolių tautybes).

Maža to – Lietuvos dvarininkai, gyvenę emigracijoje, spaudė Lenkijos užsienio reikalų ministrą Skrzyński (Skrzyński), idant Lenkija panaudotų savo kariuomenę prieš Lietuvą². Kad Lenkija buvo pasirengusi panaudoti karinę jėgą dėl Klaipėdos, rodo toks faktas: Sovietų Rusija, siekdama savo tikslų, buvo prieš Klaipėdos pavertimą freištat – 1922 m. užsienio reikalų ministras G. Čičerinas netgi pasiuntė notą sąjungininkams. Maža to, paaiškėjus Lenkijos ketinimams spręsti klausimą jėga, buvo pradėta koncentruoti Rusijos kariuomenė Minsko srityje³. Pasirengimai nesibaigė ketinimais – lietuviai įžengė į Klaipėdą sausio 15 d., o jau sausio 16 d. anksti ryte į uostą įplaukė lenkų karo laivas „Komendant Pilsudski“; tačiau šaukštai buvo po pietų, nes Klaipėda jau buvo lietuvių rankose. Įsidėmėtina, kad lenkų laivas dviem dienom aplenkė Antantės siųstą eskadrą – anglų kreiserį „Kaledonija“, du prancūzų torpedinius laivus „Alžyras“ bei „Senegalas“ ir kreiserį „Volteras“, kuriais buvo atgabenti desantiniai daliniai.

Taigi apibendrinkime: jeigu pretenzijas į Vilniaus kraštą Lenkija grindė istorinėmis pretenzijomis ir tuo, kad reikia ginti tautiečius, tai siekis užvaldyti Klaipėdos kraštą, kurio su Lenkija niekas nesiejo, buvo pagrįstas atviru imperiniu cinizmu. Lietuviai šitai įsidėmėjo ilgam.

P. S. Lenkija – daugeliu atžvilgių simpatiška ir artima Lietuvai ir lietuviams šalis – savo romantizmu ir katalikybe, giliu istoriškumu jausmu. Kai grįžti iš užsienių, už Varšuvos pasijunti beveik kaip namuose – jaukūs miesteliai, o už jų tie patys saulėlydžiai, vakarinis rūkas ant pievų, šilto pieno kvapas, o rudenį ir žiemą – liūdni lygumų toliai, gluosniai pakelėse. Aplankę, pavyzdžiui, etnografinį muziejų po atviru dangumi Novogrude (Novogród) prie Lomžos, vadinamąjį „skansen kurpiowski“, lietuviai pasijunta tokioje žiloje baltiškoje senovėje, kurią ir Lietuvoj sunku rasti – tie patys žirgeliai ant stogų, tas pats medžio ir romos pasaulis...

Tačiau lietuviams atrodo, kad ši nacija serga giliai paslėptu, slepiamu ir nuo savęs, nevisavertiškumu, nuo kurio gelbstisi perdėtu *ambitność*, hipertrofuotu *polskość*, tiesmuku ir blogai slepiamu siekiu susigražinti *kresus*, katalikybės esmę iškreipiančia *polska wiara*, ir šitaip tampa juokinga ir atstumianti. Ryškus tokio mentalinio ligoonio pavyzdys lietuviams, beje, yra jų tautietis – grynakraujis žemaičių bajoras Juozas Pilsudskis, kilęs iš Pilsūdų bažnytkaimio. Be abejo, tuo serga ne visi lenkai, kaip ir ne visi lietuviai yra vien chamai ir „nemėlynkraujai“. Tačiau šitai lietuvių akyse kenkia Lenkijai labiau nei visos okupacijos kartu sudėjus. Čia ir slypi lenkų santykio su lietuviškumu, su „Litwa – ojczyzna moja“ mįslė, o kartu ir mentalinė priešara. Lenkams Lietuva yra savotiška pirmapradė, rojinė „oikumena“, pavyzdžiui, tokia kaip Liauda („polski raj znajduje się na Litwie“ – „lenkų rojus yra Lietuvoje“ – Jan Blonski). Tačiau šią priešarą tik jie patys gali išsiaiškinti, visų pirma – sau. Bet kokia konfrontacija, šiukšti invazija į savimonės slėpinius tik atitolina, tik aitrina tarpusavio santykius – taip pat ir tarpvalstybinius.

Nuorodos

¹ Čepaitis V. Gal jau laikas perkrauti lietuvių ir lenkų santykius, *Kultūros barai*, 2010, Nr. 12.

² Skrzypek A. *Związek Bałtycki*, 1972, s. 202.

³ Galvanauskas E. Kova dėl Klaipėdos, *Draugas*, 1961, Nr. 23; *Bernardinai*, 2011 01 28.

Dar kartą apie Gedimino stulpus ir J. Pilsudskį

Istorijos mūza yra didinga, bet žiauri. Ji gali apdovanoti garbe, bet gali ir užtėkšti tokią juodą dėmę, kad nenusiplausi per amžius. Be to, ji yra subjektyvi ir selektyvi.

Lietuvoje Jonušo Radvilos vardu vadinamos gatvės, mokslo įstaigos, jo vardas suteiktas garbingas kovines tradicijas turinčiam pulkui. Lenkams gi Jonušas Radvila yra *zdrajca*, išdaviko sinonimas. Lietuviams jis yra pirmasis nepriklausomybininkas, pirmasis atskyręs Lietuvą nuo Lenkijos, lenkams – įsmeigęs *Koronai* peilį į nugarą.

Rasų kapinėse ant antkapio, kur palaidota Juzefo Pilsudskio (Józef Pilsudski) širdis (ir jo motina), kažkas nupiešė Gedimino stulpus. Kilo skandalas, pasipylė antraštės ir epitetai, URM atsiprašymai. Ugnies įpylė ir R. Valatkos straipsnis, kaip visada nestokojantis aitros ir acto su trupučiu benzino. Ką gi, kapų ir antkapių negalima išrašinėti, ne tik žinomų žmonių, mirusiųosius reikia palikti amžino atilsio, jei tik šitai jiems suteikta. Versijų ir nuomonių esama visokių – nuo to, kad šitai yra lenkų darbas, iki to, kad buvo išniekintas ne tiek Pilsudskis, kiek Gedimino stulpai...

Ir išties – istorija kartais viepiasi tokiomis grimasomis, kad nenoromis esi priverstas apstulbti ir susimąstyti. Pamažtykime – ant Gineitų, senos lietuvių bajorų karių genties palikuonio kapo nupiešti Gedimino stulpai bendru sutarimu yra laikomi kapo išniekinimu! Gedimino stulpai! Archajinis Mindaugo Lietuvos ženklas, atėjęs dar iš ikiistorinių laikų, neabejotinai sakralios kilmės – šitokio archajiškumo lygmens ženklą turi tik nedaugelis tautų, prieš jį klonuotas iš viduramžių heraldikos „širpotrebo“ lenkų erelis atrodo prašmatniai, bet neoriginaliai. Ir šis taurus ženklas, nupieštas ant Mindaugo liaudžių–leičių tiesioginio palikuonio kapo – išniekinimas!!!

Čia būtinas diskursas. Gineitos–Pilsudskiai yra kilę iš Liaudos bajorų. Kas gi ta Liauda? Tai kraštas vidury Lietuvos, Nevėžio ir Dubysos aukštupiuose. Jis radosi, susiformavo pačiame kovų su kryžiuočiais įkarštyje, kai Nemunu ėjo fronto linija. Čia, išilgai dešiniojo Nemuno kranto, buvo pati lietuvių pilių tirštuma, kas kelis ar keliolika varstų. Toms pilims reikėjo įgulų, tačiau gyventi šalia jų buvo neįmanoma – kryžiuočių *reizų* lavina tas gyvenvietes būtų nu-

šlavusi. Įgulų kariams, Mindaugo dvariškiams – liaudžiams (vėliau leičiams), jų sodyboms teko kurtis atokiau, už neperžengiamų girių sienos, aukštupiuose, saugioje vietoje, kurią galima buvo pasiekti tik slaptais girių takais ar upių slėniais. Ten ir susiformavo ypatingas savitas darinys – Liauda, karių profesionalų gyvenviečių (bajorkaimių – lenk. *okolicy*) kraštas ir karių bajorų luomas (lenk. *lawdanska szlachta*). Pažvelkime į žemėlapi – tai ovalas, kurio pakraščius – galus – žymi vietovardžiai su -gala: Ariogala, Betygala, Baisogala, Gimbogala, Ramygala, Vandžiogala.

Liaudos liaudžiai garsėjo ir už krašto ribų savo drąsa ir karingumu, ir vėliau, susikūrus LDK – anot Henriko Sienkevičiaus (Henryk Sienkiewicz) „Tvano“, jais visada galima buvo pasitikėti, jų tradicijos ir kariškas garbės supratimas niekada neleido palikti tėvynės Lietuvos pavojuje. LDK

valdovai žinojo, kad Liaudos kariai visada atsilies į šaukimą gintis nuo priešų.

Lietuviškajai diduomenei lenkėjant, lenkėjo ir Liaudos bajorai, nors jie išlaikė etnines šaknis kur kas ilgiau nei jų gentainiai, gyvenę toliau į rytus, už Naugarduko. Dar iki XIX a. vidurio namų kalba buvo lietuviška, o atskirumas nuo *Koronos*, mindauginės Lietuvos patriotizmas, padavimai apie senolių kovas – dar gyvi. Bet erozija, neturint valstybės, buvo nesustabdoma, ir XIX a. gale įvyko lūžis – Liauda sulenkėjo, ir šito proceso produktas yra Juozas Gineita iš Pilsodės, grynai žemaitiško bajorkaimio.

Trys personažai Lietuvos istorijoje, trys Liaudos bajorai – Mikalojus Daukša, Česlovas Milošas (Czesław Miłosz) ir Juzefas Pilsudskis – žymi ši nuopuolį, tapusį išdavyste. Mikalojus Daukša pirmasis diagnozuoja ligą – kalbos paradimą – ir dramatiškai kviečia saugoti gimtąją kalbą, nes jos praradimas reiškia savasties savizudybę. Česlovo Milošo kūrybos variklis – dvasinis luošumas ir vienatvės jausmas, praradus esminį ryšį su aplinka – kalbą; jam, kaip ir Taduui Kosciuskai, *Polonia propria* buvo ir liko svetima, jo kūrybos šaltinis – Nevėžio slėnių mistinis pasaulis. O Juzefui Pilsudskiui Lietuva – tik neaiškus sentimentas, kylantis lyg graužatis, žvelgiant nuo Nemuno kranto, iš Druskininkų į

Juzefas Pilsudskis ir Gabrielius Narutavičius, Lenkijos prezidentas, Stanislovo Narutavičiaus, Vasario 16-osios akto signataro, brolis. Visi trys jie – Liaudos bajorai

negražinamai nutolusius, jau svetimus gimtojo krašto saulėlydžius. Lemtingą riba buvo Vilniaus grobimas ir pralietas gentainių kraujas – mūšiuose su lenkais žuvo daugiau savanorių nei visuose kituose frontuose kartu sudėjus. Nėvykęs ir neteisingas yra lyginimas Vilniaus grobimo su Klaipėdos sukilimu – ten buvo išvyti svetimieji, o dėl Vilniaus buvo žudomi savi, to paties kraujo, ir tam nėra pateisinimo, to neatlygins jokie sentimentai išduotai tėvų žemei.

Juzefo Pilsudskio biografijoje esama ir kitų smegduobių – susižavėjimas socializmu su terorizmo prieskoniu, moralinių riktų – keičiamos žmonos ir tikėjimas, pralietas bendrapiliečių kraujas Varšuvoje, atsiimant valdžią (lenkai nemėgsta apie tai kalbėti – per karinį perversmą 1926 m. Pilsudskio legionierių kovose su vyriausybine kariuomene žuvo 379 žmonės). Yra kuo ir didžiuotis – iš Liaudos karių paveldėtas karvedžio talentas buvo lemiamas sustabdant bolševikų invaziją į Europą – „*cud nad Wisłą*“, 1920 m. mūsų prie Varšuvos išgelbėjo ne tik Lenkiją, bet ir Europą nuo trockistų pasaulinės revoliucijos.

Tiesa, buvo dar vienas Pilsudskis, kuriam Lietuva yra dėkinga ir kuris nepelnytai neprisimenamas – tai *marszałek*o brolis Bronislavas. Caro ištremtas į Tolimuosius Rytus, jis tapo etnologu, parašė studiją apie ainus – reliktingą tautelę. Jis yra ir lietuviškosios kryždirbystės tyrinėjimų pradininkas, išleidęs prancūzų kalba studiją „*Les croix lithuaniennes*“. Buvo lenkų pravardžiuojamas litvomanu, tad Gedimino stulpai ant jo kapo būtų garbės ženklas.

Grįžtant į pradžią – kas gi buvo įvykdyta Rasų kapinėse? Vandalizmo aktas?

O gal paprasčiausiai istorijos kerštas – kai tavo genties logotipas, užrašytas ant kapo, yra laikomas išniekinimu. Kai tavo genties likiminis ženklas užrašomas dažais, bet ne bronzą...

Kas jus ištiko?

Atvirai į atvirą intelektualų laišką apie Lietuvos ir Lenkijos santykius

Grupė intelektualų – Antanas Gailius, doc. Irena Vaišvilaitė, prof. Alvydas Jokubaitis, doc. Paulius V. Subačius, prof. Danutė Gailienė, kun. Julius Sasnauskas, OFM, ir prof. Rimvydas Petrauskas – paskelbė atvirą laišką apie Lietuvos ir Lenkijos santykius, pavadintą „Gyvenome, gyvename ir gyvensime kartu“.

Pasirašyti buvo siūloma ir man – gavau Seimo nario Manto Adomėno, kuris, supratau, buvo vienas iš akcijos iniciatorių, laišką. Dar nematęs teksto, sutikau prisidėti prie šios pastangos, nes esu, kaip ir laiško autoriai, tos nuomonės, kad konfrontacija tarp dviejų artimų katalikiškų tautų niekur neveda ir gali prišaukti nelaimę, kokia buvo ištikusi jas XVIII a. pabaigoje, – valstybingumo praradimo (esu ta tema parašęs straipsnį („Lietuva – Lenkija, arba atgal į ateitį“; spausdinta *lrytas.lt*, *alfa.lt*, *voruta.lt*). Tačiau gavęs tekstą apstulbau – šalia priimtinių teiginių apie santarvės būtinybę, ypač artėjant krikščioniškajai Prisikėlimo šventei, apie bendras kovas su likimo priešais, radau ir tokią pastraipą: „Šovinininė istorijos versija, žvelgianti į bendrą Lietuvos ir Lenkijos istoriją kaip į „prarastuosius amžius“, iškreipia valstybės praeities viziją, atmeta ir apšmeižia bendrą abiejų tautų dvasinį, politinį ir kultūros paveldą – nuo Žalgirio mūšio iki Gegužės 3-iosios Konstitucijos, nuo Aušros Vartų iki bendros kovos prieš abiejų tautų laisvės priešus – tiek 1863-aisiais, tiek 1989-aisiais metais.“

Savaime aišku, apie parašą po šituo negalėjo būti ir kalbos (tą suvokė netgi BNS redaktoriai, praleidę šį „šedevrą“ perpasakodami laiško turinį). Vis dėlto, nenorėdamas žlugdyti akcijos, pateikiau kitą redakciją ir mandagiai parašiau Mantui: „Niekaip negaliu prieškarinės „šapokiškos“ linijos laikyti šovininine ir šmeižikiška – tiesiog tuo metu ji buvo natūraliai tautos esminės dalies pasirinkta ir visiškai save pateisino. Kitas dalykas – naujieji laikai. Taip pat negaliu vienareikšmiškai vertinti Kovo 11-osios eitynių kaip pseudopatriotinių – pats, kai tik jos prasidėjo nepriimtina forma, bandžiau jas sulaikyti, tačiau dabar jos jau iš vidaus pakankamai kontroliuojamos ir pagaliau nebesustabdomos. Negaliu stovėti vienoje gretoje su Paleckiu ir Zurofu. Pasirašyti galėčiau – esu

už santarvę, jei būtų atsižvelgta į pastabas. Tada išsiplėstų pasirašiusių ratas. Tekstas pernelyg individualus, „gailiškas“. Antraip liksite grupelė, tebegiedančia 1990–2000 m. „bumblauskišką“ giesmę, kuri gal tiko kurį laiką, bet padėtis juk jau pasikeitė – argi neįjuntate?“

Tačiau kai kalbėdamas telefonu suvokiau, jog pataisa nebus priimta, mandagybės baigėsi: „Kas jūs tokie, kad galite apšaukti šovinistais tuos 2000 pilkasmėgių kaimo vaikinų, kurie padėjo galvas už Nepriklausomybę? Šito nebūtų drįšęs ir paskutinis pilsudskininkas... Suniekinti tas visos tautos pastangas, tą priesaiką „Mes be Vilniaus nenurimsim...“ Tai nebuvo vien tautininkiška politika, mano tėvas yra sėdėjęs Smetonos kalėjime už savo katalikiškas pažiūras, bet jis niekada nė vienu žodžiu nepasisakė prieš tų laikų valstybės politiką dėl Vilniaus, nes tai buvo visos tautos viltis ir siekinys. Argi nesuvokiate, kad lenkams Vilnius buvo tik vienas iš daugelio jų „kresų“, o Lietuvai tai buvo klausimas žūti ar būti? Kad Lietuvos istorija po Liublino buvo ėjimas į duobę, iš kurios tik per Dievo stebuklą buvo išsigelbėta? Kad jūsų *hymansai* grėsė galutiniu kalbos praradimu, o kartu ir mentaline mirtimi? Iš kur šitas kumečio kompleksas, šitas serviliškumas, juk, rodos, nebesate pirma karta nuo žagrės? Ir ar suvokiate, kad einate prieš tautą, kuri gali jus nušluoti su visais jūsų intelektais?..“

Tai tiek šįkart broliams intelektualams – be „przepraszem“.

Aš irgi...

Atsakymas į Tomo Venclovos straipsnį „Aš dūstu“

Gerbiamasis Tomai,

kažkada – tiesa, netiesiogiai – buvome susidūrę. 1986 m. Jūs, kaip Tarptautinio PEN klubo narys, kartu su Sjuzena Sontag (Susan Sontag) ir Arturu Mileriu (Artur Miller), berods, prisidėjo ir Algirdas Landsbergis, dabar jau miręs, dėjote pastangas išlaisvinti mane iš KGB rūsio, kur buvau atsidūręs už pagrindžio spaudą. Už tai esu jums dėkingas, nes pasielgėte pagal geležinį demokratijos, taip pat ir žmoniškumo dėsnį: „Nors tu ir aš esame skirtingų pažiūrų, bet esu pasirengęs padėti galvą, kad galėtum jas išsakyti“.

Tačiau nesutinku ir niekada nesutiksiu su daugeliu Jūsų straipsnyje išsakytų tezių, kaip antai:

– Kad lietuviai nori gyventi „dorų, darbščių, patriarchališkų, tėvynę mylinčių žemdirbių bendruomenėse, nieko nežinančiose ir nenorinčiose žinoti apie tolimesnius kraštus bei visatą“. Taip, lietuviai nori būti dori ir darbštūs, mylėti Tėvynę ir dirbti žemę, ir tai jiems nė kiek netrukdyt ir netrukdo domėtis tuo, kas yra už devynių kalnų ir devynių upių, kas paliudyta netgi tautosakoje.

– Rašote, kad „mūsų Sokratas yra Kavolis“. Priverstas Jus pataisyti – Kavolis yra jūsų Sokratas. Mūsų Sokratas yra Vydūnas.

– Ironizuojate, kad „tikras lietuvis yra tik tas, kuris nemėgsta, dar geriau – nekenčia rusų, lenkų, žydų, taip pat ir vakariečių, o mėgsta nebent palestiniečius (beje, nesunku įsivaizduoti, ką mūsų patriotai pradėtų sakyti apie palestiniečius, jei su jais susidurtų kasdienybėje, kaip susidūrė su čečėnais)“. Pirmoji remarkos dalis neverta atsakymo. Antroji – kur minimi palestiniečiai ir čečėnai – daro Jums gėdą. Tikiu, kad suvokęs, ką teigiate, daug duotumėte, kad šių eilučių nebūtų buvę.

– Teigiate, kad „sovietinę sistemą reikėjo atmesti dėl trijų priežasčių. Pirmą, ji buvo ekonomiškai neįgali – stūmė imperiją, taigi ir Lietuvą, į vargą ir beviltišką atsilikimą. Antra, ji gėdingai varžė žodį, mintį ir sąžinę, skatino melą ir konformizmą. Trečia, ji izoliavo mus nuo pasaulio, taigi nuo naujų idėjų, mokslinių ir buitinių pasiekimų“. Sovietinę sistemą reikėjo atmesti ne

dėl pirmos, antros ar trečios Jūsų išvardytos priežasties, o todėl, kad tai buvo šėtono darbas.

– Rašote, kad „tautai, kaip tokiai, bent po Stalino epocho, didelio pavojaus nebuvo – tai neginčijamai įrodo faktas, kad tauta ir kalba neišnyko, net nesumažėjo per penkiasdešimt su viršum metų“. Tačiau pats kita savo pastraipa tai paneigiate, kalbėdamas apie sovietizmo žalą moralei ir mentalitetui ir kitiems esminiams tautos egzistencijai būtiniams dalykams. Beje, tautės sumažėjo – ir ne vien dėl sibirų ir karų – sumažėjo ta prasme, kad tautės ir liaudies santykį sovietinis laikotarpis paveikė tautės nenaudai. Šnekant apie kalbą, keista išgirsti iš literato teiginių, kad lietuvių kalba nepatyrė nuostolių – o kaipgi vidinė kalbos deformacija? Ar ji nebuvo pavojingesnė Kalbos tautai, kokia esame, už statistinius duomenis? Tą turėjo galvoje Vytautas Landsbergis, kalbėdamas apie „lietuviakalbius nelietuvius“.

– Rašote, kad „Lietuvoje populiarai nacistams artimo mąstytojo Carlo Schmitto doktrina, nors jos rėmėjai gal net negirdėjo to vardo. Remiantis ja, tautą, visuomenę integruoja ir palaiko tik priešiško įvaizdis“. Atmetu kamuoliuką atgal – juk pats sakote dūstas. Nuo ko? Nuo priešų, kurie jau glaudžiu ratu jus apsupę...

– Teigiate, kad „mano adresas – ne menkutė, izoliuota, visų aplinkui nepakenčianti ir bijanti Lietuva, o Lietuva Europoje, Lietuva pasaulyje. Lietuvos valstybės interesas yra įsitraukimas į globalinį ryšių tinklą“. Tokios Lietuvos, kokią čia nupiešėte, nėra. O sakinį apie įsitraukimą į globalinių ryšių tinklą, būdamas patriotas („<...> tėvynę, tautą ir lietuvių dera mylėti“ – Jūsų žodžiai), turėtumėte pratęsti „<...> su sąlyga, kad nebus prarastas esmiškumas“ (į šią sąvoką galite dėti ką norite).

– Rašote: „Esama taip pat psichologinio komplekso, kurį pavadinčiau „nepriklausomybės fetišizmu“. <...> Nepriklausomybė nėra tikslas sau – tai būdas užtikrinti tautos gerovę.“ Turiu nesutikti – bent jau man ir mano bičiuliams nepriklausomybė yra laisvė, o laisvė yra Dievo dovana, gal pati svarbiausia. Laisvė (nepriklausomybė) yra nelygstama vertybė, taip pat ir valstybės atžvilgiu, jos niekada negali būti per daug, ji negali būti buhalteriskai daloma ir seikėjama. Taip, laisvė yra šventybė, anot Jūsų, – fetišas.

– Pasak Jūsų, „kurti fetišą, stabą iš valstybės – nepriimtina praktika. <...> Šių dienų valstybės remia savo teisę egzistuoti ne protėvių žygdarbiais ir kančiomis, o tuo, kaip funkcionuoja jų ekonomika, teisė, administracija, savivalda“. Dalykas tas, kad mes ir nesame „šių dienų valstybė“ ir, tikiuosi, tokia ne-

tapsime – tokia, kuriai rūpi tik „ekonomika, etc.“. Mums mūsų valstybė per daug brangiai kainavo, kad taptų tokia, kaip visos.

Praleidžiu visus Jūsų suminėtus „nesutarimus su rusais, lenkais ir žydais arba su Rusija, Lenkija ir Izraeliu“. Čia, be visiems pabodusių banalybių, nieko naujo nepasakysi. Privalau padaryti tik vieną išimtį, susijusią su minėtomis temomis. Tai – apie 1941 m. Laikinąją vyriausybę. Kaip žmogus, dalyvavęs, nors ir ne savo valia, politikoje, turiu pareikšti: toji tolimųjų 1941 m. Laikinoji Lietuvos vyriausybė, kaunietiškoji, buvo ir yra viena garbingiausių visų laikų Lietuvos vyriausybių. Gerbiamas Tomai, argi Jūs, rafinuotai išmanantis ne tik literatūrą, bet ir jos žmones (Laimei, Maironis, *Aidai*, 1982, Nr. 5), argi Jūs nors sekundę galite patikėti, kad Juozas Brazaitis – koks lietuviškas pasididžiavimas, turėjome vyriausybę, kurios galva – aukšto lygmens literatas, intelektualas, humanistas! – ar Jūs galėtumėte patikėti, kad šis žmogus, krikščionis, Jūsų plunksnos brolis, galėtų išduoti krikščionio sąžinę ir įsakyti vykdyti žudynes? Arba leisti jas vykdyti, turėdamas galimybių sustabdyti? Ar vidumi joms pritarti? Ar nepadaryti visko, kas įmanoma, kad būtų sustabdytas blogis, – esamomis aplinkybėmis, siautėjant visuotiniam *force majeure*?..

Praleidžiu dar daugelį teiginių, kuriems turiu paneigiančių atsakymų, apsiribodamas vienu prašymu. Jūs rašote: „Mes tik **draudžiame drausti**, draudžiame prievartauti“. Mes – tai nepriklausomos „mąstyklės“, anot Jūsų, atstovai, genetiškai kildinantys save tiesiai iš Sokrato ir „esantys už normalias demokratines praktikas, kur galima diskutuoti, bet negalima diskriminuoti“. Taigi norėtume, – ne tik aš, bet ir mano bičiuliai, – kad Jūs pakomentuotumėt štai kad ir tokią žinutę iš demokratiškų Vakarų:

„Urbana, Iliojus, 2010 07 12 (LSN) – Katalikų profesorius K. Houelas (Kenneth Howell) iš Champaign (Iliojaus valstija, JAV) buvo išmestas iš Iliojaus universiteto, kur jis dirbo 12 metų, už tai, kad elektroniniu paštu persiuntė studentui katalikišką doktriną, aiškinančią, kaip homoseksualinis elgesys prieštarauja prigimtiniam moraliniam įstatymui. Houelas vedė kursą „Introduction to Catholicism and Modern Catholic Thought (Įvadas į katalikybę ir modernų katalikišką mąstymą)“ universiteto Religijos departamente nuo 2001 m. „Associated Press“ pacitavo Houelo parašytus žodžius: „Natūralios, prigimtinės moralės dėsnis sako, kad moralė turi būti atsakinga, atliepanti Realybei. Kitais žodžiais, seksualinis aktas pritinka tik vienas kitą papildantiems žmonėms (t. y. vyrui ir moteriai), o ne tos pačios lyties.“ Po to jį išsikvietė universiteto Religijos departamento vadovas R. Makaimas

(Robert McKim) ir pasakė, kad jo el. laiškas buvo persiųstas į „Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgendered Concerns“ biurą, ir jis toliau nebegali mokyti universitete.“

Jūsų atsakymo lauksime turbūt ne tik mes – lauks nemažai Lietuvos žmonių, kuriuos jūs kviečiate „dekonstruoti pasenusį mąstymą ir anachronišką valstybinę ir tautinę sąmonę“.

O mes žadame pasistengti, kad ES, kaip ir jos pirmtakė senoji Europa, liktų vis dėlto Strepsiado, o ne Sokrato pusėje. Tame pasaulyje, kurį Jūsų pažiūrų žmonės siūlo kaip alternatyvą, yra tvanku ir negyva. Mes ten uždustume.

Kvislingai

Galima skaičiuoti, kiek dienų ar savaitių gyvavo Lietuvos valstybingumas 1941 metų vasarą, bet niekas nepaneigs, kad jis gyvavo. Galima kartoti, kad Lietuva kapituliavo 1940 metais, bet niekas nepaneigs, kad ji sėkmingai sukilo 1941-ųjų birželį. Visa tai birželio 23-iąją iškelia į vieną gretą su Vasario 16-ąja ir Kovo 11-ąja.

(Prof. Edvardas Gudavičius)

Neseniai buvo paviešintas „Atviras laiškas dėl J. Ambrazevičiaus-Brazaičio iškilmingo perlaidojimo“, kur smerkiama Lietuvos valdžia, kažkiek prisidėjusi prie perlaidojimo, ir moralizuojama šia tema: „Ši ceremonija ir ją lydėjęs šio žmogaus gyvenimo ir veiklos iškilmingas minėjimas buvo didelė moralinė klaida.“ Su laiško turiniu galima susipažinti¹, tačiau ne jis yra vertingiausias, nes ten nieko naujo nepasakyta. Vertingiausias yra sąrašas tų, kurie pasirašė.

Įsidėmėkime šias pavardes – šie žmonės gyvena tarp mūsų, beveik visi jie tituluoti, jie moko mūsų vaikus, jie yra kvislingai. Kvislingai ta prasme, kad dėl bestuburiškumo, fariziejyškumo, konjunktyūros ar nesusigaudymo pasirašė visiems laikams „aš esu prieš savo tautą“. Jie paniekino tuos 6000 vyrų, iš kurių daugiau nei 2000 žuvo, jų auką, kurios vienintelis tikslas buvo nuplauti gėdą dėl nesipriešinimo prievartautojui. Jie paniekino Antaną Morkūną, studentą, vieną pirmųjų žuvusių, jie paniekino Juozą Savulionį, kuris išgelbėjo Aleksoto tiltą nuo susprogdinimo, jie paniekino drąsųjį leitenantą Joną Dženkaitį, kuris vienas su keletu bendražygių neleido sovietų divizijoms pereiti tiltą ir kuris mirė nuo žaizdų, jie paniekino mano mokyklos laikų draugo Algimanto Žižiūno tėvą, žuvusį ir palikusį jį našlaitį, kurio kapą tik slapta galėjo lankyti. Jie paniekino tuos neatpažintus žuvusiuosius, kuriuos teko laidoti bendrame kape. Jie visi juk galėjo ramiai laukti, kol ateis vokiečiai, nesikišdami į dviejų drakonų ardynes. Bet jie, menkai ginkluoti, stojo į mūsų tautos garbės vardan, kovėsi už efemerišką nepriklausomybę, kuri greit buvo užsmaugta. Prie jų kapų – o jų buvo 87 – Juozas Brazaitis ištara pranašiškus žodžius: „*Kiekvienas idealistas, pasirinkęs Tėvynės gynėjo lemtį, tikėjo pergale ir troško gyventi. Jie ne tiek bijo-*

jo priešų ir mirties, kiek bijojo, kad tautiečiai nesupras jų aukos ir pamirš juos.“ Jie, tie iš sąrašo, padarė dar daugiau – jie juos išdavė.

Tikiu, kad ne visi, kurie pasirašė, padarė tai laisva valia. Galbūt jiems pritrūko atsparumo atsispirti virtuoziskam virtualiam šantažui; niekaip negaliu patikėti savo akimis, matydamas ten kai kurias pavardes. Bet yra kaip yra – jos ten įrašytos šalia oportunistų, žemgrobių, amžinų kompromisierių, intelektualinių plepių ir panašios faunos. O kas parašyta – kirviu neiškirsi. Taip sako tautos išmintis ir atmintis, kuri, beje, išdavystei yra negailestinga.

Neparažuvo nė vienas kraujo lašas

Vienas tragiškiausių, epopėjinių mūsų istorijos puslapių – Lietuvos partizaninis karas – tebėra „unknown war“ ne tik Vakarų istorikams, bet ir mums patiems. Literatūra apie šį karą, išskyrus vieną kitą išimtį, dažniausiai yra aprašomojo pobūdžio. Net ir meninės pastangos įprasminti skaudžią Lietuvos patirtį dažniau patiria nesėkmę nei sėkmę (turime galvoje kad ir filmą „Vienui vieni“). Šio reiškinio priežastys yra dvejopos. Pirmoji – moralinio pobūdžio. Mūsų savimonė šiuo klausimu tebėra suskilusi, sakytume, šizofreniška, niekaip nesusitvarkanti su praeities fantomais, su pačia savimi, niekaip negalinti prisipažinti ir kartu pripažinti to, kas stropiai slepiama net nuo savęs, nuo to, kas gali būti pavadinta savimonės sąžine. Kita priežastis – konteksto, palyginimo nebuvimas, t. y. Lietuvos partizanų karas dar nėra įrašytas į tų metų Europos ir pasaulio istorinį foną. Tokių galimybių yra, ir pirmieji bandymai – nelauktai daug žadantys. Apie vieną tokių bandymą susieti pokario kovas su naujausia Lietuvos istorija ir šių dienų realijomis ir bus kalbama.

Kiekvienų metų rugsėjo 1 d. švenčiame ne tik mokslo metų pradžią, bet ir (simboliška!) svarbų mūsų valstybės istorijai įvykį – Rusijos kariuomenės „išstūmimą“ iš Lietuvos. Kodėl sakome „išstūmimą“, bet ne, kaip įprasta, „išvedimą“?

Kalbant apie šį jaunos, ką tik gimusios valstybės pasiekimą, turėjusį įtakos ne tik Lietuvai, bet ir visai Europai, yra pabrėžiama derybų svarba ir sėkmė. Be abejo, derybininkų ir jų vadovo – ambasadoriaus Česlovo Stankevičiaus pasiekimai ir nuopelnai yra dideli. Lietuva laiku ir deramai pasinaudojo palankiai susiklosčiusia tarptautine padėtimi. Vietoj sugriuvusios SSRS atsiradusi Rusija su savo vadovu Borisu Jelcinu norėjo demokratiniam pasauliui žūtbūt įrodyti, kad Rusija yra kitokia nei SSRS. Ir įrodyti tai privalėjo ne žodžiais, bet konkrečiu veiksmu. Tokio veiksmo – išvesti svetimą kariuomenę, remiama savo bičiulių Vakaruose, pirmiausia pareikalavo pati Lietuva. Primename, kad Rusijos kariuomenė iš Lietuvos buvo išvesta metais anksčiau nei iš Latvijos, Estijos ir, kas dar svarbiau, metais anksčiau nei iš Vokietijos. Tuometinis, 1993 m. pabaigos, šios Europos dalies militaristinis peizažas buvo toks: visur aplink daugiau kaip per tūkstantį kilometrų, iki Elbės vakaruose ir Dunojaus pietuose, buvo

prikimšta sovietinės kariuomenės. O čia, prie Nemuno, atsirado mažas žemės lopinėlis, kuriame svetimos kariuomenės jau nebuvo.

Lietuvos derybininkų patirtis labai domino ir tebedomina politikus ir istorikus. Juk Rusijos kariuomenė dar tebėra Kaukaze ir Centrinėje Azijoje, rusų militarizmas tebedusina Moldovą ir Baltarusiją, grasina Ukrainai.

Ką pabrėžia įvairių šalių politikos analitikai ir istorikai, tyrinėjantys Lietuvos sėkmingų derybų su Rusija patirtį?

Pirmiausia, kad:

- Lietuva laikėsi labai kietos linijos visais esminiais klausimais, tačiau rodė lankstumą antraplaniais klausimais, ypač susijusiais su vadinamąja socialine-humanistine pozicija perkeliamų kariškių atžvilgiu (jų aprūpinimas gyvenamuoju plotu ir pan.);

- Lietuvos delegacija tol nesėdo prie derybų stalo, kol nebuvo sutarta dėl išankstinės ir esminės nuostatos, kad Rusijos įsipareigojimas išvesti savo kariuomenę nėra derybų objektas, kad derybos vyks tik dėl išvedimo terminų ir tvarkos (Rusija siekė primesti Lietuvai standartinę visoms NVS šalims sutartį, pagal kurią turėjo būti įteisintos Rusijos karinės bazės);

- Lietuva dėl šios priežasties nesutiko, kad derybose kaip trečioji šalis dalyvautų ir Rusijos karinių pajėgų atstovai;

- Lietuvos delegacija nepasidavė įvairioms Rusijos derybininkų insinuacijoms ir kitokiam spaudimui;

- Lietuvos atstovai derybose (nors susitarimai ir nebuvo pasirašyti) neatsakė, o Rusijos atstovai nepaneigė, kad Lietuvai turi būti atlyginta per okupaciją padaryta žala;

- Lietuvos delegacijos jėga slypėjo jos atremtyje į tautos valią, išreikštą 1992 m. birželio 14 d. referendume, taip pat ir į tarptautinę teisę;

- Lietuvos delegacijos, sudarytos iš jaunų politikų, daugiausia kauniečių, išskirtinė savybė buvo kieta politinė valia. Derybininkai įrodė, kad ši savybė (ypač derybose su Rusija) yra svarbesnė nei diplomatinė patirtis.

Tačiau niekaip nepalieka mintis, kad šalia egzistavo dar „kažkas“, kažin kokia neįvardyta ir sunkiai suvokiama jėga, leidžianti Rusijos kariuomenės išvedimui taikyti „išstūmimo“ terminą. Žinome, kad, norint stumti, reikia jėgos. O kas iš esmės yra derybos ir sutartys? Tik ilgos kalbos ir popierių krūva, ypač derantis su Rusija. Tad kur slypėjo ta mums nesuvokiama Lietuvos jėga?

Lietuva Rusijos kariuomenės atžvilgiu ėmėsi ne tik diplomatinį politinių priemonių, bet panaudojo ir tam tikrus jėgos elementus. Lietuvos valdžia už-

draudė neteisėtai Lietuvos teritorijoje esančiai sovietinei kariuomenei ne tik vykdyti karines pratybas, bet ir jos kariniams daliniams bei karinei technikai važinėti Lietuvoje be išankstinio Lietuvos valdžios leidimo. Tai buvo drąsus ir rizikingas žingsnis (reikia prisiminti to laikotarpio aplinkybes). Šią jėgos funkciją vykdė SKAT – Lietuvos savanoriai, būsimosios Lietuvos kariuomenės užuomazga. Nors būdami praktiškai beginkliai, savanoriai šią rizikingą pareigą sėkmingai vykdė. Šio žingsnio neteko žengti nei latviams, nei estams... todėl, kad tai jau buvo padariusi Lietuva. Žinant rusų mentalitetą, jėgos argumento vaidmuo buvo akivaizdus. Nors okupantas siuto ir pažeidinėjo šias nuostatas, nevengdamas provokacijų, tačiau atvirai panaudoti karinės jėgos nedrįso.

Atidėkime trumpam derybų peripetijas į šalį ir pamėginkime prisiminti, ką mums primena anie savanoriai, tie žaliomis savadarbėmis uniformomis vilkintys vyrukai, iš miesto gatvių ir kaimo pievų, ne per daug mokyti, bet ir ne mažaraščiai, paprasti, bet ne prastuoliai, turintys kažką tokio, kas kelia norą juos išvydus užtraukti „Ant kalno mūrai“. Taip, tai tie patys vyrai žaliomis uniformomis, kaip ir mūsų partizanai, tautos dar žaliūkiais vadinti. Tai jų, kaip ir anų laikų Lietuvos partizanų, širdyse dunkstelėjo senovinis, iš amžių glūdumos paveldėtas – reikia vyrai, jau reikia... Kaip ir Šventajame Rašte parašyta, ir lietuvių liaudies dainose išdainuota – „yra laikas sėti ir laikas arti“, bet yra laikas ir žirgus balnoti...

Tačiau pamėginkime šias nuojautas ir dunkstelėjimus išversti į skaičių kalbą, juo labiau kad atsiranda vis daugiau literatūros, nagrinėjančios ne tik Baltijos šalių, bet ir visos Rytų Europos pokario istoriją.

Pirmiausia šio straipsnio autoriui rūpėjęs klausimas buvo – kiek Lietuvoje ir Baltijos šalyse mūsų aptariamam laikotarpiu būta sovietinės kariuomenės? Po daugelio nesėkmingų pastangų buvo suprasta, kad tai išsiaiškinti bus sunku. Žinome tik tai, kiek 1993 m. buvo išvesta karių, tačiau kiek jų buvo anksčiau? Aštuntajame dešimtmetyje? Pokario metais? Kiek Lietuva buvo militarizuota? Ieškant atsakymo, netikėtai į pagalbą atėjo Lietuvos gamtosaugininkai. Jų duomenimis, Baltijos ir kitų užsienio šalių ekspertai, bendromis pastangomis tirdami okupacinės kariuomenės padarytą žalą, nustatė, kad Lietuvoje sovietų kariuomenė užėmė 67 000 ha, Latvijoje 100 000 ha, Estijoje 85 000 ha žemės plotą. Turint galvoje, kad Baltijos šalyse okupacinės kariuomenės struktūra daugiau ar mažiau panaši, galime daryti didele tikimybe paremtą prielaidą, kad šios kariuomenės skaičius buvo proporcingas jos užimtam plotui. (Plotas, kaip kariuomenės atitikmuo, yra ganėtinai patikimas ir stabilus veiksnys.)

Jeigu taip, tai kodėl Lietuvoje sovietinės kariuomenės užimtas plotas buvo mažiausias, nors Lietuva savo plotu iš Baltijos valstybių didžiausia (Lietuvos plotas – 65 000 km², Latvijos 64 000 km², Estijos 45 000 km²)?

Panašią tendenciją rodo ir Rusijos karininkų pensininkų ir jų šeimos narių, gyvenančių Baltijos šalyse, skaičius. 1995 m. duomenimis, Baltijos šalyse karininkų pensininkų buvo: Lietuvoje – 9 943 karininkai pensininkai (su šeimos nariais apie 30 000); Latvijoje – 22 000 karininkai pensininkai (su šeimos nariais apie 87 000); Estijoje – 10 500 karininkai pensininkai (su šeimos nariais apie 40 000). (Itin didelis sovietinių karininkų pensininkų skaičius Latvijoje aiškinamas tuo, kad būtent Rygoje buvo įkurdintas Pabaltijo karinės apygardos štabas.)

Netgi, remiantis šiais skaičiais, galima apskaičiuoti „militarizacijos indeksą“: Lietuvoje jis būtų 1,05, Latvijoje – 1,56, Estijoje – 1,88.

Šie duomenys, matematine kalba kalbant, koreliuoja su Baltijos valstybių gyventojų tautine sudėtimi (1994 m. duomenys): Lietuvoje gyveno 8,5 % (1,5 % baltarusių, 1 % ukrainiečių); Latvijoje – 33 %; Estijoje – 29 % rusų. (Žinome, jog sovietiniais laikais Lietuvoje gyventojų buvo apie 3,2 mln., Latvijoje 2,4 mln., Estijoje 1,4 mln.)

Tačiau, skaičių kalba kalbėdami, prieiname prie netikėtos išvados: **Lietuvoje kažin kodėl sovietinės kariuomenės buvo mažiausiai (ne tik procentais, bet ir absoliučia išraiška), nors plotu ir gyventojų skaičiumi ji lenkia ir Latviją, ir Estiją.** (Čia nenorėtume leisti į specifinius svarstymus, kaip antai, kad Lietuvos teritorijoje esanti kariuomenė ir jos infrastruktūra buvo specializuota kaip placdarmas „šuoliui į Vakarus“ ir t. t., nes tai vargu ar keistų principines išvadas.)

Savo ruožtu šie netikėti duomenys, t. y. sovietinės kariuomenės skaičius atskirose Baltijos valstybėse, koreliuoja su rusų (ar rusakalbių) skaičiumi tose valstybėse. Galime tvirtinti, kad **sovietų karių skaičius atskirose Baltijos šalyse buvo maždaug proporcingas bendram kolonistų skaičiui.**

Žinome, kad santykinai mažą kolonistų skaičių Lietuvoje pokario metais, anot istorikų, visų pirma lėmė ginkluotos rezistencijos mastas ir jos intensyvumas ir tik paskui ekonominės ir socialinės priežastys. Ten, kur pasipriešinimas buvo ryškus ir stiprus (kaip Lietuvoje), pokario atėjūnai galėjo įsitvirtinti tik miestuose, bet ne provincijoje, kaip Latvijoje ir Estijoje.

Jau pasirodę pirmieji apibendrinamieji duomenys apie partizanų „karą po karo“ SSRS teritorijoje tik patvirtina šią prielaidą. Nuo jautai ir anksčiau sakė,

kad šis „nežinomas karas“ – kai Vakarai nežinojo, nes nenorėjo žinoti, o Rytai „nežinojo“, nes nenorėjo prisiminti, – savo jėga ir mastu buvo gal intensyviausias pokario Europoje. Iki tikrojo žinojimo trūko duomenų ir istorinės distancijos. Todėl pasirodę duomenys apstulbino. Antai 1946 m. visų okupuotų šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos, Vakarų Baltarusijos, Vakarų Ukrainos) partizanai buvo surengę net 4567 antpuolius (*bandprojavlenija* – taip NKVD terminologija vadinami aktyvūs partizanų veiksmai: antpuoliai, diversijos ir pan. Į šį skaičių turbūt neįeina NKVD dalinių operacijos prieš partizanus, kai pastarieji užimdavo pasyvią, gynybinę poziciją).

Iš šių 4567 antpuolių ar kovinių operacijų: Lietuvoje įvykdyta 1840 antpuolių (40 % visų antpuolių); Vakarų Ukrainoje – 1619 (35 % visų antpuolių); Latvijoje – 696 (15 % visų antpuolių); Estijoje – 270 (6 % visų antpuolių); Vakarų Baltarusijoje – 142 (5 % visų antpuolių).

Panaši tendencija matyti ir iš 1947 m. statistinių duomenų (iš viso buvo užregistruoti 3229 antpuoliai: 1333 – Lietuvoje, 1600 – Vakarų Ukrainoje, 151 – Latvijoje, 52 – Estijoje, 90 – Vakarų Baltarusijoje). Čia būtina priminti, kad Vakarų Ukrainoje tais metais buvo apie 7 mln. gyventojų, t. y. du kartus daugiau nei Lietuvoje.

Tad akivaizdu, kad SSRS okupuotose teritorijose pokario metais intensyviausias partizaninis karas vyko būtent Lietuvoje. Todėl būtent Lietuvoje apsigyveno mažiausiai sovietinių kolonistų, būtent dėl to Lietuva ir buvo mažiausiai militarizuota. Tai ir lėmė, kad Lietuvai pavyko pirmajai rasti jėgų išstumti svetimkūnį – okupantų kariuomenę. Karo psichologai vartoja terminą „netolerancijos, nepakantumo laipsnis“, t. y. bendruomenės priešiško svetimųjų kariuomenei laipsnis. Lietuvoje jis tų, kurie buvo suguldyti pamiškėse, dėka buvo galingiausias.

Niekas iš nieko neatsiranda. Gauta tiek, kiek sumokėta. Niekas nepražuvo – nė viena ašara, nė vienas kraujo lašas. Todėl ir atsilaikėme, nors buvome palikti vieni vieni.

Tokia tad būtų didvyriškoji „karo po karo“ pusė. Tačiau yra ir kita, tamsioji, mėnuliškoji, besisiejanti su viskuo, kas įvardijama kaip – „penktasis – *nežudyk*“. Karas yra gal pats demokratiškiausias žmogaus išvaymo iš rojus padarinys, kolektyvinis nuopuolis, prigimtinėje nuodėmėje užkoduotos Kaino ir Abelio priešpriešos klaidioji išvarža. Iš esmės kalbant, kare negali būti pergalės, bet kuri pergalė jame yra laikina, jei jos nelydi gilesnis moralinis virsmas. To-

dėl tokios paviršutiniškos atrodo pasaulietinės pastangos sutaikyti, abipusiai atsiprašymų kaulijimai. Karas gimdo didvyrius, bet dažniau – deformuotos žmogiškos prigimties monstrus. Karas suteikia nelemtą galimybę pažvelgti į tamsiausias *homo expulso*ri, išvarytojo žmogaus, sielos konvulsijas.

Ar būta gilesnės moralinės retrospekcijos mūsų, lietuviškose, pasipriešini-
mo okupantui realijose? Pirmiausiai jos turbūt reikia ieškoti žodinėje kūrybo-
je. Anoje, okupantų ir kolaboravusiųjų pusėje, moralinė retrospekcija nebuvo
godojama, laikoma veikiau ideologiniu praskydimu.

*Aš ir vėl lig gaidžių / Grubią kalbą girdžiu / Tai aktyvas gyvenimą svarsto
/ – kol gyvename mes, – / Banditus į žemes! – / Draugas, nuorūką traukdamas,
šaukia, / O kaimyno ranka / Surūdijus kulka / Visą naktį už kampo jo laukia. /
Ryt į brolių kapus... / Rėžia maršas kraupus, / Ir eglėšakių krenta vainikai. / Ant
blakstienų juodų / Virsta lašas ledu. / Ir negalime verkt bolševikai.* (Bronius
Mackevičius)

Bronius Krivickas, partizanų poetas, priklausęs Mačernio kartai (žuvęs
1952 m.), rašė: *Mūšių dūmai saulę užgesinę / Gedulu pradryks viršum laukų,
/ Kur sukritę kruvinų aukų / Hekatombos skelbs rūsčiai šią žinią: / Per ilgai,
į nebūtį pasvirus / Žengė žemė per bevaisius tyrus, / Kol sustojo šiam mirties
take, / Kad už kaltę, josios padarytą, / Ir už šviesų būsimąjį rytą / Sumokėtų
šia auka klaikia.*

Žvilgsnis čia pakylėtas virš primityvios priešpriešos savas–priešas, prime-
nantis apokaliptinę viziją, žvelgiantis į karą tarp Adomo ainių kaip į metafizi-
nės ir visuotinės kaltės apraišką.

Štai kitas giliai asmeninis liudijimas iš Ukrainos. „Ir jie [banderininkai, –
A. P.] žudė <...>. Bet buvo matyti, kad, pakeldami ginklą prieš žmogų, jie
žinojo, kodėl šitaip elgiasi, ir suvokė savo poelgio nuodėmingumą. Žudė dėl
Tėvynės, bet drauge suvokė, kad vis dėlto kelia ranką prieš Dievo indą, prieš
Žmogų, ir daro nuodėmę, ir turi sumokėti už nuodėmę <...>. Romanas Seme-
ninkas – banderinininkų žvalgas iš Sokalio, kalintis savuosius 25-erius metus:
„Ja tak skazav maty: ja pidniav zbroju na liudynu, mene za ce možuť ubyty i
ce budet spravedlivo. Ja znaju, na ščo idu – ja christianin, maty“ („Aš taip pa-
sakiau motinai: aš pakėliau ginklą prieš žmogų, mane už tai gali užmušti, ir tai
bus teisinga. Aš žinau, į ką aš einu, – aš krikščionis, motin“)¹.

Straipsnio įžangoje jau buvo užsiminta apie metafizinį kliuvinį, mūsų savi-
monės ar sąžinės tamsiąją dėmę – tą pačią, kurios nenorime prisipažinti, dėl
kurios turbūt ir neturime pralietam kraujui adekvataus meninio kūrinio (juk

nelaikysime tokiais ne tik sovietinio laikotarpio knygy, bet ir tokių bejėgiškų stilistinių plagiatų *à la Pelevin*, kaip Ivaškevičiaus „Žali“). Kalbant trumpai, šalia partizano yra ir stribas. Mumyse.

Kas gi yra tas stribas? Iš kur pokario Lietuvoje, šalia gimnazistų – idealistų, ilgakasių pavasarininkių, jaunų karininkių ir jų jaunučių žmonių švariomis ir naiviomis akimis, įdegusių ūkininkaičių, seminaristų baltomis „koloratkėmis“, Žolinių procesijoje žiedus barstančių angelaičių, – iš kur šalia jų išdygo ir įkyriai šmėkšo ne tiek grėsminga, kiek atkari ir – galų gale – nelaiminga stribo pamėklė? Kas, kokia motina jį pagimdė? Nejaugi ta pati – tėvynė, Lietuva?

Padėti gali netikėtas ekskursas – juk stribų gimsta ir dabar, nes „nežinomas karas“ kartojasi vėl. Taip, tai Čėčėnija.

„Grozne [istorinis solidarumas reikalautų Grozną vadinti Džochargala, tačiau taip yra originale, – A. P.] visame mieste iki vėlaus vakaro dirba daugybė gatvės kavinių, kurių kiekvienoj būtinai susitiksute su triukšminga kompanija nesiskutusių, apsikarsčiusių ginklais „gyvenimo šeiminkų“, dėvinčių kamufliažines uniformas. Vien jų išvaizda kelia sudėtingus jausmus, noro vėmti ir baimės mišinį. Jie demonstratyviai permeta ginklą nuo vieno peties ant kito ar iš vienos rankos į kitą, nekreipdami dėmesio į pašiurpusius lankytojus, kai pistoleto ar automato vamzdis nukrypsta į juos. Teko stebėti sceną, kai įsiveržusi „kadyrovininkų“ kompanija tiesiog dėl užplūdusių jausmų perviršio ėmė merginti padavėją. Flirtas vyko, kol vienas iš „bodigardų“ pradėjo baksnoti pistoleto su duslintuvu vamzdžiu vos gyvai iš baimės mergaitei“².

Vaizdelis, primenantis vaikystę, kai per atostogas tėvo tėviškėje, Dzūkijos vienkiemyje, naktį mus su broliu, dešimtmečius vaikus, miegojusius daržinėje ant šieno, pažadino keiksmai ir grasinimai. Suvarytus į trobą mus tardė stribų kompanija – mat kaime kažkas paskundė, kad nakvoja kažkokie atvykėliai. Išgąsdinti buvome netoli ašarų, ir tik tėvo sustingęs į akmenį veidas sulaukė nuo verksmo. Kai tardytojų įkarštis atlėgo, vienas jų, matyt, vyresnysis, čiuplas ir klišas, su įgėrusio familiarumu atkišo tėvui ranką. Ranka taip ir liko kaboti...

O kaip atrodo šiuolaikiniai čėčėnų partizanai: kas yra modžahedas? „Jie vis tokie patys, savim pasitikintys, ramūs, nepanašūs į žmones, persekiojamus ir suvarytus į urvus. Tik jų amunicija kokybiškesnė nei anksčiau. Neperšlampami, „NATO stiliaus“ drabužiai, prie automatų vamzdžių primontuotos granatos ir atsarginiai šovinių dėklai, būtinai granatsvaidis „Mucha“, snaiperinis šau-

tuvas, o amiro [vado, – A. P.] „kalašnikovas“ su duslintuvu ir snaiperiniu taidikiu. Iš po kamufliažinių striukių kyšo nacionalinis drabužis žemiau kelių.“

Ideologija? „Visų pirma, čia yra tie, kurie kariauja už laisvę. Antra – kurie čia kariauja, dalyvauja kare kaip kelyje į rojų, džihado kelyje. Tai karta, kuriai šitai yra įdiegta, kuriai šitai yra šventa.“

Kas svarbiausia čekėnų partizanui? „Svarbiausia – tai ginklas, maistas ir mobilumas. Visa kita labai paprasta. Stovykla – tai tiesiog keturi polietileno tentai, uždengti šakomis <...> Disciplina kalnuose griežta, modžahedai nerūko, nesi-pyksta, nevartoja keiksmažodžių.“

Iš kur tuomet atsiranda „kadyrovininkai“? „Daugelis čekėnų, kurie prie Maschadovo neturėjo galimybės atkeršyti „kraujininkams“ [kraujo keršto objektams, – A. P.], dabar nuėjo į Kadyrovo dalinius (jų priskaičiuojama 5 ar 8 tūkstančiai), kad atkeršytų „kraujo skolininkams“. Be to, suvedamos ir senos sąskaitos, kai kas nors kam nors pavogė vištą ir panašiai. Pažįstami vaizdai, ar ne?

Ir vis tiek stribo pamėklė lieka mįslinga ir tamsi, kaip nuolat atsinaujinanti kraujo dėmė ant apmušalų. Gal mūsų kartai ir nebus lemta ją įminti – kas dabar gali pasakyti, kas buvo tie XVIII a. Targovicos konfederatai, caro pakalikai arba rekrūtų gaudytojai? Bet argi ne stribai yra mūsų kriminalas, dabartinio jaunimo padugnės? Iš esmės – taip, kriminalinis substratas yra tas pats, tačiau trūksta vieno sando – judošiškos išdaviko grimasos, savųjų žudiko. Iš kriminalo dar galimas prisikėlimas, o stribo kelias – degradacija. Beveik niekas iš jų neišgyveno iki mūsų laikų, o partizanai, nors ir žudyti ir pūdyti lageriuose, daugelis sulaukė Nepriklausomybės (tiesą sakant, tas „daugelis“ nesiekia ir dviejų šimtų, ir kasmet vis mažėja). Stribo nėra tautosakoje, ir net garsiausias išgarsėjo tik su išsigimėlišku „šedevru“ – „Durnių laivu“. O apie partizanus sukurta tiek dainų, kad galime išskirti atskirą žanrą, ir netgi, galima sakyti, jų aukos dėka pokariu atgimė raudų žanras.

Ką sako palyginimai, pavyzdžiui, su Vakarų Ukraina? Ten juos vadino *jas-trebki* (vanagėliai) – aliteracija iš *istrebiteli* – ‘naikintojai’. Vakarų Ukrainoje būta 212 „naikintojų“ batalionų, kuriuose buvo 23 906 asmenys, ir 2 336 „paramos grupės“ (vadinamasis „aktyvas“) su 24 025 asmenimis. (Įsidėmėtina, kad į Ukrainos stribų gretas 1944–1945 m. masiškai stėjo Ukrainos lenkai, keršydami ukrainiečiams už 1943–1944 m. žudynes (kurias vykdė vadinamieji *rizuny*) – Gogun A., *op. cit.*, p. 300.) Tačiau NKVD buvo nepatenkinti „mora-

line-politine“ sribų sveikata, kaltino juos vengiant kovos. Pasitaikydavo netgi, kad *jastrebki* užpuldavo NKVD garnizonus, ir todėl daugelį naikintųjų batalionų teko išformuoti (Lietuvoje panašių dalykų nėra tekę girdėti). Būta kaltinimų, kad *jastrebki* batalionai tarnavo netgi kaip ginklų tiekėjai „banditams“. Įsidėmėtina, kad UPA (*Ukrainska povstančeska armija* – Ukrainos sukilėlių armija) dažnai *jastrebkų* batalionus nuginkluodavo ir „politiškai apšvietę“, priimdavo į savo gretas arba paleisdavo namo (vieno kito panašaus atvejo būta ir Lietuvoje).

Tad lietuviško sribo ir ukrainiečių *jastrebko* biografijos kiek skirtingos.

Atrodo, Ukrainoje labiau remtasi tuo, kas vadinama „partiniu aktyvu“. Tačiau atidesnė ir platesnė dviejų tautų karo su tuo pačiu priešu analizė – dar ateityje. Ukrainos istorikai kai kuriose srityse yra toliau pasiekę nei mūsiškiai, nors politinis fonas tam nebuvo palankus. Antai kad ir specialiųjų NKVD dalių, vadinamųjų „agentų smogikų“, tyrinėjimai. Ukrainietiška medžiaga gali praversti mūsų tyrėjams net ir tokiose srityse, kurias galime vadinti pagalbinėmis ar techninėmis. Pavyzdžiui, Lietuvos partizanai savo atsiminimuose dažnai mini paslaptinę cheminę medžiagą, kurios NKVD agentai primaišydavę į maistą, kad apsvaigintus kovotojus lengviau galėtų suimti ir tardyti. Pasirodo, ukrainiečių tyrinėtojai yra išsiaiškinę, kad šis preparatas vadinosi „Neptun-47“. Jo paveiktas žmogus 5–6 minutes dar nieko nejaučia, bet vėliau „atsisako“ pirštai ir rankos, ir pagaliau žmogus visiškai „išjungiamas“, bet taip, kad dar gali eiti, nesuvokdamas, kur ir ko. Tada ateina kankinantis sapnas su haliucinacijomis, trunkantis apie 2 valandas. Tačiau baisiausia – prabudimas. Žmogus jaučia stiprų troškulį, tačiau netgi vanduo šio troškulio nenumalšina. Pradeda rodytis, kad viską aplink dengia sniegas, ir žmogus rankomis bando gaudyti snaiges. Šitai trunka apie valandą – būtent tada pradedamas aktyvus tardymas. Žmogus noriai atsakinėja į bet kokius klausimus. Cheminė šio preparato sudėtis tebėra NKVD paslaptis, o liaudies jis buvo vadinamas *otruta*.

Tačiau grįžkime prie svarbesnių dalykų. Štai kad ir tokių, kaip makabriška okupantų praktika pamesti žuvusių partizanų kūnus miestelių aikštėse. Kodėl taip buvo daroma? Ar panašiu mastu šitai vyko ir kaimyniniuose kraštuose? Pirmieji bandymai patyrinti šį kraupų reiškinį veda prie labai nelauktų išvadų, kurios, ačiū Dievui, vėliau gal nepasitvirtins. Atrodo, kad ši praktika, NKVD įvesta visur, kur vyko „karas po karo“, skirtinguose kraštuose turėjo savo specifiką. Atrodo, kad Ukrainoje žuvusių kovotojų kūnų „ekspozicija“

buvo naudojama labiau kaip pasala ar masalas, o ne kaip būdas išsityčioti iš negyvo priešo, ir neįgavo tokio masto, kaip Lietuvoje. Lietuvoje, atrodo, vyravo antrasis „motyvas“, buvo rodoma netgi tam tikra „meninė išmonė“, imituojant nukryžiuvimą, sukuriant nepadorias pozas. Buvo išniekinami ne tik žuvę vyrai, bet ir moterys. Ukrainoje to lyg ir nebuvo girdėti. Tačiau okupantas ir čia, ir ten – tas pats. Tad kam priklauso minėtos išmonės autorystė?

Nepražuvo nė vienas kraujo lašas – didvyrių kraujo. Tačiau nepražuvo ir nė vienas kraujo lašas, atnašautas blogiui. Blogiui, kuris tebeslypi, nes nėra atpažintas. Nėra atpažintas, nes slypi giliai viduje, nes nėra prisipažintas. Nėra prisipažintas, todėl negali būti atpirktas. Todėl mūsų sielos tebetūno, anot arkivyskupo, „moraliniame liūne“. Ir todėl lieka guostis žodžiais poeto, kuris už juos sumokėjo savo gyvybe:

Ir mažčiau, kančios giliai sugeltas
 Vai kada taps mano veidas baltas,
 Grynojo šaltinio nebedrums,
 Ir tavoį šviesoj, skaisčioį pakrantėj
 Meilės džiaugsmo nuolatinėj šventėj
 Bus taip tyra, bus taip gera mums.
 (Bronius Krivickas)

Nuorodos

¹ Гогун А. *Между Гитлером и Сталиным (украинские повстанцы)*, Санкт Петербург, Neva, 2004, с. 59.

² Andrejaus Babickio pasakojimas iš „Radio Svoboda“, 2003 08 23; toliau tekste cituojama iš šio pokalbio.

Savanoriai: tada, 1990 m., ir dabar

Mažai tautai, negalinčiai sutelkti gausių karinių pajėgų, savanoriškumo principas yra labai svarbus kaip pagrindinis motyvacinis ginklas. Atsisakyti jo arba sumenkinti – strateginė ir ideologinė klaida. Lietuvos istorijoje daugumos laimėtų kovų sėkmę lėmė ne reguliarioji kariuomenė, bet savanoriai. Daugelyje sukilimų – nuo LDK žlugimo iki 1918–1923 m. kovų už nepriklausomybę – esminį vaidmenį atliko savanoriai, jau nekalbant apie partizaninių pokario kovų epopėją, intensyviausią Europos istorijoje „karą po karo“. Tačiau jei bandysime prisiminti, kada mūsų laimėjo reguliarioji kariuomenė, teks grįžti vos ne iki Oršos kautynių. Akivaizdus pavyzdys – 1990-ieji. Be savanorių nebūtų apginta ir sukurta Nepriklausoma Lietuva, padėti pagrindai šiuolaikiškoms Karinėms pajėgoms (KP).

Tačiau, į valdžią grįžus praeities politinėms jėgoms, buvo pradėta vykdyti savanorių ir paties savanoriškumo nuostatos represavimo programa – tiek ideologine, tiek kadry politikos prasme. Tai atvedė prie 1993 m. krizės (įvykiai Pakaunėje) ir apsunkino Lietuvos stojimą į NATO. Laimėi, abi vyraujančios politinės jėgos suvokė galimus pražūtingus padarinius, ir krizė buvo įveikta.

Tiesa, šių ideologiškai priešiškių jėgų tikslai, motyvai ir tolimesnė taktika savanorių atžvilgiu skyrėsi. Pirmoji politinė jėga (pavadinkime ją patriotine-idealistine) svarbiausiu tikslu laikė nepriklausomos ir saugios valstybės sukūrimą ir todėl, kuriant KP, darė tam tikrų nuolaidų ideologiniam priešininkui. Kita politinė jėga (pavadinkime ją pragmatine-egoistine) taip pat darė tam tikrus kompromisinius žingsnius, suvokdama pragmatinę naudą savo šalininkams iš stojimo į NATO ir ES, tačiau priešiško ir nepasitikėjimo savanoriais neatsakė, tik pakeitė taktiką.

Ši nauja taktika buvo paremta jau ne atvira priešprieša su savanoriais ir savanoriškumo principu, bet laipsnišku šios patriotinės struktūros vaidmens KP silpninimu. Buvo dirbama dviem kryptimis – pirma, savanoriams buvo trukdoma kilti tarnyboje KP, juos keičiant sovietinės karinės mokyklos auklėtiniais, paskubomis apmokytais NATO kursuose. Grindžiama buvo tuo, kad jie turi karinį išsilavinimą, yra profesionalai. Tačiau, be profesionalumo, yra ir kitų vertinimo matų, tokių kaip, pavyzdžiui, patikimumas krizinėse situacijo-

se. Gyvenimas parodė, jog sovietinė patirtis šiems žmonėms dažnai pakišdavo koją – prisiminkime atvejį su nukritusiu Lietuvoje rusų naikintuvu. Tuometinis Lietuvos KOP vadas, užmiršęs, kad yra suverenos valstybės, NATO ir ES narės, pilietis, be leidimo, neblaivus pradėjo derybas su Rusijos puse kaip pavaldinys su viršininku, t. y. lyg tebetarnautų sovietinėje armijoje. Susidarė paradoksali padėtis – norint padaryti karinę karjerą „aukščiau majoro laipsnio“, reikėjo, pasak vyrų, apie 1988–1990 m. išvažiuoti mokytis į Riazanę ar Syzranę ir grįžti į Lietuvą ne anksčiau kaip po pučo. Jei buvai savanoris, aukščiau majoro nepakilsi. Tai nereiškia, kad tarp baigusiujų sovietines karines mokyklas nėra padorių, atsidavusių profesijai ir lojalių, ištikimų Lietuvos valstybei karininkų, bet čia kalbama apie taktiką ir politinį kryptingumą. Todėl būtina atverti kelį naujai, Vakaruose išsilavinimą gavusiai, tik Lietuvos Respublikai prisiekusiai karininkų kartai, o savanorius deramai pagerbti – taip, kaip buvo gerbiami prieškarinio Lietuvos savanoriai, ir atsižvelgti į jų nuopelnus teikiant karinius laipsnius ir skiriant pareigas.

Antra strateginė kryptis – menkinti KASP (buvusi SKAT) įtaką, tam iš dalies, deja, panaudojant Lietuvos šaulių sąjungą (LŠS), ypač perimant iš savo rankas jaunimo auklėjimą. KASP yra padaryta vienu iš KP padalinių, savanoriai veteranai išvaromi iš atsargų, ideologinis darbas atiduotas LŠS, remiant finansškai. Prisdengiant tuo, kad Lietuvos KP karinė doktrina yra nukreipta į aukšto lygio specialiųjų pajėgų (SP) rengimą, jaunieji šauliai yra rengiami kaip būsimeji reindžeriai pagal principą „šaudyk ir gaudyk“, patriotinį auklėjimą tik imituojant ar dirbant atmestinais. Aišku, nekalbama apie tuos patriotinio nusistatymo kariškius, ypač provincijoje, kurie iš paskutiniųjų stengiasi auklėti jaunimą tėvynės meilės dvasia, – čia kalbama apie taktiką, kuri yra vykdoma politiniu lygmeniu. Nebūtina šią destrukciją vykdo atviri pragmatinės-egoistinės krypties atstovai – tam galima pasitelkti ir karjeristus, ir nesugebančius administruoti, bet patriotizmą deklaruojančius kadrus.

Rezultatas – KASP narių skaičius kasmet vis mažėja, neproporcingai bendram KP mažėjimui. Praktiškai atsisakius šauktinių, vangiai šitam priešinantis patriotinėms-idealistineis jėgoms, Lietuvos KP pavojingai slenka į tokią padėtį, kurioje jau buvome atsidūrę anos, prieškarinio Lietuvos dvidešimtmečio pabaigoje: didėjant atviros agresijos grėsmei, tarp visuomenės ir kariuomenės atsivėrė plyšys, vėliau brangiai kainavęs. KP, kaip ir tada, darosi uždara struktūra, joje stiprėja karjeristinės-konjunktūrinės nuotaikos, patriotinė dvasia ir nuostatos arba nepaisomos, arba formalizuotos tampa karikatūromis. Vis ma-

žiau KP skatinamas savanoriškumo principas, kurio gyvavimas yra tiesiogiai susijęs su kultūra.

Kultūros lygis KP, jos vaidmuo, karininkų kultūrinis išprusimas, deja, yra žemesnis nei anos, prieškario Lietuvos. Šitai galiu teigti, nes dirbu kultūrinį darbą KP, Kauno įgulos karininkų Ramovėje. Nors šiaip Lietuvos karininkų korpusas yra vienas sveikiausių ir pozityviausių visuomenės sluoksnių, bet jo kultūrinis lygis neatitinka profesinių reikalavimų ir to, ko iš jo pageidautų visuomenė. Juk karininkas yra visų pirma auklėtojas ir iš esmės turėtų priklaustyti inteligentijos terpei. Tačiau ko gali išmokyti karininkas, neatsikratęs rusiškų keiksmų, kurio laisvalaikis – alus ir prastas popsas. Kur karininkai – intelektualai, karininkai – humanitarai, rašytojai, poetai, aukštojo meno gerbėjai, kuriais garsėjo prieškario Lietuvos karininkija? Dar nelaimėta nė vieno mūšio, o jau įsisavinta prasto estetinio lygio prašmatnių pokylių tradicija, ypač ministerijos ir štabo lygmeniu. Kultūrinis darbas, už kurį atsakingi S-5 darbuotojai, pastaraisiais metais apmirė, vadovybei tik formaliai kontroliuojant. Yra atskirų padalinių, kur iniciatyvaus S-5 darbuotojo dėka kultūrinis gyvenimas nėra apmiręs, tačiau tai pavieniai atvejai – štabo lygmeniu vyrauja formalizmas, buhalterinis požiūris į kultūrą, finansiškai įtartina draugystė su *šou* verslu, aklas sekimas anglosaksiška ar kitokia tradicija, ją kopijuojant. O juk KP kultūrinis lygis yra tiesiogiai susijęs su pajėgumu atremti agresiją, taip pat ir ideologinę, su pasirengimu duoti atkirtį informaciniuose karuose, kurių reikšmė vis didėja.

Be abejo, ši trumpa apžvalga yra subjektyvi, bet savanorio vardas įpareigoja netylėti. Yra ir pasiekimų – pralietas kraujas niekada nenuėina veltui. Lietuva ir jos KP žengia į priekį, nepaisant iššūkių, kurie, pasak istorijos, dažniausiai būna netikėti ir nelaukti. Didžiausias pasiekimas Žalgirio metais – kad esame – kaip valstybė ir kaip tauta, kad turime karines pajėgas, kurios privalo užtikrinti, kad sulauksime kito Lietuvos Respublikos dvidešimtmečio.

Signatarų vardu dėkoju Lietuvos Respublikos savanoriams veteranams, anais, 1990-aisiais atlaikiusiems sunkiausių naštą ir neišdavusiems to laiko idealų vėliau, savo kasdienybėje. Jūs esate istoriniai žmonės, jūs esate pati istorija.

Vytis prieš dvigalvį mutantą

Apie rinkimus Baltarusijoje

Lietuviškoji žiniasklaida, komentuodama rinkimus Baltarusijoje, kažkodėl vieningai apeina patį svarbiausią klausimą – kam tai naudinga? Kam naudinga, kad baltarusiškosios opozicijos vardas buvo suterštas, prirašius jai vandalizmo protrūkį Minsko gatvėse? Kam naudinga, kad ES galvočiai suka galvas, kaip toliau elgtis su paskutiniu (?) Europos diktatoriumi, vėl išsikruvinusiu, atrodo, jau kiek apsiplautas rankas? Tas pats galvosopis ir Lietuvoje – kas toliau? Ir tik Rusijoje – atsargi ir keistoka tyla, į kurią įsiklausęs gali išgirsti kažką panašaus į patenkintą krizenimą. Taigi kur įvykių Gudijoje esmė? Štai ką sako vienas iš opozicijos vadų, nuosaikūs Aleksandras Milinkevičius: „Tai, kas įvyko vakar, – provokacija iš užsienio. Ji mums pakenkė. Tie žmonės, kurie palaikė opoziciją, skambina ir klausia – kaip jūs šitai leidote? Baltarusijoje nėra jėgų, kurios būtų suinteresuotos langų daužymu. Tai susilpnins demokratinę opoziciją žmonių akyse. Valdžiai šitai yra nenaudinga, nes apsunkins pastangas pagerinti ryšius su Europa.“

Taigi nenaudinga opozicijai, nenaudinga Europai, nenaudinga Lukašenkai. Naudinga tik Rusijai. Atkeršyta Lukašenkai, nušluostyta nosis Europai, įspirta opozicijai, kuriai Kremlius jaučia nervinių ląstelių lygmens neapykantą.

Ar yra tam įrodymų? Beveik ne, vien smulkmenos – sulaikyti devyni Rusijos piliečiai. Gruodžio 20 d. Baltarusijos generalinis prokuroras Vasilevičius pareiškė: „Apmaudu, kad neramumuose dalyvavo broliškos Rusijos atstovai. Todėl nieko nuostabaus, kad kai kurios Rusijos *mass media* neigiamai rodo įvykius Baltarusijoje. Keletą savaitių prieš rinkimus prie sienos buvo sulaikytos kelios grupuotės iš Rusijos. Tačiau kai kurie ekstremistai galėjo prasmukti ir dalyvauti pogromuose Minske.“ Skystoka, norint juridškai pagrįsti prielaidas. Kaipgi kitaip – juk dirba FSB, nuosekli čekistinio paveldo perėmėja, provokacijų mene pasiekusi tobulumo viršūnes.

Tačiau yra ir kitokių įrodymų. Turiu daug pažįstamo jaunimo iš Baltarusijos. Tai puikūs jauni žmonės, to amžiaus, kai teisybės ir tiesos jausmas yra

aštrus kaip kinžalas, – kartais net kyła pavydas jiems, vis dar esantiems niekaip nesibaigiančiame, tarsi amžiname sąjūdyje. Jie dažni svečiai Kaune, ir pirmas jų prašymas – aplankyti Romo Kalantos paminklą ir kapą. Juos drąsiai gali vesti prie paminklo Vytautui Didžiajam, po kurio kojomis sulinkusiomis nepatogiomis pozomis pavaizduoti nugalėtieji priešai – čia vokiečio, ruso ir lenko geriau nevesti... O jų požiūris į šį paminklą – gal kiek ironiškas, bet draugiškas. Ne tik baltofilų, bet ir tų, kurie laiko „Vialikae Kniastva Litouskoe“ litvinų, suprask, baltarusių valstybe, nes visiems baltarusiams *Vitovt Vialikij* yra gal didesnis garbinimo objektas nei mums. Taigi, kai jų paklausiau, kaipgi ten viskas vyko, ar nebuvo jų ten, tarp daužančiųjų langus, atsakymas buvo – kaip tu, Algirdai, galėjai taip pamanyti...

Atsimenu, kaip, kalbantis apie Oršos mūšį, pasakojau jiems apie savo svarstymus, kas gi ten, su kuo ir už ką kovojo, slavas prieš slavą, stačiatikis prieš stačiatikį – juk etninių lietuvių LDK kariuomenėje buvo mažuma. Jų karvedys buvo Konstantinas Ostrogiškis, slavas ir stačiatikis, tačiau mirtinas Moskovijos priešas. Papasakojau jiems, kad atsakymą radau paveiksle, kur pavaizduotas anas garsusis mūšis. Jį galima padalyti į dvi dalis – vienoje pusėje blizga riterių šarvai ir skydai su heraldiniais ženklais, plevėsuoja šalmų plunksnos ir vėliavos – Europa! Kitoje gi durtiniai, kailinės „šapkos“, gauruoti žemaūgiai žirgai, lenktos šoblės, vienu žodžiu *tatarščina*. Taigi Europa prieš Aziją, senas kaip pasaulis kultūrinis plyšys. Kaip nuvingiuos šis plyšys per žemėlapi, kurioje pusėje liks Baltarusija, – lemtingas klausimas. Ar turėsime apsauginę zoną, ar čia pat, už Druskininkų, už Ratnyčios, prasidės Rusija, – štai kur geopolitinis rebusas.

Kad ir koks šunsnukis būtų Lukašenka, jis ir taip jau ganėtinai nubaustas savo paties išaugintų janyčarų, negailėstingai sutašiusių lazdomis ne tik opozicijos šonkaulius, bet ir jo ilgai kurptą Rytų ir Vakarų pusiausvyros strategiją. Jis anksčiau ar vėliau turės apsispręsti – kas jis, ko jame daugiau, gudo ar litvino, huno ar europiečio – lygiai kaip ir jo tautai. Raskime būdą jiems padėti.

Apie garbę ir menkystę

*Keletas minčių po skandalo vienoje
itin riteriško sporto šakoje*

Garbė

Jei reikėtų sudaryti sąrašą vertybių, labiausiai devaluotų per nepriklausomybės dvidešimtmetį, pirmoje vietoje turbūt reikėtų įrašyti garbę. Kitos tradicinės lietuviškos vertybės, tokios kaip darbštumas, gerumas, Justino Marcinkevičiaus ir jo gerbėjų pastangomis anais laikais pakylėtos beveik iki oficialaus rango, taip pat svetingumas, mielaširdystė ir pan., šiaip ne taip išliko, nors ir smarkiai apardytos svetimų vėjų, sujauktos vidinės sumaišties, patyrus, savo akimis išvydus tamsiąją mėnulio – lietuviškosios sielos – pusę.

O garbę ištiko visiškas žlugimas. Įspūdis toks, kad šita sąvoka – išnykusi, šitas žodis – nebeatpažįstamas, nieko nesakantis, net gėdingas, tarsi mūsų žodyne jo išvis nėra buvę. Kas, pavyzdžiui, ilgai nemąstydamas ir negudraudamas galėtų įvardyti kokį nors viešai žinomą garbingą poelgį? Apgintą garbę? Ne teismuose, žinoma...

Pabandykime susigaudyti, kodėl garbė, lotyniškasis klasikinis *honor*, tapo relikvine vertybe šių dienų Lietuvoje. Pradėti tektų iš istorinių tolių. Naujoji, Vasario 16-osios, Lietuva buvo kuriama kaip tautinė, tai reiškia – valstiečių valstybė, nes aristokratija tautą buvo išdavusi. „Pernelyg kietai...“ – nujaučiu pamatysiąs grimasą *lituanus vilnensis* veide. Tai nauja veislė, išvesta Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto laboratorijose, mėgintuvėliuose sukryžminus *szlachetność* su kavolišku liberalizmu ir *Wilno – mala Warszawa* blizgučiais. Tačiau yra taip ir ne kitaip – lietuviškumo esmė, nekintamas ir amžinas jo pagrindas, yra kraujas ir kalba, o lenkų savimonę sukūrė istorija ir literatūra. Todėl Vasario 16-osios pasirinkimas buvo vienintelis teisingas ir tebėra toks, nekvestionuotinas.

Tačiau valstietiškumas, kaip ir viskas, turi ir blankiąją savo pusę. Pažvelkime į anksčiau išvardytas vertybes – darbštumą ir kitas. Visa tai – valstietiškos, vaišijiškos dorybės, toje terpėje visiškai adekvačios. Bet Lietuva, ypač Kovo 11-osios Lietuva, jau nebėra valstiečių valstybė, ji yra eilinė ES valstybė, eilinė tarp kitų eilinių iš Rytų Europos. Ji turi turėti viską, kas privalu eilinei valstybei, taip pat ir valdžią, vadinasi, – kšatrijų sluoksnį, turintį ypatingų priedermių, kurios iš esmės skiriasi nuo vaišijiškų. Jų nėra. Nėra kšatrijų Lietuvoje, ir tai jos tragedija. Nėra todėl, kad nėra garbės. Ne tik nėra, bet ir nėra žinoma, kas tai, kaip ta garbė atrodo.

Kas yra garbė? Tai viena iš prigimtinių ir esminių žmogaus vertybių, viena iš tų, kurios žmogų padarė žmogumi. Išgryninta dar antikiniais laikais, ypač senovės Romos filosofų, vėliau smarkiai pakoreguota krikščionybės, nes Kristaus mokymas, sykiu ir skelbdamas nusižeminimo vertybę, ir neneigdamas garbės, keistu, neįmanomu, „nelinijiniu“ būdu įgilino ir nuskaidrino šitą sąvoką, apvalydamas ją nuo išdidumo ir puikybės apnašų. Krikščionybė garbę gretina su *castitas*, *nobilitas*, *fidelitas* – skaistybe, kilnumu ir ištikimybe. Šis gretinimas gali atrodyti netikėtas, tačiau pirmieji krikščionių mąstytojai buvo ne pasaulietiški filosofuojantys romėnai, bet vienuoliai atsiskyriėliai, rūščia gyvensena ir askeze pasiekę nušvitimo, vadinasi, įžvelgę gilumines ikikristinio pasaulio sąvokų esmes.

Tai – teologinis garbės aspektas. Kitas yra riteriškasis, vyriškasis garbės supratimas, išgrynintas ankstyvaisiais viduramžiais, kaip kario vienuolio garbės kodeksas. Valstietiškajame etose garbės samprata taip pat esti, tiesa, kiek nublukinta ir apibrėžiama padorumo, gerumo sąvokomis, o aristokratiškasis sluoksnis išaštrina ją iki kraštutinumo, iki dvikovų, nes jam garbė brangiau už gyvybę.

Tačiau mūsų laikų Lietuvoje šitokie aiškinimai reišia tą patį, kaip kinų hieroglifai. Surizikuosime – F. Nyčė (Friedrich Nietzsche), pasakęs, kad „moteris mažai ką nusimano apie garbės dalykus“, čia pat pasitaisė: „<...> tegul jos garbė bus mylėti labiau, nei ji yra mylima“. Garsusis maištautojas prieš sustabarėjusią, jo nuomone, moralę turėjo galvoje vyriškąją garbės aspektą. Bet, prisiminę antropologų spėjimus apie matricentrinį, moterišką lietuvių charakterį (ne lyties atžvilgiu), visuotinį lietuvių vyrų subobėjimą ir nesibaigiančią paauglystę, išvadas galime pasidaryti patys...

Menkystė

Nusileiskime iš *kastalijų* į žemę ir pažvelkime į klasikinių lietuvišką garbės entropijos atvejį, vieną iš daugelio – šįkart tegul tai būna pavyzdys iš sporto srities. Turbūt sutiksime, kad iš visų žmogaus kultūros sričių būtent sporte garbė užima pagrindinę vietą, yra jo egzistencinis pagrindas ir esminis motyvacijos dėmuo. Štai šis pavyzdys: panelė Donata R., labai riteriško sporto – šiuolaikinės penkiakovės – „žvaigždė“ ir viltis, ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi apdovanotoji, išsikraustė į Rusiją „dėl netinkamų materialinių sąlygų“ čia, Lietuvoje, ir kažkokių neišsakytų asmeninių motyvų. Tokį poelgį derėtų vadinti išdavyste, bet labiau tinka kitas žodis – menkystė. Juk išdavystė, ypač priešprieša išdavystė–ištikimybė, susijusi su kažkuo tragišku, o čia susiduriame su žemiausio lygio merkantilumu. Poelgis kalba pats už save, žodžių čia nereikia, o leistas į diskusijas reikėtų nusižeminti iki internetinės pelkės lygio.

Kitas dalykas – sporto valdininkai, kuriuos staiga ištiko inkontinencijos, t. y. šlapimo nelaikymo, priepuolis: „Bandysim ieškoti... žiūrėsime, kas čia nutiko... kviesime ją atvykti... norime sužinoti, kokias sąlygas jai pasiūlė Rusijoje, o tada tarsimės... aiškinsimės, ką galime pasiūlyti...“

Galite nesitarti ir nesiaiškinti – niekam šitie bobiški jūsų pupsėjimai nereikalingi. Kaip nebereikalingos ir buvusios „žvaigždės“, buvusios vilties, buvusios Lietuvos pilietės dabar jau niekinės pergalės. Treneriai, tie sporto juodadarbiai, santūresni ir vyriškesni: „Ji mums nieko nesakė... tai buvo kaip peilis į nugarą. Donata sugriau viską... mūsų padėtis ir taip nepavydėtina...“

Nesugriau. Sportas nėra mūras ar rūmas. Sportas yra garbė. Sportas yra džiaugsmas, bethoveniškas garbingos pergalės džiaugsmas, nenusakomas žmogiškosios būties, tegul ir kūniškosios jos pusės, triumfas. Šitai galima patirti ne tik milžiniškoje arenoje su tūkstančiais žiūrovų, bet ir gimnazijos stadione.

O mūsų valdiškojo sporto bonzoms, kadaise išprievertavusiems Seimą skirti jiems girtus pinigus, būtina priminti – ką pasėjote, tą ir pjaunate. Iš ydos gauti pinigai gali pagimdyti tik kitą ydą: „Jei Lietuvoje jai [suprask tai, Donatai] nebuvo sudarytos geriausios sąlygos, nemanau, kad tai išdavystė... Jei Rusijoje ji turės geresnes sąlygas, galbūt jos sprendimas yra teisingas... pats nežinau, kaip pasielgčiau jos vietoje...“ – vąpa dar vienas buvęs „žvaigždūnas“ (beje, planuojantis eiti į politiką), ir tokių, paaiškėjo po šio įvykio, yra ne vienas. Visa tai – sporto, kaip žmogaus kūniškosios prigimties tobulinimo meno degradacijos, galutinio sumaterialėjimo padariniai.

Gana. Gana sporto už pinigus. Gana daryti verslą iš džiaugsmo ir siausmo. Gana tyčiotis iš *homo ludens*. Kam reikia tų pseudopergalių ir pseudomeda-
lių, kuriuos gaminate už visų pinigų? Jei sportas išduoda *citius, altius, fortius*
šūkį – moralinių, ne fizinių olimpinės idėjos vertybių kvintesenciją, 1912 m.
pasiūlytą vienuolio Henri Didono, jei tampa vien darbu ir uždarbiu, vien pra-
kaitu ir goduliu, jei atsiejamas nuo garbės, narsos ir dorės, Lietuvai ir jos tau-
tai jis yra nereikalingas. Būtent tautai – ne liaudžiai, bet tautai, jeigu tokios
dar esama. Yra vilties, kad taip – štai citata iš komentarų: „Kažin, kaip panelė
Donata jausis, kai jos garbei bus grojamas Sovietų Sąjungos himnas? Himnas
šalies, kuri pražudė trečdalį lietuvių tautos...“

Laisvė, liepsna, deguonis...

Romo Kalantos aukai atminti

Gegužės 14-oji, 1972 m. Kaune pasklinda gandas, kad miesto sode susidegino jaunuolis. Kodėl – nežinia... Po kurio laiko pradeda aiškėti, kad jo motyvai – panašūs kaip Jano Palacho, jauno istoriko, prieš trejetą metų susideginusio Prahoje. Tai – laisvė, laisvė bet kuria kaina....

Gegužės 15-oji, rytas. Miesto sode tuščia ir tylu, jokių pėdsakų, nė vieno žmogaus, tarsi nieko nebūtų įvykę. Apmaudi mintis – taip, nieko čia niekada nebus, pražudė save vaikas veltui, nes mes tokie, va tokie, apspangę ir apkurę dusloje tvankoje... Dar apžiūrėjau knygyno vitriną, akys, nors matė, bet nekliuvo už knygų pavadinimų. Išvažiavau į Vilnių.

Praėjo pora dienų, lygai tokių pat beprasmių, ir štai lyg perkūnas iš giedro dangaus – Kaune kažkas vyksta, Kaunas verda... Nebeprisimenu, kaip ir kuo, bet atsiduriu Laisvės alėjos prieigose, minioje, nebeatpažįstamoje, įelektrintoje, niauriai žvalioje. Kelią užtveria milicininkų grandinė, bet keista – norinčiųjų patekti į Laisvės alėją arba, pasak kauniečių, į Laisvę, – nestabdo, praleidžia. Kodėl neinate? – klausiu pirmo pasitaikiusio. Tas niūriai burbteli – eik, pats pamatysi... Ryžtuosi, einu – turiu viską pamatyti ir patirti pats, kaip tie airių žurnalistai, kurie Olsteryje lindo į patį pragarą, nes norėjo liudyti, patirti smurtą, patys būti smurto aukomis, o ne stebėtojais iš pašalies.

Laisvė apytuštė, tik iš priekio atžygiuoja kareivių „rota“. Pirmą kartą teko išvysti sovietinius kareivukus su šalmais ir ginklais, visa ekipiruote. Šiaip jie tais, jau nutolusiais nuo pokario metais, nebekėlė atgrasos, buvo greičiau komiški su savo nudryžusia „XB“ („chlopčato bumažnaja“, nublukusio medvilninio audinio uniforma) ir klyvais kerziniiais „čebatais“. Bet dabar jie atrodė jau kitaip – šalmai slėpė veidų bruozus, o atkišti, paruošti šūviams kalašnikovai nebuvo panašūs į žaislinius. Dar nieko nepadarius ir neištarus – ganėjo, matyt, atžaraus žvilgsnio, pasijutau užlaužtomis rankomis vedamas į kiemelį prie miesto sodo. Tai buvo egzekucijų vieta – suimtieji, išrikiuoti į vieną „šerengą“, visai buvo provokuojami – patyčiomis, keiksmis, žeminimu – parodyti protestą ar bent jo užuominą, o tada į darbą buvo paleidžiami savo darbo bananai, padaryti iš

gabalais supjaustyto kabelio su sunkiu metaliniu įdaru – tokiu buvo galima ir kaukolę pralaužti. Atsimenu – jų rankenos buvo kruopščiai apvyniotos izoliacija, kad neslystų smūgiuojant. Vienas toks atsirado prieš mane – žvilgsnių žaibai susidūrė kaip geležtės. Smogsiu atgal, kad ir kas būtų – žybtelėjo smegenyse, tai truko gal tik sekundės dalį. Nesmogė, atsitraukė, atitoko...

Dar prisimenu tokį Kauno gatvių Gavrošą – kokių trylikos metų paauglį, garbanotą, kaip ir jo prototipas, kuris kažkodėl čiulpė gal užgautą pirštą. Ko čia išsidarinėji, kas pirštui? „Nusideginau...“ Šito, liepsnos priminimo, užteko – užsimota buvo bananu, bet šalia stovėjęs tvirtas vaikinys užstojo – ko čia daužai vaikus, duok man... Davė – tasai susmuko, bet nepargriuvo, atlaikė...

Toliau viskas skendėja rūke – tvankūs, tamsūs, begaliniai ilgi KGB pasta-toridoriai, prigrūsti areštuotųjų... *Stojatj*, sienų neliesti... *ja tebe, litovskii ubliudok* – ir keiksmi, keiksmi, keiksmi... Prisimenu, kokį trejetą metų negalėdavau pakęsti žmonių su uniforminėmis sagomis – jei toks atsisėdavo šalia, pereidavau į kitą vietą...

O viskas klostėsi taip – valdžia darė viską, kad šitai įvyktų. Visų pirma, spau-doje pasirodė straipsnių, tiksliau – keletas eilučių su šlykščiomis užuominomis, kad Romas Kalanta yra psichinis ligonis. Jos buvo pasirašytos žinomų psichi-atrų, šitaip visiems laikams įrašiusių save į „baudžiamosios psichiatrijos“, šito grynai sovietinio išradimo, istoriją. O laidotuvių dieną milicija porą valandų anksčiau, nei turėjo prasidėti laidotuvės, atėmė iš artimųjų karštą ir, nepaisy-dama protestų, privertė laidoti, neprileisdama nieko prie kapo. Į laidotuves su-sirinkusi minia, sužinojusi, kad yra apgauta, kad laidotuvės jau įvyko, savai-me siūbtelėjo iš Vilijampolės į miesto centrą. Priekyje jos buvo daugiausia jauni žmonės, hipiuojantys, Romo draugai ir bičiuliai, susikibę rankomis. Jau nebe minia, o susilydęs į vieną kūną gyvas tvarinys įžengė į Laisvės alėją. Šaukdami „Laisvę Lietuvai“, jie vieningomis gretomis tarsi potvynio banga, viską nušluo-janti, pasiekė miesto sodą, kur ir įvyko Romo Kalantos aukos pašventinimo mitingas. *Stukačių* darytose nuotraukose matyti jauni gražūs įkvėpti veidai, to-kie ir likę istorijai miesto, vardu Kaunas, kur kiekvienas žmonių susibūrimas – žmonių, staiga pajutusių savo jėgą, pavirtusių iš minios į dvasinį kūną – tegul tai bus bokso ar kitos varžybos, nieko bendra su politika neturinčios – visada baigdavosi vienodai ir visada netikėtai: Laisvę Lietuvai, laisvę Lietuvai!!!

O paskui buvo naktis, svaigi laisvės naktis. Prasivėrė dangūs, ir laisvės lieps-nos liežuviai nors akimirakai, nors trumpam nudegino mūsų sielas. Taip penk-

tojo šeštojo XX a. dešimtmečio karta įprasmino savo buvimą, savo ištikimybę Lietuvos istorijos tradicijai, kai kas 20–30 metų nenumaldoma seka kildavo sukilimai, maištai, sąjūdžiai. Ir nors dauguma jų baigdavosi pralaimėjimais, bet tas, kuris įkvėpdavo laisvės, jos deguonies, jos liepsnos, tas visam gyvenimui žinojo (bet nemokėjo kitiems, to nepatyrusiems, papasakoti), kas yra laisvė, kas yra liepsna ir kas yra tas deguonis, kuriuo ši liepsna yra gyva...

Dar keletas žodžių šiek tiek kita, bet kartu ir artima tema – apie dabartį, nes kiekvienas istorinis faktas, kiekvienas istorijos prisiminimas tik tada turi prasmę, kai mes jį palyginame su dabartimi ir iš to gauname pamokų. Yra tam tikrų paralelių tarp to, kas dabar vyksta Lietuvoje, ir tarp kalantinių. Tada mes turėjome išorės priešą. Tai buvo okupantas. Dabar mes turime (gal bus labai stipriai pasakyta), bet vis dėlto turime vidaus priešą. Su juo kovoti yra daug sunkiau, jis yra daug klastingesnis. Kova su juo yra daug subtilesnė. Mes netgi neturime tokios patirties. Aš turiu galvoje tai, kas vyksta pastaruju metu. Turbūt svarbiausia yra ne tiek ekonominė krizė, kurią tikriausiai įveiksime ir, galima sakyti, jau galbūt ir įveikėme, bet moralinė krizė. Turiu mintyje Klonio gatvę, turiu galvoje tai, kas ten vyksta. Yra dvi stovyklos, Lietuva yra pasidalijusi. Jeigu reikėtų trumpai įvardyti: vienoje pusėje yra tiesūs, kitoje yra vienaip ar kitaip įlenkti žmonės. Nežinau, kodėl taip įvyko, tai yra tam tikra paslaptis. Nenorėčiau pasakoti tų aplinkybių, jūs jas visas puikiai žinote. Ten, Klonio gatvėje, užsimezgė mazgas, kurį reikia atrišti, bet jokiū būdu negalima kirsti. Todėl noriu, pasinaudodamas Seimo tribūna ir šita vieta, padaryti keletą išspėjimų.

Visų pirma jaunimui. Nepražiopsokite to, kas ten vyksta. Nepražiopsokite – gali tuščiai praeiti jūsų jaunystė. Jūs turite didelį šansą – tą patį, ką patyrė R. Kalantos laikų jaunimas.

Toliau kitas – inteligentijai. Nestovėkite po medžiu. Vėliau gailėsitės.

Ir paskutinis – valdžiai, o, tiksliau sakant, teisėsaugai, kuri pastaruju laikotarpiu netgi sudarė ar žada sudaryti labai pavojingą ir grėsmingą simbiozę su psichiatrija. Čia, šitose patalpose, aš praleidau 10 metų ir žinau, kad, norėdamas ar nenorėdamas, savaime (galbūt dėl to esi nekaltas), atitrūksti nuo to, kas vyksta gatvėje. Gatvė yra kitokia negu tai, kas yra valdžios koridoriuje. Ten bręsta labai labai skaudūs dalykai, kurie gali baigtis tuo, kuo baigėsi kalantinės. Tai toks būtų perspėjimas ir, patikėkite, jis yra gana rimtas. Aš esu žmonių įgaliotas jį perduoti.

Išgyvenome 22 metus. Buvo pavasaris, Sąjūdis, buvo vasara, buvo ruduo, paskui užėjo žiema, ilga ir užsitęsusi. Dabar vėl pavasaris. Lietuva išgyvens.

Kalanta – kas jis?

Iškart atmeskime prielaidą, kad jis buvo eilinis savižudis, aplinkybių dėka tapęs kartos simboliu. Yra daug faktų, prisiminimų, dokumentų, rodančių, kad jo poelgis buvo sąmoningas ir motyvuotas.

Tiesa yra ir tai, kad jį savinasi įvairios tų laikų daugiau ar mažiau opozicinės režimui jaunimo grupės. Savu jį įvardija hipiai, už tautos idealus pasisakantis tautinių ir patriotinių pažiūrų jaunimas, pabrėždami jo ketinimą stoti į kunigų seminariją, ateitininkai ir kiti katalikiškos pasaulėžiūros žmonės laiko religiją esmine jo poelgio paskata. Gal netikėčiausias požiūrio kampas – kad jis buvo partizanų karo prieš sovietus tęsėjas (netgi vadinamas paskutiniu Lietuvos partizanų; primenama, kad partizanai taip pat nešiojo ilgus plaukus).

Pažvelkime į šias prielaidas kritiškai.

Ar jis buvo hipis? Vargu, nes hipiška išvaizda buvo tų laikų jaunimo mada, tačiau kokių nors „gėlių vaikų“ pasaulėžiūros pėdsakų jo paliktuose užrašuose nesama. Tuometinio Kauno hipių judėjimo žinovas (iš vadinamojo *Company* būrelio) pripažįsta:

„Tikrai nesimu teigti, kad hipių judėjimas Kaune buvo vienintelis R. Kalantos apsisprendimo formuotojas <...>. Taip, mes jo nepažinojome. Taip, jis nė karto pas mus nebuvo atėjęs. Bet tą dieną atėjo ne į Maskvos Raudonąją aikštę ar ne į kokią kitą aikštę prie kokio nors komunistų partijos pastato Vilniuje ar Kaune.“⁴¹ Tačiau kaip įrodymas, kad jo pažiūros buvo artimos hipiams, pateikiamas faktas, kad „Romus savo kraštutiniam simboliniam protestui prieš sistemą pasirinko mūsų, hipių, Fontaną, mūsų sodelį. Akivaizdu, kad ne šiaip sau. Nes ta vieta tapo laisvės ir nekonformizmo salele tais gūdžiais laikais“⁴². Argumentas silpnokas, nes čia pat teigiama, kad „Kauno hipių *Company* „nariai“ buvo patys tikriausi kosmopolitai“⁴³. Ko jau ko, o Kalantos taip nepavadinsi.

Tačiau jo pasaulėžiūrai apibūdinti kaip tvirtai tautiškai patriotinei taip pat trūksta svaresnių įrodymų. Vienas tokių yra piešinukas ant mokyklinio istorijos klasės darbų sąsiuvinio – apskritimas su trispalve ir Gedimino stulpais (2 pav.). Bet apie tvirtesnę pasaulėžiūros raišką trūksta įrodymų – jis, atrodo, nepriklausė jokiai tautinio-patriotinio jaunimo grupei, kurių tada, septintajame XX a. dešimtmetyje, jau buvo pradėję rasti.

Nepriklausė jis ir kokiam nors apibrėžtam katalikiškų pažiūrų būreliui. Mintis stoti į kunigų seminariją taip ir liko neįgyvendinta.

Turi tiesos ir drąsi prielaida apie „paskutinį Lietuvos partizaną“, tačiau tik romantiniame kontekste. Išties, partizanų heroikos aidas tada, aštuntajame dešimtmetyje, dar buvo gyvas. „Pasak istoriko K. Kasparo, tuo metu, „kalantinių“ išvakarėse, praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžioje, iš Rusijos koncentracijos stovyklų, taigų ir stepių ėmė grįžti paleisti lietuvių politiniai kaliniai, tremtiniai <...>. Įsivaizduokite tą laikotarpį. Partizaninis sąjūdis išblėšęs, istorinė atmintis – prislopinta. Maskvos iškankinti, suluošinti buvę partizanai, tremtiniai tyli. Tuometis lietuvių jaunimas priverstas ieškoti savų pasipriešinimo būdų.“⁴ Visai neseniai, 1965-aisiais, buvo nukautas paskutinis Lietuvos partizanas Antanas Kraujalis-Siaubūnas. Gan įtikinamai atrodo argumentas, kad Romo Kalantos savižudybė buvo ne tik atgarsis Jano Palacho susideginimo, bet ir herojiškos mirtys „dažno Lietuvos partizano, iššaudžiusio visus šovinius, desperatiškas apsisprendimas susisprogdinti granatų ryšuliu rusų enkavėdistams lendant į bunkerį“⁵. Kaip papildomas įrodymas, pateikiama susideginimo vieta – fontanas miesto sodelyje, ta pati kaip „hipių variante“, bet pabrėžiama, kad „R. Kalanta susidegino priešais

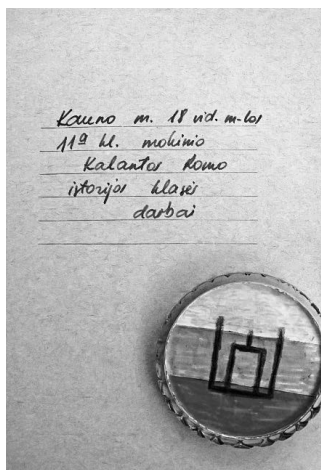
Lietuvos partizanai

buvusį Valstybės teatrą, kuriame 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamasis Seimas dar kartą paskelbė Lietuvos nepriklausomybės deklaraciją⁶⁶. Aštriai kritikuo- jama įsivyravusi vienpusiška traktuotė: „Polinkis paversti R. Kalantą roko operos veikėju, maištavusiu dėl „laisvosios meilės“, prasidėjo vos atkūrus Lietuvos vals- tybę, 1990–1992 metais. Pagrindinė „kalan- tinių“ priežastis – kova dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės – vis labiau stumiami į visuomenės sąmonės pakraščius. Etati- niai 1972-ųjų „Kauno pavasario“ minėjimų organizatoriai pasirinko kažkokį tarpinį variantą, tik šiek tiek padoresnį už visišką sovietinę panieką ir patyčias iš R. Kalantos aukos bei Kauno sukilimo⁶⁷ – teigia istori- kas K. Kasparas. Be abejo, šiame požiūryje esama tiesos grūdo, tačiau, kad paskelbtu- me Kalantą „paskutiniu Lietuvos partizan- nu“, šių teiginių nepakanka.

Tad kur slypi tiesa, jei nė viena iš versijų neturi pranašumo?

O tiesa slypi čia pat: Romas Kalanta buvo vienas iš anų laikų Kauno priemiesčio vaikinių, bet jo unikalumas pasireiškia tuo, kad sunku būtų rasti būdingesnį, tipiškesnį atstovą. Pats užaugau Kauno priemiestyje ir galiu patvirtinti, kad mūsų pasaulėžiūroje buvo visko – ir hipiavimo, ir patriotinių bei krikščio- niškų nuotaikų, ir žavėjimosi pokario heroika. Ir – svarbiausias klausimas – ką gi daryti, kaip gyventi, kad „jaustumės žmogum buvęs“? Taip, viso to mumyse buvo, ir Romas buvo vienas iš mūsų, tos pačios kraujo grupės, ir jei reikėtų nulipdyti tos kartos būdingą jaunuolį, Romas Kalanta galėtų būti modelis. Toks jis ir buvo, ir liks tautos atmintyje – eilinis Kauno priemiesčio vaikas, savo auka įprasminęs savąją kartą, jos nelengvą likimą – būti, konstruoti, kurti savo gyvenimą pralaimėto „karo po karo“ fone.

O skyrėsi jis tuo, kad buvo jautresnis nei kiti, kad skaudžiau nei mes suvokė savosios kartos tragiką. Šiuo atžvilgiu verta dėmesio yra prielaida, kad tos kar- tos būdingas bruožas – egzistencinis nuobodulys, įvartytas sovietizuotos dusi- nancios tikrovės, persmelkęs ir smaugęs tų laikų jaunos žmones. (Liudytojos G. Kondratavičiūtės teigimu, Romas savo laiškuose kalbėdavęs „apie viena- tvę, nuobodulį, nenorą gyventi“. Šiandien sovietinės kasdienybės tyrinėtojai

(Agnė Narušytė, Tomas Vaiseta) yra linkę pasitelkti būtent *nuobodulio*, kaip vieno esmingiausių sovietinės tikrovės (ar sąmonės) elementų, metaforą.⁸⁾

Ne tas, „oneginiškas“, tuščias, kylantis iš persisotinimo, bet esmiškas, tikras. Iš šykščių išlikusių dienoraščio eilučių galima išvelgti, kad Romui nebuvo svetimos egzistencinio liūdesio, metafizinio susimąstymo apie būtį nuotaikos. Jos ir buvo tas užtaisas, ta ontologinė paskata įvykdyti kažką, kas leistų įveikti šio pasaulio ūkanas, įprasinti „mąstančios nendrės“ dieviškąją paskirtį kasdienybės nykumose.

Nuorodos

¹ Vinokuras A. *Kam priklauso R. Kalantos fakelas?*

<http://www.lrytas.lt/-13369896971335555193-kam-priklauso-r-kalantos-fakelas.htm>

² Ten pat.

³ Ten pat.

⁴ Aleksandravičius A. *Paskutinis Lietuvos partizanas R. Kalanta*

<http://www.lrytas.lt/-13370257781336839943-paskutinis-lietuvos-partizanas-r-kalanta.htm>

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat.

⁸ Kareniauskaitė M. Romas ir „kalantinės“ atminties ir užmaršties verpetuose, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, 5, p. 347.

Butšakniai – jie išgelbės Lietuvą

Skaudžiausiai sąmoningą lietuvių žeidžia ne gerovės stoka, bet išėivystė, emigracija, tautos išsiskaidymas. Kartu tai mįslingas mūsų dabarties reiškinys, labai ir itin lietuviškas. Žinome du dalykus – esame labiausiai „išsivaikščiojantys“ iš aplinkinių tautų, nors tai, kas vadinama gyvenimo lygiu, nerodo, kad esame skurdžiai – greičiau vidutiniai.

Dar žinome, kad esame liguistai pesimistiški. Įprastiniai emigracijos aiškinimai, tinkantys kitiems, mums visai arba iš dalies netinka, nes neužkabina giliau. Kodėl mes, sėsčiausia Indoeuropos gentis, gimusi ten, kur gyvename, tapome emigruojančia į nebūtį populiacija, rudeniniais paukščiais, liūdnamis klyksmais palydimais į padangtės tolius?..

Yra toks keistas žodis – *butšaknis* – ‘sūnus, kuriam atitenka ūkis po tėvo galvos’: „Šitai mano būtšaknis paaugs“ (Grg. – LKŽ). Šiaip jis išlikęs tik Žemaitijoje, bet iš tikro tai labai senas baltiškas žodis, kurio prasmė yra daug gilesnė ir platesnė nei ‘paveldėtojas’. Pavyzdžiui, prūsai turėjo *butšargs* – ‘namų sargas’. Derėtų žinoti, kad senovinė žodžio *butas* (*buta*) reikšmė yra ir ‘namas’, ‘troba’, ‘sodyba’, ‘ūkis’, ‘gyvenimas’, ‘būtuve’.

Taigi, skleidžiant šį žodį, butšaknis reiškia ne tik paveldėtoją, bet ir būtuvės sargą, atsakingą už jos išlikimą, kitiems *šeimos* / *kiemo* / *kaimo* nariams išsivaikščiojant pasviečiais.

Butšaknis, butšargis privalo žūt būt likti, saugoti protėvių dvasią, ne tik buitį, namus. Jis yra sargas amžinų vertybių, jis vertikalčiai surištas su žeme, su gimtaine, jos buitimi ir būtimi, jis yra tas, kurio šaknis yra giliausia, tvirčiausia susieta su protėvių paveldu. Kai, užėjus sumaiščiai, silpsta genties ryšis su būtuve, jis privalo atlaikyti negandas ir nepalikti sargvietės. Jis yra vertikalės žmogus, gyvenęs trimatėje erdvėje, kai tuo tarpu silpni jo gentainiai būna ir skursta dvimatėje plokštumoje. Kažkada ir jie gal turėjo šaknį, greičiau šaknelę, bet ji buvo per silpna išlaikyti ryšį su gimtaine, siaučiant istorijos skersvėjams. Gal jie nėra dėl to kalti, gal kalti yra jų tėvai ir protėviai, neįdiegę jiems genetiškai tvirtos sąsajos, gal juos paliko tėvas, gal juos pametė motina, gal jie buvo prageriti ar parduoti, arba atvirksčiai – buvo aprūpinti, bet nemylimi, gal jie buvo

vežiojami po antaljas ir maljorkas, net nežinodami, kur yra Ladakalnis ir kas tebeauga Stelmužėj. Bet juk žmogus ir yra žmogus, kad pergalėtų lemtį, kurios vardas – prigimtis, o ne skrietų pavėjui kaip tas stepių ir tyrų augalas *perekatipole*, negebaş niekur įleisti šaknies. Gal kaltas mūsų archajinis sėslumas (kuris išties yra stiprybė), kai norisi pamatyti, kas gi vis dėlto yra ten, už Didžiosios Girios tankmių, už devynių kalnų ir upių. Tačiau šis nekaltas noras pasidairyti „po svietą“ gali išvirsti į liguistą smalsavimą ir tapti pavojingas, ypač kai šaknelė dar nesutvirtėjusi, kai smalsaujantysis yra dar tik Jonelis kvailelis...

Atsimenu nakvynę Čikagoje, pas vienus dorus žmones, jau senokai gyvenančius Market-parko prieigose. Atrodė lyg ir pritaपे – turėjo darbą saldainių fabrike, naktinėj pamainoj, namus, bet mums atsisveikinant vienas jų liūdnai tarė: „Tai grįžtat... Jūs tai gyvenat, o mes...“ Tačiau išvažiavo juk savo noru, vieni pirmųjų, kai tik prasivėrė geležinė uždanga.

Ar niekada nesame susimąstę, kodėl pokario emigrantai, karta, istorijos audrų išstremta anapus atlantų, sugrįžę į Lietuvą, iš esmės neprigyja? Tai – šių žmonių tragedija, dėl kurios jie, be abejoj, nekalti. Jie, kurie anapus vandenyno sukūrė kitą Lietuvą, atiduodami jai geriausią savo sielos dalį, niekada jos neišsižadėdami... Brazdžionis nėra nė vienos eilutės parašęs ne apie Lietuvą, nors didesniąją savo gyvenimo dalį pragyveno įstabaus grožio krašte – Kalifornijoje. Marius Katiliškis po sunkios darbo dienos fabrike eidavo prie savo berželių, kuriuos buvo pasisodinęs sklypo pakrašty. Emigracijoje buvo parašyta daugiau kaip šimtas romanų, bet tik keletas jų – ne apie Lietuvą. Lietuva jiems, vėliau ir jų vaikams buvo alfa ir omega, sapnų ir svajonių žemė, į kurią sugrįžti buvo esminė egzistencinė nuostata. Ir štai – stebuklas, griūva geležinė uždanga, jau galima... Ir jie grįžta, jie nėra naivūs, jie supranta, kad bus pereinamasis laikotarpis, kad bus išbandymų, kad reikės priprasti ir perprasti neįprastą sociumą. Ir – nepritampa, vienas po kito, tyliai rezignuodami, tarsi gėdydamiesi keliauja atgal, šįkart jau negrįžtamai. Išimtis – senukai, atvažiavę čia numirti. Matydavome koncertuose ir kitokiose viešumose dvi žilas šviesias galvas, Bradūnų porelę, visada kartu ir visada švytinčius, nebėra Juozo Kojelio ir jo prisiegos, ir daugelio kitų, grįžusių tam, kad čia, gimtinėj, liktų gulėt jų kaulėliai. Bet tie, kurie grįžo čia ne numirti, bet gyventi, – neprigijo. Grįžę iš sibirų – prigijo, vėl įsibūtino, o anie – ne, išskyrus vieną kitą išimtį. Daug prirašyta ir primąstyta apie šio keisto reiškinio priežastis, bet taip iki galo ir neperprasta. Ne ką gali paaiškinti ir jie patys – tiesiog neprigyta.

Vėl grįžkime prie šaknies įvaizdžio. Ką reiškia turėti šaknį? Tą ir reiškia – gyvenu čia, šičia, kaip medis – yra kamienas, yra šakos, yra ir šaknis. Ką reiškia išrauti šaknį? Tą ir reiškia – save išraunu ir perkeliu kitur. Kaip medį.

*Mums negalima išvažiuoti. Nepadės jokie samprotavimai ir mandravimai apie buvimą lietuviu bet kur, nepadės jokie skaičiai. Mums negalima išvažiuoti, jei norime gyventi, o ne gyvlioti, jei norime būti, o ne buvoti... Gerai tai ar blogai, protinga tai ar kvaila, bet taip yra, ir tiek. Paprasčiausiai **taip yra**, nes esi lietuvis. Arba nesi.*

Butsargis yra toks. Niekas negali jo priversti palikti būtvės, nes tai yra jo gyvenimas, o jos netekti jam yra negyventi. Jis žino – išrovus šaknį, jis mirs. Todėl gentis yra gyva butsargių dėka, yra gyva, kol jų yra. Ir čia nieko nereiškia skaičiai arba tai, kas vadinama demografija, nes yra kai kas svarbesnio – tai **tęstinumas**. Ir gamtoje populiacija išlieka, jei užtikrinamas tęstinumas. Jos narių skaičius gali sumažėti, gali netgi peržengti pavojingą genties fizinio gyvybingumo ribą, bet gentis išliks, jei bus užtikrintas ir apsaugotas ontologinis tęstinumas, kuris yra svarbesnis už genetinį. Galima eiti ir dar toliau – šis gamtinis vyksmas turi ir savaip teigiamą pusę. Kalbant žiauriai, gentis, taupydama jai suteiktą gyvybinę energiją, tokiu būdu apsisvalo, atsijoya individus pagal jau minėtą tęstinumo kriterijų, atsiedama silpnuosius narius, palikdama tik tuos, kurie įstengia tęsti. Gal tokiu drastišku būdu, prarandant kiekybę, atitaisomas įprastinis ir būtinas genties išlikimui *tautos* ir *liaudies* santykis. Kam šitai per žiauru, gali prisiminti, kokiais laikais gyvename, kai viešpatauja atrankos jėgos, vadinamos *konkurencija*, kai nevaldomai siautėja prigimties gaivalai, perkelti į ūkio gyvenimą, valstybių ir tarpusavio santykius, kultūrą ir etikos likučius. Tokioje aplinkoje dvasinis gyvastingumas, svarbiausias tęstinumo sandas, yra daug svarbesnis už fizinį išlikimą, kūniškąją tęstinumą, nes tik jis, o ne demografiniai milijonai gali užtikrinti tautos esą ir būti.

Žinoma, šitaip mąstyti – nekrikščioniška, gal netgi rasistiška. Be abejo, silpnuosius reikia ne smerkti, bet jų gailėtis, suprasti ir atjausti. Tačiau žinoti, kaip yra išties, žinoti, kas yra kas, – būtina. Silpnasis turi suvokti, kad labai daug ir nuo jo priklauso, stiprusis – įsikirsti sau, kad teisti silpnąjį – ne jo darbas. Jo darbas, jo pareiga, jo garbė – stovėti sargyboje. Būti butšakniu, but-sargiu, o, jei reikia, – ir butšuniu, jei piktadariai kėsintųsi į tavo būtvę. Būti trimačiu, erdviniu. Nebūtinai Hermiu Trismegistu, triskart galinguoju, gali-

ma būti ir lietuviškuoju Mykoliuku iš vaižgantinių raštų, tariamai nuolankiu ir pasyviu, visuomenės nuomonės nublokštu į provincijas ir marginalijas, o išties – galingu ir nenugalimu savo vidine nuostata ir jėga, atremta į šaknį, į virkštį, į tautos iščias ir esą.

jie stato namus iš molio
dainuoja dainas senolių...

Jie jau vėl randasi, jie ir yra tikrieji nauj lietuviai, jų jau yra, ypač tarp jaunų žmonių, sukūrusių net ir bendruomenes. Nes jų visada ir buvo, jie niekada nebuvo dingę, nes mes – to įrodymas. Jei mes dar esame, tai jų dėka – vadinasi, jų būta. Patys juos sau įsivardykime, pradedant nuo gerai žinomų, kurių atvaizdai ant pašto ir kitų ženklų, ir baigiant tais, iš jūsų aplinkos, iš jūsų biografijos, niekam nežinomais, bet kuriems esate dėkingi už tai, kad užaugote, išsiugdėte visaverčiais, trimačiais, *lietōs* vyrais ir moterimis. Tai jie, šaknies žmonės, yra Lietuvos sargybieniai, jos ateitis, jie atkurs bei sukurs Lietuvą – tą pačią, bet kaskart vis kitą, amžiną...

Priedas

Devyni Butšaknio priesakai:

Butšaknis – tai tas pat kaip *homo istoricus*.

Butšaknis – tai tas pat kaip *lietōs vyras*.

Butšaknis – tai tas pat kaip lietuvis – nauj lietuvis ir sen lietuvis vienu sykiu.

Butšaknis neturi bijoti nei kryžiaus, nei svastikos; kryžius jį saugo nuo velnio, o svastika gaivina jo esą.

Butšaknis žino, kad jis yra ne tik Lietuvos, bet ir senosios Europos sargybinis.

Butšaknis moka goglinėti po girią ir guglinėti nepasiklysdamas interneto tankmėse.

Butšaknis neišsigando caro žandarų, neišsigąs ir *genderių*.

Butšaknis neišsižeidžia genderistų pavadintas *mammal*, žinduoliu, bet jis nėra mėmė ir nesileidžia maustomas.

Butsargis yra Žmogus – toks, kokį jį sumąstė Dievas. Todėl jį dar galima vadinti Dievsargiu. Enchiridione, viename išsamiausių prūsistikos paminklų, yra citata iš Šv. Rašto prūsų kalba: „*Turei niebwinūts būton, Ainassei gennas*

wijrs, Alkīns, Rāms, Aulāikings, Reidewaisines, Mukinewis, kai ains Butsargs Deiwas...“: Jei pritaikytume Butsargiui, tai: „Turi būti nekaltas (neapkaltintas, neteistas), vienōs žmonos vyras, blaivus, romus, santūrus, norvaišis (labai vaišingas), mokintojas (mokantis mokyti), Dievo namų sargas...“ (Leto Palmaičio rekonstrukcija)

Skelbta www.alkas.lt, 2011 12 06.

INTERVIU

Apie Lietuvą, kuri gyvavo pastogėje

Interviu Jolitai Linkevičiūtei 2010 02 09

JOLITA: Kodėl Lietuvoje nebuvo vienos vienijančios pagrindinės organizacijos, kaip, pavyzdžiui, Lenkijoje ?

ALGIRDAS: Jos fiziškai ir negalėjo būti, kaip buvo pas lenkus, nes ten nebuvo svetimos kariuomenės. Mes buvome Sovietų Sąjungos dalis, stovėjo okupacinė kariuomenė, o lenkai vis dėlto nebuvo TSRS dalis. Jie Liubline turėjo katalikišką universitetą, turėjo keletą krikščioniškų leidinių, ir jų laisvės laipsnis buvo kur kas didesnis. Juos smaugė savi, o mus – rusai. Pas mus jokių organizacijų būti negalėjo. Buvo organizacijos „be organizavimo“, pavyzdžiui, Eucharistijos bičiuliai, bet joje nebuvo jokių viršininkų ar antspaudų. Vien už organizaciją galėjai sėsti daugeliui metų.

JOLITA: Ar galėtume daryti prielaidą, kad „LKB kronika“ buvo pagrindinio pasipriešinimo lyderis?

ALGIRDAS: Buvo pirmoji, nes už jos stovėjo struktūra, tokia jėga, kaip Katalikų bažnyčia. Dėl to „Kronikos“ ir nepavyko uždaryti, tai unikalus reiškinys. Pagrindžio leidiniai – nuo caro laikų tai žinoma – išsilaiko daugiausiai 2–3 metus. Specialiosios tarnybos (žandarmerija, ochranka, NKVD, KGB) per tiek laiko prisikapstydamo nuo skaitytojų iki redaktoriaus. Tokia buvo praktika: žinodavai, kad turi 2–3 metus, o tada jau ruoškis kelionei...

„Kronika“ išsilaikė daugiau kaip 16 metų ir natūraliai numirė. Netgi Rusijoje „Chronika tekuščich sobytij“ („Einamųjų įvykių kronika“) buvo likviduota. Pradžioje Bažnyčia buvo fiziškai naikinama – uždaromi vienuolynai, kunigai tremiami. Antras etapas buvo po Stalino mirties, kai Berija nurodė baigti su kunigų trėmimais, kankinimais – „reikia pradėti juos verbuoti“. Likę gyvi grįžo iš lagerių, o kitus pradėjo verbuoti ir šantažuoti. Kol juos kankino, dvasininkų autoritetas kilo, jie buvo kankiniai. Buvo daug efektyviau užverbuoti. Trečias etapas – septintajame dešimtmetyje, kai ateistai pasijuto tvirčiau. Tada išėjo slaptas aplinkraštis, pagal kurį vaikų bažnyčiose turėjo nelikti. Tuomet, pasakojama, susirinko keli jauni kunigai, o kunigas Juozas Zdebskis, vienas iš tų laikų lyderių (nužudytas, keturis

kartus kėsinosi, ketvirtas pavyko), „trenkė kumščiu į stalą ir pasakė, kad būsime nereikalingi, jeigu vaikų bažnyčiose neliks“. Reikia, sako, vyrai, eiti į kalėjimus. Kadangi atvirai vaikus katekizavo, kvietėsi į bažnyčias, tai tuos kunigus sodindavo į kalėjimus, tiesa, neilgam – 2–3 metams.

JOLITA: Kur vykdavo susirinkimai, juk buvo persekiojama?

ALGIRDAS: Po visą Lietuvą, kur saugu. Daugiausiai – pas vienuoles, kartais – prie bažnyčių, parapijose, taip pat pas tikinčiuosius, pas tuos, kurie sutikdavo priimti, nes tai buvo pavojinga. Jei rinkdavosi daugiau žmonių, būdavo fiksuojama, sekama ir t. t. Mes skaitydavome pagrindines paskaitas. Kaune buvo 4–5 tokios vietos, o šiaip esame visą Lietuvą apvažiavę, nuo Klaipėdos iki Kybartų..

JOLITA: Kaip buvo nuspręsta leisti „Kroniką“?

ALGIRDAS: Jau sakiau, buvo aišku, kad jei neliks vaikų, sumažės parapijos, nereikės ir bažnyčių. Ateizmas dėl to ir pradėjo nuo vaikų. Rusijoje taip pat buvo (ateizmas ten – nuo spalio revoliucijos – truko daug ilgiau), perėjo tuos pačius etapus. Kunigai sėdėdavo kalėjimuose po keletą kartų, Virgilijus Juodelis kalėjime susirgo ir jaunas numirė. Visa tai reikėjo aprašyti – taip gimė sumanymas leisti „LKB kroniką“. Redagavo kun. Sigitas Tamkevičius. Bet viskas buvo taip užkonspiruota, kad iki pat naujųjų laikų nežinojome, kas redaktorius. Jie taip sugebėjo veikti padedant pasiaukojantiems žmonėms, nors ne kartą buvo užspeisti į kampa. „Kronika“ iškart pakliūdavo į Vakarus.

JOLITA: Koku būdu?

ALGIRDAS: Buvo tokie „Eros“ aparatai, griozdai su milteliais. Žmonės išnešdavo detales iš gamyklų, paskui sumontuodavo kur nors. Pavyzdžiui, Ežerėlyje, pakaunėje, buvo sumontuota „Era“. Nuolat trūkdavo miltelių, reikėdavo kažkur gauti. Negana leidinį išleisti, jį dar reikia išplatinti. Pradėjo sodinti ir vadinamuosius techninius žmones, ir tuos, kurie platino. Mums pradėjo trūkti „rezervų“. Reikėjo kažką sugalvoti. Geniali mintis kilo Petruui Plumpai: buvo išleidžiamas vienas numeris (šiaip eidavo iš rankų į rankas spausdinti mašinėle, iki dešimto egzemplioriaus dar gali įskaityti), leidinys buvo fotografuojamas ir nukeliaudavo kaip fotojuostelė su Maskvos disidentų pagalba diplomatiniais kanalais į Vakarus. Tą „lenciūgėlį“ padėjo suorganizuoti Arimantas Raškinis, tuomet studijavęs Maskvos Lomonosovo universitete, jis užmezgė ryšį su A. Sacharovo, S. Kovaliovo žmonėmis. Sergejus Kovaliovas buvo nuteistas už šitokią pagalbą, 7 metus kalėjo, Vil-

niuje vyko jo teismas – būtent už pagalbą „Kronikai“. Už mus jis sėdėjo „nuo skambučio iki skambučio“. Taip „Kronika“ nukeliaudavo iki Vatikano radijo ir per jį būdavo skaitoma. Didelis nuopelnas yra monsinjoro Vytauto Kazlausko. Jis tuomet vadovavo Vatikano radijo lietuviškai sekcijai. Po „Kronikos“ pradėjo eiti „Aušra“, kadangi plūstelėjo ne vien religinio turinio medžiagos. Pati „Kronika“ fiksavo represijas, dokumentus, kada kur buvo kratos, spausdino kunigų protesto pareiškimus, tad buvo daugiau dokumentinis leidinys. „Aušra“ buvo tautinė, galima sakyti, politinė. Kazlauskas į Vatikano radiją įsileisdavo ne tik religinius, bet ir tautinius tekstus, užtai į jį „skersai žiūrėjo“, nes Vatikano laidos buvo daugiausia religinio pobūdžio, buvo vengta politizavimo. Prieš Kazlauską buvo suorganizuota plataus masto tarptautinė operacija, norint jį sukompromituoti. Buvo įtraukta ne tik KGB, bet ir STAZI. Kazlauskas buvo atstatydas, jį tik vėliau pavyko reabilituoti. Sovietų spec. tarnyboms „Kronika“ buvo ašaka gerklėje, nes jos niekaip negalėjo uždaryti. Visus kitus leidinius uždarė, o prie jos negalėjo prisikapstyti. Katalikų yra visame pasaulyje, buvo pradėta versti ją į ispanų, anglų kalbas, ji plito po visą pasaulį ir kenkė Sovietų Sąjungos prestižui. Jei-gu persekiojama religija, daug ką užgauna. Petruai Plumpai už šį sumanymą buvo žiauriai atkeršyta – jis jau buvo sėdėjęs ir dabar vėl sėdo už „Kroniką“. Plumpa buvo vienintelis teisiamasis, kuriam prokuroras siūlė 5 metus, o teismas davė 7. Jis kietai laikėsi, nieko nekalbėjo.

Paskui buvo lyg ir paliaubos – 10 metų kunigų nesodino. Vėliau prasi-dėjo vėl – pasodinus Svarinską (už pamokslus ir veiklą – BK 58 straipsnis), per teismo procesą buvo suimtas Tamkevičius (ne už „Kronikos“ leidimą, nes nepagavo). Mano straipsnis buvo 199¹ – „antitarybinė propaganda ir agitacija be tikslo nuversti tarybų valdžią“ – paskui, tardymui baigiantis, tikriausiai būtų pakeitę sunkesniu. Buvo tokia praktika – per tardymus duoda „minkštesnį“ str., paskui padidina...

JOLITA: Jeigu sakome, kad lietuviai buvo prisitaikę, sėdėjo virtuvėse ir klausėsi „Amerikos balso“, kuo pasižymėjo tie žmonės, kurie turėjo drąsos, rizikavo?

ALGIRDAS: 7-ajame dešimtmetyje turėjome būrelį, dalyvavusių „Romuvos“ ju-dėjime, dar prieš Kalantą. Tai buvo toks etnografinis judėjimas – ėjome į liaudį, rinkome tautosaką, šventėme šventes, bandėme atspėti, ką tos šven-tės reiškia. Etnografija nebuvo labai „užspeista“, sovietai tikėjosi ją panau-doti savo tikslais. Mes buvome „prisišlieję“, šešėlyje, nes buvome katalikai.

Iš to kildavo įtampų – tarp katalikų ir tų, kurie laikė save pagonimis. Tada Mokslų Akademijos aspirantų bendrabutyje įvyko derybos, buvo pasiektos paliaubos. Prisimenu, kad tada Arvydas Šliogeris dar buvo mūsų, katalikų, pusėje. Mes buvome prie „Romuvos“, bet tarsi pogrindyje. Rinkome partizanų dainas, o tai jau buvo „kriminalas“, sodindavo iš karto. „Romuvai“ pavyko atgaivinti Rasos šventes, surengti žygį „Daukanto taku“ nuo Skuodo iki Vilniaus. Jame dalyvavo apie 200 žmonių, žygeivių, visi gerai pasirengę, vietoves išžvalgę, susipažinę su jų istorija, – buvo tarsi „mokykla ant kojų“. Kiekvieną savaitgalį paeini kiek kilometrų, paskui vėl grįžti į tą patį tašką ir kitą savaitgalį tęsi toliau. Buvo įdomu – sužinai daug naujo, naujų žmonių pritrauki. O vasaromis važiuodavome į ekspedicijas, daugiausiai ten, kur draudžia, – į Gudijos kaimus, Pelesą ir kitur. Jiems ir spaudą užsakydavome – mat iš Baltarusijos to daryti buvo neleidžiama.

Kalantinės (1972 m.) buvo savotiškas sproginimas. Valdžia po jų viską užgniauzė. Mes, aspirantai, matydavome visus teismo procesus pro MA bendrabučio langus, rašydavome reportažus į „Kroniką“. Turėjome tokį literatūros būrelį, iš jo išėjo daug rašančių žmonių, nesugadintų sovietinės žurnalistikos. Vienas vyresniųjų buvo Mindaugas Tomonis, poetas, jo eilėraščiai buvo publikuoti ir emigracijos „Metmenyse“. Jis turėjo važiuoti į Kryžkalnį – jį ten komandiravo remontuoti paminklą „Tarybinei armijai išvadotojai“, jis atsisakė (raštu) ir paaiškino, kad ideologiškai jam šitai netinka, nes yra kitų pažiūrų. Tada jį įkišo į psichiatrinę. Rusijoje buvo toks Serbskio vardo psichiatrijos institutas, kur disidentus kelis mėnesius laikydavo, kol nustatydavo diagnozę. Specialiai disidentams buvo sugalvota liga – „vialo tekuščiaja šizofrenija“ (lėtinė šizofrenija), t. y. tokia jau lėtinė, kad nėra jokių požymių ir ją gali nustatyti tik sovietiniai psichiatrai... Jį pradžioje kankino insulinu – iki komos būsenos.

JOLITA: Vien dėl to, kad atsisakė važiuoti?

ALGIRDAS: Vien dėl to. Net neįsivaizduojama dabar, kokie laikai tai buvo. Insuliną jis atlaikė, paskui jam pradėjo duoti *Moditen B*. Jo poveikis žiaurus, iki šiol neišsiaiškinome, koks tai vaistas. Rado Mindaugą ant geležinkelio – galva atskirai, kūnas atskirai. Mes manome, kad jis buvo nužudytas. Tai buvo 1975 metai. O buvo tokia kalba, kad leisime leidinį, daugiau kultūrinį, Mindaugas net pavadinimą buvo sugalvojęs – „Pastogė“. Politinės, tautinės, religinės spaudos buvo, bet nebuvo jokio kultūrinio leidinio. Atvažiavo filosofas Kazys Girnius su rašytoju Antanu Vaičiulaičiu į Vilnių, paskui pa-

rašė: „Lietuva gal ir nieko, bet inteligentai tai miega, nerašo.“ Kadangi save laikėme inteligentais, pasidarė gėda. Rusai turėjo labai stiprios disidentinės literatūros, lenkai taip pat turėjo, čekai...

Jeį pradėdi disidentų gyvenimą, tai save socialiai sunaikini, karjeros jau nepadarysi. Jei mokaisi, nebaigsi... Aš Mokslų Akademijoje rašiau disertaciją, turėjau devynis mokslinius straipsnius, bet supratau, kad arba dabar, arba niekada. Mindaugo nebėra, o aš juk turėjau kažką panašaus padaryti, šalia jo atsistoti. Bet tada aš bijojau, buvau dar nepasiruošęs. Vaikai maži, buvau aspirantas, vienu žodžiu, bijojau, jaučiau, kad trūksta „sveikatos“. Bet kai Mindaugas žuvo, man nebeliko ką daryti, buvau įvarytas į kampą. Niekas į tuos disidentus nesiveržė. Ne tik tu kentėsi – kentės tavo šeima, giminės. Savęs naikinimas. Taip ir sakė, kai prasidėjo tardymai: „Tu baik, apsigink“. Iš buto eilės tris kartus metė. Sudalyvavau Tamkevičiaus teisme, Kalantinėse. Savigarba neleido – turėjau daryti tai, ko Mindaugas nespėjo. Tokia buvo dilema: ar tu žmogus, ar tu skuduras? Arba pasiduodi tam jo valui, arba... O juk pokariu vyrai gyvybes padėjo, į miškus ėjo – tai kuo aš rizikuoju? Kad disertacijos neparašysiu? Į užsienį neišleis? Jei aš eičiau „į dugną“, ar tada gerai jausčiausi? Buvo tokia sovietiška gerovė, buvo galima gauti „paskyrą“ žiguliukui, ir butą duodavo. Nekabink jų, tai net į bažnyčią gali nueiti. Bet kas tu toks tada? Matai, kaip iš visų pusių varo blogį, kaip rusai tyčiojasi iš tavo tautos, tavo tėvynės...

Pradėjome leisti „Pastogę“, 1979 m. išleidome porą numerių, trečias buvo parengtas, bet greitai užspeitė. Apsimetėme, kad nustojome leisti, bet tuoj pat išleidome rinkinį „Ethos“, studijas apie baltų religiją... kitos taktikos laikėmės. Siusdavom, jeigu leisdavim periodinius leidinius, o jei išleidim vienkartinį leidinį, tai lyg ir sumėtėm pėdsakus – buvo toks gudravimas... Išsikvietė trys aukšti KGB karininkai: vienas iš jų buvo E. Baltinas, kitas, berods, Martavičius ir trečiasis, ko gero, – Raslanas. Sako: baik leisti „Pastogę“.

Paskui taip atsitiko, kad per A. Svarinsko teismą metu suėmė S. Tamkevičių, man buvo pavesta apie tai parašyti. Ėjo toks politinis jaunimui skirtas leidinys „Lietuvos ateitis“, buvo ir ideologinių straipsnių, ne vien dokumentika. Man pavadė redaguoti „Lietuvos ateities“ Nr. 7, aš jį padariau, surinkau medžiagą, kai ką pats parašiau. Bespausdinant ir įkliuvome, nes tas, kas apsiėmė spausdinti, buvo giliai infiltruotas agentas, užverbuotas KGB dar mokykloje. Šeimomis su juo draugavome, aš pas jį Kalėdų Seneliu bū-

davau, jis pas mane taip pat eidavo... Juodraščių jis nunešė į KGB, ir aš buvau pasmerktas, bet jie laukė trejus metus, norėjo per mus atsekti „Kronikos“ redaktorių. Jiems nepavyko, tačiau mane „supakavo“, tai buvo 1986 m., jau „prie“ Gorbačiovo. Byla (LTSR BK 1991 str.) buvo baigta, 5 tomai dabar guli Ypatingajame archyve. Teisme tikriausiai būtų perkvalifikavę į 58 str. – „propaganda ir agitacija su tikslu nuversti tarybų valdžią“. Jie įrodė, kad redagavau „Lietuvos ateitį“, nes turėjo visą juodraščių. Buvo atlikta stilistinė ir grafologinė ekspertizė. Aš, aišku, neprisipažinau, nes jeigu prisipažįsti, tada prasideda laužimas, kas tavo bendradarbiai...

JOLITA: O tardymo būdai buvo kokie? Ką Jūs patyrėte?

ALGIRDAS: 7-ajame (gal vėliau?) dešimtmetyje liovėsi kankinti fiziškai. Iki tol jie žiauriai kankindavo, dar dabar yra išlikusi mušimo kamera. Yra aprašymas, ką jie padarė partizanų vadui Ramanauskui-Vanagai per kelias valandas: delnų sausgyslės kabliais nutrauktos, pirštai tarp durų traiskyti, išplėšti lyties organai. Norėta šitaip išgauti, kur bunkeris. Buvo partizanų susitarimas „atlaikyti bent dvi paras“, kad per tą laiką likusieji gyvi spėtų pakeisti vietą. Vėliau budeliai perėjo prie psichologinių būdų, bet tai nereiškia, kad jie buvo švelnesni ar žmogiškesni – jie buvo efektyvesni. Kiekvienam „pritaikydavo raktą“. Mes viską darėme kartu su tėvu, buvom vadinami, berods, „podstrekately“ („kurstytojai“). Tėvas buvo išleidęs kelias knygeles pogrindy – „Atskirtoji Lietuva“ ir kt. apie Gudijos lietuvių padėtį, dažnai ten važiuodavo ir dar „Aušroje“, „Rūpintojėlyje“ bendradarbiaudavo. Tėvas taip pat buvo tardomas, kartu važiuovome į KGB. Buvau nuleistas „į rūšį“, o tėvas liko. Jam buvo per 80 metų, silpni plaučiai, jaunystėj džiova buvo sirgęs. Rūsiuose būtų numiręs. Kameroje sėdėjau su mafijozu iš Šiaulių – „utka“ („antimi“), jis turėjo šnipinėti, įdavinėti. Mes jau žinojome: „nebijok, netikėk ir neprašyk“. Trys N. Per tardymus sakai – esu katalikas ir dėl religinių bei etinių priežasčių apie kitus nekalbėsiu. Jie jau buvo prie šito įpratinti, net toliau neklausdavo ir šitaip užrašydavo. Vienas buvęs mano tardytojas, dabar prokuroras, gavo Vyčio Kryžiaus ordiną, aš tada savojo atsisakiau.

Sukau galvą – „kaip su tėvu?“ Taip gali ir iš proto išsikraustyti. Izoliatorius padarytas taip, kad kalinys nieko nežinotų apie išorinį pasaulį, ar suimta kas, ar ne – visiška izoliacija. Mane įmetė rugpjūčio mėn., o ten sėdėjo žmogus nuo gegužės ir nieko nežinojo apie Černobylį. Formaliai

aš buvau paskutinis politinis kalinys, nuteistas pagal politinį straipsnį (paleido 1987 m.).

„Utakai“ prasitariau apie tėvą – buvo matyti, kad išgyvenu. Išleisdavo pasivaikščioti kiemeliuose pusvalandžiui – „aštuoniukes“ suki, suki. Pradėjau girdėti panašiai į tėvą kostint. Jaučiausi, lyg tėvo gyvybė būtų mano rankose. O paskui įvyko tai, ką vadinu stebuklu. Aš melddavausi kasdien, po tris valandas. Kalėjime pirmiausia reikia pasidaryti tvarkaraštį. Rašai, meldiesi, švariniesi, nes kitaip neatlaikysi. Higienos žiūri – negalima ištižti. Besimeldžiant man nušvito, kad „tėvo čia nėra!“. Kitam pritaikydavo ką kitą, suranda silpnas vietas ir per jas smogia. Arba dar – buvo tokia moteris, mūsų bendražygė GemaVosyliūtė (jau mirusi) – ji spausdindavo. Jeigu nenorėdavai, kad būtum užfiksuotas daugiabutyje, tekdavo lipti per balkoną. Jie bandė tuo pagrindu šantažuoti, paskui – baugino dėl disertacijos...

JOLITA: Ką jie iš jūsų norėjo išgauti?

ALGIRDAS: Kad prisipažinčiau, kas bendradarbiai. Straipsniai buvo įvairių žmonių, jie turėjo juodraščius. Kas šitą rašė? Kas šitą? O toliau – kas „Kronikos“ redaktorius – manė „prisikasti“. Tada buvo rengiamasi Krikščionybės 600 m. jubiliejui Lietuvoje, jie norėjo sutrukdyti. Mano byloje buvo 200 liudininkų, kratos buvo padarytos, išklausti parodymai. Žinojo, kad jei aktyviausius „patvarkys“, tai mūsų žmonės kuriam laikui išsigąs. Išėjo lyderių. Gąsdindavo „metais“ – duodavo kalėjimo ir dar papildomai tremties. Vytautas Skuodis atsėdėjo 5 metus kalėjime ir išbuvo 7 metus tremtyje – iš viso 12 metų už knygą „Dvasinis genocidas Lietuvoje“, kur buvo atlikta sovietinio ateizmo analizė, rimtas mokslinis darbas, su lentelėmis. Jam už tai atkeršijo. O tremtis – Mordovijoje išmeta tave anapus vielų į kaimelį, prie lagerio yra gyvenvietė, ir manykis, kaip nori. Netgi žinojau, kur važiuosiu, – lagery buvo susikaupusi lietuviškų knygų biblioteka, buvau lyg numatytas ją tvarkyti.

JOLITA: Kaip vyko tardymai?

ALGIRDAS: Kiekvieną kartą tau atveria žaizdą, knaisioja, užsiuva. Kitą dieną – vėl tas pat. Nuo įtampos būdavo šlapios pažastys. Tardymas vykdavo 6–8 val., atlaikiau gal 100 tardymų. Gretimame kambaryje, atrodo, sėdėdavo komanda: psichologas, dar kažkas, ir girdi, ką kalbu. Duodavo kryptį tardytojui, ko paklausti. Profesionalūs tardymai būdavo koreguojami. Problema buvo ne metai, o kaip ko nors nepasakyti, netgi smulkmenos,

už ko galėtų užsikabinti. Fizinis kankinimas – įmesdavo į karštą kamerą, kur nėra oro. 1987 m. jau buvo prasidėjęs kažkoks atšilimas, mes, aišku, apie tai nieko nežinojome. Laiške galėdavau tik trumpai parašyti – „atvežk to, ano“. Buvo sunkiausias momentas – byla baigta, turėjau pasirašyti, kad tuos tomus perskaičiau. Atėjo ir sako: „Mes tave išleidžiame.“ Aš spyriojau, nėjau. Maniau: ką draugai pasakys? Atsitiktinai tualete radau skiautę laikraščio, kad paleistas A. Sacharovas ir jo žmona Jelena Bonner. Jie buvo ištremti į Gorkį, jiems leido išvažiuoti. Pradėjo eiti žinios, kad paleista J. Bieliauskienė (mirė), L. Dambrauskas. Buvo du TSRS Aukščiausiosios tarybos įsakai, kuriais buvo paleista daug kalinių, bet S. Tamkevičius – paliktas. Kol grįžo kiti, pavyzdžiui, Dambrauskas iš Mordovijos, – praėjo 3 paros. Aš jaučiausi kaip paskutinis šuo. Maniau – apgavo. Jeigu tu išėjai nei iš šio nei iš to, kai tau žadėjo 5 metus, tai į tave žiūrės kaip į išdaviką, kad tu kažko pridirbai, dėl to paleido. Tardytojų darbasėjo šuniui ant uodegos, jie sakė: „Jūs nesidžiaukit, kad išleido, čia laikinai...“ Lietuvos laikais (po Nepriklausomybės paskelbimo) atėjo dokumentai iš Ypatingojo archyvo, kad, man jau būnant laisvėje, vėl buvo užvesta DON – „delo operatyvno-go nabludeniya“ („operatyvinio sekimo byla“), vadinasi, vėl buvo pradėję sekti (1987 m.), o vėliau buvo užvesta ir DOR („delo operativnoj razrabotki“ – „operatyvinio apdirbimo byla“). Čia jau rimčiau – ir vėl būčiau sėdęs. 1987 m. prasidėjo Sąjūdis. Iki 1980 m. buvau Mokslų akademijoje, paskui, kai prasidėjo tardymai dėl „Pastogės“, turėjau išeiti ir dešimt metų šienavau griovius. Buvo trumpa pertrauka – kalėjime, paskui – vėl į griovius.

Kaune Sąjūdis įsikūrė 1988 m. birželio 10 d. (birželio 3 d. jau buvo įsikūręs Vilniuje) – atvažiavo A. Juozaitis, jis važinėjo po visą Lietuvą, paskaitė efektingą paskaitą. Iš susirinkusiųjų buvo įkurta Kauno Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, manęs ten nebuvo, tačiau kažkas pasiūlė įrašyti.

JOLITA: Kodėl?

ALGIRDAS: Kai esi „zekas“ (politinis kalinys), niekur neskubi. Žiūri, inteligentų grupė bruzda – tuo metu kūrėsi Žalieji, Lietuvos kultūros fondas – neapibrėžti dalykai. Mes turėjome savų būdų – pagrindis visada parengtas, vėl būtume pradėję spaudą leisti.

JOLITA: Dėl ko atsirado poreikis – vėl leisti spaudą?

ALGIRDAS: Pogrindžio spauda ir nebuvo nutrūkusi. „Kronika“ėjo, „Pastogės“ nebuvo nurašę.

JOLITA: Tačiau viešumas jau buvo...

ALGIRDAS: Tokius sovietų „viešumus“ jau buvome „praėję“. Buvo chruščiovinis atlydis 6-ajame dešimtmetyje, Šliogeris su Pruteniu Januliu (LŽŪU profesorius, 1945–2010), Regimantu Kurkliečiu, Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio augintiniu, leido sienlaikraštį „Žemė – žmonių planeta“, bet viskas baigėsi dar neprasidėjus, vadinamoji partorganizacija jį uždarė. Vis dėlto užgimė „šestidesiatnikų“ judėjimas, ypač populiarius Maskvoje. Taigi dėl atlydžių iliuzijų neturėjome. Maniau: niekas nesikeis, toliau kariausime, galų gale viskas baigsis kur nors griovyje, buvau tam pasirengęs. Tačiau kai paskelbė pirmąjį Iniciatyvinės grupės posėdį, nuėjau pasižiūrėti. Ten iškilo problema, nes buvo du politkaliniai: aš ir Vidmantas Povilionis. Buvo įtrauktas ir Liudas Dambrauskas, jis atsisakė iš karto, o dėl mūsų buvo diskusija, ne vieša, kad esą „mes gadinsime reikalą“, bet nusprendė palikti. Paskui pradėjo kurtis Sąjūdžio grupės, įgaliotiniai surengė rinkimus, mes buvome išrinkti į Kauno Sąjūdžio tarybą.

JOLITA: Kodėl Kauno taryba buvo vertinama kaip labai radikali, „provincionali“, išsišokusi?

ALGIRDAS: Radikalumas buvo tas, kad mes visi buvome „iš gatvės“, atsitiktiniai: vieną pasiūlė, kitą, visi buvome viešumoje nežinomi, ne garsenybės. Vilniaus Taryboje buvo žinomi žmonės, tuometinis „bomondas“ – menininkai, rašytojai. Vėliau paaiškėjo, jog tarp jų buvo užverbuotų – dabar kartais „išlenda“ kas nors. Ji buvo sukurta kiek „iš viršaus“, prižiūrint, kontroliuojant, kažkuria prasme – paveikiant. O pas mus buvo (vėliau paaiškėjo) tik vienas „stukačius“ iš dvidešimties žmonių! Mes buvome – „liaudiš“, o jie – „elito sąjūdiš“. Jie vaikščiojo į CK, iš vieno prospekto galo į kitą, derino. O mums – kas tas CK? Mes turėjome 600 Sąjūdžio grupių, tai buvo jėga, konventas. Žmonės kreipdavosi įvairiausiais klausimais. Valdžią jau ignoruodavome. Mes taip pat nežinojome, kur baigiasi mūsų „valdžia“. Radikalumas buvo tai, kad, išskyrus grandines, neturėjome ko prarasti. Mes su sovietais nebuvome susieti praeitimi, rimtai galvojome apie Nepriklausomybę, ne apie kokią autonomiją ar suverenitetą. Ir į tą pusę spaudėme Vilniaus inteligentus. Nesakau – tam tikras „buferinis vaidmuo“, kad nebūtų viskas aštriai, buvo reikalingas. Viskas balansavo ant ribos – prisimenant Čėčėniją, Gruziją – sovietai nebūtų varžėsi. Tada reikėjo eiti iki ribos, gal ją net šiek tiek peržengti, skatinti procesą. Mums atrodė, kad Kaunui šitai pavyko. Pavyzdžiui, Latvijoje nebuvo tokio spaudimo „iš apačios“ – jie neturi signatarų, darė viską mums „iš paskos“, per kelis kartus. Pradžioje, iš tiesų,

lietuviai vėlavo – lietuviškas būdas: pasėdi krūmuose, pasižiūri, tada puola visa galva. Prisimenu, 1988 m. mus kažkur vežė į Baltarusiją, ten jau viskas virė, jie buvo mus pralenkę. Nors, antra vertus, mes buvome pralenkę čekus. Buvo atvažiuavęs į svečius toks Saša Vondra, džinsuotas pogrindinio leidinio „Revolver revju“ redaktorius (dabar ambasadorius), tai tada V. Havelas dar sėdėjo kalėjime, 1988 m. pradžioje...

JOLITA: Koks buvo, Jūsų nuomone, spaudos vaidmuo siekiant nepriklausomos valstybės tada, kai leidote „Pastogę“, ėjo „LK Bažnyčios kronika“?

ALGIRDAS: Spauda rengė žmones būti sąmoningus. Sąjūdžio spauda gimė kaip pogrindžio spaudos tęsinys. „Sąjūdžio žinios“ prasidėjo kaip dokumentinis leidinys. Leidinys „Sietynas“ (kultūrinis leidinys, išėjo septyni numeriai), leistas Dariaus Kuolio kompanijos, iš dalies yra paveiktas „Pastogės“. Tie žmonės pogrindyje tiesiogiai nedalyvavo, tačiau mes turėjome ryšį, kontaktą. Kokia buvo „Pastogės“ idėja? Mes iš anksto nebuvome nustatę, kokia bus jos ideologinė kryptis. Tai yra laisva erdvė, kur kiekvienas gali laisvai reikšti savo nuomonę. Kurie bus aktyvesni, iniciatyvesni – į tą pusę ir pakryps leidinys.

JOLITA: Ar, Jūsų manymu, be spaudos būtų įmanomas toks stiprus tautos pakilimas?

ALGIRDAS: Tada sovietinė spauda buvo viską „užkišusi“. Čia kaip deguonis – jeigu esi visą laiką dusinamas, tai turi gauti deguonies, kad atsigautum. Spaudos vaidmuo labai didelis – ne veltui KGB tiek dėmesio skyrė pogrindžio spaudai. Viena vertus, tie leidinėliai – mažiukai, nedidelių tiražų, ką jie gali padaryti, tačiau ideologijoje rašytas žodis yra galingas ginklas. Ypač – pogrindžio, kuri draudžiama, neleidžiama, – mes tokios patirties turime dar iš caro laikų. Spauda yra ginklas, kai nieko daugiau negali.

JOLITA: Kai prasidėjo Sąjūdis, spauda formavosi kaip viešasis forumas, atsirado pliuralumas, buvo šnekama apie vertybes, valstybės kūrimą. Kodėl, atslūgus emocijoms, žmonės liovėsi skaityti laikraščius?

ALGIRDAS: Laužas, kuriamas iš šiaudų, greitai suliepsnoja, greitai ir sudega. Buvo daug šiaudų, buvo visiems lengva vėliavas kelti. Žmonės, gal net dauguma, buvo prisitaikę – nesakau, kad „kolaboravo“, bet prisitaikė prie sovietinio režimo. Buvo bėpigu su vėliava pavaikščioti, turėti kažkokių sentimentų. Ta dauguma tikėjosi, kad staiga „viskas pasidarys kaip Skandinavijoje“, ir kai nusivylė, prasidėjo kniaukimai, burzgimai, kurie iki dabar tęsiasi. Kas yra tos didžiosios vertybės, tokios kaip laisvė, – tie žmonės nežinojo.

JOLITA: Vadinasi, „dainuojančioji revoliucija“ pasiteisino?

ALGIRDAS: Didžiuojuosi, kad mums pavyko, nors, kaip dabar aiškėja, – mums nebuvo jokių šansų. Vakarams šitos mūsų Nepriklausomybės nereikėjo: jie su Gorbačiovu susitarė, tik tiek, kad iš Gorbačiovo jie išpešė, kad jis nevaratos fizinės jėgos. Bet vėliau vis tiek pavartojo. O galėjome bijoti pro tą plyšį lįsti. Aš net kuprinės nebuvo išpakavęs. Logiškai – jie turėjo jėgos, galėjo mus sunaikinti kaip Tbilisyje – kastuvėliais.

JOLITA: Kiek svarbus valstybei tautinio identiteto suvokimas?

ALGIRDAS: Sovietų laikais jis buvo slopinamas arba iškreipiamas, mes privalėjome jį atkurti. Pažinojau savo tautą priespaudos sąlygomis. Mes ganėtinai gerai atrodėme su savo pasipriešinimu pokario metais. Buvo kolaboravimo, bet buvo ir atsvaros. Susidaro įspūdis, kad lietuviai laisvės sąlygomis nesupranta, kas yra valstybė. Didžiausios bėdos yra kultūra ir moralė. Teigiomybė ta, kad pamatėme tamsiąją mėnulio pusę. Kai nelaisvėje sėdėjome, tokios galimybės nebuvo. Kai leido laisvai gyventi, pasimatė visas dugnas. Jei matai, gali nustatyti diagnozę, tada sprendi, kaip gydyti. Vis dėlto dabartinė mūsų visuomenė yra „skysta“, joje per daug liaudiškumo ir per maža tautos, nebijau to sakyti. Tačiau tauta niekur nedingo ir nedings, tauta neišvažinėja. Pokyčiai ateis neišvengiamai, su nauja karta. Aišku, jeigu dirbsime, budėsime ir nepasiduosime...

Apie Sausio 13-ąją

Interviu „Apžvalgai“

KL: Ką Sausio 13-oji Jums reiškia šiandien? Ar svarbu yra minėti šią dieną – ką tai duoda?

ALGIRDAS: Man tos dvi datos – Kovo 11-oji ir Sausio 13-oji – yra tam tikros gyvenimo viršūnės. Ir dabar, toldamas, orientuojuosi į jas.

Yra kraujas, pralietas už laisvę. Tai vertybė, o šie minėjimai yra to kraujo sakralizacija. Per šv. Mišias sakoma: valgysit mano kūną ir gersite mano kraują. Taigi kraujas turi būti įprasmintas, turi tapti savimonėje kažkokiu poslinkiu, atminties gaire, galų gale mitu. Vertybė neturi būti prarasta, ji turi išlikti. Yra gyvenimas ir po mirties. Žuvusieji tampa vertybe, atmintimi, savimone, *sacrum*.

KL: Šiandien pasigirsta nusivylusių balsų, kad ne už tokią Lietuvą buvo kovota... Ar Jums taip pat atrodo, kad šiandienos Lietuva neverta Sausio 13-osios gynėjų pasiaukojimo?

ALGIRDAS: Klausti, ar verta už Tėvynę kovoti, tai nežinoti, kas yra ta Tėvynė. Ar „tokia“, ar „ne tokia“ – vis tiek ji yra Tėvynė. O idealas visada skiriasi nuo realybės. Vadinkim tai natūraliu ar eschatologiniu dėsniu, bet idealas niekada nebūna realizuotas visiškai, šimtu procentų. Su tuo reikia susitaikyti – kas šito nesugeba, nėra tikras idealistas. Jo idealizmas – tik priešokiais. Tikrasis idealizmas yra juodas darbas, daug pesimizmo ir nusivylimų, kuriuos betgi būtina įveikti ištverme, o tada – gal pora akimirų prašviesėjimo... Antra vertus, dviejose srityse Lietuva yra jau už ribos to, ką galima pakęsti, su kuo jokiū būdu negalima susitaikyti. Viena iš tų sričių yra kultūra, o kita – moralė. Visur kitur – daugiau ar mažiau pakenčiama. Pavyzdžiui, krašto apsaugos padėtis. O ekonomikoje mes išvis pasiekėme beveik maksimumą. Galų gale ekonomika ir tai, ką mes vadiname gerove, yra gana pavojingas dalykas. Iš krikščioniškų pozicijų žvelgiant, nors tai skamba paradoksaliai, tiek gerovė, tiek skurdas yra pavojingi kraštutinumai.

KL: Kas šiandien, Jūsų nuomone, galėtų kelti mūsų dvasią, patriotiškumą, mus vienyti vardan Lietuvos? Ar tai įmanoma tik esant grėsmei iš šalies?

ALGIRDAS: Ugdyti patriotizmą yra labai subtilus dalykas. Štai anos nepriklausomybės pradžioje buvome nuskurdinti, neturtingi, bet sveiki – vidumi sveiki. Dabar Lietuva serga – ją tebegraužia moralinis ir dvasinis vėžys, įvartytas pokario ir ypač vėlesniais metais, kuriam nerasta vaistų ir po Kovo 11-osios. O vaistų nuo vėžio ir negali būti – vienintelis būdas nugalėti vėžį – keisti gyvenimo būdą. Tad vienas dalykas yra aiškinti patriotizmą sveikam žmogui, o kitas – sergančiam, sudirgusiam arba ligos nualintam. Prieškariu per trumpą laiką – gal kiek tiesmukai, nuleidžiant „iš viršaus“ – buvo atkurta savimonė. O dabar gąjūs liumpenfilosofiškai muzikiški nusišnekėjimai, tokie kaip „patriotas – idiotas“. Šiais laikais susikurti savimonę yra sunku ir labai individualu – čia už ausų nepatrauksi. Savimonė yra tikslas, o patriotizmas yra kelias į tą tikslą.

Patriotiškumą skiepyti reikia, tačiau tai privalu daryti subtiliai, jautriai ir nuoširdžiai. Geriausia – asmeniniu pavyzdžiu.

KL: Sugrįžkime dar kartą mintimis į tą tragišką ir herojišką sausio naktį. Kas Jums tada paliko didžiausią įspūdį, gal nustebino ar tiesiog neišdildomai įsiminė?

ALGIRDAS: Jeigu jau kalbėtume, kas neišdildomai įsiminė, – tai prakaito ir benzino dvokas AT pastate. Seime buvo tik vienas dušas rūsyje, o žinot, kiek buvo vyrų kerziniiais batais... Visur po laiptais buvo pristatyta benzino talpų. Jei sovietų smogikai būtų puolę su savo T-80, kurie gali kiaurai pervažiuoti per pastatą. Jei būtų lindę, būtų buvę kitaip nei prie TV bokšto... Vyrai buvo pasirengę viskam, turėjo parengę atsaką. Gal šitai, gal žmonių aplink AT ištvėmė ir sustabdė kraujo trokštantį azijinį žvėrį.

O jei išties, tai labiausiai įsiminė žmonių maldos ir giesmės – tu, kurie budėjo aplinkui Seimą. Jei maldos nutildavo, iš karto pajusdavai ir sunerimdavai, net ir tada, kai miegodavai.

Dar įsiminė, kai žmonės viduje AT jau buvo pradėję atsisveikinti tarpusavyje. Štai vaikas ir mergina iš personalo, du jauni žmonės, dirbę viename kabinete, puolė vienas kitam į glėbį. Iki tol nediršo viešai parodyti savo jausmų, bet kai ta „košė“ pradėjo artėti, tada jau...

Atsimenu, nevalgėme, nes jei sužeistų į vidurius, iš karto – sepsis, užkrėtimas... Taip žuvo Vytautas Koncevičius, sužeistas per Sausio 13-ą, kanikinasi ilgai, gal mėnesį. Ir dar tokius *žgutus*, guminius raiščius ant kojų nešiojome – jeigu sužeistų šlaunies arteriją, gali per kelias minutes nukraujuoti, o *žgutą* užsitempsi tuoj pat.

KL: Ko palinkėtumėte tai kartai, kuri gimusi jau po Sausio 13-osios įvykių ir nemačiusi to, ką šiandien visi minime? Kokią žinią jiems norėtumėte perduoti?

ALGIRDAS: Kad ir nepamatytų... Visi šitie, patys gilieji dalykai, išmėginimai yra tokie... na, negali jų trokšti, jais didžiutis. Galima palyginti tai su reanimacijos palata. Juk negaliu linkėti žmogui atgulti reanimacijos palatoje. Geriau to išvengti – geriau savo vertybes išsiugdyti taikos sąlygomis. Bet jei sykį tie išbandymai ištinka, tai, jei juos atlaikai, jie tampa dvasios vertybe... Jei atlaikai...

Beje, išmėginimai kasdienybėje dažnai yra sunkesni, užtat vertesni. Pažįstu žmonių, kurie visą gyvenimą priima kaip išmėginimą. Pavyzdžiui, kunigas Robertas Grigas. Dabar jis dirba sunkų darbą *Caritas*, o tą sausį kunigas Robertas atvažiavo pas mus į Seimą ir liko, nes reikėjo kunigo, kuris klausytų išpažinčių ar paprasčiausiai suteiktų ypatingais atvejais taikomą visuotinį nuodėmių atleidimą, vadinamąją absoliuciją, kuri teikiama, pavyzdžiui, skęstant laivui. Kunigas Robertas Grigas – nepaprastai drąsus žmogus, mano supratimu, šventas. Jo pavyzdys liudija, kad vertybes galima ugdytis, įgyvendinti kasdienybėje – ne tik streso ar piko sąlygomis. Štai to ir linkiu.

Negana trijų sekundžių idealizmo...

Pokalbis su rašytoja Astrida Petraityte

ASTRIDA: Kol kas dar nešvęskim, pabūkim šiandienos kasdienybėj. Ar prisijungtumėt prie neretai išgirstamų dejonių ir jūtūžio dėl šiandieninio gyvenimo neatitikimo būtosioms vizijoms?

ALGIRDAS: Reikia remtis tuo, ką turime, o turime valstybę. Atrodo, kad daugelis to net nesuvokia. Štai prieš kelias dienas elektroniniu paštu gavau vadinamojo Jungtinio demokratinio judėjimo pareiškimą, pasirašytą kelių žinomų žmonių. Pagrindinis motyvas: prieš 20 metų kėlėme sau tikslus, bet turime pripažinti, kad „projektas nenusisėkė“... Įsiutau – koks projektas?! Turime valstybę, ir žmonės už tai galvas dėjo! Tame pareiškime visa kalba – apie gerovę ir valdžios prastumą. Nemanau, kad pas mus ekonominė situacija blogesnė nei kitur, bet yra dvi sritys, kur reikalai išties prasti, tai – kultūra ir moralė. Bet apie tai kalbama mažiausiai. Vis akcentuojama korupcija, bet jai reikia dviejų pusių: duodančiojo ir imančiojo kyšį. Mūsų žodis „kyšis“ (priešingai nei rusų *vziatka* – ‘ėmimas’) išduoda, kad aktyvioji, kaltesnioji pusė yra duodantysis...

Jei manome, kad prieš 20 metų buvome idealistai, bet dabar neturime ištvermės kasdienybėj, anokie ten ir idealistai – tik strikinėtojai. Idealizme ištvermė, juodas darbas svarbiausia – nušvitimai, atlygis ištinka retai ir būna trumpi. O visi tie virkavimai – banalūs. Tuose pareiškimuose apie „nepavykusius projektus“ dažnai išlenda egzistenciniai ar, tiksliau, egoistiniai motyvai: tavo asmeninis projektas nepasisėkė, tad kalta valstybė. Kai šneku su vaikais, – į mokyklas dažnai esu kviečiamas ir visad einu, – matau, kad jie turi idealizmo, to netvaraus kaip debesėlis, kuris gali greit išsisklaidyti, tad ir bandau įkalti – reikia ištvermės.

Man visada pavyzdys buvo mano tėvas – išaugęs paprastoje dzūkų šeimoje (vienuolika vaikų), šiaip ne taip išėjo į žmones, baigė Vytauto Didžiojo universitetą (teisę), bet prie sovietų turėjo ieškotis kito darbo. Jis visada buvo ir liko idealistas – darbininkas, netgi, galima sakyti, juodadarbis.

ASTRIDA: Tiesą sakant, man net kyla įtarimas, kad mūsų visuomenės verksmingumą didele dalimi lemia jos katalikiškumas... Ne religingumą turiu galvoje, bet mentalitetą – nuolat laukiame stebuklą, mesijų, globos, o nesulaukę – piktinamės, kaltiname, jaučiamės apgauti ir nuskriausti...

ALGIRDAS: Esu katalikas, bet nesu linkęs verkšlenti. Taip, protestantiškose šalyse santykis su valstybe yra racionalesnis ir pozityvesnis. O mes painiojame valstybę su valdžia, o valdžią su personalijomis. Mūsų požiūris – kaip čia švelniau pasakyti – truputį moteriškas: patinka–nepatinka. Verksmingumas ir kyla iš to jausminio santykio. Mes nesugebame sujungti, o kartu nesupainioti trijų dalykų: Lietuva–Tėvynė–valstybė. Tai trivienis dalykas, vientisas. Lietuva yra plačiausia sąvoka, valstybė – siauriausia, „paskiausia“, bet be jos nėra to Vienio.

Mūsų charakteryje yra tokio skystumo, niekšiškumo, labai specifiskai lietuviško, dabar labiausiai išlendančio internetiniuose komentaruose. Pamenu tokį atsitikimą dar iš sovietinių laikų, kai dažnai teko važinėti traukiniu iš Kauno į Vilnių: vagis pačiuo moters rankinę, spėjau jį tambūre nutverti, ilgokai tąsėmės – nepasirodė, neatėjo į pagalbą nė vienas „lietuvisas“. Bet privažiauvus stotį, kur jau ir milicija buvo matyti, prišoko bent keli, ėmė tą vyrą spardyti, buvau priverstas jį ginti. Įvardiju šią savybę bobiškumu – ja pasižymi nemažai vyrų. Daugelyje tautų yra iniciacijos paprotys, kai berniukas įvesdinamas į vyrus – jei šios procedūros nepereina, visam laikui gali likti vaikėzu, net „boba“. Politikoje daug tokių regime. O moterys politikės, priešingai, yra vyriškos blogąja prasme.

ASTRIDA: Turiu prisipažinti, kad man, tos pačios kartos žmogui, sovietinis gyvenimas buvo duotybė kaip, tarkim, blogas oras, dėl kurio beprasmiška dejuoti... Gal Tėvo įtaka lėmė, kad Jūs, regis, nuo mažumės žinojote, jog ši situacija yra nenatūrali, ją galima ir reikia keisti?

ALGIRDAS: Tikrai negalėjau priimti anos sistemos – juk tai reišė atsisakyti žmogiško orumo. Tave prievartauja, o tu dar turi meluoti, kad viskas gerai... Į disidentus niekas nesiveržė – paprasčiausiai buvom įvartyti į kampą. Režimas pats susikurdavo sau priešų. Nesu matęs nė vieno normalaus komunisto, gal prieš karą, pogrindyje, dar ir buvo tokių. Jei jie buvo idealistai – pirmieji pokariu turėjo tapti disidentais. Bet jie susiplakė su okupantais, susitėpė išdavyste.

Pirmasis susivokti padėjęs mano susidūrimas su ta sistema įvyko antrame Politechnikos instituto kurse. Mirė draugas, buvo laidojamas gimtinėje

prie Šiaulių. Mes, kurso draugai, nuvykom, budėjom prie karsto, palydėjom ir į bažnyčią. Institute kilo didelis triukšmas, mėtė visus iš komjaunimo – aš komjaunuolis nebuvau, taigi man buvo nusišvilpt, o kitų ir iš instituto vos neišmetė. Tikrai toks sąmonės sukrėtimas: jei esu prievartaujamas Amžinybės atžvilgiu, tai kur ribos?... O stipriausias sukrėtimas buvo draugo Mindaugo Tomonio žūtis.

Žeidė ir okupantų primetama rusų kalba. Negalėjau priprasti prie Vilniaus, jaučiausi kaip tremty, nors yra tekę čia ilgokai pagyventi, bet, pirmai progai pasitaikius, grįždavau į Kauną.

Buitiniu lygmeniu su ta santvarka dar galėjai taikstyti. Bet ir čia – jei norėjai bent kiek geriau gyventi, turėjai priklaupinėti... Mane du ar tris kartus metė iš eilės butui – ignoravau rinkimus ir pan., tad jei jau buityje susidurdavai su sistema, ką ir kalbėti apie dvasinę sferą. Aš ir humanitarnių studijų dėl to nesirinkau – juk bent porą metų būtų kišę marksizmą. Tai buvo Tėvo, kuris studijuodamas teisę lankė ir, pavyzdžiui, profesoriaus Dubo prancūzų literatūros paskaitas, patarimas: studijuoti bet ką, o šviestis pačiam. Tai ir aš esu „partizaniškai“ išklausęs B. Genzelio antikos filosofijos kursą, dar kai ką...

ASTRIDA: Įsitraukėte ir į disidentinę veiklą?..

ALGIRDAS: Buvo gėda taip nieko nedaryti, juk Rusijoje aktyviai veikė ir, svarbiausia, rašė disidentai. Palaikėme ryšį su maskviečiais. Institute mokėsi ir A. Šliogeris, taip pat studijavo chemiją. Per chruščiovinį atlydį buvo pradėtas leisti sienlaikraštis „Žemė – žmonių planeta“, ateidavo ir iš kitų fakultetų paskaityti, bet tuoj jį ir uždarė. Paskui MA aspirantų bendrabutyje buvome susibūrę lyg ir į tokį rašančiųjų būrelį – ten beveik nebuvo humanitarų, daugiausia fizikai, matematikai, tuomet laisviausi žmonės, galėję užkišti už diržo ne vieną „falšyvą“ humanitarą (daugelis jų vėliau tapo Sąjūdžio branduoliu). Neturėdami gal ypatingų talentų, rašėme, kalbėjomės, švietėmės, skaitėm ką nutverdavom, jau rodėsi ir pogrindžio leidinių, o ir rusiškai juk buvo ką skaityti... Tada ir „Romuvos“ judėjimas prasidėjo.

Kai žuvo Mindaugas, ėmėmės leisti „Pastogę“ – ne politinį, grynai humanitarinės krypties žurnalą (daugiau nei 70 p.). Turėjome įrodyti – galim. Svarbiausia buvo pastanga, nes žinojome, kad po dvejų trejų metų uždarys. Nors nieko ypatingo nenuveikėm, ir nesvarbu, kokią literatūrinę vertę turėjo tekstai, bet patys sau galėjom pasakyti: atlikom pareigą. Išleidome tris tomus Oskaro Mīlašiaus raštų (ketvirto nespėjom, „supakavo“) – vėlgi

norėdami įrodyti, kad ir pogrindyje galima kažką rimta padaryti. Nepasiduoti – tai ir yra svarbiausia idealizme. Tai vidinis apsisprendimas – jokia išorės jėga negali tavęs priversti pasiduoti. Pralaimėti gali – tas nuo tavęs dažnai nepriklauso, gal tokia Dievo valia, bet pasiduoti ar ne, priklauso jau tik nuo tavęs.

1986-aisiais, jau „prie“ Gorbačiovo, buvau pasodintas, po metų išleido, bet pasakė: ilgai nevaikščiosi... Vėliau sužinojau, kad man buvo užvesta DON (*delo operativnogo nabliudeniija*), o paskui ir DOR (*delo operativnoj razrabotki*), o tai reiškė – vėl sodins.

ASTRIDA: Taigi 1990-ųjų kovo 11-oji Aukščiausiojo Taryboj... Ką ryškiausiai prisimenate – žodžius, veidus, savo jausmus?..

ALGIRDAS: Net nebeprisimenu tos akimirkos. Vakare jau visi „blūdijom“, buvom kelias paras beveik nemiegoję. Ketinom aktą priimti iki pietų, bet buvom įveltį į juridines subtilybes, buvo jaučiamas „anos pusės“ braižas. Kovo 11-oji buvo ir liko prašviesėjimas, ta akimirka, kai atsiveria dangūs. Man tai labai svarbu, neatiduosiu to už jokus pinigus, apdovanojimus. Tikri dalykai kainos neturi, jei už juos užmokėta, jau ne tas. Tai buvo stebuklas, kuriam turėjai būti pasirengęs – jei Dievas dovanoja stebuklą, bet nesi tam pribrendęs, nieko ir nebus. Mes buvom pasirengę. Nors nelabai tikėjau, kad viskas taip pavyks. Net Uoka, drąsos ir veiksmo žmogus, ragino dar važiuoti į Maskvą, apsidairyti, pasitikrinti – tai nebuvo anas garsusis „žingsnis po žingsnio“, tik racionali rizika. Bet vis tiek ėjom *va bank*, į nežinomybę. Beveik šimtu procentų maniau, kad nutiks kažkas bloga. Kuprinės neiškrausčiau, ten buvo vatinukas, kiti būtinausi daiktai, taip viską ir laikiau...

ASTRIDA: O vis dėlto – kas apvylė, dėl ko šiandien skaudu, pikta?

ALGIRDAS: Apvylė ne valdžia, nes dėl jos neturėjau iliuzijų – jau dešimt metų nesu valdžioj, galiu, turiu teisę ją vertinti iš šalies. Dabar esu eilinis pensininkas, dirbu eilinį darbą už eilinį atlyginimą, važinėju dviračiu, taigi esu „giliai liaudyje“, galiu ir apie tautą kalbėti. Valdžia iš man artimo rato, kurios žmonės pažįstu, yra geresnė už tautą. Pažįstu artimiausią Kubiliaus aplinką, žinau, kad nė vienas iš tų žmonių taip įžūliai neapgautų, kaip tenka patirti iš eilinių tautiečių. Galėčiau labiau nei kitas kritikuoti valdžią, nes daugiau žinau, bet sakau – dauguma jų yra sąžiningi žmonės. Esame vidutinė valstybė – nei blogesnė, nei geresnė už daugelį, kalbant apie ekonomiką, kur stebuklą nebūna. Turime tik vieną ligą, kuri kitur gal nėra taip giliai įsisėtrijusi – tai kultūros ir moralės nuosmukis. Arba, tiksliau, pirma

moralės, o todėl – ir kultūros. Bet valdžia čia niekuo dėta. Kultūra serga melu, kuriuo anuomet buvo susargdinta per jėgą, prievarta, bet kultūros žmonės ir dabar tebemeluoja, tik kitaip, bet nuo to nėra lengviau. Tačiau šia tema atsisakau kalbėti, nes kalbos nebepadės. Nebepažįstu, nebesidomiu dabartiniu tiek Vakarų, tiek Rusijos menu, praradau viltį. Likau prie Moriako ir kitų.

ASTRIDA: Ar kartais nebūna gėda už savo bendražygius, jau įėjusius Istorijon garsiu signatarų vardu?

ALGIRDAS: Galėčiau pasakyti nemažai karčių žodžių, bet – jie mano bendražygiai, aš esu iš jų. Pasak Vaižganto: „Padliecai, bet savi...“. Juk mes ne tik pasirašėme, bet ir dvejus metus juodai dirbdami statėme valstybę, kai Šiaurės miestelio tankams iki Seimo buvo tik aštuonios minutės kelio. Tauta, gal jau šitai užmiršai?... Kiekvienas atsako už save – prieš sąžinę ir istoriją.

Man svarbu, kad, patys perėję šitokius sunkumus, neliktume abejingi kitų tautų kovai. Važiavau nekart į Čėčėniją, Gruziją – turime padėti, kaip ir mums daug kas padėjo. Ir Kuboj pas disidentus buvau – ten gali pamatyti sovietinio gyvenimo panoptikumą.

Man nereikia apdovanojimų, nieko nenoriu iš valstybės. Nieko negaudamas, esi laisvas.

In memoria Vladimirui Toporovui (1928–2005)

*Jau insirėdė in aukštą kalnelį
In tamsių žemelį...
Уже собрался на высококую горку,
В темную землю...*

Išėjo į „aukštąjį kalnelį“, kur šviečia *deiveitulis*¹, mūsų visų, Lietuvos bičiulis Vladimiras. Gera buvo žinoti jį esant, turėti sau bičiulį, kilusį iš tautos, su kuria mus sieja tokie prieštaringi, bet, matyt, amžini ryšiai. Jiems apibūdinti tinka alogiška, negailestinga, bet greičiausiai, matyt, teisinga formulė: *savas / išdavęs / blogiau / svetimo*. Ši tauta geba sukurti literatūrinę brangenybę, pavadintą *serebrianyj vek*, ir tuo pat metu vykdyti Kražių skerdynes, visą laiką balansuodama ant chaoso ribos tarp Dostojevskio „Biesų“ ir dekabristų, tarp Ivano ir Aliošos Karamazovų. Tik tokių mitinių kultūrinių herojų, kaip Vladimiras Toporovas, dėka rusiškoji stichija nesunaikina pati savęs, tik jų dėka, bent jau kūryboje, yra pasiekama proto ir sąžinės, talento ir atsakomybės darna, ir giliausios dvasinės *smutos* laikotarpiu įrodanti rusiškojo kultūrinio genijaus gajumą.

Nekalbėsime čia apie Vladimiro Toporovo įnašą į kalbos mokslą apskritai ir baltų kultūrą konkrečiai – tą geriau atliks jo mokiniai ir sekėjai. Vladimiras Toporovas Lietuvą yra pavadinęs atkampiu Europos draustiniu, „senybių krautuvėle“ (*„лавка древностей“*), kur geriausiai išlikusi Senosios Europos archaika. Dingojas, kad jei reikėtų nupiešti paveikslą su tąja „senybių krautuvėle“, tai joje pardavėju ar netgi šeimininku labiausiai tiktų Jo Mylita Vladimiras – tenai, tarp tujų senybių prietemoj besisukinėjantis, gudriai ir draugiškai blykčiojantis akinių stiklais... Tad gal nebūtų didelė pražanga pavadinti Vladimirą Toporovą baltoslavų – šis senovinis terminas leistų geriausiai apibūdinti jo giluminį, ne vien mokslinį ar profesinį ryšį su baltiška archaika, pagimdžiusį genialią įžvalgą apie slavų kalbų (tikriausiai ir etnoso) kilmę iš pakraštinių baltų dialektų.

Tačiau dabar, akistatos su amžinybe akimirką, norėtusi kitko – norėtusi paliesti mus palikusio bičiulio dvasinės evoliucijos kelius, būdingus tai daliai sovietinio laikotarpio rusų inteligentijos, kurios dorinės šaknys išliko nepažeistos, kuri nepasidavė nei bedievystei, nei imperinio mąstymo pagundoms.

Pirmieji Vladimirio Toporovo darbai – pabrėžtinai preciziški, racionalūs, be jokių ideologinių užuominų. (Štai kaip skamba vieno pagrindinių jo veikalų pavadinimas: „Slaviškosios kalbinės modeliuojančiosios sistemos“.) Sunku pasakyti, nepažįstant žmogaus iš arčiau, – tą galimybę turėjo turbūt tik jo artimiausios aplinkos žmonės, bendradarbiai ir aspirantai, – ar tai prigimtinė sąžiningo mokslininko, į pirmą vietą iškeliančio *ratio* poziciją, ar pabrėžtina distancija, atoki laikysena nuo brukamų ideologinių dogmų.

Polinkį žvelgti plačiau, į pažinimą įtraukiant ir intuicijos galias, rodė Vladimirio Toporovo ir Viačeslavo Ivanovo (pravardžiuojamų „*могучая двойка*“, ‘galingoji dvejulė’) sukurta originali metodologija, kur, kitaip negu vakarietiškojo struktūralizmo ir jo atšakos Rytuose – Lotmano (Tartu) mokyklos, semantinės konstrukcijos buvo gaivinamos dvasinės kultūros grėžinių syvais – prisiminkime kad ir Vladimirio Toporovo nuolatinį dėmesį Dostojevskio kūrybai, jo personažams. Tuo laikotarpiu (1972) pasirodo jo straipsnis kukliu pavadinimu „Pastabos apie baltų mitologiją“ (galėjęs tapti, deja, netapęs, lūžio tašku baltų religijos tyrinėjimuose, iki šiol niekaip neišsipagiriojančiuose iš materialistinių pagirių, – jame rekonstruotas senosios baltų religijos tipologinis modelis, leidžiantis ją priskirti prie archajiškiausių, pramonoteistinių religijų rato). Straipsnyje vengiama teologinės terminijos, pakeičiant ją sausoka neutralia leksika, skirtinga nuo įprastinės teologinės kalbėsenos, – neužmirškime, tai dar tik 1972-ieji...

Į viešumą Vladimirio Toporovo ideologinės nuostatos išeina, pasaulėžiūra atsiskleidžia – atsimename, kaip tai buvo netikėta – jo įžymiajame veikale „Kalba ir kultūra: apie vieną žodį – simbolį“². Būdinga, kad šis žodis – tai baltiškasis *švent-* ir slaviškasis *svęt-*, o veikalas skirtas Rusijos krikšto 1000-mečiui. Turbūt pirmą kartą sovietinėje mokslinėje spaudoje pasirodė toks atvirai teigiantis, netgi adoruojantis krikščionybę ir jos kultūrinį paveldą visa jos intelektualine galybe ir grožybe tekstas. Pasirodė tuo tamsiuoju SSRS agonijos laikotarpiu, kai, tarsi jausdamas artėjantį galą, bolševikinis dinozauras suspaudė savo gniauztais – devintajame dešimtmetyje vėl pradėta į kalėjimus sodinti (ir žudyti) kunigus, stiprinti disidentų persekiojimus.

Lietuvoje inteligentija susigūžusi tylėjo, lietuviškasis KGB – abejotina, ar Maskvos nurodymu, greičiausiai savo iniciatyva – ėmėsi beprecedentės akcijos prieš katalikiškąją inteligentiją, siekdama užkirsti kelią viešam ir plačiam krikšto 600-mečio šventimui. Vienu mostu, per savaitę, atliekama per 200 krautų, suimami ir tardomi katalikų aktyvistai, keliamos bylos.

Ir štai tada pasirodo Vladimiro Toporovo studija, kur sakoma: „Lietuvos krikštas reiškė, kad nuo XIV a. pabaigos visa Europa tapo krikščioniška, ir taip buvo padėti pagrindai naujam Europos žmonijos gyvenimo etapui – christianizuotos istorijos, užpildytos nauju turiniu ir turinčios naujų tikslų <...>. Kad ir koks būtų tolesnis krikščionybės likimas Rytų Europoje, jos paveldas tapo neatskiriama dvasinės kultūros dalimi ir čia – galbūt *ypač* [išskirta V. T.] čia.“ Tolesnę Lietuvos valdovų politikos krikščionybės atžvilgiu analizę reikėtų įtraukti į mūsų istorijos vadovėlius – taip glaustai ir tiksliai aptartos mūsų valstybės santykių su krikščionyste istorijos niekur nėra tekę skaityti: „Valstybinis ir politinis blaivumas, praktiškumas ir lankstumas, <...> platus geopolitinis akiratis“ – štai taip apibūdinami to meto mūsų valdovai Mindaugas, Gediminas, Algirdas su Kęstučiu, Vytautas ir Jogaila. „Išmintingos ir toliaregės politikos krikščionybės atžvilgiu dėka Lietuvai pavyko ne tik išlaikyti savo valstybingumą, bet ir sukurti stiprią ir galingą karinę organizaciją. Dar svarbiau, matyt, yra tai, kad XIV a. pabaigoje Lietuvos valstybė sukauptė tam tikrą atsparumo atsargą, laidavusią jai reikiamo pasirinkimo reikiamu laiku galimybę. Tik pašalinis stebėtojas gali aiškinti atsitiktiniais „nelauktą“ Lietuvos iškilimą ir jos virsmą beveik galingiausia jėga šiame Rytų Europos regione – jos vienintelis varžovas buvo besikurianti Maskvos Rusia.“

Visa tai pasakyta juodaisiais 1986-aisiais. Nežinia, ar kada įstengs Lietuvos politikai (gal atsiras ir tokių) atleisti Rusijai visus ribentropų-molotovų paktus vien už šiuos vieno sąžiningo ruso žodžius. Prie šito dera ir Vladimiro Toporovo elgesys jau naujaisiais laikais, kai dėl Sausio 13-osios jis atsisakė SSRS valstybinės premijos. Ne veltui pirmu Aleksandro Solženicyno asmeninės premijos laureatu tapo jis – Vladimiras Toporovas.

Deus meus, amor meus.

Tu totus meus, et ego totus tuus.

Garbė tau, broli Vladimirai, už Tavo sąžiningą tarnystę mokslui ir padorumui, už rusiškai plačią ir lietuviškai jautrią krikščionišką sielą, už tavo ryškų ir šviesų buvimą tarp mūsų...

Nuorodos

¹ Mėnulis (Pelesa).

² *Балто-славянские исследования*, Москва, 1986.

**BELETRISTIKA, ESĖ,
EILĖRAŠČIAI**

Oskaras Milašius. Trys gyvenimai

Pratarmė

Prabėgęs laikas neatitolino mūsų nuo Oskaro Vladislovo Milašiaus (1877–1939) – šis žmogus ir jo kūrybos paslaptis tebejaudina. Nors jubiliejiniai šventimai ir įrodė vis augantį susidomėjimą O. V. Milašiaus kūryba, tačiau iki populiarumo kaip kokio Picaso yra ir liks toli. Jei ir galima viltis, jog kada nors, ateityje, O. V. Milašiaus kūryba taps populiari, tai šis populiarumas turėtų būti visai kitoks, panašesnis į paslapties pažadą ar tylų jos laukimą.

Mums, lietuviams, girdintiems apie O. V. Milašių vien tik dėkingumo ar meilės žodžius, tačiau nežinantiems Prancūzijos kultūrinio gyvenimo fono bei jo rinkos pokyčių, gali susidaryti iškreiptas vaizdas. Šiais žodžiais O. V. Milašiaus vardas pagerbiamas tik siaurame bičiulių ir negausiame intelektualų rate. Nors jo raštai leidžiami pakartotinai, nors 1911 m. spausdintų kūrinių retrospektyvinę premiją laimėjo romanas „L'Amoureuse Initiation“, o kūrybai skirtų bibliografinių pozicijų skaičius („Bibliographie de la France duomenimis“) smarkiai prašoka O. V. Milašiaus bendraamžių poetų analogišką kraitį, tačiau nereikia turėti iliuzijų – koks nors Giustavas Kanas (Gustave Kahn), kaip baltųjų eilių išradėjas, ar Anri Renė (Henry de Regnier) yra ir labiau žinomi, ir vertinami, ypač literatūros istorikų. To priežastys yra gilesnės, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio – galima sakyti, kad O. V. Milašiaus hieroglifas tebėra neiššifruotas.

Lietuvoje gi apie O. V. Milašiaus kūrybos gilesnį pažinimą kalbėti sunku, nors jo kūryba jau nėra neprieinama¹. Bendra padėtis tokia pati, kaip ir prieškario laikotarpiu – gerbiamas, bet mažai suprustas².

Ir vis tiek, nepaisant to, būtent čia, Lietuvoje, yra mūsų viltys. Toje Lietuvoje, kurią jis mylėjo ir kuriai buvo skirti žodžiai – rašau ateities žmonėms.

Šiame darbe bus bandoma įvesdinti Milašiaus kūrybos nagrinėjimą į kultūrinių-filosofinių, ne vien literatūrinių problemų ratą. Tai, kas O. V. Milašiaus kūryboje yra vadinama ezoteriška ir elitariška, gali turėti ir kitą, konkretesnę pavadinimą.

I dalis

Besidomint knygomis apie O. V. Milašių – o jų yra nemažai, turėtų kristi į akis vienas dalykas, kad daugelis jų turi paantraštes – žmogus ir kūryba. Ar tai atsitiktina?

Kūrėjo ir kūrybos santykis... Iš tikro, kodėl vieni vardai susilieja su darbais į nedalomą vienovę, beveik mitą, o kiti lieka savo darbų šešėlyje? Kas nėra gir-dėjęs apie valkatą Vijoną, bet ar daug kas galėtų papasakoti Rilke's biografiją?

Svarbu, matyt, ne biografinė egzotika. Raineris Marija Rilke! Pilko ir trapaus žmogaus atvaizdas slėpė veržlų ir galingą savo kontempliatyvine jėga sielos gyvenimą, kuris betgi išoriniuose biografiniuose faktuose niekaip neatsispindėjo. O juk Fransua Vijonas pradėjo prancūzų literatūrą.

Grįžtant prie O. V. Milašiaus, galima, jau esame minėję, teigti, kad dėmesio jo asmenybei ir biografijai netruko. Tam tikra prasme, literatūros tyrėjų dėmesys jo gyvenimui buvo gal net hipertrofuotas – visur rastume būtiną žvilgsnį į vaikystę, į odiozinę tėvo figūrą, jaunystės klajones, senatvę tarp paukščių ir kita. Tačiau ar šis dėmesys aiškintinas vien audringa biografija, sutalpinusia savyje visas išgyvento laikotarpio konvulsijas? Ir vėlgi – ar šis dėmesys buvo ganėtinai gilus?

Paprastai biografiniai faktai yra pateikiami kaip papildoma informacija aiškinant kūrybą, nors, pavyzdžiui, vadinamoji hermetiškoji kritika atmeta bet kokią kūrėjo asmenybės projekciją į jo kūrybą, reikalaujama izoliuotai nagrinėti tik tekstą. Kitu metodologiniu kraštutiniu reikėtų laikyti froidistinę tendenciją, tačiau ne metodologinė pusė čia svarbiausia.

Draugų liudijimu, O. V. Milašius yra išsitaręs apie savo kūrybą: „Dieve, kaip tai žmogiška, pernelyg žmogiška...“⁴³

Kaip suprasti tuos žodžius? Aišku viena, kad jų nuoširdumu abejoti netenka, ir nuo šiol Milašius „dailiajai“ literatūrai yra žuvęs (su kai kuriomis išimtimis, tik patvirtinančiomis aną teiginį), dideliam „grynosios“ literatūros kritikų ir mėgėjų nusivylimui. Tačiau neužmirškime, kad tokie dalykai nėra išankstinio apsisprendimo rezultatas, jie – gilių vidinių poslinkių išorinė apraiška. Prisiminkime – Levas Tolstojus pavadina meną *sugetnoj roskošju* – ‘tuščia prabanga’, įpuldamas gyvenimo pabaigoje į savotišką, daugelio nuomone, religinio pobūdžio pamišimą. Richardas Vagneris sukuria „Parsifalį“, tuo dideliai nuvil-damas Nyčę, kurio nuomone, tai yra „Nibelungų žiedo“ autoriaus pralaimėjimas, „suklupimas prieš kryžius“.

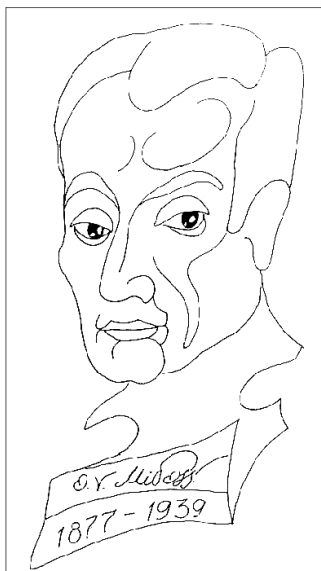
Tačiau „Parsifalis“ neabejotinai vainikuoja Vagnerio kūrybą, o Tolstojaus nesipriešinimo blogiui ir prievartai idėjoms galime ir nepritarti, nelaikydami jų gyvenimiškais ar dėl ko nors kito, tačiau susipažinti ir pajusti – būtina. Nors ir tam, kad praplėstume savąsias jautrumo ribas.

Sąrašą būtų galima tęsti, nors jis tikrai neilgas, tačiau ir šių, kuriančiojo žmogaus teikiamų staigmenų akivaizdoje esame priversti keisti ligšiolinę literatūrinę-estetinę vertinimo sistemą, atvedusią į aklavietę, į kitą, su kitu atskaitos tašku, kurį galima pavadinti moraliniu-etiniu.

Savaime aišku, kad anas atskaitos taškas neturi nieko bendra su moralistiniu literatūros vertinimu. Iš esmės tai yra labai seni klausimai – kas yra literatūra? Kas yra gyvenimas?

Bet grįžkime dar kartą prie tų žodžių: „Dieve, kaip tai žmogiška, pernelyg žmogiška!“ Kas dar ir kur yra pasakęs tokios gelmės žodžius apie savo kūrybą? Tai ne rezignacija, ne kūrybinio išsekimo aimana, bet ir ne tolstojiškasis meno neigimas, turintis šaknis budistiniame mokyme apie meną kaip kliūtį kelyje į Nirvaną. Tuose žodžiuose – blaivus, o kartu įkvėptas žmogaus galių įvertinimas, anaipol nenuvertinantis meno kaip išskirtinio žmogiškojo Aš objektyvacijos būdo. Tai reali, bet kartu ir pakylėta krikščioniška nuostata santykio tarp žmogaus ir Dievo atžvilgiu. Nuolankumas, bet ne nusizeminimas. Šių žodžių išmintis nėra paviršinė, juose slypinti Tiesa yra pasiekama pakylant iki jos, o ne racionaliai suvokiant. Jus galėjo pasakyti tik žmogus, esąs nuolatinėje savistabos įtampoje, kuri ir yra normali krikščionio būseną. Toje trumpoje sentencijoje, jos emocionalume – visas Milašius, ir būtent čia reikėtų ieškoti rakto į jo kūrybos pasaulį.

Nes Milašius poetas – tai tik dalis O. V. Milašiaus ir anaipol – ne pati svarbiausioji ateičiai. Atmetantieji metafizinius jo ieškojimus, norintieji distiliuoti vien literatūrinę jo kūrybos esenciją ar siūlantieji „įstatyti jo kūrybos nagrinėjimą į kitą įrodymų grandinę“⁴ vienodai rizikuoja – rizikuoja prarasti tą universalų atramos tašką, kuris buvo ir tebėra krikščioniškoji žmogaus

samprata – nepaisant visų jai tekusių išbandymų, viename iš savo kryžiaus kelio etapų. Jos atspaudas – ir egzistencialistiniame „reikia gyventi, reikia būti žmogumi – nepaisant nieko“, ir netgi protestantiškoji išvada – „Dievas mirė“ – skamba greičiau kaip aimana, o ne kaip sausas teiginys. Infantilus ir naivus hipių „Mylėk mane! Mylėkime vienas kitą“ Kalno pamokslo fone įgauna evangelišką spindesį.

Reikėtų prisiminti ir oficialiosios Bažnyčios, ypač jos konservatyviųjų sluoksnių, poziciją O. V. Milašiaus atžvilgiu. Žako Mariteno (Jacque Maritain) atsiliepime (tiksliau, atsisakyme pasisakyti) apie O. V. Milašių galima išvelgti kaltinimą profetizmu⁵. Kardinolo E. Pacelio (Eugenio Pacelli), būsimąjo popiežiaus Pijaus XII, laiškas – padėka Armandui Godoy, atsiuntus jam „Miguel Mañaros“ dedikuotą egzempliorių, vertinant jį kaip savotišką recenziją, yra mandagus, tačiau nieko nepasakantis atsiliepimas. Štai tekstas⁶:

„Dal Vatikane, 1938 m. liepos 24 d.

Pone, aš Jums labai dėkingas už maloningą garbę, kurią man suteikėte savo bičiulio, pono O. V. de L. Milašiaus, lygiai taip pat sujaudinusio savo miela dedikacija, vardu. Jo misterija apie Migelį Manjarą išties yra istorinis ir religinis prisiminimas, kurį persmelkia tikras poezijos ir tikėjimo įkvėpimas. Kartu su didžiausiais sveikinimais autoriui prašau Jus, pone, priimti mano geriausių ir nuoširdžiausių linkėjimus M. (ūsų) V. (iešpatyje). Card. Pacelli“

Jei Vatikano požiūrį galima suprasti, prisimenant, kad viena jo, kaip ideologinio aparato, pareigų yra „stabdžio“ funkcija, jei Ž. Mariteno atsiliepime galima išžiūrėti „konfesinį“ antagonizmą tarp filosofo ir pranašo, tai neotomistinių sluoksnių santūrumas turi Gilesnių priešasčių, slypinčių kartezianiškosios filosofinės mokyklos aristoteliškose šaknyse.

Esama ženklų, kad šis požiūris pradeda keistis. Kaip pavyzdį, galima nurodyti straipsnį prancūzų katalikų dienraštyje „La Croix“⁷, skirtą Milašiumi. Tai svarbu ne vien dėl istorinio teisingumo. Mūsų nuomone, to reikalauja ir dabartinė Katalikų bažnyčios padėtis, kai katalikybės centras turi tendenciją persikelti į Rytus, ir Milašiaus reikšmė šiame istoriniame posūkyje yra išskirtinė.

Sakoma, kad O. V. Milašiaus katalikybė nebuvo tradicinė. O gal ji tik nebuvo lotyniška?

Ašai regėjau. Kurs matė, liaujasi galvojęs ir jautęs.
Jis temoka apsakyti, ką išvydo.

Tai „Pažinimo giesmės“ citata. Šiuose žodžiuose, vertuose Biblijos pranašo lūpų, yra skelbiamas *credo* žmogaus, pakilusio į tokį dvasinį lygmenį, iš kurio sugrįžimas jau negalimas.

„Reikia mylėti Milašių už tai, kad jis iš mūsų laikų vėl pradėjo normalų Gyvenimo žygį. Tai buvo žygis didžiųjų poetų – netgi pasakytume, pačių didžiausių, – kurie, aukodami tam žygiui savąjį genialumą, be paliovos kvietė į jį visus žmones. Milašius yra tarp jų.“⁶⁸

Taip, O. V. Milašiaus gyvenimas ir kūryba yra mums kaip iliustracija krikščioniškajai doktrinai apie žmogaus paskirtį žemėje. Išskyrus Pradžią, tuos archetipinius tolimos vaikystės metus, kurie suformavo jo sielos kristalą ir į kuriuos su beveik liturgine adoracija jis žvelgs visą gyvenimą. Jo kelias – tai nuolatinis kopimas aukštyn, per nuopuolių bedugnes, per didįjį neigimo žaidimą, jaunystės klajones, kai buvo susidurta su savižudybės šmėkla, ta Lafoteno kapinių pamėkle, paskui užklupusias septynias vienas, per išventinimą Meilėn – kol 1914 m. gruodžio 20 d. jį aplankys regėjimas, pradėdamas naują jo būtį. Tai kelias ir aukštyn, ir gilyn, į dieviškąsias paslaptis.

Didžioji Milašiaus kūryba – tai jo AŠ, tai kelionė iš šešelio į šviesą, tai ištisi trys gyvenimai, trys didelės pakopos ar lygmenys, kuriuos galima visiškai griežtai ir aiškiai apibrėžti jo dvasinės – pabrėžiamo, dvasinės – biografijos faktais. Šių pakopų skiriamieji ženklai – tai didieji jo gyvenimo įvykiai, tikrieji įvykiai, tos nepaprastai intensyvaus dvasinio gyvenimo sublimacinės iškvos, įvykusios po malonės ženklu.

Ir net jo mirtis, lengva ir greita, begelbstint paukštelį, – kaip dovana, kaip malonė ar atlygis, nes neįmanoma įsivaizduoti Milašiaus karo metų Prancūzijoje, nes nesugretinama mūsų sąmonėje Rugsėjo simfonija ir konclageriai.

Tai kelias, kuris tenka nedaugeliui, kur net ir genialūs žmonės pasitenkina pirmosiomis pakopomis, nes genialumas čia nėra nei lengvinanti, nei būtina aplinkybė. Greičiau atvirkščiai – prisiminkime Adrianą Leverkūną, Tomo Mano (Thomas Mann) „Daktaro Fausto“ personažą.

Būtent šiuo požiūriu, šioje šviesoje O. V. Milašiaus pranašystės, jo egzegetiniai ieškojimai, beveik visuotinai nutylimi ar grynų literatūros kritikų ironiškai atmetami, tėra logiškas jo kūrybos tęsinys ir pabaiga, aukštos vertės moralinis aktas ir paskutinis taškas prieš susijungiant su Amžinybe.

Vakarų kultūros fone europietiškojo *untergango* laikotarpiu O. V. M. reiškiny yra unikalus tuo, kad čia asmenybė arba, kitais žodžiais tariant, savojo AŠ kūryba, kurią trumpai galima apibūdinti kaip kopimą Dievop, ir buvo pagrindinis jo genialumo išskrovos tikslas, o poezija, menas buvo tik anos kūrybos integrali ir savotiškai paneigtoji dalis. Ne kūryba, ne pati literatūra jį jaudina visų pirma, o savosios sielos peizažas.

Būtent tame glūdi O. V. Milašiaus lietuviškumo esmingiausios šaknys, jo traukos mums paslaptis. Taip, O. V. Milašiaus nueitas kelias – tai krikščioniškasis kelias, bet kartu tai ir Vydūno sau–žmogaus, žmogaus savyje, esminio žmogaus idealo objektyvacija. Tai kelias etiškosios-intensyvinės kultūros žmogaus, kurios prafenomenas⁹ – lyrinė daina, o giliai simboliška ir be galo artima lietuviškai sielai metafora – Rūpintojėlis.

Vakarams jis visuomet liks *terra ezoterica*, bet ir mums kol kas – taip pat. Tačiau Lietuva yra jo žemė.

Tuo nenorima pasakyti, kad turime O. V. Milašiaus suvokimo monopolį. Kiekvienas žmogus, kiekviena tauta gali rasti sau prieinamą požiūrio kampą. Tačiau suvokimo pilnatvė, žiūrint į O. V. M. reiškinių kaip į tam tikros kultūros pagimdytą vaisių, yra įmanoma tik remiantis ta kultūra. Ir tik išpažįstant teologinę kiekvienos kultūros paskirtį (A. Toynbee), yra vilties nugalėti šį fatalistinį uždaramą.

„<...> Jis [O. V. M., – A. P.] pakartoja tvarinio trajektoriją – jo lėtą kopimą į Dievo meilę, jo prapultį ir jo prisikėlimą toje meilėje ir jos dėka...“ (Pierre Garnier).

Tad pasekime šią trajektoriją, šiuos tris laiptus, tris gyvenimus, vienijamus pastangos, liudijančios nuolatinę ir jaudinančią krikščioniškojo idealo reinkarnaciją. Pasekime šį kelią, padedami biografinių faktų ir bibliografinių rodyklių.

II dalis

1877 m. gegužės 28 d. – atėjo į šį pasaulį. Ir netrukus po to nutiko pirmasis įvykis – tai čia, Čerėjos soduose, mažasis berniukas sutinka savąją Beatričę, *amanza del primo amanta* (ital. „pirmosios meilės mylimąją“), mergaitę su arkangelo blakstienomis. Visos kitos bus tik atsikartojantis atvaizdas tos, kuri pažadino Poetą. Tai jau pradžia, krikštas meile, ir nuo dabar prasideda jo kelionė į didžiosios raidės Meilę, „begalinę, gūdžią ir malonią“ Šios kelionės pra-

džia ir dugnas – tai, jo paties žodžiais tariant, nirtulingoji meilė, kūniškoji, ir nuo šios žemiausios pakopos, dar tebeprikleusiančios Tamsos pasauliui, prasidės ilgas ir sunkus kopimas į vienatinę ir aukščiausią tiesą – DIEVAS YRA MEILĖ, į tuos tris žodžius, netikėtai glaustai ir aiškiai apglėbiančius aukščiausią visų religijų tiesą.

Jei reikėtų trumpai nusakyti, apie ką rašė O. V. Milašius, tai atsakytume – jis yra Meilės poetas – pačia ezoteriškiausia ir sakraline šio žodžio prasme.

Keistu likimo įnoriu ji, toji vaikystės sodų mergaitė, gyva iki šių dienų, pavirtusi, lyg stebuklą lazdele mostelėjus, maža senute, balta ir šimtamete, jau nebereginti dienos šviesos, efemeriškų ir neberealų šio pasaulio vaizdų, tačiau nesuprantamu būdu išlaikiusia atminty anų Čerėjos sodų vizijas, tarsi spalvotas ir sustingusias skaidres: „Bažnyčios šventorius, saulėta diena, mirguliuojantys vidurdienio šešėliai. Ji, maža mergaitė, stumia vežimėlį su kūdikiu. Priešais – ponias su mažuoju Oskaru – jo veidelis baltas, plaukai juodi, akys mėlynos. Ponios geltoną suknelę plaiksto vėjas, skėtis, raudona vėduoklė. Mažasis Oskaras pribėga prie vežimėlio: Mama, ar tai lėlė? Aš irgi tokios noriu...“¹⁰

1886 m. – krikštas Varšuvoje.

1889 m. – mažas berniukas išvežamas į Paryžių.

Gimta pastogė! Kam jūs leidot man išvykti,
kodėl nebenorėjote išsaugoti mane, o Motin,
kodėl kadais melagiui rudens vėjui ir vakarajimų ugnelei,
tiems kertėtojams gudriems
Jūs, taip gerai pažinus mano širdį, leidot gundyti mane,
beprotiškomis pasakomis, kuriose tiek daug vylingo tvaiko,
senų salų ir burlaivių, nugrimzdusių tyliausio laiko gelmėje,
kur tiek skaisčių merginų, laukiančių pakrantėje Pietų šalies,
o juk tokia protinga būdama žinojot, kad tikri keleiviai,
ieškotojai ištikimybės įlankos ir Arfų tolimos salos
bei miegančios pilies, jau niekad nebegrįžta!
(„Nemiga“)

1896 m. – baigia licėjų ir pradeda mokslus Sorbonoje.

1899 m. – baigia meno istorijos, archeologijos ir arameistikos studijas Luvro mokykloje ir Rytų kalbų institute.

1899 m. – pirmoji poezijos knygelė „Le Poeme des Descadences“. Tikslus šio rinkinio pavadinimas lietuviškai turi būti „Nuopuolių poema“, ne „Dekadanso poema“, kaip bandoma jį versti. Šis pavadinimas nėra atsitiktinis.

1901 m. – bandymas nusižudyti. „Visiškai ramiai, su cigarete lūpose – vis dėlto keista yra žmogaus dvasia – aš paleidau sau revolverio šūvį į širdį“¹¹.

Šis tragiškas jaunystės akibrokštas iki pat pastarųjų laikų buvo apgaubtas paslapties (nebuvo žinomi net metai) ir tik pasirodžius „Laiškams Gausui“¹² tapo kiek nušviestas.

Sunku ką nors pasakyti apie psichologinę šio įvykio pusę. Ar tai buvo jaunaiviškos desperacijos gestas, kiek pozuotas, paskatintas *weltschmerz*o nuotaičių – „Esu baisiai liūdnas, makabriškai liūdnas...“¹³, ar kelionės į Čerėją sukeltas slogutis – „Mano tėvas jaučiasi blogai kaip niekad...“¹⁴ – sunku ką nors atsakyti, nes bet kokia racionali savižudybės priežasties ieškojimo pastanga yra bevaisė. Pasiryžęs savižudybei žmogus tarsi persikelia į kitą matmenį, kitą pasaulį, kuriam nebegalioja kasdienės logikos dėsniai. Nuo anapus savižudį skiria tik pats aktas, jo būklė yra jau savotiška klinikinės mirties atmaina.

Tačiau egzistencialistiniu požiūriu savižudybės problema yra vienintelė svarbi. Akistata su mirtimi jaunajam Milašiui nepraėjo be pėdsakų. Tai buvo tarsi ženklas, ir nors nuopuolis tebesitęsia, tačiau ano įvykio šešėlis, juodi jo sparnai jau temdys kiekvieną tuščios linksmybės valandą. Jaunuolis tampa vyru, ir štai išvystame „Nuopuolių“ poemos periodo Milašių – periodo, kurį simbolizuoja sarkazmu persunktas eilėraštis „Beždžionės šokis“. Tai šiuo laikotarpiu įvyks lūžis, kreivė, pasiekusi dugną, pradės kilti – iš šešėlio į šviesą. Nors inercija tebėra didelė, nors ir tebesitęsia kelionė po didmiesčius, tuos „<...> atgrasius rūko, purvo ir kraujo okeanus...“¹⁵ – kelionė, kuri iš tikro yra bandymas pakeisti „epochą, bet ne vietovę“.

Tad kas gi buvo ta atrama, ta „vilties burė, neleidusi nugrimzti“? (Eilėraštis „Meilei“)

Atsakymą rasime kūryboje. Tai Vaikystės šalis, jos prisiminimas, kurio nėra pėdsako nėra ankstesniame rinkinyje ir kuris su desperatiška jėga nuskamba „Septyniose vienatvėse“.

Šis ilgesys, šis atsiminimas, kurio reikšmė O. V. Milašiaus kūrybai nesulyginama su niekuo, tai pabrėžia visi jo kūrybos tyrinėtojai, tam tikra prasme yra išskirtinis ir neturintis precedento. Kaip niekas kitas, jis gali pasakyti – aš visas esu iš savo vaikystės. Tai ne Prusto (Marcel Proust) estetizuotas praėjusio laiko ilgesys – net ir jautriausi „*A la recherche du tempes perdu*“ puslapiai – pa-

vyzdžiui, santykiai su motina, – yra skaitomi šaltai grožėjantis. O štai Čerėjos sodų prisiminimas yra kažkas daugiau nei vaikystės reminiscencija – tai greičiau pirmykštės harmonijos, prarastojo rojaus ilgesys. Ta nevilts, ta jėga, kuria nostalgija persunkia O. V. Milašiaus kūrybą, gali atrodyti beveik neurotiška, jeigu neturėtų etninių šaknų.

Prisiminkime, kad dar jaunoje lietuvių literatūroje galėtume išskirti atskirą nostalgijos temą, kur vaikystės prisiminimai yra keistai sisipynę su tėvynės ilgesiu, – nuo Andriaus Vištelio „Op op Nemunėli“ iki modernistinio Škėmos.

XIX amžiuje mūsų poezijoje nostalgijos tema yra netgi vyraujanti, ir galime atsekti tolydį jos stiprėjimą, literatūros gemalui atsiskiriant nuo savo tautosakininių iščių, lyrizmui peraugant į gaudulį ir sentimentą. Maža to – drįstame tvirtinti, kad, nors ir niekam nėra svetimas gimtos pastogės ilgesys, tačiau lietuvišku atveju susiduriame su kažkuo daugiau, kažkuo sunkiai paaiškinamu ir kitos kultūros pasauliui neperteikiamu reiškiniu, vienu iš tų, kurie duoda pagrindo Špengleriui (Oswald Spengler) kalbėti apie kultūrų neperimamumą.

Kultūrinėje plotmėje galime prisiminti, kad baltai – vienintelis etnosas Europoje, kurio branduolys buvo nepaliestas tautų kraustymosi bangos ir kuris nuo neatmenamų laikų gyvena jam skirtoje vietoje – nes čia jis yra gimęs, ir jo ryšys su landšaftu, O. Špenglerio terminu, yra *root-like* – kaip augalo su žeme. Baltų gyventas žemes galime nustatyti ne tik iš vandenvardžių, archeologijos ar antropologijos duomenų – tiksliausiai jas rodo fizinės geografijos žemėlapiai.

O nostalgija, kaip indoeuropietiškosios vaikystės, pirmykštės pramonoteistinės harmonijos ilgesys yra viena iš rojaus komplekso emocinių pusių – komplekso, įspaudusio neišdildomą žymę baltiškiosios kultūros archetipui.

1906 m. – eilėraščių rinkinys „Les Sept Solitudes“ („Septynios vienatvės“).

Pavadinime vaizdžiai atsispindi vienišos būties skundas. Anas įspėjimas nepraėjo veltui. Pajutusi pavojų pačiai savo esmei, savo sielai, žmogiškoji būtybė suklūsta ir sustingsta, atsiriboja septyniomis vienatvėmis, apgyvendina sergančią savo sielą Vaikystės Šalyje, apgaubia ją nekaltos ir kūdikiškos meilės šydu. Nors kūnas dar tebeserga ir tebemaištauja, tačiau orgiastiškas didmiesčio liūnų tvaikas nepajėgia nustelbti Čerėjos sodų dvelksmo.

Palaukite! Ką gi mums primena tas žmogus iš „Septynių vienatvių“? Taip, tai jis, klounas, raukšlėtu veidu, dažnai girtas, tačiau išsaugojęs lūpų kamputyje mažytę liūdną raukšlelę, net ne šypseną, o šypsenos šešėlį ar prisiminimą. Taip, tai neįmanomasis *monsieur* Triks-Triksas – „O, yes, eheu!“ – iš „Labai paprastos monsieur Triks-Trikso, juokdario, gyvenimo istorijos“.

Be reikalo užmirštamasis šis mažas O. V. Milašiaus šedevras – paprastai, kai kalbame apie naująjį Milašių, kai ieškome takoskyros tarp šešėlio ir šviesos, turime galvoje visų pirma romaną „L'Amoureuse Initiation“ (1910). Tačiau jau ano kūrinių, parašyto dar 1906 m., epilogė sakoma: „Reikia gyventi! Praeivi, per arti žengiąs upės pakrante! Reikia gyventi! Nevalia žudyti mūsų viduje gyvenančio juokdario...“

Šis beveik egzistencialistinis – *reikia gyventi*, jau vėliau aidu atsikartojantis žemės dvasių chore iš „Migelio Manjaros“ („Miguel Mañara“) trečiojo veiksmo, – *gyventi reikia! gyventi reikia!* – yra tarsi preliudas anam bebrėkščiančiam, saulės nutviekstam peizažui.

Ir kaip atpildas – už rūpestį sava siela, visų pirma siela, nes, Naujajame Testamente pasakyta, – kas iš to, jei bus užkariautas pasaulis, bet pražudyta siela. Kaip dovana, ateis toji akimirka, tos kelios minutės, per kurias gims „Miguel Mañara“, naktis, per kurią karštligiškai bus parašytas ketvirtas veiksmas, paskui pirmas ir kiti, o jau šeštasis – grįžus iš kelionės po Ispaniją. Ir visa tai – „Sklandant vidinei muzikai, kurios aidas verčia mane virpėti dar ir šiandien...“¹⁶

Bet grįžkime kiek atgalios.

1910 m. – romanas „L'Amoureuse Initiation“. Šis O. V. Milašiaus kūrinys pasirodo po ilgos (ir vienintelės jo gyvenime) ketverių metų kūrybinės pertraukos.

Būdinga, kad ir čia keblumai prasideda jau verčiant pavadinimą – „Meilės įvadas“, „Meilės pradžia“ ir netgi „Meilės slėpiniai“ (plg. lenkišką vertimą „Wtajemniczenie miłosnie“¹⁷). Tačiau, kad būtų išvengta lengvabūdiškų asociacijų, kurias gali sukelti paviršutinis šio pavadinimo vertimas, ir aukojant literatūrinį skambesį prasmei, turėtų būti kažkas panašaus į „Pakrikštijimas, iššventinimas ar įvesdinimas į meilę“ ar net „Meilės sakramentas“, nes tas kūrinys iš tikrųjų yra pradžia, konfirmacija naujojo „Miguel Mañaros“ periodo Milašiaus.

Šis romanas – tai lyg savotiškas dienoraštis ar klajonių išpažintis, rašyta per visą kelionių laiką. Toks požiūris į šį kūrinį yra, aišku, vienašališkas, tačiau pasirinktas sąmoningai, siekiant nuoseklumo, nes šio romano autobiografinio klausimas yra daug sudėtingesnis nei atrodo iš pirmo žvilgsnio.

Tačiau aprėpti visą šio sudėtingo ir rafinuotai padiriko kūrinio ertmę yra pernelyg sunku. Koloritas – aštuonioliktojo amžiaus Venecija, tačiau drapiruota secesinėmis žodžių klostėmis. Dekadentiškas ir tvankus prietimų jautulinumas, palaipsniui peraugantis į giesmę meilei. Čia viskas pernelyg šešėliuota ir slėpinga, pernelyg neaišku ir slaptina – veikėjų amorfiškas dvilypumas, jų

vardų neapibrėžtumais ir kaitaliojimasis – visa panėši į priebėrkšmio chaosą, iš kurio, draikantis ir plystant erotinių miglų skraistėms, išnyra lyg dulsvos alebastrinės kolonos himno *amorem sanctum* akordai.

Tai vėliau išskystalizuos į skaidrų ir liturginį „Miguel Mañaros“ aidesį, harmoningą ir pakylėtą kaip *Pater Noster*. O „Lamoureuse Initiation“, vertinant anuo, sąmoningai vienašališku požiūriu, yra savotiškas aukštos estetinės vertės pasaulėžiūrinis juodraštis, kuriame galima nuspėti visą vėlesnį Milašius – ne tik „Miguel Mañaros“, bet ir „Ars Magna“ autorių. „Šio kūrinio (t. y. „Lamoureuse Initiation“ – A. P.) kiek perdėtos ekspresijos dabar galbūt ir atsisakyčiau, bet tik ne filosofinio pagrindo.“ (O. Milašius. „Les Arcanes“)

1911 m. – eilėraščių knyga „Les Elements“ („Pradmenys“). Tai, F. Miomandro (Francis de Miomandre) žodžiais, panteistiškas stabtelėjimas sunkiame mistiko kelyje. Pridursime – kelyje į „Miguel Mañara“. Esama nuomonių, jog tai ankstyvesni eilėraščiai („Jų forma ir turinys rodo, kad jie anksčiau parašyti net už „Septynias vienasdes“¹⁸). Nesigilinant norisi priminti, kad tais pačiais metais (1911) O. Milašius drauge su F. Miomandru rašo... komediją, kuri vis dėlto nebuvo išspausdinta. O „Pradmenų“ nuotaika – tas grįžimas į Gamtą, į saulės šviesą, vandens vėšą ir žemės šilumą, bet ne rusoistinis, intelektualiai išprotautas, o tiesiog atgaivos poreikio sukeltas, po ilgų tvankių vienasdes metų – visai dera prie ano optimistinio fakto. Tas poilsis po ilgos kelionės – ar ligos – kartu yra ir stabtelėjimas bei susikaupimas prieš viršūnę, į kurią netrukus reikės įkopti.

1912 m. – „Miguel Manara“.

Ši drama yra žinomiausias O. V. Milašiaus kūrinys, susilaukęs daugybės vertimų ir interpretacijų. Tai dėsninga, nes prieš mus – brandos Milašius, tiek kūrybinės: „Ačiū Dievui, pagaliau išsivadavau nuo senų rūpesčių dėl formos...“¹⁹, tiek moralinės-etinės: „Aš irgi pratinuosi vis labiau tramdyti tą senąjį maištą prieš apgaulę, kvailybę ir bjaurastį ir gyvenu vis harmoningesniame pasaulyje...“; ir to brandumo emocionali išraiška – olimpiškas ir kartu jaunatviškas optimizmas: „Nes mes esame labai jauni, mano mielas Gausai, ir liksime tokie ilgai, gal ir visam laikui – jei tai patiks Aukščiausiajai Vienintelei Tikrovei, kurios vieninteliai teisėti žyniai esame mes – poetai...“

Antroji O. Milašiaus kūrybos viršūnė – tai „Simfonijos“, priklausančios tam pačiam brandos laikotarpiui.

„Aš leidžiu sau dainuoti...“²⁰, ir poeto plunksna atsiduoda šiam naujam ir netikėtam, bet užtarnautam pojūčiui. „Simfonijos“ – tai iš tikrųjų simfonijos,

jų muzikalumas ir polifoniškumas nėra nesvarbi ar papildoma stilistinė priemonė, skirta literatūriniam uždaviniui. „Simfonijų“ muzikalumas – tai kažkas gyvastingai esminio ir neskaidomo. Beklausant „Simfonijų“, girdi jose pulsuojančią paslėptą laisvą ritmą, kurio jokia literatūrinė analizė turbūt negalėtų apčiuopti – nes tai, kas literatūros teorijoje yra vadinama ritmu, yra mechaniška ir aprioriška. O „Simfonijų“ ritmas yra iracionalus ir gaivališkas, panašus į gyvą alsavimą, tai sutankėjantį, tai nutrūkstantį, kai užgniauzia kvapą paslėpta rauda, tai vėl pasiliejančią galingu ir laisvu plačiai tekančių vandenų alsavimu. Dviejų menų problema čia primena čiurlioniškąją – ir neatsitiktinai, nes abu jie priklauso tai pačiai oralinės kultūros *paideumai*, yra tos kultūros magai ar žyniai.

„Simfonijų“ neįmanoma nei skaityti, nei klausytis jų skaitymo. Tai nėra perdėjimas – mūsų liaudies dainoje klausytojas (turima galvoje pašalinis stebėtojas) taip pat yra neįmanomas. Čia reikalaujama ne klausymosi, o vidinio dalyvavimo, tronso būsenos, savo vidinio ritmo sinchroniškimo pajungimo ir atsidavimo – trumpai sakant, etinės pastangos. Ne veltui verkė, skaitydamos „Simfonijas“, Vilniaus dramos teatro aktorės.

„Simfonijų“ intymumas nėra nei subjektyvus atsivėrimas, nei ezoteriška pusiau lūpų išpažintis. Tai kvietimas begaliniam suartėjimui, bendrai kontempliacijai, kaip Mišių maldoje (*O ministrante!* – prisiminkime kreipinį iš „Pažinimo giesmės“).

Taip yra pasiekama komunikatyvumo riba, kuri kai kur, pavyzdžiui, kiek vėlesniame rinkinyje „Adramadoni“, gal ir peržengiama. „Jei „Simphonies“ dar skaitytinos balsu, nors ir slaptingos lempos šviesoje, tai „Adramadoni“ poemą, rodos, tegalime skaityti pusiau pašnibždomis, absoliutinėje tyloje, kada šnabždėjimas skleidžiasi visuose kambario kampuose“².

Didysis triptikas – „Rugsėjo“, „Lapkričio“ ir „Nebaigtoji“ – tai didysis atsisveikinimas, liūdnoji rudens puota. „Joje – visas mano gyvenimas“, – yra pasakęs Milašius apie „Rugsėjo simfoniją“. Sename vaikystės parke, virpėdami saulės spindulyje tarp aukštų medžių, krenta lapai. Saulėta ir rudeniškai skaidru. Tylu – tik virpėdami krenta lapai.

...ir tuomet išgirsti.

1912 m. – vertimai „Šiaurės lyrikos šedevrai“.

1913 m. – misterija „Mephiboseth“.

1913 m. – romanas „Les Zborowski“, neišspausdintas. Rankraštis dingęs, išlikęs tik fragmentas.

1914 m. – misterija „Saulius iš Tarso“. Susidūrėme su reiškiniu, dažnai liekančiu už dėmesio ribų. Kiekvienas pakilimas menininko kelyje reikalauja tam tikro įsibėgėjimo, kiekviena viršūnė – stabtelėjimo ir poilsio, ir dažnai nauja pakopa reiškia jau įveiktą dvasinę krizę. Tai kūrybos, o kartu ir sielos dialektika, teigianti, kad kelias vienoje plokštumoje anksčiau ar vėliau atveda į išsisėmimą ir dvasinį bergždumą. Menininkams gerai žinomas tas jausmas, kai atrodo, jog viskas baigta, kad tolesnės pastangos – tik beprasmiškas savęs kartojimas. Gerai, jei tai tik formos krizė, bet jei priežastis slypi giliau?

Kiekvienas ieško išeities savaip. Bėgama į praeitį – dažniausiai autobiografiinę, pasitraukiama į daugiau ar mažiau mechanišką profesionalią veiklą – vertimus ir t. t. arba paprasčiausiai pasyviai laukiama. Galimos ir drastiškos autoproprovokacijos, savižudybės bandymas. Ir tik dideli ir didelių pastangų dėka geba rasti savyje ar generuoti iš aplinkos tą dvasinės energijos kvantą, kuris perkelia juos į naują lygmenį.

Tuo nenorima pasakyti, jog tai, kad O. V. Milašius ėmėsi poezijos vertimų, jau reiškia krizę arba kad primygtinis Gauso, jo artimiausio draugo, nuomonės apie „Mephiboseth“ teiravimasis²² – kūrybinės nesėkmės nuojauta. Priešingai, „Šiaurės lyrikos šedevrai“ – pripažintas ir daugeliu atvejų neparlenktas vertimo, o „Mephiboseth“ iš tikro netrūksta „tikro jausmo proveržių“, jau nekalbant apie „Saulių iš Tarso“, tą krikščioniškosios apologetikos poetinį atitikmenį.

Tačiau dėl nežinomų priežasčių neišleidžiamas romanas „Les Zborowski“, nors pradingusiame rankraštyje, sakoma, buvo matyti spaustuvės rinkimo pėdsakų. Poema „La Charette“ („Vežėčios“), pavyzdžiui, yra rašoma beveik trejus metus (pradėta 1915 m. lapkritį, galutinis variantas – 1917 m. birželio 3 d.), perrašoma ir taisoma net penkis kartus, šitai taip nebūdinga Milašiumi.

Kaip romano „Les Zborowski“ neišleidimo priežastis nurodoma galima pinigų stoka ar prasidėjęs 1914 m. karas. Galbūt. Tėra viena eilutė jo laiškuose, apibūdinanti šį kūrinių: „Jame, manau, pajusite tą neornamentuoto, grynai psichologinio kūrinio šaltį, tiesią liniją nuo pirmo iki paskutinio žodžio“. Ir ši tiesi linija, matyt, nebuvo lygiagretė „Miguel Mañaros“ skrydžiui ir „Mephiboseth“ lyrizmui, jos kryptis buvo iš anos, jau paliktos, šešėlių karalystės. Tas kūrinys nebuvo silpnas, netgi atvirkščiai, kaip matyti iš pateiktos citatos, Milašius nebuvo juo nepatenkintas, tačiau jis buvo pavėluotas. Ir todėl turėjo likti negimęs, nors ir išnešiotas. Tam, kas tiko šalia „L'Amoreouse Initiation“, nebeliko vietos šalia „Miguel Mañaros“.

1914 metai turi visus jau minėto sąstingio požymius, kai kūryba pakeičiama veikla. 1914 m. Milašius kartu su Šarliu Lerondu (Carles Larronde) įkuria „Idealistinį teatrą“, kur pastatomas „Miguel Mañara“, tačiau O. V. Milašius nėra patenkintas nei pastatymu, nei publikos reakcija. Teatras netrukus uždaromas, pradedamas leisti (kartu su tuo pačiu Šarliu Lerondu) žurnalas „Affranchi“ („Išsilaisvinęs“), kurį ištinka tas pats likimas. Antikomercinė kryptis, ryžtas spręsti didžiąsias būties problemas, statant tik gilios minties ir aukštos vertės kūrinius – misterijas – tai tikslas, vertas Milašiaus, tačiau vargu ar jis buvo tam skirtas.

Nebuvo lemta jam sėdėti olimpiečio krėsele, nes aplinka, kuri supo jį, buvo XX a. Europa, saulėlydžio Europa, visai nepanaši į Veimaro respubliką.

Jau 1914 m. rašytame laiške skaitome: „Dabartis bauginančiai žiauri... Tačiau ateitis, manau, žada mums kitų siurprizų. Man atrodo, kad po dešimties ar penkiolikos metų kiti debesys temdys baisų, tokį ribotą, tokį bežadį, tokį šaltą pasaulio horizontą...“²³

Tie dešimt ar penkiolika metų tebuvo keletas mėnesių. 1914 m. rugsėjį prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas.

1914 m. gruodžio 14-oji – nušvitimo naktis.

Tai vienas svarbiausių Milašiaus gyvenimo įvykių. Tą naktį jį ištiko regėjimas, kurį nuodugniai ir vaizdžiai rasime aprašytą „Laiške Storgei“.

Šis įvykis pradeda mums „Ars Magna“ ir „Les Arcanes“ laikotarpio Milašių – metafiziką ir mistiką.

Leiskime sau paklausti – kokios buvo priežastys, sukėlusios šį aukščiausio intensyvumo laipsnio mistinį sukrėtimą? Svedenborgas²⁴, liga²⁵ ar karo siaubas? O gal prasidėjusio keturiasdešimtmečio tuštuma? Kad ir koks būtų atsakymas, jo tiesa bus plokščia ir melaginga, nes lies tik fizinę, išorinę reiškinio pusę. Tačiau su šios rūšies klausimais teks dažnai susidurti, ypač su ligos versija, be jokių įrodymų iškelta Anos Richter knygoje²⁶ ir neapdairiai kartojama kai kurių lietuviškų autorių²⁷.

Perskaitykime tą vietą „Laiške Storgei“, kur aprašoma vizija. Nerasime čia nieko liguisto, priešingai – tai įkvėptas, tačiau blavus ir realistiškas atpasakojimas. Toji vizija neturi nieko bendra su kūrybine ekstaze – tai visai kito pobūdžio reiškinys. Rasime visus požymius, būdingus klasikiniams mistinių regėjimų aprašymams, – Kalną, Šviesą, Tylą ir kita. Tai tarsi žodinė iliustracija antrojo, Apšvietimo, laipsnio – vieno iš trijų laipsnių, kuriuos paeiliui išgyvena kiekviena giliai mistiška siela. Tai apšvietimas, apšvietimas ir regė-

jimas tamsoje, kuriuos Dionizijus Aeropagita²⁸, vadinamas krikščioniškosios mistikos patėviu (Richstatter), nurodo savo veikaluose. Ir apskritai kalbėti apie O. V. Milašių būtų galima vartojant vien mistikų terminiją ir neišeinant iš mistikos problemų rato. Matysime, kaip vėliau ateis laikas ir anam regėjimui tamsoje – tai bus paskutinis ir slaptiausias jo gyvenimo laikotarpis, kuriame įvyks ekstazė ir kuriam yra būtina visiška tyla, slaptis ir ramybė – ne vien žodžio, bet ir vaizdo bei minties tyla. Tai bus Fontenblo parko alėjų prieblanda.

Tačiau grįžkime prie kūrybos, prie anų krizės metų, kuriuos taip jautriai fiksuoja bibliografinė rodyklė ir kurios persilaužimo taškas buvo 1914 m. regėjimas, nes šio įvykio datą ir padarinius galime atsekti ir kitu būdu – iš laiškų Gausui: 1914 m. lapkričio 25 d. laiškas kupinas pesimistinių užuominų, vėl vienišumo nuojauta, karo šešėlis, beliekanti vien pareiga. O jau 1915 m. rugsėjo 29 d. rašytame laiške sušunkama kartu su Holderlinu, kad ne viskas prarasta. Nors krizė (kūrybinė) tebesitęsia – „Jau niekas nebedainuoja manyje...“²⁹, tačiau „<...> nepaisant nieko, nesu per daug nelaimingas“³⁰. Pranešama apie „Laišką Storgei“, būsiantį „Įvadu į manąją Teigimo filosofiją“³¹, tačiau be ypatingo entuziazmo, vangiai – „<...> atėjo laikas, jaučiu, kurti filosofiją ir rašyti atsiminimus...“³², ir todėl pasiryžimas rašyti teigimo filosofiją atrodo daugiau pareigos, ne įkvėpimo dalykas.

Trūksta kažko, trūksta fermento, kurio veikiamas putoja gyvenimo vynas, kuris paverčia darbą kūryba, o negalimą – galimu.

Pažiūrėkime, kuo ši antroji krizė skyrėsi nuo anos, „Nuopuolių poemos“ laikotarpio negalios? Visų pirma, anoji buvo grynai individualistinio pobūdžio, sukelta asmeninės dramos, žmogaus nuopuolio. Pastarąją žymi visos žmonijos sielvartų, bendros nelaimės antspaudas, ji išgyvenama kaip bendras visos žmonijos nuopuolis. Tie du pastarieji įvykiai – savižudybės bandymas ir Regėjimas, keista analogija atliko tą patį vaidmenį. Tik jeigu pirmasis sukrėtimas buvo negatyvus, išpėjamojo pobūdžio, tai 1914 m. regėjimas buvo lyg apreiškimas, lyg ištiesta pagalbos ranka.

Anuomet buvo ieškoma prieglobsčio nostalgijoje vaikystės sodų ūksmėje, nutviekstoje mergaitės su arkangelo blakstienom prisiminimų. Tad kas dabar taps atspirties tašku toje visuotinėje dvasios negandoje, karo siaubo apsėstoje Europoje, kurios atmosfera panėšėjo į sergančios mergaitės kambario haliucinuojančią prieblandą iš Edvardo Munko (Munch) paveikslo? Kur toji ne šios žemės šalis?

Milašius dažnai vadinamas kosmopolitu, ir ne be pagrindo, jei turėtume galvoje „Nuopuolių poemos“ periodo Milašių, ir jei galima vadinti kosmopolitu žmogų, kurio brangiausias turtas ilgais klajonių metais buvo prisirišimas prie gimtosios pastogės, tegu ir ne visai įprastiniu pavidalu.

Taip, kosmopolitiniu šalčiu dvelkia to laikotarpio laiškų citatos: „<...> tai nemaloniausia, liūdniausia ir šalčiausia šalis žemėje“³³, „<...> aš ten neturiu ką veikti...“³⁴, ir tokia nuotaika ilgam, nors čia pat kalbam apie išsikūrimą Italijoje, „kuri gal ir yra mano tikroji tėvynė, kadangi per savo senelę iš tėvo pusės <...> aš esu labai senos genujietiškos giminės atžala...“³⁵.

Tačiau tai tik fragmentai, tik tarp kitko. Bet štai 1914 m. laiške skaitome apie troškimą aplankyti... Polineziją, „<...> tą mūsų rasės lopšį“³⁶ – kaip atsvarą šiam „kvailai materialistiniam pasauliui“. Ir būtent ši užuomina, šis rusoistiškas ir naivus, nes neįvykdomas pageidavimas gali pasitarnauti kaip raktas tai netikėtai evoliucijai, kurią O. V. Milašiaus pasaulėjautoje patyrė tikrosios tėvynės, Lietuvos, idėja.

Tai tas pats rojus ilgesys, vaikystės šalies nostalgija, tik išplėtota ir atgimusi, Tėvynės pavidalu, kurią betgi dar reikia surasti.

Pasekime, kaip vyko šis ieškojimas, kur jo pradžia. Pirmosios užuominos, kiek galime spręsti iš „Laiškų Gausui“, siekia 1907 m. Nors vadina save lenku³⁷ „gente lituanus, natione polonus“ dvasia, nes čia pat sakosi esąs lietuvis, tačiau lenkiškumas šiuo atveju yra greičiau kosmopolitizmo atmaina. Prisiminkime kad ir Slonimskį, lenkų poetą, turėjusį hebrajiško kraujo, ir jo 1936 m. eilėraštį „Matko Europa“, šokiravusį ano meto lenkiškąjį nacionalizmą savo kosmopolitinėmis tendencijomis. Tą pat sako ir ironiškai skeptiškos užuominos H. Sienkevičiaus ir jo patriotiškųjų garbintojų adresu³⁸.

Tad Lenkija atkrinta, taip ir nesužavėjusi jauno iševio iš Lietuvos girių, kurio kraujuje tikriausiai dar tebeslypėjo atavistinis priešiškas unijiniam įkyriam broliavimuisi. Jau minėjome Italiją. Kas gi dar lieka?

1924 m. rašytame laiške³⁹ grafiui Morisui Prozorui (Maurice Prozor) (beje, lietuvių kilmės; jo senelis buvo vienas 1831 m. sukilimo vadų), Ibseno vertėjui į prancūzų kalbą, skaitome apie „poreikį realiai tėvynei, kuri yra toks galingas aktyvumo stimulus“. Ir toliau: „Jūs, tiktai Jūs [M. Prozoras, – A. P.] supratote tai manyje, paskirdami man tikslią vietą žemėje, suteikėte fizinį pagrindą mano kūrybai ir veiklai.“ Yra žinoma, kad grafas Prozoras iš tiesų yra pabrėžęs tą krintančią į akis lietuvišką dvasią ir jautrumą Milašiaus kūryboje.

Laiškas baigiamas mįslingu patikslinimu: „Mano žodžiai jau išreiškia kitką negu mintis ir sentimentus. Jie yra vargu mano.“

Kas yra ta „skirtoji vieta Žemėje“? Dabar jau žinome atsakymą – tai Lietuva, tylių saulėlydžių šalis. Maža to – Vaikystės šalis iš „Nuopolių poemos“ periodo ir Lietuva iš „Ars Magna“ ir „Les Arcanes“ periodo – tai sinonimai, tai dvi to paties rojaus komplekso pakopos, atitinkančios du gyvenimo ir kūrybos laiptus.

Štai iš kur tas mistinis Lietuvos idėjos išgyvenimas, tai čia slypi baltiškojo O. V. Milašiaus mesianizmo šaknys. Kaip Milašius – poetas visas yra iš vaikystės. Taip, Milašius – meilės metafizikas, „Les Arcanes“ periodo Milašius – randa atramos tašką savo mistiniams gnoseologiniams ieškojimams baltiškoje etinėje kultūroje, priklausančioje Ethoso kultūrų ratui (prisiminkime – „mano mintys ir jausmai yra vargu mano“). Ši kultūra, vienmetė su Egipto piramidėmis, tačiau poliariškai priešingo ženklo, gyveno miškuose „į šiaurę nuo Alpių“⁴⁰, Nemuno, Dniepro ir Volgos baseinuose, upių, upelių ir nesuskaičiuojamų jų protakų nežengiamuose labirintuose, nuošaliai nuo nomadinių tautų vieškelio. Tad šioje kultūroje, niekad neišsižadėjusioje monoteistinio Aukščiausios Būtybės pirmvaizdžio, niekada neturėjusioje orgialinių švenčių, Ethoso kultūroje, doros kultūroje, kuriai civilizacija nebuvo neišsvengiama lemtis, ir buvo surastas „fizinis pagrindas kūrybai ir veiklai“.

Leiskime sau dar vieną paradoksalų palyginimą – Čerėjos sodų mergaitė ir Lietuva. Pirmoji Milašiui – meilės poetui – buvo daugiau angelas ar fėja, *amorrem sanctum* preliudas nei realus prisiminimas. O Lietuva? Ar nebuvo jos idėja O. V. Milašiui žemiškasis reliktas to „skaisčių ir tobulų pradmenų pasaulio“, atvėrusio duris „Slėpinių“ poetui, jo antspaudo sergėtoja? Juk Lietuva jam visuomet buvo daugiau idėja nei tikrovė, nes realios Lietuvos jis tada nepažinojo.

Gali kilti klausimas – argi taip jau svarbus O. V. Milašiaus lietuviškumas? Ar gali vienoks ar kitoks šio klausimo sprendimas pakeisti požiūrį į jo kūrybą? Toje pačioje prancūzų kultūroje gerai žinomi pavyzdžiai, tokie kaip Gijomas Apolineras (Guillaume Appolinaire-Kostrovicki), anglų literatūroje – Džozefas Konradas (Joseph Conrad) ir t. t., kur tautybė buvo ne daugiau kaip egzotiškas biografijos bruožas, nepalikęs jokio pėdsako kūryboje, tačiau kūrėjų inkorporacija į atitinkamą tradiciją buvo visuotina ir neginčijama. Antra vertus, tai tėra išimtis – visiems žinoma, kad tėvynės meilė yra vienas svarbiausių poetinio įkvėpimo šaltinių, kurio kraštutinė išraiška – poetas šauklys, poetas tautos žadintojas; reiškiny, toks būdingas tautų pavasario pažadintai XIX a. Europai.

Tačiau O. V. Milašiaus atvejis yra visiškai kitoks. O. V. Milašiaus lietuviškumo klausimas yra centrinis ir lemiamas jo, kaip reiškinių, kaip kultūrinio fenomeno, suvokimui. Nes susiduriama ne tik su tautybės pasirinkimo ar etninio mentaliteto ieškojimu, bet su kultūrinės identifikacijos būtinybe – ne vadinamosios bendražmogiškosios kultūros prasme, o kultūros kaip tam tikro archetipo, kaip izoliuoto ir gyvo organizmo, turinčio ir kūną, ir sielą, kalbant O. Špenglerio žodžiais. Taip suprastas O. V. Milašiaus lietuviškumas nebus vien giliai paslėptas ir tik retkarčiais kūryboje prasimušantis į paviršių gelminis sluoksniš. Jis bus konstrukcijos ašis, perverianti visas jo kūrybos ir būties plokštumas. „Nėra Milašiaus raštuose teksto, kuriame rūpestinga analizė neapčiuoptų lietuviškų šaltinių“⁴¹, – teigė Žakas Biužas (Jacque Buge), vienas nuodugniausių jo kūrybos tyrinėtojų.

Uždavinio sudėtingumą rodo kad ir toks anos užduoties aspektas – hebrajiškojo atavizmo ir baltiškojo prado santykis O. V. Milašiaus reiškinyje, tų dviejų antipodinių pradų kova, jos sukelta įtampa, buvusi vienu pagrindinių jo kūrybos stimulų, tų pradų tarpusavio santykio raida, ir baigtinė proporcija tame galutiniame lydinyje, kuriam be išlygų galime duoti *homo christianus* vardą.

Tai labai sudėtingi ir vargiai racionali metodika įrodomi dalykai, bet tik jie gali duoti mums atsakymą į klausimą, kas jis – Vakarų ar Rytų žmogus – buvo, ir šis atsakymas žada būti daug kuo netikėtas.

Tačiau grįžkime prie realios įvykių eigos. Kaip ir visi dideli lūžiai Milašiaus gyvenime, Lietuvos, tikrosios ir kartu metafizinės tėvynės, suradimas buvo staigus ir nelauktas įvykis, įgijęs savotišką apreiškimo pavidalą. Ir nuo tada, „nė akimirka nesvyravęs, nepaisydamas pavojų ir paskalų...“⁴² (o tas pavojus buvo gan realus, prisimenant tų laikų polonistinės propagandos įkarštį Paryžiuje, kur palenkti Lenkijos naudai Europos viešąją nuomonę buvo mestos visos jėgos ir priemonės), O. V. Milašius ištikimai gina nepriklausomos Lietuvos idėją su neofito įkarščiu. Nuostabiai aktyvus jo visuomeninės ir diplomatinės veiklos laikotarpis (1918–1925) sutampa su kūrybinio pakilimo pradžia.

1921 m. – rinkinys „Lemiuelio išpažintis“⁴³, pirmoji didžiosios metafizinės trilogijos dalis, dar gaubiamą poezijos gaisų, kurią pradeda „Laiškas Storgei“⁴⁴, laiškas mistiškai mylimajai, kulminuoja „Pažinimo giesmė“, brandos katekizmas, o vainikuoja ir sujungia „Lemiuelio išpažintis“ – žmogaus ar kritusio an gelo atliekama išpažintis – vokalizė, kuriai aidu atsako choras.

Kitos dvi didžiosios trilogijos dalys yra:

1924 m. – „Ars Magna“ ir **1927 m.** – „Les Arcanes“ (Slėpiniai).

„Gyvenime, gyvenime! Žinau aš, kad pasaulio šešios dienos duotos Atskleisti tam, ką reik pažinti septintoj.“ (Nihumim)

Toji septintoji diena atėjo – buvo sukurtas šis triptikas. Tokių kūrinių nėra daug, juos parašiusiesiems suskaičiuoti užtektų vienos rankos pirštų – Paskalis (Pascal) ir Dekartas (Descartes), Milašiaus mylimas Svedenborgas (Swedenborg) ir dar keletas. Šios knygos, kupinos nuostabios ir ramios išminties, yra rašomos gyvenimo pabaigoje, tiksliau, atsisveikinant su tuo, kas yra žmonių gyvenimas, prieš žengiant į Alverno kalno (La Verne – kalnas Umbrijoje, švento Pranciškaus Asyžiečio tėviškėje) uolos tamsą. Tai nebe mokslas ir nebe literatūra. Visi tie vardai priklauso XVII–XVIII a. Europos kultūros brandai ir suklestėjimui. Ar O. V. Milašius yra paskutinis iš jų? O gal pirmutinis iš Hermano Hesės (Hesse) išpranašautų naujųjų žmonių?

Paprastai, kalbant apie šiuos O. V. Milašiaus kūrinius, visų pirma pabrėžiama, kad čia Milašius pralenkė reliatyvumo teorijos atradimą fizikoje. Bet kas čia nuostabaus? Platonas juk pirmiau negu Aristotelis, šv. Augustinas – nei šv. Tomas Akvinietis, o Lao-Tse – pirmiau nei Konfucijus.

Milašius pirmiau nei Einšteinas, nes „intuicija pirmiau nei logika“ (Benedetto Croce). Nes „intuicija yra prisiminimas“, „nes žemėje, kaip ir žmoguje, slypi nesuterštas pirmapradis prisiminimas, ir kai tik bus perpildytas dvasinio nusižengimo saikas, tas prisiminimas prabus, kad liudytų prieš klaidingą mokslą“ („Les Arcanes“, posmas 21).

Nepaisant to, kad O. V. Milašius gerai žinojo ir žavėjosi H. Bergsono filosofija, pastarojo įvestas intelektualinio intuityvizmo terminas šiems kūriniams netinka. Metodas, kuriuo parašyti „Ars Magna“ ir ypač „Les Arcanes“, yra artimesnis tam, ką B. Kročė (Croce) vadina lyrinio intuityvizmu.

Todėl yra ne tiek svarbu, kas buvo pirmesnis. Matematikų pasaulyje yra žinoma, kad prieš Einšteiną buvo Poinkaras (Jules Poincare, 1854–1912 – prancūzų matematikas), kurio matematinis įžvalgumas buvo nepalyginti gilesnis ir pirmesnis nei Einšteino, taip pat Lorenčas (Hendrik Lorentz, 1853–1928 – olandų fizikas; 1905 m. pasiūlęs įvesti savą dalelės laiko sąvoką) ir Hilbertas (David Hilbert, 1892–1943 – vokiečių matematikas). Svarbu tai, kad O. V. Milašius atėina į šį ginčą visai iš kito, iš Intuicijos pasaulio, padaro tas pačias išvadas, kaip ir fizikai, kalbėdamas apie tai, kas yra Meilė ir malda. „Les Arcanes“ poezija nėra racionalų tekstą puošiantis poetinis ornamentas, tai esmė, mintijimo bū-

das, kur poezija tampa įrankiu, suteikusi galimybę pasiekti žmogiškojo pažinimo ribas. Dar daugiau – poezija yra pats pažinimas, Aukščiausias Pažinimas.

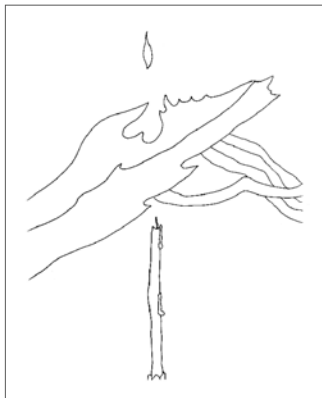
„Tai – nuolankus pažinimas, tai yra toksai, kuris neapsakomose kančiose įgalinamas priimti *a priori* absoliutų aukščiau mokslinių sąvokų ir krikščioniškųjų dogmų tapatumą, anksčiau ar vėliau atsilygina koku nors įtaigiu archetipų pasaulio reiškiniu“ („Les Arcanes“, egzegetinės pastabos).

Galima būtų dar minėti ir kitas sutapimų sankryžas, rodančias poezijos ir mokslo – dviejų žmogaus intelekto pusrutulių – vienybę. Pavyzdžiui, „Les Arcanes“ mes rasime kalbant apie būsimą atomo suskaldymą, apie „pasaulį, virsiantį naftos perdirbimo gamyklą“, industrializmo išplitimą ir greitą jo galą, bet ši kartą mums įdomu kas kita – kas gi skiria šiuos du pažinimo būdus, du pasaulius, kur pagrindinis jų skirtumas?

„Įberkite išdidumo smiltelę šv. Pranciškaus Asyžiečio sąmonėn, ir gausite Hamletą – Faustą – Manfredą“⁴⁵.

Taip, tai bus nuolankumas ir malda, jau žinomi mums iš Aukščiausio pažinimo apibrėžimo, meilė žmogui, nes „pats menkiausias žmogiškas padaras yra puikesnis už milijardų Paukščių takų šviesą“⁴⁶.

Gyvenimo laivas įplaukia į ramybės įlanką. Nutrūksta susirašinėjimas su Gausu, nutrūksta ryšiai su aplinkiniu pasauliu, kuris yra tik atsipindys ano,

„gilių, išmintingų ir skaisčių pradmenų...“⁴⁷ pasaulio. Tai paskutinioji ir aukščiausioji pakopa, tai regėjimas tamsoje.

Vienatvė – bet kitokia. Fontemblo parko alėjomis, evangeliškai giedro rudens alėjomis vaikšto senas žmogus, apsuptas paukščių čiulbesio ir meilės. Išsenka mikelandželiškoji versmė – žmogiškosios kūrybos šaltinis. Mums yra brangūs tie jo lietuviškų pasakų vertimai, išskirtinę vietą baltistikoje užima „Lietuvos tautos kilmė“ (1937), bet tai – tik poilsis po dienos darbų.

Ir tik pačiame saulėlydyje jo plunksna vėl atgyja, bet tai, ką ji skelbė, jau nebeprislauso žmogiškosios kūrybos sričiai. Galima skeptiškai žiūrėti į „Iššifruotą Apreiškimą šv. Jonui“ (1933), nebūtina

žavėtis O. V. Milašiaus pranašysčių išsipildymo tikslumu. Tačiau negalima abejoti, kad buvo suteikta ši teisė – teisė būti balsu Tylinčiojo.

Tėve!
 Rūstus, išmintingas Tėve,
 Garbinamas, galingas Tėve,
 Tėve, kurio veidas paslėptas
 Iš gailėsčio gyviems ir numirusiems,
 Tėve, kurio grožybės,
 Kilnumo ir Teisingumo
 Neįmanoma mums pakelti.
 Būk mums gailestingas!
 Tėve, kurio mes nematom;
 Tačiau kuris gyveni mumyse,
 Neapleisk, prašom, mūsų,
 Paguosk mus,
 Maldaujam, parkritę ant kelių
 Atsiliepk, atsakyk!
 („Mephiboseth“)

Nuorodos

- ¹ Reikėtų išskirti Vaclovo Šiugždinio vertimus, gal kiek „sulietuvintus“, tačiau bendru lygmeniu gerokai prašokančius dabartinio poezijos vertimo „cecho“ kūrybinius pajėgumus ir dažnai perkeliančius mus į tą nuostabos būseną, kurią nusako žinomas posakis: kiekvienas pavykęs eilėraščio vertimas – tai stebuklas.
- ² Židonytė-Vėbrienė G. J. Milašius tampa klasiku, *Aidai*, 1969, p. 299.
- ³ Lebois Andre. *L'Œuvre de Milosz*, Paris, 1960, p. 164.
- ⁴ Kubilius V. Įvardinti daiktus su meile, *Literatūra ir menas*, 1977.
- ⁵ Lebois Andre. *L'Œuvre de Milosz*, Paris, 1960, p. 171.
- ⁶ Godoy Armand. *Milosz, Le poets de l'amour*, Paris, 1969, p. 3.
- ⁷ *La Croix*, 1–2, XII, 1977.
- ⁸ Garnier Pierre. *Signification de Milosz aujourd'hui. Cahiers de l'Association Les Amis de Milosz*, 11, p. 27.

- ⁹ Maceina A. *Das Volkslied als Ausdruck der Volksseele (Geist und Charakter der litauischen Dainos)*, Commentationes Baltice II, 3, 1955, Baltischer Forschungsinstitut, Bonn.
- ¹⁰ *Kelionė į Čerėją*. Kraštotylinė medžiaga, mašinraštis, 1977, Kaunas, p. 7. Užrašyta pagal Ksenijos Minovič, gimusios 1874 m., pasakojimą.
- ¹¹ L. G. 1901 03 12, p. 24.
- ¹² O. V. de L. Milosz. *Lettres inedites a Christian Gauss*, Paris, 1976 (toliau vartojamas sutrumpinimas L. G.) – čia skelbiami O. V. M. laiškai Kristianui Gausui, vienam artimiausių ir ištikimiausių jo draugų. K. Gausas, vokiečių kilmės amerikietis, Prinstono universiteto romanų kalbų ir literatūros profesorius, susipažino su O. V. Milašiumi 1838 m. Paryžiuje.
- ¹³ L. G. 1900 10 09, p. 21.
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ L. G., p. 51.
- ¹⁶ L. G., 1912 10 03, p. 59.
- ¹⁷ Miedzyrzecki Ar. *Wenecki roman Oskara Milosza*, Tworczość, 1977, 6, s. 383.
- ¹⁸ Keliuotis J. Oskaras Milašius – poetas ir filosofas, *Kūryba*, 5, 1944 m. gegužė.
- ¹⁹ L. G., 1914 05 05, p. a. 4.
- ²⁰ Ten pat.
- ²¹ Grinius J. O. V. *Milašius – poetas*, Kaunas, 1930, p. 165.
- ²² L. G., 1914 05 05, p. a. 1.
- ²³ L. G., 1914 11 25, p. 66.
- ²⁴ L. G., 1914 11 25, p. 70.
- ²⁵ Anne Richter. *Milosz*, Paris, 1965.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Kubilius V. *Lietuvos ir Prancūzijos poetas*. Paskaitos, skaitytos Vilniaus Respublikinėje bibliotekoje, mašinraštis. Vilnius, 1976, p. 10.
- ²⁸ Arba Pseudo Dionizijus. Šiuo vardu buvo pasivadinęs anoniminis VI a. autorius, greičiausiai vienuolis, kuris, pasinaudodamas neoplatonikų, taip pat ankstyvųjų krikščioniškųjų filosofų raštais, sukūrė keistą ir galingą mistinę sistemą, paskutinį nykstančios graikų Bažnyčios kūrinių, turėjusį įtakos krikščionybei visą pirmąjį tūkstantmetį po Kristaus (Eretas J. *Iš mistikos istorijos*, Soter, 1928 m.).
- ²⁹ L. G., 1916 09 25, p. 73.
- ³⁰ L. G., 1916 09 25, p. 74.
- ³¹ Ten pat, p. 73.

- ³² Ten pat, p. 73.
- ³³ L. G., 1904 11 14, p. 37.
- ³⁴ Ten pat.
- ³⁵ L. G., 1906 m. pabaiga ar 1907 m. pradžia, p. 46.
- ³⁶ L. G., 1914 11 25, p. 66.
- ³⁷ L. G., 1915 09 19.
- ³⁸ L. G., 1904 11 14, p. 37.
- ³⁹ Cit. iš: O. V. L. Milosz, Paris. Biblioteheque Nationale, 1977, p. 79 (jubiliejinės parodos iliustruotas katalogas).
- ⁴⁰ Krahe H. *Sprache und Vorzeit*, Heidelberg, 1954, p. 65–69.
- ⁴¹ Cit. iš: Židonytė-Vėbrienė G. I. Milašius tampa klasiku, *Aidai*, 1967, p. 302.
- ⁴² L. G., 1922 09 22, p. 72.
- ⁴³ Poema „Lemiuelio išpažintis“, davusi pavadinimą rinkiniui, buvo išspausdinta 1921 m.
- ⁴⁴ Storgė Androginė – mįslingosios nuotakos vardas. Storgė atitinka graikų k. žodį *storge* – ‘meilė, švelnumas’, o Androginė – gr. *androgynos* – ‘dvilytis’.
- ⁴⁵ *Les Arcanes* (posmo 15 komentaras).
- ⁴⁶ Ten pat (posmo 96 komentaras).
- ⁴⁷ *Pažinimo giesmė*.

Spausdinta Algio Galinio slapyvardžiu pogrindžio periodiniame leidinyje „Pastogė“, Nr. 1–2 (1979–1980), taip pat laikraštyje „XXI amžius“, 2005, Nr. 52, 54, 56. Gražinos Didelytės iliustracijos leidiniui „Oskaras Milašius. Raštai“ (1–3 t.); mašinraštis, savilaida, 1978–1983 m.

Talita, cumi...¹

Kelionė į Čerėją, Oskaro Milašiaus gimtinę

Traukinys riedėjo į rytus, nešdamas mus į Poeto šalį – anapus laiko. Palši laukai, palša nyki diena – ko galėjome tikėtis? Stebuklo? Kelionė į praeitį visuomet yra liūdna, ir nieko nėra beviltiškesnio, kaip prabėgusio laiko ieškojimas, ir tik širdį suspaudžia, pamačius tai, ką padarė laikas. Nieko nežadėjo ir žemų debesų šuorai, kliūvantys už eglių viršūnių, ir blausūs sutiktų žmonių žvilgsniai.

Bet vedė mus žodžiai – ten, virš didžiulės tuštumos, vis srūva kaip lietus šviesa, ir miškuose vėjas vis dar alsuoja vilko, pelkių augalo ir suplėkusių linų kvapais...

Čerėja. Skurdus bažnytkaimis, girgždantys vežimai, deguto kvapas, silkių sūrymu pridvisusios krautuvėlės – ir cerkvėje, ir bažnyčioje tilindžiuojantys varpai – kokia tu dabar?

O senasis dvaras? Ar dar rasime bent griuvėsius? XX amžiaus griuvėsiai! – mes žinome, kokie jie. Tai ne tie, praeitame šimtetyje, vijokliais apraizgytos kolonados ir kita romantiškai ūksminga atributika. XX a. griuvėsiai – tai visuomet išniekinta vieta, tai atmosferos ir sąvartynas, ir nieko sentimentalus, ten materija parodo išvirškščių savo veidą. Tai arba votis, pūlinys, arba kas nors banalaus ir triumfuojančiai materialaus – bet būtina išniekinto.

Nors ir tuomet, prieš šimtą metų, senasis dvaras taip pat buvo tik griuvėsiai. Vietoj „Pono Tado“ fanaberiškų linksmybių gaudesio, vylingos Marilės šypsenos, vietoj vis dar kunkuliuojančio bajoriško gyvenimo – tarp senų miškų, Europos nuošalėje, dar gyvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galybės prisiminimais, tarp medžioklių ir puotų – jau tik šaltis ir beprotybė klaidžiojo po namą, kur protėvių portretuose patologiškai išplėsti vyzdžiai neatstojamai sekė tave dieną ir naktį.

Tolyn vingiuoja siaura asfalto juosta. Tamsūs sulyti miškai, padalyti siaurų prosynų, raudoni ir geltoni skardiniai aplankstyti kelio ženklai. Ir štai miestelis – medinės trobos mažais langeliais, dažyti skardiniai stogai ir smėlis – Baltarusijos smėlis, sugeriantis ir lietu, ir skurdą. Vyraujanti spalva – pilka, pilki silikatiniai pastatai miestelio centre, nublukę plakatai, mašinų provėžomis iš-

raizytos siauros smėlėtos gatvelės. Vietoj cerkvės – sandėlis, vietoj bažnyčios – dykvietė, apžėlusi nušiuirusia pernykšte žole. Kultūros namai.

Ir tik tolumoje, greičiau nujaučiamas nei matomas pro rūką, atsiveriantis kaip erdvė – Čerėjos ežeras. Kažkodėl atrodo, kad aplink visur vanduo, kad miestelis yra saloje, apsuptoje vandenų ir dangaus skliauto.

Ir tik dabar pastebime, kad žmonių akys – pilkos, ramios. Drovūs vaikai, negarsi daininga šneka, dar išlaikiusi tolimą užmirštos baltiškos kalbos aidesį.

Vietinis mokytojas – jo rankos stambios ir valstietišškai sunkios, kambaryje knygos, senutėlis radijo aparatas – jau yra girdėjęs apie Milašių, yra gavęs laišką iš Vilniaus, iš Literatūros instituto. Jis rodo mums savo ranka rašytą Čerėjos miestelio istoriją – seni žmonės čia sako – „o, tai buvo labai seniai, dar prie karaliaus Sapiegos“.

Paskui rodo mums savo darbo piešinį, kur stovėta dvaro rūmų, – jų likučiai sudegė per pastarąjį karą. Pamatų linijos, rūšiai, išmatuota su naiviu sąžinīgumu. Dabar šalia pastatyta mokykla. Dar likusi viena alėja. Ir tai – viskas...

O gal dar yra gyvų žmonių, prisimenančių buvusius ponus ar pas juos tarnavusių? Vargu. Buvo vežėjas, bet pasimirė. Tai seni laikai, kalba žmonės, dar prieš revoliuciją, kam dabar tai įdomu – ponai, skurdas... Užename pas vienus, pas kitus – pavieniai prisiminimai, dvaro buities atskardžiai, viena kita detalė... Ir tai – viskas.

Atrodė, kad praėjo ne septyniasdešimt, ne penkiasdešimt metų, o ištisi amžiai. Ponai, dvarai – jie nyko ir išnyko, ir neliko nė pėdsako, o čia buvo kitas gyvenimas, savas gyvenimas, kuris tebesitęsia – pavasaris po žiemos, krikštynos ir mirtis – po ta pačia saule ir tuo pačiu amžinu ratu. Į šiltus trobos rąstus atsirėmę snaudžia seniai, ir tik vaikų žvilgsniai lyg užhipnotizuoti blausaus nedidelės televizoriaus dėžės ekrano.

Ir tai viskas? Taip ir neatsivers mums vartai, Poeto šalies vartai? Dangaus skliautas nebylus ir tuščias, ir drėgmė bei vėjas vis labiau smelkiasi pro įdrėkusį drabužį...

– Ne, ne viskas, – sako mūsų čičeronė, – bet aš nežinau, ar ji dar gyva, o jei gyva, tai ar pavyks su ja susikalbėti? Kas? Kas ji? Kas ji tokia? Viena senutė, jai dabar per šimtą metų, gal ji ką nors atsimena, bet vilties nedaug, ji jau daugelį metų akla, ir vargu ar dar galima iš jos ką nors iškvosti, – toks amžius, patys suprantat... Šimtas metų? Vadinasi, turėtų būti jo vienmetė?

Tamsi troba, skurdesnė už kitas. Išgirdusi šuns lojimą prieangin išeina senutė. Ne, ne ta – tai jos duktė...

Ją kėlė iš lovos kaip iš karsto, kankinamai ilgai. Tiksėjo laikrodis, ir nors kambarys buvo pilnas žmonių, tvyrojo gili tylą. Pradžioje aš mačiau tik kojas, kojų pėdas, mažas kaip lėlės ir skaudžiai baltas, su senatviškomis rudomis dėmėmis. Paskui žmonės prasiskyrė, ir pro langą krentančioj šviesoj sėdėjo ji, maža senutė. Retų žilų plaukų kuodelis – kažkas graudaus ir kūdikiško. Dar tada mes nesupratom, kad vartai jau veriasi, bet buvo kažkas tokio toje baltoje galvoje su nežinomų kraštų paukščio tauriu profiliu – tokias senų žmonių galvas galima pamatyti Leonardo da Vinčio eskizuose, – kažkas tokio, kas vertė suklusti ir tikėtis.

Paskui ji prabilo – tai yra jos duktė vertė mūsų klausimus į joms vienoms suprantamą kalbą, o jos atsakymus – mums, ir tada mes supratome, kad jau vyksta stebuklas, kad laiko mašina pradėjo veikti.

Jos pasakojimas

Tai buvo keistas pokalbis – kaip misterija. Pateiktas klausimas pakibdavo ore – niekas netrikdydavo įsiviešpatavusios tylos. Paskui kažkas jos viduje pradėdavo kunkuliuoti, veržėsi atskiri garsai, vis labiau ryškėdami, susiklostydami į žodžius, į sakinius, į vaizdą arba į mintį, netikėtai aiškią ir blavią, kartais net ironišką. Paskui vėl žodžiai ištirpdavo, pavirsdavo garsais, vis tolyn ir tolyn, nugrimzdavo atgal į vidų – lyg išsektų staiga atgijusi šaltinio srovė, vėl sugrįždama į akivarą.

Šie išsiveržimai beveik nepriklausė nuo klausimų, jie vykdavo lyg patys savime ir patys išsekdavo, kai kada pasikartodavo beveik žodis žodin, pritrenkdami sukėlto vaizdo ryškumu ir ta keista jėga, slypinčia pasikartojimuose, – *socha, vorona, konj* – vis ta pačia geležine tvarka, kaip stebuklinėje pasakoje, kur viskas kartojama magišką skaičių kartų.

Mažasis ponaitis kviečia ją, skaito jai sode knygelę, su paveikslėliais, o po jais parašyta – socha, vorona, konj...

Ir vėl – socha, vorona, konj... ir su valstietišku statumu: kad kvietė, tai ir eidavau, nežinau, kodėl jam taip reikėdavo...

Arba dar:

Bažnyčios šventorius, saulėta diena, mirguliuojantys vidurdienio šešėliai. Ji, maža mergaitė, stumia vežimėlį su kūdikiu. Priešais – ponis su mažuoju Oskaru – jo veidelis baltas, plaukai juodi, akys mėlynos. Ponios geltoną suknelę

plaiksto vėjas, skėtis, raudona vėduoklė. Mažasis Oskaras pribėga prie lopšio: „Mama, ar tai lėlė? Aš taip pat tokios noriu..“.

Arba su humoru:

Į prieanąį išėina ponas Vladislovas³ geltonu chalatu. Akių vokai uždribę – jis pakelia juos pirštais ir rėkia: kas čia vaikšto po mano žemes... szalony a bogaty – to jedno... Paskutinį kartą matė Oskarą, atvažiavusį į tėvo laidotuves: parašė šešias knygas, visos labai brangios (!!)...

Ir šitie paveikslėliai, šitos spalvotos impresionistinės šimto metų senumo skaidrės – be judesio, kaip sustingusios vizijos, vieną kartą ir visiems laikams įsirėžusios į atmintį, sukeldavo reginį, talpesnį už tuos žodžius, turintį kažkokį trečiąjį matavimą, o žodžiai buvo tik paprasti, sūdrūs valstietės žodžiai.

Bėgo valanda po valandos, o mes vis sėdėjome ar stovėjome, apsupę guolį, užmiršę laiką. Bet laikas slinko ir darė savo – išsiveržimai tolydžio vis retėjo ir retėjo, šviesa už lango pasikeitė tamsa, ir ji paprašė miego. Ir kaip buvo keliami iš miego, kaip iš mirties, taip ir vėl ji krito į miegą lyg į mirtį, į nebūtį, į kažkokią vien jai žinomą būties refleksiją, kur nebeegzistuoja laikas. Paskui buvo vakaras, mes daug kalbėjome, sumišai ir visi kartu, kažką kiekvienas sau slėpdami – taip slepiamasi ar išsigąstama, susidūrus su kažkuo, ko nesi vertas ir kam nesi pasirengęs. Nors buvome jau sugulę, tasai „kažkas“ neleido miegoti, neleido užmigti, vienodai užaujant vėjui. Ir – kaip būna tik bloguose romanuose – laikrodžiui mušant dvylika – vienu kartu visiems ir – kiekvienam – įvyko! Įvyko! – Taip, tai ji, toji senutė, tai ji – JAM BUVO KETURI PAVASARIAI, O JAI ŠEŠIOS ŽIEMOS! – (ir dar tą pačią akimirką, kaip iniciacinis žaibo kirtis, magiškuoju 99 užantspauduojantis tą „Įvyko!“ – šiandien juk GEGUŽĖS PENKIOLIKTOJŲ, ir lygiai prieš 99 metus čia nuskardėjo naujagimio klyksmas) – TALITA, CUMI, mažoji mergaitė, kelkis, mažoji Ani, iš trumpo ir graudaus eilėrašuko – tu Pirmoji ir tu vienatinė, ir visose kitose – tik dalis tavęs, mažasis kūdiki, pavirtęs maža senute, – Įvyko! – ir šviesus vaikiškas tavo veidelis lydės Poetą per visą gyvenimą – pro vaikystės kristalą, nuolat ir įvairiais pavidalais atsikartodamas, ir švies – septyniose vienvėse ir nuopuolio bedugnėse, paliegusiai slėiai, pro žvarbias ašaras, – švies, kaip vilties burės, iškylančios jūros bangose, ir neleidžiančios nugrimzti, ir Mūza tars sužadintu balsu – „jos vardas Meilės knygoje – yra!“ . Tad mirk, Alienora, išdavusi Poetą, ir būk pagarbinta, mažoji Ani!

Ir taip toliau, ir lig vidurnakčio netilo sujaudinti balsai, pirmąjį egzaltuotą protrūkį keitė raginimai būti blaivesniems, dar ir dar kartą viską pergaltoti, o už lango buvo naktis, ošė medžiai – kaip ir prieš šimtą metų...

O rytą – rytą vartai jau buvo atkelti, ir mes pradėjome kelionę po Poeto šalį. Marių link leidos sodas, sodas be žiedų, ir virš didžiulės tuštumos vis sruvo, kaip lietus, šviesa.

Ir keista – nebebuvo nieko – ir viskas buvo kaip buvę. Nebebuvo dvaro – tik žole apžėlęs kauburys – ten kadaise mažas, visų apleistas vaikas, neturintis ne tik tėvo, bet ir motinos, sėdėdavo susigūžęs krėslu kamputyje, išplėstomis akimis klausydamasis, kaip gūdžioje tyloje caksi krisdami lašai, kaip šliaužia drėgnos sutemos medžių kamienais. Arba – popiečio kaitra, kambaryje tvyro mirštančio heliotropo kvapas. Vaikas atsargiai užverčia knygą, – ten seni burlaiviai plaukia pietų jūromis, knygos puslapių šiugždėjimas toks jaudinantis, – ir išeina į sodą, kurs leidžiasi ežero link, kaip link marių, – į sodą, kurio paunksnėje slepiasi visa, kas dar liko tylaus ir šešėliuoto žemėje.

Viso to nebebuvo – tik žalias kauburys, nebebuvo ir sodo – tik nukirstų liepų alėjos atželę metūgiai, telefono vielos raižė erdvę, – ir viskas buvo kaip buvę, kuo aukščiau kilo žvilgsnis, ir sruvo kaip lietus šviesa – ant tolimų miškų, ant susigūžusių sodybų, gaudžiant vėjui erdvėse, – ir tas viską supantis ežeras, vandens ir dangaus erdvuma, tas rytinių baltų nekintas ir amžinas peizažas, kurių buvimą čia dar mena upių ir vandenų vardai, – ir tik tolumoje, už miglų sienos, įsižiūrėjus netikėtai praryškėja trys neįtikinamai dideli apokaliptiški Novolukomlės elektrinės kaminai...

Ir kuo arčiau nuo aukštumos leidomės ežero skaidrės link, per sidabražolių pievą, – mažose atlasinėse taurėse tviskėjo sunkūs sidabriniai rasos lašai, – tu labiau supratome, kad kelionė baigiasi. Kapinėse, kur kadaise buvo palaidotas tėvas, ant antkapių šiugždėjo popierinės gėlės, o tenai, virš ežero platybių, nesulaikomai siautė vėjas, kiaurai košdamas anapus vandenų stūksančios bažnyčios griaučius.

Epilogas

Ar buvo visa tai? Ar tai įmanoma? Ar tai ji? Sutapo viskas – pasakojimai, gimimo metai ir net vardas⁴ – sutapo ir nesutapo, ir tai nebebuvo svarbu, ir niekada nebus, nes tai – Poezijos šalis, kur nieko nėra negalima. Ir metafizinio šiurpuliuko nukrato šitie nuostabiai ryškūs spalvoti paveikslėliai, šitos jos vizijos, turinčios

vieną savybę – jos įsirėžia giliau ir erdviau nei žodžiai. Ir iš kur tos spalvos, tas matymas spalvomis, išlikęs toks ryškus beveik šimtą metų? Ar tai vien aklojo atminties dėka? Bet apako ji jau senatvėje?

Tad kas ji? Paprasta valstietė? Nemokėjusi rašyti, ištekinta už vyro, auginusi vaikus ir net neįtarusi, kas ji buvo Poetui, ir niekada to nesužinosianti. Turbūt. Tik vieną mes žinome – mažoji Ani nebuvo paprasta moteris, ji buvo Moteris, ir net jos vaikų veiduose matyti blunkantis atvaizdas tos, kuri pažadino Poetą, ir visos kitos – tik atsikartojimas. Ir kaip karališkai ji atsisveikino su mumis: eikite, aš jums patenkinta...

Laiko ratas užsisklendė. Dabar ji vėl buvo savo vaikystės pievose, vėl kūdikystėje – giliame sapne, – nes senatvė ir kūdikystė – tai du sapnai, du nebūties sparnai.

Nuorodos

¹ *Mergaitė, kelkis* (aramėjų kalba) – tai citata iš N. Testamento, tai ir vieno O. V. M. eilėraščio pavadinimas. Apybraiža parašyta 1977 m. sausio 25 d., 1981 m. publikuota Paryžiuje leidžiamame žurnale „Cahiers de l'Association Les Amis de Milosz“, Nr. 18 kaip anoniminio autoriaus kūrinys (į prancūzų kalbą išvertė Jonas Grinius, literatas, gyvenęs Paryžiuje), taip pat Čikagos „Drauge“ ir žurnale „Krantai“ 1989 m. kovo mėn.

² O. V. M. tėvas.

³ O. V. M. gimimo diena – pagal senąjį kalendorių.

⁴ Ksenija – Ani.

Juodosios žvaigždės

Knygnešiams atminti

Mato Ontonė save jauną, kai gyslomis kraujas dar karštai tekėjo. Važiuoja jis pro medsargio trobelę, ant vieškelio sėda dulkės, miškas dar tamsus ir slėpiningas. Bėga jo sartis, aukštai mesdamas kanopas, dunksėdamas paslėpsniais, ir lengvai traukia vežimaitį.

Betgi jau švinta, o ta saulė – dievaitė – rūkuos paskendus kaip pataluose, ugniniai pazarai nusitraukę per visą dangų, dar šaltai mėlyną. Lėtai ir minkštai kapsi lašai į drėgną smėlį, ir arklio prunkštimas net drebuliu nupurto – iš pilnatvės, tą jauną rytą, rasos karoliais padabintą.

Antai ir karčema – tai bus ten šurmulio, kaip ir kasdien, o tame šurmuly tai tokie dalykai dėsis. Ten, vežimaityje, po dvigubu dugnu, – knygos. Tiesiog iš Prūsų. Dar niekadus tiek daug nevežė Ontonė, dar niekadus iš taip arti nežiūrėjo į akis likimui, bet rankose vadžios tvirtai sugniauztos, ir bus gerai, kaip visuomet būna, kai kraujas jaunas, o sieloj siausmas ir meldimas, paukščio giesmė sidabrinė ir nenusakomas ilgesys – akių, juoduju...

Karčema Pajevony. Asla vandeniui šlakstyta, spinduliai stulpais ir pluoštais krenta ant medinio stalo, glūdžiai nugaludinto milo alkūnių ir ilgo ir jaukaus sėdėjimo.

Vakarėjant dega žaižaruoja saulėje stiklai pažaliavusioj langinėj, lyg gyva ugnim žeruoatų. Ir tada JIE ateina ir išeina, iš sutemų išnyra, veidai rimti ir tylūs. Va tas – Narba Ziukelis iš Bindzeliškių – užsiliko jis Ontonės omeny vienu iš garbingiausių žmonių, per kurį jis pirmą kartą praregėjo. Prisimena Ontonė, kaip skaitė – ką ten, gerte gėrė, – tas plonas ir gardžiai kvėpiančias knygeles, spalvotom nugarėlėm apklijuotas, ir kaip sarmata buvo, kai negalėjo Ziukeliui gražinti – mergos su bernais išsidraskė po lapą dėl dainelių.

Ir Izidorius Šinkūnas, zokoninkas, tylus žmogelis, kurs pėsčias nueidavo net Prūsuoosna. Kieksyk jį areštuodavo, išsisukdavo vienok be nieko, nes mokėdavo nuduoti kvailą.

Ir bekojis luošys Grigėnas nuo Dusetų, taisydavęs knygas ir priiminėjęs visus Lietuvos kontrabandnešius, – jo vardo jau nebepamena Ontonė, – veidai praplaukia, ilgai ir tyliai, pro vakaro duris ir smuklės klegesį – štai ten garsusis Motuzas, plačiakaktis ir baltadantis, pareinąs nuo Lyduvėnų. Baltom kelnėm, basas ir pilkasermėgis, drąsa ir veiksmu visur sau kelią pasidarydavo, tik skųsdavos žmonės, kad brangiai lupa. Kurgi nelups, kad dažnai su žandais reikėdavo reikalų turėti, – ten, kampe, tūno Slivauskis su pilnu kapšu dievotijų, tasai daugiau ant biznio pasinešęs, ir Panevėžio žydas Sachna, šlakuotas ir toks gauruotas, kad vien akys spinksojo, ir Smalkstys, tretininkas, davatkų patronas, nuplikęs ir žilaūsis, – vis tai Ontonės beįdriai, jaunystės jo veidai ir žymės, nuo kurių atsigriždamas regi jis savo kelią, kaip mėnulio apribomis vandeny nužymėtą.

– Sveikas – girdi Ontonė žvalų ir stamantrų balsą. Tai Ksaveras, jo stovyla dūluoja tarpdury ant vakarėjančio dangaus. Kaip visuomet dailiai pasirėdęs, lyg koks ponaitis, o tačiau Ontonės geriausias sėbras, pasiutiškos drąsos vyras – ei, Lietuvėle, dar nepralošta tavo byla! – ir šypsos dailia šypsena, o ranka plona ir stipri. Papuikęs buvo, mylėjo jį panos ir net davatkėlės gretindavosi, kad gautų medalikėlių iš paties Rymo, kokių niekas kitas neturėdavo, – ir nutolsta, ir nutyla, ir jau boluoja kaip pro rūką jaunas valyvas Ksavero veidas – keistoj sumaišty ir tylumoj, veidai nelyg vandens augalai ir balsai neryškūs, tolimi kaip aidas.

Bet kas ten, didelis ir baltas, vis labiau artėja ir prasišviečia pro atminties rūkus – plati kakta, paskui dideli žili ūsai, o po rūsčiais šakotais antakiais dvi geros akys žvelgia, vis artyn ir artyn, raukšlės paakiais, ir jau visas vėjų nugairintas, nudegęs veidas, o rankoj botkotis. Milžiniškas stovyla, jau išniręs iš nebūties, sugeria ir sutramdo visą šurmulį ir netvarką, ir tik tuomet prabyla: – Aš tau, Ontone, ant to duodu tokį nusprendimą – KADA LIETUVĄ NUO MASKOLIJOS ATSKIRSIME, TADA, NORS IR PARDAVEI SAVO TĖVIŠKĘ, ATMIERUOSIM TAU IŠ MILVYDŲ DVARO ŽEMĖS KETURIASDEŠIMT DEŠETINIŲ – TAI AŠ SAKAU TAU, JUOZAPAS BALTASIS ERELIS, KNYGNEŠIŲ KARALIUS, O TU BŪSI KUNIGAİKŠTIS – ūmiai ir stačiai deda jam didelę ranką ant peties ir gniaužia iki skausmo (ten, po ruskais marškiniiais, kur ančio praskieba iš kairės pusės, yra jam ant krūtinės erelio žymė).

Atlaidai Pajevony. Ilga ir šviesi diena, moterų skarelių baltumas atspindi jaunus veidus droviu skaistumu – tiek gražius, tiek negražius. Tolimai mėlynas ir vaiskus dangus šventoriuje, o po lapijos žaluma – vėsa ir iškilniai pakylėtas vargonų gaudesys. Eina procesija, siūbuoja parapijų vėliavos, šilkais išsiuvinėtos; liktarnų spalvoti stikleliai spindi saulėje visomis brangvynio varsomis. Aukštai viršūnėse siaudžia vėjas, ten skraido kovarniai. Ir krenta žiedai po konomis, lėtam ir iškilmingam baldakimo svyravime, kur nešamas Švenčiausiasis. Raminamai švokščia medžiai. Ontonės žvilgsnis nustelbtas į sodrią žolę.

O kai pakelia Ontonė akis, tai tuomet ir pamato Ją, baltu angelo apdaru, prie didžiųjų vartų, kur būriuojasi ponija. Ir suplaka balti balandžiai sparnais orą, žalsvam ir siautulingam lapijos gaivale, į dangų uruliais veržiasi vargonų gausmas – *ave, maria stella!* Nebemato Ontonė dienos šviesumo, ilgam ir saldžiam alply apmiršta, tik žino – kažkur aukštai ten, debesyse, vandens ir vėjo suokalbyje, nuleistas buvo žemėn tas stebuklas, blyškiai vaiskus, kaip Motinos Švenčiausios veidas, kuriame keistai spindi tos juodosios akys. Tokia nepanašī Ji į kitas, į žemės dukras... Bus tai panaitė iš Pasandravio dvaro – atitoksta trumpam.

Išklausyk mus, ir Ontonė nustērsta – tos akys, kaip dvi didelės juodos žvaigždės, – žiūri į jį ir lyg juokiasi. Sugniaužia įdegusius kumščius Ontonė, tamsiai raudonas jaudulys užlieja skruostus. Ir, vyriškos savimeilės pagautas vietoje, nusuka savo žvilgsnį į šalį – ten, minioje, iš po skarelės atšėšėlio, žiūri į jį ir glosto mielas ir sunerimęs Udraičių Augustos veidelis.

...jis, nesugaunamas ir pirmas tarp pirmų, už kurio galvą pinigai pažadėti ir gromatos iškabintos, kuris kaip paukštis gali perskristi sieną, jis, kuris...

Paskui, popietiniam šurmuly, styro ienų miškas pro karčemos langus. Sėdi jiedu su Ksaveru užstalėj, pasidarę vietos. Ir sako jam Ksaveras – panaitė klausinėjus jo, ar tai tas pats Ontonė, apie kurį jai pasakojęs uriadnikas. Taip, pasakęs Ksaveras, taip, dievaži, antro tokio nerasi visoj parapijoj. Ir klauso, ir neklauso, ir tiki, ir netiki jam Ontonė.

Paskui panūsta jam laukų platybės. Tada sužvinga ir lekia jo sartis, darda vežimaitis, aplenkdamas ūkininkų staininius. Geltonos rugių varpos nusvarinusios galvas, ten plūko žydros rugiagėlių žvaigždelės. Paskui sulėtėja Sarchio šuoliai – tamsi girios prieblanda apgaubia. Dusliai ir slopia, kažkur netoli ir lyg po žemių plaka miško širdis – ir iš lėto slūgsta ir lyg atlėgsta sopulys. Sartis jau eina žingine, kelelis vis siaurėja, kol suvisai sunyksta. Baigiasi šilas, jau nesimato ištekinių stiebinių pušų kamienu, ir ten, už žemų eglaičių –

pelkė. Po kojom žliugsi rudas, bet švarus ir kvėpiantis žolių vanduo, žaliais kupstais banguoja kiminų marios. Niekur nė pėdsako – nei žmogaus, nei žvėries, tik kur ne kur, kaip pasakos karalaitis, virpa visais lapeliais vienišas berželis. Tolumoje – medžių guotas, kaip laivė jūroje. Ten, didelės pušies dre-vėje, Ontonės slėptuvė, ten jo priebėga. Praleidžia jis ten visą likusią dieną, nakvoja ten pat kaip pojuokas ir vėl ten guli – aukštoj žolėj, kur dieną naktį vyksta savas gyvenimas, po beribiu vasaros skliautu, į kurį gali žiūrėti ir žiūrėti tol, kol pabosta, kol nebejauti savęs ir savo kūno – ir išsisėtrija, ištirpsta su šlamesiais, melsvoj ramybėj jame tai, kas taip staigiai ir skausmingai buvo pradėta, ir gimsta tvirtas ir aiškus suvokimas tų žodžių, kurie turės būt pasakyti, žūtbūt turės būt pasakyti – ir nebus sienų, suaižės mūrai, tik švies dvi žvaigždės, dvi juodos žvaigždės...

Dar mato Ontonė, mato tuščiomis nebeužgyjančiomis savo akiduobėmis du žmones ant mėlyno Ūdrijos kranto, – kaip per rūką, kaip per užmaršties stiklą nuvandenijusį. Tai jis, Ontonė, ir toji dvaro panaitė, baltoje suknieje laibas jos liemuo.

Ežero vilnys gulasi ant kranto akmenėlių, pailsta po kojų. Neužmatomuose kranto toliuose jau gęsta vakarinė saulė, ir tilsta kloniuose liūdna pievų daina. Nebesigirdi žmonių balsų – jie liko ten, prie klojimo, kur miesto ponams buvo rodomas vaidinimas.

Jie dviese, po dangum, po saule, vieni du ir nieko daugiau, tik ežero bangų byla ir balzganas žuvėdros sparno blyksnis. Nebepamena jos, tik švietė veidas kaip alebastras, jau driekėsi rūkai ant pievų, pakrantėj suguldyti laivių kūnai mirko vandeny. Nebepamena ir ką šnekėjo, tik įdegusios rankos gniaužė kepurę, ir nyku ir silpna darėsi paširdžiuose.

Paskui – sustojo ūmiai ir nudelbė akis į žemę – ten vėjas lankste kuplią žolę – ir sakė tuos žodžius, kuriuos turėjo pasakyti, turėjo, paskui – nors mirk, laidojo juos sunkius kaip akmenis. Tuštėjo po širdžia – nuo staigios ir sprangios laimės, nuo duslaus virpulio – ir paliko tuščia, ir vis labiau jie tolo vienas nuo kito, lyg almantis sraunus vanduo neštų – jau du atitolusius atskirus likimus, negrižtamai ir amžinai...

Per šventą Oną Slavikuose.

Stovi Ontonė tamsiame klebonijos prieangyje ir mato pravirosna durysna daug vyrų juodomis sutanomis, o tarp jų labiausiai sunešiota ir rūpestingai

sulopyta – senelio Martyno Silvestravičios. Blogą žinią parnešė jam Ontonė – uždusęs, dumbluotais auliniais, purvais aptaškyta rudine, o stipriai saujoj sugniaužtos kepurėlės priekakty – maža mažytėlė skylutė. Keliais žodžiais apsakoma Ontonė ištikusią nelaimę, nepavykusią kelionę, bet seneliui kunigui ir to nereikia, viską supranta iš pirmo lūpų krustelėjimo.

Daug vyrų klebonijoje, ir jų šneka garsi, bet negirdi, neskiria Ontonė pavienių žodžių, akys jo klaidžioja po kambarį: *žiwtatj szwentuju ir nowenos, aukso altoriai, izganingi dūmojimai apie sopulius motinos szvencziausios ir gyvatas didiuju karwaidu*. Tamsu ir tylu žemam kambariui, kur ant palangių žydi snapučiai, tvyro ore silpnas levandos kvapas, Nurimsta drebėjusios rankos.

Kunige Martynai, kunige Martynai... – išgirsta ir atitoksta Ontonė, tai juodi stuomeningi sutanotieji apsupa ratu mažą palinkusią figūrą, patėmydami su šypsena, – kunige Martynai, kas tamstai, bene kokia nelaimė nutiko? Ir pamato Ontonė pro durų plyšį iš klebonijos prieangio – parpuola senelis kunigas ant kelių, besiskųsdamas, da nu prašyt jų vardan visų šventenybių, – kad pagelbėtų, kad susimylėtų. Pirmas piniginę ištraukia Simanas Račiūnas. Po šimtą kartų žemai dėkoja senelis kunigas ir eina valgyti savo žuvelę atskiran kambarin.

Buvo jis dievo ubagėlis, amžiną jam atilsį, kaip šv. Pranciškus – skaistybėj, neturte ir apsimarinime, nedidus buvo – kapelis jo įsmuko, prastas kryželis pasviro ir parašas nubluko.

Judošiau, – kietai sako Ontonė. Išdavike – atataria Ksaveras. Durys užrakintos, raktas pas Ksaverą kišenėj. Paukštys stovi trobos vidury kaip žemėn įkaltas, liejasi nuo jo prakaitas, ir smulkus paukštiškas jo veidas nereiškia nieko, tik baimę. Languose suodina tamsa ir viską užtrenkiantis vėjo siausmas. Žalty, – žengia anas ataturstas, ir Ontonė netikėtai pajunta savo rankoje juodą ir slidų revolverio šaltį. Ksaverai, – atsisuka Ontonė, ir jų akys susiremia vyzdžiais – ano juodos, įsiūčiu žaibuojančios ir tamsia pagunda pritvinkusios, Ontonės – tarsi nieko nematančios, tarsi prasmegusios savyje. Ne, – taria po kiek laiko kимиu balsu. Ne.

Teismo salė, tabako smarsas, svetimos kalbos negeri ir negailestingi žodžiai:
Vo-log-da, dal-ba per-gal-vą, per-gal-vą. Vo-log-da, dėl-visa-to-ir-nu-sta-tant-mi-nė-tų as-me-nų kal-tu-mo rū-šį ir są-ly-gas, – Po-ta-pov ge-ne-ral ad-ju-tant.

Bilda žingsniai.

Vologda, blanki nežemiška šviesa liejasi ant skurdžių augmenų, žemės krašte,
 visa ko gyva pabaigoje...
 Vologda, Motina Švenčiausioji, beržai neužaugos –
 pasigailėkit mūsų,
 Karaliene angelų, melskis už mus,
 Tavo apgynimo šaukiamės, dievagimde, žalčiatramde – neapleisk mūsų,
 Neapleisk mūsų, balzganas žuvėdros sparno blyksni,
 Saule vakarine, kur leidžiasi už ilgos ir tiesios horizonto linijos,
 Saule vakarine, skaisti balta ir nekalta,
 nes mano kaulai paseno, man visą dieną berėkiant,
 nes mano kaulai paseno, man visą dieną berėkiant,
 mano žaizdos pūva ir pūliuoja,
 mano strėnos kupinos apsvylimo,
 kiekvieną naktį aš plaunu ašaromis savo guolį
 ir neatimk iš manęs šventosios dvasios,
 nes purvas turi votį žalčio geluonies.

* tinai tinai labai toli
 ti Lietuva mana brungi...

Aklas ir tiesus elgeta, ašarų latakais raukšlėtu veidu. Eina palinkęs į vėją,
 eina visados ir amžinai – į vieną pusę.

Spausdinta pogrindžio leidinyje
 „Pastogė“, Nr. 2, Vincento Rimšos
 slapyvardžiu.

Kaliningrad. Sekundė nušvitimo

Tas keistas miestas gimė ten, kur susilieja marių ir upių vandenys, pelkių miglos ir pievų rūkai, debesų dievesiai ir saulėlydžių gaisai, kai patvinsta, tvanksta, liejasi iš krantų dangaus ir žemės vandenai. Todėl šis neva miestas panašus į pamėklę, vaiduoklę, išnyrantį iš istorijos ūkų ir vėl juose pradingstantį. Tokia buvo senoji Tvankstė, medinė, kurios niekas niekada nėra matęs, paskui radosi Kionigsbergas su amžiniais atrodančiais mūrais, kurių neliko anei pėdsako, kai čia įsiveržė žiurkių karalius ir kitokia hofmaniana su plieninių riaumojančių žiurkių kariauna, o ant griuvėsių kaip pelėsis pradėjo daugintis pilkų silikatinių plytų *truščobos*.

Dabar visa tai pasidengė banalia kosmetika už dykus pinigus, beskone *rubliovka*, kur šalia įsivaizduojamai prašmatnaus *maison* kokiame nors pretenzinge skersgatvyje gali gauti *soliankos*, pasamdytai pianistei grojant *Elize*.

Ir taip be galo. Akis pasiilgsta ko nors tikro, kas primintų čia gyvenusius žmones, *Albertiną*. Šio jausmo nenumaldo šiaip ne taip atstatyta katedra, o *grynasis protas* sako tavo pašamonei, kad šios tavo pastangos yra beviltiškos, nes tai, ką matai, yra mirazas, yra netikra, nes šis miestas yra pasmerktas vėlės būsenai, amžinai klajonei po padebesius dėl kažkokios jau pasimiršusios istorijoje metafizinės kaltės...

Tad kas gi esti čia išties, kur šio vaizdinio, slenkančio pro automobilio langą, esmė? Kas pagaliau čia gyvena, kur šio miesto gyventojai, ar yra čia kas nors tikra, apčiuopiama, nedirbtina?

Žvilgsniui lėtai slenkant šešėliuotomis gatvėmis, staiga suvoki – taip, tai medžiai! Liekni, aukšti, išlakūs, jie auga nedidelėmis salelėmis, o kai kur net guotais, ypač už bevardžių apgriuvusių tvorų, kuriomis atitverti didžiuliai plotai su kažkokiomis, dar pokario laikus menančiomis paslaptimis. Jie, prakilnieji, įsikūnijusios žuvusių prūsų vėlės, yra tikrieji šio miesto pražuvėlio gyventojai. Šnara, bendrauja tarpusavy tik jiems vieniems žinoma kalba, nekrepdami dėmesio į papėdėje tysančius senus ir naujus griuvėsius, kurie jiems tėra trąša, istorijos sutryptas podirvis, neturintis nieko bendro su jų saugoma amžių rim-

timi. Vakaraš juose tupia sukūriuodami almantys tuntai paukščių, su jais vieninteliais medžiai randa kalbą ir darną. Ir šis pasaulis, paukščių ir medžių, yra tikras. Tikresnis už kalte paženklintus žmonių pėdsakus ir pastangas apsibūti, įsitvirtinti šioje debesų ir vandenių pagimdytoje, kadaisė šventoje sietuvoje, patvankoje, kampelyje pirmakščio rojaus, išduotojo...

Spausdinta „Kultūros baruose“,
2013, Nr. 6–7.

Suvalkija

*...aš mąstau apie tolimas ir tylumas
buvimą sykiu...*

(Martin Heidegger)

Jau nebesako man nieko laukai tolimi ir liūdni, Suvalkija,
jie tyli. Tik vėjas vis gena ir gena į tolį sužvarbusius debesis,
tik niekas jau man nebesako – sudieu sudie, susitiksime anapus,
tik stagaro fleita dejuoja nurudusiuos laikų arimuos.
Tik plaukia per lygumą salos sodybų archipelagai,
pavėjui išskleidę bures kaip eldijos senos
ir šnabžda žodžius nemarius kuriuos tu kadais man šnibždėjai
– sudieu sudieu, susitiksime prie jievaro senojo...

Bosforas

Adomui Mickevičiui

Patamsyje boluojančios krūtų lelijos
migloti apribai, šešėlis veido –
tai viskas, kas man liko, kam atleido
kerštingoji prisiminimų Nemezidė.
Tai viskas, kas man liko, ką atminsiu
stovėdamas ant tilto, vardu vėjo
iš anapus pavadinto. Tilto,
kuriuo išeisime, kuriuo atėjome.

Prisiminimų blyksnis. Tai Bosforas
ir atspindžiai vandens, ir tasai tiltas
ir juo lyg styga grojantis eolas.
Adomai, tavo profilis sustingęs, akmenėjantis
virš Dardanelų. Ir tik vėjas, laisvas kaip šešėlis,
kaip šiltinė, kaip nebūties dvasia virš vandenų praskriejantis
ištars – Marile, nebūties dvasia, sudie sudie.

Istanbul, 1995 m.

Sausio 13-oji

Tąnakt iškrito baltas baltas sniegas
ant Vilniaus aikščių, purvo ir žaizdų,
ant mūsų lūpų, degančių kaktų.
Jo tirpsmas, jo vėsa gaivino sielas.
Virš Seimo rūmų skleidės lėlija
trispalvė – lyg pražyodus būt Šiaurės pašvaistė.
Minia skandavo – laisvė... laisvė... laisvė...
o tu meldeisi patylomis, viduje. Deja
netrukus kilo juodas debesis,
jis uždengė akis tamsiom padangtėm,
lyg būtų žvangtelėjęs geležinis dangtis.
Bet tai nebuvo dangtis. Geležim
ir paraku dvokiąs gūsingas vėjas
sustingdė sielas, nerimą pasėjo...

Mes atsilaikėme tada, atsilaikysim ir dabar.
Užteks mums dvasios –
ir mums, ir tiems, kurie palūžo ar sulinko,
kurie pavargo... Bet ar ilgai tai tęsis,
tas nuovargis, ta sielos nykuma
padėk vėl, Viešpatie, nes jau gana gana...

Debesys

Jis skendo. Nebebuvo jokios išeities, ir kai jos jau iš tikrųjų nebuvo, jis, kaip ir kiekvienas skęstantysis, metė paskutinį žvilgsnį į dangų, nesitikėdamas nieko, instinktyviai – taip, kaip ir kiekvienas iš mūsų darytume jo vietoje. Danguje plytėjo abejingi debesys, nejudantys ir sustingę. Bet šitaip atrodė tik iš pirmo žvilgsnio. Pro daugiaaukščių luitus, jų tarpuose, vėrėsi erdvės, tose erdvėse plaukė debesys – dabar jau plaukė iš tikrųjų, slinko kaip nenumaldoma dangaus armada, jis tai aiškiai matė. Jie lėtai sruvo kaip didingos upės lytys, kupinos jėgos ir ramybės. Ir juo ilgiau jis žvelgė į tą didingą judesį, juo labiau rimo ir persiėmė ramybe kenčianti siela. Saulėlydis dažė dangų – nuo žvabios mėlynės, pereinančios į tamsėlynį karmaziną, į akvamarino skaidrumą, iki žalsvos dangišku gelmių prietemos. Tačiau už aukso geltonumo linijos, per visą skliautą brūkšteltos dangišku teptuku su itin laisva jėga, dar žioravo rubino raudonio sritys, šiaurės dangus dar degė aistria ugnimi.

Ir per visą šį paskutiniam žvilgsniui atsivėrusį vandenyną plaukė baltaburiai debesys, dangaus laisvūnai. Jie, šitie Dievo atsidūsėjimai, dievesiai, amžinai plūkiojantys tarp esmės ir formų pasaulių, tarp šiapus ir anapus, traukė į save tokia nenumaldoma, spirališkai įsukta jėga, kad jisai pajuto, kaip siela palieka sumaitotą kūną ir pamažu džiugiai kyla į ten, į žydrynę, į laisvą esmių slinktį ir sruvėjimą, į karaliją debesų, šitų dangaus klajūnų, kur amžinai, niekad nenusileisdama šviečia saulė kitiems pasauliams, atsiveriantiems jau ten, anapus.

Suicidal

„Разве можно понять что нибудь о любви...“

Ar galima ką nors suprasti apie meilę...

Aš norėčiau gyventi ir gimti mažame miestelyje, kur aukštų medžių guoto apsupta stūkso baltabokštė bažnyčia, kur tėra keletas gatvelių, o toliau laukai ir girios, bet gali būti ir kalnai. Aš noriu čia užaugti, mirti jaunas ir būti palaidotas prie baltos dominikonų bažnyčios sienos, įsaulyje, kur vyniojasi vynuogienojas, rudenį nudažantis lapus raudonu violetu; ir kad sienoje būtų įmūryta lentelė su užrašu: „Jaunesnysis leitenantas NN, 7-asis ulonų pulkas“, ir datos. Noriu gimti, gyventi ir būti palaidotas šitame šventoriuje, kur pavasariais grindinį gožia švelni žolė, kur rudenį perdžiūvusius lapus siaudo sūkuriuojantis vėjas, kur visada šilta ir jauku nuo balandžių burkavimo ir senų vynuogienojų, ištaisai apraizgiusių baltas suskeldėjusias sienas, o atokaitoje šildosi maži driežai; kur lentelėse surašyti čia palaidotų karių, daugiausia jaunų žuvusių, vardai ir pavardės, laipsniai ir pulkai. Ir dar datos – Pirmojo pasaulinio karo ir vėlesnės. Noriu, kad ten būtų parašyta – „žuvo už Tėvynę“, žuvo jaunas, nepatyręs pirmosios meilės. Aš noriu gimti, gyventi ir mirti viename iš šitų mažų Rytų Europos miestelių, kur prie turgaus aikštės – baltabonė bažnyčia, jos bokštai matyti iš toli toli, o aplinkui – laukai ir girios. Arba kalnai. Noriu, kad ten ateitų smalsūs vaikai ir balsu skaitytų užrašą, kur parašyta: „Paporučikis NN, N-tasis šaulių bataljonas“, – toks jaunas žuvęs už Tėvynę, taip ir nesužinojęs, kas yra pirmoji meilė ir visos kitos, ir todėl toks liūdnas ir gražus jo gyvenimas – tarsi niekada neprisiskleisiantis dygliarožės žiedas. Noriu, kad ten, šventoriuje, vakarop leistųsi saulė ir vis tiek būtų šilta tąja šilta kaip pienas vasaros vakaro šiluma, kai širdį užpildo rami palaima, kai triukšmingai ruošiasi tūpti nakčiai kovai, kai norisi atsisėsti ant šventoriaus suolelio, panirti į rimstančio vakaro tylą ir mąstyti apie tai, kad gera yra mirti jaunam ir nepatyrusiam meilės, o tai reiškia – ir nemeilės, ir viso to nesuvokiamo siaubo, kuris sieja šiuos du žodžius, nes ar yra kas nors, išskyrus Dievą, ar yra dar kas nors, kas galėtų pasakyti, kas gi yra meilė ir kas yra nemeilė, ką slepia tiedu mirties siaubu susaistyti žodžiai savižudžiai...

Per šventą Oną...

Ši žemė – laivas,
betgi ne namai.
(*Irašas parapijos véliavoje*)

Ši žemė – laivas, ne namai.
Plazdėjo véliavos lyg burės,
ir nuo šventoriaus, kiek matai,
siūbavo medžių žalia jūra.
Siūbavo bokštai, lyg stiebai.
Spindėjo debesies karūna.
Ir buvo žemėje taip gera,
kaip tik per šventą Oną būna.
Spalvoti liktorių stiklai
ir naiviai mielos pelerinos.
Auksuoti véliavų kutai
ir žvakės dailios lyg merginos.
Žmonių veiduose atspindžiai
dangaus ramybės ir giedrumo...
O kad užtektų lig Tenai
čia pasisemto atlaidumo!
O po baldakimu vėsiu
senelis kunigas stovėjo,
ag prie širdies prispaudęs Tą,
kurį visa širdim mylėjo.

Ši žemė – laivas ne namai.
Na, ką gi, tiek čia ir tebūvam!
Bet kartais žemėje taip gera
kaip tik per šventą Oną būva...

Tą paskutinę vasarą

ta paskutinė vasara
tasai po langu uosis
žaliavo ir žaliuoja
žaliavo ir žaliuos jis
tas gervių gailus klyksmas
nutolstančių į tolius
tos erdvės ir tos aisumos
lyg šaukiančios namolio
lyg šaukiančios sugrįžti
į ten, iš kur atėjome
į ten, iš kur negrįžtama...

2013 m.

Vilniaus novelė (scenarijus)

1943-ieji, karo metai. Nuo kalvelės į kalvelę važiuoja dviratininkas, prieš statesnį pakilimą nulipdamas ir vesdamasis savo kelionės žirgą, o pasiekęs viršūnę, pasigrožėdamas stabteli. Tai Antanas, buvęs studentas, o dabar LLA kareivis, vyksta į Vilnių pasikeisti bibliotekoje knygų (ant bagažinės knygų ryšelis), o iš tikro su slapta užduotimi, duota vadovybės.

Mergaitės rankų etiudas.
Dail. Alfredas Romeris

Per Aukštaitijos kalvas vingiuoja kelias, rytas, kraštovaizdis nutviekstas saulės ir jaunatviško džiugesio. Dviratis – senutėlis „Triumph“, skolintas iš brolio, bet prižiūrėtas kaip reikiant, kaip turi būti prižiūrėtas kelionės draugas arba raitelio žirgas. Stipinai smagiai sukasi, blyksėdami plienu rytinės saulės spinduliuose, ir visos plačios apylinkės yra nutviekstos gaivios šviesos.

Vienos dienos pasiekti Vilnių nepakako – teko apsinakvoti klebonijoje, kur tikėtasi gauti gerus pusryčius ir vakarienę, o ir malonią senojo klebono Martyno draugiją. Po šešėlingu didžiulių medžių guotu – senoji klebonija, pastatas senutėlis, medinis, bet iš drūtų tvirtų rąstų, apsamanojusiu stogu ir levandų, smilkalų bei senų knygų kvapais viduje. Mažas klebono kambarėlis su kryželiu ant stalo ir žalia staline lempa, kurios prieblandoje taip saugu ir jauku, tarsi už sienų nesiaustų karo vėtros.

Tai ką, studente, matau vėl už knygų, mokslų neapleidai?

Knygų – ne, tėveli. O mokslus teko atidėti...

Na taip, juk universitetą uždarė. Vokietis šituo atveju ne geresnis už bolševiką... Tai atostogauji?

Ne visai.

Kas ne visai?

Mokslai palauks, aš dabar...

Na, sakyk, aš gi tave krikštijau... Juk vis tiek nujaučiu[...]. Negali kalbėt?

Karinė paslaptis?

Taip.

Tai kas tu dabar?

Aš dabar karys.

Kaip? O kur tavo kariuomenė?

Yra.

Kariuomenė? Pogrindyje?

Taip.

Aha... Reiškia, gandai teisingi. Na, gerai, nekamantinėsiu. Kažką girdėjau...

Ar tai rimta? Ir priesaiką davėte? Ir ginklų turite?

Taip.

Negali daugiau pasakyti? Bent jau kas ir kaip...

Antanas prisitraukia popieriaus lapą ir parašo – LLA.

Karšta, tenka prasisagstyti paltą, kurio skvernai plevėsuodami vos neįkliūva į stipinus, atsivynioti apmuturiuotą ilgą šaliką, o seną skriblių įkišti į kuprinę. Kiek silpna per kojas – atsiliepia nesenas sužeidimas, maudžia paširdžiuos prisibadavus, bet klebono vaisės daro savo – kojos sparčiai mina pedalus, kalvelės keičia pavilnių lygumos, jau ir Jeruzalė su boluojančiomis artėjančioje prietemoje stacijomis. Prie vienos iš jų Antanas stabteli poilsio, pasimeldžia. Netoli jau ir Vilniaus priemiesčiai, apšiurę ir purvini. Bet štai slėnyje saulės spinduliuose jau žaižaruoja Vilniaus bažnyčių bonios, matosi Šv. Kazimiero masyvas su paaukuotais bokštais, senamiesčio gatvelių pyniava.

Vėlus vakaras. Naktinis Vilnius nejaukus, priblėšęs, ne taip kaip prieš karą, studijų metais, kai centrinių gatvių balose atsispindėdavo restoranų reklamos, žibintai draugiškai mirksėdavo per sidabrinės dulciančio lietučio miglas, o vylingose Valės akyse užsiedgdavo šelmiški žiburėliai. Neris tekėjo plačia slaptinga srove, o vandenyje žaisdavo savo valiūkiškus žaidimus pakrantės šviesų atspindžiai. Atgautoji sostinė tada tapdavo tarsi sava, nes dienos šviesoje, nuogoje ir be atšešėlių, jausdavai kažką nesvetingo ir priešiško.

Dabar gi gatvės akmenys pasidengę slidžia drėgme, šalta drėgmė skverbiasi po nunešiotu paltu, tik aukštai pasistatyta apykaklė ir patikimasis, ilgas kaip

serpentiną šaliką, Valės dovana – pati mezgė – dar gelbsti nuo šaltos drėgmės lytėjimo. Bet pirmiausia reikia pasirūpinti dviračiu. Antanas suka į senamiesčio kiemą, kurio apgriuvę yrantys pastatai išmarginti drėgnomis dėmėmis ir laiko išgraužomis. Eina prie žemo sandėliuko durų, sugraibo raktą – sena spyna, nors surūdijusi, neseniai sutepta. Tamsu – praverčia trofėjinis prožektorius. Pastato dviratį, rūpestingai skudurėliu nušluosto drėgmės lašus. Paskui pasišviesdamas atkelia vieną grindų lentą ir išsiima ryšulį. Atvynioja – šaltu blizgesiu sublizga revolverio plienas – TT, rusiškas koltas. Ginklas suteptas tuo pačiu tepalu, kaip ir spyna, ir tų pačių rūpestingų rankų. Nušluosto tepalą ir įsikiša į užantį, jausdamas svarų ir patikimą ginklo sunkį. Užrakina spyną, dabar galima ir sušilti...

Pilies gatvėje beveik nėra žmonių, įsismarkauja gūsingas vėjas, šluodamas nuo savo kelio lapus ir retus praeivius. Antanas aukštai pasistato apykaklę, užsismaukia ant akių skrybėlę. Iš kavinės, tik pravėrus duris, plūsteli šilima. Apsidairo, ar saugu, tada įsitaiso prie baro, prisiglaudžia prie nikeliuoto kavos aparato titano, visu kūnu gerdamas šilimą. Neryškia, šilta šviesa apšviesti staliukai sulaištytomis staltiesėmis, beveik nėra lankytojų, interjeras kiek apšiuuręs, bet savaip jaukus, kavos puodelyje atsispindi blausūs palubės žibintų rutuliai. Apstoja krėsti jau gatvėje prikibęs drebulys – ar tai nuo peršalimo, ar dėl įtampos. Stiklelis džino galutinai pastato ant kojų. Dabar – į biblioteką.

Katedra Gedimino aikštėje patamsyje stūkso kaip atitrūkęs nuo istorijos ledyno aisbergas – balsvas monumentalus jos siluetas, per miglas švyti masyvių kolonų portalas. Aikštė visiškai tuščia, tik retkarčiais pasigirsta kanopų klapšėjimas, prarieda vežėčios su apsitūlojusi skrandomis vežiku, aikštės kampe matosi dar keletas šitų prieškarinio Vilniaus taksi – kuinių galvos šlapiais sulytais karčiais nuleistos, jų gugas dengia palaikės gūnios.

Pasuka į kairę, link Neries. Vrublevskio bibliotekos masyvios durys duodasi atidaromos įsirėžus, vestibulyje, kadais prašmatniam, dabar šalta ir nejauku, bet užtat skaitykloje gana šilta, stalinių lempų šviesos ratilai ant stalų primena studijų metus, kai pakėlęs galvą nuo knygų sutikdavai tarsi atsitiktinį vylingų akių žvilgsnį – Valė, Valužė...

Lankytojų – vienas kitas. Atiduoda knygas, užsako rytdienai naujų, paskui pasideda ant stalo masyvų, daugybės rankų pagarbiai liestą prieškarinio enciklopedijos *Larousse* foliantą. Atsiverčia – ten tos pačios mielos graviūros, pažįsta-

mos nuo vaikystės, dar nėra fotografijų, taip subanalinius vėlesnius leidimus, visus tuos *petit Larousse*. Pažvelgia į laikrodį – už keliolikos minučių, lygiai devintą valandą, įdeda raštelį į puslapį *armured'armes* ir padeda į vietą. Akies krašteliu stebi, kaip nuo stalo pakyla žmogus, kresnas šviesiaplaukis vyrukas, visai nepanašus į skaitytoją, ir pasiima enciklopediją. Antanas lėtai, kad neatkreiptų dėmesio, pasuka link durų.

Atėjo laikas svarbiausiai užduočiai. Žaliuoju tiltu pereina į kitą Neries krantą. Ten, Žvejų gatvėje, ant kalnelio, stūkso apleista koplyčia, prie jos keletas antkapių, apžėlusių laiko samanomis. Koplyčios durys, nors ir persikreipusios, bet su spyna, langų skylės užkamšytos skudurais, prie durų mėtosi kiek apdirbti marmuro gabalai, akmens nuoskilos – matyt, čia būta skulptoriaus. Ten, rūsyje, paslėptos dėžės su amunicija, sutartą valandą turi atvykti pagalbininkai. Antanas prisiglaudžia prie vieno antkapio, kiek nuošalesnio. Įtampa auga, dilgčioja pirštų galiukai. Neramiai švokščia medžiai, kurių guotas dengia koplyčią nuo pašalinių akių. Įsiklauso į tylą – nors ir netolimo, miesto gaudesys prislopęs, tyla vibruoja lyg spengimas ausyse. Pakelia akis – šalia skulptūra iš balsvo marmuro – moters galva tuščiomis akiduobėmis, iš kurių išriedėjusi marmurinė ašara.

Ir staiga – šūvis, paskui kitas, kulkos atskeltos skulptūros skeveldros skaudžiai žiebia į kaktą, skruostus. Pasala! Ranka slysta į pažastį, Antanas atidengia ugnį – akiai, šuvių žybsnių kryptimi. Persiverčia, kaip buvo mokytas stovykloje, keičia vietą. Pasiutęs šaudymas įtemptai nutyla. Bet už sekundės vėl žybteli šūvio blyksnis, dabar Antanas jau žino, iš kur. Šliaužia prisiplojęs prie žemės lyg prie motinos ir sulaukia, kol iš už antkapio šmėsteli siluetas. Dabar Antanas atidaro ugnį kaip reikiant, keičia apkabas, vėl serija, iš ten pasigirsta keiksmas ir dejonė, tada persiverčia dar kartą, slysta šlaitu žemyn, dabar jį dengia tik šlapia žolė ir krūmai. Visai šalia – akmeninė tvora. Kakta, visas kūnas išpiltas lipnaus prakaito, šaltis jau pradeda skverbtis per drabužius. Dar kartą įsiklauso – tylu ta kraupia tyla, už kurios – mirtis ir nebūtis. Tada ryžtasi – vienu šuoliu persiverčia per tvorą, nudaužia kojos smūgiu apstulbusį užpuoliką, stovėjusį tuoj už tvoros, pasaloje, tada žemyn prie Neries ir į kojas. Sustoja tik tada, kai širdis perspėja – dar žingsnis, ir...

Paneriui pasiekia Žvėryną. Apsičiupinėja – atrodo, kulkos pjaustelėta tik per kelį, bet sąnarys nepaliestas, eiti galima. Apsiriša kelį nosine, suveržia – neturė-

tų daugiau kraujuoti. Kiek atitoksta – kas gi įvyko? Išdavystė? Atsitiktinumas? Bet prisiminęs netikėto, nelaukto šūvio stresą, suvokia – ne atsitiktinumas, įvyko kažkas negero, grasaus, kam dar nežino pavadinimo.

Žvėryno gatvelės, tokios kadaise jaukios, dabar skendi tamsoje, tik pro uždaras langines kur ne kur prasiskverbia pluoštas šviesos, o už jų gyvena žmonės, gyvena savo gyvenimus, ir jiems nerūpi tavasis. Laikas ieškoti prieglobsčio, tuo labiau kad atšalusio ant kūno prakaito lipnus šaltis vėl kelia drebulį, bet šįsyk dešimterio pa jėga. Reikia rasti namą su medinėmis kolonomis Birutės gatvėje – tiek težino vietoj adreso. Pagaliau randa – bet už palėpės trikampio langelio stiklo šviečia žvakė, ką tik uždegta, nesutirpusi. Tai reiškia viena – pavojus, čia nebesaugu.

Nebeprisimena, kaip vėl atsidūrė senamiestyje. Drebulys krėtė kaip elektros srovė, akyse senovinių namų fasadai siūbavo kaip atspindžiai vandenyje, o bažnyčių bokštų ištysę siluetai tarsi stiebėsi į dangų. Vibravo, drebėjo viskas – medžių šakos, atsitiktinių praeivių veidai, išgąsdinti klupinėjančio, kraujuotu ir purvinu paltu vilkinčio žmogaus. Nebeprisimena, kiek truko ši anapusinė kelionė per nepažįstamai ir kraupiai pasikeitusį miestą – virpančių, siūbuojančių lyg drugio krečiamą, perlytą kiaurai šalto rudeninio lietaus, užvaldytą vėjo, dar labiau įsukančio tas miglų spirales ir rūkų sūkurius. Nebeprisimena, kaip atsidūrė Šv. Jonų bažnyčioje, juk tokiu metu ji jau turėjo būti uždaryta – gal vyko kokios nors slaptos ar draustos mišios. Sąmonė atitoko tik tyliai ir lėtai užgrojus vargonams. Pasijuto begulįs ant kieto, medinio suolo, bet patogiai išlenkto, nugarą gavo remtis į atkalnę, kurią netrukus sušildė medis paslėptąja savo šiluma. Patamsyje slypintys skliautai jau nebe taip siūbavo, tik vargonams prabilus kiek garsiau, atliepdavo lengvu virpuliu. Po to vėl krito į alpulį, atrodė, begalinį, bet atbudęs suvokė, kad praėjo gal keletas minučių, nes tebesitęsė ta pati melodija. Paskui, atrodo, tarsi kas išjungė – kryptis į tamsą buvo gilus ir absoliutus.

Prabudo galutinai pažadintas – prie jo buvo pasilenkęs žmogus, jis rankose laikė žiburį, tad jo veido nebuvo matyti. Kažko paklausė, bet pamatė žaizdą ir nesulaukęs atsakymo nieko nesakė. Jo išvaizdoje, balso tembre buvo kažkas, kas vertė pasitikėti – vėliau Antanas suprato, kad tai kunigas, pusamžis vyras. Liepė jam keltis ir paklausė, ar gali eiti. Nors sunkiai, lyg iš kapo, bet atsikelti galėjo. „*Eisi su juo*“, – kunigas parodė į žmogų nenusakomo amžiaus, bet su įspaudu, kurį visam laikui palieka buvimas prie zakristijos.

Kelionė buvo keista – per kažkokių koridorius, žemas dureles jų galuose, per kambarius, kur šiltoje pridvisusioje tamsoje girdėjosi miegančių žmonių alsavimas, atodūsiai ir sapno kalbų atplaišos. Ėjo per viaduką, jungiantį dvi gatvės puses, – matėsi kreivos gatvelės virąžas. Vienintelį kartą išėjo į atvirą orą, kai reikėjo kirsti gatvę – tada palydovas atsargiai pradarė duris, ilgai stebėjimo į tamsą, darė keistus judesius žibintu, kol sulaukė tokio pat atsako iš kitoje gatvės pusėje esančio lango, ir tik tada davė ženklą eiti. Kai kur, kad atidarytų duris, reikėjo išarti kažkokių žodžius, matyt, slaptažodžius, dažnai nesuprantama kalba, turbūt lenkiškai. Paskui buvo rūšiai, begaliniai, vienas po kito, kai kur reikėjo prasibrauti ar patraukti šalin senus rakandus, kuriais buvo slepiamas praėjimas, ir vėl jais užkrauti. Antanui darėsi vis blogiau, teko laikytis palydovui už peties, tad tos kelionės galą užtraukė rūkas.

Kuo skiriasi sapnas nuo košmaro? Tuo, kad sapną gali nutraukti, o košmaras gali tęstis ir tęsiasi begalybę metų, daugybę tavo gyvenimų, be pradžios ir be pabaigos, ir tu nieko negali padaryti, turi kentėti nežinodamas, kada tai baigsis ar nesibaigs niekada. Kai kada košmaras nutrūkdavo savaime, be jo valios, tada Antanas išvydavo lovą, nišą, kurioje ji stovėjo, ir pilkšvas klostes užuolaidos, kuria jo lova buvo atitverta nuo patalpos. Diena nesiskyrė nuo nakties, tai yra visa buvo viena ištisinė naktis, tik galima buvo spėti naktis ar diena iš vaikiškų balsų, girdimų už užuolaidos. Kai jų čiaušėjimas aptildavo, turbūt buvo naktis, tada girdėdavosi ramus jų kvėpavimas, vienas kitas gailus balselis, besišaukiantis mamos ar prižiūrinčios moters. Vis rečiau ir rečiau, bet kartais košmarai atkrisdavo.

Kas? Kas įdavė... Valė, mielas veidas su valiūkiškais žiburėliais, kartais priartėjantis, kartais nutolstantis ar grįžtantis svetimu, iškreiptu ir neatpažįstamu pavidalu, kartais susiliejęs, virstantis marmurine statula su išverkta marmurine ašara, palydimas nenusakomai kraupių garsų, pragaro muzikos... Vale, ar tai tu, kur tu, kodėl neatsakai, kas... Bet dar kraupesnis būdavo prabudimas, kai ateidavo šaltas ir negailestingas kaip peilio plienas suvokimas... taip, tai ji, niekas kitas, niekas kitas negalėjo žinoti to, ką ji žinojo, tik ji...

Vis dažniau aplankydavo gražūs paryčio sapnai, kurie susiliedavo su tikrove, su raminančiu vaikų čiaušėjimu, o kartais net vienas kitas smalsus snukutis kyštelėdavo pro užuolaidas, žybtelėdavo žvitrios akutės ir tuoj dingdavo, Antanui net nespėjus šyptelėti. Bet labiausiai Antanas laukdavo aki-mirkos, kai prasiskleisdavo užuolaidos, ir jis išvydavo moterį, tikriau – jos

rankas, baltuojančias prietemoje, nes veidas visada būdavo prietamsyje, šešėliuose ištirpusiais bruožais; galima buvo įžvelgti tik neryškų siluetą, tobulą kaip raižinys senovinėje kamėjoje. Tas rankas – nuogas iki alkūnių, švelniai ir tobulai baltas – jis pirmąkart išvydo atbudęs po ilgiausiai trukusio košmaro be pradžios ir pabaigos, po tūkstančių ir tūkstančių šviesmečių pragariškos kančios, kurios vardas – nemeilė, meilės nesá ar praradimas. Tas rankas, rūpestingas ir globiančias, jų šilimą jis atmins ir saugos atminties medalione visą savo likusį gyvenimą.

Po daugelio metų.

Amerika, Vašingtonas, DC, vieta po tiltu per Potomaką.

Ryto žaros dar nenuspalvinti platūs upės vandenys galingai srūva į vandenyną. Valkatos pradeda busti po vieną, rausiasi savo skudurų krūvose, krenkšdami ir raivydami, murmeldami kiekvienas savo rytinius poteriesius iš keiksmų ir nešvankybų. Pirmasis kelias O'Hara, augalotas negras, geria tiesiai iš butelio. Aplink jį tuščia – visi prisibijo buvusio jūrų pėstininko, išskyrus infektuotąjį Šakalą, kuris yra lyg ir jo tarnas ar vergas – visi žino, kad jam greit galas.

Nuo šutvės atsiskiria vyriškis parašiutininko kepure ir sėdasi ant krantinės laiptų. Pirmieji saulės spinduliai nudažo melsvai plieninius Potomako vandenis tamsiai raudonais, lyg įkaitinto plieno ruožais, priešais šešėliuose skendinčio uosto grubūs statiniai dar grafiškai ryškūs, juoda spalva dar slepia jų nuobodį, tačiau upė, jos laisvas ir veržliai gyvastingas srautas suteikia saulėtekiui džiugesio. Jau keleri metai ši patiltė – Antano namai. Nesunkiai jis pritapo prie šutvės, nors laikėsi atskirai. Iš pradžių buvo visko, bet paskui, po keleto *up-and-downer* bandžiai suprato, kad geriau jo neliesti. Pusiau gulomis Antanas stebi, kaip bunda diena, diena – kaip visos, kuri neatneš nieko, tik gilų maudulį. Ir tik vakare, saulei leidžiantis, jis išitrauks lūpinę armonikėlę:

mėnulis tikras brolis jo
sesuo – dangus žydrynė
paukščių takais tu nuskridai
gint pavergtos tėvynės

iš Lietuvos laukų nakčia
išskleidęs parašiotą

tu nusileidai pušyne
žaliam žaliam kaip rūta

o išdavikė drebulė
ilgai ilgai šlamėjo
jos užlinguotas užmigai
o priešas atskubėjo

kol šovinių turėjai tu
tu atkakliai kovojai
paskutiniuaju pats save
tėvynei paaukojai

daugiau ereliai neskraidys
nei šilko parašutai
sesės jei žinot kapą jo
pasėkit daug daug rūtų...

O'Hara prisėda šalia, tylėdamas užsirūko. Antanui nesiūlo, nes žino jį nerūkant. Nors vienas yra juodas, kitas – baltas, galima nujausti, kad tarp tų vyrų yra kažkas, kas juos suartina, kažkas bendro.

Buvai Korėjoj..?

Taip

Marine? (jūrų pėstininkas)

No, Seabees (jūrų inžinieriniai daliniai)

Žinau, išmeta ant kranto ir žinokis. Mums buvo geriau – reikėjo tik kautis, jums dar ir dirbti po kulkomis...

Nesu amerikietis, priėmė tik ten...

Entoni, žinau, kad nenori kalbėtis su šutve, laikaisi atskirai.

Netiesa, kad nekalbu. O atskirai laikaisi, nes tu – jų gangleader, nenoriu rhabarb, kivirčų.

Bet kodėl nekalbi su saviškiais, lithuanians ar kaip jie ten?

[...]

Nenori, nesakyk. Bet jie žino, kad tu iš jų, neseniai čia buvo keletas atėję, klausinėjo apie tave...

Ką jiems pasakei?

Nieko, ką aš jiems galėjau pasakyti... Pasakiau, kad esi geras hellboy...

Už nugaros pasigirdo balsas, užkimęs, gergždžiantis – prisėlinta Šakalo. Taip slopiai prisėlinti galėjo tik jis, Pereira Šakalas, neaiškios praeities kubietis.

...jie klausė, ar Antoni nereikia pagalbos, sakė, kad girdėjo, jog jis yra guerrilero, kovėsi prieš Rusiją. Bet Antoni tik šypteli ir nesako nė žodžio... Nė žodžio!

Be dienos, kai būtis apsiereiškia visu savo negailestingu nepridengtu tikrumu, dar yra naktis. Jei dangus žvaigždėtas, ilgai į jas, tolimąsias, įsižiūrint ateina miegas. Miegas kaip išgelbėjimas, kaip atvanga nuo tikrovės, kaip sapnas ne čia ir ne dabar. Kartais, kaip nelaukta dovana, Antanui sapnuojasi pieva – pavasarinė, apsemta patvinusio upelio, po vandeniu žalia žolė ir paskendusios, ką tik pražydusios purienos. Gaivu, šilta – toks pirmasis jo tolimos vaikystėsvaizdinys, išlikęs atminty. Bet paryčiui prie kūno prasiskverbia šaltis, valkatos pradeda kurnėti, miegas jau neramus, grįžta sapnai – košmarai; šūviai, prievartos scenų draiskanos, kadaise mielas veidas, bet ne – tai tik marmurinė statula tuščiomis akiduobėmis, su marmurine ašara ant skruosto, nuskelto kulkos... Vale, Valerija... Tik paryčiais, saulei kiek sušildžius, kieto guolio išvargintas kūnas atsileidžia, ateina sapnas – rankos, moters rankos, rūpestingos ir globiančios, tik rankos, baltos ir švelnios, o veidas šešėlyje...

O diena prasideda prausimusi prie vamzdžio, matyt, užmiršto griaunant pastatą, iš kurio teka srovelė švaraus vandens. Šis rytinis ritualas Antanui labai svarbus, niekada jo nepraleidžia, net žiemą. Prausiasi iki pusės, o dažnai, jei dar prietema, ir išsirengęs. Dažniausiai vienas, nes jo bandžiai valkatos praustis nemėgsta ir iš jo šaiposi. Paskui išsiruošia į ilgą kelionę – Potomako krantinėmis, nes nemėgsta miesto gatvių, tiesių kaip kelias į niekur, nemėgsta sudalinto kvadratiniais kvartalais miesto masyvo, tos tiesmukos simetrijos, iššūkio Dievo natūraliai tvarkai. Tą žmogaus sukurtą banalybę ardo, o tiksliau – ištaiso upė – jos nelaukta didingi vingiai ir juos atliepiančios salos. Paklaustas, kur dingsta visai dienai – nes Antoni grįžta tiktai vėlai vakare – atsako, kad eina ieškoti labdaros maisto. Bandžiams jo aiškinimas atrodo neįtikinantis ir juokingas – juk čia pat, Lady Bird aveniu, yra labdaros valgykla, kur netgi retkarčiais pamalonina rūkalais. Antanas nieko jiems neatsako, tik kartą, kai to paties paklausė O'Hara, pasiūlė:

...jei nori, einam kartu. Tik perspėju – tai toli, užtruksime visą dieną...

Ėjo tylėdami, nes abu nemėgo tuščių kalbų. Antano eigastis buvo lengva, išlikusi iš tų tolimų laikų, kai žengdavo girių takais ištisomis dienomis ir nak-

timis, girios vėsoje ir prieglobstyje. Tamsiaodžiam jo bendrui kelionė sekėsi sunkiau, nors buvo jaunesnis – stambus jo kūnas jau buvo įbingęs, o ir nebuvo pratęs. Taip ir keliavo kiekvienas sau – Antanas kiek priekyje, o pavargėlis iš paskos. Upės krantinės atrodė begalinės, srūvančio vandens atspindžiai, žaisdami saulėje, veikė raminamai. Pagaliau, jau gerokai po pietų, jie atsidūrė priemiestyje prie kuklaus dviaukščio statinio, panašaus į užmiesčio vilą. Tačiau tai nebuvo vila – ant skliautinių vartų buvo užrašyta **Poor Clare Sisters**.

Čia vienuolynas? – perklausė O'Hara.

Taip, čia įsikūrę klarisės.

Antanui teko aiškinti, kas yra Šv. Klaros seserys, kuo jos skiriasi nuo kitų vienuolių, kad jos negali rodytis pašaliniams, netgi svečiai negali matyti jų veidų, tik girdėti balsus.

Abu lankytojai buvo įleisti į savotišką patalpą, paprastai apstatytą. Vienoje sienoje buvo tankios grotelės; iš garsų, sklindančių pro jas, buvo galima spręsti ten esant koplyčią. Kitoje pusėje buvo langelis, matyt, į virtuvės patalpą. Tyloomis sėdinčius vyrus palaiapsniui perėmė tos erdvės aura. Iš koplyčios pasigirdo tylus garsas – tai buvo giesmė, vos vos girdima – aukšti, tyri tonai, moteriškų, bet atrodančių vaikiškais balsų skambesys. Išnyko laikas, buvo tik ši begalinė pastanga pasiekti dangų, jo vaiskumas.

...like angels, – ištarė juodasis.

Giesmė nutrūko, neskausmingai ir savaime, lyg užgeso. Atsidarė virtuvės langelis.

Look... – pratarė Antanas.

Langelyje pasirodė padėklas, ant jo buvo maisto. Girdėjosi negarsūs balsai, virtuvės bruzdesiai, moterų pokalbių nuotrupos. Malonus balsas pakvietė prieiti – moters nesimatė, matėsi tik jos rankos, baltos ir dailios. Antano veide pasirodė keista išraiška, jis persikeitė ir išbalo. Vyrams grįžtant, abu tylėjo. Kažkurią akimirką Antanas norėjo prabilti, bet O'Hara tarė:

Nereikia, bičiuli. Aš viską suprantu.

Jau buvo vėlus vakaras, beveik naktis. Danguje spindėjo didžiulės skaisčios žvaigždės, o ryškiausiai švietė anapusinė žvaigždė vakarinė, žvaigždė aušrinė, visatos karalienė, Maris stella.

Vardų rodyklė

Asmenų, mitologiniai, literatūros kūrinių
personажų vardai ir vietovardžiai (1159 vnt.)

- Aaronas, biblinis 157
Abelis, biblinis 413
Ablabius, Ablavius 176
Abraomas, biblinis 145
Achajai 131, 321
Achenas 226
Achmadinedžadas 301, 302
Adenaueris Konradas 274, 277–278, 381
Aditi 69
Adomas Bremenietis 75, 266
Adomėnas Mantas 401
Adrija 365
Afganistanas 296, 301, 303–305
Afrika 49, 51, 58, 66, 194, 265, 270, 323
Agni 66
Ahrimanas 54, 203
Aisetas, ežeras 19, 163, 237
Aistija 7, 21, 35, 124, 145, 147,
161, 163, 168, 178, 366
Akelaitis M. 46, 73, 268
Akvitanija 284, 332
Al Idrisi 355
Alachas 300, 304, 307
Albaroz Albar 213
Albionas 293
Alcuini 225
Aleksandras Nevskis 332
Aleksandravičius Arnoldas 434
Aleksoto kalvos 347
Alfonasas VI, karalius 208, 211, 213
Alfonasas X, Kastilijos karalius 175–176
Algirdas, kunigaikštis 22, 72, 186,
315, 316, 318, 351, 423, 464
Algminas (Alminas) 331
Ali, imamas 299
Ališauskas Vytautas 269, 270–271
Alna, upė 189, 203, 215
Alnaštnas, Allenstein, Olsztyn 185
Altiero Spinelli 278
Alverno kalnas 487
Alžyras 114
Ambrazevičius-Brazaitis J. 407
Ambraziejienė Rasa 106, 158, 162, 190
Amerika 35, 49–50, 168, 171, 196,
198, 218, 229, 345, 378, 518
Anaksimandras 34, 369
Andamanų salos 30, 49, 51, 265, 270
Andragoto Galindez, grafienė 215
Anglija 53–54, 121, 149,
151–152, 159, 161, 396
Ansuarez Gonsalvo, grafas 214
Antikristas 277, 300, 305, 372, 381
Antiochija Sirijoje 159
Antolinez Martin 213
Apeninų pusiasalis 195, 342
Apolonas 131
Appolinaire-Kostrovicki Guillaume 485
Aragonas 189, 203, 207, 213–214
Aragono karalystė 203
Ariana–Iranas 20, 153, 288
Arijana 219
Ariogala 399
Aristofanas 133–134
Aristotelis 64, 228, 369, 487
Artūras, Anglijos karalius 149, 155
Asturija 316
Ašmantaitė 371
Ašmantas 371
Atėnai 115, 132–133, 321
Atmanas 61
Augustinas, šventasis 64, 75, 487
Aujoma 180, 184
Aukie 269
Aukščiausioji Būtybė 49–50, 52,
54–58, 66, 69–70, 265, 485
Aukštaitijos–Ašmenos
aukštuma 331, 348
Australija 49
Aušautas 264
Aušauts 44–45
Auxtheias Vissagistis 31, 46, 51,
73, 76, 266, 268–271, 287

- Avenarijus 345
 Aznar I Galindez 215
 Aznar II Galindez 215
 Ažuolų kalnas 357

 Babelio bokštas 232, 239, 275, 279, 381
 Babickis Andrejus 418
 Babilonas 276
 Bagdonavičius Vacys 368
 Baisogala 399
 Baj 265
 Balys J. 38, 148
 Balkanai 71
 Baltarusija 410, 413, 422–
 423, 446, 452, 492
 Baltijos jūra 21, 59, 164, 174,
 177, 179, 183, 313, 318, 365
 Baltinas E. 447
 Baltramiejus Anglas 22
 Bamesbergeris Alfredas 163–164
 Baranauskas Antanas 27, 248, 253–254
 Baronas Darius 173–174, 182
 Barselona 208
 Bartninkai 285
 Bartuva 325
 Basanavičius J. 128, 140,
 147, 166, 375, 393
 Bauselauko pilis 160, 204, 293
 Bazilijus I, kunigaikštis 351
 Bazilika, Šv. Petro 294, 350, 352
 Belgija 284
 Belovežo giria 313, 338, 356
 Belovežo sengirė 29, 185
 Benveniste Emill 31, 71
 Berdiajevas N. 36, 82, 136, 140–142, 148
 Berengeras Ramonas, grafas 208
 Beresnevičius Gintaras 31, 224, 243, 267
 Bergsonas H. 78, 487
 Berija 443
 Bermudez Pedro 213–214
 Bernardas, šventasis 291
 Bertino analai 188
 Betygala 399
 Bhagavadgita (Bhagavadgita) 268
 Bieliauskienė J. 450
 Biezais Harold 38, 82
 Biliūnas J. 137
 Binkis Kazys 127, 365

 Birutė, kunigaikštienė 60, 336
 Biržulio ežeras 326, 328–329
 Bizantija 161, 351
 Bychovco kronika 51, 83, 266
 Blair Anthony 298
 Blonski Jan 397
 Bohemija 332
 Boyne 350
 Bolivaras Simonas 174
 Bonner Jelena 450
 Borsas 156
 Botnijos įlanka 195
 Bradūnas Kazys 340
 Brahmanas 61
 Brazaitis Jeronimas 386
 Brazaitis Juozas 405, 407
 Brazdžionis 436
 Brazilija 293
 Brestas 339
 Bretanė 332
 Brigita, šventoji 192
 Brinkienė Žibutė 379
 Britanija 196, 298
 Brokhauzo ir Efrono enciklopedija 345
 Brunonas, šventasis 263
 Buda 63, 302
 Būga Kazimieras 19, 83, 116, 132,
 139, 163–164, 181, 184, 340
 Bugas 318, 337, 392
 Buge Jacques 486
 Bukelienė E. 26
 Buninas Ivanas 129
 Burgosas 171, 208, 210, 213
 Burgundija 284, 289, 290
 Butkus Alvydas 173, 176,
 178–180, 183–184

 Cagn 49
 Centrinė Amerika 50
 Centrinė Europa 325
 Cerera 132
 Cezaris 265, 285, 287
 Chętnik Adam 29
 Chlebnikovas Venjaminsas 232
 Chomeini 300
 Chrétien de Troyes 149
 Cluny abatija 213, 286, 289
 Codex epistolaris Vitoldi 83, 353–354

- Cohn-Bendit Daniel 382
 Cologne 266
 Colorni 278
 Conrad Joseph 485
 Corcovadas 293
 Cranzius Albertas 51, 83
 Czaszkowo kaimas 201
 Čečenija 208, 297–298, 306, 415, 451, 461
 Čekija 351
 Čepaitis Virgilijus 390, 393, 397
 Čerėja 371, 388–389, 474–477,
 485, 490, 492–493
 Čičerinas G. 396
 Čikagos skerdyklos 394
 Čiurlionis M. K. 34, 39, 62, 78, 127,
 136, 241, 243, 253–254, 370
 Čudo ežeras 332
 Dadžalas 299, 305
 Dagestanas 297
 Dalis Vladimiras (O. Dalis) 242, 269
 Dambrauskas Liudas 450–451
 Dambrava Vytautas 378–380
 Danielius, pranašas 143
 Danila, kunigaikštis 346
 Dantė Alighieri 140
 Dardanelai 195, 507
 Darvinas 39, 40, 281, 345
 Daugailiai 197
 Dauguva 164, 313, 326, 328
 Daukantas Simonas 22, 38, 51, 52,
 55, 66, 83, 104, 119, 120, 147,
 159, 166, 175, 199, 266, 286, 288,
 320–321, 326, 334, 370, 446
 Daukša Mikalojus 46, 268, 399
 Deivs 44–45, 47, 264, 270
 Demetra 69, 86, 132, 134–135, 142
 Deobandas 304–305
 Descartes 487
 Deus otiosus 48, 65–66, 265, 287
 Didelytė Gražina 388, 491
 Didonas Henri 427
 Didžioji Europos giria 20, 22, 177, 180,
 185, 199, 204, 286–287, 335, 344, 436
 Didžioji Lietuva 7, 56, 313, 319
 Diwogindiwe 269
 Dimstipatis (Dimstipats) 269
 Dionizas 131, 133–136
 Dionizijus Aeropagita 483
 Dirwoksznis 269
 Diumezilis Dž. (Dumézil) 31
 Dixon 49
 Dyaus pitar 69
 Dmovskis 396
 Dniepras 20, 59, 180, 184,
 313, 326, 341, 485
 Donatas Elijus 226
 Dostojevskis F. 307, 462–463
 Dovydaitis P. 39, 373
 Dubas V., profesorius 459
 Dubysa 325, 335, 398
 Dubonis A. 321, 323
 Dudajevs Džocharas 306
 Duginas Aleksandras 333, 390
 Dundulienė P. 38, 43, 59, 72, 85, 147
 Durbės mūšis 314, 331–332, 334
 Durkheim Émile 40–41
 Dženkaitis Jonas 407
 Džoharas 298
 Efrems Skrietis 137
 Egiptas 33, 71, 115, 145, 485
 Ehrenreich 49
 Einhardas 163
 Einšteinas 487
 El Sidas 189, 202, 206–209,
 211–215, 294, 316, 347
 Elbė 19, 185, 287, 313, 392, 409
 Eldoradas 378
 Eleuzijaus misterijos 131, 132, 243
 Eleuzijus 131–133
 Enchiridionas 438
 Enėjas 139, 142, 146
 Engelsas 31, 262
 Ereth Joseph (Juozas Eretas) 13, 490
 Erikas VII, karalius 351
 Eschilas 133
 Escriva José Maria 193
 Estija 165, 409, 411–413
 Eurazijos stepės 190, 343
 Ezekielis, pranašas 143
 Ežerėlis 444
 Fanez Minaj Abar (Minaya
 Albar Fañez) 213

- Fenriras 184, 201–202
 Fibonači 158
 Filimeras, gotų karalius 184
 Filipinai 118, 171
 Flaccus Albinus 225, 286
 Fontenblo kapinės 385
 Fontenblo parkas 483
 Fotijus, metropolitas 351
 Francis de Miomandre 479
 Frazer James George 40
 Frenkelis E. 126, 226, 340
 Frezeris 31, 40, 115, 147, 190, 262, 287
 Fribūras 374, 377
 Frigija 131
 Frobenius Leo 40, 262, 286
 Froidas 122
- Gailienė Danutė 401
 Gailius Antanas 401
 Galahadas 156, 307
 Galb Dewe 269
 Galičo–Voluinė 188, 338, 346
 Galija 187, 265, 287
 Galilėja 64, 114, 145, 147, 153, 198
 Galindai 185, 186, 202
 Galindas Garsija (Galindo
 Garčia, Galind Garčiez) 189,
 202, 206–207, 213–215
 Galinderbergas 189, 203, 215
 Galindija 182, 185–186,
 188–189, 202–203, 392
 Galindo I Aznarez 215
 Galindo II Aznarez 215
 Galinis Algis 491
 Galisija 153, 171, 188–189, 191–198,
 202, 206–207, 316, 332
 Gamillscheg E. 188
 Gandi 34
 Garcia I Galindez 215
 Garnier Pierre 474, 489
 Gasperi Alsidas 274, 277–278, 283, 381
 Gausas Christianas 476, 479,
 481, 483–484, 488, 490
 Gavrošas 429
 Gedgaudas Česlovas 166,
 170–171, 204, 333
 Gediminas, kunigaikštis 51–52,
 265, 317–318, 351–352, 464
- Gedimino stulpai 398, 400, 431
 Geldapė, upė 185
 Genezareto ežeras 308
 Gentvilaitis Gurtas 218
 Genzelis B. 459
 Georgienburgas 331–332
 Germaniškiei 28
 Getsemanės sodas 92
 Gi de Mopasanas 194
 Gilbert de Lannoy 355
 Gimbogala 399
 Gimbutienė M. 38, 59, 71
 Gineita Juozas 399
 Girnius Juozas 33, 380
 Girnius Kazys 446
 Glastonberio abatija 151, 159
 Gobio dykuma 34
 Godoy Armand 472, 489
 Golgota 88, 159
 Gomora 279
 Gorbačiovas 448, 453, 460
 Gotai 133, 163–164, 166–171,
 173–184, 187–188, 190–191, 193,
 195, 201–206, 219, 230, 284, 292,
 340, 343–344, 348, 352–353
 Grabneris F. (Robert Fritz
 Graebner) 40, 49, 262, 286
 Graikija 130, 131, 136, 175, 195
 Gralis 109, 149–156, 159, 161–162,
 204–205, 232, 293, 307
 Granauskas R. 36
 Gražys Juozas 388
 Greimas Algirdas 31, 38,
 40, 43, 82, 91, 138
 Grigas Robertas 456
 Grigas Romualdas 183
 Grinius Jonas 389, 490, 497
 Griškabūdis 197
 Groznas-Džochargala 298, 415
 Gudavičius Edvardas 334, 336, 407
 Gudija 313, 322, 422, 446, 448
 Gudvinsonas H. (Harold
 Goodwinson), karalius 161
 Gumiliovas Levas 35, 190, 215,
 218, 316, 324, 332, 347, 349
 Gusinde M. 40, 263
 Gustioz Munio 213
 Gvagninis 92

- Hadas 86, 127, 132, 146
 Hakanija 304
 Hamsunas 35
 Harumatj 66
 Havelas V. 452
 Heidegeris Martynas 64, 74, 81, 241, 369
 Helgė Rinholm 107
 Helsinkis 115
 Helvagas 241
 Henry de Regnier 469
 Heraklitas 228, 232, 369
 Herderis J. G. 228
 Hermis Trismegistas 437
 Herodotas 21, 313, 325
 Hesse Hermann 35, 207, 487
 Hilbert David 487
 Himalajai 99, 114
 Himalajų priekalnės 288
 Hirschman Ursula 278
 Hitleris 282
 Hohenzollern Albrecht 161
 Holderlinas 483
 Howell Kenneth 405
 Humboltas V. 228–230, 235, 238
 Huxley Aldous 281
 Huxley Julian 281
- Iberija 20, 21, 190, 194–195, 199, 219
 Ibsenas 484
 Ičkerija 297
 Ieva, biblinė 80
 Ilinojaus valstija 405
 Indija 34–35, 115, 172, 304–305, 368
 Indokinija 35
 Indra 66
 Indriliūnas Mamertas 388
 Insbruko universitetas 378
 Ipatijaus metraštis 46, 186–187, 313, 338, 346
 Isa, pranašas 300, 303
 Ispanija 22, 159, 171, 173, 175, 180, 189, 193, 194, 196, 198, 201–203, 206–207, 210, 218, 300, 478
 Italija 130, 195–196, 278, 284, 484
 Ivanovas Viačeslavas (Ivanov V. V.) 20, 47, 147, 172, 231, 255, 263, 463
 Ivaškevičius 415
 Ivinskis A. 336
- Ivinskis Z. 38, 82
 Izabelė, Portugalijos karalienė 193
- Yvas (Ivaškevičius) Antanas 395
- Jadvyga, karalienė 318
 Jahvė 65, 74, 372
 Jakas Povilas 37, 82
 Jakobsonas Romanas 229, 231–232, 234
 Jama 66
 Jan van Eyck 192
 Jandarbijevs Zelimchanas 298, 306–307
 Jankauskas Kazys 386
 Jankus Martynas 395
 Janulaitis 133
 Janulis Prutenis 451
 Japonija 118, 293
 Jarila 120, 121, 135, 147, 256
 Jaroslavljo gubernija 121
 Jaskiewicz Walter Charles 74, 268
 Jasmantas A. 140, 372
 Jaunius K. 163–164
 Jazdas 265
 Jelcinas Borisas 409
 Jenisiejus 265
 Jeremijas, pranašas 67
 Jeronimas iš Perigoro 213, 294
 Jėzus Kristus 31, 42, 52, 53, 63, 71, 75–76, 94, 96, 106–108, 111, 114, 117, 131, 145, 149, 150–152, 159, 185, 187, 190, 194, 208, 261–263, 266–276, 282, 288, 293–294, 298, 300–303, 306–309, 315, 328, 343, 381, 392, 425
 Joano Malalos kronika 46
 Jogaila, kunigaikštis (Vladislovas Jogaila, karalius) 72, 161, 293, 318–319, 351–352, 464
 Jokubaitis Alvydas 401
 Jokūbas apaštalas, šventasis 191, 192, 208, 299, 316
 Jonas Evangelistas, šventasis 63, 65, 144
 Jonas Krikštytojas, šventasis 54, 63, 65, 72, 105–108, 110, 117, 120, 130
 Jonas Paulius II popiežius 65, 391
 Jonas Paulius II, popiežius 193
 Jonas Posilgietis 352
 Jonas XXII, popiežius 352
 Jonesas D. 241

- Joniškis 24, 197
 Jonynas A. 72, 85
 Jonynas Vytautas 352
 Jonušas Radvila 334
 Jonušas Radvila 398
 Jordanas 163, 174–176,
 178–180, 184, 197, 366
 Jotva 184, 338, 348–349
 Jotvingija 331, 348, 356, 392
 Jucevičius L. A. 83, 127–128, 147
 Judas Makabėjus, biblinis 315
 Jukatanas 35
 Julijus II, popiežius 353
 Jungtinės Valstijos (JAV) 198,
 298, 305, 378, 395, 405
 Junona 142
 Juodelis Virgilijus 444
 Juodoji jūra 21, 34–35, 184,
 195, 316, 318–319
 Juozaitis A. 450
 Juozapas iš Arimatėjos 149, 151–152
 Jupiter 69
 Jūra 325
 Jurbarkas 331
 Jurginis J. 38, 46, 82–84, 268
 Juška A. 128, 147
 Jutlandijos pusiasalis 202
 Juzefas Jaroševskis (Jaroszewski
 Juzef) 166
- Kadyrovas 416
 Kadlubekas Vincentas 338
 Kafka 282
 Kahn Gustave 469
 Kainas, biblinis 68, 413
 Kairys Klemensas 253
 Kairo-Smolensko dienovidis 33
 Kalanta Romas 382, 423,
 428–429, 430–434, 445
 Kalifornija 379, 380, 436
 Kaligula 284
 Kalikstas II, popiežius 192
 Kalnujai 355
 Kamiu Alberas 282
 Kanada 333
 Kantabrijos kalnai 170, 192, 194, 206, 207
 Kantas Imanuelis 27, 170, 369, 382
 Kapitolijus 278
- Karaliūnas Simas 163–164, 321
 Karalus Dunga 269, 270
 Karei 49
 Kareniauskaitė Monika 434
 Kareniauskas J. 336
 Karijotaičiai 317
 Karklininkai 197
 Karolis Didysis 163, 226, 274,
 277, 284–286, 288, 353, 381
 Karpatai 188, 365
 Kartena 197
 Kasiodoras 163
 Kasparas K. 432–433
 Kastilija 175, 193, 197
 Katiliškis Marius 26, 28, 436
 Katkus Mikalojus 53–54
 Katmandu 34
 Katra, upelis 337
 Kaukas 102
 Kaukazas 194, 297, 306, 410
 Kaukazo Emiratas 297, 298
 Kaunas 113, 203, 223, 346–347,
 349, 351, 355–358, 365, 385,
 386, 394, 421, 423, 428–429, 431,
 433, 444, 450, 451, 458–459
 Kavaliauskas Česlovas 84, 288, 308
 Kavolis 403
 Kazimieras, šventasis 56, 65, 286, 352
 Kazimiero koplyčia 352
 Kazlauskas Vytautas 445
 Kėdainiai 53, 197
 Kėdainių apskritis 53
 Kembridžas 368
 Kernavė 112, 131
 Kęstutis, kunigaikštis 51, 315
 Kijevo Rusia 70
 Kimbrienė Brigita 388
 Kimbrys Petras 234, 275, 388–389
 Kinija 35
 Kiplingas 35
 Kipras 130
 Kirk Marshall 280
 Kirkoras A. 72
 Kissinger Henry 298
 Kyburgas grafas 128, 147, 353
 Klaipėda 331, 393–397, 400, 444
 Klaipėdos kraštas 397
 Klimas P. 38, 84

- Klonio gatvė 430
 Knesetas 322
 Kniūkšta Antanas 386
 Kodano įlanka 175
 Kojelis Juozas 436
 Kolmanas J. J. 49
 Kolumbas Kristupas 293
 Kolumbija 305, 378
 Koncevičius Vytautas 455
 Kondratas M. 336
 Kondratavičiūtė G. 433
 Konfucijus 64, 487
 Konstancos susirinkimas 51
 Konstantinas Ostrogiškis 423
 Kora 86, 132, 134–135, 142
 Koranas 298, 300, 301, 304
 Korinto įlanka 195
 Korsika 194
 Kosciuška Tadas 399
 Kosovo pole 350
 Kosta Morte 170
 Kostromos gubernija 121
 Koupersas V. (Koppers
 Wilhelm) 40, 49, 263, 286
 Kovaliovas Sergejus 444
 Kowienska Litva 394
 Kozyrovskis 188
 Krahe H. 34, 94, 491
 Kraujalis-Siaubūnas Antanas 432
 Krekenava 197
 Kremenciugas 20
 Kreta 195
 Krėvė Vincas 359
 Kriauba A. 104, 105, 243
 Krivickas Bronius 414, 418
 Krymo pusiasalis 186
 Krynica, kaimas 338
 Kryžiuočių ordinas 160, 161, 186, 263, 314
 Kročė B. (Croce Benedetto)
 33, 50, 78, 368, 487
 Kroeber Alfred Louis 49
 Krokua 269, 316
 Kubilius A. 460
 Kudirka V. 392
 Kumrano bendruomenė 65
 Kunas 355
 Kuolys Darius 452
 Kurisches Haff 17
 Kurkietis Regimantas 451
 Kuršių nerija 175
 Kuzavinis Kazimieras 163–164
 Kvėdarna 197
 Kvedlinburgo analai 7, 314
 Kviklys Br. 357
 Labanoro giria 163, 196
 Lado (Lada) 51, 72–73, 118, 266
 Ladakalnis 436
 Laisvės alėja 385–386, 428, 429
 Lamatos žemė 330
 Landsbergis Algirdas 403
 Landsbergis Vytautas 404
 Landsbergis-Žemkalnis Gabrielius 451
 Lanza Stefanas M. 173, 184
 Lao Dzė (Lao-Tse) 63, 487
 Larronde Carles 482
 Lascovius Petrus Monedulatus 47
 Lasickis Jonas 46, 47, 51, 73,
 75, 83, 266, 268, 270–271
 Latijus 94, 97, 158, 284–285, 342
 Latvija 97, 197, 322, 331,
 409, 411–413, 451
 Lauksargis 47
 Laurinkienė Nijolė 270
 Lawdanska szlachta 335
 Lawosas, upė 189, 203, 215
 LDK 7, 18, 21, 51–52, 53, 56,
 174, 188, 257, 313, 316–317,
 322–323, 348, 350–351, 365,
 388, 392, 399, 419, 423, 492
 Leiton 322
 Lengas E. (Lang Andrew)
 40, 49, 83, 262, 286
 Leninas 31, 262
 Lenkija 54, 182, 201, 205, 219,
 269, 289, 313, 319, 322, 351,
 353, 390–393, 396–398,
 400–401, 405, 443, 484, 486
 Lenkijos Mozūrija 201
 Lenkų-jotvingių žodynėlis 165,
 182, 338–344, 347–348, 356
 Leonardas da Vinči 494
 Leonas III, popiežius 353
 Lepneris T. 92
 Lėrida, karalius 208
 Letija 97

- Leverkiunas Adrianas 282
 Levi-Strosas K. (Lévi-Strauss
 Claude) 40, 62
 Lévy-Brühl Lucien 40
 Liauda 397–400
 Liaudos bajorai 398–399
 Liaudos bajorija 335
 Libano kalnai 114
 Liėjus 135
 Lielupė 325
 Lielvardės juosta 370
 Lieta 159, 320–321
 Lietaukos raistas 226
 Lietaukos upelis 333
 Lietuvos ažuolas 159, 320–321
 Lietuvos ateitis 396, 447–448
 Lietuvos metraštis 83
 Linkevičiūtė Jolita 443–453
 Linkuva 197
 Lisica, upė 341
 Liškiava 73
 Litua 7, 206, 314
 Liubliana 381
 Liublinas 29, 396, 402, 443
 Liuciferis 280
 Liudvikas, Vengrijos karalius 51
 Liuksemburgas 284, 385
 Liuteris Martynas 294
 Livonija 188, 319
 Lydija 131
 LKB kronika 443–444
 Lloyd George David 396
 Lomža 29, 397
 Lorentz Hendrik 487
 Lorenzo Xoaquin Fernandez 198
 Los Angeles 379
 Lotynų Amerika 171, 198, 378
 Lowmianskis 84
 Luckas 284, 351, 353–354
 Lukašenka 422, 423
 Lukėnas Kastantas 388
 Lūksto ežeras 326, 328–329
 Lukšiai 197

 Maceina Antanas 19, 62, 67, 74–75, 82,
 84–85, 124, 199, 367, 370, 372–375, 490
 Mackevičius Bronius 414
 Mačernis 414
 Mačys-Kėkštas Jonas 253
 Madridas 171, 173
 Madsen H. 280
 Magdalena, šventoji 308
 Mahdaviat 301, 302
 Mahdi, imamas 299–302
 Mahometas, pranašas 298–299
 Maironis 209, 359, 394, 405
 Maksimilianas I, imperatorius 353
 Maksimilianas II, imperatorius 353
 Malarme Stephan 232
 Malchut 71
 Malinauskas Donatas 351
 Malinovskis B. K. 40
 Mamonov Piotr 306
 Mann Thomas 473
 Mannhardt Wilhelm 73, 268
 Mansūras, šeichas 298
 Marcinkevičius Justinas 107, 424
 Marijampolė 197
 Maritain Jacques 472
 Markas Aurelijus 285
 Market, parkas 436
 Marksas 31, 262
 Martavičius 447
 Martus (Martusevičius) A. 395
 Maschadovas 416
 Maskva 22, 186, 316, 351,
 431–432, 444, 451, 460, 464
 Maskvos orda 350
 Maskvos Rusia 318, 464
 Matas Evangelistas, šventasis 144
 Materisvanj 66
 Matkevičius Pranas 386, 388
 Maudūdi (Abū'l Ala' Mawdūdi) 304
 Mauritanija 114
 Mazovija 186, 189, 203, 215, 337
 Mažiulis Vytautas 20
 Mažoji Azija 145, 355
 Mažoji Lietuva 204, 386
 Mažvydas Martynas 56
 McKim Robert 406
 Medeina 47
 Medininkai 329, 336
 Medvėgalis 328, 329
 Melvilas Hermanas 360
 Menaičių kaimas 10
 Menzies Gavin 174

- Metodijus, šventasis 75
 Mickevičius A. 54–55, 507
 Miglovara 253
 Mikalauskas-Antalkis Pranas 386, 388
 Milašius Oskaras 13, 17, 34, 62–63,
 77, 81, 89, 115, 141–142, 148,
 280, 282, 367–373, 375, 377, 385,
 387–389, 459, 469–487, 489–493
 Milinkevičius Aleksandras 422
 Miller Artur 403
 Milošas Česlovas 53, 399
 Mindaugas, Lietuvos karalius 197,
 261, 263, 292, 314–315, 331,
 333–334, 383, 398, 399, 464
 Mindaugo Lietuva 21, 218,
 321, 330–332, 348, 398
 Minija 197, 325
 Minovič Ksenija 490
 Minskas 339, 396, 422
 Mitra 66
 Mituva 325, 331
 Mykolaitis-Putinas Vincas 28
 Mocartas 366
 Moldova (Moldavija) 351, 410
 Monė Žanas 278
 Monserato vienuolynas Katalonijoje 159
 Mordovija 449, 450
 Morganas (Morgan Lewis
 Henry) 31, 40, 262, 287
 Moriakas 461
 Morkūnas Antanas 407
 Moron Guillermo 174, 182
 Moskovija 423
 Mozūrų ežerynas 170, 185, 188, 202, 392
 Müller Friedrich Max 40, 66, 262, 286
 Muller Hermann J. 281
 Munkas Edvardas 282, 483
 Munoz Felez 213
 Munsalvašo kalnas 159
 Mūša 325

 Narbutas T. 127, 128
 Narušytė Agnė 434
 Narutavičius (Narutowicz–lenk.)
 Gabrielius 396, 399
 Narutavičius Stanislovas 396, 399
 Natkevičiai 374
 Naugardukas 399

 Naujoji Jeruzalė 153, 192, 276
 Naura, upė 29, 185
 Neapolis 155
 Neistrija 284
 Nemunas 18, 164, 179, 181, 186,
 313–314, 325–326, 328, 330–332,
 346, 347, 357, 359–360, 385,
 395–396, 398–399, 410, 485
 Nepalas 114
 Neris 18, 186, 197, 313, 330,
 346–347, 357, 514–515
 Neronas 133, 284
 Nevėžis 53, 325, 335, 346, 398–399
 Nida 17
 Nidajno ežeras 201, 203, 205
 Nyčė F. (Nietzsche Friedrich)
 34, 282, 425, 470
 Nyderlandai 284
 Nysos kalnas 135
 Nordkapas 195
 Novy Dvor, kaimas 338
 Novogród 29, 397
 Novolukomlė 496
 Nowakiewicz Tomasz 201
 Nuosetas 269

 Oderis 18, 58
 Odinas 201
 Okopirms 45, 57, 74, 264, 270, 287
 Olimpo kalnas 71
 Olsteris 428
 Olštyno vaivadija 201
 Onacevičius Ž. 128
 Orfėjas 369
 Ormuzdas 54
 Oršos kautynės 419, 423
 Ortega y Gasetas 208
 Osama bin Ladenas 298
 Osmanų imperija 297
 Osmanų kalifatas 297, 298
 Otas R. (Otto R.) 42, 65, 74, 82
 Ouklendas Naujojoje Škotijoje 159

 Pabaisko mūšis 314
 Pabaltijys 365, 412
 Pacelli Eugenio 472
 Paderewski Ignac (Paderewskis I.) 395, 396
 Padnieprė 186

- Padunojė 186
 Pakaunė 419
 Pakistanas 301, 303–304
 Palachas Janas 428, 432
 Paleckis 401
 Palemonas 355
 Palenkė 337–338
 Palermas 195
 Palestina 99, 109, 145, 288
 Palmaitis Letas 226, 274, 292, 384
 Pamaskvė 318
 Pamaskvės Galindija 219
 Pamūšys 24
 Pareinė 186
 Paryžius 209, 226, 365, 382, 383,
 386, 387, 389, 475, 486
 Parmenidas 81
 Parsifalis 149, 156, 470
 Paršaitis Gabrys 395
 Pascal 487
 Pastogė 323, 371, 377, 387,
 446–447, 450, 452, 459, 491
 Patackas A. 106, 162, 165, 172, 184,
 205, 224, 243, 254, 271, 274,
 323, 336, 349, 377, 384, 389
 Patackas Antanas 376
 Patmos sala 144
 Patolas (Patols, Bardoits) 44, 264
 Patrimpas 264
 Paulius fon Rusdorfas 351
 Pavilionis Juozas 388
 Pavištyčio piliakalnis 331, 348
 Pelayo Marcelino Menéndez 212, 216
 Pelesa, upelis 337
 Pelesos kaimas 121, 446
 Peloponeso pusiasalis 181, 195
 Pensilvanijos kasyklos 394
 Pergrubis (Pergrubins) 44, 264
 Perkūnas (Perkuns, Perkons, Perunas)
 44–47, 52, 54–57, 69–70, 83, 139,
 140, 148, 261, 264–265, 287, 342
 Petraitytė Astrida 457–459, 460–461
 Petras Dusburgietis 186,
 189–200, 206, 352
 Petrauskas Rimvydas 354, 401
 Petrauskas Valdas 389
 Picos de Europa 207
 Pidal Ramon Menéndez 197, 216
 Pieczki valsčius 201
 Pietų Amerika 196, 345
 Pijus VI, popiežius 290
 Pijus XII, popiežius 277, 472
 Pikelis iš Toronto 333
 Piliakalnio kalnas 331, 348
 Pilsodė 399
 Pilsudskis Bronislavas 400
 Pilsudskis Jozefas 396, 398–400
 Pilvytis (Pilvits) 44, 264
 Pindaras 133, 140
 Pirėnai 171, 192–194, 209, 365
 Pirėnų pusiasalis 183, 187,
 189, 191, 193, 208, 316
 Pišė Šarlis 333
 Pitagoras 63
 Platonas 64, 74, 77, 169, 172,
 224, 228, 234, 237, 369, 487
 Plaza Re di Roma 353
 Plechavičius 334
 Plumpa Petras 444–445
 Podolė 188, 317
 Podolės Kamenecas 317
 Poe Edgar Allan 231
 Poincare Jules 487
 Poliakovas Olegas 226
 Polinezija 484
 Polis H. 228
 Pomponijus 175
 Pontifex maximus 97, 157–158
 Pontus Euxinus 21, 316
 Posevinis A. 72
 Potebnia Aleksandras 229, 235, 238
 Povilionis Vidmantas 451
 Pranciškus Asyžietis, šventasis 192
 Prancūzija 196, 284, 289, 393,
 395–396, 469, 473
 Prapiestis Juozas 388
 Pretorijus M. (Matthaeus Praetorius)
 73, 154, 176, 179, 184, 189, 200, 206
 Prieglius 392
 Pripegalas 55
 Pripetės pelkės 21, 35, 313
 Prometėjas 282
 Propercijus 140
 Proust Marcel 476
 Prozerpina 142
 Prozor Maurice 484

- Prudentius Galindo 188
 Prūsija 158, 176, 189, 197, 200–204,
 215, 293, 319, 331, 392
 Prūsijos Lietuva 92, 98
 Prūsų Galindija 199, 201, 205
 Prutenis 47, 56
 Ptolemėjas Klaudijus 185
 Puluga 49
 Puškaitis (Barstukas,
 Makropole) 44–45, 264
 Putinas Vladimiras 298
- Račkus A. 166, 171
 Radcliffe-Brown Alfred Reginald 40
 Radhakrišnanas 368
 Ragainė 314, 326, 328
 Ragutis 53
 Ramakrišna 34
 Ramanauskas Vanagas 448
 Ramygala 399
 Raseiniai 326, 356
 Raslanas 447
 Raškinis Arimantas 444
 Ratnyčia 423
 Raudondvaris 28
 Razauskas Dainius 239, 243, 344, 349
 Regla J. 215, 216
 Reino–Dunojaus linija 286
 Rerichas N. 149
 Rėza L. 140, 204
 Riazanė 420
 Riazanės gubernija 121
 Richter Ana 482, 490
 Rigveda 66–68, 95, 368
 Rilke Raineris Marija 470
 Rimantienė R. 59
 Riugeno sala 59
 Robert de Boron 149
 Rodrigo Diaz de Vivar 207–208, 213
 Roma 21, 59, 60, 91, 94, 97, 133, 157,
 158, 171, 180, 192, 195, 263, 269,
 278, 283–285, 294, 350, 352–353
 Romainiai 28
 Romeris A. 512
 Romos imperija 119, 225, 352
 Romuva 28, 41, 43, 177,
 262, 445–446, 459
 Rossetti Dante Gabriel 156
- Rossi Ernesto 278
 Rovbickaja, kaimas 338
 Rubšys A. 233
 Rumsfeld Donald 298
 Rumšiškės 29
 Rusija 53, 122, 182, 218, 298, 319,
 333, 337, 387, 405, 409, 410, 412,
 420, 422, 423, 426, 432, 443,
 444, 446, 459, 461, 463–464
 Rževas–Možaiskas–Kaluga, linija 318
- Sacharovas A. 444, 450
 Salyno sutartis 352
 Salonikai 195
 Salustijas 62
 Salvadorez Albar 213, 214
 Samogitia 181, 328, 330, 347
 Santjago de Kompostela 171,
 184, 191–192, 198, 205
 Sara, biblinė 145
 Sarasvati, upė 368
 Sasnauskas Julius 401
 Sauka Donatas 37, 147
 Savulionis Juozas 407
 Schebesta Paul 40, 263, 286
 Scheeben Matthias Joseph 76
 Schemaiten 328
 Schliemann Heinrich 296
 Schmid Wolfgang P. 20, 82, 232
 Schmit Carl 404
 Schroeder L. 49, 83
 Sefirot 71
 Seimas 193, 322, 353, 401, 426,
 430, 433, 455–456, 461, 508
 Seimas, upė 341
 Seinai 113, 285
 Seinų–Suvalkų kraštas 395
 Sembos pusiasalis 175
 Semele 69, 135
 Semeninkas Romanas 414
 Senas A. (Senn Alfred) 38, 355
 Senieji Trakai 289
 Senn Alfred Erich 38
 Sent Sernino abatija 188
 Serbskio vardo psichiatrijos
 institutas 446
 Servantesas 207
 Sibiras 30, 265, 378

- Sicilija 195
 Sienkevičius H. (Sienkiewicz Henryk) 399, 484
 Siera Leonė 66
 Silezija 188
 Simonas Grunau 189, 200, 203, 206, 215
 Sirija 159
 Syzranė 420
 Skandija 173, 175, 177–179, 183
 Skandinavija 62, 168, 175–176, 179, 181, 183, 203, 218, 452
 Skidelio valsčius 337
 Skirsnemunė 24
 Skitija 22
 Skomantas, kunigaikštis 338, 341
 Skuodas 331, 446
 Skuodis Vytautas 449
 Skvireckas J. 233
 Skžinskis (Skrzyński) 396
 Slaviūnas Z. 72, 85
 Slonimskis 484
 Smetona Antanas 374, 402
 Smoczynski Woiciech 224
 Smolenskas 59
 Smotričiaus upė 317
 Sobieski Jakub 193
 Sodomą 279
 Sofoklis 133
 Sokratas 237, 403, 405–406
 Solovjovas S. M. 118
 Solovjovas Vladimiras 55, 66–67, 69–70
 Solženicynas Aleksandras 464
 Sontag Susan 403
 Sosiūras F. de 230, 235
 Sovietų Rusija 393, 396, 409
 Sovijus 52
 Spengler Oswald 32, 296, 368, 373, 477
 Spinoza 288
 Stalinas 262, 404, 443
 Stanevičius S. 73, 268
 Stanislovas (Dobrowskis) 111
 Stankevičius Česlovas 409
 Stasiukas Andžejus 382
 Statkutė-Rosales Jūratė 166, 171, 173–176, 178, 180–183, 197, 202, 204
 Stelmužės ąžuolas 29
 Strabonas 195
 Strasbūras 275, 279
 Strepsiadas 406
 Strijkovskio kronika 51, 72, 266
 Strijkovskis M. 72
 Studerus G. 355
 Sturlusonas Snoras 202
 Subačius Paulius V. 401
 Sudavija 337
 Sudūva 331
 Suvalkų sutartis 390
 Svarinskas A. 445, 447
 Swedenborgas 487
 Šalkauskis S. 63, 103, 148, 302, 367–368, 370, 373–375
 Šankara 61
 Šapoka 331
 Šarūnas 359
 Šatėnių dvaras 53
 Šaulių sąjunga 420
 Šekina 71
 Šepka Lionginas 293
 Šėsuoliai 197
 Šiaurės Amerika 168
 Šiaurės Indija 304
 Šiaurės Vakarų Ispanija 185, 187, 190, 196
 Šiaurės vakarų Lietuva 320
 Šinaro kraštas, biblinis 275
 Šiolė Hansas 278
 Šiolė Sofija 278
 Šiugždinis Vaclovas 385–389, 489
 Šiurpilų piliakalnis 348
 Škėma 477
 Šleicheris 20, 232
 Šliogeris Arvydas 446, 451, 459
 Šmidas V. (Schmidt Wilhelm) 32, 40, 49, 50, 167, 226, 232, 244, 262, 286
 Špengleris O. 32, 33, 35, 136, 182, 298, 369, 477, 486
 Šulcas Frydrichas 357
 Šumanas Robertas 274, 277–278, 381
 Šumerai 71
 Šušvė 325
 Švarnas 338
 Švedija 139, 179, 195
 Šveicarija 139
 Šveicarijos kapinynas 346
 Švenčionys 197, 346

- Šventaragis 47, 52, 55, 70
 Šventoji 59
 Šventoji Romos imperija 226, 274,
 277, 284, 289, 351–353, 381
 Šventoji, upė 19, 325
 Šviedrys 359
 Švitrigaila, kunigaikštis 160–161

 Tacitas 55, 163
 Taize 289
 Talibanas 296, 303–305
 Talibano Emiratas 304
 Talinas 381
 Tamkevičius Sigitas 444–445, 447, 450
 Tanenbergas 315
 Targovica 416
 Tartaras 139, 142, 146, 316
 Tasmanijos sala 49
 Tatrai 382
 Tautų Sąjunga 395
 Tbilisis 453
 Teheranas 301
 Teilhard de Chardin Pierre 61
 Teiloras (Tylor Edward Burnett)
 31, 39, 42, 262, 287
 Telesterionas 133
 Teliavelis 52
 Tenisonas A. 336
 Tennyson Alfred 307
 Teresė, sesuo OCD 388
 Terrero J. 215–216
 Tertulianas 92, 267
 Thürkauf Inge M. 281
 Tibetas 34, 288
 Tibulas 140
 Tiggana-Marebuna 49
 Tyras 202
 Toinbi A. (Toynbee Arnold
 Joseph) 32, 35–36, 62, 167,
 217, 284, 289, 315, 474
 Tokarevas S. A. 49
 Tolstojus Levas 372, 470, 471
 Tomas Akviniėtis 487
 Tomonis Mindaugas 387,
 446, 447, 459
 Toporova T. V. 167, 169, 171
 Toporovas Vladimiras N. 20, 22, 30, 31,
 37, 44, 46–47, 51–52, 62, 128, 132,
 147–148, 158, 171–172, 185–189, 196,
 202, 206, 207, 219, 226–227, 231, 255,
 263, 264–265, 267, 270, 286, 316, 318,
 339, 343–344, 369, 392, 462–464
 Trakija 131
 Trakų vaivadija 322
 Treniota, kunigaikštis 263, 334
 Trimpas 264, 287
 Trimps 44, 45
 Trinkūnas Jonas 41–43, 70
 Trošinas 297
 Tumas J. 103
 Tušemlios piliakalnis 59
 Tverės gubernija 22, 121

 Udugovas Movladis 297
 Ugnies žemė 345
 Ukraina 182, 410, 414, 416–417
 Umbrija 487
 Uoka K. 460
 Uralas 177, 365, 377
 Utenos gimnazija 378

 Vagneris Richardas (Wagner
 Richard) 149, 470
 Vaičiulaitis Antanas 388–389, 446
 Vaidevutis 47
 Vainutas 197
 Vaiseta Tomas 434
 Vaišvilaitė Irena 401
 Vaižgantas 18, 20–21, 185, 204, 206,
 236, 355, 369, 373, 376, 394, 461
 Vakarinis Bugas 318
 Vakarų Baltarusija 413
 Vakarų Berlynas 136
 Vakarų Eurazija 71
 Vakarų Ukraina 257, 413, 416
 Valančius M. 320, 334, 394
 Valatka R. 398
 Valensija 209, 211–214, 294
 Valpušės upelis 337
 Vanagaitė Zitelė 388
 Vandžiojala 399
 Varduva 325
 Varniai 328
 Varūna 66
 Vasilevičius 422
 Vašingtonas 518

- Vatikanas 269, 285, 297, 445, 472
 Veisbergeris L. 228
 Veiviržėnai 197
 Veiviržis 325
 Velesas 54
 Vėlius N. 70, 84, 104, 270
 Venclova Tomas 403
 Venecijos kanalai 282
 Venera 152
 Venesuela 174, 197
 Vengrija 51, 351, 382–384
 Venslovas Petras 371
 Venta 197, 325
 Vergilijus 142, 148
 Veronika, šventoji 308
 Versalio sutartis 393
 Vidurio Europa 344, 351, 381–382
 Vienos mokykla 40, 50, 262–263, 265, 267, 270–271, 286
 Vietnamas 378
 Vijonas Fransua 470
 Villa Lituana 353
 Vilniaus katedra 352, 514
 Vilniaus kraštas 390, 397
 Vilniaus universitetas 223, 226, 378, 384, 424
 Vilniaus vaivadija 322
 Vilnius 131, 393, 395, 400, 402, 446, 451, 459, 480, 493, 508, 512–513
 Vinlandas 168
 Vinokuras Arkadijus 434
 Virakoča 50
 Virvyčia 325
 Visamotė 69
 Visatėvis 69
 Vištelis Andrius 253, 359, 477
 Vivar del Cid, kaimas 208
 Vivekananda 34, 371
 Vydūnas 30, 33–34, 43, 62, 68, 79, 123, 144, 147, 199, 242, 247, 333, 367–368, 370–371, 375, 379, 403, 474
 Vyslos žiotys 174, 180
 Vytautas Didysis 293, 318, 334, 350, 351, 353, 354, 357, 365, 423, 464
 Vytauto Didžiojo universitetas 31, 368–369, 376, 387, 457
 Vytenis, kunigaikštis 352
 Vladislovas Jogaila, karalius 161
 Vokietija 32, 166, 182, 219, 284, 371, 375, 382, 393, 395, 396, 409
 Volga 287, 313, 326, 485
 Volgos ir Okos santaka 19, 58, 185, 313, 392
 Volynės metraštis 46, 47
 Vondra Saša 452
 Vosyliūtė Gema 449
 Watts George Frederick 307
 Westermarck Eduard Alexander 49
 Wilhelm von Helfenstein 160
 Wolfram von Eschenbach 151, 159
 Wulfilos biblija 181
 Zalcburgas (Salzburg) 378
 Zarasai 9
 Zaratustra 63
 Zdebskis Juozas 443
 Zempats 269, 270
 Zigmantas Liuksemburgietis, karalius 351
 Zigmantas, imperatorius 352
 Zinkevičius Zigmantas 163, 165, 182, 339–345, 349, 358
 Zinov Viačeslav 338
 Zobarskas Stepas 386
 Zurofas 401
 Žaliakalnis 347, 356, 357
 Žarskus Aleksandras 110, 162, 165, 172, 224, 243, 254, 377
 Žečpospolita 334, 350
 Želigovskis 394
 Žemaičių aukštuma 328, 330, 332, 347, 349
 Žemaičių plentas 356
 Žemaitija 181, 197, 324, 325–326, 328–329, 330, 332–336, 347, 349, 435
 Žemėpatis 270
 Žemyna 55, 69, 70, 73, 193
 Žižiūnas Algimantas 407
 Žlabys-Žengė Juozas 386

Patackas, Algirdas

Pa358 Litua. Lituanistika, publicistika, beletristika /
Algirdas Patackas. – Vilnius : Versmė, 2014. – 536 p. : iliustr.
Vardų r-klė: p. 522–535.

ISBN 978-9955-589-89-1

Knygoje skelbiami Algirdo Patacko pirmieji tekstai, spausdinti dar XXa. 7-ojo dešimtmečio sovietinio pogrindžio savilaidoje, paskutiniai – dabar. Jų esmę nusako pavadinimas – Litua, Lietuva tėvynė. Tai baltistikos ir lituanistikos studijos, lituanistiką suvokiant plačiąja prasme – nuo studijų apie mūsų esą, savimonę, mentą, baltų religiją, jos sąlytį ir sąsajas su krikščionyste, apie kalbą, istoriją iki grožinės literatūros tekstų. Lietuvių kalbai skiriama itin daug dėmesio, nes, pasak autoriaus, „kalba mūsų tautai yra neatplėšiama savasties dalis, ją paradus mūsų tautos jau nebebūtų“.

Nors tokios knygos vadinamos gyvenimo knygomis, autorius, būdamas pogrindžio kultūros, „Pastogės Lietuvos“ žmogumi, nesiekia akademinio pripažinimo, rašo eseistiniu stiliumi, leisdamas sau „laisvai kvėpuoti“ – už tai buvo giriamas žymaus baltisto Vladimiro N. Toporovo.

Didelio skaitytojų susidomėjimo sulaukusios knygos 1-oji laida buvo išleista prieš pat 2013-ųjų šv. Kalėdas, 2-oji, papildyta 2013 m. rudenį parašyta „Vilniaus novele“, atsižvelgus į paskutiniuosius pirmiausia pačiam sau reiklaus autoriaus teksto taisymus, skaitytojus pasiekė 2014 m. vasario pradžioje, 3-ioji, leidykloje nebelikus nei vieno ankstesnių laidų egzemplioriaus, – tų pačių metų balandį.

UDK 821.172-4

Redaktoriai Rasa Ambraziejienė, Violeta Baltušytė,
Auksė Gasperavičienė, Sonata Jonušaitė, Petras Jonušas

Dailininkė Karina Adamonienė

Išleido VšĮ „Versmės“ leidykla
Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos
Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2016-12-08

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174 D, 03153 Vilnius

Trečioji laida

Tiražas 1000 egz.

Pirmosios laidos tiražas 400 egz., antrosios – 1000 egz.

„Rašau vis apie tą patį, apie didžiąją savo gyvenimo meilę – Lietuvą tėvynę. Kartu su bičiuliais leidau pogrindžio kultūrinius leidinius „Pastogė“, „Ethos“, „Lietuvos ateitis“ ir kt. Su Aleksandru Žarskumi parašiau „Virsmų knygą“ apie senąją mūsų protėvių kultūrą, taip pat „Pastogės Lietuvą“, „Galindianą“, „Kas ir kada pagrobė Europą“ (kartu su Letu Palmaičiu), keletą prozos ir poezijos knygelių (slapyvardžiu). Šioje knygoje – lituanistika plačiaja prasme, pradedant studijomis apie mūsų savimone, baltų religiją ir jos sąlytį su krikščionyste, apie kalbą, istoriją ir baigiant grožinės literatūros tekstais. Apie kalbą – ypač, nes ji mūsų tautai yra neatplėšiama savasties dalis, kurią praradus mūsų taip pat nebeliks. Čia rasite bandymus įspėti kai kuriuos mūsų kalbos slėpinius. Kiek tai pavyko, parodys laikas.“ *Algirdas Patackas*

